نيو ليك

....

سرليك	مخ
سريزه	1
لومړی باب	**5**
د سیاست د کلیمی لغوی معنی	5
د سیاست تعریف د مسلمانوسیاسی پوهانو په نظر	7
سیاست د فقهی پوهانو له نظره	8
د سیاست تعریف د نوی عصر د پوهانوله نظره	14
عملی سیاست	16
عقلی سیاست او شرعی سیاست	19
غوره سیاست او جاهلی حکومت	20
شرعی سیاست د اسلام د سپیڅلی دین یو فصل دی	23
د شرعی سیاست انواع	27
د اخوان الصفاء بیان کړی اقسام	28
سیاست د انسانی فطرت غوښتنه ده	30
د انسان د کلمی لغوی څیړنه	32
سیاست ته غیرفطری ویل جهالت او ناپوهی ده	36
دوهم باب	40
غیر اسلامی سیاسی نظریي	40
ملوکیت یا ظالمه پادشاهی	40
د ملوکیت تعریف	42
میکاولی د اخلاقو څخه د آزادی غوښتوونکي وه	45
د جان بودان نظر	46
د لومړی جیمز اوهابس نظریات	46
د ملوکیت خطرناکه ښیره د مصر فرعون وه	47
م[illegible] اسلام د[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

د موسی علیه السلام او د فرعون	48
په هکله د قرآن کریم د آیتونو فهرست	49
د ملکویت [پادشاهی] اصول	**50**
د ربوبیت او الوهیت دعوی کول	**50**
خلک د خپل ځان غلامان ګڼل	51
سرمایه او دولت د شرافت معیارګڼل	52
سیاسی قتل کول او یا بیکارول	53
د سیاسی رشوت په ورکولو سره خلکو د ضمیر اخیستل	55
د دلیل ځوابول په زور سره	**56**
چنګیزیت	57
د چنګیز د جوړو شوو قوانینومجموعه	59
پاپائیت [تیاکراسی]	60
سیکولر [بی‌دینه] جهوریت یا دیموکراسی	65
د دیموکراسی شالید	67
د جان لاک او روسو نظریات	70
د دیموکراسی بنسټونه	72
د خلکو حاکمیت	72
سیکولرازم [د دین او سیاست ترمنځ بیلوالی]	72
لبرالیزم [بی‌قیده او بی واګو خپلواکي]	73
کپیټل ایزم [سرمایه داری اوماده پرستی]	74
نشنلیزم [د نورو قومونو استحصال]	75
پارټی سیستم یا ګوندی‌سیستم	76
اشتراکیت [سوسیالیزم]	76
سوسیالیزم او د هغه بنسټیزاصول	78
د ژوندانه مادی نظریه	78
سرلیك	مخ
د پاک ذات الله جل جلاله د وجود څخه انکار یا دهریت	78

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

دین څخه انکار 78
د کورنی نظام څخه انکار 78
د شخصی ملکیت څخه انکارکول 79
جدلي فلسفه او طبقاتی کشمکش 78
دیکتاتوری پرولتاریا یا د کارگرانو آمریت 80
ډله ایزه دیکتاتوری 81
د مشرانو د یکتاتوری 82
اشتمالیت [کمونیزم] 82
د بی دینه سیاست زبینبه 84
.دریم باب 87
لومړی فصل 87
د خلافت تعریف او هغی ثبوت قران او احادیثو له نظره 87
د خلافت لغوی مقهوم 90
دخلافت اصطلاحی تعریف 93
د خلافت ثرنګوالی د قرآن له نظره 94
د استخلاف آیت 94
د تمکین فیالارض په هکله آیتونه 99
اولیالامر آیت 101
سلطان په معنی د حکومت 105
د حکم بالعدل په هکله آیتونه 107
د خلافت یا اسلامی حکومت په هکله نبوی احادیث 110
خلافت د الله جل جلاله رحمت دی 111
د عادل حکمران فضیلت 114
اسلامی حکومت دمسلمانانو د تحفظ ذریعه ده **117**
سرلیك مخ
اسلامیحکومت د الله جل جلاله د رحمت سیوری دی 120
د اسلامی حکومت پرته ژوند کول ناپوهی ده 121

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

د دری کسیزه ډلی له پاره هم د امیر ټاکل لازم دی 123
د عادل حکمران خیرغوښتنه د دین یو فرض دی 124
د امیرد احترام حکم 126
د امت اصلاح د صالح حکمران پرته نه کیږی 129
د اسلامی‌حکومت په هکله د اسلام پوهانو ویناوی 132
دوم فصل 136
د پیغمبرانو علیهم السلام او صالحینو حکومتونه 136
د آدم علیه السلام خلافت 137
د ابلیسی حکومت اصول 142
د حضرت یوسف علیه السلام د خلافت دوره 144
د خزائن الارض تفسیر 147
په غیر اسلامی حکومتونوکې د ماموریت یا د امارت
غوښتنی مسئله 151
د طالوت حکومت 154
د داود علیه السلام خلافت 156
د سلیمان علیه السلام خلافت 158
د سلیمان علیه السلام لیک د سبا د ملکې په نوم 160
د ذوالقرنین حکومت 161
د رسول الله صلی الله علیه وسلم خلافت او سیاست 163
د توحید د کلیمی غوښتنه د توحید په بنسټ د 164
د حبشی د هجرت سیاسی اثرات 167
د عقبی تړون د اسلامی حکومت پیل 170
د ولس نمایدګانو ټاکل 173
سرليك مخ
په مدینه کې د جمعی لومړی خطبه
د اسلامی حکومت اساسی اصول 174
ا- توحید 174

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- تقوی 175
ج- د قرآن او سنتو پورته والی 175
ها- جهاد فی سبیل الله 175
و- اسلامی امت 175
د جوماتونو جوړول 176
مواخات عقد [د وروروليی تړون] 176
لومړی ليکل شوی قانون 178
يهودو پوری تړلی مادی 180
ددی ليکل شوی دستورڅخه ثابت شوی سياسی‌اصول 181
د قتال فی سبيل الله څخه مقصد د اسلامی حکومت
جوړول او ټينګول دی 182
د الله جل جلاله په لارکې د قتال د آيتونوڅرنګوالی 185
دغزاګانو او د سرايا ټول شمير 186
په اتويشت غزواتو کې د فوج قيادت 187
په نبوی دوره کې عسکری قوماندانان 190
په نبوی دورکې منطقوی اميران 192
په نبوی دورکې د زکات ټولولو مسئولين 194
په نبوی دور کې د مرکزی حکومت مؤقت مسئولين 195
د رسول الله صلی‌الله عليه وسلم وزيران او د شوری غړی 196
په نبوی دورکې ليکوالان 197
په نبوی دوری کې ژباړونکې 203
د مملکت مهر 204
سر ليك مخ
په نبوی دورکې سزا ورکونکې 206
په نبوی دور کې د بازارونوڅارونکې 207
په نبوی دورکې د اسلامی حکومت سفيران 207
د محمد صلی الله عليه وسلم په دربار کې د حکومتونو او قبيلو هيئتون 209

(c) ketabton.com: The Digital Library

حجه الوداع	212
د حجه الوداع خطبه	214
وفات	215
دريم فصل	217
د اسلامی حکومت بنسټونه	217
لومړی اصل : د الله جل جلاله حا کمیت	217
د حکم لغوی مفهوم	217
د شرعی حکم فقهی‌مفهوم	218
د الهی حاکمیت په هکله قرآنی آیاتونه	218
د معاملاتو او شخړو پریکړه دطاغوت په واسطه	222
د طاغوت مفهوم د لغت د پوهانوله نظره	225
د طاغوت مفهوم د صالحینو له نظره	226
شریعت او شارع	228
اله د تشریعی‌حاکم پرمعنی	213
رب د تشریعی حاکم په معنی	233
قضا د تشریعی حکم په معنی	236
عبادت د حکم مننه په معنی	236
مطلق اطاعت	239
د الهی حا کمیت په هکله نبوی احادیث	241
د الهی حاکمیت په هکله د راشدینو خلفاو تګ لاره	246

سرليك	مخ
د الهی حا کمیت په هکله د اسلام سپیڅلی دین د پوهانو ویناوی	246
په حکم کې شرک	253
الهی حاکمیت د سلیم عقل په رڼا کې	258
د انسانی عقل حقیقت	258
د عقل اقسام د امام غزالی او مولانا روم رحمه الله علیهم له نظره	260

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسانی عقل اصلی ځای 262
د عقلی دلائلو تفصیل 265
د عقل د حاکمیت اولین مخترع ابلیس دی 273
دوهم اصل شوری 273
د شوری په هکله قرآنی آیتونه 274
په نبوی دورکې د شوری تاریخی غونډی 276
د اذان شوری[لومړی هجری قمری کال] 277
د بدرکبری شوری[دوهم هجری قمری کال] 278
د بدرد بندیانوپه هکله شوری[دریم هجری قمری کال] 279
د احد شوری [دریم هجری قمری کال] 280
د خندق شوری[پنځم هجری قمری کال] 280
د خندق شوری د مصالحت په خاطر[پنځم هجری قمری کال] 280
د افک په هکله شوری[شپږم هجری قمری کال] 281
د حدیبیی شوری [شپږم هجری قمری کال] 282
د هوازن د بندیانو په هکله شوری [اتم هجری قمری کال] 282
د معاذ رضی الله عنه په هکله شوری[لسم هجری قمری کال] 283
د شوری په هکله د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم احادیث 285
د شوری په هکله د راشدینوخلفاء تګ لاره 289
د ریاست مشرته د شوری د رائی د رد کولو حق نشته 291

سر لیك مخ
العرفاء[د ملت نمایندګان] 296
نقباء 297
ملاء القوم 298
اولو الامر 298
اهل الحل والعقد 299
د مجلس شوری [پارلمان] د غړو مواصفات 300

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایمان :	301
فقاهت :	301
.عدالت او دیانت :	302
.عاقل اوبالغ وی :	303
د عامو رواجو نو څخه باخبر وی :	303
د اسلامی امت معتمد وی :	303
په موجوده زمانه کې د مجلس شوری‌د جړولو کړنلاره	305
د انتخاباتو د مروج نظام اصلاح کولو ته اړتیا ده	309
د ښځو د نمایندګی مسئله	310
په اسلامی پارلمان کې د غیرو مسلمانود نمایندګ	326
سیاسی ګوندونه	327
مرکزی موحد طرز حکومت	328
د مجلس شوری‌له پاره د مودی ټاکل329	329
دریم اصل د امام سره بیعت کول	331
د بیعت او انتخاب د لازمیدو دلایل	333
د بیعت او د خلیفه د ټاکلو په هکله د فقهاو ویناوی	336
د راشدینو خلفاو رضی الله عنهم سره بیعت	340
د ابو بکر صدیق رضی الله عنه سره بیعت	340
د حضرت ابوبکر رضی الله عنه لومړی وینا	343
سرلیك	مخ
د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه سره بیعت	344
د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه لومړی وینا	345
د حضرت عثمان رضی الله عنه سره بیعت	346
د حضرت عثمان رضی‌الله عنه لومړی وینا	347
د علی بن ابی طالب رضی الله عنه سره بیعت	348
د علی بن ابی طالب رضی الله عنه لومړی وینا	349
د ولی عهد ټاکل	350

(c) ketabton.com: The Digital Library

تغلب یا په زور حکومت نیول	351
ځلورم اصل:د خلیفه صفات	355
دخلافت له پاره د قریشی توب شرط	361
د ظالم او فاسق حکمران په هکله د امام ابو حنیفه مسلک	362
د خلیفه منصبی فرائض	364
د خلیفه حقوق	365
د خلیفه د وحدت او تعدد مسئله	366
متحده اسلامی خلافت	370
پینځم اصل : وزارت	375
وزیر د قرآن او سنتو له نظره	375
د محمد صلی الله علیه وسلم وزیران	376
د حکومت په جوړښت کې د وزیرانو اهمیت	376
د تفویض وزارت او د تنفیذ وزارت	380
صدر اعظم ټاکل:	382
د صدر اعظم صفات:	383
د تنفیذ وزارت :	385
د تنفیذ د وزیرصفتونه	386
ولاتیی وزارتونه	386
سرلیك	مخ
شپږم اصل :د قضاء نظام	387
. د عدل او قسط معنا:	389
قضاء مفهوم :	389
د قاضی د اهلیت شرطونه	**390**
په اجتهادی امورو کې د قاضی	**392**
قضاء د قاضی په علم	**404**
د قرائنو په اساس ګواهی پریکړه کول	407

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

د بينې معنی او مفهوم :	408
په غائب فيصله (يو طرفه پريکړه)	410
د قاضي آداب	413
د قاضي د ادآبو په هکله د عمر فاروق	414
د تحفواو رشوت د اخستو څخه لرې والې :	418
د عادل او پوه ليکونکې ټاکل	421
د عادل او پوه ژباړونکې ټاکل	422
د عدالت د روازې خلاصې پرې ښوول	423
دروازه چې ټاکل	424
ټول وخت د قضاء دکار ورکول	426
د محکمې آزادي او د قانون پورته والي	427
ديهوديانو کړنلاره	427
د نبوي او راشدينو خلافاو دتېګ....	430
دهارون الرشيد په نوم دسفيان ثوري...	442
د کتاب لنډيز	.444
کتابونه	445

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

....

یادشگت

نړیوال سیاست د پخوا څخه د څو زبر ځواکونو ترمنځ ویشل شوی و، او نړۍ دوه قطبه ګڼل کیده د هغوی په نزد پخوا هم او اوس هم د سیاست تعریف د کمزورو ملتونو استثمار او د هغوی په شتمنیو باندي پوره تسلط پیدا کول و.

سیاست لکه د پخوا په څیر د هغوی له پاره د چل او غولوني هغه لاره وه چي دوی د هغې په واسطه پرې په نورو د غلبې واک ترلاسه کاوه د سیاست، استقلال او ازآدۍ تعریف د هغوی په وړاندی څه ځانګړې تعریف نه لره او څنګه به يي چې خوښه وه تعریفول به يي؟

دوه قطبه نړۍ په دې معني چې یو اړخ ته د کمونیزم سور سیلاو و چې د امریکایي امپریالیزم تغر يي ورټولولو ته ورنږدې کړی و او د بله اړخه

(c) ketabton.com: The Digital Library

امريکايي امپرياليزم و چې هڅه يې کوله ترڅو نړۍ د ديموکراسۍ د شعار لاندي په غرب کې د پالل شوو وګړو په واسطه د خپلو جاسوسي ادارو په زور په ملتونو ورووتپي .....

د افغانستان مسلمان ولس د اسلام او اسلامي سياست د پتنګانو په ځير د خپلو مجاهدانه سرښندنو په واسطه د کمونيزم سيلاو نه يوازي دا چي بند کړ بلکه هغه چينه يې هم وروچه کړه او د شوروی امپراطوري يي لکه د انګليس په ځير دړې وړې کړه او تر روستی روسی يې ورونغښتله ، غربی سيا ستمداران خو د افغانستان د ولس دغه ستر برياليتوب د خپل ځان او خپل تکناتوژۍ افتخار ګڼي.

خو اوس چې نړۍ يو قطبي حيثيت لري او امريکايي زبر ځواک غواړي د پخواني کمونيستي ښکيلاک ميراث هم ترلاسه کړي دا دي نړۍ يي د خپل شيطاني او درواغژن سياست په واسطه تر تسلط لاندي راوړي او لا لګيا دي راوړي يي.

نن د اسلامي هيوادونو ټوله شتمني چې د همدوی د شيطاني سياست په واسطه يي امران او ديکتاتوران د ديمو کراسي تر عنوان لاندي ټاکل کيږی په مکمله توګه د دوي په تسلط کي پرته ده او د امريکا نفوس چي د نړۍ په سلو کي څلورتشکيلوي د نړۍ د په سلو کي د ديرش نه زيات طبيعي زيرمو مصرفوي او د دي زيرمو زياته برخه د اسلامي هيوادونو د طبيعي زيمو څخه د ديموکراسي تر عنوان لاندي د برچي په زور اخستل کيږي. نن د ازآدي، استقلال او ديموکراسي معني په مکمله توګه تغير کړي ، پخوا به چي د کمونيزم سرو لښکرو کوم هيواد د خپل تسلط لاندي راوست نو هغه به يي مستقل او ازاد هيواد ګڼه خو نن هر هغه هيواد چي د امريکايي او انګليسي عسکري قواو په سلطه کي راځي دوی يي ازاد او مستقل ګڼي. پرون به د کمونيزم پلويانو د کمونستي لښکرو تسلط ته ازادي ويله خو نن غرب پرسته، بې مفکوري عناصر چي د امريکايي او انګليسي فوځونو په اوږو سپاره په ولسونو حاکميت پيدا کوي خپلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

دغي واكمني ته ازادي او استقلال وايي ، دلته د اسلام او افغانستان د ستر ديني عالم، او پوه سياستوال نابغه سيد جمال الدين افغان خبره چي: "ازادی اختسل کيږی ورکول کيږي نه، او د پاتی اسلاميزم بنسټ اينښيودونکی هغوی چي پرون د انګليس او روس نه د ازادي په خاطر فدا کاري کړي او خپل ولس يي د هغوي د عسکري ځواکونو د بيرحمانه او غاصبانه تسلط نه ازاد کړي او پخپلو وينو يي ازاد ساتلي مجاهد او قهرمان و خو نن چي خپل ولس د څو ميليونو ډالرو او روبلو په مقابل کي پلوري او يا يي پلورلي او د پردو د غلامانو په څير د هغوي هر امر ته په لوړ غږ هو صيب وايي د مجاهد او قهرمان په لقب ملبس کيږي او دا ټول د همدغه شيطاني سياست يوه برخه ده.

غواړم خبره لنډه کړم او لوستونکو ته عرض کړم چي د اسلامي سياست تر عنوان لاندي دغه کتاب چي څه موده پخوا د اسلامي تحريک د غړو د فکري تربيي په خاطر ترجمه کړي و چي په لږ وخت کي د هجرت په ځينو پوهنتونونو کي يي د تعليمي نصاب ځاي ونيو په لنډ او عالمانه توګه يي نه يواځي د اسلامي سياست تشريح کړي بلکه اسلامي سياست يي د شيطاني سياست سره په پوره مقايسوي توګه تشريح کړی.

ما هڅه کړې چي ژباړه يي ساده او روانه وي ترڅو د اسلامي سياست مينه وال او زمونږ د ټولني ټول وګړي تري پوره ګټه واخلی.

زه د پيغام نشراتی مرکز څخه چي د دي کتاب د بيا خپرولو له پاره ئې اقدام کړي يو عالم ممنون يم او د لوي خداي جل جلاله نه د دوي له پاره د خير او برکت دعا کوم او لوستونکو ته يري د پوهي توفيق غواړم.

په درناوی

قريب الرحمن " سعيد "

ناروی

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

سریزه

لوی قادر الله جل جلاله د عرش نه تر فرشه پوری ټولی نړی پیدا کونکې او خالق دی چې د دی حقیقت څرنګوالی نه یوازی په قرآن کریم او آسمانی صحیفو کې لیدل کیږی، بلکه بشری فطرت، سلیم عقل ،انسانی تاریخ د پخوانیو آثارو پیژندونکو پوهانو څرګندونی او نوی ساینسی اختراعات ټول ، د مخلوقاتو د پیدا کوونکې او پالونکې ذات الله جل جلاله شته والی ثابتوی .

پاک خدای جل جلاله د خپل مخلوق څښتن او واکمن دی هغه د خپل مخلوق د نظم د چلولو له پاره نه خو کوم پیری، انسان او ملک ته داسی اختیار ورکړیدی چې څه ډول چې وغواړی د واکمن او ټولواک بادشاه په څیر د کائیناتو نظم او نسق وچلوی او تصرف په کې وکړی او نه ئی طبعیت [نیچر] ته حواله کړی چې څنګه وغواړی په هغه لور ئی روان کړی بلکه د کائناتو ټول نظام یوازی د همدی یوه الله جل جلاله په قبضه او قدرت کښی دی ،الله رب العالمین پخپله تشریعی حاکم دی لکه څنګه ئی چې د انسان د جسمانی ژوند د جوړښت او پایښت له پاره د خپلو نعمت

نو خزانی پیدا کړیدی په همدی توګه ئی د انسان د روحانی، اخلاقی او تمدنی ژوند د پرمخ تګ له پاره د عدل او انصاف په بنسټ ولاړ د ژوندانه نظام هم جوړ کړیدی چې په هغه کې د ژوندانه د هر اړخ له پاره ځانګړی لاربښوونی او قوانین شته دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د الله تعالی ذات د کمال په ټولو صفاتومتصف او د هر عیب او نقص څخه پاک دی.
ماضی، حال او مستقبل ټول د هغه په علم کښی دی- څرنګه چې د هغه ذاتی اغراض او غوښتنی نشته نو لدی امله د هغه له لوری رالیږلی شوی قانون یعنی د اسلام مبارک دین هم د هر ډول عیب او نقص څخه پاک او د هر دور او وخت له پاره وړ او مناسب دی .
د دی حکمونه او قوانین دکوم خاص فرد او یا ځانګړی ډلی او قوم د غوښتنو او خواهشاتو تابع نه بلکه د ټول بشریت د انسان د مصلحت او ښیګڼو په بنسټ ولاړ دی د دنیوی او اخروی ژوندانه ښیګڼو دواړه د الهی نظام په پیروی پوری تړلی‌دی ځکه چې دا د ژوندیو نړیواله او هراړخیزه تګ لاره ده .
د دی بشپړ او پاک نظام د اصولو سرچینه الهی وحی او رسالت دی رسول او نبی د حقیقی حاکم ، باوری نماینده او سفیر دی ، د نبوت د پای ته رسیدو نه وروسته ، اوس د اسلامی نظام د تشریعی قوانینو ماخذ قرآن او سنت دی او په دی دواړو ماخذونو کې د ژوندانه د هراړخ له پاره اصول، احکام او لاُربنوونی شته دی .
هیڅکله داسی تصور او خیال هم نه پیدا کیږی چې الله جل جلاله د خپلو معصومو او سپیڅلو انبیاؤ او رسولانو په واسطه یوازی د عقیدی او عباداتو احکام خپل مخلوق ته رالیږلی او اجتماعی، اقتصادی، سیاسی او تمدنی احکام او قوانین ئی نه وی رالیږلی .
هغه خلک چې دا ډول فکر او تصور ولری نو هغوی یا په اسلام پوره باور نه لری او یا ئی په دی هکله د پوهی کمی ده .
انسان مدنی الطبع یعنی اجتماعیت خوښوونکې دی د انس او یو د بل سره د مینی او محبت د ژوند تیرول د هغه فطری غوښتنه ده، مدنی او ټولنیز ژوند له پاره د سیاسی نظام شته والی یو ضرورت دی، نو اسلامی نظام هم یو سیاسی نظام لری چې د همدی سیاسی نظام د

(c) ketabton.com: The Digital Library

تشريح او توضيح له پاره دا كتاب ليكل شويدی .

په اصل كښې دا كتاب په پينځو بابونو مشتمل وه چې لومړنی مسوده يې1401هجري قمري كال د محرم الحرام په 12نيټه چې1980عيسوی كال د نومبر د مياشتې د21 نيټې سره سمون خوری پای ته رسيدلی وه چې د هغوی عنوانونه ئی په دی ډول وه : خالقيت ، مالكيت ، حاكميت ، رسالت ، سياست چې د ورقو شمير ئی په منځنی كچې تر800 صفحات پوری ورسيد چې يو ځای چاپول يې مناسب هم نه و او د مالی وسائلو د كمښت له امله مشكل هم وه، نو دوهم ځلی كتنی پر مهال مناسب وګڼل شوه چې كتاب په دوه برخو وويشل شی چې لومړی برخه ئی د خالقيت ، مالكيت او رسالت د دری فصلونو څخه جوړه شی او په دويمه برخه كې سياست پوری اړ موضوعاتو را ټول كړای شی ، څرنګه چې حاكميت هم د سياست پوری تړلی اړخ دی نو له دی ا مله مو هغه دكتاب په همدی دويمی برخه كښې شامل كړ او مونږكوښښ وكړ چې دا دويمه برخه چې د سياست پوری د مربوطو موضوعاتو څيړنه كوی لومړی چاپ او نشر شی ځكه چې نن ورځ په نړۍ كښې همدا موضوعات ډير زيات تر بحث لاندی دی، او د اسلام د سياسی نظام په اړه ډول ډول خبری روانی دی او كه الله جل جلاله توفيق راكړ لومړی برخه به هم نشر كړو. مونږ دا دويمه برخه په دريو لويو بابونو ويشلی ده :

لومړی باب : د سياست تعريف او اقسام

دويم باب : غير اسلامی سياسی نظرئی

دريم باب : اسلامی سياست يا اسلامی خلافت

مونږكوښښ كړی چې د ټولو څيړنو د ثبوت او تشريح لپاره د قرآن كريم آياتونه د رسول كريم صلى الله عليه وسلم احاديث د خلفاء راشدينو صحابه كرامو رضی الله تعالی عنهم او تابعينو رحمه الله عليهم ويناوی او فقهی پوهانو حوالی وركړو- په ليكنه كې د احاديثو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تفاسیرو د مستندو او باوری کتابونو څخه استفاده شوی ده ځکه چې د تاریخ او د مغازی په کتابونوکښی‌کمزوری روایات هم راغلی دی ، په همدی توګه د فقهاؤ اقوال هم د فقهی د مستندو او مروجو کتابونو څخه رانقل شوی دی .

د کتاب لومړی او دوهم باب چې په لومړنیو څیړونو مشتمل دی خو د کتاب دریم باب یعنی اسلامی سیاست او یا اسلامی خلافت د کتاب اساس تشکیلوی، نو ددی کتاب اصل موضوع د اسلامی نظام د اصولو او بنستونو څیړنه ده.

اللهم ارنا الحق حقا و ارزقنا اتباعه و ارنا الباطل باطلاً و ارزقنا اجتنابه و صلی‌الله علی قائد المهاجرین و المجاهدین و علی اله و اصحابه اجمعین

ګوهررحمن
دارالعلوم تفهیم القرآن مردان
1401 هجری قمری کال د محرم الحرام میاشتی 16 نیټه
چې د 1980عیسوی کال نومبر میاشتی 25 نیټی سره سمون خوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

لومړی باب

د سیاست د کلیمی لغوی معنی :

سیاست د امارت په وزن د سَاسَ یَسُوْسُ څخه د قَال یَقُوْلُ پـه وزن د مصدرصیغه ده، د دی فعل مصدر سوس قولُ په وزن هم راتـلای شی، نـو د سیاسـت او سـوس اصـلی معنـی دا ده " اصـلاح کـول او ښائسـته کـول" د همـدی لغـوی معنـی پـه اسـاس دا دواړه کلیمـی د ریاسـت، حکومت او د هیواد د چارو د سنبالولو په ځای استعمالیږی ځکه چې د ریاست هدف او مرام هم د خلکود حالت اصلاح او بهتر والی دی .

ابن منظور افریقی رحمه الله علیه چې په 711 هجری کال کې وفات شوی په دی هکله لیکې :

والسیاسه القیام علیالشئ بمایصلحه والسیاسه فعل السائس ... ورجل ساس من قوم ساسه و سِواس . انشد ثعلب .

ساده قاده لکل جمیع ساسه للرجال یوم القتال

والسـوس الریاسـه یقـال ساسـوهم سوسـا و اذا راسـوه قیـل سوسـوه واساسوه

سست الرعیه سیاسه وسوس فلان امربنی فلان ای کلف سیاستهم وسوس الرجل امورالناس علیما لم یسم فاعله اذا ملک امرهم ویروی قول الخطیئه

لقد سوست امر بنیک حتی - ترکتهم ادق من الطحین[1] .

د یوه شی د اصلاح له پاره د ملاتړلو او کلکو ودریدلو تـه سیاست وایی چې د یـو مـدبر او لاربنود کـار دی، نـو هغـه څوک چې د قـوم د

---

[1] - لسان العرب دار صادر بیروت چاپ 6 ټوک 108مخ د سوس ماده - النهایه د ابن الاثیر2 ټوک 192 مخ د سوس ماده - تاج لعروس شرح قاموس 4 ټوک 169 مخ د سوس ماده

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردارانو او لارښوونکو له ډلې څخه وي هغه ته سائس ویل کیږي .

ثعلب په خپل شعرکې ویلي دي :

[هغه د هرلښکر لارښود او قوماندان دي او د جنګ په وخت کې د عسکرو رهبر او لارښود]

سوس په منظمه توګه د حکومت او ریاست پرمخ بوتللو ته وایی ، د ساسوهم سوسوهم سوساً معنی ده هغه په خلکو حکومت کړی ، کله چې خلک کوم شخص خپل سردار او قائد وټاکې نو هغه ته ویلی کیږی تسوسوه و اساسوه [هغوی هغه خپل مشر وټاکه] ، سست الرعیه سیاسه معنی ده : زه د خپل رعیت نظم و نسق چلوم او په هغو حکمرانی کوم ، سوس فلان امر بنی فلان معنی ده : هغه شخص د هغی قبیلی د معاملاتو مسئول وګرځول شو[هغه ته د سیاست او حکمرانی دروند پیټی وروسپارل شو] .

کله چې ځوک د خلکو حاکم او پادشاه وټاکل شی نو ویل کیږی چې : سوس الرجل امورالناس

حطیئه په خپل یو شعر کې ویلی دی :

زه یې ستاسی د اولاد پالونکې او مسئول ټاکلی یم

نو ما هغوی د دلول شوی غنمو د اوړو څخه زیات میده کړل

په صراح اللغات کې یی په فارسی ژبه د سیاست ژباړه " رعیت داری کردن " کړی ده

امام غزالی رحمه الله علیه چې په 505 هجری کال کې وفات شوی د سیاست په هکله داسی وایی :

استصلاح الخلق وارشادهم الی الطریق المستقیم المنجی فی‌الدنیا والاخره [د خلکو اصلاح او هغی لاری ته لارښوونه چې د دنیا او آخرت د خلاصون یوازنی ذریعه ده سیاست ویل کیږی] .

په بل ځای کې لیکلی چې :

وهی التالیف والتعاون و الاجتماع علی اسباب المعیشه وضبطها[

(c) ketabton.com: The Digital Library

سياست هغه تدبير دی چې د ژوندانه د وسائلو د تنظيم او د هغی په محور دوګرو د را ټوليدو د هغو ترمنځ د محبت او تعاون سبب ګرځی[2]
.

د سياست معنی مکر، فريب ، غولول او جنګول نه، بلکه سياست د هغی پوهی او حکمت نوم دی چې د خلکو تر منځ ورورولی، محبت، يووالی او اتفاق را پيدا کوی، څوک چې د طبقاتی کشمکشونو او جګړی جوړولو باعث ګرځی سياست پوه نه دی بلکه حقيقی سياست پوه هغه دی چې د ښه مدبر او منتظم تر څنګ نامتو مصلح او د اخلاقو معلم هم وی .

د سياست تعريف

د مسلمانوسياسی پوهانو په نظر:

علامه ابن خلدون رحمه الله عليه چې په 808 هجری کال کې وفات شوی د سياست په هکله داسی ليکلی :

فالسياسه و الملک هی کفاله للخلق و خلافه لله فی العباد لتنفيذ احکامه فيهم [سياست او حکومت د بندګانو د ساتنی او د هغوی د ګټو د ساتنی او کفالت او په بشری ټولنه کې د الله جل جلاله د احکامو د تطبيق له پاره د الله جل و علی شانه نيابت او استازيتوب دی][3] .

امام راغب اصفهانی رحمه الله عليه چې په 502 هجری کال کې وفات شوی د سياست په تعريف کې دری څيزونه په ګوته کوی :

عماره الارض [د ځمکې آبادول اود هغی ترقی اوجوړول] ، تنفيذ احکام الله [د الله جل جلاله د حکمونو نافذول]، مکارم الشريعه [د

---

[2] - احياء علوم الدين کتاب العلم لومړی باب ا ټوک 9 مخ - المنجد364 مخ سوس ماده - کليات ابوالبقاء الحنفی د 1095هجری کال 374 مخ

[3]- مقدمه ابن خلدون بيروت چا پ 113 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښو اخلاقو اختيارول[4]] .

ابوالوفا ابن عقيل بغدادی رحمه الله عليه چې په 513 هجری کال کې وفات شوی د سياست په هکله ليکلی چې :

السياسهما کان من الافعال بحيث يکون الناس معه اقرب الی الصلاح و ابعد من الفساد [سياست د هغه تدبيرونو نوم دی چې د هغه په واسطه خلک د صلاح او ښيرازی او ټولنيزو ګټو په لور نږدی او د فساد او ورانی څخه ليری کيږی[5]] .

شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله عليه دا ډول فرمايلی دی چې :

وهی الحکمه الباحثه عن کيفيه ربط الواقع بين اهل المدينه [سياست او حکمت د هغه فن نوم دی چې د يو هيواد د وګړو تر منځ د اجتماعی اړيکو د کيفيت څخه بحث کوی] .

د پورتنيو ټولو تعريفونو څخه داسی نتيجه په لاس راځی چې : سياست يو فن او حکمت دی چې موضوع ئی د حکومتی چارو سنبالول او تنظيمول ، او مرام ئی د عامه ګټو ساتنه او د خلکو ترمنځ اړيکې او ارتباط د يوی قاعدی او قانون په واسطه کنترولول دی .

سياست د فقهی پوهانو له نظره :

فقهی پوهانو د سياست عام مفهوم په دی ډول بيان کړی دی د اصلاحی تدبيرونواختيارول او د حکومت نظم ونسق پرمخ بوتللوته سياست ويلی کيږی لکه څنګه چې ابن عابدين شامی رحمه الله عليه او ابن نجيم رحمه الله عليه د دی جامع مفهوم يادونه کړی ده[6].

[4] - الذريعه الی مکارم الشريعه 8 باب 18مخ

[5] - الطريق الحکميه فیالسيا سه الشرعيه د ابن قيم رحمه الله عليه د 1961 کال مصر چاپ 15مخ - اعلام الموقعين 4 ټوک 460 مخ

[6] - مجموعه شامی 3 ټوک 203 مخ کتاب الحدود - البحرالرائق لابن نجيم رحمه الله عليه بيروت چاپ 5 ټوک 76مخ په آخرد کتاب سرقه کی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د فقهي په كتابونوكې د سياست كلمه په عمومي توګه د[تعزيري سزاګانو] له پاره استعمال شوی ده، هغه چې د قرآن او سنت د ښكاره نصوصو څخه ثابته نه وي، خو د شرعي قواعدو مطابق وي او مقصد ئی د ټولنيز مصلحت مراعت او فساد د منځه وړل وي .

سياست هغه تدبيرونو ته ويل كيږي چې د هغې په واسطه د ټولنيزو ګټو او مصالحو ساتنه وشي، او د جرائيمو د سزا نه مقصد هم د مجرمينو اصلاح او د خلكو د مال ، ځان ، ابرو، او عزت ساتنه ده، همدا علت دی چې د سياست د لغوی معنی مفهوم په دی سزاګانو باندی تحقق پيدا كوی .

حدود هغه سزاګانو ته ويل كيږی چې د قرآنكريم د ښكاره نصوصو او يا د صحابه رضی الله عنهم د اجماع نه ثابت او ټاكل شوی وی لكه د زنا، غلا، قطع طريق [لاری شكونكې]، شرابوڅښل ، قذف حد....

د قصدی قتل او ټپی كولو سزا ګانو ته په شرعی اصطلاح كې قصاص ويل كيږی او د بعضی جرمونو سزاګانو ته كفارات ويل كيږیلكه د قسم كفاره، د ظهار كفاره د روژې كفاره، د سهوی قتل كفاره، خو په اصولی توګه په حدودو، قصاص اوكفاراتو ټولو باندی د سياست اطلاق كيږی ځكه چې د دی شيانو مقصد هم د ټولنيزو ګټو او مصالحو ساتنه او د ټولنی اصلاح ده .

ابن عابدين رحمه الله عليه فرمايي : وهذا تعريف للسياسه العامه الصيادقه علی جميع ما شرعه الله تعالی لعباده من الاحكام الشرعيه [دا [د بندګانو د ګټو او اصلاح تدبيرونه] د هغه عام سياست تعريف دی چې د الله جل جلاله په ټولو احكامو صدق كوی ، هغه احكام چې الله جل وعلا شانه د خپلو بندګانو د ګټو له پاره مقرر كړی دی[7]] .

خوپه فقهی ژبه كې سياست هغه جزاګانوته ويل كيږی چې د هغی ثبوت او تعين د قرآن ، نبوی سنتواو د صحابه كرامو رضیالله عنهم د

[7]- مجموعه شامی 3 ټوک 203 مخ كتاب الحدود

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجماع څخه نه وی شوی ، دی ډول سزاګانو ته تعزیرته هم ویل کیږی چې په دری ډوله دی :

لومړی : په سلګونو هغه ګناهونه اوجرمونه دی چې د هغی سزاګانی منصوص نه دی د دی ډول جرائیمو له پاره د اسلامی شریعت د پرهیزګارو پوهانو یوه اداره یا مقنن مجلس [د شوری مجلس] چې د سزا تر ټولو کمه او لوړه کچې او څرنګوالی، تعینولای شی او قاضی ته دا اختیار ورکوی چې د هغه تعزیری قانون په چوکاټ کې کومه سزا چې مناسبه وګڼی ورکړی،که چیری په دی ډول قانون د شوری مجلس لخوا یا بلی کومی مجازی اداری لخوا نوی نافذ شوی، نو بیا هم محکمی ته دا حق ورکړل شوی چې د شرعی اصولو په رڼا کې چې هره سزا لازمه وګڼی مجرم ته ورکړی .

دوهم : هغه قاطع ثبوت چې د منصوصه حدودو او د قصاص د نفاذ له پاره ضروری وی خود قانونی شرائطو په بنسټ موجود نه وی، مګر عدلیی ته د ښکاره شواهدو په رڼا کې ډاډګیرنه پیدا شوی وی چې په یوه رنګ نه یوه رنګ د جرم ارتکاب صورت نیولی وی، نو په دی حالت کې د حدودو نفاذ نشی کیدای، خو محکمه چې د عدل په رڼا کې هره تعزیری جزا خوښه کړی مجرم ته یې ورکولای شی ځکه چې حدود په شبه ساقط کیږی او تعزیزی سزا د ظنی ثبوت په اساس هم ورکول کیدای شی .

دریم : شکل ئی دا دی چې د حدودو د تطبیق له پاره خو قطعی ثبوت موجود وی لیکن د جرم مرتکب هغه دولتی کارمند وی چې په خپله د جرمونو د مخنوی مسئول وی او یا جرم کوونکې په مکرر ډول د جرم ارتکاب کوی یا د جرم ارتکاب په ډیره دردناکه او وحشت ناکه طریقه شوی وی ، نو په دی حالت کې قاضی ته دا اجازه ده چې د ټاکلی جزا نه پرته نوره جزا هم د تعزیر په ډول ورکړی خو په دی شرط

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په دی کې ئیکوم مصلحت په نظرکې نیولی وی[8] .

د عبدالرزاق رحمه الله علیه په کتاب مصنف کې دی چې : حضرت علی رضیالله عنه د روژی په مبارکه میاشت کې شراب څښونکو ته د مقررو اتیا دورو نه علاوه شل دوریسزا نوره همه ورکوله[9] .

ابن شهاب زهری رحمه الله علیه فرمایی : څوک چې د روژی په میاشت کې د شرابو د څښلو مرتکب شی نو اتیا دوری سزا به ورکول کیږی او په کوڅو کې به وګرځولی شی چې خلک یی د جرم څخه ترڅو چې د رسوائی څخه یی عام خلک عبرت واخلی خبر شی .

همدا راز د لمانځه نه کونکوته هم ابن شهاب زهری رحمه الله علیه همدا د رسوا کولو تعزیر تجویز کړی دی [10].

پورته ذکر شوو دری واړه سزاګانو ته د فقهی پوهانو تعزیرهم ویلی دی او د سیاست اطلاق ئی هم په همدی سزاګانوکړی دی .

مشهورحنفی فقیه شیخ علاوالدین طرابلسی رحمه الله علیه د خپل کتاب معین الحکام دریمه برخه د تعزیری سیاست د بیانولو له پاره خاص کړی ده، ځینی خلکو اعتراض کړی وه چې د غیر منصوصو سزاګانو ورکول ظلم دی ، او دا څرګنده ده چې منصوص سزاګانې یوازی یو څو دی او د جرائمو اقسام سلګونو ته رسیږی ، نوکه چیری د هری سزا له پاره د نص وجود شرط وګرځول شی ، نوی د خاصو مجرمانو پرته به ټول مجرمین بی له کومی ویری او خطری ، په کاملی آزادی سره د خلکو د مال ، ځان او آبرو په لوټولو شروع وکړی دا

---

[8] - شامی 3 ټوک 247 مخ

[9] - مصنف لعبدالرزاق رحمه الله علیه 9ټوک 231 مخ باب الشراب فی رمضان 1972بیروت چاپ

10- مصنف لعبدالرزاق رحمه الله علیه 9ټوک 231 مخ باب الشراب فی رمضان 1972بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعتراض کونکې په یوې انتها کې خوا وه خو په بل طرف ځینې خپل غرضي سیاسي مشران او حکمرانان د خپلو ذاتي مصالحو په خاطر بې له کوم ثبوت څخه خلکو ته سزاگانې ورکوي او هغوی تعذیبوي او ربړوي ئې ، خو بهانه یې دا وي چې دا د سیاست او مصلحت غوښتنه او تقاضا ده، دغه درنده صفته خلک کله د مصلحت او سیاست په نوم حتی د منصوصي احکامو په بدلیدو هم صرفه نه کوي .

په دغه دواړه افراط ډلو د تنقید په خاطر علامه طرابلسي لیکلي دي چې : سیاست تعزیري او تغلیظي قانون دي چې په دوه برخوویشل شوي :

ظالمانه سیاست چې اسلامي شریعت یې حرام گڼي او عادلانه سیاست چې د هغې په واسطه د مظلوم حق هغه ته سپارل کیږي او د مفسدینو مخه پرې نیول کیږي او د اسلامي شریعت اصلي مقصد پرې تر لاسه کیږي ، نو د داسې ډول شرعي سیاست اختیارول واجب دي .

د عادل سیاست نه سترگې پټول روا نه دي ځکه د هغه په پرېښودلو د خلکوحقوق ترپښو لاندې کیږي، جرم کونکو ته دجرم لارې پرانیستل کیږي ، د وینې تویولو،آبرو او عزت لوټولو، او د خلکو په مالونو د غاصبانه قبضې له پاره لاره آواریږي ، نود داسې شرعي سیاست نه منکریدل د شرعي نصوصو او راشدینوخلفاؤ رضی الله عنهم د اعمالو د تردید سره مترادف او برابر دي

اما ځینې خلکو په دې هکله د افراط بل مخ غوره کړی دی هغوی د شرعي حدودو نه د تیرې په کولو سره د ظلم مختلف ډولونه او سیاسي بدعتونه ایجاد کړي دي ، دا خلک پدې باور لري چې شرعي سیاست د امت د مصلحت او عامه گټو د ساتنې څخه قاصراو عاجز دی [نعوذبالله] .

دا ناپوهي او غټه غلطي ده ، ځکه چې الله جل جلاله فرمایلي دي " مونږ تاسې له پاره دین پوره کړی دی ، پدې دین کې د انسانانو دیني

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دنیوی ګټی په پوره توګه موجود دی ، رسول اکرم صلیالله علیه وسلم فرمایلی دی " ترڅو چې تاسی د الله جل جلاله په کتاب او د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په سنتو عمل کوی بی لاری به نشی [11].

د حافظ ابن قیم رحمه الله علیه وینـاهم د لرڅه مخکې وروسـتوالی سره په همداسی ده بلکه داسی معلومیږی چې علامـه طرابلسـی رحمـه الله علیه دا ټول عبارت د ابن قیم رحمه الله علیه دکتاب نه رانقل کړی خوحواله ئی نه ده ورکړی [12].

شیخ الاسلام مرغنیائی رحمه الله علیه چې پـه 593 هجری کـال کـې وفات شوی په هدایه کې ئی د زنـا د حد تشـریح د حنفی مسـلک سـره سم په دی ډول کړی ده : د بې واده مسلمان د زنا پـه حدکې دوری او د وطـن نـه شـړل دی یـو ځـای نـه کـړای شـی خوکـه چیـری امـام تـه [امیرالمؤمنین یا قاضی] په دی کې کوم مصلحت پـه نظـر راځـی نـو د خپلی رای په اساس د ئی د څه وخت لـه پـاره د وطـن څخـه شـړلای شـی چې دا زیاته کړل شوی سزا [وطن څخه شړل] تعزیر او سیاست دی .

ځکـه چـې کلـه دا تعزیـری او سیاسـی سـزاء ګڼـوره ثابتیـږی ، خـو فیصـله د وخـت د امـام د نظـر پـوری تـړلی ده د ځینـی صـحابه کرامـو رضیالله عنهم نه د زانی د وطن څخه د شړلو روایت په همدی سیاسی او تعزیری سزا باندی بناء دی[13] .

ابـن عابـدین شـامی رحمـه الله علیـه چـې پـه 1352هجـری کـې وفـات شوی لیکې: د سیاست لفظ د هغه سزاګانو له پاره هم استعمالیږی چې د هغه په ذریعه دمجرمینو ټکونه او اصلاح کیږی لکه فقهاء وایی چې

---

[11]- معین الحکام فیما یتردد بین الخصمین من الاحکام 207 مخ مصر چاپ 1310 هجری قمری کال

[12]- الطرق الحکمیه 16،15مخونه - اعلام الموقعین 4 ټوک 462مخ

[13]- هدایه د فتح القدیر شرح کتاب الحدود 5 ټوک 241 نه تر 144 مخونو پوری 1970 کال د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چيري يو سړی په لواطت او غلا عادي شوی وی نو سياسه هغه قتل کيدای هم شی لکه څنګه چې د يو بدعتی په اړه دا خبره مخکې بيان شوی ده . ځينی فقهاؤ د سياست تعريف داسی کړی دی چې سياست هغه تعزيری او تغليظی سزا ده چې د اسلامی شريعت دقواعدو او اصولو سره برابر وی که څه هم په ښکاره ډول د هغه بيان په نصوصوکې نه وی .

ځکه چې د اسلامی شريعت اساس د ايمان څخه وروسته د ټولنی څخه د فساد په ورکولو و لاړ دی .

ولذا قال فی البحر و ظاهرکلامهم ان السياسه هی فعل شيئ من الحاکم لمصلحه يراها و ان لم يرد بذالک الفعل دليل جزئی[14].

په بحرالرائق کې يی ويلی دی چې : د فقهاء د ويناؤڅخه په ښکاره همدا څرګنديږی چې سياست د يوه حکمران هغه فعل [کړنه] او تدبير دی چې د خلکو ګټی او مصلحت ورته په کې ښکاری که څه هم ددی فعل له پاره د هغه سره کوم خاص دليل موجود نه وی خود شرعی اصولو په بنسټ وی او د منصوصو او اجماعی احکامو خلاف نه وی .

دا ډول عبارتونه د فقهی په کتابونوکې بی شميره راغلی چې ورڅخه ثابتيږی چې تعزيراتو ته سياست ويل کيږی او د فقهی په کتابونوکې دا لفظ د همدی مقصد لپاره استعمال شوی .

د سياست تعريف

د نوی عصر د پوهانوله نظره :

د عربی ژبی د سياست کليمه د انګليسی ژبی د[Politics] د کليمی سره هم معنی نه ده د عربی ژبی د سياست کليمه هراړخيزه مفهوم لری لکه د نفس اصلاح کول،کورنی سياست، تعزيری سياست،او ټول اصلاحیکارونه د همدیکليمی په مفهوم کې شامل

[14]- مجموعه شامی 3 ټوک 204 مخ – بحر الرايق 5 ټوک 11مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی خـود انګليسـی ژبـی[Politics]کليمـه يـوازی د ملکـې، ملـی اوحکـومتی سياست لـه پـاره اسـتعماليږی چې پـه عربـی ژبـه کې ئـی مرادف کليمه السياسه المدنيه ده .

Politics]]پوليټکس يوه يونانئ‌کلمه ده چې د پـولس نـه اخيسـتل شوی او معنی ئی ښاری حکومت دی چې دا لفظ پـه يونـانی معناګـانو سره د ديارلسمی پيړی پـه پيـل کې پـه فرانسـوی ژبـه کې هم اسـتعمال شوی وه او په هغی وخت کې د سياست تعريف داسی کيده

د سياست معنی ده د ښاری حکومت پوهه او فـن حاصـلول ، خـو د عمومی مفهوم په لحاظ سياست ټولو هغه فنون ته وايی چې د انسـانی ټولنی له پاره د اهميت ور دی .

د ديارلســمی پيــړی وروســته دی کليمــی ترقــی وکــړه چــې اوس د پوليټکس[Politics] لفظ يوازی د حکومت داری په فن پوری وتړل شـوه .

پـه انسـائيکلو پيډيا الکبيـره کې د سياست اصطلاحی تعريف پـه ډول شوی دی چې :

فـن حکـم الدولـه اودراسـه المبـادی التـی تقـوم عليهاالحکومـات والتی تحدد علاقاتها بـالمواطنين وبالـدول الاخری [د حکومت کولـو پوهی ته سياست ويل کيږی يا په بل عبارت دا د هغـه بنسـټيزو اصـولو علـم دی چې د هغـی پـه واسـطه حکومتونـه جوړيـږی او د حکومـت او خلکـو تـرمنځ پـری اړيکې قايميـږی او د نـورو هيوانـو سره د اړيکـو د ټينګولو حدود پری ټاکل کيږی] [15].

په 1870کال کې ويل شوی وه چې :

السياسه علم حکم الدول [سياست پـه خلکـو د حکومت کولـو علـم دی] .

---

[15]- علم السياسه د ډاکټرحسن صعب د لبنان د پوهنتون استاد لومړی فصل 20 مخ 1970کال د بيروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوپه 1962کال کې ئې دارنګه تعریف وشو:

السیاسه فن حکم المجتمعات الانسانیه [سیاست په انسانی ټولنو د حکومت کولو فن دی][16]

په المنجدکې ئې دا ډول تعریف شوی دی :

فن الحکم و اداره اعمال الدوله الداخلیې والخارجیه و منها السیاسه الداخلیه والخارجیه [سیاست د حکومت کولو فن ته او د حکومت د داخلی او خارجی چارو اداره کولو ته وایی چې داخلی او خارجی سیاست د هغی یو برخه ده][17] .

د اوسنی عصر سیاست پوه بلنچلی لیکلی دی چې :

سیاست هغه پوهه ده چې د بحث اومذاکری موضوع ئې سلطنت وی

.

ایډورډجیمز د سیاست تعریف په دی ډول کوی :

د حکومت د فرائضواجراکول او هغه خلک په نظم وضبط کې ساتل چې د یوی ټولنی په شکل کې را ټول شوی وی .

د ادیانو او اخلاقو انسائیکلوپیډیا د سیاست د تعریف په باب داسی لیکې :

د سیاست نه مقصد د حکومت نظم و نسق دی [18].

د نوی عصر د علماء تعریفونه سیاست په برخه کې هماغه دی کوم چې د اسلامی سپیڅلی دین پوهانو څو پیړی ترمخه په خپلوکتابونوکې درج کړی دی خلک د اروپا غټو غټو نومونو څخه ویریږی او که نه نو په تیرو شوو پاڼوکې د مسلمانو لغت پوهانو ، سیاست پوهانو، او د فقهی د پوهانو څخه چې کوم تعریفونه د

16- مدخل الی علم السیاسه د ډاکټرجمال الاتاسی 7مخ د مشق چاپ

17- المنجد 362 مخ د سوس ماده

18 د اسلامی حکومت نظام 200مخ د مولانا حامدالانصاری لیکنه 1956 عیسوی کال د هندوستان ډهلی چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاست په هکله رانقل شوی ښکاره ، روښانه او هراړخیزدی .

عملی سیاست :

پورتنی تعریفونه د نظری سیاست او علمی سیاست پوری اړه لری خو د عملی سیاست بنسټ په سیاسی تجربو باندی ایښوول شوی دی ،د سیاسی مفکر اوسیاسی قائد ترمنځ فرق همدومره دی لکه د علم او عمل ترمنځ او یا د فکر او تجربی ترمنځ ځکه چې یوازی د سیاست د فلسفی په زده کړی یو شخص سیاسی مشر نه ګرځی .

د مثال په توګه یو شخص د طب پوهنځی په پای ته رسولو او یا د طبی کتابونو په مطالعی د ډاډ وړ ډاکټرنه جوړیږی ترڅو چې د مرضونو د تشخیص او دارو ورکولو اوږده تجربه ونه کړی .

ځینی دین پوهان داسی دی چې په کتاب الله ، نبوی سنتو او فقهی باندی ښه پوهیږی خو نه وینا کولای شی او نه د دوه کسو ترمنځ تصفیه، په همدی ډول د انسانی ټولنی د پرمخ بیولو د فلسفه او د حکومت داری په اصولو او قواعدو پوهیدلو سړی سیاست پوه [PoliticalScience] او پروفیسور خو جوړیږی، لیکن سیاسی لاربښود اود نظم او نسق قائد نه شی کیدای ترڅو پوری‌چې په عملی توګه سیاسی تجربه په لاس نه وی ورغلی .

ابن خلدون رحمه الله علیه د علمی او نظرئی سیاست توپیر په ښه ډول واضح کړی دی :

علماء او مفکرین چې په فکری نظرعادی شوی دی د معنی په دریابونوکې غوټې وهی د محسوساتو څخه معقولات اخلی، او په ذهن کې قواعد اوکلیات په مجرده توګه ساتی، ترڅوئی په عمومی شکل سره نافذکړی. د خاصو خلکو او قومونو لحاظ ساتل د هغوی عادت نه وی، دا مفکرین د ذهنی قواعدو او فکری نظریاتو پرته هیڅ عملی تجربه نه لری .

خو سیاسی قائدین بیرونی واقعی حقایق او حالات هم په نظرکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

لری ځکه کیدای شی چې په حالاتو او واقعاتوکې کوم داسی حقیقی خنډ وی چې د هغی له امله په هغه حالاتو نه شی قیاس کیدای چې په ښکاره هغه ته ورته برېښی او دا خنډونه د هغی سیاسی نظری چې د هغی نفاذ مطلوب وی، په خلاف وی. یو ټولنه په بلی ټولنی نه شی قیاس کیدای ځکه چې که دواړه ټولنی په یو شی کې سره ورته وی نو په ډیرو شیانوکې به توپیر ولری . څرنګه چې مفکرین د عمومی احکامو په صادرولو په یو بل باندی په قیاس کولو عادی وی نو کله چې دوی د عملی سیاست په هکله تفکر کوی نو هغه د خپل فکربه قالب کې ځای په ځای کوی او د خپل خاص استدلال په اساس عملی سیاست تلی، خو په نتیجه کې په عملی میدان کې د سختو غلطیو سره مخامخ کیږی، نو همدا علت دی چې په عملی سیاست کې په هغوی اعتماد نه شی کیدای .

افلاطون ډیرلوی سیاست پوه او فیلسوف وه، خو د واقعاتواوحالاتو تجربه دهغیموضوع نه وه، بلکه ویل به ئی چې حالات د نظریاتو په واسطه پیداکیږی، ارسطو د افلاطون د شاګردانوله ډلیځخه وه،خوهغه په تجرباتیاو عملی سیاست اعتقاد درلوده. هغه د مختلفو قومونو او حکومتونو د تجربو وروسته خپله سیاسی نظریه څرګنده کړه. همدا علت دی چې ارسطو ته د سیاست امام او لومړی ښوونکې ویل کیږی او د هغه کتاب [السیاسیات] ئی ډیر ستایلی دی ، د نظریاتی پوهی سره عملی پوهه ضروری ده ځکه چې یوازی په نظرئی باندی یوخیالیحکومت جوړیدای شی. خویوځمکنی واقعیحکومت نه شی جوړیدلای.

د یو شان سیاسی فکرسره سره د هغی عملی تطبیق او هغه ته عملی بڼه ورکول او د یو نظم په چوکاټ کې راوستل د خلکو په عادتونو او غوښتونوکې د توپیر په اساس په پوره اندازه لری والی کیدای شی موجود وی ، خو دا توپیر همداسی بڼه لری لکه دیوی مانۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ظاهری ډیزائن او نقشی ترمنځ توپیر دی لکه د امریکا ، انګلستان، فرانسی ، جرمنی او نورو جمهوری ریاستونه یو ډول دی یعنی لادین جمهوریت ، خو د دی جمهوریت عملی نقشه او د نظم چوکاټ په دی ملکونوکې یو له بل سره پوره توپیرلری .

لکه د روس او چین چې د یوی نظرئی خاوندان دی [کمونیزم اومارکسیزم] ، خو په حکومتی چوکاټ او اداره کې ئی ډیر زیات بیلوالی موجود دی - په همدی توګه د پادشاهی فکریو دی چې د ټولو اختیاراتو منبع باید په خپله شاه وی، خو په عملی توګه ئی په کړنه کې ډیر توپیر لیدل کیږی .

عقلی سیاست او شرعی سیاست :

علامه ابن خلدون رحمه الله غلیه سیاست د قانون په اعتبارتقسیم کړی دی، هغه لیکې چې:

ا } پادشاهی د قانون په ځای دمطلق العنان پادشاه په زور او قوت باندی ولاړه وی، چې په هغه کې د غضب او حیوانیت نښی او آثار لیدل کیږی داسی حکمرانان په خپل رعیت باندی د یو دروند بار حیثیت لری چې د هغوی د تباه کولوپه هڅه کې وی ، نو د داسی حالاتو د اصلاح له پاره د سیاسی قوانینود وضع کولو د ضرورت احساس پیدا کیږی، چې د هغی وفاداری په حکامو او رعیت دواړو باندی لازمی ده .

2 } که چیری دا قوانین د قوم د عاقلانو، د حکومت د مسئولینو او نورو پوهانو په واسطه وضع شوی وی ، نو بیا پدی قوانینو ولاړ سیاست ته عقلی سیاست ویل کیږی .

3 } اوکله چې دا قوانین د الله جل جلاله مقررکړی قوانین وی چې د رسول صلی الله علیه وسلم په واسطه نافذشوی وی نو دی ته دینی سیاست ویل کیږی چې د دنیا او آخرت دواړو له پاره ګټه ور دی .

نو ظالمانه پادشاهی هغه حکومت ته ویل کیږی چې خلک د

(c) ketabton.com: The Digital Library

....
پادشاه د ذاتي غوښتنو پوره کولو ته اړیاسی .

سیاسي حکومت [عقلي سیاست] هغه ته ویل کیږي چې خلک د عقلي نظریاتواو قوانینو پابندیکوی او مقصد ئی دنیوی ګټی او آرام ژوند ، او د دنیوی تاوانونو او ستونزو څخه نجات اوخلاصون وی .

خلافت [دیني سیاست] له هغه حکومت څخه عبارت دی چې خلک د اسلامي تصور او شرعي قوانینو پابند اوسي او هدف یې د دنیا او آخرت د ژوند ګټې او مصالح لاس ته راوړل وی، ځکه چې اسلام کې د دنیا د ټولو حالاتو قدر او قیمت د آخرت د ګټو په اعتبار سره دی .

د ابن خلدون رحمه الله علیه د تقسیم، تجزیه په دی ډول هم کیدای شی چې سیاست په اصولي ټوګه په دري ډوله دی : حیواني سیاست ، عقلي سیاست ، دیني سیاست .

حیواني سیاست نه د عقلي قانون تابع دی او نه د شرعي قانون ، بلکه د بادشاه اود هغه د درباریانو د نفس خواهشات ئی قانون دی او یا د حاکم شخصي یا حاکمي طبقي د حیواني خواهشاتو تکمیل د هغه مقصد وی د دی قسم د سیاسي نظام مثالونه بادشاهت ، آمریت ، عسکري حکومت او اشتراکیت دی چې ډیر لوی لعنت دی ، چې دی سیاست ته دحیواني سیاست نوم ورکول بالکل په ځای دی .

عقلي سیاست د هغې قانون پابندوی چې د عاقلانو، پوهانواو د قوم د شریفو خلکو په واسطه جوړشوی وی، او مقصد ئی د خلکو د دنیوی ګټو او مصالحو ساتل وی چې مثالونه ئی په قانوني پادشاهي ، او غیر مذهبي جمهوریتونوکې لیدل کیږي، خو په عقلي سیاست کېهم د اخروی او ابدی ژوند د فلاح او ښیګڼي طرف ته کومه پاملرنه نه ده شوی .

دیني سیاست یوازی هغه حقیقي هراړخیز او ګټور سیاست دی چې په هغه کې د انسان حقیقي او همیشني نیک بختي هم په نظرکې نیول

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی او د دنیوی فلاح او ښیګڼې ضمانت هم ورکوی ، او همدی نظام ته اسلامی خلافت ویل کیږی .

غوره سیاست او جاهلی حکومت :

ابونصر فارابی رحمه الله علیه چې په 349 یا343 هجری قمری کال کې وفات شوی سیاست او ریاست په دوه برخوویشلی:

الریاسه الفاضله [غوره ریاست] اوالریاسه الجاهلیه [جاهل ریاست] ، هغه په خپل کتاب آحصا ء ا لعلوم په پنځه فصل کې د العلم المدنی ترموضوع لاندی داسی لیکلی :

- ❖ د مدنی علم یا ټولنیزاوتمدنی علم اصلی موضوع دا ده چې د انسان د اختیاری افعالو د اقسامو تعریف دی وشی .
- ❖ د هغه فطری ، رغبتونو او اخلاقی ښسېونو پلټنه دی وکړل شی چې د اختیاری افعالوسرچینه تشکیلوی .
- ❖ هغه غوښتنی او مقصدونه په ګوته کړی شی چې د هغی د لاس ته راوړو د پاره دا اختیاری افعال تر سره کیږی .
- ❖ د حقیقی نیکبختی او خیالی او وهمی نیکبختی ترمنځ یې توپیر ښکاره کړی .
- ❖ د حقیقی او واقعی نیک بختی او خوشحالی لاس ته راوړل په دی دنیا کې ممکن نه دی او دا یوازی د دنیوی ژوند څخه ورسته ، د آخرت په ابدی ژوندکې تر لاسه کیدای شی.
- ❖ خیالی او فرضی نیک بختی او سعادت په دی دنیاکې،د دولت، ثروت ، عزت او شهرت او نورو عارضی خوښیو او خوشحالیو نوم دی
- ❖ د حقیقی سعادت د لاس ته راوړوله پاره چې کومو اخلاقو او افعالو [سنن فاضله] بهترینو رواجونو او قوانینوته ضرورت دی هغه د ریاست نه پرته نه شی نافذکیدای اوکه چیری دمخه نافذ شوی وی نود هغی تحفظ اوساتنه د ریاست نه پرته

(c) ketabton.com: The Digital Library

نشی ترسره کیدای .

والرياسه ضربان : رياسه تمكن الافعال والسنن والملكات الاراديه التی شانها ان ينال بها ما هو فی الحقيقه سعاده و هیالرياسه الفاضله ، و المدن و الامم المنقاده لهذه الرياسه هی المدن والامم الفاضله ، و رياسه تمكن فیالمدن هی الافعال والشيم التی تنال بها ماهیمظنونه انها سعادات من غير ان تكون كذالک و هی الرياسه الجاهليه

[حکومت په دوه ډوله دی : لومړی هغه حکومت دی چې په هغه کې عادات او استعدادنو ته پیاوړتیا ورکول کیږی د کومو په واسطه چې حقیقی سعادت ترلاسه کیږی همدی ته غوره حکومت یا فاضله ریاست ویل کیږی ،یعنی بهترین حکومت، او هغه ټولنه او قومونه چې د داسی حکومت مطیع اوتابعدار وی د غوره ټولنو او غوره قومونه په نوم یادیږی ، دوهم ریاست هغه دی چې په ټولنه کې د هغه افعالو او عاداتو د کلکوالی او رواجوالوکوښښ کوی چې دخیالی اووهمی نیک بختی اوخوښی ذریعه ګرځی خو په حقیقت کې داسی نه وی دی ته جاهلی حکومت یا [ریاست جاهلیه] ویل کیږی [19]] .

د فارابی د تحقیق مطابق د حکومت او سیاست اصل مقصد او هدف باید د خلکو حقیقی خوښی او همیشنی نیکبختی وی چې یوازی په دنیوی خوښی اوخوشحالی پوری نه وی تړلی بلکه د روحانی او اخلاقی معیارونو لوړوالی ئی لازمی او ضروری شرط وی، نوپه دی اساس د فاضله ریاست د ویلوهغه حکومت مستحق دی چې د خلکو د ټولنیزی خوشحالی سره سره د هغوی د روحانی او اخلاقی معیار د لوړولو فکر ئی هم کړی وی او د دنیوی کامیابی په څنګ کې ئی د اخروی کامیابی له پاره هم څه اهتمام کړی وی .

انسان په فطری لحاظ ښه اخلاق خوښوی، خو شر او بد اخلاق د هغی د حیوانی خواهشاتو او غوښتنو څخه را پیداکیږی اوکه نه نو هغه

---

[19]- احصاء العلوم پنځم فصل 1949 عیسوی کال د قاهره چاپ د فارابی لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انسانیت په اساس د غوره او ښو اخلاقو خوښونکې دی ، نو لدی کبله دا ضروری ده چې یو سیاسی رهبر سیاسی د پوهی ترڅنګ د ښو لوړ اخلاقو او کره کړنې په درلودو سره په ټولنه کې د تقلید وړ نمونه وی – هغه شخص چې سیاسی واک هم ولری او د ښو اخلاقو څښتن هم وی او په ټولنه کې د نیکې او ښه اخلاقو د خپرولو کار هم کوی تر څویوه صالحه او ښه ټولنه جوړه شی نو داسی شخص ددی مستحق دی چې د الله جل جلاله خلیفه شی او حکومت ته ئی اسلامی خلافت ویلی شی

مګرکوم حکومت چې د خیالی او عارضی خوشحالی په لورمتوجه وی او د حقیقی خوشحالی او ابدی ژوند په رابطه هیڅ فکر نه کوی او د بدو اخلاقو او قبیحو افعالو د ترویج له پاره کوښښ کوی او د ښو اخلاقو او د الله جل جلاله او د هغهٔد رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم د اطاعت په لارکې خنډونه پیداکوی نو دا د بی عقلوحکومت او جاهلی ریاست [ریاست جاهلیه] دی .

فارابی رحمه الله علیه چې کوم سیاست ته [ریاست فاضله] نوم ورکړی نو ابن خلدون رحمه الله علیه ، ابن تیمیه رحمه الله علیه اونورو دینی پوهانو هغه ته د [سیاست دینیه] یا [سیاست شرعیه] اصطلاح استعمال کړی ده .

شرعی سیاست

د اسلام د سپیڅلی دین یو فصل دی :

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ فُرَاتٍ الْقَزَّازِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا حَازِمٍ قَالَ قَاعَدْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ خَمْسَ سِنِينَ فَسَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمْ الْأَنْبِيَاءُ كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ وَإِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي وَسَيَكُونُ خُلَفَاءُ فَيَكْثُرُونَ قَالُوا فَمَا تَأْمُرُنَا قَالَ فُوا بِبَيْعَةِ الْأَوَّلِ فَالْأَوَّلِ أَعْطُوهُمْ حَقَّهُمْ فَإِنَّ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اللّٰهَ سَائِلُهُمْ عَمَّا اسْتَرْعَاهُم .

[ابوحازم سلمان الاشجعی رحمه الله علیه ویلیچې زه پنځه کاله دحضرت ابوهریره رضیالله تعالیعنه په مجلسونوکې شریک وم ما د هغه نه اوریدلی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی د بنیاسرائیلو سیاست د هغو د پیغمبرانو علیهم السلام په لاسونوکې وه کله به چې یو پیغمبر وفات کیده نوپه ځای به ئی بل پیغمبر راته، زما څخه وروسته بل پیغمبرنه راځی- خو زما خلفاء استاذی به موجود وی دا خلفاء به کله دیوه نه زیات هم وی. صحابه کرامو رضیالله عنهما تری پوښتنه وکړه چې د داسیحالاتوپه هکله به مونږ ته ستاسو حکم څه وی؟ هغه وفرمایل : د هغه بیعت پوره کړی چې لومړی ځل ورسره بیعت شوی وی [ترمخه مقررشوی وی] ، دخپلو خلفاو د اطاعت او فرمان وړنیحقوق اداکوی ځکه الله جل جلاله به د هغوی نه د هغوی د رعیت په هکله پوښتنه کوی[20]].

د نبی اکرم صلیالله علیه وسلم د دی حدیث څخه دا را په ډاګه کیږی چې سیاست د انبیاء علیهم السلام او پیغمبرانو علیهم السلام وظیفه او مسئولیت وه خو د نبوت د پای ته رسیدونه وروسته دا مسئولیت د هغوی د خلفاو په اوږوکیښودل شو- نوښکاره ده چې هرهغه کار چې د انبیاو په فرایضوکې شامل وی نو هغه د اسلام یوه برخه وی د نبی او د هغه د خلفا و اصلی وظیفه ددین قائمول دی نو هغه کار چې دین پوری نوی تړلیهغه په انبیا ٔو علیهم السلام پوری هم نه تړل کیږی .

ځینی خلک چې د اوسنی زمانه د سیاست لوبغاړی او د اخلاقو او تهذیب نه لری سیاست ګوری نو د سیاست د کلیمی نه هم نفرت کوی

---

[20]- صحیح بخاریکتاب الانبیاء باب ماذکر عن بنیاسرائیل 2 ټوک 491 مخ - صحیح مسلم کتاب الاماره باب وجوب الوفا ببیعه الخلیفه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د سیاستمدار خپل غرضی او ورانکاری په اساس د سیاست د کلیمیڅخه نفرت کول د عقل او پوهی نه لری خبر ده لکه څنګه چې علم په دوه برخوویشل کیږی، نافع علم [ګټه وره پوهه] اوغیرنافع علم [بیګټی یا مضره پوهه]، همدا راز علماء اوپوهان هم په دوه برخو ویشل کیږی ، ربابین علماواو سوء علماء، نو همدا راز سیاست هم په دوه برخو ویشل کیږی، لومړی هغه سیاست دی چې د شریعت د اصولو او احکامو پابند وی، ددینی سیاست په نوم یادیږی اوبل هغه سیاست دی چې د دین او اخلاقو د قید نه آزاد وی نوهغه ته جاهلی سیاست ویل کیږی چې دغه دوهم ډول سیاست په حقیقت کې د واک او قدرت په سر جنګ دی – نو د دی ډول سیاسیګډونکو او سیاسی تجارانو چې څومره بدی بیان شی بیا هم کمه ده، او په ځای دی چې یومسلمان ددی ډول سیاسی دلالانو څخه لری او تری متنفر وی او دا د ایمان غوښتنه هم ده ،خو د شرعی اصولو په بنسټ ولاړ سیاست پخپله دین او د انبیاو فریضه ده، نو ددی ډول سیاست نه نفرت کول اویا تری لریوالی اختیارول په حقیقت کې ددین دیوی ځانګړی څخه لریوالی دی .

په پورتنی مبارک حدیث کې " د تسوسهم الانبیاء " دکلمو تشریح حدیث پوهانو په دی ډول کړی ده :

ای تتولی امورهم کما تفعل الامراء والولاه باالرعیه و السیاسه القیام علی الشیء بما یصلحه و ذالک لانهم کانوا اذا اظهروا الفساد بعث الله نبیاً یزیل الفساد عنهم و یقیم لهم امرهم و یزیل ما غیروا من حکم التوراه[د بنی اسرائیلو پیغمبرانو علیهم السلام د هغوی د امورو نظم ونسق په داسی ډول جوړاوه لکه څنګه چې حکام د خپل رعیت د امورو نظم او نسق جوړوی ، نو سیاست د یو شی د اصلاح له پاره د عزم او استقامت څخه عبارت دی ،دا سیاست پدی ډول وه چې کله به چې خلکو په فساد لاس پوری کاوه نو الله جل وعلی جلاله به هغوی ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپـل نبـی علیـه السـلام رالیـږه ترڅو فسـاد مخـه ونیسـی او د هغـوی د حالت د ښه کولو کوښښ یی کـاوه او هغـه تحریفـات او تغیـرات چې پـه تورات کې ئی راوړی وه هم تصحیح کول] .

امام ابن جوزی رحمـه الله چې پـه 597 هجـری قمـری کـال کې وفـات شوی دارنګه فرمایی :

شـیطان د وخـت حاکمـان غولـوی او دی تـه ئـی هڅـه وی چـې پـه سیاسی امورو کې د خپل نظر مطابق عمل وکړی ،هغـوی هـم د همـدی شیطانی وسوسی په اساس د شریعت پـه ځای د خپـل نظر او شخصـی فکر عمل کوی او دا غتمه تیروتنـه ده ځکـه چې شریعت الهـی سیاست دی او دا د امکان نه لری چې په الهی سیاست کې دی کومـه نیمګړتیـا موجـوده وی اود هغـی نیمګړتیـا پـه اسـاس دی د مخلـوق جـوړ کـړی سیاست ته ضرورت وی ، الله جل جلاله فرمایی:

مافرطنافیالکتاب من شیء

[مونږ په کتاب کې د هیڅ شیکمی او نیمګړتیا نـه ده پـری ایښـی] [21]

هر هغه څوک چې د دی بی دینه سیاست دعوه کونکې وی نوهغـه پـه اصل کې پـه شریعت کې د نیمګړتیـا دعـوه کونکې دی او دا د کفرخبـره ده

حـافظ ابـن قـیم رحمـه الله علیـه چې پـه 751 هجـری قمـری کـال کې وفـات شـوی لیکلـی : ولا نقـول ان السیاسـه العادلـه مخالفـه للشـرعیه الکامله بـل هیجزء مـن اجزائهـاو بـاب مـن ابوابهـا و تسـمیتها سیاسـه امراصطلاحی والا فاذا کانت عدلا فهیمن الشرع [مونږدا نـه وایـوچې دا عـادلانه سیاست دکامـل شریعت پـه خلاف دی بلکـه دا د شـریعت د اجزاؤ څخـه یـوجز دی او ابوابـو څخـه یـو بـاب نـو دی تـه سیاسـت ویـل یوازی یوه اصطلاح ده اوکه نه کله چې د عدل او انصاف خبره شی نودا

---

[21]- تلبیس ابلیس اوم فصل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شریعت یوه برخه ده[22]].

د معین الحکام اقتباس ترمخه نقل شوی چې ویلی وه : د شرعی سیاست خپلول واجب دی او د هغه مخالفت کول د شرعی نصوصو او د راشدینوخلفا ؤخخه د انکار کولو سره برابر دی .

ابن نجیم مصری حنفی رحمه الله د مقریزی د کتاب الخطط په حواله لیکلی چې : والسیاسه نوعان سیاسه عادله تخرج الحق من الظالم الفاجر فهی من الشرعیه علمها من علمها وجهلها من جهلها و قد صنف الناس فی السیاسه الشرعیه کتبا متعدده و النوع الاخر سیاسیه ظالمی. فالشریعه تحرمها [سیاست دوه ډوله دی،عادل سیاست چې ددی سیاست په واسطه د ظالم او فاجرڅخه د مظلوم حق واخستل شی او دا د شریعت یوه برخه ده - هغه څوک چې پوهیږی او هغه څوک چې نه پوهیږی پیژنی ئی او نه ئی پیژنی، او لیکوالانو ددی شرعی سیاست په هکله ډیری لیکنۍکړی بل ډول ئیظالمانه سیاست دی چې د شریعت لخوا حرام گرځول شوی[23].

د شرعی سیاست انواع :

اوس نودا خبره پوره واضح شوه چې[Poltics] پولیتکس یوازی د حکومت په چلولو پوری تړلی دی خو د عربی ژبی سیاست په کلیمۍکې ټول ښیگنیرز، اصلاحی او تادبی تدبیرونه شامل دی په دی اساس د دی دا په ډولونو ویشل کیدای شی لکه مونږئی ویش په دی ډول هم کولای شو.

سیاسه النفس : د نفس د اصلاح تدبیرونه، ترڅو خپله کړنه اصلاح کړی

سیاسه البیت : په ښه توگه دخپل کورد امورو د پرمخ وړلو

22- الطریق الحکمیه لابن القیم رحمه الله علیه 17 مخ - اعلام الموقعین 4 ټوک

23- البحرالرائق کتاب الحدود حد السرقه 5 ټوک 776مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

تدبیرونه

سیاسه المنزل : دکورنۍ د نظام چلولو تدبیرونه په ښې طریقې سره

سیاسه الوعاظ: د ښوونې او روزنې او وعظ اونصیحت په واسطه د ټولنې د اصلاح کارپه غاړه اخستل

سیاسه مدینه : په ښه توګه د حکومت د نظم ونسق چلول .

سیاسه الدواب : د حیواناتو تابع کول اود هغونه په ښه طریقې سره دکاراخستو تدبیرونه .

امام غزالی رحمه الله چې په 505 کې وفات شوی د سیاست د اهمیت او اقسامو په رابطه لیکلي :

د انسان د اصولي اعمالو څخه تر ټولو لوړ او مهم عمل د سیاست هنر او فن دی ، د همدی عمل په واسطه په خلکو کې محبت ، مینه او یووالی را پیدا کیږي او اصلاح ئې صورت نیسي او همدی په واسطه خلکوته هغه لاربنوول کیږي چې په هغې باندې د تللو په اساس هغوی د دنیا او آخرت کامیابۍ لاس ته راوړی شي .

د سیاست څلور مرتبې دی :

السیاسه العلیا [لوړاو اعلی سیاست] : دا د انبیاؤ سیاست دی چې د هغه په اساس د خلکو ظاهر او باطن اصلاح کیږي ، دا سیاست په هرخاص او عام پوری تړلی دی، د دی سیاست په واسطه په ښکاره توګه د احکامو او قوانینو نفاذ او انتظام صورت نیسي ا ود هغې د تعلیم او تربیې په اساس د خلکو په زړونوکې نیک صفات او غوره اخلاق ځای پیدا کوی .

سیاسه الخلفاء والملوک [د حکامو سیاست] : که څه هم د هغوی سیاست د هرخاص او عام وګړي له پاره وی خو د هغوی حکم ئې یوائې په ظاهری ژوندکې چلیږي ، خو په باطن او زړونوحکومت کول د هغوی په اختیارکې نه دی [مګردا چې حاکم عادل ، متقی ، زاهد او د نرم زړه خاوندوی] .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سياسه العلماء والفقهاء [علما ؤ او فقهاؤ سياست] : د هغوی سیاست د مادی قوت نه پرته د ښوونی اوروزنی‌په اساس صورت نیسی ځکه چې هغوی حاکمیت نه لری مګر ذهن خلک اود علم مینه وال ورڅخه ګټه اخلی او د هغوی فقیری خپل ځانته پادشاهی ګڼی، د اسلام په تاریخ کې داسی علماء ډیر تیر شوی دی او اوس هم شته چې خلک ئی د پاشاهانو څخه زیات احترام کوی او حکم ته ئی د حکمرانانو د حکم نه ورته ډیر اهمیت ورکوی .

سیاسه الوعاظ [د خطیبانواو واعظانو سیاست] : دوی د وعظ ، نصیحت او خطابت په واسطه د خلکو اصلاح کوی او د خلکو زړونو د تسخیروی او حکومت پری کوی[24] .

د اخوان الصفاء بیان کړی اقسام :

په څلورمه پیړی‌کې د اخوان الصفاء ټولنی، سیاست د یو ځانګړی فن په شکل معرفی‌کړی وه اګرچې د هغوی ځینی افکار ګمراه کوونکې هم وه خو دی ټولنی د سیاست علم د اخلاقو د علم یوه څانګه ګرځولی ده ددی علت دا دی چې دا خلک تر زیاتی اندازی پوری د افلاطون 347 قبل میلاد شپی ورځی تیرولی تر تاثیرلاندی وو .

افلاطون په خپل کتاب الجمهوریه او په بل کتاب النوامیس کې د سیاسی بحثونو او څیړونو په ترڅ کې د اخلاقو یادونه هم کړی ده ، د هغی په نظر، یوه نمونه سیاست پوه او مثالی حکمران هغه دی چې د علم ا وفلسفی په اعتبار هم په ټولو برتری ولری اود اخلاقواو اعمالوپه اساس هم د ټولوترمخه وی .

د اخوان الصفا د رسالو په اومه ګڼه کې سیاست په پنځو برخو ویشل شوی :

1] السیاسه النبویه [دانبیا ؤ سیاست] : دا سیاست په پاکو او

---

[24]- احیاء العلوم کتاب العلم لومړی باب لومړی ټوک 9 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقدسو اصولو بناء شوی چې د فاسدو افکارو او تصوراتو څخه د انسانی نفسونو د ساتنی لاره او علاج ښئ.

2] السیاسه الملوکیه [دحاکمانو سیاست] : دا سیاست د شریعت ساتنه کوی په نیکبحکم کوی او د بدیوڅخه مخنیوی کوی، شرعی سزاګانی او حدود نافذوی د ظلم مخه نیسی ،د دښمنانو جرړی پری کوی او د نیکو خلکوکومک اوبسپنه کوی ، دا د پیغمبرانو ، خلفا ئو او نیک خویه عادلوحاکمانو سیاست دی کوم چې د هری معاملی فیصله د حق او انصاف په بنیاد سره کوی .

3] السیاسه العامیه [د پرګنو سیاست] : داهغه سیاست او واک دی چې کوم سردار ته د خپلی قبیلی په خلکو،یا د ښار په اوسیدونکو باندی د ښار واکدارانو ته او یا په عسکرو باندی د هغوی قوماندان ته حاصل وی .

4] السیاسه الخاصیه [دکورنی د چارو سیاست] : دا هغه واک دی چې هر انسان ته په خپل کورکې حاصل او هرهغه تدبیر اختیاروی چې د هغی په واسطه ئی د کورنی نظم په ښی طریقی سره سرته رسی او اقتصادی ضروریات ئی تری پوره شی دا په اصل کې شخصی او کورنی سیاست دی .

5] السیاسه الذاتیه [د خپل نفس داصلاح سیاست]: دا سیاست د نفس او اخلاقو سره اړه لری دا په اصل کې د خپل نفس محاسبه ده چې د هغی په اساس انسان هروخت د خپلوکړو او ویناؤ ، پټو او ښکاره اعمالوحساب کوی[25] .

امام فخرالدین رازی رحمه الله چې په 606 هجری کال کې مړ شوی سیاست ئی په ثوبرخوویشلیدی :

ا > سیاسه الملاک [دمالکانوسیاست] : دا هغه سیاست دی چې مالکانوته په خپلو ملکیتونوکې حاصل وی یعنی د خپل ملکیت او

25- رسائل اخوان الصفاوخلان الوفا 7 رساله 1957عیسوی کال د بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

جائیداد نظم اونسق پرمخ وړل .

2 > سیاسه الملوک [د حاکمانو سیاست] : د مادي ځواک او حاکمانه واک سره د هیواد چارې او د رعیت د معاملاتو نظم او نسق پر مخ بوتلل .

3> سیاسه الملائکه [د پرینبتو سیاست] : د الله جل وعلی شانه د حکم اود هغه دورکړشوی قوت په واسطه په مخلوقاتوکې د ډول ډول فرائضو سرته رسول .

4 > سیاسه ملک الملاک [دپادشاهانود پادشاه سیاست] : دکائناتو د پیداکوونکی تکوینی نظام چې هغه ئی په خپل قدرت سره پرمخ وړی .

سیاست د انسانی فطرت غوښتنه ده:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا
[د الاعراف سورت 187آیت]

[همدغه [الله جل جلاله] هغه ذات دی چې پیداکړ یی تاسی له یوه نفس ځخه اوپیدا کړی ئی‌ده لدی نفس ځخه ښځه ددی له پاره ترڅو د هغی سره آرام پیداکړی] .

د لیسکن کلمه په هغه نفسیاتی‌حقیقت دلالت کوی چې ټولنیز ژوند د انسان د فطرت غوښتنه ده، آدم علیه السلام ئی جنت ته لیږلی وو چیرته چې آرام او سکون او هر قسم سامان موجود وو خو الله جل جلاله د انسان پدی فطری غوښتنی پوه وو چې دا [انسان] یوازی والی نه شی زغملائی، نوپه همدی خاطرئی د هغی جوړه ،د هغه د جنس نه پیدا کړه ترڅو دواړه د تولنیز ژوند ځخه آرام لاس ته راوړی .

آدم اوحوا علیهما السلام دواړو د سیاست البیت [د کور نظام] برابرکړ چې د هغی بنسټ نه د ودانی ټرون وو، نه میراثی پادشاهی وه،اونه د ظلم حکومت وه، بلکه دا د انسانی فطرت غوښتنه وه. د هغوی دواړو ترمنځ د میړه او ښځی نه پرته د آمر او مامور ترون هم وو-

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو ځمکې ته د رالیږلو سره سم ئی ور ته د سیاست او ریاست [کورنی ریاست] اصول هم وروښوول- او د ځمکې په سرئی د موجوده شیانو نومونه هم ور په ګوته کړی وه- او د ځمکې په سر د انسانی ټولنی لومړی فطری او ساده حکومت وه- خوکله چې د انسانانو شمیر زیات شو نو " سیاست البیت " په " سیاست المنزل " [دکورنی سیاست] اوبیا په " سیاسه مدینه" [دیوملیحکومت شکل ونیو] .

ترلسو پیړیو پوری همدا نظم د یوڅو ورو خرابیونه پرته په ډیره ښه توګه پرمخ روان وه خو د هغی نه وروسته د شرک او دنیا پالنی وبا راګده شوه چې د اصلاح له پاره ئی نوح علیه السلام راواستول شو.

ابن الائیر رحمه الله علیه چې په630 هجری کال کې مړ شوی دارنګه فرمایی : وکان آدم علیه السلام مع ما اعطاه الله من الملک نبیاً رسولاً الی ولده و انزل الله علیه احدی وعشرین صحیفه کتبها آدم بیده علمه ایاها جبریل علیه السلام [آدم علیه السلام ته الله جل جلاله د ځمکې په سرحکومت ورکړی وه، خوددی سره هغه د خپل اولاد له پاره نبی او رسول هم وه په ده باندی الله جل جلاله یوویشت صحیفی نازل کړی دی چې هغه د جبرائیل علیه السلام د ښوونی په اساس په خپل لاس لیکلی وی] [26] .

وصارت الریاسه من بعد وفاه آدم لشیث فانزل الله علیه فیما روی عن رسول الله خمسین صحیفه [د آدم علیه السلام د مړینی څخه وروسته د ریاست چاری د هغه زوی شیث علیه السلام ته وسپارلی شوی چې الله تعالی جل جلاله په هغه پنځوس صحیفی را نازلیکړی وی لکه څنګه چې د رسول الله صلیالله علیه وسلم څخه روایت دی] [27].

وقام انوش بعد مضی ابیه شیث علیه السلام لسبیله بسیاسه

[26] الکامل لومړی ټوک 48 مخ 1965 عیسوی کال بیروت چاپ
[27] تاریخ طبری لومړی ټوک 74 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الملک و تدبیرمن تحت یدیه من رعیته مقام ابیه ولم یزل علی ما ذکرعلی منهاج ابیه لا یوقف منه علی تغییر و لاتبدیل وکان جمیع عمرانوش فیما ذکراهل التوراه تسع مائه سنه وخمس سنین [د شیث علیه السلام د تلو نه وروسته د هغه زوی انوش د ملکي سیاست او د رعیت د نظم ونسق دبرابرولو له پاره د خپل پلار په ځای کښیناست ، انوش د خپل پلار په لاره اوطریقه صحیح روان وه او د هغه په سیاست کښ هیڅ رنګ بدلون نښه پیدا نشوه ،د تورات د پیروانو وینا ده چې د انوش عمر د950 کاله وه] .

د تاریخ په کتابونو کې د ملک ، ریاست، او سیاست کلمات راغلی چې د هغی نه دا معلومیږی چې انسان په څمکه د قدم ایښودو سره سم یو ساده حکومت جوړکړی وه .

د انسان د کلمی لغوی شیرنه :

د انسان دکلمی په هکله د لغت پوهانو دوه ډوله نظرئی موجودی دی : لومړی وینا دا ده چې ددی کلمی اصلیحروف "ن ،س ،ی " دی او دا د نسیان څخه اخستل شوی چې معنی یی هیریدل دی یعنی د انسان معنی د هیرویدو خاوند دی ، ابن عباس رضی الله عنه نه هم یوروایت په دی ډول راغلی چې انسان خپله وعده او خبره هیره وی نو په همدی خاطر ورته انسان ویل کیږی او په دی اساس ددی کلیمی اصل انسیان د افعلان په وزن دی اود نسی ینسی د باب څخه دی لکه څنګه چې د ضحی یضحی څخه اضحیان لاس ته راځی یعنی د سپوږمی شپه .

خو د تهذیب اللغه لیکوال الازهری ، ابوالهیثم رحمه الله علیه او نورو لغت پوهانو او نحوی پوهانو وینا ده چې دا کلمه د " ا ، ن ، س " څخه ده چې د انس یا آنس څخه اخستل شوی ، معنی ئی، مینه ، محبت او تړون [ربط اوتعلق] دی او ضد ئی وحشت [نفرت] دی، د دی اصل خو انسیان دی لیکن وزن ئی فعلیان دی چې افعلان څخه نه دی . همزه د فعل د فاء په ځای راغلی زائده نه ده چې د وزن مثال ئی

(c) ketabton.com: The Digital Library

حرصیان دی [د څرمنی پورتنۍحصه] ، د صحاح اللغات د لیکوال جوهری په نظر د دی وزن فعلان دی د دی وینا د ثابتید وپه خاطر ابن منظورافریقی رحمه الله علیه ډیر شواهد وړاندی‌کړی اوهمدا خبره صیحح هم معلومیږی [28].

د پورتنی لغوی او صرفی تحقیق نه دا معلومیږی چې د انسان تسمیه هم اَنس اومحبت دی چې د وحشت او انفرادیت ضد دی ، د انسان فطرت ټولنیز دی، منافرت اوتنهائی نه ده، او سیاسی ژوند د همدی نظم، اَنس ، محبت او یو ځای ژوند تیرولو نوم دی .

په یو بل آیت شریف کې د انسانی پرګنو په مختلفو ډولو دویشلوڅخه مقصدیو د بل سره پیژندګلوی ښوول شوی ده :

يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا [د الحجرات سورت 13 آیت]

[ای خلکو! مونږ تاسی د یوه نراو ښځۍڅخه پیداکړی یاست او بیا مو په قومونو او قبیلو وویشلی ترڅو یو د بل سره وپیژنی] .

تعارف یو د بل پیژندلو او د بل په خوی پوهیدلو څخه عبارت دی او همدا تعارف د اَنس ، محبت او تعاون بنسټ دی نو د دی نه معلومیږی چې انسانی خصلت، تنفر نه دی بلکه اُنس او پیژندنه ده او همدی ته مدنی او ټولنیز ژوند ویل کیږی]

ارسطو ته چې خلک د سیاست پلار وائی چې322 کاله وړاندی له میلاد څخه مړ شوی او د هغه دا کلمات د یوه مشهور متل په ډول پاته شوی چې [انسان مدنی الطبع دی] یعنی انسان یو سیاسی او اجتماعی حیوان دی هغه وایی چې که انسان سیاسی او تمدنی ژوند و نه لری نو هغه یا دیوتا [الله جل جلاله] دی یا یو ځیرونکې حیوان ، هغه ته بیا انسان نه ویل کیږی .

---

[28]- لسان العرب باب السین فصل الهمزه څلورم ټوک 10 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارسطو د کتاب الاخلاق پـه لسم فصـل کې لیکلی : ان الفلسفه التی تتناول الشئون الانسانیه تجدکما لها فی‌السیاسه [هغه فلسفه چې د انسانی چارو سره تړلی وی د هغـه کامله درجه تاسی د سیاست په شکل کې موندلائی شی][29] .

د افلاطـون او ارسـطو پـه څیـر ټول یونـانی فیلسـوفان سیاست یـو فطری شی ګڼی .

ابونصر فارابی رحمه الله علیه چې په 329 هجری کال کې مړ شوی چې د اسلامی سیاست یو ځانګړی پوه ګڼل کیـږی هغه په خپل کتاب چې د " السیاسته المدینه " په نوم دی لیکلی د حیواناتو ځینی ډولونه همیشـه یـو د بـل نـه لیـری اوسیږی لکـه ډیـر بحری حیوانات او ځینی حیوانات یوازی د پیدا کیدو په وخت کې جدا وی لیکن پاتی ژوند ئـی ټول یو ځای او اجتماعی وی ، ځینی نور حیوانات د عمراکثره وخت سره یوځای تیـروی لکـه میږیـان د شـهدو مچې او هغـه مرغـان چـې د ټولیو په څیرګرځی.

والانسان من الانواع التی لایمکن ان یتم لها الضروری من امورها و لاتنال ال افضل من احوالها الا اباجتماع جماعات [خوانسان د هغی ډلی‌څخه دی چې ټولنیز ژوند پرته نه خپل اصلی‌ضروریات پوره کولای شی‌او نه د ژوند لوړو مرتبوته رسی] [30].

امام غزالی رحمه الله علیه د نظر دی چې : څلور ډوله فنون د انسان فطری ضرورت ګڼلی کیـږی چې لاقـوام للعـالم دونهـا [د هغـه نـه پرتـه ددی دنیا نظام نه چلیږی] : زراعت د خوراک له پاره - بناء دکورله پاره - حیاکت دکالیوله پاره - سیاست د نظم اونسق له پاره[31] .

د امام غزالی رحمـه الله علیـه د نظر مقصد دا دی چې لکـه څنګـه

---

[29]- علم السیاسه دډاکټرحسن لیکنه 94مخ .

[30] - السیاسیه المدینه د ابونصر فارابی لیکنه 69 مخ د بیروت چاپ

[31] - احیاء العلوم لومړی ټوک 9مخ کتاب العلم لومړی باب

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې د انسـان اصـلي ضـرورت كور،كـالى او خـوراک دى نـو پـه همـدى ترتيب سياست اوحكومت هم د هغى د فطرى ضرورتونو له جملى څخه دى چې د هغه سره جوخت پيدا كيږى .

د پروفيسور هارون خان شروانى نظر دى چې : په تاريخ كې شايد د داسى انسانى ټولنى ذكرنه وى شوى چې هلتـه سياسـى فكـر لـه اساسـه موجوده نه وى [32].

لنډه دا چې د حكومت او سياست پـه هكلـه د تخليـق نظريـه صـحيح نظريه ده په ټولو موجوداتوكې يوازى انسـان د سياسـى نظـم خاونـد دى چې دا سياسى نظم د انسان د پيدا كيدو سره سم منځ ته راغلى په پيـل كـې د نفوسـو شـمير كـم وه او خلـک شـريف او نيـک وه نـو د حكومـت شــكل هــم ســاده وه ، نــه لــوئى لــوئى ادارى وى او نــه وســيع ادارى چوكاټونـه ، نـه د وزيرانـو او مشـاورينو دومـره لـوى تعـداد وه او نـه د وسـلى دومـره ډيـرى ذخيـرى، وروسـته ئـى پـر مخـتګ وكـړ او و سـيع سياسـى ادارى، او انتظـامى چوكاټونـه رامـنځ تـه شـول چـې پـه كـې كورنى، عمرانى ترونونو او زور و قوت خپلى خپلى نښـى راښـودى خـو دا بـه بالكـل غلطـه خبـره او د انسـانى تـاريخ سـره نابلـدتيا وى چـې سياسى فكر انسان ته وروسته وركړل شوى اوكـه نـه نـود دى خـو پيـل د وحشى حيواناتو په څير غير مترقى ژوند سره وه هيڅكله داسى نـه وى ، بلكه سياسى فكر د انسان د پيدا كيدو سره سم پيدا شوى ځكه چې الله جل جلالـه لومړى انسـان پـه ځمكـه بانـدى د خليفـه او حكمـران پـه صفت راليږى وه .

سياست ته غيرفطرى ويل جهالت او ناپوهى ده:

ځينى‌خـام فكـره تـش پـه نامـه مفكـرين وايـى چـې د پيـل پـه وخـت انسـانان د تمـدنى او سياسـى شـعورنه خـالى وو او د رياسـت او تنظـيم

---

[32]- مبادیات سیاسیات دریم باب **30** مخ د شروانى ليكنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره بالکل آشنانه وو، دا فکرد ډیری مودی وروسته د حالاتود بدلیدو په اساس په دوی کې را پیدا شوی .

خو دی مفکرینو د خپلی دعوی د ثبوت له پاره نه مستند تاریخی شواهد وړاندی کړی او نه د قدیمه آثارو څخه نښه راوړی شی، او نه د سیکالوجی د اصولو څخه کوم اصل وړاندی کولای شی ، بلکه دا د هغوی یوه پوچې خیالی فلسفه ده دا د لویو لویو نومونو فیلسوفان نه یوازی د انسانی تاریخ سره نابلده وو، بلکه خپل نفس ئی هم نه وه پیژندلی ، ځکه چې د هغوی خپل نفس هم د انفرادی اوځانګړی ژوند په ځای اجتماعی او ټولنیز ژوند خوښوی ، د ځینو فیلسوفانو نظرخو دا دی چې انسان په پیل کې د امن وامان او خوښی او خوشحالی ژوندتیر اوه، وروسته بیا جنګونه اوطبقاتی کشمش شروع شوی ، نو کله چې خلک ددی وضعیڅخه تنګ شول نو په خپلومنځوکې ئی یو تړون وکړ اود حکومت بنسټ ئی کیښود ، خو ځینی ددی پر خلاف وایی په د انسان لومړنی وخت د وحشت ، بربریت اوظلم وخت وه چې خلک د هغی څخه په تنګ شول د حکومت بنسټ ئی کیښود. د اول نظر خاوندانو څخه څه په لاندی ډول دی .

ماتماګوتم بدهٔ چې په 567 مخکې له میلاد څخه مړ شوی چې دا د نیپال یو شهزاده وه خو وروسته یی د راهبی او د رویشی ژوند غوره او شروع کړ، هغه فکرکاوه چې د انسان اولین ژوند د غم اودرد نه پاک وه ، خو وروسته بیا کورنی پیدا شوی اوشخصی ملکیتونه منځ ته راغلل ، قوم په پرګنواو طبقو وویشل شواو ددارہ ماریو بازار تود شو، هماغه وه چې خلک دد ی ګډوډیوڅخه په تنګ شوه او د حکومت بنسټ ئیکیښښود اوکه نه نو انسان د شروع څخه د حکومت د فکر سره آشنا نه وه .

جان لاک چې په 1704هجری کال کې مړ شوی وایی :دا د تړونونو او غیر فطری سیاسی ادارو زیبښه ده ځکه چې پخوانیو خلکو په امن ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

محبت او يو د بل سره د بسپنې او تعاون ژوند تيراوه ، فطري انصاف او انساني شعور د هغوی قانون وه او خلکو په خپله خوښه ددې فطري قانون پيروی کوله خو بيا هم په هر وخت کې د امن او امان د خرابيدو خطره موجوده وه،نو ددې خطرد مخنيوی اود ګډوډی د له منځه وړلو په خاطرخلکو يو د بل سره تړون وکړ او د حکومت بنسټ ئې کيښود ، ترڅو د خلکو د غوښتنې او فطري انصاف مطابق فيصلې وکړی .

رسو چې په 1778عيسوی کال مړشوی دی : د د ه فکرهم هماغه دی چې د انسان لومړنی وختونه د خوښی، خوشحالی او بی غمی وختونه وه يعنی د ځانګړی توب اود[کسی را با کسی کار نه باشد] وختونه وه ، د جنګ اوبربريت نښی نښانی نه وی د ژوند ټول ضرورتو نه په آسانی ترلاسه کيده،دوګړيز ملکيت [فردی ملکيت] نوم نه وه، خو دغه د خوښی نه ډکه فضاء دی دوو عواملو پای ته ورسوله : لومړی د آبادی زياتوالی او دوهم وګړيز ملکيت:

زما او ستا د فکر پيدا کيدل د خلکو په منځ کې د جنګونو سبب وګرځيد ، نو خلک ددی وضع نه په تنګ شول او د حکومت د جوړولو له پاره ئی قدم پورته کړ.

کارل مارکس چې په 1883ميلادی کال کې مړشوی ، دی يهودی نژادی فيلسوف به ويل چې رياست او سياسی اداری د[متنازع للبقاء] اوطبقاتی [پوړيز] جنګ زيږنده ده د هغی په واسطه د پانګی لرونکوساتنه کيږی اود زياورويستونکو زبيښنه،اوکه نه په پيل کې نه حکومت وه، نه وګړيزی پانګی اوملکيت، نه طبقات [پوړيز] وه او نه کورنی.

دده په نظرګډ ژوند [اشتراکي ژوند] يوه نمونه ئی ټولنه ده چې په هغه کې شخصی ملکيت او حکومتی اداری نه وی، بلکه پوره مساوات او آزادی په کې وی، خو نوموړی د طبقاتو د پای ته رسولو له پاره دکارګرانو د آمريت په بنسټ د مؤ قت حکومت د جوړولو طرفدار

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

وه .

د دوهمی نظریی لروونکو یعنی د هغه خلکوڅخه چې وایی چې د انسان لومړی دوره د ظلم او بربریت دوره وه، دوه کسه ډیرمشهوردی :

کوتلیا چې په 300 قبل میلادکې مړشوی دی دا د هندوستان یو پخوانی فیلسوف وه نوموړی حکومت او سیاست غیرفطری او د حالاتو زیږنده ګڼی ، چې د فکر لنډیز یې په دی ډول دی : د انسانی تاریخ لومړی دوره د طموطمیت یعنی دکب د منطق دوره وه، د بحر د کبانو په څیر به هر قوی کمزوری خوړ، د کبانو طبیعی قانون هم دا دی چې قوی کب کمزوری او ضعیف کب خوری د طموطمیت دوره د وحشت ظلم ،او بربریت دوره وه همدی د کب منطق انسان دی ته اړویست چې سیاسی اداری جوړی کړی او د خپل منځ څخه یو کس د حکمران په حیث وټاکې .

هابس چې په 1679میلادی کې مړ شوی دی دا یو غربی مفکر دی وایی چې سیاسی اداری د عمرانی تړونونو د احسان تابع دی دا د فطرت غوښتنه نه ده بلکه دا د انسان د لومړنی دوری عکاسی داسی کوی چې د لومړنی دوری انسان،وحشی،غریب او بدترین انسان وه ، غولونه چالاکې اوځورونه د هغی وخت د انسانانوطبیعی خاصیت وه .

همدی تیاره او د وحشت نه ډکوحالاتوغوښتنه وه چې انسان ئیمجبورکړ، ترڅو د خپل منځ څخه یو خپل حکمران وټاکېاو د هغی په واسطه د خلکو ترمنځ امن اوامان تینګ کړی اوخلک باید د دغه حکمران تابع او فرمان وړونکې اوسی . یعنی سیاسی تنظیم او حکومت د ضرورت زیږنده ده چې د فطرت د غوښتنی پوری هیڅ اړه نلری دا دواړه محترمین د انسانانو لومړی دوره ،په انسانی تاریخ کې بدترینه دوره بلی، خو د اسلام او انسان د تاریخ څخه دا معلومیږی چې د انسان لومړی دوره د توحید ، عدل ، ورورولی قربانی او د نیکو او غوره اخلاقو دوره وه ،خو د انسانی ژوندانه دچاپیریال د خرابیدو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته خرابی را پیدا شوه، چې د اصلاح له پاره ئی په هروخت کې انبیاء علیهم السلام ، مصلحین او مجددین پیدا شوی دی .

دوهم باب

غیر اسلامی سیاسی نظریې

یو مشهوره وینا ده : وبضدها تتبین الاشیاء [د شیانوخرنګوالی د هغوی د ضد د پیژندلو په اساس کیږی] د رڼا اهمیت هغه وخت ډیر ښه احساس کیږی چې د تیارو تباهی او خرابی څادر غوړیدلی وی، د حق او باطل د عدل اوظلم او د ربنتیا او درواغو د مخ په مخ مطالعی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په واسطه په پوهه کې زیاتوالی راځی او د حق په حق والی باندی د ایمان او باور په په قوت کې ټینګښت پیداکیږی، نو په دی اساس لازمه ده چې د اسلامی سیاست یا اسلامی خلافت د اصولود ځرګندولو ترمخه د سیاست او حکومت په هکله د غیراسلامی نظریواود هغوی د حکومتی چوکاټونو پیژندنه وکړو،ترڅو د هغیظالمانه او مشرکانه نظامونو د پیژندلوڅخه وروسته داسلام د عدل او انصاف د نظام چې بنسټ ئی په وحدانیت ایښوول شوی په رینښتینوالی زمونږ په باور او ایمان کې نورهم ټینکښت را شی .

په دی فصل کې د نړی د ټولو سیاسی نظریاتو تفصیلی پیژندنه زمونږ هدف نه بلکه د هغه نظریاتو لنډه پیژنده او تعارف مو هدف دی چې په نړی کې خورا زیات شهرت او رواج لری .

ملوکیت یا ظالمه پادشاهی

په غیر اسلامی حکومتونو او سیاسی نظامونوکې د ټولوڅخه زیات ، او پخوانی رائج شوی حکومت ، ملوکیت یا پادشاهی ده په عربی ژبه کې ملک اوملک د لغوی معنی په اعتبارڅه بدکلمات نه دی ځکه د ملک لغوی معنی حکومت ، او د ملک لغوی معنا حکمران ده او ځرګنده ده چې حکومت اوحکمرانی په خپل ځای څه - بد ندی په قرآن کریم کې د انبیاؤ علیهم السلام حکومتونو ته هم ملک ویل شوی، په داسی حال کې چې د هغوی حکومت د اسلامی خلافت او د شرعی سیاست په بنسټ ولاړ وه .

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ [د البقره سورت 102 آیت]

[او دوی د هغه جادو تابع شوی وه چې شیطان به د سلیمان علیه السلام د حکومت [ملک] په وخت کې لوسته]

وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ [د البقره سورت 251 آیت]

[الله [جل جلاله] داود علیه السلام ته حکومت ورکړی وه]

وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ [د ص سورت 20 آیت]

(c) ketabton.com: The Digital Library

[او مونږ د داود عليه السلام حکومت ټينګ کړی وه] .

وَهَبْ لِي مُلْكًا [د ص سورت 35 آيت]

[او سليمان عليه السلام وويل: ای الله ! ماته حکومت راکړی] .

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنْ الْمُلْكِ [د يوسف سورت 101 آيت]

[يوسف عليه السلام وويل : ای الله تا ما ته حکومت راکړی]

امام راغب اصفهانی رحمه الله عليه د ملک مفهوم په دی ډول څرګند کړی :

الملک هو المتصرف بالامر و النهی فی الجمهور و ذالک مختص بسياسه الناطقين.... وقال بعضهم الملک اسم لکل من يملک السياسه اما فی نفسه و ذالک بالتمکين من زمام قواه و صرفهاعن هواها واما فی غيره سواء تولی ذلک او لم يتول [ملک [پادشاه] هغه څوک دی چې په خلکو کې د امر او نهی واک لری او دا د عقلمندو سياست دی ... ځينی لغت پوهان وائی چې هرهغه چا ته ملک ويل کيږی چې په خپل ځان واک ولری او د خپل نفس واګی په لاس کې واخلی او قوتونه يی د نفس د تابعداری څخه وژغوری پدی حالت کې دا سړی پادشاه دی که د حکومت واګی يی په لاس کې وی او که نه ؟[33] [.

دلته چې مونږ د کوم ډول ملوکيت او پادشاهی يادونه کوو د هغه لغوی معنا ملک [پادشاهی] نه ده بلکه هغه اصطلاحی ملوکيت او پادشاهی تری مقصد دی چې الله جل وعلی شانه ورته د فساد ، ظلم او بربريت خپرولو پادشاهی ويلی او رسول اکرم صلی الله عليه وسلم هغه د ملک عضوض [غوڅونکې اوخوړونکې پادشاهی په نوم ياده کړی ده [.

33- مفردات القران باب ميم سره د لامه 489 مخ د 1961 عيسوی کال د کراچی پاکستان چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملوکیت تعریف

قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ [د النمل سورت 34 آیت]

[اوکله چې پادشاهان کوم کلی ته ننوځی نو پرهغه ځای‌کې فساد اچوی او د هغه ځای عزتمند خلک بی عزته کوی او همداسی‌کړنی ته دوام ورکوی].

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ [د القصص سورت 83 آیت]

[او دا د آخرت کور دی چې مونږ یې هغه چا ته ورکوو چې په ځمکه کې لویې نه غواړی اونه پری فساد خپروی، یقیناً چې ښه انجام د متقیانو دی]

په پورتنی آیتونوکې چې د پادشاهی‌کومی‌خاصی نښی بیان شوی دی د هغی په رڼا کې د ملوکیت او پادشاهی تعریف داسی کیدای شی، هغه حکومتی نظام چې پرځمکه د فساد د خپرولواو د خلکود ذلیلولو له پاره جوړ شوی وی او مقصد تری د حکمران خپله لوئی او اوچتوالی وی د" وکذالک یفعلون " له جملی معلومیږی چې د ملوکیت ، پادشاهی او آمریت طبعیت او اساسی اصول همدا دی چې د ظلم او فساد بازار تود شی، خلک خوار او ذلیل کړی . او د شاه غلامان یې وګرځوی او د پادشاه لویی او خدائی تینګښت ومومی ،

علامه ابن خلدون رحمه الله د ملوکیت فنی او اصطلاحی تعریف دارنګه کړی دی : هو حمل الکافه علی مقتضی الغرض و الشهوه [ظالمانه پادشاهی هغه حکومت دی چې په هغه کې خلک دپادشاه دشخصی غوښتنود پوره کول له پاره مجبوریږی[34]].

د ملوکیت په شهنشاهی نظام کې د پادشاه غوښتنه اوخواهش د

---

[34]- د ابن خلدون کتاب مقدمه 151فصل

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانون ماخذ او مصدر وی ، ټول قوم اود قوم خزانی د هغه ځانګړی ملکيت ګرځی، هغه د تنقيد نه پورته وی او د هيچا وړاندی په ځواب ورکولو مجبور نه وی، يو شخص د پادشاه په حيث مقرريدل ددی خبری ثرګندوی وی چې هغه ګواکې دالله جل جلاله نماينده دی او د هغه هر حکم منل د الله جل و علی شانه منشاء او اراده ده، بلکه پادشاه د انسان په شکل کې خدای دی دا د پادشاهی پخوانی او موجوده سياسی نظريه ده او ددی نظر ئی په تائيد کې ځينی شاه پالونکو لوی لوی کتابونه ليکلی او غټی غټی فلسفی ئی راويستلی دی [اعاذنالله منها] .

يومشهور مصری محقق عبدالوهاب نجارد پخوانيو شاهانو په هکله ليکې چې د پخوانی زمانی شاهانو پخپل شاوخوا کې د تقدس او پاکې يوه دائره ويستلی وه او خپلو ځانونو ته ئی د خدائی مرتبه ورکړی وه د هغه علت دا نه وه چې هغوی خپل ځان واقعاً د انسانيت نه پورته ګاڼه ، او نه په دی غولونه کې واقع وو. خو د هغوی مقصد دا وه چې د خلکو د بغاوت څخه په امن کې وی ځکه د هغوی دا خيال وه چې زمونږ تقدس او پاکې، د شورش او انقلاب پرمخ کې غټ خنډونه تشکيلوی، د ابراهيم عليه السلام په زمانه کې د نمرود همدغه حال وه ، همدا راز د موسی عليه السلام نه وروسته ديونانی او رومی پادشاهانو اود مصری فرعونيانو هم همدغه حال وه [35].

سيد سليمان ندوی رحمه الله عليه د پروفيسور ولسن په حواله ليکې چې : په مصرکې د لومړی ساميه د حکومت په زمانه کې د ستورو عبادت کيده چې د ټولو نه لوی خدای ئی لمر وه چې په خپله ژبه ئی ورته " رع " وايه د هغوی د پلازمينی نوم مدينه الشمس وه ،چې مصريانو به " آن " ورته ويلی همدغه لمر د [خدای] عبادت ځای وه ،

---

[35]- قصص الانبياء دعبدالوهاب نجارليکنه182 پر حاشيه 1968عيسوی کال د مصر قاهره چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پادشـاه بـه د لمـر خـدای زوی ګڼـل کيـده، پـه همـدی خـاطر ئـی د " رعمسـيس " خطـاب ورکـړی وه [د لمـر زوی] ، همـدا سبب وه چـې د مصر شاهانو د خدايي دعوی کولی[36].

مولاناحفيظ الـرحمن سيوهاروی رحمـه الله عليـه د دائـره المعـارف للبستانی په حواله هم همدارنګه ليکلی دی [37].

مولانا ابوالکلام آزاد رحمه الله عليه ليکې چې : په مصريانوکې د الوهيت نه ډک شاهی فکر پوره وده کړی وه ا ود مصر د تـاج او تخت خاوندانو د نيمګړی خدای حيثيت درلوده هغوی ته ئی د فاراع لقب پـه همدی خاطر ورکړی وه چې دوی د راع [د لمر خدای] امتدادګڼل کيدل .

د هندوسـتان د برهمنـی تمـدن يـو مسـتند کتـاب [منوشاسـتر] د بادشاه په اړه ليکلی دی کـه بادشـاه نابـالغ ماشوم هـم وی هغـه تـه د يـو حقير انسان په نظر کتل ندی پکار ځکه چې بادشاه د انسان خدای وی [العياذ بالله] .

ځينی ليکوالان د منوشاستر کتاب اتـه سوکاله او ځينـی پنځـه سـوه کالـه د عيسـی عليـه السـلام د پيـدايښت څخـه پخـوانی ګڼـی لـيکن معاصرو محقيقينو دا ثابتـه کړی چې دا کتـاب دوه يـا دری سوه کالـه قبل الميلاد پوری اړه لری .

ميکاولی

د اخلاقو څخه د آزادی پادشاهی غوښتوونکې وه

ميکـاولی چې پـه 1527عيسـوی کـال کـې مـړ شـوی د شپاړسـمی پيـړی سياسـت ئـی پـه نـوی ډول سره مـنظم کړ،هغـه د خپلـی زمـانی د حکومتونو او رومی جمهوريتونو حال پـه خپـل کتـاب المطارحات کـې

36- ارض القـرآن د سـليمان نـدوی رحمـه الله عليـه ليکنـه دوهـم ټـوک 365 مـخ د 1975 عيسـوی کـال د کراچـی پاکسـتان چـاپ پحوالـه سـواء السـبيل فیمکـان وادیالنيل د ولسن ليکنه .

37-قصص القرآن دمولاناحفيظ الرحمن رحمه الله عليه ليکنه لومړی ټوک 412 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

څرګندکړی او د پادشاهی د نظریې په هکله ئی په خپل کتاب دی پرنس [بادشاه یا شهزاده] څرګندونه کړی ، هغه د دین او اخلاقو څخه آزاده پادشاهی، غوره حکومت ګڼی او په خپله زمانه کې د همدی بی دینه سیاست لوی داعی وه .

په خپل کتاب دی پرنس کې لیکې چې : یو مطلق العنان پادشاه یا شهزاده چې د شر د لری کولو له پاره د شرڅخه کار اخلیاو د اخلاقو او دین پابند نه وی، هر ډول مکر، فریب او غولونی څخه کاراخلی او په هری ممکنی طریقی د خپل اقتدار د پاینبت له پاره کار وکړی هماغه بهتر حکمران دی ، هغه ته د کوم قانون او اصولو د جوړولو ضرورت نشته ، بلکه هر کار چې د هغه د اقتدارد پاینبت له پاره ګټه وره وی همغه غوره قانون دی [38].

په بل ځای کې په پوره وضاحت سره لیکې چې: د پادشاه له پاره دګیدړی سیاست ډیر ضروری دی ترڅو د هغی په واسطه د چل او فریب جال وغوړوی، خو ددی په څنګ کې د زمری خوی هم ورته په کاردی ترڅو د هغی په واسطه ګډی وویروی ... نیکې او ښیګڼه د وهم پرته نور څه نه دی ، اصل شی خو بدی ده ، نو کوم پادشاه چې غواړی خپلی پښۍکلکې کړی نو دا ضروری ده چې د بدی په کولو کې مهارت او پوهه ولری او هم ئی د کولو مناسب وخت وپیژنی، هغه ته د ښیګڼو او ښه والی لرل په کار نه دی خو په ښکاره توګه [په نمایشی ډول] باید د ښیګڼو ښکارندوی واوسی[39] .

دا د هغه شخص فکر دی چې د سیاست د نوی علومو د امام په نامه ئی شهرت حاصل کړی هغه پادشاهی، مکرو فریب ، منافقت او د ګیدړی سیاست او نور ظالمانه لادین سیاستونه د بشریت له پاره غوره

---

[38]- دی پرنس عربی ژباړه د خیری حماد لیکنه 144 مخ 1960 عیسوی کال د بیروت چاپ

39 دی پرنس عربی ژباړه د خیری حماد لیکنه 18باب

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظام ګڼي، دا په حقيقت کې امام وه خو د شيطاني سياست د هغه سياست امام چې الله جل جلاله د هغه څخه د انکار حکم کړی دی [وقد امروا ان يکفروا به] .

د جان بودان نظر:

جان بودان چې په 1556عيسوی کال کې مړ شوی د16پيړۍ دوهم فيلسوف دی چې شاهي حکومت د غوره نظام په حيث پيژني . هغه په 1576 عيسوی کال کې د پاپائيت [د عيسائي ملايانو حکومت] څخه د آزادۍ د لاسته راوړو په خاطرد مطلق العنان پادشاهي د حمايت په خاطر د " عن الجمهور" په نوم يوکتاب ليکلی دی د هغه نظريه دا وه چې بادشاه ددې له پاره چې د قانون نافذونکې وی بنايي هغه د هر ډول تنقيد نه پورته او لوړوی ، خو د ميکياولي د اخلاقو څخه د آزادۍ پادشاهي سخت مخالف وه هغه وايي چې نه بنائي سياست د انساني اخلاقوڅخه جلاکړل شي [40].

د لومړي جيمز اوهابس نظريات

د انګلستان بادشاه جيمزاول د شاهي په حمايت کې يوکتاب ليکلی چې په هغه کې ئې‌خپل نظردا ډول څرګندکړی دی : پادشاه د هيچا په وړاندې ځواب ورکونکې نه وی او د هغه هره خبره په خپله قانون وی .

هابس چې په 1679عيسوی کال کې مړشوی په 1651 عيسوی‌کال کې د ستوارټ د کورنی د بادشاهۍد تائيد له پاره ئی يو کتاب خپور کړی چې په هغه کې يی ليکلی دی :" کله چې خلک د ټولنيز تړون په خاطر د حکمرانۍاختيار يوه پادشاه ته ورسپاری نو بيا ضروری ده چې هغه دی مطلق العنان او د هرقانون څخه پورته او لوړ اوسی " .

که څه هم دی فيلسوف د ميراثي پادشاهي په ځای د ټولنيز تړون په

40- علم السياسيه دډاکترحسن ليکنه 97 مخ 1970 عيسوی کال بيروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

واسطه د منځ ته راغلی پادشاهی تصور وړاندی کړی دی خو په نورو ټولو چاروکې د مصری ، عراقی، یونانی‌او رومی د اولسمی پیړی د نظریو سره موافق وه چې پادشاه یوه مقدسه هستی [پاک موجود] ده او د هر قسم تنقیدنه پورته وی چې دیوقسم خدای شکل ولری او د هغه رعیت د هغه د عبادت کوونکو حیثیت ولری ،کله چې انسان د خپل پیداکونکې د غلامی او د خالق د رسولانو د اطاعت ا و فرمان وړنی ځخه مخ واړوی نو بیا هغه د خپل ځان په شان د انسانانود غلامی‌ځخه هیڅ شی‌نه شی‌منع کولای اوهغه بیا د خپل ځان له پاره د نوی نوی خدایانوپه لټه کې وی .

د ملوکیت خطرناکه ځیره د مصر فرعون وه

د ملوکیت اوظالمانه پادشاهی‌خطرناکه ځیره د مصرفرعون وه چې حضرت موسی علیه السلام ورته د وحدانیت دعوت ورکړی وه- فرعون د مصر د پخوانیوپادشاهانو لقب وه او په عربی‌کې هرسرغړونکې متکبراو باغی ویل کیږی .

ابن منظور رحمه الله علیه لیکې چې : الفرعنه الکبرو التجبر و فرعون کل نبی ملک دهره وکل عات فرعون والعتاه الفراعنه وقد تفرعن وهوذو فرعنه ای دهاء وتکبر[د فرعنه دکلیمی معنی غرور او تکبر ده چې هر سرغړونکي ته فرعون او ټولو سرغړونکوته فراعنه ویل کیږی چې د تفرعن معنی ده هغه چې د سرغړونی، غرور او تکبر لاریې اختیارکړی ده [41]] .

د موسی علیه السلام د فرعون ټاکل :

دا چې د موسی علیه السلام د زمانی فرعون څوک وه ؟ نو پدی هکله د عامو مفسرینو او مؤرخینو نظر دا دی چې دا د عمالقه یعنی عملیق بن او د بن ارم بن سام بن نوح د نسل ځخه یو پادشاه وه چې نوم

[41]- لسان العرب باب النون مع الفاء ماده فرعون 3 ټوک **334**مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ئی ولید بن مصعب بن ریان یا مصب بن ریان وه [42].

خو د اوسنی مصری تحقیقاتوڅخه دا معلومیږی چې موسی علیه السلام د دوهم رعمسیس په وخت کې زیږیدلی وه او د هغه په کورکې را لوی شوی وه خو د موسی علیه السلام دنبوت په وخت کې فرعون د همدی رعمسیس زوی منفتاح وه چې د 1295 څخه ئی تر1225قبل المیلاد پوری حکومت کړی دی او د مصر د نوی دور د شاهی کورنیوڅخه دوهمی کورنی پوری ئی اړه لرله د دی نوی مصری تحقیق په هکله دمصرد دار الاثار مصور، د اثری او حجری څیړنی ډیر نامتو عالم احمدیوسف افندی په دی هکله یوخاص کتاب لیکلی او په ډیر وضاحت سره ئی دا نوی نظرثابت کړی دی

د موسی د وخت د فرعون او د هغه د حکومت پیژندل دومره ضرورنه دی خو هغه څه چې دپیژندلو وړدی هغه د هغی وخت بدترین او ظالمانه نظام دی چې د [فرعون ازم] نوم یې وراغوستی وه، د حضرت موسی علیه السلام او د فرعون ترمنځ مبارزه [کشمکش] په اصل کې د اسلامی نظام او فرعونی نظام یا د توحیداو شرک ترمنځ دکشمکش یوه عبرتناکه کیسه ده چې د هغی د ژوری مطالعی په واسطه د ملوکیت [بادشاهی] طبیعت او د هغه د اصولو په هکله ډیر څه زده کیدای شی . په قرآن کریم کې د فرعون نوم په 37 سورتونو او47 آیتونو کې شوی دی خو د موسی علیه السلام نوم په 107 آیتونوکې یاد شوی او د حضرت هارون علیه السلام د نوم یادونه په 14ځایوکې شوی ده .

د موسی علیه السلام او د فرعون په هکله د قرآن کریم د آیتونو فهرست :

[42]- تفسیرابن کثیرلومړی ټوک **157** البقره سورت **49** آیت - لسان العرب **13** ټوک **323** مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

په هغه ځایونو کې چې د فرعون نوم راغلی نو د هغی د مطالعی په اساس د شاهی ذهنیت او د ملوکیت او شاهی اصولو او اساساتو څخه پوره آشنائی تر لاسه کیږی نو په دی خاطر د هغی ځایونو لست د لوستونکو ترمخ ږدو ترڅو د مطالعی په وخت کې ورته آسانی او سهولت وی ، په دی لست کې هغه آیتونو ته اشاره شوی چې په هغه کې د فرعون لفظ په وضاحت سره موجود دی خو د هغو ځایونو حواله نه ده ورکړل شوی چې په هغه کې ئی نوم په اشاراتو یا ضمائرو سره یاد شوی وی :

د البقره سورت 49-50 آیاتونه
د ال عمران سورت 11
د اعراف د سورت 103 - 109-123- 127 -130- 137 آیاتونه
د انفال سورت 52 -53 –54 ایاتونه
د یونس سورت - 79 -83 - 88 - 90 آیاتونه
د هود سورت 97 آیت
د ابراهیم سورت 6 آیت
د بنی اسرائیل سورت 101-102 آیاتونه
د طه سورت 24-43-60- 78- 79 آیاتونه
د المؤمنون سورت 46 آیت
د الشعراء سورت 11-16-23-41-44-53 آیاتونه
د النمل سورت 12 آیت
د القصص سورت 3 -4 -6- 8- 9- 32- 38 آیاتونه
د العنکبوت سورت 39 آیت
د ص سورت 12 آیت
دمؤمن سورت 23-24 -26 - 28 - 36 -37- 45 آیاتونه
د الزخرف سورت 46- 51 آیاتونه
د الدخان سورت 17- 31 آیاتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ق سورت 13 آیت
د الذاریات سورت 38 آیت
د القمر سورت 41 آیت
د التحریم سورت 11 آیت
د الحاقه سورت 9 آیت
د المزمل سورت 15- 16 آیاتونه
د النازعات سورت 17 آیت
د البروج سورت 18 آیت
د الفجر سورت 10 آیت
ټول په 27 سورتونو او په 74 ځایونو کې

د ملکویت [پادشاهی] فرعونی اصول :

د حضرت موسی علیه السلام او د فرعون د قصی د پورتنیو قرآنی آیتونو د ژوری څیړنی څخه چې د ملوکیت او ظالمانه شاهی نظام کوم سیاسی اصول اوکړنلاره څرګندېږی هغه په هره زمانه کې د ملوکیت او شاهی نظام اصول اوکړنلاره پاتی شوی نو د دی له پاره د دی فرعونی اصولو یادول د ګټی څخه خالی نه دی .

د ربوبیت او الوهیت دعوی کول:

فَقَالَ أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَى [د النازعات سورت24]
[نو فرعون وویل چې زه ستاسی لوی رب یم]
قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَامُوسَى [د طه سورت **49** آیت]
[نو ستاسو د دواړو رب څوک دی ای موسی؟]
قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ [د الشعراء سورت **23** آیت]
[فرعون وویل رب العالمین څوک دی ؟] .
قَالَ لَئِنْ اتَّخَذْتَ إِلَهًا غَيْرِي لَأَجْعَلَنَّكَ مِنْ الْمَسْجُونِينَ
[الشعراء سوره **29** آیت]

(c) ketabton.com: The Digital Library

[فرعون وويلې‌که چيرې تا زمانه پرته بل څوک د حاکم په څير و پيژاند نو تا به هم د بنديانوبه ډله کې شامل کړم] .
شيخ الهندمحمود الحسن رحمه الله عليه دلته د اله ژباړه په حاکم کړې ده .

يَاأَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي [د القصص سورت 38 آيت]
[فرعون خپلو د درباريانوته وويلې‌چې ای درباريانو: زه تاسی ته د خپل ځان پرته بل څوک دحاکم په څيرنه پيژنم] .
په عربی ژبه کې ژبه کې رب او اله د حاکم په معنی هم استعماليږی دحاکميت په بحث کېهغه آياتونه وړاندی کيږی چې هلته دغه دواړه کليمی‌دحاکم اوپادشاه په معنی استعماليږی د الوهيت او ربوبيت ددعوی څخه د فرعون مقصد دا وه چې اعلی‌حاکم ، د قدرت خاوند او مرجع زه په خپله يم او زما په حکم او قانون هيڅوک د اعتراض حق نلری ، په همدی ډول زه د لمرد خدای اوتار [جزء] په اساس د خپل رعيت مالک اوپالونکې هم يم او د عبادت او بندگی مستحق هم.

خلک د خپل ځان غلامان گڼل :

فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ [د المؤمنون سورت 47 آيت]
[آيا مونږ د هغه دواړو خبره ومنو چې مونږ غوندی انسانان دی او د هغوی قوم زمونږ غلامی‌کوی].
وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا عَلَيَّ أَنْ عَبَّدْتَ بَنِي إِسْرَائِيلَ[د الشعراء سورت 22 آيت]
ابن جرير رحمه الله عليه فرمايی : فرعونيانو مقصد دا وه چې د موسی عليه السلام قوم زمونږ غلامان ، تابعدار ذليل او خوار قوم دی ، عرب د بادشاه تابعدار انسانان د هغه غلامان گڼی .
په دی آياتونوکې د ملوکيت او فرعونيت بل اصل دا بيان شوی چې په هغه کې د خلکوحيثيت د غلامانو په څيروی او د بادشاه حيثيت د مالک او آقا ، اوهغه ته د خپلو غلامانو[رعيت] په مال ، ځان،

(c) ketabton.com: The Digital Library

اولاد ،او آبروكې پوره او غيرمحدود اختيارات وركول شوى[43] .

سرمايه او دولت د شرافت معياركنېل :

وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَاقَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِنْ تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُون[] أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ[] فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ

[د الزخرف سورت 51 ، 52 ، 53 آياتونه]

[او فرعون خپل قوم ته آواز وکړ ای زما قومه : آيا زما په لاس کې د مصـرحکومت نـه دی؟ او دا چـې دا سـيندونه زمـا د محـل لانـدی بهيږی، آيا تاسوئی نه وينی؟ نو زه ډيرښه يم د هغه چا څخه چې هغـه تـه څه عـزت نـه شـته ، اوښـی خبری هم نشـی کـولای نـو ولـی پـه هغـی باندی د سر زرو خزانی نه راتوييږی اويا ملائکې د هغه تـرمخ قطار نـه دريږی] .

په دی آياتونوکې د فرعونيزم دريمه ښـه دا ښودل شوی ده چې پـه هغی کې د شرافت او عزت معيـار، پانګه ، دولت او حکومت دی او غريبی ، مزدوری او تنګ لاسی د ملوکيت پـه نظام کې د بی عزتی او ذلـت نښیګڼـل کيـږی ، قـدرت او نـور اساسـی انسـانی حقـوق پـه دی نظام کې يوازی پانګه لرونکو او مترفينو ته مخصوص شوی دی - د يونان تش په نوم جمهوريتونو کې مزدورانو ، د هقانانو او غلامانو ته د رای ورکولـو حق او نـور انسـانی اساسـی حقـوق نـه ورکـول کيـده - د انګلسـتان د پادشاهی په مطلق العنانه اوږدی مـوده کې د رای ورکولـو حق هغـه خلکوتـه حاصـل وه چـې دځمکـې خاونـدان وو، فرعـون هـم د همدی سرمايه لرونکې نظام تصور د خپل قوم په مخکې ايښـی وه چې ما سره د سرو زرو او جواهراتو خزانـی دی پـه کـوم امـير او وزير چې مهربانـه شـم هغـه تـه د سـرو زرو بنګـړی وراغونـدم زمـا فـوځ زمـا پـه

[43] تفسيرابن جرير **18**ټوک **25** مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندې ودرېږي، زما سره شاهي محل دی، چې په باغونو کې ئې ويالې بهيږي او زه د مصر پادشاه يم، خو د موسی عليه السلام سره نه سره شته نه سپين ، نه ورسره هغه باغونه شته چې په کې ويالې بهيږي او نه حکومت لری او نه د بل کوم ښکاره او ظاهری کمال خاوند دی حتی چې په خبرو کولو کې ئی ژبه هم پوره نه چليږي ، نو را ته ووايئ آيا زه د داسې يو معمولي انسان په وړاندې خپل سر ټيټ کړم ؟

نتيجه دا چې پانګه لرل او ماده پالل د ملوکيت له بتسټيزو اصولواو اساساتوله څخه دی [اعاذناالله منها] .

سياسي قتل کول او يا بيګارول :

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ

[د البقره سورت 49 آيت]

[او هغه وخت راپه يادکړی چې مونږ تاسی ته د فرعون د قوم څخه خلاصون درکړ- چې هغوی په تاسی ډيرظلم کاوه ، ستاسی زامن به يې حلاحلول او ستاسې لورګانی به ئې ژوندی پريښودی او په دې کې ستاسی د پروردګار له طرفه ډيرغټ امتحان وه] .

إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضْعِفُ طَائِفَةً مِنْهُمْ يُذَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ

[د القصص سورت 4 آيت]

[يقيناً فرعون په ځمکه سرکشي وکړه او د هغې اوسيدونکي ئی په ډلو وويشل چې د هغې څخه يې يوه ډله کمزوری او ذليله کوله د هغې ډلې هلکان به ئی وژل او نجونی به ئې ژوندی پريښوولې، بې شکه فرعون فساد کونکو وه] .

د ابن جريررحمه الله عليه او نورو مفسرينو وينا ده چې ددی ظالمانه عمل سبب يوويروونکېخوب وه يا د نجوميانو خبری وی ، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په حقیقت کې دا مرفوع احادیث نه دی ، خوب او د نجومیانوخبری هم یو سبب کیدی شی لیکن اصل سبب قرآنکریم په دی توګه بیان کړی دی چې د هغوی قوت کم کړی ، هغوی کمزوری او ذلیله کړی " یستضعف طائفه منهم" .

ابن جریر د ابن اسحاق رحمه الله علیهما څخه یوه وینا رانقل کړی چې : فرعون بنیاسرائیل د خپل ځان له پاره په ظلم او زور وریا خدمت کوونکې او مزدوران ګرځولی وه او هغوی یې په مختلفوکارونو ګمارلی وو په ځینو ئی دنګی دنګی مانۍ او محلونه جوړول او په ځینو نورو ئی بزګری کوله او څوک به چې د کار ورنه ؤ د هغه څخه به ئی محصول اخسته او د " سوءالعذاب " څخه همدا مطلب دی **44** .

په بایبل کې هم د بیګارونو او دکوچنیانو د وژلوهمدا علت بیان شوی چې هغوی کمزوری کړی شی .

" فرعون خپل قوم ته وویل چې ګوری اسرائیل مونږ څخه زیات قوی شوی دی نو راځی چې د هغوی سره د هغی [حکمت] له لاری مخکې لاړ شو، په دی خاطر ئی په هغوی بیګار مقررکړ چې هغوی ته به ئی سخت کار سپاره او په دی ترتیب به ئی هغوی ځورول، بیا نو هغوی فرعون ته د زیرمی ښار[پتوم او رعمسیس] جوړکړل، خو هر څومره به ئی چې هغوی عذابول په هماغه اندازه هغوی خپریدل ، نو هغه هغوی په نورو سختو او شاقه کارونو وګمارل او د ختو او ښختو په جوړولوا ود بزګری په کولوئی د هغوی ژوند نور هم تریخ کړ، د هغوی ټول خدمت د تشدد نه ډک وه خوکله چې د مصر پادشاه د دوه عبرانی دائیانو سره چې د یوه نوم سفره او د بل نوم فومه وه خبری وکړی او ورته ئی وویل چې کله ستاسی په لاس عبرانی ښځو بچې وزیږاوه نو هغه د تیږی په بټی کښینوی نوکه چیری هلک وه نو مړ به

---

[44] تفسیرابن جریر رحمه الله علیه لومړی ټوک271 مخ - تاریخ ابن جریرطبری لومړی ټوک 198مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ئیکړی اوکه نجلی وه نو ژوندی به ئی پریږدی خو هغه دائیبانی د الله جل جلاله نه ویریدی ، نو هغوی د مصرد پادشاه حکم ونه مانه او هلکان به ئی ژوندی پرینښول نو خلک په شمیرکې ډیر او د قوت خاوندان شول نو فرعون خپلو ټولو خلکو ته په تاکید سره وویل چې که چیری په هغوی کې کوم هلک وی نو هغه په دریاب کې واچوی اوکه انجلی وی نو هغه ژوندی پریږدی45 .

په قرآنی آیتونو او بائیبل کې چې د فرعونیزم کوم اصول او اساسات بیان شوی په هغه کې ویل شوی دی چې د حکمران ټولگی نه پرته نور ټول خلک باید وټکول شی او د هغوی قوت زیاتوالی ته پرینښودل شی ځکه چې د پادشاهی د ساتلو او ټینگښت په خاطرهر رنگ وینه تویول ، ظلم او تشدد نه کاراخیستل حتی چې د معصوموکوچنیانو وژل ددی شاهی نظام د سیاسی نظرئی بنسټ دی ، په همدی ترتیب د خلکو څخه مفته کار اخیستل او هغوی په زور مزدوران جوړول او د هغوی د زحمت ویستلو زیبښه او نچوړ په دی نظام کې د پادشاه حق دی [اعاذناالله منها].

د سیاسی رشوت په ورکولوسره

د خلکو د ضمیر اخیستل :

فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ

[د الشعراء سورت 41 – 42 آیاتونه]

[اوکله چې راغله جادوگران فرعون ته و یی ویلی که چیری مونږ غالب شو نومونږ ته څه اجرهم شته؟ فرعون وویلی چې هو ! تاسو به زما د مقربانو[درباریانو] څخه یاست] .

په دی آیت کې د پادشاهی پنځم اصل بیان شوی چې د ویری به

[45] بائیبل کتاب خروج ا باب 8 تر 22 ایاتونو پوری بائیبل سوسائتی لاهورپاکستان 1969 عیسوی کال چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګ کې د طمع اوغولونی سلاح هم استعمال شوی د هر وخت پادشاهانو د حق پالونکوپه مقابل کې سوء علماو [نفس خوښوونکې پیرانو ، ادیبانو او شاعرانو ضمیر د پیسو په مقابل کې اخیستی ، نو بیا د هغه ضمیر پلورونکو د رباریانوکار دا وی چې د پادشاه په تعریف او ستاینه کې نوی نوی قصیدی تصنیف کړی او د شاه پالنی په مخالفوخلکو پسی ناروا تبلیغات او پروپاګند وکړی د پادشاه ددی درباری غلامانو له پاره د شاهی خزانی دروازه د تل له پاره پرانستی وی په درباری شاعرانو، فتوی خرڅوونکو عالمانو چپن خرڅوونکې پیرانو خو لکونو او ملیونو نو روپی د ملت د خزانی څخه مصرف یږی خو د غریبو خلکو د بنیادی مشکلاتو د حل په خاطریوه پیسه هم څوک نه مصرفوی - فرعون هم د موسیعلیه السلام د مقابلی له پاره د رشوت په ورکولو سره د جادوګرانو ضمیر اخستی وه خو د مقابلی په وخت کې الله جل جلاله هغوی ته د ایمان توفیق ورکړ او هغوی د شاه پالنی څخه مخ وګرځاوه اوالله پالونکې شوه .

د دلیل حګوابول په زور سره :

کله چې فرعون د جادوګرانو په واسطه مقابله ونه شوه ګټلای او د موسی علیه السلام د ربتینوالی غوڅ دلیل ئی ترمخ شو چې د هغه جادوګرانو ئی هم تر تاثر لاندی راغلل او د هغه په صداقت او ربتینوالی ئی ایمان راوړ . نو بیا ئی د دی دلیل د ځواب له پاره د زورڅخه د کار اخستو پریکړه وکړه .

قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمْ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأُقَطِّعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأُصَلِّبَنَّكُمْ أَجْمَعِينَ

[د الشعراء سورت 49 آیت]

[فرعون وویلی: تاسی د موسی [علیه السلام] خبره ومنله مخکې له دی نه چې ما تاسی ته اجازه درکړای وی ! هرومرو دا ستاسی مشر دی چې تاسی ته یی کوډی دربنودلی دي ښه نو هم دا اوس به وپوهیږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه بـه ستاسـی لاسـونه او پښـې رد بـدل غـوڅ کـړم او تاسـی ټـول بـه پـه داروځړوم].

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذَرُونِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ [د المؤمن سورت 26 آیت]

[یو ورځ فرعـون خپلـو درباریـانو تـه وویـل مـا پریـږدئ چې موسی ووژنم او دا دی خپل رب ته غږ کړی ، زه ویریږم چې دی ستاسی دین بـدل کـړی [فرعـونی نظـام یـا فرعـونی اقتـدار بـه بـدل کـړی] یـا بـه پـه هیواد کې فساد را ولاړ کړي] .

دا هغه شپږ غټ غټ اصول او بنسټونه دی د کومو څخه چې د دی پـه اسـاس د نـړۍ هـر ډول ملوکیـت او پادشـاهی سیاسی کـړنلاره معلومیـدای شی

چنګیزیت

ای محمد !کر قیامت می برآری سر زخاک
سر بر آوروین قیامت در میان خلق بیـن

سعدی رحمه الله علیه

آسمان با ما سر پیکار داشت
در بغل یک فتنهٔ تاتار داشت

علامه اقبال رحمه الله علیه

چنګزیـت د ملوکیـت او سـرداری د سیاسـی فکـر یـو شـکل دی لکـه څنګه چې یـوه لیـوه د وینـی د څکلـو پرتـه ژونـدی نـه پاتـه کیـږی نـو پـه همدی توګه چنګیزخان هم د بشر د وینـو لـه څکلـو پرتـه ژونـدی نـه پاتـه کیده .

تاتاریان د منګولیا یا مغلسـتان د ګـوبی د دښـتو یـو قـوم وه چې د روحونـو عبـادت یـی کـاوه ، د همـدی دښـتـی پـه شـمالی برخـه کـې دچنګیزخان د پلرونواونیکونو د سرداری ځای او ټاټوبی هم وه تـر اوسـه لا چنګیز د ځوانی شپی ورځی سبا کولی چې پلار یی مړ شو نو تاتـاری

(c) ketabton.com: The Digital Library

قوم د دی نوی ځوان سرداری ته غاړه کینښوده، خو چنگیزخان د سختو مشکلاتو اوستونځو د گاللونه وروسته نور تاتاری سرداران وټکول اوخپله سرداری ئی ټینگه کړه او په ځوکلونوکې یې د خپلې سرداری د ریاست لمنه د گوبی د دښتو څخه تر ترکستان او چین پوری پراخه کړه .

حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه چې په 774 هجری کال کې مړ شوی لیکې: د تاتاریانو د ظلم او فساد لمن د چین څخه ترعراق پوری وغزیدله او تر617 هجری کال پوری چنگیزخان د عراق ، الجزائر، سوریې او مصر نه پرته په ټولو ملکونو بری او غلبه پیدا کړه، دی خلکو به چې کوم کلی او ښار فتحه کاوه نو د هغه خلک به یې وژل او د هغوی کورونه ، جوماتونه او مدرسې به یې سیځلې[46] .

ابن الاثیر رحمه الله علیه چې په 630 هجری کال کې وفات شوی د چنگیزی فتنی لومړنی دولس کاله په خپلو سترگو لیدلی خو د بغداد د مغلوبیدو په وخت کې چې د چنگیزخان د لمسی هلاکو په لاسو وران اوکنډر شو، نوموړی ژوندی نه وه خو د چنگیزی د بربریت او وحشت په هکله ابن الاثیر رحمه الله علیه لیکې چې: که چیری څوک ووایی چې د آدم علیه السلام څخه تر اوسه پوری دنیا په داسی مصیبت او غم نه وه ککړه شوی ، نو بالکل رښتیا ده ځکه تاتاریانو چې په کومو ښارونو کې عامی وژنی کړی دی په هغه کې یوازی د یوه ښار د وژل شوو اوسیدونکو شمیرد هغه بنی اسرائیلو د شمیرڅخه زیات دی چې د بخت نصر په واسطه وژل شوی وه ، دی ځیرونکو وحشیانو، سړی ، ښځی او ماشومان په ډیره بی رحمانه توگه ووژل ، د ښځوگیډی ئی وڅیرلی او شیدی خوړونکې کوچنیان یې د میندو د غیږو څخه د

---

[46] البدایه والنهایه د ابن کثیررحمه الله علیه لیکنه 13 ټوک 86 – 87 مخونه 1966 عیسوی کال بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخستلو وروسته ټوټی ټوټی کړل [47] .

د617 هجری کال د ذی الحجی په څلورمه نیټه 1220عیسوی کال کې چې کله تاتاریانو بخارا فتحه کړه نو د هغوی ښځی یې په خپلو منځو کې تقسیم کړی او ښار ته یی اور ولګاوه .

و ا صبحت البخاری کان لم تمس بالامس

[د بخارا د ښارچتونه راغورځیدل او داسی تباه شو چې تا به ویل چې دلته پرون هیڅ شی نه وه][48] .

617 هجری کال د محرم الحرام په میاشت کې همدغه ډول عمل د سمرقند د ښار سره هم وکړ په خوارزم کې یی د لومړی یرغل په وخت کې سل زره کسان ووژل او بیا یی د ښار بند ونړاوه او ټول ښار یی د اوبو لاندی کړ او د بلخ ، ترمذ او خراسان د ښارونو سره ئی هم همدا عمل تر سره کړ.

656 هجری کال د محرم الحرام په میاشت کښچې د 1258 عیسوی کال د جنوری میاشتی سره سمون خوری د چنګیز لمسی هلاکوخان د مسلمانانو د خلافت مرکز بغداد وران او ویجاړکړ، د خلیفه مستعصم بالله په شمول ئی علماء ، فقهاء اونورحکومتی واکداران یو ځای ووژل ، د عباسی کتابخانی کتابونه ئی د دجلی په دریاب کې وغورځول او د مدرسو او جوماتونودا لوی ښار چې د عروس البلاد[د ښارونو ناوی] په نامه یادیده وران کړ، ابن خلدون رحمه الله علیه وایی‌چې دلته د وژل شو وګړو شمیر یوملیون او شپږ سوه زره یا شپاړ سوه زروکسانو ته رسیږی .

د چنګیز د جوړو شوو قوانینومجموعه

[47] الکامل د ابن الاثیررحمه الله علیه لیکنه 12 ټوک 358 مخ 1966 عیسوی کال بیروت چاپ .

[48] الکامل د ابن الاثیررحمه الله علیه لینکه 12 ټوک 366 مخ 1966 عیسوی کال بیروت چاپ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

چنګیزخان په 599 هجری کال کې باد شاه اوپه 624 هجری کال کې مړ شوی ، ابن کثیر رحمه الله علیه لیکلی دی چې ما یو کتاب ولیده چې د بغداد یو وزیر علاوء الدین جوینی ترتیب کړی ؤ په دی کتاب کې چنګیز خان د ترتیب کړای شوی قوانینو څه اقتباسات هم رانقل کړی وه چې د " یاسا " یا " سیاسا " په نوم یاد شوی دا د هغه د سلطنت اساسی قانون وه او د هغه د اولاد دستور العمل هم وه چې په هغی کې د زنا ، لواطت، غلا ، د رواغو او جادوکولو سزا مرګ وه او همدارنګه د دوو اخ وډب کونکو ترمینځ مداخله کول ، په اوبو کې غوټه خوړل په اوبوکې بولی کول او د دشمن بندی ته د ډوډی اویا اوبو ورکولو سزا هم وژل وو ، تاتاریانو د خپل پادشاه اطاعت بی له کوم شرط کوه او خپلی پیغلی به ئی پادشاه ته د تحفی په ډول وړاندی کولی ترڅو هغه ئی د خپل ځان او خپلو د رباریانو له پاره په خپله خوښه انتخاب کړی[49] .

خلک د هیټلر او موسولینی د فاشیزم او آمریت اصطلاحی تعریفونه کوی خو همدا چنګیزی قانون د فاشیزم او آمریت له پاره بهترین اوغوره تعریف دی چې د فرعون ایزم نوی بڼه ده .

خو حقیقت دا دی چې د ملوکیت نه پورته ظالمانه او جابرانه نظام په تصور کې نه راځی چې د الله جل جلاله بندګان دیوه ځانګړی شخص دخواهشاتو او غوښتنو غلامان ګرځوی ، رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې " د ټولو نه بد او کثیف نوم د هغه چا دی چې خپل ځان د شاهنشاه [ملک الاملاک] په نوم یادوی .

د دی په مقابل کې اسلام د شورای نظام فرض ګرځولی چې د خلافت په فصل کې به یی په تفصیل سره یادونه وکړو [انشاء الله] .

پاپائیت [تیاکراسی] :

[49] البدایه والنهایه 13ټوک 118- 119مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ

[د التوبه سورت 31 آیت]

[دوی د الله جل جلاله نه پرته خپل علماء اوپیران خدایان نیولیدی]

.

وهل بدل الدین الا الملوک واحبار سؤ و رهبانها

[اونـه ئـی دی بـدل کـړی دیـن مګـر پادشـاهانو، علمـاؤ سـؤ او رهبانیونو]

خداوند ا یه تیرے ساده دل بندے کدهرجائین

که درویشی بهی عیاری ئے سلطانی بهی عیاری

[ای الله ! ستا دا ساده زړی بندګان چیرته ولاړ شی چې په درویشی کې هم عیاری او غولونه ده او په پادشاهی کې هـم عیـاری او مکـر دی]

.

تیاکراسی یا پاپائیت هم د ملوکیت او آمریت یـو بـل شـکل دی چې په کې پـاپ یعنـی مـذهبی مشـرته د مطلق العنـان حاکمیت اختیـارات ورکړل شوی - پادشاه د شاهی تاج په سرکولو وروسته ظلم شروع کوی او پـاپ خپلـه چـپن او جیلـک پـه اوږو اچـوی او پـه خلکـو خپلـه پادشـاهی مسلطه وی .

بزیر دلق مرصع کمندها دارند

دراز دستی این کوتاه آستینان بین

دا تـش پـه نـوم مـذهبی مشـران غـواړی پـه پـاک لبـاس کـې پـه خلکـو خپله خدای قایم کړی د تحلیل او تحریم ، امر او نهی په هکلـه پـاپ او د هغه نمایندګانو ته پوره واک او اختیار ورکړل شوی دی .

په جامع ترمذی کې د عـدی ابـن حـاتم رضـی الله تعـالی عنـه څخـه روایت دی چې رسول الله صلی‌الله وسلم د" اتخذوا اخبـارهم ورهبـا نهـم اربابا " څخه دا مقصد اخیسـتی دی چې هغـوی خپلـو علمـاؤ او پیرانـو ته د تحیل او تحریم پوره او بی د څـه قیـد او شـرطه اختیـارات ورکـړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه او د هغوی هره خبره به ئی لازما واجب الاتباع قانون ګڼلو[50].

خلک د تورات او انجیل د لوستلو څخه منع کیدل د پاپ او کلیسا فتوی یا فیصله به د خدای له طرفه وحی ګڼل کیده او د هغی څخه مخ اړول او یا د هغه سره مخالفت کول د کفر او ارتداد په معنی وه د حق او باطل ګډول ، او حق د خلکوڅخه پټول او په خپل لاس لیکل شوی فتوی خدای ته منسوبول ، د دغه تش په نامه علماو او پیرانو دنده ګرځیدلی وه او له همدی امله الله جل جلاله د هغوی سخته غندنه کړی ده .

وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ

[د البقره سورت **42** آیت]

[باطل ته د حق جامه مه وراغوندئ او له پوهی سره سره د حق پټولو هڅه مه کوئ] .

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّـــهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ

[د البقره سورت 79 آیت]

[تباهی ده هغو خلکو لره چې په خپلو لاسونو د کتاب لیکنه کوي او بیا خلکو ته وایي دا د الله څخه راغلی دی ترڅو د هغی په بدل کې لږ غوندی دنیاوی ګټه په لاس راوړي ، د هغو د لاسو دا لیکنه هم د هغو د تباهۍ وسیله ده او د هغو دا ګټه هم د هغو د هلاکت موجب ده] .

° عیسی علیه السلام آسمان ته له ختولو وروسته یو یهودی پولس سینټ پال د تثلیث او کفاری د ناقابل فهم فلسفی باندی د یوه نوی دین بنسټ کیښود ، کله چې قسطنطین پادشاه په 305 عیسوی کال کې اقتدار او منصب تر لاسه کړ او همدا مسیحیت یی چې په اصل کې

[50] جامع ترمذی دوهم ټوک 136 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پولسیت وه د رسمی دین په توګه اعلان ، او د هغه د خپرولو په خاطر یی کار پیل کړ خو لږ موده وروسته یونانی او رومی ماده پرسته تهذیبونو غلبه پیدا کړه او د پخوانیو ټولو ریکارډونه ئی ورمات کړل .

° د دی ماده پالنی او نفس پالنی د ماتولو له د رهبانیت نسخه را وړاندی‌کړی شوه رهبانیت [پیری] په اصل کې د بده دین د بهکشانو د هندی دین د جوګیانو او سنیاسیانو د اصولو مطابق د دنیا پریښول او د جسم د تعذیب یو نظام وه ، نکاح کول ، ښه او پاک کالی اغوستل ، غسل کول ، د خلکو سره اړیکې ټینګول په دی نظام کې حرام او منعه وه دا د هغوی جوړکړی نظام وه چې د الله جل جلاله له لوری نه وه راغلی څکه رب العزت فرمایی :

وَرَهْبَانِيَّةً ابْتَدَعُوهَامَا كَتَبْنَاهَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا [د الحدید سورت **134** آیت]

[او رهبانیت هغوی په خپله رامنځ ته کړ، مونږ هغه پر هغو باندی نه ؤ فرض کړی خو د الله جل جلاله د خوښی په لټه کې هغوی په خپله دغه بدعت [د نوی شی منځ ته راوړل] راوویست او بیا د هغه د رعایت چې کوم حق ؤ هغه یی ادا نه کړ] .

° څوموده وروسته د ماده پالنی او شهوت پالنی دا ناروغی د دی پیرانو او راهبانو په کلیساګانو کې وراننوته د فقیری او ملنګی ځایونو د شاهی دربارونو او د زهد او تقوی دا چله خانی د بد کاری په ځایو بدلی شوی ، د کلیسا د خاوندانو تر منځ به د آمرانو او د دولت د خاوندانو عیش او مستی هیڅ وه په پنمځه عیسوی پیړی کې د روم [بشپ] د پادشاهانو په څیر- خپلی ماڼۍ‌کې اوسیده.

د الوسنټ اتم پاپ د مستی او عیش په خاطر خپل مذهبی تاج ګرو کړ او یو لسم پاپ د دری پاپانو ټول عوائد هم مصرف کړی وو، داسی ویل کیږی چې د فرانسی د دولت ټول عوائد هم د دی پاپانو مصارف نه پوره کول، خانقاګانی [چله خانی] د بد اخلاقی هډی ګرځیدلی وی

(c) ketabton.com: The Digital Library

، د هغه د ځلورو ديوالو ترمنځ به د نوو زيږلو کوچنيانو به په جار عامه وژنـه کيدلـه ، د چرچ کارکونکو او مسـيحی ملايـانو حتـی د محرمـو ښځو سره ناروا اړيکې لرلی او د فطرت په خلاف جرمونـو ئـی د حد نـه اوښتی وه په کليساګانو کې د ګناهونو اعتراف کـول د بـدوکړو ذريعـه ګرځيدلی وه، د مذهبی کتابونو ژباړه په نورو ژبـو منعـه شـوی وه ترڅو خلـک د نـاپوهی پـه تيـاره کـې پراتـه وی او د پاپـانو هـره خبـره واوری ا وويی منی ، خو د لوتر د اصلاحی خوځښت نه وروسته بائيبـل پـه نـورو ژبو و ژباړل شوه .

د دی ډول خبرو تفصيل د اروپا د اخلاقو تاريخ او د ساينس او ديـن جګړه په کتابونو کې موجود دی .

° په يوه لسمه عيسوی پيړی کې د شاهنشاهيت او پاپائيت ترمنځ د اقتدار د لاس ته راوړو جګړه پيل شوه ،چې په حقيقت کې د ملوکيت د دوو نظامونو تـرمينځ جګړی وه او پـه دی وخت کې خلـک ددی دواړو په غلامی کې تړلی وو .

ددی ځخـه وروسـته د ديـن او سـاينس تـرمنځ جګـړه ونښتـه ، پـاپ ساينس پوهـان او علمـاء د ځـان لـه پـاره خطـر وګڼـل ، نـو پـدی خـاطر د کليسا خاوندانو ساينس پوهـان او د طبعيت پوهـان پـه بـی دينـی تـورن کړل په داسی حال کې چې د الله جـل جلالـه ديـن د سـاينس مخـالف نـه دی د پاپائيت او ساينس ترمنځ د نښتی په دوران کې د طبيعی علومو مشـهور عـالم برونـو ئـی يـوازی پـه دی جـرم ژونـدی وسيزه چې هغـه د ځمکې له کری پرته د نورو کائنـاتو يادونـه هم کـړی وه او ګليليـو ئـی پـه دی خاطر په دار وځړاوه چې هغـه د ځمکې پـه حرکت عقيـده درلـوده [ددی نظرئی ريښتينوالی اوغلطو الی دلته د بحث موضوع نـه ده] او د دی ډول جرمونو په تور کې ئی لږ تر لږه 32 زره کسان ژوندی وسيځل ،"جان ډيـون پـورټ پـه خپـل کتـاب اپالوجیآف محمـد صلیالله و سلم اينډ قرآن کې ليکې چې : د دينی محکمو د فيصلو پـه اسـاس دوولس

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملیونـه خلـک وژل شـوی دی او دا وینـه تویونـه پـه عیسـائی تولنـه کـې خپله د عیسائیانوپه لاس شوی ده[51] .

د ملایانو او راهبانو د دنیا پالنی او نفس پالنی ته په اشاری کولو سره الله جل جلاله فرمایی :

یَاأَیُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا إِنَّ کَثِیرًا مِنْ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَیَأْکُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَیَصُدُّونَ عَنْ سَبِیلِ اللَّهِ [د التوبه سورت 34 آیت]

[ای مومنانو ! ددی اهل کتابو د زیاترو علما ؤ او روحانیونو حال دا دی چې د خلکو مالونـه پـه نـاروا لارو خوري او د الله جل جلالـه د لاری څخه ئی منعه کوي] .

خلکو د پاپائیت دا احمقانه او ظالمانه نظام د دین په نامه قبول کړ چې د پاپ څخه د نفرت کولو ترڅنګ ئی د دین څخه هم کرکه پیدا شوه چې همدا کرکه بیا وروسته د ډاروین ، مارکس او فروئیډ په څیرخلکو نوره هم زیاته کړه ، همدا علت دی چې نن اروپا د مادیت او بی دینی په سیلاب کې غرقه او تباه پاته شوه، پاپایت او تیوکراسی ته خلک دینی حکومت وایی- حال دا چې دا دینی حکومت نه وه ، بلکه د پاپانو حکومت وه او دا هم د ملوکیت او لا دین جمهوریت په څیر شرکې نظام دی [اعاذنا الله منها][52].

سیکولر [بې دینه] جمهوریت یا دیموکراسی:

تو نے کیا دیکھا نهیں مغرب کا جمهوری نظام
چہرہ روشن اندرون چنگیز سے تاریک تر

[51] رحمه للعالمین دقاضی محمد سلیمان سلمان منصورپوری لیکنه دوهم ټوک 214 مخ د پاکستا ن لاهورچاپ

[52] د پاپائیت ددی بحث زیاتـه برخـه د سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه د تفسیر تفهیم القرآن او د مولانا ابوالحسن علی ندوی رحمه الله علیه د کتاب (انسانی دنیا پر مسلمانوں کے عروج وزوال کا اثر) څخه اخستل شوی ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

جمهوريت اک طرز حکومت ھ کہ جس مین
بندون کو کنا کرے ھین تولا نھین کرے
علامه اقبال رحمه الله عليه

[آيا تا ليدلي نه دي د غرب جمهوري نظام چې څيره ئي روښانـه ده خو د ننه د چنگيز د نظام نه هم تياره دي جمهوريت د حکومت هغه طرز دی چې انسانان په کې شميرل کيږی خو تول کيږی نه ، جمهوريت په خپله اصلي عربي معنی کې کوم خراب شی ته نه ويل کيږی لکه څنگه چې ابن منظور افريقی رحمه الله عليه ليکلی دی چې :

الجمهـور هـي الرملـه المشـرفه علـى مـا حولهـا المجتمعـه الرمـل الكثير المتراكم الواسع ، والجمهوره الارض المشرفه على ما حولها ، و جمهوركـل شـي ء معظمـه و جمهورالنـاس جلهـم [جمهوريت د شگو هغه غونډی ته ويل کيږی چې د خپلې شاو خوا ځمکې څخه پورته او مجتمع وی يا يو د بل د پاسه د شگو پراخ ډگر ته جمهور ويل کيږی ، جمهوره هغه ځمکې ته ويل کيږی چې د شا او خوا ځمکې څخه جگه او لوړ وی ، او په هر شی کې ډير ته وويل کيږی او جمهور الناس څخه مقصد د خلکو اکثريت دی[53]].

د حديثو، فقهي او لغت په کتابونو کې د جمهور د کليمی لغوی معنی په همدی مفهوم وار وار راغلی يعنی ډير، ښکاره او يا لوړ رتبه وگړی چې په دغه ډول استعمال کې ئیکومه شرعي بدی نه شته ، د اسلامی رياست مشر جمهورالناس يا د هغوی د استازو [اهل الحل والعقد] لخوا ټاکل شوی او د هغوی باورئي تر لاسه کړی وی نو ددی امله د اسلامی حکومت نظام يو جمهوری او شورائي نظام دی، خو اوس زمونږ بحث په جمهوريت يا جمهور نه دی بلکه زمونږ د څيړنی موضـوع ديموکراسـی ده، غربـی خلکـو د جمهوريـت فکـر د عربـی ډيکشنری څخه نه دی اخيستی، بلکه د يونانی کليمی د ديموکرا سی

[53] لسان العرب 4 ټوک 149 مخ جمهر ماده

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه ئی اخيستی دی چې معنی ئی د خلکو حکومت - د خلکو په واسطه - د خلکو له پاره .

په دی نظام کې د حق معيار او د قانون مصدر د خلکو خواهشات او غوښتنی دی، خلک د پوره اختياراتو او قدرت څښتان دی او جمهوريت مطلق العنان نظام وی ، په دی نظام کې د خلکو نماينده ګانوته د الله جل جلاله ، رسول او آسمانی کتابونو يا اخلاقی ميعارونو پيروی او تابعداری ضروری نه وی ، بلکه د خلکو د خوښی او غوښتنو پيروی او وفا داری ضروروی وی لکه چې خلک خدای وی او د خلکو نمايندګان د هغوی رسولان وی [نعوذبالله] .

د دی مشرکانه نظام د سياست د بنسټيزو اساساتو د څيړنی ترمخه د ديموکراسی په هکله څه ويل ضروری دی ترڅو د هغی د پوهيدو په اساس په راتلونکو بحثونوکې يوڅه آسانی را پيدا شی .

د ديموکراسی شاليد

د پادشاهۍاوپاپائيت دکړه نو په خلاف د يموکراسۍمنځ ته راغله کله چې خلک دپادشاه د سياسی بربريت او د پاپ د دينی ظلم او تيری څخه تنګ شوه نو هغوی بی قيضی آزادی ته لاس ورواچاوه او د بی دينه سيکولر جمهوريت آزادی يی غنيمت وګڼله ، د آزادی په مينه کې دوی د پادشاه او پاپ په څنګ کې د الله جل جلاله ، رسول ، دين ، مذهب او اخلاقوڅخه آزاد شول .

د تاريخی دوری ترمخه دانګلستان په جزائروکې د مختلفو نژادونوخلک اوسيدل چې د بيلو بيلوځايوڅخه راغلی وه په دی خلکوکې زيات شمير د برتنون وه او د همدی قوم د نوم به اساس د دی جزيری نوم هم برتانيه کښيښودل شو د دی ډلی دينۍاو مذهبی مشرانوته به ئی ډروئډ ويل چې د شخړو فيصلی به ئیکولی .

د 57 ميلاد څخه وړاندی تر450 عيسوی کال پوری انګلستان د رومی شاهنشاهی په واک کې وه 507 کاله برتنيانو د آزادی هلۍځلی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړي خو د ناکامۍ سره مخامخ شو، همدا علت دی چې ملکه [بوډیشیا] تر اوسه د ملي قهرماني په نوم یادیږي د رومیانود حکومت څخه د آزادي د ترلاسه کولو وروسته د انګلستان خلک ، 1688 عیسوی کال پرتمين انقلاب او د 1689عیسوی کال د فروری د بنيادي حقوقو د اعلان پوری 1235کاله د ملکې یا غیر ملکې کورنیو د مطلق العنان میراثي پادشاهیو او د هغوی مراعات اخیستونکو فیودالانو په دوه ګوني غلامي کې تړلي وه که څه هم په 1214عیسویکال کې په میګناکارټا منشور کبیر[لوی مرام] باندی چې د انګلستان په تاریخ کې د جمهوریت د بنسټ په نامه مشهور دی پادشاه لاسلیک کړی وه خو په حقیقت کېدا د لویو لویو فیوډالانو،او پادریانو له پاره د مراعات ورکولو[منشورکبیر] وه ځکه چې د هقانانو، مزدورانو او غریبو خلکو د دی منشورڅخه هیڅ ګټه نه شوه اخیستی، په همدی ترتیب سره ئی شاهي لوئي غونډی ته د[پارلیمان] نوم ورکړ خو دا ټول په نوم کې خلاصه شوی وه په حقیقت کښی پادشاهي د فیوډالانو او امرا ؤ د غوښتنو پوره کول وه .

په 1649عیسوی کال کې که څه هم جمهوریت غوښتونکو د وخت لومړی شاه چارلس په مړینه محکوم کړ او تر یوه حده پوری جمهوری حکومت هم جوړشوی وه خو یولس کاله وروسته په 1960 میلادی کال پارلمان یوځل بیا دوهم چارلس د پادشاهي په ګدی کښیناوه .

د 1689عیسوی کال څخه تر اوسه پوری دی خلکو قانوني شاهي په خپلی سینی پوری کلکه نیولی او د خپل ملت خزانه د" برطانیی د تاج " په نوم لګوی[54] [فاعتبروا یا اولیالابصار] .

د غربي تمدن د نسب لړی په پخواني یوناني تمدن پوری نښلیاوهمدا د هغی اصلیمرکز دی ، د دی تمدن څخه دغرب خلکو

---

[54] د برطانوی پادشاهی د تاریخ لنډیزولیم لینګر د نړۍ تاریخ دوهم اودریم ټوکونه څخه رانقل شوی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

يوازې د شاهنشاهی سیاسی نظریه نه وه زده کړې بلکه ماده پالنه ئې هم هغوی ته په میراث کېپرې ایښې وه ، د یونانی تمدن امتیاز یوائې پـه مادیـت کـې دی او افلاطـون پـه خپـل کتـاب [ریاسـت] کـې د ځوانانوپه بې‌قیده ژونداو د هغوی په نه خلاصیدونکې حرص باندی ډیری دردونکې یادونې‌کړې دی ځکه چې هغه په خپله په توحید او اخلاقی بندیزونو باندی عقیده درلوده د یونانیانو په ځای رومیان منځ ته راغله خوپه مادیت او حیوانیت کې دوی د خپلو پلرونو او اسلافو څخه نور هم مخکې ولاړل، نو د ماده پالنی د دغی سیلاب د مخنیوی په خاطر رهبانیت منځ ته راوړل شو خو رهبانیت د پاپائیت ځیره غوره کړه ،او د دنیا پالنی ټول پخوانی ریکاردونه یې ورمات کړل دوی د پوهانواو علماو په عام قتل شروع وکړه او په دی اساس خلک د شاهی او پاپائیت په دوه ګونی غلامۍ‌کې رانښکیل شول او دوه ډوله د غلامی ځنځیرونه ئی غاړوته ورولویدل .

عـام خلـک د اسـلام د دیـن څخه خبرنـه وه خـود شـاهی او پاپائیـت څخه په تنګ شوی وه او لـه همدې‌کبله وه چې د دینې‌کړنو پـه خلاف په هغوی‌کې د دښمنی اوکینی ریښو ځای وینو پـه او لـه مرحله کې د غـرب د فلسـفی د نیچـرل ایزم [د شـیانو مـادی طبعیـت] د فکـر پـه څنګ څنګ کې دوی په الله جل وعلی شانه هم عقیـده درلـوده ، غربـی ډیکارت چې په 1650عیسوی کال کې مړ شـوی لـه یـوه پلـوه د الله جـل جلاله د وجود قایـل وه او لـه بلې‌خوا بـه ئـی ویـل چـې دا نړۍ د طبعـی قوانینو لاندی په خپله چلیږی ، نوکـه چیـری الله جـل جلالـه موجـود هـم وی نو د هغه ددی نړۍ سره څه کار نشتـه ، لوتر چـې پـه 1866 عیسـوی کـال کـې ئـی اصـلاحی تحریـک شـروع کـړی وه هغـه هـم د مادیـت او تذبذب د مکروبونو مقابله ونشوه کړای .

د دین او مذهب په خلاف د تشـکیک ، دوه ګونی تعصب او کینـی دا دوره روانـه وه چـې پـه 1859عیسـوی کـال کـې داروین یوکتـاب د "

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصل الانواع " په نوم باندی خپورکړاو په 1871 میلادی کال کې د نسب نامه آدم په نامه کتاب ولیکه چې په هغې کې داسی نظر وړاندی کړی وه ، چې بشر د بیزو یو ارتقاء یافته شکل دی ، چې اصل مقصد ئی د خپلو نفسی غوښتنو پوره کول او د نړۍ د آرام او سهولتونو څخه مزه او ګټه اخستل دی ، د مخلوقاتو او کائناتو ټول نظام د طبعی قوانینو په بنسټ پر مخ ځی ، نه کوم خدای شته ، نه رسول ، نه آخرت شته او نه د انسان روح [نعوذباالله].

کارل مارکس د انګلیس په مرسته 1847عیسوی کال کې په پټه توګه یو کمونسټ لیګ [د کمونسټانوګوند] جوړکړ او بیا هغوی دواړو " کمونسټ مانیفسټ " جوړکړ - مارکس د داروین د فلسفی په اساس وویل چې انسان یوائې یو حیوان دی چې د ډوډۍ په خاطر لاس پښی وهی طبقاتي‌کشمکش [پوړیزی هلې‌ځلی] او د جدل فلسفه د مارکسیزم اصل بنسټ دی ، هغه وویل چې دین تریاک دی اوکمونیزم د دین او اخلاقو له منځه وړل غواړی .

سګمنډ فرائډ په 1900عیسوی‌کال کې خپل کتاب د خوبونو تعبیر ولیکه او په 1904عیسوی کال کې ئی خپل بل کتاب [د ورځنی ژوند نفسیات] خپورکړ، دا د نفسیاتو د نوی علم تهداب ایښودونکي ګڼل کیږی نوموړی د داروین فلسفه نوره هم پرمخ بوتله اوونی ویلی چې انسان د خواهشاتو او شهوت نه پرته بل شی نه دی ، جرم د انسان فطری غوښتنه ده نو دی ته باید پوره آزادی ورکړل شی ، الله جل جلاله ، رسول ، دین او اخلاق دا ټول د ټولنیزو فشارونو پیدا ایښت دی اوکه نه نو په حقیقت کې دا وهم دی .

د جان لاك او روسو نظریات

د اروین ، مارکس ، فروئد او نورو غربی پوهانو د روحانیت په ځای خلکوته د ماده پرستی اوحیوانیت زده کړه وروښوده خو جان لاک ، روسو او ځینی نور سیاسی پوهانو د بی دینه جمهوریت او یا د خلکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حاکمیت غړ جګ کړ.

کله چې په کال 1688 میلادی کې د ستوراټ د کورنی د شاهانو اوخلکو تر منځ د کورنیو نښتو په نتیجه کې [پرتمین انقلاب] راغی نوجان لاک چې په1704عیسوی کال کې مړشوی په1690عیسوی کال د انقلاب نه دوه کاله وروسته خپل کتاب سول ګورنمنټ [دخلکوحکومت] تر نوم لاندی خپورکړ چې هغه د فکر لنډیز په دی ډول دی : د بشری ټولنی پیل د ښځی او نر ترمنځ د ازدواجی اړیکو په اساس شروع کیږی او دا اړیکې د دواړو د آزادوغوښتنو ا وآزاد تړون په واسطه مینځ ته راځی که څه هم سړی ته په ښځه باندی یو څه اختیار په لاس ورځی خو دا باید مطلق العنانه نه وی دواړو سره باید د ازدواجی اړیکو د پای ته رسولوحق هم موجود وی همدا ډول باید یو کورنی نظام وی ، چې هلته د کورنی مشرته یو څه اختیارات ورکړل شوی وی اوکورنیکولای شی چې وغواړی دا اختیارات بیرته تری سلب کړی، په یوه سیاسی ټولنه کې هم د همدارنګه تړون د اصولو څخه کار اخیستل کیږی ، خلک باید د اعلی ځواک او ټولو اختیاراتو څښتنان اوسی د هغوی د نفس غوښتنه اوخوښه باید د قانون سرچینه او د طاقت مرکز و اوسی او حاکم ته په کار دی چې د خلکو غوښتنی پوره کړی ، ښه ټولنه هغه ده چې په هغیکې اختیارات د یوه وګړی په لاس کې نه وی بلکه د خلکو د منتخب شوو نمایندګانو په لاس کې وی، البته ده د قانونی شاهی د ټینګولوتائید هم کړی دی[55] .

روسو په اصل سوئیسی وه خو په فرانسه کې اوسیده او په فرانسه کې هغه وخت ناوړه شاهی او فیوډالی نظام قائم وه چې په خلکو به ئی په زورکار کاوه ، په نوموړی د فرانسی داخلی حالاتو او د انګلستان [بهترین جمهوری انقلاب] سخت تاثیر وکړ او د همدی تاثیر په نتیجه

[55] سول ګورنمنټ دجان لاک دوم لیکنه فصل عربی ژباړه د 1959عیسوی کال بیروت چاپ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

كې ئـی پـه1762عیسـوی كـال كـې خپـل یـو مشـهور كتـاب معاهـدۀ عمرانـی [ټولنیزتـړون] ترنامـه لانـدی خپوركـړ، هغـه د هـابس مطلـق العنـان شـاهی حكومـت او د جـان لاک قـانونی شـاهی حكومـت دواړه لغواو په ځای ئی سوچې د خلكو د حكومت نظریـه رامنځتـه كړه او د خلكو اراده او د هغوی غوښتنی ئی د قانون سرچینه وګرځوله د روسو د دی نظر په اساس په فرانسه كې په 1789 عیسوی‌كال كې یو عمومی انقلاب منځ تـه راغـی، همدا راز د امریكـا د خپلـواكې اعـلان هـم ، د 1776عیسـوی كـال د جـولایی پـه څلورمـه نیټـه هـم د همـدی نظـری [د خلكو مطلق واک] یوه برخه وه چې د1783كال د ستمبر د میاشتی په دریمه نیټه انګلستان د پاریس په صلح نامه یی لاس لیک وكړ او هغـه یې په رسمیت وپیژاند چې په نتیجه كې د امریكا متحده ایالاتو ترنامه لاندی یو خپلواک حكومت جوړشو .

د دیموكراسی بنسټونه :

د همدی څیړنی په رڼا كې اوس د غرب د جمهوریت اساسی اصـول ترڅیړنې‌لاندی نیسو.

ا }د خلكو حاكمیت :

ددی اصل څرګندونه دیموكراسی ته یوه كتنه كې شوی چې نتیجـه ئی‌دا ده چې د قانون سر چشمه، د خلكو غوښتنی، اراده او خوښه ده .

2 }**سیكولرازم [د دین او سیاست ترمنځ پوره بیلوالی** :

ددی اصل ترمخه په جمهوری یاد خلكوپـه حكومت كېهـیڅ رسـمی دین وجود نه لری خو د هیواد اوسیدونكو تـه پـه خپـل ورځنـی ژونـدكې دینـی او مـذهبی خپلـواكې وركـړل شـوی وی چـې پـه ټـولنیز، تمـدنی اوسیاسـی معـاملوكې دیـن او مـذهب ننـه ویسـتل قـانونی جـرم شـمیرل كیږی كه چیری څوک د خپلی خبری د تاید له پاره د دنیا ټول مذهبونـه او ټول آسمانی كتابونه وړاندی كړی نو بیا هم د هغه خبـره د اوریـدو او پـاملرنی وړنـه وی ترهغـه پـوری چـې د خلكـو اسـتازی د هغـی تائیـد او

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملاتړ و نه کړی، ددی نه پرته که چیری یو شی په ټولو دینیکتابونوکې ناروا او حرام ښوول شوی وی خو د خلکو وکیلان ئیحلال وګنی نوهغه حلال ګرځی، اوس د نړی ټولو جمهوریتونو سیکواریزم په خپلو اساسی قانونوکې شامل کړی دی .

په 1789 عیسوی کال امریکا د بشری حقوقو په اعلامیه کې سیاست او دین یو د بل څخه جلا کړل چې دا اعلامیه د جرمنی د فرانکفورت او برلن د 1848عیسویکال په اعلامیه کې ا وپه سویزرلنډکې د1866عیسوی کال په اعلامیه کې ومنل شوه اوکمونست روس خو د1919 عیسویکال را په دی خوا په دین او مذهب پسی خپل لوراو ځټک را خیستی وه .

او په پاکستان کې زیاتو مشرانو سیاسی تربیه د انګلیسانو او یا د ګاندهیڅخه اخیستی او زده کړی ئی هم په انګلیسی ادارو او پوهنتونونو کې حاصل کړی ، نو له همدی امله د هغوی په فکرونوکې هم د [سیکولرزم] نظری خپلی ریښی غځولی دی ، خو الحمدلله چې د سید ابو الاعلی مودودی ، حسن البناء او نورو پوهانو رحمه الله علیهم په کوښښونو دا خبره عامه شوی چې اسلام د ژوندانه یومکمل نظام دی او دا په حقیقت کې یوائی د عقیدی او عباداتو دین نه دی . په اسلام کې د ټولنیزتمدن اوسیاسی امورو په هکله هم پوره لارښوونی شته .

علامه اقبال رحمه الله علیه په بی دینه سیاست باندی په ډیره ښه ډول تنقید کړی :

جلال پادشاهی هو که جمهوری تماشاهو
جداهودین سیاست سےتوره جاتی هے چنګیزی
میری نګاه مین هے یه سیاست لا دین
کنیز اهرمن و دون نهاد و مرده ضمیر
هوئی هے ترک کلیسا سے حاکمی آزاد

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرنگیو کې سیاست هے دیو ب زنجیر
[که د شاهی د بدبه وی او یا د جمهوریت نخری ، نوکه دین د سیاست څخه جلاشی نو چنگیز به تری جوړه ، زما په نظردا بېدینه سیاست د اهرمن د وینځی او پست او مړ وجدان څخه عبارت دی ، د کلیسا په پرینبولو خو حاکم آزاد شو ، د فرنگیانوسیاست یو بې زنځیره دیو دی] .

3 } لبرالیزم [بېقیده اوبی واکوخپلواکې :

دیو استبداد جمهوری قبا مین پاے کوب
تو سمجھتا ھے یہ آزادی کې ھے نیلم پری
علامه اقبال رحمه الله علیه

د جمهوریت په چینه کې د ظلم بلا داسېګڼړی چې ته فکرکوی چې دا د آزادی خیالی ښاپیری ده، کیدای شی د سیکولریزم او د خلکو د حاکمیت زیبنده یواځی د موراو پلار بی قیده خپلواکې اوسی چې دا د خلکو منل شوی جمهوری حق هم ګڼل کیږی ددی خپلواکې په اساس د غرب وګړی الله جل جلاله اود هغه رسول ته هم کنځل کولای شی،د مور، خور،او لور سره جنسی اړیکې ټینګولای شی، لوڅ بربنډ ګرځیدی شی او په کوڅوکې د خلکو ترمخ هم جماع کولای شی نوهرچیرته ئی چې خوښه وی مزی چړچې کولی شیکه چیری موراو پلار پری اعتراض وکړی نو هغوی نیول کیږی او بندی کیږی او جزا هم ورکول کیږی دا په دی خاطر چې د چا په شخصی ژوندکېمداخله کول قانونی جرم او د جمهوری حقوقو خلاف کاردی . د مور، پلار او لویانو احترام او عزت کول دلبرلیزم اومودرنیزم په خلاف یو خیالی کار دی، د سیاسی خپلواکې په نوم د تحریک چلیدل، مظاهره کول، احتجاج کول، اورلګول، تیږی ورول او هر ډول تخربی عمل کول جمهوری حق ګڼل کیږی ، لبرلیزم یوازی د شاه یا پاپ د غلامیڅخه خپلواکې ترلاس کولو ته نه ویل کیږی بلکه د هغیپه څنګ کې د الله

(c) ketabton.com: The Digital Library

جل جلاله د هدایاتو او د هغه د رسول او د اخلاقو څخه ازادی ته هم ویل کیږی، دا هغه خپلواکې او ازادی ده چې د جمهوریت بیرغ پرته کونکې ئی د خپل ځان له پاره فخرګڼی او نازیږی کوی خو په حقیقت کې دا ډول جمهوریت اوخپلواکې د [حیوانیت] دوهم نوم دی او بس .

4 } **کپیټل ایزم یعنی سرمایه داری اوماده پرستی**:

کر می کفتار اعضای مجلس الامان
یه بهی ایک سرمایه دارون کې هے جنک زرکری

علامه اقبال رحمه الله علیه

[په غونډوکېد مقررینو دو یناوو جوش، دا هم د پانګوالو ترمنځ د زرګری جنګ دی] .

د دین او روحانیت څخه د سرکشی لازمی نتیجه همدا وی چې انسان د ګیډی غلام اود الله جل جلاله د بنده ګی په ځای ئی د زرو او سیم بنده ګرځوی . په غربی نظامونوکېد سود اوګټی نه پرته چاته قرض هم نه ورکول کیږی ، د دولت د لاسته راوړلو په خاطرد عصمت او آبرو خرڅول هم ښه کسب ګڼل کیږی چې په دی نظام کې د ټولونه ډیر دولت لاسته راوړل او د ځمکو اخستل د ژوندانه مقصد او هدف دی " پناه غواړم په الله جل جلاله سره له دی نه ".

5 } **نشنلیزم [د نورو قومونو استحصال]** :

متاع غیر په هوتی هے جب نظر اس کې
تو هر اول لشکر کلیسا کې سفیر
هے وهی ساز کهن مغرب کا جمهوری نظام
جس کے پر دو مین نهی غیر از نوائے قیصری

[کله ئی چې د نورو په مال نظر ولګی نو بیا د لښکر هر مشر د کلیسا سفیر وی - د غرب په جمهوری نظام کې هماغه زوړ ساز دی د هغه په پردوکېد قیصرد سرود نه بل آواز نشته] .

د دین او مذهب څخه د غربیانو د مخ اړولو او انکارکولو علت،

(c) ketabton.com: The Digital Library

قومیت ، رنګ ، نژاد او وطن دی. د هغوی په فکرکې پراخوالی نشته بلکه پـه جغرافیـائی چوکاټ کې بند دی ، قـوم پالنـه او وطـن پالنـه د هغوی نوی دین اومذهب دی .

اویا په بل عبارت قوم او وطن د هغوی خدای دی .د خپل قوم دګټو په خاطر د نورو قومونو لوټول او استثمارول د فخر سبب ګڼی،د خپـل وطن بد ترین وګړی خپل وروګڼی، لکه څنګه چې انګلیسـانودلوی هند او نورو غصب کړو علاقـو استـثمارکړی وه،نـود هغـه څخـه هر یـو خبر دی. پـه امریکـه کې چې د تـور پوستـو او پـه هندوستـان کې چې دنورو کوچنیو ملیتونو سره کوم سلوک کیـږی هغـه هـم د هریـوه ترمخه دی. په شرقی پاکسـتان کې د بنګال پـه جوړولـوکې چې د غیـر بنګال مسلمانانو سره کوم وحشیانه سلوک د مجیب الرحمن " عوامی‌لیـک " او" مکتی باهنی" ډلوکړی هغه خو ټولو په خپلوسترګو ولید .

دا هغـه قـوم پرستـی ده چې د جمهوریـت یـوه سـتن ګڼلـه کیـږی ، مګرد خپلو خپلوانو او وطن د خلکو خدمت خو د اسلام حکم او د عدل او احسان غوښتنه ده .

6 } **پارټی سیستم یا ګوندی‌سیستم**:

د غربـی جمهوریتونـو بنسـټ د سیاسـی ګونـدونو پـه تنـافس او مسـابقی ولاړ دی پـه ولسـی جرګـه کې د مقتدرګونـد او مخـالف ګونـد دوه ډلی موجو دی وی چې دواړه د یـو بـل د راپرځوولـو پـه کوشش کې وخـت تیـروی ، د خپـل ګونـد ګټـی د خپـل قـوم پـه ګټـو پورتـه ګڼـی، مقتدرګونـد کـه کومـه ښـه فیصـله هـم وکـړی نـو اپوزیسـون ئـی خامخـا مخالفت کوی اود دی علت دا ښـوول کیـږی چې دا زمـا د ګونـد موقف او دریځ دی .

هرګونـــد د انتخابــاتو د ګټلــو لـــه پـــاره جوړښتونــه کـــوی ، د درواغووعدی‌کوی دا ځکه چې دهغوی د سیاست مقصد د اقتدارلاس ته راوړل دی هیڅوک د خپل ګوندی د دریځ پرته په پارلمان کې چا ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه ووړ ورکولای شی او نه نظر ، او که نه نو د ګوند څخه شړلی کیږی
د رای د ورکولو په وخت کې د ګوند له خوا د ټاکل شوو کاندیدانو حمایت ضروری دی که څه هم کاندید یو بدکاره، مضر، بدماش، بد اخلاقه او نا اهله شخص وی خو ګوندی دریځ د حق معیار دی .
دا شپږ اصول دی چې په هغې د دیموکراسی مانې ولاړه ده او پارلمانی جمهوریت او داسی نور ټول د کار د طریقی او نظام د چلوونکو پوری تړلی دی خو د جمهوریت فلسفه په همدی شپږو اصولو باندی ولاړه ده .

اشتراکیت [سوسیالیزم]:

لکه څنګه چې جمهوریت دملوکیت او پاپائیت د عکس العمل په نتیجه کې منځ ته راغلی دی نو په همدی ډول سوسیالیزم د غربی پانګه وال جمهوریت د عکس العمل په نتیجه کې منځته راغلی چې لا تراوسه په بین المللی سطحه کې مخ په وړاندی روان دی، سوسیالیزم یوه انګلیسی کلمه ده چې د سوسائټی څخه را اخستل شوی، ماخذ ئی سوسیال دی چې معنا ئی [ټولنیز] ده د سیاست او اقتصاد په اصطلاح د سوسیالیزم تعریف دا ډول کیږی :
په هغه نظام کې چې د مملکت ټولی تولیدی منابع دیو وګړی یا څو وګړو په ځای د ټولنی ټولو افرادو په ملکیت کېوی او مقصد ئی د ټولنی او شخص دواړوګټه اوښه والی وی.اویووګړی ته په کې د ژوندانه د بنسټیزو ضرورتونو د فکرڅخه خلاصون ورکړل شی.
ددغی نظر ئی یوڅه خبری دیونان د افلاطون او د ایران د مزدک په مسلکونوکې هم لیدل کیږی بلکه د سوسیالیزم فکر په هر وخت کې په یو شکل نه یو شکل موجود وه، خو په دی وروستیو وختوکې د کارل مارکس په واسطه د یوی سیاسی او ټولنیزی فلسفی او نظام په شکل راوړاندی شو، له همدی کبله مارکس د علمی سوسیالیزم یا سائنټیفک سوسیالیزم د پلار په نوم یادوی نو له دی امله سوسیالیزم ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

مارکسیزم هم وایی .

کارل مارکس په 1818عیسوی‌کال په جرمنی کې په یو یهودی کورنی کې سترګی پرانستلی ، په1847عیسوی کال ئی[کمونسټ لیک] جوړکړ او بیا ئی د انګلیس په مرسته کمونسټ مانیفسټ [کمونستی مرام] ترتیب کړ د جرمنی ، فرانسی او بلجیم څخه د شړلو وروسته په 1849عیسوی کال کې یی د پلازمنی انګلستان لندن کې استوګنه غوره کړه او د1883عیسوی کال د مارچ په14نیټه په داسی حال کې چې په چوکې ناست وه د دی نړی څخه ولاړه چې همدا اوس یی قبر په لندن کې دی که څه هم مارکس په خپل ژوند کې د سوسیالستی انقلاب په راوړلو بریالی نه شو، خو د هغه وروسته د لینن په مشری 1917عیسوی کال د اکتوبر په میاشت کې د روسی په خاوره کې سوسیالستی انقلاب راغی چې نن د امریکې په مقابل کې یو لوی قوت دی .

سوسیالیزم او د هغه بنسټیزاصول :

1] د ژوندانه مادی نظریه :

د مادیت دا نظر د داروین د ارتقا او تکامل په فلسفه ولاړ دی لنډیز ئی په دی ډول دی چې بشر د مادی مکروبونو یو تکاملی شکل دی او ټول حیوانات ، نباتات او جمادات د مادی مختلف شکلونه دی یعنی د خدای پالنی او روحانیت په ځای ماده پالنه د سوسیالیزم بنسټ دی - لینن وایی : د مارکس فلسفه د ماده پرستی فلسفه ده .

2] د پاك ذات الله جل جلاله د وجود څخه انکار یا دهریت :

په اصولی توګه هر سوسیالیست دهری دی ، د الله د موجودیت په هکله مونږ وایو چې مونږ په الله جل جلاله یقین نه لرو او مونږ ته دا په ډاګه ده چې دینی او مذهبی مشران د ځمکې څښتنانواو د پانګی خاوندانو د خدای تصور منځ ته راوړی دی چې هغوی هم د لوټ مارانو په شان د خپلوګټو ساتنه وکړی .

لینن په بل ځای‌کې وایی" چې د خدای تصور یو د شرم نه ډک

(c) ketabton.com: The Digital Library

....
خپریدونکې مرض دی ".

3] دین خگخه انکار :

د مارکس دا وینا د هرچا په خوله کې ده چې ویلی یې دی چې دین یو تریاک دی - لینن وایې " مارکسیزم ماده پرستی ده او د همدی په اساس هغه د دین سخت مخالف دی" مونږ باید د دین په خلاف وجنگیږو، د دین جرړی وباسو" تل دی وی دهریت ".

اوس د روسانو په قانون کې د دین په هکله د خبرو کولواجازه نشته خو د دین په خلاف پروپاګندکول د ټولو اوسیدونکوحق دی .

4] د کورنی نظام خگخه انکار :

مارکس کورنی نظام د بورژوازی نښه ګڼی، د کمونست ګوند په اساسنامه کې مارکس لیکلی دی چې " مونږ د کورنی له منځه وړل غواړو".

لینن په خپله یوه ویناکې داسی ویلی ووچې " مونږ د حلالی او حرامی اولاد ترمنځ توپیرد منځه یوور" شریکې ښځی نیول د مارکسیزم اصول دی

5] د شخصی ملکیت خگخه انکارکول :

مارکس فردی ملکیت د پانګوالی ډلی یوه استثماری حربه ګڼی او د یوی‌کمونستی ټولنی د جوړولو له پاره ددی ملکیت له منځه وړل یو ضروری امرګڼی،لینن وایی : "کمونست"یوه لاطینی‌کلمه ده ځکه چې د شریک لاطینی معنی‌کمیونس ده ، نو کمونستی ټولنه هغه ټولنه وی چې په هغه کېهرڅه شریک اوګډ وی یعنی ځمکې او فابریکې ګډ او شریک ملکیت وی په هغه کې خلک په ګډه کار وکړی او له هغه څه شریکه ګټه واخلی .

سوسیالیزم په حقیقت کې یو بدترین سرمایه داری او د زحمت کشانو په نوم د خلکو د استثمار ولو یو ظالمانه نظام دی ځکه په ملوکیت کې شاه په ټول دولت قبضه نه شی‌کولای او همدا راز په پانګه والو نظامونوکې هم په میلیونونو انسانوکې یو محدود شمیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

پانگه وال اوسی خو په سوسیالستی ټولنه کې یوازی یو سرمایه دار وی اوهغه هم د حکومت مشر

6] جدلي فلسفه او طبقاتی کشمکش :

مارکسیزم جدلي فلسفه او طبقاتی هلي‌ځلی یو حتمی امر ګڼی، مارکس وایی چې : په مادی عواملو او ټولنیزو قوتونو کې ټکر واقع کیږی ، تصورونه ، خیالونه او نظر ئی د همدی مادی حالاتو او ټولنیزو قوتونو د ټکر په نتیجه کې پیدا کیږی، طبقاتی کشمکشونه په هره زمانه کې موجود وی، په لومړی وختوکې د غلام او بادار ترمنځ، د هغه وروسته د دهقان او د ځمکې د خاوند ترمنځ او اوس دا لاس اچونه د بورژوا [پانګه والو] او پرولتاری [مزدورانو] د طبقوترمنځ روانه ده چې دا آخرنی جنګ دی چې پرولتاریا به په کې بری ترلاسه کوی د سوسیالیزم د سیاست نظریه دا ده چې نړی په دوه طبقو وویشل شی اوبیایوه طبقه دمنځه لاړه شی او بله طبقه غالبه شی، سوسیالیزم زیاراپستونکوته غږکوی،او هغوی جنګوی د ظلم د له منځه وړلو په ځای دیوی ډلی دله منځه وړل اود بلی ډلی راپورته کول د دوی اساسی قانون دی په دی طبقاتی جنګ کې یوازی دا نه چې ځمکه لرونکیاو پانګه وال مړه کیږی بلکه زیارکښان اومزدوران هم په ټولنیز ډول وژل کیږی کله چې په 1917عیسوی کال کې په روسیه کې کمونستی انقلاب منځ ته راغی، نوهغه خلک چې په لومړیو کلونوکیووژل شوه د هغوی شمیریوملیون دری سوه شپږاویا زره شپږسوه شپږشپیته کسان وه چې په دی جمله کې یوملیون او شپږاتیازره مزدوران اوزحمت کشان شامل وه او دوه سوه نوی زره کسان د مختلفوکسبونوخاوندان پکې په قتل ورسیدل خو یوازی پنځه شپیته زره اته سوه پنځه شپیته کسه پانګه وال پکې وژل شوی وه دا هغه تحفه وه چې مزدورانو او زیارکښانو ته سوسیالیزم ورکړی وه

7] دیکتاتوری پرولتاریا یا دکارکګرانو آمریت :

کارل مارکس وائی چې په عبوری دوره کښد پرولتاریا دیکتاتوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

يا د کارګرانو آمرانه حکومت جوړول ضروري دی .

ترڅو د پانګه والو د پاتی شوو نښـواو پټو اثراتو څخه ټولنه پاکه شي دکارګرانو د آمريت شکل د تيرشوو آمريتونوڅخه پرته بل څه ندی ځکه چې د مارکس په نظر هر ډول حکومتونه د نوعيت له پلوه آمرانه دی د سوسياليزم مشران وايي : دکارګرانو د حکومت دجوړيدوله پاره ضروري شرط په ډيری چالاکۍ،او آزادی سره پانګه والو او د ځمکې د خاوندانواو د هغه ددوستانود تدافعی قوت د ختمولوله پاره د زورنه کار اخيستل دی او هر هغه څوک چې په دی خبره نه پوهيږی هغه انقلابی نه دی نو هغه بايد د کارګرانو د مشری يا مسئوليت څخه لری شی .

لينن وايي : انقلابیحکومت ته آمرانه کړنه په کارده .

8] أله ايزه ديکتاتوری :

که څه هم د روسيی د اساسی قانون له مخی هر18کلن وګړی کولای شی خپله رايه استعمال کړی او هر23 کلن اوسيدونکې په انتخاباتوکې د کانديد په توګه ودريدای شی نو په همدی ترتيب د اساسی قانون له نظره [سپريم سويت] چې د رياست ټولونه لويه جوړونکې اداره ده او د کاغذ پرمخ د دی اداری د اختياراتو يو اوږ د فهرست هم ليکل شوی .

سوويټ اف يونين د شوروی جماهيری اتحاد او [سويټ اف نيشليټی] پر دوو ادارو باندی مشتمله ده دا اداره د څلوروکالو له پاره د عامو انتخاباتو په واسطه منځ ته راځی، سوسيالستی مشران دا ادعا کوی چې روسی حکومت په صحيح ډول جمهوری حکومت دی .

خو دا ټول ځی ظاهری بڼه لری اصلاً د اقتدار واګی دکمونست ګوند په لاس کې دی د کمونسټ ګوند نه پرته بل کوم سياسی ګوند وجود نلری څوک چې د دی ګوند رکن نه وی نو هغه په انتخاباتوکې د کانديد په توګه نه شی ودريدلای او دکانديد انتخاب هم کمونست ګوند په خپله کوی د ګوند د کانديدانو پرته بل هيڅ څوک مقابلی ته نه شی راوتلای نو همدا علت دی چې له انتخاباتو وروسته نړيوالو ته دا

(c) ketabton.com: The Digital Library

اعلان کوی چې ګویا زمونږ ټول کاندیدان پرته له مقابلې څخه کامیاب شول د نومونو په ګوته کولو ته انتخابات او د ګوند آمریت ته جمهوریت وایی چې په حقیقت کې نه انتخابات شته او نه جمهوریت بلکه ګوندی دیکتاتوری ده .

ټولی پریکړی ګوند کوی، د [سپریم سوویټ] یوازی په نوم قانون جوړوونکې اداره په کال کېدوه ځله د اته یا لس ورځو له پاره راغونډتل کیږی ، ترڅو پریکړوته رسمی شکل ورکړی ، دا اداره د غور و فکریا بحث او څیړنی له پاره نه ده جوړه شوی، بلکه د ګوند د فیصلو د توثیق له پاره جوړه شوی ده. د وزیرانو د شوری ټاکل که څه هم د اساسی قانون له مخی باید د انتخاباتو له لاری وشی خو دا کارهم ګوندکوی .

9] د مشرانو د یکتاتوری :

د ګوند آمریت اود هغی اختیارات هم یوه ظاهری بڼه لری خو اصل اختیارات او اقتدار په دی نظام کې د ګوند د مشرانو په لاس کې وی ، ستالین وائی: " مونږ لیبرال [آزادی خوښوونکې] نه یو، مونږ ته د رسمی جمهوریت څخه د ګوند ګټی ډیری مهمی دی" په کمونستی هیوادونو کېمشر د قدرت نه لری کول تقریباً د امکان نه لری وی ، ستالین او ماوزتونګ د ژوند ترآخری سلګی پوری د خپلو خپلو هیوادو مشران وه که څه هم له مړینی وروسته دی دواړو ته کنځل کیږی خو د هغوی په ژوندکې په هغوی تنقید کول مرګ ته د بلنی سره برابر وه .

په کمونستی نظامونو کې مشرانو سره د اختلاف کولونتیجه هماغه وی لکه چې تراتسکې ورسره مخامخ شوی وه .

حقیقت دا دی چې سوسیالستی په اصل کې د لیډرانو شخصی آمریت او د یوه وګړی د ظالمانه پادشاهی بل نوم دی .

دا هغه لس اساسات وه چې د سوسیالیزم سیاسی نظام پری ولاړ دی د سوسیالیزم د اقتصادی نظام څیړنه د دی کتاب موضوع نه ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ مقصد یوازې ددې نظام د سیاسي اړخ پیژندنه ده [56].

اشتمالیت [کمونیزم]

یه علم وحکمت مهره بازي یه بحث وتکرارکې نمایش
نهین هے دنیا کو اب کوارا پرانے افکار کې نمایش
تری کتابون مین اے حکیم معاش رکهاهی کیاهے آخر؟
خطوط خم دار کې نمایش مریز و کجدارکې نمایش

[دا د علم او حکمت لوبې او دا د بحث او تکرار ښودنې- دنیا نوره د دې فرسوده افکارو د نمایش زغم کونکې نه ده - اې د اقتصاد حکیمه ستا په کتابونوکې - د دې کږو وږو او ښکته پورته کرښو نه پرته آخر دې څه؟] .

د علمي سوسیالیزم خاوندانو د سرمایه داري نظام د پاې ته رسولو په خاطردوه پړاوونه ښودلي دي لومړې مرحله سوسیالیزم دې چې په هغه کې د جدلیاتي اصولو او طبقاتي هلوځلو په ذریعه د کارګرانو حکومت جوړیږي چې د پانګه والو او ځمکې لرونکود له منځه وړلو له پاره د غیر طبقاتي ټولنې د جوړولو په منظور اقدامات کیږي چې دا دکمونیزم ابتدائي او عبوري مرحله ده د سوسیالیزم په مرحله کې د تولید د منابعو په ملي کولو سره د ریاست ځواک کلکیږي او هر شخص ته د هغه د کار په اندازه معاش ورکول کیږي .

خو ددې په مقابله کې دکمونیزم یا اشتمالیت په دوهمه مرحله کې د هر وګړي څخه د هغه د استعداد په اندازه کاراخیستل کیږي خو هغه ته معاش د هغه د ضرورت په اندازه ورکول کیږي کمونیزم د سوسیالیزم یوه لوړه درجه ده چې په هغه کې د کارګرانو د پرله پسې

---

[56] په دې بحث کې د سو سیالستي مشرانو د خبرو اقتباسات د صادق محمدامین له اسلام اوکمونیزم نومې کتاب څخه واخیستل شوچې نومړې مستقیمادکمونستي کتابونوڅخه دا اقتباسات رااخیستي دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

هلوځلو په نتیجه کې یوه غیر طبقاتي ټولنه منځ ته راځی چې په هغه کې ترقی او خوشحالی وی او د خلکو ترمنځ هر ډول امتیازاتو ته خاتمه ورکړی شوی وی او بیا د هیڅ ډول حکومت او ریاست موجودیت ضروری نه وی بلکه خلک خپل معاملات په خپله جوړوی او د خپلی خوښی په انجمنوکې غړیتوب ترلاسه کوی دطبقاتی امتیازاتو په ځای مساوات اوټولنیز اصول رواجوی چې دا د بشریت د تکامل او لوړوالی مطلوبه مرحله ده خو د 1917څخه تر1980پوری63 کاله وشو چې د اولی مرحلی او عبوری حکومت د پای ته رسولو نښی له ورایه هم په نظرنه راځی .

خوښکاره ده چې غیرمملکتی ګډ ژوند یو غولوونکې حقیقت او خیال دی چې هغه ته رسیدل د امکان څخه لیری دی او د غیر طبقاتی ټولنی جوړول یوازی د مارکس خیال وه چې په حقیقت کې هیڅ نه دی .

د بی دینه سیاست زېبیشګه

دوه نړیوالی نشګتی

د سیاسی نظریو په لړکې چې د څلورونظریو ملوکیت ، پاپائیت ، جمهوریت او اشتراکیت [کمونیزم] یادونه په پورته دوه بابونو کې وشوه - په حقیقت کې دا ټولی نظریې د یوه نظر ځانګی دی چې هغه نظرد ماده پرستی د هوی او هوس تابعداری ، بی دینه سیاست [سیکولریزم] څخه عبارت دی چې نتیجه ئی، حرص ، کینه ، د ګیډی لوږه. اقتصادی او تجارتی رقابتونه قوم پرستی، وطن پرستی او د شهوتونو د خواهشاتونه مړکیدونکې اور په څیر را څرګندیږی او د نړۍ امن له منځه وړی ، د بی دینه سیاست او مادیت په بنسټ د دی ولاړ تهذیب نتیجه نړۍ په دوه نړیو الونښتو کې د هغی تباهی ولیده او اوس دا د روحانی ارزښتونوڅخه سرغړوونکې حیوانی سیاست د دریم نړیوال جنګ له پاره ځان تیاروی لوئیس سنائیډر په خپل کتاب د 1939څخه تر 1945پوری نړیوال نښته کې د تباهی په ډیر زیاراو

(c) ketabton.com: The Digital Library

تحقیق سره د هغی راپور داسی وړاندی کوی : لومړی نړیواله نښته په 1914عیسوی کال شروع شوی وه اود 1918عیسویکال د نومبر په یوولسمه نیټه پای ته ورسیده، په دی نښته کې د ځانيـاو مالی تاوان شمیر په لاندی ډول دی :

په نښته کې د ورتیل وهل شووو خلکوشمیر پنځه شپیته ... میلیونه تنه - مړه شوی عسکر لس میلیونه - عام مړه شوی خلک دیارلس میلیونه- ورک شوی مړه عسکر دری میلیونه - زخمی عسکر شل میلیونه - پناه اخیستونکې لس میلیونه - بندیان دری میلیونه - یتیم شوی کوچنیان نهه میلیونه - کونډی شوی ښځی پینځه میلیونه

مالی تاوانونه دریکربه او یو دیرش اربه او شپیته کروړه دالر[57].

دا وه د څلوروکالو او دری میاشتو[1565ورځو] د ماده پرسته قومونو د وینی تویوونکو نښتو تباهی اوبر بادی ، اوس نو د دوهمی نړیوالی نښتی د تباهی او هلاکت شمیر وګوری چې د 1939عیسوی کال د ستمبر د میاشتی د لومړی نیټی‌د لمرڅرک څخه شروع شوی وه او د 1945عیسویکال د می په اتم پای ته ورسیده د2191ورځو نښتو د تاوانونو تفصیل په لاندی ډول دی :

په جنګ کې د ورتیل وهل شووخلکو شمیر او یا میلیونه
د مړه شوو عسکرو شمیراولس میلیونه
د عامو مړشوو خلکو شمیر اتلس میلیونه
د نښتی تاوان کروړونه کربونه ډالر[58].

د 1945عیسویکال د اګست د میاشتی په شپږمه نیټه امریکا د

---

[57]- نړیوال جنګ دلوئیس سینائیډردغلام رسول مهرصاحب د پاکستان لاهورچاپ

[58] - نړیوال جنګ دلوئیس سینائیډردغلام رسول مهرصاحب د پاکستان لاهورچاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاپان د هیروشیما په ښارکې د اتوم بم وغورځاوه په هغه وخت کې د ښار د اوسیدونکو شمیردری میلیونه او پنځه دیرش زره وه .

د1945عیسوی کال د اګست د میاشتې په نهمه نیټه ئی د دی هیواد په مهم ښار ناګاساکې باندی دوهم اتومی بم استعمال کړ چې د ښار د اوسیدونکو شمیر لکونو ته رسیده او د1861څخه تر 1865عیسوی کال پوری د امریکا په کورنی نښتوکې لس میلیونه انسانان وژل شوی وه [59].

د ویتنام دیرش کلن جنګ چې په 1975عیسوی کال د اپریل په 30 نیټه د آزادی د قومی محاذ د فتحی په اساس پای ته ورسید چې په دی جنګ کې لس لکه انسانان مړه شوی چې56 زره کسان په کې امریکایان وه او هم په دی جنګ کې- امریکاته یوبلیارد او پنځوس ملیارده ډالره تاوان ورسید[60].

دروس او چین دکمونستی انقلاباتو په وخت او یا د هغی نه وروسته چې په لکونو خلک وژل شوی نود هغی شمیر په ډیرو کتابونو او مجلاتوکې خپور شوی دی دا د غربی جمهوریت اوکمونیزم د مفکوری هغه خبیثه ثمره ده چې نړی ولیده د مادیت په دی نظامونو کې یوازی په دوه نړیوالو نښتوکې اویا میلیونه انسانان په قتل رسیدلی او همدا اوس د بی دینه سرمایه دارانه جمهوریت توغ جګونکې امریکا او د کمونیزم پیرو روس یو ځل بیا د دریمی نړیوالی نښتی او د میلیونو انسانانو د قتل کولو په کوښښ کې لګیادی ، نړی په هرګوټ کې چې نښتی روانی‌دی او یا یی دکیدو امکان موجو ددی د ټولوتر شا همدغه دواړوځیرونکې قوتونو لاسونه دی .

روسانو د افغانستان د مسلمانانو په قتلولو زړه یخ شوی نه دی او

[59] - رسول رحمت ترتیب کوونکی غلام رسول مهر 483 مخ

[60] - د پاکستان د نوای وقت 1975کاله د می اوله نیټه ورځپانه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیا د دوستی تر څپر لاندی خپلی اهدافو ته ځان رسوی او همدا راز د ایران او عراق په نښته کې او د عراق اوکویت په نښته کې د امریکا او روس دوارو لاسونه موجود وو امریکا په فلسطین او عراق کې د انسانانو وژل شروع کړی نو راځی ددی چاره اوس دا ده چې بې دینه سیاست پریږدو او دینی سیاست غوره کړو چې بنسټ یې د الله جل وعلی شانه د وحی په اساس ایښودل شوی دی .

سیاسه الوحی هی السیاسه این عقولکم اولی الریاسه

[یوازی د وحی په بناء سیاست حقیقی سیاست دی نو ای حکمرانانو ستاسی عقل چیری دی] .

دوحی په بنسټ ولاړ سیاست ته "خلافت" وایی ا وپه راتلونکې فصلونوکې په "خلافت" یاپه بله معنی " دینی سیاست" او د هغی په حقیقت او اصولو رڼا به واچول شی.

دریم باب

لومړی فصل

د خلافت تعریف او د هغی ثبوت
د قرآن او احادیثو له نظره

داسلامی نظام ستر داعی، د دینی سیاست امام او ستر مفکر سیدابوالاعلیٰمودودی رحمه الله علیه چې په 1399هجری قمری کال د ذیقعدی په لومړی ورځ وفات شوه وایی : د اسلامیٰخلافت نه د غربیانو په اصطلاح دینیٰحکومت دی لکه [پاپاپئیت اوتهیاکریسی] او نه جمهوری [دیموکراسی] ده بلکه یو ممتازځانګړی نظام دی .

مولاناسیدابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه1947 عیسوی کال د مئ‌په 9 نیتیه په شمالی هندکې دشرقی پنجاب په پټانکوټ نومی علاقه کې د جماعت اسلامی یوی حلقی ته په وینا کې وویل : ننی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

تهذيب چې نن پرى پوره فکرى ، اخلاقى ، ټولنيز ، سياسى او اقتصادى نظام چليږى،په درى بنيادى اصولو ولاړ دى .
سيکولريزم : يعنى بى دينه يا د دنياپالنه [دنياپرستى] .
نشنليزم : يعنى قوم پالل [قوم پرست] .
ديموکراسى : يعنى د خلکوحاکميت
خو د هغى په بدل کې د اسلام درى صالح اصول دا دى :
د بى دينى په مقابل کې د الله جل جلاله بندګى او اطاعت
دقوم پالنى په مقابل کې انسانيت [بشريت]
د خلکو د حاکميت په مقابل د الله جل جلاله حاکميت او د خلکو خلافت
.

د 1948کال د جنورى په 7 نيټه مولانا سيدابوالاعلى مودودى رحمه الله عليه د جماعت اسلامى امير د راديو څخه د[اسلام سياسى نظام] تر موضوع لاندى په خپله ويناکې وويل: د اسلام د سياسى نظام بنسټ په درى اصولو باندى ايښودل شوى :
توحيد [د الله جل جلاله حاکميت] .
رسالت د رسول اکرم محمد صلى‌الله عليه وسلم قيادت] .
خلافت [نيابتى‌حکومت] .
هغه د اسلام اوجمهوريت ترمنځ د توپير د بيانولوپه ترڅ کې وويل: " د غرب سياسى نظريه په [جمهورى‌حاکميت] باندى ولاړه ده او د اسلام په [جمهورى خلافت]، هلته جمهور په خپله پادشاه دى خو دلته پادشاهى د الله جل جلاله ده او جمهورد هغه خليفه اونايب دى، هلته جمهورخپل شريعت په خپله جوړوى ، خو دلته هغه ته د هغه شريعت په اساس تلل په کاردى چې الله جل جلاله دخپل رسول په واسطه راليږلى دى ، هلته د حکومت کار د جمهورو غوښتنه سرته رسول دى ، خو دلته حکومت او د هغى جمهور ټول د الله جل جلاله د غوښتنى په

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطابق عمل کوی [61].

دغه جمهوری خلافت ته مولا نا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله د تیودیموکراسی نوم ورکړی [الهی یا دینی جمهوریت " [62].

د دینی جمهوریت د تشریح په هکله مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه لیکي چې : د اسلامی ټولنی هر وګړی د خلافت حقوق اواختیارات لری ، په دی حقوقو او اختیاراتو کې ټول خلک یو شان برابراو حقدار دی نه چا ته په کې په بل باندی برتری حاصله ده اونه څوک کولای شی چې بل څوک ددی حقوقوڅخه بی برخی‌کړی ، هغه حکومت چې د ریاست د امورو د پرمخ بیولو له پاره جوړیږی ، هغه د دی خلکو د خوښی مطابق منځ ته راځی، همدا خلک د خپل خلافت د اختیاراتو یوه برخه هغه ته ورسپاری خو په جوړولوکې ئی د هغوی رایی شامله وی او د هغوی د مشوری په رڼا کې هغه کارکوی هرڅوک چې د دوی اعتماد او باور ترلاسه کړی همغه به د خلافت چاری پرمخ بوزی اوکه څوک د هغوی اعتماد د لاسه ورکړی نو هغه به د خلافت د منصب څخه هم لری کیږی نو په همدی خاطر اسلامی جمهوریت یو مکمل جمهوریت دی [63].

د مصر ستر پوه او مفکر شهید استاد سیدقطب رحمه الله علیه لیکي چې ځینی خلک د اسلام د سیاسی نظام اړیکې‌او ورته والی د د بشر په لاس د جوړو شوو پخوانیو او اوسنیو نظامونو سره د ثابتولوکوشش کوی خو هغوی د ډیرکم درک او د ماتی خوړلی ذهن خاوندان دی ځکه چې اسلام د هیڅ یو انسانی نظام مقلد او محتاج نه دی .

بل اختارطریقه متفردا فذاً و قدم الانسانیه علاجاً کاملا [بلکه

---

[61] - د اسلام سیاسی نظام 13-14مخونه.

[62] - رسائل مسائل 4 ټوک 188مخ

[63] - اسلام کاسیاسی نظام کتاب 15مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلام خپل ځانته ځانګړی او ممتاز نظام دی او د بشریت له پاره پوره علاج وړاندی‌کوی] .

د اسلامی نظام اساس د الله جل جلاله په حاکمیت ولاړی دی خو د بشری نظامونو اساس په خپله د بشر په حاکمیت استوار وی چې دا دواړه متضادی قاعدی یو د بل سره نه شی جمع کیدای .

زه د ډاکتر هیکل دا تعبیر روا نه ګنم چې عالم اسلام " اسلامی امپریالیزم " او استعمار دی ، اسلام عربی دین نه دی بلکه نړیوال دین دی او د ټولی نړۍ مسلمانان یو قوم دی، د عربو حکومت په غیر عربو [عجمو] د یو قوم حکومت په بل قوم نه دی بلکه د الله جل جلاله په مخلوق د اسلام حکومت دی ، زه هغه خلک په غلطه ګنم چې وایی : اسلامی نظام په حقیقت کې" اسلامی سوسیالیزم" دی یا اسلامی د یموکراسی یا اسلامی جمهوریت دی ، د اسلام سیاسی نظام په څلورواساسی بنسټونو ولاړ دی .

الهیه حاکمیت [د الله جل جلاله حاکمیت] ، عدل الحکام [د حکامو عدل] ،اطاعه فی‌بالمعروف [په نیکیوکې اطاعت] ، الشوری [مشوره][64].

د مصر یو بل سترپوه اولیکوال ډاکترطه حسین لیکې چې : اسلامی نظام نه یوظالمانه ملوکیت دی، نه د یونانیانو جوړکړی جمهوریت او نه د رومیانو په شان شاهی ، جمهوری یا مشروطه قیصری، بلکه د ا سوچې عربی وه چې پاټکې ئی اسلام جوړکړی وه .[65]

نو د اسلام دغه ځانګړی او خاص نظام ته خلافت ویل کیږی چې په دی بحث کې به ئی حقیقت روښانه کړو.

---

[64] - عدالت اجتماعی د شهید سیدقطب رحمه الله علیه لیکنه

[65] - الفتنته الکبری د ډاکتړطه حسین لیکنه اردو ترجمه د علامه عبدالحمیدنعمانی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

د خلافت لغوی مفهوم :

د خلافت کلمه د خلف یخلف له باب څخه د مصدر صیغه ده چې د کتب یکتب په وزن دی لکه : کتابت ، حفاظت ، وقایت ....د دی ماده خلف ده چې معنی ئی وروستی یا بیا راتلونکې نسل دی، ابن منظور رحمه الله علیه او امام راغب رحمه الله علیه دواړو داسی لیکلی دی چې : الخلف ضد قدام [خلف د مخکې ضد دی یعنی وروسته یا د شا له خوا نه][66] .

په قرآنکریم کې خلف په همدی معنی په 22ځایونوکې راغلی دی لکه
يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ

[د البقره سورت 255 آیت ، د طه سورت 11 آیت]

[هغه { الله جل جلاله } پوهیږی په ټولو هغه شیانو چې په مخکې ئی دی اویا ئی وروسته دی] .

فَالْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِبَدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ خَلْفَكَ آيَةً وَإِنَّ كَثِيرًا مِنْ النَّاسِ عَنْ آيَاتِنَا لَغَافِلُونَ [د یونس سورت 92 آیت]

[نن به خلاصون ورکړو ستا جسم ته [د فرعون لاش ته] ترڅو ته د راتلونکو له پاره د الله جل جلاله د نښی په رنګ پاته شی] .

وروسته والی د ځای او وخت په اعتبارهم کیدای شی [وروسته راتګ] یا [د شاخوا ته کیده] او د [رتبی له رویه وروسته کیدل] .

امام راغب رحمه الله علیه لیکلی : والمتاخر لقصور منزلته یقال له خلف [څوک چې د درجی او رتبی له لحاظه د نورو څخه وروسته وی نو هغه ته هم خلف ویل کیږی] .

څرنګه چې نائب د وخت او رتبی په لحاظ منوب عنه یعنی د چا چې نائب وی له هغه نه وروسته وی نو په همدی اساس د خلافت معنی هم نیابت ده کله نائب د منوب عنه د مړینی په اساس هم ټاکل

[66] - لسان العرب 6 ټوک 82 مخ باب الفاء فصل الخاء - مفردات القران 155مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

كيږي او كله د هغه په ژوندكې هم تاكل كيږي خو د خلافت او خليفه له پاره د منوب عنه مړينه شرط نه ده .

امام راغب رحمه الله عليه تحرير دی : وخلف فلان فلاناً قام بالامرعنه امامعه وامابعده... والخلافه النيابه عن الغيراماالغيبه المنوب عنه واما لموته واما لعجزه واما لتشريف المستخلف وعلى هذا الوجه الاخيراستخلف الله اولياء ه فی الارض [هغه سړی د هغه خليفه شو يعنی د هغه له خوا نه دكار مسئول وګرځيد كه څه هم د هغه سره وی يا د هغی وروسته .... خوخلافت د بل چا نيابت كول د منوب عنه د غياب په صورت كې يا د هغی د مړينی په صورت كې يا د هغی دكمزوره كيدو او عاجز كيدو په صورت كې يا هغه سړی ته د مشری شرافت دوربښودلو په اساس هغه خليفه او نائب ګرځول شوی چې د همدی آخری علت په اساس الله جل جلاله خپل دوستان په ځمكه خلفاء ګرځولی دی [67].

ابن منظورافريقی رحمه الله عليه ليكي چې: والخلف المتخلف عن الاول هالكا كان اوحيا والخلف الباقی بعدالهالک والتابع له [خلف هغه چاته ويل كيږی چې دمخكې نائب وی‌كه څه هم مخكينی‌مړشوی هم نه وی او ژوندی وی‌اوخلف هغه ته هم ويل كيږی چې د مړشوی څخه وروسته پاتې‌وی اود هغه تابع وی] [68].

څرنګه چې انسان هم د خپل نفس مالک او با اختيار حاكم نه دی بلكه د الله جل جلاله بنده او غلام دی نو په دی اساس هر انسان د الله جل جلاله خليفه دی، په داسی حال كې چې په خپل نفس يی هم د الله جل جلاله احكام نافذكړی وی او د خپل لاس لاندی افرادو هم د الله جل جلاله د احكامو د نافذولو پابند وی – د لغت پوهانو د همدی لغوی معنی په اعتبار د خلافت معنی امارت او حكومت او د خليفه

---

[67] - مفردات القرآن 155مخ ماده خلف

[68]- لسان العرب 9 ټوک 89 مخ ماده خلف

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنی امیر او حکمران هم کړی ده .

ابن منظور رحمه الله علیه تحریردی چې:

و الخلافه الاماره و هی الخلیفی و انه لخلیفه بین الخلافه و الخلیفی و فی حدیث امیرالمؤمنین عمر فاروق رضی الله عنه لو لا الخلیفی لا ذلت و قال غیره الخلیفه السلطان الاعظم و انشد الفراء :

ابوک خلیفه ولدته آخری

وانت خلیفه ذاک الکمال

[د خلافت اوخلیفی معنی امارت دی ، عرب وایی فلانی سړی خلیفه دی یعنی د هغه حکومت یو ښکاره حقیقت دی امیرالمؤمنین حضرت عمر فاروق رضی‌الله عنه ویلی دی که چیری د حکومت مسئولیت نه وای نو ما به په خپله اذان کولی ځینی نورو خو لیکلی چې هرحکمران ته خلیفه نه ویل کیږی بلکه لوی حکمران ته ویل کیږی،امام فراء رحمه الله علیه د دی خبری د ثبوت له پاره لاندی شعر لوستی دی { ستا پلارخلیفه یعنی‌حکمران وه چې د هغه ځخه نورخلیفه گان پیدا شوی دی او ته هم خلیفه ئی او همدا دکمال خبره ده }] .

د پورتنی لغوی تحقیق نه معلومیږی چې یوازی په تخت کیناستواو یا د چا په ځای ټاکل کیدو ته خلافت نه ویل کیږی بلکه نیابت او نیابتی‌حکومت ته هم خلافت ویل کیږی په همدی ترتیب یوازی جانشین او قائم مقام ته خلیفه نه ویل کیږی بلکه د نائب او نیابتی‌حکومت مشر ته خلیفه ویل کیږی .

د خلافت اصطلاحی تعریف

اسلامی سیاست پوهانو چې د خلافت یعنی اسلامی حکومت کوم فنی او اصطلاحی تعریفونه کړی دی د هغی یو څو مثالونه په لاندی توگه دی :

امام ابوالحسن ماوردی رحمه الله علیه چې په 450 هجری قمری

(c) ketabton.com: The Digital Library

کال کې مړ شوی دا رنګه لیکې چې : الامامه موضوعه لخلافه النبوه فی حراسه الدین و سیاسه الدنیا [امامت { اسلامی حکومت } د دی له پاره جوړیږی چې د اسلام سپیڅلی دین د ساتنی ا و د دنیا د نظم او نسق په چلولو کې د نبی صلی الله علیه وسلم نیابت وکړی [69]] .
ابن عابدین شامی حنفی رحمه الله علیه لیکې چې : ریاسه عامه فی‌الدین والدنیاخلافه عن النبی [هغه عمومی ریاست چې په دینی او دنیوی امورکې د نبی صلی الله عنه په نیابت کې کارکوی[70]] .
شاه ولی الله دهلوی محدث رحمه الله علیه چې 1176هجری قمری کال کې وفات شوی دی فرمایی چې : هی الریاسته العامه فی التصدی لاقامه الدین [خلافت عبارت له هغه عمومی ریاست څخه دی چې عملاً د دین د اقامی په لور متوجه وی] [71].
په دی تعریفونو کې کوم اختلاف نه شته خو یوازی په تعبیر کې ئی فرق موجود دی .
د دی تعریفونو خلاصه دا ده چې خلافت هغه عمومی ریاست دی چې د رسول اکرم صلی الله علیه په نیابت کې د دین کار کوی ، او د عموی څخه مراد دا دی چې په کوم هیواد کې دا خلافت قایم وی د هغی په اوسیدونکو کامل اختیار ولری خو کور، قبیلی یاکورنی حکومت ته په اصطلاح کې خلافت نه ویل کیږی بلکه د هغی له پاره [ولایه عامه] شرط دی .

د خلافت څګرنګوالی د قرآن له نظره

کوم آیتونه چې د انبیاؤ کرامو علیهم الصلوه و السلام او صالحینو په حکومتونو پوری اړه لری نو د هغی یادونه او تشریح به وروسته تر

---

[69] - الاحکام السلطانیه 1973 مصر چاپ او مثال ئی د ابن خلدون د کتاب مقدمه
[70] - مجموعه شامی د امامت باب لومړی ټوک 511 مخ نقله عن المقاصدومثله فی .. شرح مواقف 3 ټوک 603 مخ - شرح عقاید نبوه خلافه
[71] ازاله الخفاء 2 مخ د 1976 عیسوی کال د پاکستان اردو بازار لاهور چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نورو عنوانو لاندی وشی خو اوس د مثـال پـه تېوګ هغـه آیتونـه وړانـدی کیږی چې په هغی کې خلافت په عمومی ډول یاد شوی دی .

ا] د استخلاف آیت :

وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُم فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُـــمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُمْ مِنْ بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَنْ كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ [د النور سورت 55 آيت]

[الله جل جلاله ستاسی نه د هغو کسانو سره چې ایمان ئی راوړی دی او ښه عملونه وکړی وعده کړی ده چې هغوی په ځمکه هماغـه شان خلیفه ګان وګرځوی لکه چې لـه هغو نـه مخکې تیـر شوي خلک یـی کرځولی وو د هغو لـه پـاره بـه د هغـو ديـن پـر محکمـو بنسـټونو ودروي چې هغه الله جل جلالـه د هغولـه پـاره خوښ کړی دی او هغـو د ویـری] اوسني حالت به په امن بدل کړی هغوی دی زما بندګی کوي او لـه ما سره دی څوک نه شریکوی او څوک چې لـه دی وروسنه کفر غـوره کړي نو همداسی کسان فاسقان دی] .

مشـهورتابعی امـام ابوعاليـه رحمـه الله علیـه فرمـایی : نبیـاکرم صـلی‌الله علیه وسلم او مسلمانان په مکه مکرمه کې او لـه هجرت نـه وروسته د مـدینی منـوری پـه لومړیو ورځـو کې د ویـری پـه حالـت کې وه سـهاراو مابښام هر وخت بـه مسلح وه یـو صـحابی رضی‌الله عنه وویـل چې آیا مونږ د امن ورځی نه شو لیدلی؟ ترڅو اسلحه ښکتـه کړو؟ رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم وفرمایل : ډیر زر به تاسی وګوری چې یـو شـخص چې په څادرکې ئی ځان رانغښتی وی او په عمومی غونډه کې به ناست وی هغـه سره بـه هیڅ ډول اسـلحه اواوسـپنه نـه وی نـو د رسـول مقبـول محمـد صـلی‌الله علیـه وسـلم د دی مخکـې وینـا د تائیـد لـه پـاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

پورتنۍآيت رانازل شو[72].

ابـن جريررحمـه الله عليـه د"يسـتخلفنهم " پـه تفسـيركې لـيكې چې: فجعلهـم ملوكهاوساسـتها [اوهغـوی پـه ځمکـې حکمرانـان او سياسـی مشران جوړکړی] [73].

په دی آيت شريف کې د پنځوشيانو وعده شوی ده :

1- مـؤ منـانو او صـالحينوته بـه پـه ځمکـه خلافـت ، حکومـت او سياسی قيادت ورکول کيږی .

2- د اسلام سـپيځلی ديـن بـه پـه ټينګو او کلکو بنسـټونو دوری او غالب به يې کړی .

3- مسلمانانوته به هومره قوت اودبدبه ورکړی چې هغوی تـه بـه د دښمنانوڅخه هيڅ ويره نوی .

4- په دی خلافت او حکومت کې به خلک يوازی د يوه الله جل جلاله بندګی کوی او د شرک نظام به پای ته رسوی .

5- هغـه خلـک چې اسلامی خلافت نـه سـر وغـړی او بغـاوت وکـړی هغـه بـه فاسق ګڼل کيږی .

له آيت څخه دا پ ه ډاګه کيږی چې اسلامی رياست د الله جل جلاله نعمت دی د هغه نه پرتـه د تعلـيم او تبليـغ پـه واسطه نـه ديـن غالبې دی شی او نه امن او امان ټينګيږی ا ونه د شرک نظام پای تـه رسيږی .

د پـورتنی آيـت څلورذکرشـوی نبنـی د ربښتينوخلفاوپـه دوره کې پـه پوره ډول موجودی وی - ټوله جزيره العرب ، خيبـر، بحـرين او ټـول يمـن د خاتم الانبياء محمد صلی الله عليه وسلم دوره کې فـتح شـوی وه او د هغه نه وروسـته د خلفـاؤ پـه مبارکـه دوره کې اسلام پـه ټولـه آسـيا کې

---

[72] - تفسير ابن جرير 18 ټوک 159 مخ – تفسيرقرطبی 12 ټوک 297 مخ ... تفسير روح المعانی 18 ټوک 202 مخ د پاکستان لاهور چاپ

[73] - تفسير ابن جرير 18 ټوک 158 مخ – تفسير روح المعانی 8 ټوک 200 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپور شوی وه، د روم د قیصراو د ایران دکسری امپراطوری پای ته ورسول شوی وی او دحضرت عثمان بن عفان رضیالله عنه په دوره کې، اندلس ، قبرص ، عراق او مشرق کې چین ، خراسان او اهواز فتح شوو. د دښمنانو د ویری د لیری کولو وعده هم پوره شوه ، اسلام غالب شو او د شرک نظام پای ته ورسید ، هیڅ یو انصاف خوښوونکې او حق خوښوونکې انسان په دی کې شک نه لری چې د حضرت ابوبکرحضرت عمر او حضرت عثمان رضیالله عنهم په خلافتونو همدی آیت د تصدیق ټاپه وهلی ده، ټولومفسرینواو قرآن پوهانو د دیآیت مصداق رښتینی خلفاء ښوولی دی شاه ولیالله رحمه الله علیه په دی آیت باندی په ازاله الخفاء کې ډیرمفصل بحث اوڅیړنه کړی ده .

قاضی ابوبکر بن العربی رحمه الله علیه چې په 543 هجری قمری کې مړ شوی لیکې چې : د اسلامی شریعت پوهانو دا آیت دڅلورواړو خلفاؤ خلافت د حقوالی دلیل ګڼی د الله جل جلاله هغوی خلفاء ګرځولی وه او د هغوی امانت او دیانت ئی خوښ کړی وه دوی دالله جل جلاله په غوره کړی دین باندیکلک ولاړ وه تراوسه پوری په فضیلت کې د هغوی څخه څوک مخکې شوی نه دی د دوی په واسطه د اسلام سیاسی قیادت هم قایم شوی وه او د اسلام له د دبدبی او برم څخه دفاع هم کیدله ، د الله جل جلاله دا وعده د هغوی په دوره کې پوره شوی ده ،که چیری دا وعده د هغوی په هکله نه وی او د هغوی په وخت کې نه وی پوره شوی، نو بیا به د هغه اهل کوم خلک وی ؟ زمونږ په وخت کې خو د داسی خلکو مثال نه پیداکیږی او نه په راتلونکې کې داسیخلک راځی رضیالله عنهم – همدا خبره امام قشیری رحمه الله علیه د عبدالله بن عباس رضی الله عنه څخه رانقل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړی[74] .

علامه الوسی رحمه الله علیه هم ددی آیت په تفسیرکې په همدغه ډول لیکلی دی او د شیعه محترمینو دلائل ئی په ډیر ښه ډول ردکړی دی هغه د نهج البلاغه یو روایت هم رانقل کړی دی په هغه کې حضرت علی رضی الله عنه د همدی آیت په اساس د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه د خلافت په حق کیدو استدلال کړی دی [75].

خو زمونږ مقصد د دی آیت څخه ددی خبری څرنګوالی دی چې د دی آیت په واسطه د خلافت یعنی اسلامی حکومت ضرورت او د هغی اهمیت ثابت شی - د اهل سنتو او اهل تشیعو ترمنځ د اختلافی مسائلو څیړل د دی کتاب موضوع نه ده .

که څه هم د آیت لومړنی مصداق راشدین خلفاؤ خو د مرتبو په اختلاف سره هرهغه حکومت چې د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د سنتواو د راشدینو خلفاؤ د سنتو مطابق د ریاست یا دولت نظام پرمخ بیایی نو د دی آیت مصداق ګرځی .

په صحیح مسلم کې د جابر بن سمره رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی چې زما د امت کار به ترهغه پوری پرمخ روان وی ترڅوپوری چې دولس خلفاء نه وی پوره شوی .

حافظ ابن کثیررحمه الله علیه او نور محدثین وایی چې دا ضروری نه ده چې 12دولس خلیفه ګان دی یو د بل پسی نښتی وی که څه هم څلورواړندی یو د بل پسی نښتی تیرشوی او بیا د څه وخت وروسته عمر بن عبدالعزیز رحمه الله علیه خلیفه شو، د هغه وروسته به ترقیامت [دآخرت ورځ] پوری خلیفه ګان راځی چې آخری خلیفه به

---

[74] - احکام القرآن د ابن العربی لیکنه 3 ټوک 1392 مخ د 1972 عیسوی کال ....د بیروت چاپ .

[75] - تفسیر روح العانی 18 ټوک 205تر207 مخونو پوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام مهدی علیه السلام وی ، د نړۍ په مختلفو ملکونو او وختونوکې چیرته چې کوم مسلمان او عادل حکمران تیر شوی وی یا راځی نو د هغه اعمال اوکړنه به د اندازی مطابق ددی آیت مصداق وی خو حقیقی او اولین مصداق ئی راشدین خلفاء رضی‌الله عنهم دی .

د " ومن کفر بعد ذلک فاولئک هم الفاسقون " په تفسیرکې ابن جریر رحمه الله علیه لیکې چې : په دی آیت کې د کفر نه د الله جل جلاله انکارمقصد ندی بلکه کفران نعمت یعنی د نعمتونو ناشکری تری مقصد ده الله جل جلاله په جزیره العرب کې اسلام غالب کړی وه او مسلمانان د امن په حالت کې وه بیا خلکو د ظلم لاره اختیارکړه نوالله هم د هغوی حالت بدل کړ، د [خلافت او د اسلام د غلبی] د نعمت په مقابل کې هغوی ناشکری وکړه نوالله جل جلاله هم په هغوی د ویری هغه حالت د دوهم ځل له پاره مسلط کړ چې پخوایی ختم کړی وه، ابوالعالیه رحمه الله علیه وایی چې دا ناشکری د حضرت عثمان رضی‌الله عنه وژل وه 76.

امام بغوی رحمه الله علیه هم په خپل تفسیر معالم التنزیل کې لیکلی دی چې : د خلافت د ناشکری لومړنی پیښه د حضرت عثمان رضی الله عنه وژل دی د هغه جلیل القدر شخصت د شهیدولو وروسته د الله جل جلاله په نعمتونوکې کمی راغله او مسلمانان د امن د حالت څخه ووتل او بیا د ویری او ترس ، قتل قتال په حالت کې ککړشوه.

لنډه دا چې خلافت یعنی" حکومت علی منهاج رسول الله" ډیرلوی نعمت دی ، هغه خلک چې تری بغاوت او سرکشی‌کوی یا د هغه په ځای بیا د ملوکیت او قیصر وکسری په څیرحکومتونو راوستل غواړی نود نعمت ناشکری‌کوی .

2] د تمکین فی‌الارض په هکله آیتونه :

76- تفسیر ابن جریر 18 ټوک 160 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنْ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ [د الحج سورت 41 آیت]

[دهغه کسان دي که چې که مونږ دوی ته په ځمکه کې قدرت ورکړو نو لمونځ به قایم کړی ، زکات به ورکړي په ښه چارو به حکم وکړی او له بدي نه به منع وکړي او د ټولو چارو پای د الله جل جلاله په لاس که ده] .

مکنا د مکانه څخه اخستل شوی چې معنی یی مرتبه، قوت او طاقت دی: فلان مکین عند فلان بین المکانه یعنی المنزله و المکانه المنزله عندالملک ... و تمکن من الشی واستمکن ظفر [فلانی سره د لوړی مرتبی خاوند دی ، مکانه هغه مرتبی او درجی ته ویل کیږی چې یو چا ته د کوم پادشاه په دربارکې په لاس راغلی وی ، د تمکن من الشیء و استمکن مطلب دی بریالی شو او هغه څیز ئی په واک کې راغی[77]].

د دی څخه مخکې آیت دی چې په کې ویل شوی دی :

الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ

[د الحج سورت 40 آیت]

[هغو کسانو ته اجازه ورکړه شوه چې د هغو پر خلاف په جګړه لاس پوری کړی ځکه چې هغوی مظلومان دي او الله جل جلاله په یقینی ډول د هغو د ملاتړ وس لری ، دا هغه کسان دي چې له خپلو کورونو څخه په ناحقه وویستل شول یوازی په دی جرم چې هغوی وایی : زمونږ رب الله دی] .

نوددی آیت څخه دا ثابتیږی چې له هغوی نه مطلب د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم صحابه کرام دی هغوی د کورونو څخه ویستل شوی وه او ظلم هم په هغوی شوی وه او د قتال لومړی حکم هم هغوی

---

[77] لسان العرب 13 ټوک 413 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

ته شوی وه .

ابن جریررحمه الله علیه فرمایی چې : د دی خلکوڅخه مقصد د نبی صلی الله علیه وسلم اصحاب کرام رضی الله عنهم دی او د معروفو د حکم څخه توحید او د الهی حکمونو پیروی ده او د نهی عن المنکرڅخه مقصد د شرک او د الله جل جلاله نه د نافرمانی دکارونو څخه مخنوی دی [78].

خو دلته هم حکم عام دی امام قرطبی رحمه الله علیه لیکي چې : د حضرت ابن عباس رضیالله عنه وینا ده چې د دی آیت مصداقی په اول کې مهاجرین او انصار دی خو هغه خلک ئی هم مصداق دی چې په اخلاص سره د هغوی پیرویکوی- ابوالعالیه ، ضحاک او ابن ابی نجیح رحمه الله علیهم فرمایی چې په دی آیت کې حکمرانانو ته لارښودنه شوی ده چې کله الله جل جلاله هغوی ته ملک او سلطنت وربخښی نو هغوی به په خپل اقتدارکې هغه کارونه کوی چې راشدینوخلیفه ګانوکړی دی [79].

د آیت مقصد دا دی چې که چیری مونږ هغه مهاجرینو او انصارو ته د اسلام سپیڅلی دین په دښمنانو بریالیتوب ورکړو او هغوی ته په ځمکه باندی اقتدار، قوت ، مرتبه او حکومت وروبښو نو د هغوی د حکومت کړنلاره به دا وی چې:

1- د لمانځه د قایمولو نظام به جوړوی او په همدی ډول به د نورو عبادتونواهتمام کوی .

2- د زکات نظام به تامینوی اوپه همدی ډول به د اسلام ټول اقتصادی نظام استوار وی .

3- د هغوی د حکومت ټول کارونه او اجراء ات به نیکیو ته وده ورکول وی .

---

[78] - تفسیر ابن جریر 17 ټوک 178 مخ

[79] - تفسیر قرطبی 12 ټوک 73 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

4- د هغوی ټول قوت به د بدیو د له منځه وړلو په لارکې په کار اچول کیږی .

5- که چیری دوی خپل اقتدار د پورته ذکر شوو چارو په ځای، د خپلو شخصی غرضونو په خاطر د نیکیو د له منځه وړلواو د بدیو د خپرولو له پاره په کار واچاوه نو د هغی د بدو نتایجو به هغوی په خپله مسئول وی له دی امله چې "ولله عاقبه الامور[د ټولو کارونو فیصله د الله جل جلاله په اختیارکې ده] .

ددی آیت نه معلومیږی چې د اسلامی ریاست پرته نه د لمانځه نظام په پوره ډول قائمیږی نه د زکات نظام په پوره توګه نافذیږی ، نه نیکې وده مومی او نه بدی ختمیږی .

3] **اولی‌الامر آیت** :

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُوْلِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِنْ كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا [د النساء سورت 59 آیت]

[ای مؤمنانو! د الله او د هغه د رسول او د هغه حاکمانو طاعت وکړئ چې له تاسی څخه د امر او واک خاوندان وي بیا که ستاسی تر مینځه په کومه چاره کې شخړه پیښه شي نو هغه د الله او رسول لوری ته محوله کړئ که تاسی په رښتیا سره په الله او د قیامت په ورځ ایمان لرئ همدا د کار یوه سمه طریقه ده او د عاقبت په اعتبار هم غوره ده]

.

امام ابن جریر رحمه الله علیه د صحابه کرامو رضی‌الله عنهم او تابعینو څخه د اولی الامر د تفسیر په هکله دوه بیانونه را نقل کړی دی لومړی دا چې " هم الا مراء " یعنی د مسلمانو حکمران او امیران تری مقصد دی او د هغو د اطاعت کولو حکم شوی دی او دوهم دا چې " هم اهل الفقه والدین یعنی دا فقهاء او دینی مشران دی .

او خپل نظریې په دی ډول وړاندی کړی دی :

(c) ketabton.com: The Digital Library

واولی الاقوال فی ذالک قول من قال هم الامراء والولاه [غوره وینا د هغومحترمینو ده چې وایي د دی څخه مقصد امراءاو حکام دی [80]].

امام فخرالدین رازی رحمه الله علیه د اولی الامر تفسیر د اهل الحل و العقد سره کړیدی یعنی هغه خلک چې د مسلمانانو د امورو مسئول او معتمد نماینده گان وی او فیصلی د هغوی له لاس کې وی [81].

امام جصاص ، امام ابن کثیر ، قاضی ثناء الله پانی پتی او امام طحاوی رحمه الله علیهم لیکلی دی چې د اولی الامر لفظ د عاموالی په لحاظ دوو طبقو علماء ، فقهاو او امراو او حکامو پوری تړلی دی[82]

.

حقیقت دا دی چې دا آیت د امراؤ په هکله رانازل شوی دی لکه څنگه چې د بخاری شریف د حدیث څخه معلومیږی، خو د لفظ د عمومیت په خاطر د هر رنگه اصحاب امر [د امرخاوندانو] له پاره استعمالیږیکه څه هم هغه علمی او فقهی لارښوونکې وی یا سیاسی مشران وی یا د ملک د نظم ونسق چلوونکېحکام وی یا د عسکری نظم اونسق برابروونکې صاحب منصبان وی یا د قضائیچارو پریکړه کونکېقاضیان وی یا په ټولنیزو امورو کې د کلیواو ښارونو وکیلان وی ، هرمسلمان چې په هرحیث د مسلمانانو د امر خاوند وی نو هغه د اطاعت مستحق دی خو په دی شرط چې مسلمان وی او د الله جل جلاله او رسول تابعدار او پیرو وی او که داسی نه وی نو باید د مسلمانانو د مشری د منصب څخه لری کړی شی .

---

80 - تفسیر ابن جریر 5 ټوک 147 تر 150 مخ پوری

81- تقسیر کبیر 10 ټوک د النساء 59 آیت

82 - احکام القرآن د جصاص لیکنه 2 ټوک 210 مخ – تفسیر ابن کثیر 2 ټوک 326 مخ – تفسیر مظهری 2 ټوک 342 مخ – مشکل و الاثار د طحاوی لیکنه لومړی ټوک 476 مخ دار صادر بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دی مبارک آیت کې د اسلامی ریاست لـه پاره ځینی اصول او اساسات بیان شوی دی چې په لنډه توګه ئی وړاندیکوو.

ا- يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا:

ریاست د یو تنظیمی چوکاټ نوم دی چې د قیام له پاره ئی د هیواد او ځمکې موجودیت ضروری دی چیرته چې دا تنظیم استواریږی او منځ ته راځی .

په دی فقره کې ئی د ایمان خاوندان مخاطب کړی نو د دی خطاب نه دا ثابتیږی چې هرچیرته چې د ایمان خاوندان موجود وی نو هلته باید اسلامی ریاست منځ ته راشی اسلامی ریاست ، سیمی ایز، وطنی او جغرافیائی حدودو ته اهمیت نه ور کوی بلکه دا یو نړیوال فکری ریاست وی .

ب - أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ

د هر ریاست له پاره د اساسی قانون موجودیت ضروری دی چې په هیواد کې تر ټولو لوړه قانونی مرجع او د احترام وړ وثیقه وی ، ددی جملیځخه دا ځرګندیږی چې د اسلامی ریاست اساسی قانون قرآن اوسنت دی . هیڅ پادشاه ، پاپ ، قومی مشر، پارلمان او د عوامو فیصلی ته د قرآن او سنتو په مقابل کې هیڅ قانونی حیثیت او اهمیت حاصل نه دی .

ج- وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

په اولی الامرکې اجرائیه ، مقننه او قضائیه دری واړه قوې شاملی دی چې د مقننه څخه مقصد د شوری اعضاء دی چې په فقهی اصطلاح کې ورته اهل الحل والعقد - یا فقهاء عابدین ، یا العرفاء یا النقباء ویل کیږی .

د هیواد مجلس شوری به د قرآن ، سنت او د خلفائ راشدینو د سنتو په رڼا کې اساسی قانون جوړوی ، اجرائیه د شوری د پریکړو مطابق قانون نافذوی او په عملی توګه دریاست د چارو مسئولیت په

(c) ketabton.com: The Digital Library

غاړه لری او د مجلس شوری په وړاندی ځواب ورکوونکې دی او عدلیه یعنی محکمی به په نزاعی چارو کې د اساسی قانون [قران اوسنتو] په رڼا کې فیصلی کوی او په غیر منصوصو معاملاتو کې د مجلس شوری لخوا د صادر شو قانون مطابق فیصلی کوی خو د منکم[ستاسیځخه] معلومیږی چې دری واړو قوو د غړو له پاره د اسلام د سپیڅلی دین منل اساسی شرط دی .

د – فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ:

د الله جل جلا له د کلام د دی برخی څخه معلومیږی چې د اجرایی ، مقننی او قضائی دری واړو قوو سره اختلاف او نزاع کیدای شی په هری یوی څانگی علمیاو تعمیری انتقاد کیدلای شی، هیڅوک د تنقید نه پورته نه وی . پرته د الله جل جلاله د پیغمبرڅخه د خلکو ترمنځ هم شخړی راپیدا کیږی او د هغوی د خپل اولیالامر سره هم په ځینی شیانوکې نزاع او شخړه راپیداکیږی په همدی ترتیب اجرائیه هم په خپلو منځوکې د فکر اختلاف کولای شی، او د نورو ادارو او خلکو سره ئی هم اختلاف پیدا کیدای شی .

هر – فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ:

د الله جل جلاله د ی ارشاد څخه دا څرگندیږی چې د یوی بی طرفی او آزادی قضائی قوی چې د حکومت د تاثیر لاندی نه وی موجودیت ډیر ضروری دی ترڅو د شخړو په صورت کې پریکړی وکړی نزاع یا د رای او نظر اختلاف د هر چا سره کیدی شی خو هغه باید د تفرق ،گوندبازی دشمنی او فساد ذریعه جوړه نه شی، بلکه قضائی قوی ته رجوع وشی، په قرآن اوسنتوباندی د پوهو پرهیزگارو خلکو[فقهای- عابدین] اداره چې هره پریکړه وکړی نوبیا د هغی پیروی په ټولو لازمه ده، په دی شرط چې د اساسی قانون [د قرآن او سنتو] د صریح حکم او د امت د اجماع د پریکړی په خلاف نه وی اوکه نه نوبیا د هغی په خلاف په مرافعه کې عریضه کیدای شی ترڅو پریکړه معطل

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دو باره پری غور وکړی .

و- إِنْ كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ:

ددی برخی څخه دا پـه ډاگـه کیـږی چـې د پورتنیـو اصـولو پیـروی د ایمـان غوښتنـه ده او یـو موٴمن تـه پـه هیـڅ حالـت کـې د هغـه مخالفت روانه دی .

ز- ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

په دنیا او آخرت کې به د ریاست د دی اسلامی اصولو د پیروی ښه او مطلوبـه نتیجـه راوزی پـه دی ټـول آیـت بانـدی د غـور کولـو څخـه څرگندیږی چې د اسلامی ریاست پرته نـه د الله جـل جلالـه او د هغـی د رسـول محمـد صلی‌الله علیـه وسـلم اطاعـت پـه پـوره ډول کیـږی او نـه د مسلمانانوحالت په پوره توگه ښه کیږی د دی آیت څخه د مسـتنبطو او د مربوط اصولو نوره تشریح به په دریم فصل کې کیږی انشاء الله

4] **سلطان په معنی د حکومت** :

وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَل لِّي مِن لَّدُنكَ سُلْطَانًا نَّصِيرًا [د بنی اسرائیل سورت 80]

[او دعـا وکـړه چـې پروردگـاره ! مـا چـې چیرتـه بیـا یـی لـه ریښتینـولی سره می بوځه او له هره ځایه می چې باسی له ریښتنولی سره می وباسه او له خپل لوری نه ما ته حکومت د مرستندوی په توگه راکړه].

عبدالله بن عباس رضی‌الله عنه ، حسن بصری ، قتاده او ابن زیـد رحمه الله علیهم فرمایی چې: کلـه د مکـې کفـارو د نبـی اکـرم صلی‌الله علیه وسلم د وژلو پریکـړه وکـړه نـو الله جل جلالـه دا آیت شریف را نـازل کړاو مدینی ته د تللو حکم ئی ورته وکړ اودا دعا یی هم وروښوده چـې ووایه : چې ای زما پالونکیه ربه ما مدینی { د اسلام مرکـز } تـه روغ او دآبروسره ورسوه او د مکې څخه می روغ او د آبرو سره وباسه [83].

[83] - تفسیر ابن جریر رحمه الله علیه 15 ټوک 148- 149 مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سلطان ژباړه ډیرخلک [پادشاه] کوي‌خو حقیقت دا دی چې د هغې معنی دلیل او قوت هم دی، د دې لفظ معنی پادشاه نه دی بلکه اقتدار، حکومت یا حکمرانی ددې صحیح مفهوم دی .

ابن منظوررحمه الله علیه لیکي چې :

السلطان حجه و برهان والسلطان الوالي‌یذکر ویؤ نث و السلطان قدره الملک [د سلطان معنی حجت او برهان هم کیدای شی اوحکمران هم ، دا کلمه د مذکر او مونث دواړو له پاره استعمالیږی او سلطان د حکمران اقتداراو د هغې قوت ته هم ویل کیږی] .

امام المفسیرین ابن جریر رحمه الله علیه د حسن بصری رحمه الله علیه او قتاده دی قول ته ترجح ورکړی ده چې په دی آیت کې د سلطان څخه مقصد اقتدار، غلبه او حکومت دی هغه وایی د الله جل جلاله پیغمبر صلی‌الله علیه وسلم په دی پوهیده چې د اقتداراوحکومت پرته د هغه کار سرته رسولو طاقت زما سره نه شته نو هغه الله جل جلاله څخه وغوښت چې د حکومت واکی دی ما ته راکړای شی چې زما مرستندو ثابت شی . د الله جل جلاله د کتاب ، د الله جل جلاله د ټاکلی حدودو ، د الله جل جلاله مقرر کړی فرائضو د اداء او د دین د اقامت له پاره اقتدار او صلاحت یو ضرورت دی .

په دی کې هیڅ شک نه شته چې حکومت د الله جل جلاله یو رحمت دی که چیری حکومت موجود نه وی نو خلک به یو د بل نه غلاوی کوی او قوی خلک ضعیفان او کمزوری وشپیلوی[84].

حافظ ابن کثیررحمه الله علیه هم دغه ډول تفسیرکړی لکه چې فرمایی : د حق د اقامی په منظور او په دښمنانو د بریالیتوب د پیدا کولوله پاره د قتدار ځواک لاس ته راوړل ضروری دی په همدی خاطر د الحدید په سورت کې دلایلو او د کتابونو سره په څنګ کې د اوسپنی د راښکته کیدو یادودنه هم شوی ده چې مقصد تری قوت اوطاقت دی

---

[84] - تفسیر ابن جریررحمه الله 15 ټوک 151

(c) ketabton.com: The Digital Library

يعنـی د دلائلو پـه ځنګ کـې قـوت هـم ضـروری دی لکـه ځنګـه چـې پـه حدیث [موقوف حدیث]کې راغلی دی :

ان الله لیزع بالسلطان ما لایـزع بـالقرآن [الله جل جلالـه د حکومت پـه واسطه د هغو شیانو مخنیوی کوی چې د یوازی د قرآن د تعلیم پـه اساس د هغه مخنیوی نه کیـږی] د حکومت لـه املـه خلـک د ګنـاهونو ځخه منعه کیږی لیکن ډیرخلک یوازی د قرآن په تعلیم نه منع کیږی .

د هغه حدیث حواله چې حافظ عماد الدین بن کثیـر رحمـه الله علیـه ورکړی ان الله لیزع ...دا په حقیقت کې د حضرت عثمـان رضیالله عنـه وینا وه ابن الاثیر رحمه الله علیه په جامع الاصول کې او پـه خپلـه عمـاد الـدین بـن کثیـر رحمـه الله علیـه پـه البدایـه کـې راخسـتی ده خـو داسـی فکرکیږی چې اسناد ئی منقطع دی 85.

دا د حضرت عمرفاروق رضیالله عنـه وینـا هـم ده چـې کنـزل العمـال رانقل کړی ده 86.

ددی آیت ځخه دا ثابتیږی چې د حکومت پرته دین غلبه نه شی پیدا کولای، او د دین د اقامی په خاطر د حکومت د لاسته راوړو کوښښ یوازی دا نـه چـې روا دی بلکـه مطلـوب هـم دی ، خـو د خپـل عـرض پـه خاطر د حکومت طلب او غوښتنه جواز نلری .

5] د حکم بالعدل په هکله آیتونه:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

[د النساء سورت 58 آیت]

---

[85] - جـامع الاصـول د ابـن الاثيـر 4 ټـوک 84 مـخ د 1970 عيسـوی کـال حلـوانی بيروت چاپ - البدايه والنهايه دحافظ عمادالدين ابن کثيرليکنه 2 ټوک 10 مخ

[86] - منتخب کنزل العمـال د مسـنداحمد پـه حاشـيه 2 ټـوک 34 مـخ پـه حوالـه د تاريخ خطيب بغدادی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

[مسلمانانو ! الله تاسی ته حکم کوی چې امانتونه د هغو اهل ته وروسپارئ او کله چې د خلکو په مینځ کې پریکړه کوی نوپه انصاف سره ئی وکړی الله جل جلاله تاسی ته ډیر نصیحت کوی او په باوری ډول الله هر څه اوری او وینې] .

ابن جریر رحمه الله علیه د حافظ عمادالدین بن کثیررحمه الله علیه او قرطبی رحمه الله علیه څخه را نقلوی چې دا آیت د حضرت عثمان بن طلحه رضی‌الله عنه په هکله نازل شوی دی، د الله جل جلاله د کور[بیت الله] دکنجی‌ګانو د مسئولیت منصب به د دوی د کورنی سره ؤ څرنګه چې د مکې فتحی څخه وروسته هغه مسلمان شوی وه او د دی کار په هکله یی د پخواڅخه تجربه هم درلوده نو په دی اساس د دی مسئولیت اهل په خپله همدی وه رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم د هغه څخه کنجی واخیسته او د بیت الله دروازه ئی خلاصه او دننه ئی تشریف یوړ خوکله چې د باندی راووت نو پورتنی آیت ئی په ژبه وه ، نو هماغه وه چې حضرت عثمان بن طلحه رضی‌الله عنه ئی راوغوښت او د بیت الله د کنجی‌ګانو مسئولیت ئی وروسپاره 87.

څرګنده ده چې د بیت الله د کنجی‌ګرځول کوم مالی امانت یا قرض نه وه بلکه د مسئولیت یو منصب وه ، د شان نزول د دی روایت څخه ښکاریږی چې په دی مبارک آیت کې د[امانات] څخه مقصد د مسئولیت منصبونه دی که څه هم په عمومی ډول د دی کلمی په مفهوم کې ټول امانتونه شامل دی .

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله علیه په خپله رساله د السیاسه الشرعیه فی‌الراعی والراعیه کې د دی آیت کریمه په تفسیر کې لیکلی دی چې د شرعی سیاست دوه اصوله دی لومړی: اداء لامانات الی اهلها [مسئولیتونه او منصبونه د هغوی آهل ته سپارل] او دوهم

تفسیر ابن جریررحمه الله علیه5 ټوک 145مخ - تفسیر ابن کثیر2توک 321 . مخ – تفسیر قرطبی 5 ټوک 256 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

: حکم بالعدل [انصاف او عدل له مخی پریکړیکول] .

حضرت علی بن ابی طالب ، عبدالله بن عباس رضیالله عنهما ، زید بن اسلم ، شهربن حوشب او مکحول رحمه الله علیهم ټولو ویلی چې دا مبارک آیت د احکامو په هکله راغلی دی او اصل مخاطب ئی هم د حکومت خاوندان دی 88.

په پورتنی آیت کې هم د اسلام ښکلی اصول بیان شوی دی چې د اساسی قانون حیثیت لری ددی اصولو لنډیز په دی ډول دی .

ا – إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ:

د امراو حکم خاوند یوازی اویوازی الله جل جلاله دی ، حاکمیت او اقتدار د هغه حق دی خلفاء ، امراء، حکام اوټول خلک د هغه مامورین دی، د هغه بندګان او رعیت دی .

ب – أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا:

د حکومت منصبونه یو امانت دی چې د هغی اهل، مستحقو او لایقو خلکو ته به ورکول کیږی دا د مملکت د اوسیدونکو حق نه دی چې هغوی ئی د اوسیدونکو په تناسب وویشی او د هر ولایت او ولسوالی له پاره دی یوه اندازه وټاکې او د یوه ولایت د نفر په ځای دی د بل ولایت شخص نه نیسی بلکه دا فرائض دی چې باید هغه خلکو ته ورکړل شی چې د هغی د سرته رسولو له پاره اهلیت او قابلیت ولری .

بنیاسرائیلو د مسئولیت منصبونه یعنیډ دینی مشری او قومی مشری رتبی ناهلو او بدکاره خلکو ته ورکولی چې په نتیجه کې یی ټول ملت خراب شو، نو انشاء الله د اهلیت شرائط به په دریم فصل کې په تفصیل سره بیان شی .

ج – وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ:

88- تقسیر ابن جریررحمه الله علیه5 ټوک 145مخ - تفسیر ابن کثیر2توک 321 مخ – تفسیر قرطبی 5 ټوک 256 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسلامی حکومت ټولو اوسیدونکو ته قانونی برابری حاصله وی په دی آیت کې ئی یوازی د " عدل بین المسلمین" حکم نه دی کړی بلکه د "عدل بین الناس" حکم شوی دی- د قانون د نافذیدو او د عدل د قیام په لاره کې د نسل، رنګ ، وطن، ژبی، دین ، او مسلک توپیر روا نه دی ، په یوه اسلامیحکومت کې د یو غیرمسلمان ، ځان ، مال اوآبرو همداسیمحترم ګڼل کیږی لکه څنګه چې د یومسلمان ځان ، مال او آبرو محترمه وی .

ددی آیت شریف څخه دا را معلومیږی چې دعدل اوانصاف قیام اوټینګښت د اسلامی حکومت دجوړیدو پرته ممکن نه دی .

د خلافت یا اسلامی حکومت

په هکله رسول اکرم صلیالله علیه وسلم احادیث:

که څه هم د یو اسلامی حکومت د جوړولواړتیا او اهمیت په تیرو شوو څیړنوکې د قرآنی آیتونو په واسطه ثابت شوی دی نو دا به ډیره غوره وی چې د همدی موضوع له پاره د مثال په توګه یوڅوحدیثونه هم رانقل کړوچې ددی حدیثونو د رانقلولو یوه ګټه خو دا ده چې د هغی خلکو غلطی را په ډاګه شی، چې د دین او سیاست د بیلولو په کوشش کې دی او بله ګټه به ئی دا وی چې د هرحدیث شریف څخه د اسلامی حکومت څه اصول او آداب هم راڅرګند شی .

د اسلامی حکومت او اسلامی سیاست پوری مربوطو احادیثو او آثارو غټه زیرمه د حدیثونو په کتابونوکې موجوده ده که چیری یوازی په بخاری کې د کتاب الاحکام ، په صحیح مسلم کې کتاب الاماره او د ابن الاثیرپه کتاب جامع الاصول کې کتاب الخلافه په غورسره وکتل شی، نو د اسلام د سیاسی او عدالتی نظام پوره نقشه به په ذهن کې جوړه کړی، د دی نه پرته د سنن ابوداود ، جامع ترمذی، سنن نسائی ، مسنداحمد ، مجمع الزوائد ، موطا امام مالک رحمه الله علیه ، منصف عبدالرزاق او په کنزالعمال کې د دی موضوع په هکله د احادیثو ډیره

(c) ketabton.com: The Digital Library

لویه ذخیره پرته ده، د دی کتاب د ترتیبولواو شاګردانوته د حدیثو د لوست په وخت کې پورته یاد شوی کتابونه زما ترکتنی لاندی وو د همدغه کتابونوڅخه یوڅه انتخابی احادیث رانقلوو، خو په ژباړه او تشریح کې ئی لنډیز په نظرکې نیول شوی دی .

اسلامی حکومت ته په فقه او احادیثوکې مختلف نومونه ورکول شوی، خود ټولو مفهوم یودی ، چې خلافت هم ورته ویل کیږی او دا تر ټولو مشهور نوم دی. د هغی د تسیمی علت دا دی چې اسلامی حکومت د رسول صلی الله علیه وسلم په نیابت کې کارکوی بل نوم ئی امارت دی دا په دی خاطر چې حکومت د امر او حکم کولو په خاطر جوړیږی او امامت هم ورته ویل کیږی چې دا د قوم رهنمائی او مشری په غاړه لری او د حکومت مشر، امام المسلمین یعنی د مسلمانانو قومی مشر بلل کیږی .

دلته رانقل شوی احادیث په عنوانو نوویشل شوی دی، ترڅو چې د عنوان له مخی مضمون مخ ته راشی او د کتنی په وخت کې ذهن د ستړتیا احساس ونه کړی .

خلافت د الله جل جلاله رحمت دی :

قال حذیفه رضی‌الله تعالی عنه قال رسول الله صلی‌الله علیه وسلم تکون النبوه فیکم ماشاء الله ان تکون ثم یرفعها اذا شاء ان یرفعها– ثم یکون خلافه علی‌منهاج النبوه فتکون ما شاء الله ان تکون ثم یرفعهااذا شاء ان یرفعها– ثم یکون ملکا عاضاً فیکون ماشاءالله ان یکون ثم یرفعها اذا شاء ان یرفعها– ثم تکون ملکا جبریه فتکون ماشاءالله ان تکون ثم یرفعها اذا شاء ان یرفعهاثم تکون خلافه علی منهاج النبوه ثم سکت .

[رسول الله صلی‌الله علیه وسلم فرمایلی چې ستاسی ترمنځ به نبوت ترهغی پوری روان وی ترڅو چې د الله جل جلاله غوښتنه وی اوکله چې الله جل جلاله وغواړی نو هغه به پای ته ورسوی د دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته به د نبوت په طريقه كاركونكې خلافت منځ ته راشي ، ترڅو چې الله جل جلاله وغواړي نوپائى ته په ئى ورسوى، بيا به نو چيچونكې [ظالمه] پادشاهي جوړه شي او دا به هم ترهغي پوري دوام وكړي ترڅو پوري چې الله جل جلاله غوښتي وي او بيا كله چې هغه وغواړي نو پائى ته به ئى ورسوى، بيا به د ظلم او تشدد شاهي دوره پيل شي دا به هغه پوري موجوده وي ، ترڅو پوري چې الله جل جلاله غوښتي وي او بياكله چې هغه وغواړي نو پائى ته به ئى ورسوى د هغه نه وروسته به بيا د نبوت په طريقى كاركونكې خلافت منځ ته راشي، بيا نو رسول الله صلى الله عليه وسلم چپ شو] .

ددى حديث روايت كونكې حضرت حبيب رحمه الله عليه فرمائى چې ما د حضرت عمر بن عبدالعزيز رحمه الله عليه يو ملگرى حضرت يزيد بن نعمان رحمت الله عليه ته دا حديث د كاغذ پرمخ وليكه او ورومى ليږه اوورته ومى ليكل چې زما په فكردچيچونكې او ظالمى پادشاهي څخه وروسته چې كوم خلافت دنبوت په طريقى سره منځ ته راځى،نو هغه به دعمربن عبدالعزيزرحمه الله عليه خلافت وى يزيد بن نعمان رحمه الله عليه زما دا ليک حضرت عمربن عبدالعزيز رحمه الله عليه ته وړاندى كړ ،نو هغه ډيرخوشحاله شو او دا حديث ئى ډيرخوښ شو[89].

ددى حديث شريف څخه دا رامعلوميږى چې هغه حكومت چې د رسول الله صلى الله عليه وسلم په تگ لاره نه ځى نوهغه به غوڅوونكې او ظالم نظام وى چې د زورپه واسطه به حكومت كوى .

د حضرت معاذ بن جبل رضى الله عنه او د ابوعبيده بن جراح رضى الله عنه دواړو څخه رانقل شوى دى چې د نبوت اوخلافت دوره د

[89] - مسنداحمدمسندنعمان بن بشير 4 ټوک273 - مجمع الزوائد 5 ټوک 189 مخ او وايى چى روايان ثقه دى او هم روايت احمد –البزار- الطبرانى -كنزل العمال په 6 ټوک 121 مخ د 1979 عيسوى كال كى كړى دى .

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله جل جلالـه د رحمت دوره وه او د پادشاهی دوره د شراب څښلو او فساد زمانه وی 90.

حضرت سفینه رضی‌الله تعالی عنه وائی چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم وفرمایل : زما په امت کې به د نبوت په څیرخلافت تر دیر شو کالونو پوری وی او د هغه وروسته به پادشاهی جوړه شی .

حضرت سفینه رضی‌الله عنه خپل شاګرد ته وویل د حضرت ابوبکر حضرت عمر ، حضرت عثمان او حضرت علی رضی‌الله عنهم د خلافت حساب وکړه، نوکله چې مونږ د هغوی د خلافت وخت وشمیره نو پوره دیرش کاله شول د حضرت سفینی رضی‌الله عنه شاګرد سعید بن جبل جمهان رحمه الله علیه فرمایی‌چې ماوویل چې بنو امیه هم خپل ځانونه خلیفه ګان شمیری ، نو په دی خبره سفینی رضی الله عنه وفرمایلی: د زرقا زوی درواغ وایی، بل هم ملوک من شر الملوک [دا خو د بدترینو پادشاهانو له ډلی‌څخه دی]91.

په دی احادیثوکې خلافت اوملوکیت ته دوه متضاد نظامونه ویل شوی خلافت د شریعت پابند او د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم و سنتوتابع حکومت وی چې د الله جل جلاله رحمت دی، خو ملوکیت د یوه وګړی مطلق العنانه حکومت وی چې غوځونکې‌اوخوړونکې او د ظلم اوزور پالیسی اختیار وی .

که چیری د اسلامی ریاست کار د دین کارنه وای نو هغه به نبی صلی‌الله علیه وسلم ته نه منسوب کیده، نو څرګنده شوه چې حکومت او سیاست چې په نبوی تګ لاره جوړوی د دین کار دی .

---

90 مجمع الزوائد 5 ټوک 189 مخ

91 ترمذی ابواب الفتن باب ماجاء فی الخلافه - سنن ابوداود کتاب السنه باب الخلفاء - مسند احمد رحمه الله علیه 5 ټوک 22 مخ د څلورو اسانیدحدیث د ابی عبدالرحمن سفینه رضی الله عنه مولی رسول الله صلی‌الله علیه وسلم - جامع الاصول 4 ټوک 44 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عادل حکمران فضیلت:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمِثْـــلِ حَدِيثِ عُبَيْدِ اللَّهِ وَقَالَ : وَرَجُلٌ مُعَلَّقٌ بِالْمَسْجِدِ إِذَا خَرَجَ مِنْهُ حَتَّى يَعُودَ إِلَيْهِ حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ وَمُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى جَمِيعًا عَنْ يَحْيَى الْقَطَّانِ قَالَ زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ أَخْبَرَنِي خُبَيْبُ بْنُ عَبْـــدِ الرَّحْمَنِ عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْـــهِ وَسَلَّمَ قَالَ : سَبْعَةٌ يُظِلُّهُمْ اللَّهُ فِي ظِلِّهِ يَوْمَ لَا ظِلَّ إِلَّا ظِلُّهُ الْإِمَامُ الْعَادِلُ وَشَابٌّ نَشَأَ بِعِبَادَةِ اللَّهِ وَرَجُلٌ قَلْبُهُ مُعَلَّقٌ فِي الْمَسَاجِدِ وَرَجُلَانِ تَحَابَّا فِي اللَّهِ اجْتَمَعَا عَلَيْهِ و تَفَرَّقَا عَلَيْهِ وَرَجُلٌ دَعَتْهُ امْرَأَةٌ ذَاتُ مَنْصِبٍ وَجَمَالٍ فَقَالَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَرَجُلٌ تَصَدَّقَ بِصَدَقَةٍ فَأَخْفَاهَا حَتَّى لَا تَعْلَمَ يَمِينُهُ مَا تُنْفِقُ شِمَالُهُ وَرَجُلٌ ذَكَرَ اللَّهَ خَالِيًا فَفَاضَتْ عَيْنَاهُ

I نبی‌کریم صلی‌الله علیه وسلم فرمایلی دی چې : اوه ډوله خلکو ته الله جل جلاله خپل سیوری کې ځای ورکوی په هغه ورځ چې د الله جل جلاله له سیوری نه بل سیوری نه وی موجود عادل حکمران ،هغه ځوان چې د الله جل جلاله په عبادت کې لوی شوی وی ، هغه شخص چې د هغه زړه د جومات سره تړلی وی هغه دوه کسان چې د الله جل جلاله له پاره په خپلوکې مینه کوی د الله جل جلاله په مینه یو د بل سره یو ځای کیږی، او د هغه په مینه یو د بل څخه جدا کیږی ، هغه شخص چې د کومی غټی مرتبی لرونکې ښایسته ښځی له خواورته د ګناه کولو په لور بلنه ورکړی شوی وی او هغه په ځواب کې ویلی وی چې زه د الله جل جلاله څخه ویریږم ، هغه شخص چې په پټه صدقه ورکوی په داسې‌حال کې چې د هغه چپ لاس هم نه خبریږی چې د هغه ښی لاس څه شی ورکړی دی ، هغه شخص چې په یواځوالی‌کې الله

(c) ketabton.com: The Digital Library

جل جلاله یاده وی او سترګو څخه ئی اوښکې راځی[92] .

د سنن سعید بن منصور د یوه روایت څخه ښکاریږی چې د الله جل جلاله د سیوری څخه مقصد د عرش سیوری دی لیکن قاضی عیاض رحمه الله علیه فرمایی چې مقصد تری د شرافت او اکرام خاصه مرتبه ده [د خاص رحمت سیوری تری مقصد دی] .

امام نووی رحمه الله علیه د قاضی عیاض رحمه الله علیه وینا رانقل کړی ده چې : د عادل امام څخه مقصد د حکومت هغه مسئولین او مشران دی چې هغه د مسلمانانو د ښیګڼو او بهبو د مسئولیت ورپه غاړه شوی وی، دلته ئی د ټولو د مخه د عادل حکمران یادوونه ددی له خاطره کړیده چې د هغه ګټی او تاوانونه د نورو شپږ ډولو خلکوڅخه ډیردی .

ابن حجر رحمه الله په فتح الباری د بخاری په شرحه کې لیکلی چې:

د عادل امام څخه مقصد د حکومت مشر دی او هغه سړی ته هم دا مرتبه په لاس ورتلای شی چې د مسلمانانو د کوم کار مسئولیت ورپه غاړه شوی وی او په عدل او انصاف سره کارکوی .

قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو ح وَأَنْبَأَنَا مُحَمَّدُ بْنُ آدَمَ بْنِ سُلَيْمَانَ عَنْ ابْنِ الْمُبَارَكِ عَنْ سُفْيَانَ بْنِ عُيَيْنَةَ عَنْ عَمْرِو بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَوْسٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّ الْمُقْسِطِينَ عِنْدَ اللَّهِ تَعَالَى عَلَى مَنَابِرَ مِنْ نُورٍ عَلَى يَمِينِ الرَّحْمَنِ

[92] - صحیح بخاری کتاب الصلوه لومړی ټوک 91مخ ، کتاب الزکوه لومړی ټوک 191 مخ ، کتاب الرفاق 2 ټوک 959مخ ، صحیح مسلم کتاب الزکوه باب فضل اخفاء الصدقه ، ترمذی ابواب الزهد 2ټوک 74 مخ سنن نسائی کتاب ادب القاضی 2 ټوک 1931 عیسوی کال دهلی مجتبائی چاپ ، موطا امام مالک کتاب الجامع باب فی المتحابین فی الله – الترغیب و الترهیب للمنذری 3 ټوک 260 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الَّذِينَ يَعْدِلُونَ فِي حُكْمِهِمْ وَأَهْلِيهِمْ وَمَا وَلُوا قَالَ مُحَمَّدٌ فِي حَدِيثِهِ وَكِلْتَا يَدَيْهِ يَمِينٌ

[رسول الله صلیالله علیه وسلم فرمایلی دی : چې انصاف کونکې به د نور په منبرونو د الله جل جلاله په ښی طرف کې ناست وی او د هغه دواړه لاسونه ښی دی، دا هغه خلک دی چې د حکومت په کارونوکې ئی هم انصاف کولاو د خپلوکورنیو ترمنځ ئی هم د انصاف څخه کار اخست، او هغه مسئولیت چې وسپارل شوی وه په هغه کې ئی هم انصاف کاوه 93] .

امام نووی رحمه الله علیه فرمائی چې په دی فضیلت کې خلیفه ، ښکته امراء او مسئولین او قاضیان ټول شامل دی .

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ الْمُنْذِرِ الْكُوفِيُّ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُضَيْلٍ عَنْ فُضَيْلِ بْنِ مَرْزُوقٍ عَنْ عَطِيَّةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَحَبَّ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَدْنَاهُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامٌ عَادِلٌ وَأَبْغَضَ النَّاسِ إِلَى اللَّهِ وَأَبْعَدَ هُمْ مِنْهُ مَجْلِسًا إِمَامٌ جَائِرٌ

[د آخرت په ورځ الله جل جلاله ته تر ټولو ډیرګران ا و نزدی شخص عادل حکمران وی اوتر ټولو ډیر مبغوض اوډیر لری به ظالم حکمران وی 94.

عن ابن عباس رضی الله عنه قال قال رسول الله صلیالله علیه وسلم یوم من امام عادل افضل من عباده ستین سنه وحد یقام فیالارض بحقه ازکي فیها

---

[93]- صحیح مسلم کتاب الاماره باب فضیله الامیرالعادل- سنن نسائی 2 ټوک 302 مخ کتاب القضاء جامع الاصل 4 ټوک 53 مخ

[94] - ترمذی ابواب الاحکام لومړی ټوک 192 مخ 1380 هجری قمری کال د اکستان کراچی سعیدی خپرندو اداره چاپ - الترغیب 3 ټوک 67 مخ - مسنداحمد3 ټوک 22 مخ د بیروت د دار صادر چاپ مسند ابوسعید او جامع الاصول 4 ټوک مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

•••••••••••••••••••••

من مطر اربعین صباحا

[د عادل حکمران یوه ورځ د شپتوکالو نفلی عبادت څخه غوره ده او یوه شرعی سزا چې د حق او انصاف په رڼا کې ئی په ځمکه قائموی د څلويښت ورځو باران څخه ډير برکت راوړی] 95.

عن ابی هریره رضیالله عنه قال قال رسول الله صلیالله علیه وسلم ثلاثه لاترد دعوتهم الصائم حتی یفطر و الامام العادل ودعوه المظلوم

[د دری کسانو دعا نه رد کیږی د روژه لرونکې، د عادل حکمران او مظلوم] [96].

په دی احادیثوکې د عدل او انصاف فضیلت بیان شوی دی او عادل حکمران ته د الله جل جلاله د رحمت سیوری ، د نور په منبر باندی کښناستونکې او د لوړی مرتبې د خاوند کیدو زیری ورکړل شوی دی داسیڅرګندیږی چې د عدل حکومت د عبادت یوه نوعه ده .

اسلامی حکومت

د مسلمانانو د تحفظ ذریعه ده :

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَلَا كُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ فَالْأَمِيرُ الَّذِي عَلَى النَّاسِ رَاعٍ عَلَيْهِمْ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ وَالرَّجُلُ رَاعٍ عَلَى أَهْلِ بَيْتِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُمْ وَالْمَرْأَةُ رَاعِيَةٌ عَلَى بَيْتِ بَعْلِهَا وَوَلَدِهِ وَهِيَ مَسْئُولَةٌ عَنْهُمْ وَالْعَبْدُ رَاعٍ عَلَى مَالِ سَيِّدِهِ وَهُوَ مَسْئُولٌ عَنْهُ فَكُلُّكُمْ رَاعٍ وَكُلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ

[رسول الله صلیالله علیه وسلم فرمایلی دی چې : ښه پوه شی چې تاسو هریو مسئول یاست او له تاسو څخه ستاسو د رعیت په هکله

---

[95] - ترغیب 3 ټوک 67 مخ په بحواله د طبرانیپه الکبیر او الاوسط کی .

[96] - ترغیب 3 ټوک 66 مخ په حواله ترمذی ،احمد ، ابن ماجه ، ابن خریمه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوښتنه کیږی هغه حکمران چې په خلکو حکومت کوی هغه مسئول دی او د هغه څخه هم د هغه د رعیت په هکله پوښتنه کیږی سړی د خپلی کورنۍ ساتونکې دی او د خپل رعیت په باره کښه ورځنیی پوښتنه کیږی ښځه د خپل میړه کورنی او اولاد په هکله مسئوله ده او د هغی‌څخه به د هغی په هکله پوښتنه کیږی غلام یا نوکرد خپل بادار د مال ساتونکې او مسئول دی او د هغه څخه به د هغی مال او شتمنی په هکله پوښتنه کیږی، یو ځل بیا واوری چې تاسو هر یو راعی مسئول یاست او تاسی څخه به ستاسی درعیت په هکله پوښتنه کیږی] [97].

راعی درعی څخه اخستل شوی چې معنائی ساتنه ، حفاظت او مسئولیت دی - شپون ته په دی خاطرراعی وائی چې هغه د څارویو نساتنه کوی او د څیرونکو چارپایانوڅخه ئی ساتی نو په همدی ډول حکمران هم د خپل رعیت د حقوقو د ساتنی‌او د باندنیواوکورینو دښمنانو څخه ئی د ساتلو مسئولیت په غاړه لری د همدی امله لغت پوهانو د دراعی معنا حاکم هم کړیده ، د حکمران پرته د رعیت مثال دا رنګه دی لکه څنګه چې د شپون پرته څرونکې چارپایان هری خوا ته منډی رامنډی وهی نوښکاره خبره ده چې په داسی حالت کې به څیرونکې او قوی چارپایان دغه کمزوری او ضعیفه څاروی ماتوی او خوری ئی او یا به په څرځای خپله قبضه کوی او هغوی ته د ننوتلو اجازه هم نه ورکوی ، د دی نبوی مشابهت څخه دا راڅرګندیږی چې د مسلمانانواو عوامود حقوقو ساتنه او تحفظ د اسلامی ریاست د جوړیدو پرته ممکن نه دی .

---

[97] - صحیح بخاری‌کتاب الاحکام باب اطیعوالله ... 2 ټوک 57 مخ 0 صحیح مسلم کتاب الاماره باب کلکم راع – سنن ابوداود کتاب الخراج والاماره باب مایلزم الامام ... – جامع ترمذی‌کتاب الجهادباب فی‌الامام ... جامع الاصول 4 ټوک 50 مخ] پورتینی حدیث امام په خپل کتاب صحیخ بخاری کی په لس مقاماتو کی د بیولوبیولو راویانو څخه نقل کړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام ابوسلیمان خطابی رحمه الله علیه په معالم السنن شرح ابوداود کې لیکې دی چې :

فرعایه الامام الاعظم حیاطه الشریعه باقامه الحدود و العدل فیالحکم ورعایه الرجل اهله سیاسه لامرهم وایصالهم حقوقهم ورعایه المراه تدبیرامر البیت و الاولاد و الخدم والنصیحه للزوج فیکل ذالک – ورعایه الخادم حفظه ماتحت یدیه والقیام بمایجب علیه من خدمته [د امام اعظم [د حکومت د مشر د مسئولیت څخه مقصد دا دی چې] هغه به د شریعت حفاظت اوساتنه کوی، حدود به قایموی او دخلکو ترمنځ به په عدل او انصاف سره حکم کوی، د سړی د راعیکیدو څخه مراد دا دی چې هغه به د خپلی کورنی انتظام کوی هغه به اصلاح کوی او د هغوی حقوق به ادا کوی د ښځی د راعیه کیدو څخه مقصد دا دی چې هغه به دکور د کارونواو د اولاد او خدمتگارانو د کارونو انتظام او تدبیر کوی او په دی ټولوکارونو کې به د خپل میړه خیرغوښتونکې وی او د خادم او نوکر د راعیکیدوڅخه مقصددادی چې هغه به د هغه څه حفاظت اوساتنه کوی چې د هغه په لاس کې ورکړل شوی وی اوهغه خدمت به کوی چې ده ته ورسپارل شوی وی .

حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ عَنْ مُسْلِمٍ حَدَّثَنِي زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شَبَابَةُ حَدَّثَنِي وَرْقَاءُ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنَّمَا الْإِمَامُ جُنَّةٌ يُقَاتَلُ مِنْ وَرَائِهِ وَيُتَّقَى بِهِ فَإِنْ أَمَرَ بِتَقْوَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَعَدَلَ كَانَ لَهُ بِذَلِكَ أَجْرٌ وَإِنْ يَأْمُرْ بِغَيْرِهِ كَانَ عَلَيْهِ مِنْهُ

[حکمران یو ډال دی چې د هغه په مشری کې ښنتیکیږی او هم د هغه په واسطه خلکو ته تحفظ په لاس ورځی که چیری هغه په تقوی حکم وکړ او د انصاف څخه ئیکار واخست نو هغه ته به د دی اجر ورکړل شی خوکه چیری هغه د عدل او تقوی په خلاف حکم ورکړ نو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغه عذاب به په همدی وی98].

الجنه بالضم مااستترت به من سلاح [جنه هغه ډال او اسلحی ته ویل کیږی چې د اسلحی څخه پری ځان ساتل کیږی] 99.

ددی تشبیه څخه مقصد دا دی چې لکه څنګه چې دډال اوسپر په واسطه د یو تیری کونکې د وهلو څخه جسم ساتل کیږی نو په همدی توګه د حکمران او د هغه د مشری په اساس د باندینیو دښمنانو مقابله کیږی او د کورنی دښمنانو او مفسدینو د فساد څخه د خلکو مالونه ، ځانونه او آبرو ساتله کیږی .

اسلامی حکومت

د الله جل جلاله د رحمت سیوری دی :

عن عمر رضی‌الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم، السلطان ظل الله فی الارض یاوی الیه کل مظلوم من عباده فان عدل کان له الاجروکان علی الرعیه الشکر

[اسلامی حکومت یا عادل حکمران په ځمکه باندی د الله جل جلاله د رحمت سیوری دی هغه چاته چې د الله د بندګانو څخه د هر مظلوم د فریاد اوریدو له پاره رجوع کیږی که چیری هغه انصاف وکړی نو هغه ته به ئی اجر په لاس ورشی او په رعیت باندی د هغو د انصاف شکرکول واجبیږی 100.

السلطان ظل الله فی‌الارض فمن اکرمه اکرمه الله ومن اهانه اهانه الله

[مسلمان عادل حکمران پرځمکه د الله جل جلاله د رحمت سیوری دی نو هرچا چې د داسی عادل حکمران احترام اوعزت وکړ نوالله جل

---

98 - صحیح بخاری الجهاد لومړی ټوک 415 صحیح مسلم کتاب الاماره باب الامام جنه جامع الاصول 4 ټوک 64 مخ

99 مختار الصحاح 114 مخ

100 - الترغیب للمنذری3 ټوک 68 مخ په حواله د ابن ماجه ، بزار او بیهقی

(c) ketabton.com: The Digital Library

جلاله به د هغه عزت وکړی اوکه چا د هغه سپکه وکړه نوالله جل جلالـه به هغه سپک اوخوارکړی 101.

عن ابی بکره رضیالله عنه قال قال رسول الله صلیالله علیه وسلم : من اکرم سلطان الله تبارك وتعالی فی الدنیا اکرمه الله یوم القیمه و من اهان سلطان الله تبارك وتعالی فی الدنیا اهانه الله یوم القیامه

[هرهغـه چا چې پـه دنیـا ئـی د الله جـل جلالـه د دیـن د قـائمونکې حکومت احترام نو الله جل جلاله وکړ به د قیامت په ورځ په هغه خپـل فضل اوکرم وکړی خوکه چا دی ډول حکومت ته په سپکه وکتل نـو الله جل جلاله به د قیامت په ورځ هغه خواراو سپک کړی102 .

د الله جـل جلالـه حقیقـی رحمـت خـو د هغـی دیـن دی لـیکن کـوم حکومت چې د دین د اقامی او د عدل دراوستو په خاطر کـارکوی ، نـو هغـه هـم د الله جـل جلالـه د رحمـت سـیوری دی مګرهغـه خلـک چـې حکومـت ضـروری نـه بـولی، نـو هغـه پـه اصـل کـې د الله جـل جلالـه د رحمت څخه د خلکو د بی برخی کولوکوښښ کوی .

د اسلامی حکومت

پرته ژوند کول ناپوهی ده :

حَسَنُ بْنُ الرَّبِيعِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ الْجَعْدِ أَبِي عُثْمَانَ عَنْ أَبِي رَجَاءٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ يَرْوِيهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ رَأَى مِنْ أَمِيرِهِ شَيْئًا يَكْرَهُهُ فَلْيَصْبِرْ فَإِنَّهُ مَنْ فَارَقَ الْجَمَاعَةَ شِبْرًا فَمَاتَ

---

[101] - منتخب کنزالعمـال پـه حاشـیه د مسـند احمـد 2 ټوک 131 مـخ پـه حوالـه د طبرانی په الکبیرکی او البیهقی په شعب الایمان کې

[102] - جامع ترمذی بـاب الفـتن 2 ټوک 55 مـخ - مسـند احمد 5 ټوک 42 مخ - مجمـع الزوائـد 5 ټـوک 215 - جـامع الاصـول 4 ټـوک د حـدیث پـر لـه پسـی حدیث7373

(c) ketabton.com: The Digital Library

فَمِيتَةٌ جَاهِلِيَّةٌ

[كه څوک د خپل امیرڅخه کوم نابېره شی وګوری [په خپل وګړیزژوندکې] نو هغه ته په کار دی چې صبر وکړی دا په دی خاطرچې هغه چا چې د حکمران د اطاعت او پیروی څخه د یوه لویشت په اندازه هم سرغړونه وکړه او په همدی حالت کې هغه مړ شو نو دی د جاهلیت په مرګ مړ شوی دی]103.

عن ابن عمر رضی‌الله عنهم قال رسول الله صلی‌الله علیه وسلم من مات ولیس فی عنیقه بیعه مات میته جاهلیه

[که چا ته په داسی‌حالت کې مرګ راشی چې د هغه په غاړه کې دخلیفه ، امام او یا مسلمان عادل حکمران سره بیعت او یا د اطاعت کولو د وعدی حلقه نه وی نو د هغه مړینه د جاهلیت مړینه ده104] .

عن حذیفه بن الیمان رضی‌الله عنه [فی‌حدیث طویل] تلزم جماعه المسلمین وامامهم

[حذیفه رضی‌الله عنه ته رسول الله صلی‌الله علیه وسلم فرمایلی وه چې: د مسلمانانوله ډلی سره اوسه او د هغوی د امام اطاعت او پیروی کوه105] .

د اسلام ترمخه د عربو قبائل د یوه حکمران د اطاعت څخه خبرنه وه د هغوی د ژوندانه نظام د قبائلی سردارانو په لاس کې وه چې په

---

[103] - صحیح بخاری باب الفتن 2 ټوک 1045مخ –صحیح مسلم کتاب الاماره باب وجوب ملازمه جماعه المسلمین – مسنداحمد لومړی ټوک 175مخ - جامع الاصول 4 ټوک 79 مخ

[104] - صحیح مسلم کتاب الاماره باب وجوب ملازمه جماعه المسلمین – جامع الاصول 4 ټوک 78 مخ

صحیح بخاری باب الفتن 2 ټوک 1045مخ –صحیح مسلم کتاب الاماره باب وجوب ملازمه جماعت المسلمین

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلو منځو کې به ئې نښتې کولی، نوکله چې څوک داسې ژوند اختیارکړي نو د هغوی مړینه به د جاهلیت مړینه وي د حکومت نه پرته ژوند تیرول غیراسلامي ژوند او جاهلیت دی .

حافظ نورالدین الهیثمي رحمه الله علیه د پورتنی مضمون احادیث د لاندینوصحابو رضی‌الله عنهم څخه هم رانقل کړي دی : ابوذرغفاری ، ابومالک اشعری ، معاویه ، معاذبن جبل ، ابوالدرداء ، عبدالله بن عمر ، سعدبن جناده ، فضاله بن عبید ، حذیفه بن یمان ، عامربن ربیعه ، جبله او عبدالله بن عباس رضی‌الله عنهم.

که څه هم په پورتنو روایاتوکې دځینی سندونه ضعیف دی خومضمون ئې لکه د صحیح بخاری اوصحیح مسلم په شان دی چې پورته ذکرشو[106].

د دری کسیزه ډلی له پاره

هم د امیرټاکل لازم دی :

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ بَحْرِ بْنِ بَرِّيٍّ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَعِيلَ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَجْلَانَ عَنْ نَافِعٍ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا خَرَجَ ثَلَاثَةٌ فِي سَفَرٍ فَلْيُؤَمِّرُوا أَحَدَهُمْ

[که دری تنه د سفر له پاره روان شی نو د خپلی ډلی څخه یو تن امیر وټاکې] [107].

عن عبدالله بن عمر رضی‌الله عنه قال قال النبی صلی‌الله علیه وسلم لایحل لثلاثه یکونون بفلاه من الارض الا امروا علیهم احدهم [108]

[که چیری دری تنه هم په یوځای صحرا کې اوسیږی نو هغوی ته دا روا نه دی مګر دا چې یو د خپلودری کسو څخه د خپل ځان امیر وټاکې].

---

[106] - مجمع الزوائد 5 ټوک 216مخ 1967 عیسوی کال بیروت چاپ

[107] - سنن ابوداود د کتاب الجهاد 3 ټوک 81 مخ

[108] - نیل الاوطار 9 ټوک 157 مخ کتاب الاقضیه والاحکام په حواله د امام احمد

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاضـی شـوکانی رحمـه الله علیـه د دی مضـمون حـدیث د عمـربن الخطاب رضیالله تعالی عنه او ابن مسعود رضیالله عنـه څخـه را نقـل کړی دی او د نبوی صلیالله علیه وسلم ددی ارشاد ښیگنی یی داسـی بیان کړی دی چې که چیری د هغوی امیر موجود نه وی نو بیا به هر یـو پـه خپـل نظـر کلکـوالی کـوی چـې ددی کـار نـه اخـتلاف اوتفرقـه را پیداکیږی .

د عادل حکمران خیرغوښتنه د دین یو فرض دی :

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبَّادٍ الْمَكِّيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ قُلْتُ لِسُهَيْلٍ إِنَّ عَمْرًا حَدَّثَنَا عَنْ الْقَعْقَاعِ عَنْ أَبِيكَ قَالَ وَرَجَوْتُ أَنْ يُسْقِطَ عَنِّي رَجُلًا قَالَ فَقَالَ سَمِعْتُهُ مِنْ الَّذِي سَمِعَهُ مِنْهُ أَبِي كَانَ صَدِيقًا لَهُ بِالشَّامِ ثُمَّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ سُهَيْلٍ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَزِيدَ عَنْ تَمِيمٍ الدَّارِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الدِّينُ النَّصِيحَةُ قُلْنَا لِمَنْ قَالَ لِلَّهِ وَلِكِتَابِهِ وَلِرَسُولِهِ وَلِأَئِمَّةِ الْمُسْلِمِينَ وَعَامَّتِهِمْ

[دین د پنداو نصیحت نوم دی مونږ پوښتنه وکړه د چا له پاره ویی فرمایل د الله جل جلاله له پاره د هغه د کتـاب لـه پاره د هغـه د رسـول له پاره د مسلمانانو د حکمرانانو له پاره او ټولو مسلمانانو ته] [109].

د نصیحت په بنیادی معنا او مفهوم کې د صفائی [پاکې] اواړیکو معنـا شـامله ده نـو پـه دی اسـاس ددی معنـا ده د زړه پاکوالیاونیـک اړیکې دی .

امـام نـووی رحمـه الله علیـه وایـی چـې : دا ډیـر لـوی حـدیث دی [و علیه مدار الاسلام] .

---

[109] - صحیح بخاری کتـاب الایمـان بـاب الـدین النصـیحه – صـحیح مسـلم کتـاب الایمان باب الدین والنصیحه

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام ابوسلیمان خطابی رحمه الله علیه وسلم ویلی چې نصیحت یوهراړخیزه کلمه ده اوپه عربی لغاتوکې داسی بله جامع کلمه نه شته چې د دی مفهوم ادا کړی .

النصیحه لله- د الله جل جلاله له پاره زړه پاکوالی او د هغه سره نیکې اړیکې دا دی چې د هغه په یووالی ایمان راوړی هغه په ټولوکامله صفاتو متصف او دټولو عیوبو اونقصانانو څخه پاک وګڼل شی ، د هغه تابعداری وشی، د هغه ددوستانوسره مینه وشی،او د دښمنانو سره ئې دښمنی وشی، د هغه د دین د منکرینو په خلاف جهاد وشی د هغه د نعمتونو شکراداء شی او د هغه د دین په لورخلکو ته بلنه ورکړل شی .

النصیحه لکتابه – د الله د کتاب فرقان حمید سره ښی اړیکې دا دی چې په هغه د الله جل جلاله د کلام په حیث ایمان راوړی او د هغه په احکامو باندی د زړه له اخلاصه عمل وکړی ، د تحریفاتو او د کفارو د عبثواعتراضاتو څخه یې دفاع وکړی شی، د هغه په مضامینو، پندونو ، نصیحتونو باندی غور، فکراو تدبر وشی د هغه د علومو خپرونه وشی او د هغه په لور خلکو ته بلنه ورکړل شی .

النصیحه لرسوله : دالله جل جلاله پیغمبرسره نیک اړیکې دا دی چې د هغه په رسالت ایمان راوړل شی، د هغه د سنتو پیروی وشی، د هغه د سنتو د خپرولوکوشش وشی، د هغه ددوستانو سره مینه وشی او د دښمنانو سره ئی دښمنی دهغه تعظیم وکړل شی، د هغه حسنه اخلاق دخپل ځان له پاره دعمل نمونه وګرځول شی دهغه د ال اود هغه د اصحابو رضی‌الله عنهم سره مینه وشی او د بدعاتوڅخه لریوالی وشی.

النصیحه لائمه المسلمین : د مسلمانانو د حکمرانانو خیرغوښتنه او د هغوی سره نیکې اړیکې دا دی چې په حقه خبرکې د هغوی سره کومک وشی،په ښه والی او نیکې کې ئې اطاعت وشی ، د غفلت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

غلطۍپه وخت کښخبردارکړل شی د مسلمانانو د حقوقو د ساتلو په خاطر آماده کړل شی په امامت کې یې لمونځ وکړل شی د هغوی ترمشری لاندی جهاد وشی او هغوی ته زکوه او صدقات ورکړل شی ترڅو ئی په مستحقینوکې وویشی .

النصیحه لعامه المسلمین : د عامومسلمانانوخیرغوښتنه او د هغوی سره د نیکې اړیکې دا دی په هغوی ته د دنیا اوآخرت د دواړو د خلاصون اوکامیابی لاره وروښودل شی هغوی ته ضررونه رسول شی، د هغوی اړتیاوی پوره کړل شی د مشرانو احترام وشی په کشرانو رحم وکړل شیاو د بغض ، حسد ،کینیاو غولونو څخه لری والی وشی [110].

لکه څنګه چې په سوره النساء کې د الله جل جلاله او د هغې د رسول صلیالله علیه وسلم د حکم د منلو څخه وروسته د امام د اطاعت حکم ورکړل شوی، نوهمدا ډول په دی حدیث شریف کې د الله جل جلاله او د هغې د رسول صلیالله علیه وسلم د نصیحت څخه وروسته د مسلمانانو د حکامو د خیر غوښتنی او د هغوی سره د نیکو اړیکو کلکولو ته دین ویل شوی دی ددی نه دا راښکاره کیږی چې د الله جل جلاله ، رسول صلی الله علیه وسلم اودهغه دکتاب سره نیک اړیکې [حسن تعلق] د امامت د نظام پرته نه شی قائمیدلای او همدا راز دا تری هم ثابته شوه چې د امامت د نظام قایمول د دین یوه مهمه برخه ده .

د امیرد احترام حکم :

حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يَحْيَى أَخْبَرَنَا الْمُغِيرَةُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْحِزَامِيُّ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَطَاعَنِي فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ يَعْصِنِي فَقَدْ عَصَى اللَّهَ وَمَنْ يُطِعْ الْأَمِيرَ فَقَدْ أَطَاعَنِي وَمَنْ

---

110 - نووی شرح مسلم په حاشیه قسطلانیلومړی ټوک 456 تر458 اومثله دده په فتح الباری لومړی ټوک 146مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

يَعْصِ الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي و حَدَّثَنِيهِ زُهَيْرُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَلَمْ يَذْكُرْ وَمَنْ يَعْصِ الْأَمِيرَ فَقَدْ عَصَانِي

[چاچې زما اطاعت وکړ نو هغه د الله جل جلاله اطاعت وکړ او چا چې زما نافرمانی وکړه نوهغه دالله جل جلاله نافرمانی وکړه او چا چې زما د امیر یا د مسلمانانو د امیر اطا عت وکړ نوهغه په حقیقت کې زمااطاعت وکړاوچاچې زما د امیر یا د مسلمانانو د امیر نافرمانی وکړه نو هغه زما نافرمانی وکړه[111]] .

ابن حجرعسقلانی رحمه الله علیه وائی چې : هغه امیر چې په حق سره حکم کوی او د عدل اوانصاف له مخې پریکړی کوی نو هغه د رسول صلی‌الله علیه وسلم امیر او نائب دی دا په دی خاطرچې هغه د رسول صلی‌الله علیه وسلم په حکم اود شریعت مطابق امیر جوړ شوی دی [112].

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ وَهْبِ بْنِ مُسْلِمٍ حَدَّثَنَا عَمِّي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ وَهْبٍ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ الْحَارِثِ حَدَّثَنِي بُكَيْرٌ عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ جُنَادَةَ بْنِ أَبِي أُمَيَّةَ قَالَ دَخَلْنَا عَلَى عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ وَهُوَ مَرِيضٌ فَقُلْنَا حَدِّثْنَا أَصْلَحَكَ اللَّهُ بِحَدِيثٍ يَنْفَعُ اللَّهُ بِهِ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ دَعَانَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَبَايَعْنَاهُ فَكَانَ فِيمَا أَخَذَ عَلَيْنَا أَنْ بَايَعَنَا عَلَى السَّمْعِ وَالطَّاعَةِ فِي مَنْشَطِنَا وَمَكْرَهِنَا وَعُسْرِنَا وَيُسْرِنَا وَأَثَرَةٍ عَلَيْنَا وَأَنْ لَا نُنَازِعَ الْأَمْرَ أَهْلَهُ قَالَ إِلَّا أَنْ تَرَوْا كُفْرًا بَوَاحًا عِنْدَكُمْ مِنْ اللَّهِ فِيهِ بُرْهَانٌ

[عباده بن صامت رضی‌الله عنه فرمایی چې مونږنبی‌کریم

---

111 - صحیح بخاری کتاب الاحکام 2 ټوک 57 مخ صحیح مسلم کتاب الاماره باب اطاعه الامام

112 - فتح الباری 61 ټوک 228 مخ د 1959 عیسوی کال د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

صلی‌الله علیه وسلم راوغښتواودا وعده ئی راڅخه واخسته چې مونږبه د خپلو آمرانوخبره اورو د هغواطاعت او تابعداری به کووکه زمونږ طبعیت ئی غواړی او یا ئی نه غواړی، د سختی او نرمی په دواړو حالتونوکې [په دی شرط چې د هغه حکم د شریعت مطابق وی] او زمونږڅخه ئی دا وعده هم واخسته چې مونږ به د حکومت د مسئولینوسره نه نښلو، مګرداچې دهغوی څخه ښکاره کفروګورو او د هغی د کفر په هکله د تاسی سره د الله خوا نه کوم قطعی دلیل موجود وی][113].

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَإِنْ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ حَبَشِيٌّ كَأَنَّ رَأْسَهُ زَبِيبَةٌ

[د خپلو آمرانو خبری واوری د هغوی اطاعت وکړی که څخه هم په تاسی داسی یوحبشی غلام امیرمقررشوی وی چې د هغه سر د ممیزد دانی په اندازه وی[114]] .

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا لَيْثٌ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنْ ابْنِ عُمَرَ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ عَلَى الْمَرْءِ الْمُسْلِمِ السَّمْعُ وَالطَّاعَةُ فِيمَا أَحَبَّ وَكَرِهَ إِلَّا أَنْ يُؤْمَرَ بِمَعْصِيَةٍ فَإِنْ أُمِرَ بِمَعْصِيَةٍ فَلَا سَمْعَ وَلَا طَاعَةَ

[دامیرانو خبره اوریدل اود هغوی د اطاعت کول په مسلمانانو فرض دی، ترڅو پوری چې هغوی ته ئی په ګناه حکم نه وی کړی کله چې په ګناه حکم وکړی نو بیا ئی نه اوریدل روا دی او نه اطاعت کول

[113] - صحیح بخاری کتاب الاحکام 2 ټوک 1045 مخ - صحیح مسلم کتاب الاماره باب البیعه علی السمع والطاعه

[114] - صحیح بخاری کتاب الصلواه اوکتاب الاحکام - جامع الاصول 4 ټوک 61 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

[115].

و حَدَّثَنِي سَلَمَةُ بْنُ شَبِيبٍ حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ أَعْيَنَ حَدَّثَنَا مَعْقِلٌ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي أُنَيْسَةَ عَنْ يَحْيَى بْنِ حُصَيْنٍ عَنْ جَدَّتِهِ أُمِّ الْحُصَيْنِ قَالَ سَمِعْتُهَا تَقُولُ حَجَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَجَّةَ الْوَدَاعِ قَالَتْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَوْلًا كَثِيرًا ثُمَّ سَمِعْتُهُ يَقُولُ إِنْ أُمِّرَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ مُجَدَّعٌ حَسِبْتُهَا قَالَتْ أَسْوَدُ يَقُودُكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا

[رسول الله صلی‌الله علیه وسلم دحجه الوداع په وخت کې په منی کې فرمایلی دی که پرتاسی پوزه غوڅی تور حبشی غلام امیرمقرر شی او هغه ستاسی مشری د الله جل جلاله دکتاب مطابق کوی نو د هغی خبره واوروی اواطاعت ئی وکړی] [116].

عن ابی‌امامه رضی‌الله تعالی عنه قال رسول الله صلی‌الله علیه وسلم فی خطبه حجه الوداع اتقو الله ربکم وصلوا خمسکم و صوموا شهرکم و ادوا زکوه اموالکم و اطیعوا اذا امرکم تدخلو جنه ربکم

[رسول الله صلی الله علیه وسلم دحجه الوداع په وخت کې په آخری خطبه کې وفرمایل: د الله جل جلاله څخه ویریږی ، پنځه وخته لونځونه کوی ، د رمضان په وخت کې روژه ونیسی د خپلو مالونو زکوتونه ورکړی او د خپل امیراطاعت او پیروی وکړی نو تاسی به په جنت کې

---

[115] - بخاری2ټوک 1057مخ کتاب الاحکام - مسلم الاماره باب اذاامربمعصیه ...- جامع ترمذی کتاب الجهاد باب مالاطاعه مخلوق فی‌معصیه الخالق – سنن ابوداود کتاب الجهادباب فی‌الطاعه – سنن نسائی کتاب فی‌البیعه باب جزاء من امربمعصه - جامع الاصول 4 ټوک 65 مخ

[116] - صحیح مسلم کتاب الاماره باب السمع والطاعه بکتاب الله – جامع ترمذی کتاب الجهادباب ماجآفی‌طاعه الامام

(c) ketabton.com: The Digital Library

....
داخل کړی شی117] .

د امت اصلاح د صالح حکمران پرته نه کیږی :

عن ابن عباس رضی‌الله عنه قال قال النبی صلی‌الله علیه وسلم صنفان من امتی اذا صلحا صلحت الامه واذا فسدت فسدت الامه السلطان والعلماء وفی روایه الامراء و الفقها

[زما د امت د دوه ډولوخلکو حالت چې ترڅه وخته پوری ښه وی نو د امت حالت به هم ښه او بهتر وی اوکله چې د هغوی حالت خراب شی نو په امت کې هم خرابی او بدی منځ ته راځی، ددی دوه ډلوڅخه مقصد حکمرانان اوعلماء دی 118.

حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنْ بَيَانٍ أَبِي بِشْرٍ عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ قَالَ دَخَلَ أَبُو بَكْرٍ عَلَى امْرَأَةٍ مِنْ أَحْمَسَ يُقَالُ لَهَا زَيْنَبُ فَرَآهَا لَا تَكَلَّمُ فَقَالَ مَا لَهَا لَا تَكَلَّمُ قَالُوا حَجَّتْ مُصْمِتَةً قَالَ لَهَا تَكَلَّمِي فَإِنَّ هَذَا لَا يَحِلُّ هَذَا مِنْ عَمَلِ الْجَاهِلِيَّةِ فَتَكَلَّمَتْ فَقَالَتْ مَنْ أَنْتَ قَالَ امْرُؤٌ مِنْ الْمُهَاجِرِينَ قَالَتْ أَيُّ الْمُهَاجِرِينَ قَالَ مِنْ قُرَيْشٍ قَالَتْ مِنْ أَيِّ قُرَيْشٍ أَنْتَ قَالَ إِنَّكِ لَسَئُولٌ أَنَا أَبُو بَكْرٍ قَالَتْ مَا بَقَاؤُنَا عَلَى هَذَا الْأَمْرِ الصَّالِحِ الَّذِي جَاءَ اللَّهُ بِهِ بَعْدَ الْجَاهِلِيَّةِ قَالَ بَقَاؤُكُمْ عَلَيْهِ مَا اسْتَقَامَتْ بِكُمْ أَئِمَّتُكُمْ قَالَتْ وَمَا الْأَئِمَّةُ قَالَ أَمَا كَانَ لِقَوْمِكِ رُءُوسٌ وَأَشْرَافٌ يَأْمُرُونَهُمْ فَيُطِيعُونَهُمْ قَالَتْ بَلَى قَالَ فَهُمْ أُولَئِكِ عَلَى النَّاسِ

[یوی ښځی د ابوبکر رضی‌الله عنه څخه پوښتنه وکړه د جاهلیت څخه وروسته چې الله جل جلاله زمونږ د حالت ښه والی او اصلاح

---

117 - جامع ترمذی کتاب الصلوه فی‌آخرابواب الصلوه تخریج د احمد رحمه الله علیه ، ابن حبان او الحاکم

118 - جامع بیان العلم د ابن عبدالبر لومړی 184 مخ د مصرچاپ - منتخب کنزالعمال پرحاشیه دمسنداحمد2 ټوک 147په حواله حلیه الاولیاء

(c) ketabton.com: The Digital Library

فرمايلي دی نو په دی ښه حالت کې به مونږترڅه وخته پوری اوسو؟ ابوبکررضی‌الله عنه ورته وويل: ترهغه پوری چې ستاسوحکمران په صحيح لاره روان وی نوترهمغه وخته پوری به تاسوبه ښه حالت کې پاته شی] [119].

قال عمر بن الخطاب والله مايزع الله بالسلطان اعظم ممايزع بالقرآن

[عمرفاروق رضی‌الله عنه فرمايلی دی په الله جل جلاله قسم چې الله جل وعلی شانه د حکومت په واسطه چې دکومو بديو مخنيوی کوی هغه د هغه نه ډير زيات دی چې د قرآن په واسطه ئی‌کوی] 120.

ددی علت دادی چې د قرآن د زده کړی او د هغی د پنداو دلائلو څخه ځينی‌خلک ګټه اخلی اوخپل ځانونه دګناه څخه ساتی- خو ځنی سخت زړی خلک د هغی څخه څه ګټه نه شی اخستی خو څرنګه چې حکومت ورته سزاورکوی او د هغه سره مادی قوت هم دی نو د دی له امله د سزاګانوله ويری ځينی خلک د جرمونوکولو څخه ځان ژغوری .

د همدی مضون په ډول اوپه همدی کليمو د حضرت عثمان رضی‌الله عنه يوه وينا هم په کتابونوکې را نقل کړی شوی ده121.

ابومسلم خولانی رحمه الله عليه چې يولوی عالم او متقی تابعي وه فرمايی چې : مثل الامام کمثل عين عظيمه صافيه طيبه- الماء يجری منها الی‌نهرعظيم فيخوض الناس فيکدرونه ويعود عليه صفوالعين فاذاکان الکدرمن قبل العين فسد النهر و لا يصلح الناس الا بالامام ولا يصلح الامام الا با الناس [حکمران د هغی لوی، پاکې اوخوږی

---

[119] - صحيح بخاری کتاب فضايل اصحاب النبی صلی الله عليه وسلم باب ايام الجاهيليه – جامع اصول **81** ټوک **4** مخ

[120] - منتخب کنز العمال په حاشيه د مسند 2 ټوک 134 مخ په حواله د تاريخ بغداد د خطيب بغدادی

[121] - جامع الاصول 4 ټوک 87 مخ 1970 چاپ - البدايه و النهايه ابن کثير3 ټوک 10مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چینی په مثال دی چې د دی چینی اوبه په یوه غټ کانال کې بهیږی ، خلک د کانال په اوبوکې غوټې ووهی او هغه خرابوی او خړه وی خو بیا له چینی څخه پاکې او صافی اوبه راشی، خوکه په خپله دچینی اوبه خرابی او خړی شی نو د کانال اوبه به په خپله خرابی خړی پړی وګرځی- د خلکو اصلاح د حکمران پرته نه شی کیدلای- او د حکمران اصلاح د خلکو پرته نه شی‌کیدلای122.

احمد بن عبدالله رحمه الله علیه فرمائی چې :

اسئل الله صلاحاً للولاه الروءساء
فصلاح الدین والد نیا صلاح الامراء

[زه د الله جل جلاله څخه سوال کوم چې هغه حکمرانان او مشران نیک وګرځوی ځکه چې د دین او دنیا اصلاح د حکمرانانو په اصلاح کې پټه ده] 123.

د پورته نه ویشت روایتونو او همداسی ددی بحث په هکله د سلګونو نورو روایتونو څخه دا خبره راپه ډاګه کیږی چې د اسلامی عادل حکومت قیام یوه دینی وجیبه ده او دینی سیاست د اسلام او دین یو باب او مهمه څانګه ده .

د اسلامیحکومت

په هکله د اسلام پوهانو وینا وی :

دقرآنکریم د پنځه آیتونواودیرشو روایتونوڅخه داخبره ثابتیږی چې د اسلامی‌حکومت جوړول واجب دی ځکه چې که دمسلمانانوکوم سیاسی‌مشرموجودنه وی نو د هغی تاکل په هغوی باندی شرعاً فرض دی اوکه نه نو دوی به د الله جل جلاله په وړاندی نیول کیږی مسلمان پوهانو د همدی آیتونواو روایتونو په نظرکې نیولو سره [دامام

122 - المنصف لعبدالرزاق 11 ټوک 327 مخ باب الامام راع 1392 هجری قمری کال بیروت چاپ

123 جامع البیان العلم د ابن عبدالبر لومړی ټوک **184**مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نصبول] يعنی د اسلامی حکومت جوړول او د خليفه ټاکل واجب کړی دی دلته د مثال په ډول د يوڅو پوهانو نظرئی را اخلو:

امام ابوالحسن الماوردی الشافعی رحمه الله عليه چې په 450 هجری قمری کال کې مړ شوی دی اوقاضی‌ابويعلی‌الحنبلی رحمه الله عليه چې په 458هجری قمری کال کې مړ شوی دی ليکلی دی چې : وعقدالامامه لمن يقوم بها فی‌الامه واجب بالاجماع [د رياست د مشری له پاره دداسی يوه شخص ټاکل چې دا فرض ادا کړی شی د اجماع په اساس واجب دی]124.

امام عبدالقاهربغدادی رحمه الله عليه چې په 429 هجری قمری کال کې مړ شوی دی وايی چې : جمهوراصحابنا من المتکلمين و الفقهاء مع الشيعه والخوارج واکثر المعتزله بوجوب الامامه وانها فرض وواجب [زمونږ د استادانو څخه د عقائدو او فقهی مشهورو پوهانو همدا ډول شيعه ګانو، خوارجواواکثره معتزلو ډيرو همدا ويلی دی چې د اسلامی حکومت جوړول او امام نصبول فرض او واجب دی]125 .

علامه ابن حزم ظاهری رحمه الله عليه چې په 456 هجری قمری کال کې مړ شوی دی وايی چې : و لا يجوز التردد بعد موت الامام فی اختيار الامام اکثر من ثلاث [د يو حکمران د وفات څخه وروسته د بل حکمران د ټکلو له پاره د دری ورځو څخه ډير وخت تيرول روا نه دی] 126.

ابن حزم رحمه الله عليه په خپل بل کتاب کې دخليفه د ټاکلو د وجوب په هکله د اهل سنتو، مرجئو، خوارجو اوشيعو اجماع رانقل

---

124 - الاحکام السلطانيه ماوردی 1973 د مصر قاهره چاپ - الاحکام السلطانيه ابی يعلی رحمه الله عليه 1966د مصر قاهره چاپ

125 - اصول الدين 271 مخ جامع اشرفيه لاهورپاکستان چاپ

126 - المحلی د ابن حزم ليکنه لومړی ټوک 45 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

کړیده 127.

علامه ابوالشکورالسالمی رحمه الله علیه وایی چې : ان الخلافه ثابته والاماره قائمه مشروعه واجبه علی الناس ان یروا علی انفسهم اماما بدلیل الکتاب والسنه والاجماع [خلافت اوامارت د شریعت په اساس ثابت دی او په خلکو واجب دی چې په ځان یوسړی د حکمران په حیث وګوری د دی دلیل قرآن ، سنت او د امت اجماع ده]128 .

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله علیه چې په 728 هجری قمری کال کې مړ شوی دی وایی چې : ان ولایه امرالناس من اعظم واجبات الدین بل لاقیام للدین الابها [اسلامی حکومت ددین لویه فریضه اوجوړښت ئی واجب دی بلکه د هغه پرته دین نه شی قائمیدلای]129.

علامه علاو الدین الحصکفی حنفی رحمه الله علیه چې په 1088 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکې چې : ونصبه اهم الواجبات فلذا قدموه علی دفن صاحب المعجزات [د عادل حکمران ټاکل د دین اهمه فریضه ده همدا علت دی چې صحابه کرامو رضی الله عنهم د امیر ټاکل د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د تدفین څخه د مخه سرته ورسول او ابوبکر صدیق رضی‌الله عنه سره ئی بیعت وکړ]130 .

علامه ابن الهام حنفی رحمه الله علیه چې په 681 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکې چې : و نصب الامام واجب سمعا [د ریاست

---

127 - الفصل بین الملل والنحل ابن حزم 4 ټوک 87 مخ

128- التمهید فی بیان التوحید 172 مخ د 1309 هجری قمری کال د هندوستان

129 - السیاسته الشرعته 161 مخ 1969 عیسوی کال د مصر چاپ

130 - درمختارسره د شامی حاشیه لومړی ټوک 511 مخ د امامت بحث - والمعتمد فی المعتقد 174 مخ د قاضی فضل الله تورپشتی‌حنفی رحمه الله علیه 1288هجری قمری کال د هندوستان د مدراس چاپ - مقدمه ابن خلدون 166مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشر ټاکل شرعاً واجب دی] [131].

امام ربانی مجددالف ثانی شیخ احمد سرهندی رحمه الله علیه لیکي چې : بادشاه نسبت به عالم در رنگ دل است ببدن اگر دل صالح است، بدن صالح است و اگر دل فاسد است بدن فاسد است ، صلاح پادشاه صلاح عالم است و فساد او فساد عالم[132].

په نړۍ کې د پادشاه مقام هغسی دی لکه څنګه چې په بدن کې د زړه مقام دی‌که چیری د زړه حالت صحیح وی نو جسم به هم روغ او صحیح وی اوکه چیری دزړه حالت خراب وی نو د جسم حالت هم خرابیږی ، صالح حکمران د ټولی نړۍ صلاح ده او بد حکمران د ټول نړی خرابیدل دی .

شاه ولی‌الله محدث دهلوی رحمه الله علیه لیکلی چې : واجب بالکفایه است بر مسلمین الی یوم القیمه نصب خلیفه مستجمع شرائط [د قیامت تر ورځی پوری په مسلمانو دا کفائی فرض دی چې داسی یو خلیفه وټاکي چې په هغه کې د خلافت شرائط موجود وی[133]].

دا لس حوالی چې د عشره کامله حیثیت لری د مثال په ډول وړاندی‌کیږی اوکه نه د فقهي، احادیثواو تفاسیرو داسی کوم یوکتاب به نه وی چې په هغی کې د امام د ټاکلود وجوب او ضرورت اهمیت نه وی بیان شوی .

---

[131] - المسایره 156 مخ د مصر د محمود یه چاپ – البدائع 7 ټوک 2 مخ د کاشانی حنفی لیکنه 1974 عیسوی کال چاپ

[132]- مکتوبات لومړی دفتر دوهمه برخه **47** مکتوب د هندوستان چاپ

[133] ازاله الخفاء عن خلافه الخلفاء **3** مخ د پاکستان لاهور چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

....

دوم فصل

د پیغمبرانو علیهم السلام او صالحینو حکومتونه :

د قرآنکریم له مخی د انبیاء علیهم السلام فرضی منصب د دین اقامه کول ښوول شوی دی یعنی د اسلام ددین نافذول، دین یواځیمابعدالطیعیات او یا د حس نه د لوړو کارونو نوم نه دی، بلکه د ژوندانه د پوره نظام نوم دین دی چې هغه په څو څانګو ویشل شوی : عقائد او ایمانیات – عبادات – معاملات – اخلاقیات - عقوبات- سیاسیات

ددین ددی جامع فکرڅخه د نبوت او رسالت جامع فکرمنځته راځی د الله جل جلاله رالیږل پیغمبرمحمدصلی الله علیه وسلم د دنیا د پریښولو، د دنیا څخه د تیښتیاو رهبانیت درس نه ورکوی، بلکه د دنیا د تعمیراو د خلکو د اصلاح هر اړخیز پیغام ئی له ځانه سره راوړی نبی صلیالله علیه وسلم یواځی د ما بعد الطبیعی امورو معلم نه دی بلکه د ژوندانه د مکمل نظام ښوونکې هم دی چې په هغه کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیاست اوحکمرانی اصول هم شامل دی .

د هندوستان نامتو محدث شاه ولی‌الله رحمه الله علیه د نبی صلی‌الله علیه وسلم د خصوصیاتو څیړنه په دی توګه کړی ده د بشری ژوندانه د تعمیر له پاره چې دکوموکومو صلاحیتونو اړتیا پیداکیږی نو هغه ټول د نبی صلی‌الله علیه وسلم په ذات کې نسبت نورو انسانانو ته فطرتا زیات موجود دی .

ا] نبی یوحکمران هم وی چې د [مدنی‌انسان] په نوم یادیږی یعنی په ټولنیزو اوتمدنی اموروکې پوه او ماهرانسان .

ب] نبی یوه حکیم هم وه چې د علم اخلاق ، تدبیر منزل او سیاست مدن په اصولوپوه اوماهر وه .

ج] نبی یوکامل مرشد هم وی چې د عبادتونو او ذکرونو د هغه ټولوطریقوڅخه په ښه توګه باخبر وه چې د نفس د پاکوالی له پاره ورته اړتیاوی .

په نبی‌کې دا ټول کمالونه په خپله موجود وی د کوم تربیت ځای اوخانقاء تر احسان لاندی نه وی[134] .

د شاه ولی‌الله رحمه الله علیه د پورتنی څیړنی لنډیز دا دی چې نبوت دری بنسټیز ارکان لری : حکومت او سیاست - علم اوحکمت – رشداوهدایت

په هر نبی‌کې دا دری واړه ارکان په پوره توګه موجود وی، هغه د حکمرانی او سیاست قابلیت هم لری،که څه هم هغه ته عملاً د منظمی حکمرانی وخت په لاس ورنشی،خو هغه په خپله فقیری کې هم د امیری په صفتونومتصف وی، د هغه په هکله دا فکرهم کیدای نه شی چې د مملکت د تدبیراو د خلکو د سیاست اصول اومقررات دی د هغه په زده کړوکې شامل نه وی .

---

134 قره العینین فی تفضیل الشخین لنډ 41 مخ 1976 عیسوی کال مکتبه سلیفه لاهور پاکستان چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دی فصل کې د انبیاء و او صالحینو د هغه حکومتونو یادونه کوو چې هغه قرآنکریم کې ذکر شوی د تاریخ په کتابونو کې هم د داسی حکومتونو حالات ترمخه کیږی ، چې د هغی مشران د الله جل جلاله نیک بندګان وه خو دلته د دی ټولو یادونه زمونږ په نظر کې نه ده .

د آدم علیه السلام خلافت :

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ [د البقره سورت 30 آیت]

بیا لږ شان هغه وخت په زړه کړه چې کله ستا رب پرښتو ته ویلي وُ چې زه په ځمکه کې د یو خلیفه پیداکوونکې یم] .

د مفسرینوامام ابن جریرطبری رحمه الله علیه چې په 310 هجری قمری کال کې مړ شوی دی د خلیفه دکلیمی د تفسیرپه هکله داسی وائی چې:

عن ابن مسعوداو ابن عباس رضی‌الله عنهما انی جاعل فی الارض خلیفه منی یخلفنی فی الحکم بین خلقی و ذالک الخلیفه آدم ومن قام مقامه فی‌طاعه الله والحکم بالعدل بین خلقه [ابن مسعود او ابن عباس رضی‌الله عنهما د خلیفه دکلیمی مطلب په دی توګه بیان کړی دی چې زه پیداکوم په ځمکه خپل خلیفه اوهغه به زما د مخلوق ترمنځ د پریکړی‌کولوپه وخت کې زما نائب وی او دا خلیفه آدم علیه السلام دی او هرهغه شخص چې د الله جل جلاله اطاعت اود هغه د مخلوق ترمنځ په عدل اوانصاف سره حکم وکړی ، نو هغه به د آدم علیه السلام نائب وی[135]].

[135]- تفسیر ابن جریر رحمه الله علیه لومړی ټوک 200 مخ - معالم التنزیل لومړی ټوک 20 مخ هندی نسخه – تفسیر قرطبی لومړی ټوک 263 مخ –

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه سید محمود الوسی رحمه الله علیه چې په 1270 هجری قمری کال کې مړ شوی دی شوی فرمایي چې : انه خلیفه الله فی الارض وکذا کل نبی استخلفه فی عماره الارض و سیاسه الناس وتکمیل نفوسهم وتنفیذ امره فیهم [آدم علیه السلام پرځمکه د الله جل جلاله خلیفه وه اوپه همدی ډول د الله جل جلاله هر نبی علیه السلام د ځمکې د ابادولو په خاطر پرځمکه خپل خلیفه ګرځولی وه د خلکو د سیاست او صلاح په خاطر د هغوی د نفسونو د تزکیی او پاکوالی په خاطر او د هغوی ترمنځ د الله جل جلاله د حکمونو د نافذونو په خاطر][136].

د دی آیت د تفسیر په هکله مفسرینو د حکم بالعدل ، اقامه الاحکام ، تنفیذ قضایا او احکام او سیاسه الناس الفاظ را نقل کړی دی - ښکاره ده چې د انصاف په اساس پریکړی کول د الله جل جلاله د حکمونو نافذول او په خلکو سیاست کول صرف د تبلیغ او تعلیم کارنه دی بلکه دا د یوه حکمران فریضه ده دا ضرو رنه ده چې د حکومت نظم دی د اوسنیو حکومتونو په څیرهراړ خیز وی ، د آدم علیه السلام په وخت کې خلافت فطری او ساده وه مګرکه په هر ډول وه خو یو حکومت وه ، د ابن الاثیر او ابن جریرحواله مخکې ورکړل شوه چې ادم علیه السلام ته د نبوت به څنګ کې ملک الارض [د ځمکې حکومت] هم ورکړل شوی وه چې د هغی د مړینی وروسته [حکومت] د هغه ز وی شیث علیه السلام ته ورو سپارل شو،اود شیث علیه السلام په نشتوالی کې به د حکومت مسئولیت سیاسه الملک د

زادالمسیر ابن جوزی لیکنه لومړی ټوک 60 مخ 1964 عیسوی کال بیروت چاپ – تفسیر مظهری د قاضی ثناء الله پانی پتی لیکنه لومړی ټوک 40 مخ د مکتبه علمیه لاهور پاکستان چاپ - تفسیر کبیر د امام رازی لیکنه 2 ټوک 165 مخ
[136] - روح المعانی لومړی ټوک 220 مخ رشید کتابخانه لاهور پاکستان چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه زوی حضرت انوش سرته رساوه [137].

د ملک ، رياست او سياسه الملک د کليموڅخه دا ثابتيږی چې د ابتدائی دور د حکومتونوڅخه اخستل شوی چې د آدم عليه السلام د خلافت په څير وو .

دآدم عليه السلام دخلافت پوری د مربوطو آياتونوڅخه را څرګند شوی سياسی اصول :

په قرآنکريم کې د آدم عليه السلام نوم په" 25 " آيتونوکې ياد شوی دی چې د هغو آيتونو څخه د بقری په سوره کې د ځينی ثابت شوواصولو لنډه تشريح وړاندی‌کوو.

1 - إِنِّي جَاعِلٌ

: زه ټاکوونکې او جوړونکې يم :

له دی څخه په واضح توګه د الهی حاکميت اصول ثابتيږی چې په حقيقت کې حاکم او ټولواک ذات الله جل جلاله دی او آدم عليه السلام د هغه ټاکلی خليفه دی چې هغه د الهی اذن په اساس د ځمکې د رياست او د الله جل جلاله د بندګانو د قيادت وظيفه سرته رسوی .

2- **فِي الْأَرْضِ [په ځمکه کې]**:

يعنی د آدم عليه السلام حکومت په جغرافيائی‌او منطقوی حدودو کې مختصرشوی نه وه بلکه دالله جل جلاله په ټوله ځمکه دهغه حکومت وه البته دا بيله خبره ده چې په هغه وخت کې د آبادی د لږوالی په اساس ، په عملی توګه داخلافت په محدوده علاقه قايم کړشوی وه .

3- خليفه **[خپل نائب]**

---

[137] - الکامل د ابن اثير ليکنه لومړی ټوک 47 مخ - تاريخ د ابن جرير طبری ليکنه 76 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا خلافت يو نيابتي حكومت وه چې د الله جل جلاله د احكامو او لارښوونو پابند وه نه يو مطلق العنانه پادشاهي يا د خلكو د غوښتنو پابند حكومت .

4- وَإِذْ قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

[هغوى عرض وكړ:آيا ته په ځمكه كې داسي يو څوک ټاكې چې د هغې نظم خراب كړي او ويني توي كړي ؟] .

ددي نه څرګنديږي چې په بشري ټولنوكې د شخړو او نښتو را پيدا كيده يو طبيعي كاردي چې د خلافت يا نيابتيحكومت كار د همدى شخړو او نښتوپائي ته رسول او دجرائمو مخنيوى دى .

5- وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ

[ستا له حمد او ثنا سره تسبيح اوستا له پاره سپيڅلى ستاينه خو همدا مونږ كوو] .

ښكاره ده چې په هغه ټولنوكې چې دګناه امكان نه وى، نو هلته د خلافت اوحكومت دجوړولو اړتيا هم نه ليدل كيږي د بشري ټولني په څير په ملائكوكې بې اعتدالي موجوده نده نو په همدى خاطر په هغوى

كې د خلافت له پاره اړتيا هم نه شته .

6 - قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ

[و يې ويل زه پر هغه څه پوهيږم چې تاسي پرى نه پوهيږئ] .

دا د خلافت د هغه ښيګڼو پـه لوراشـاره وه،چې ملائكوتـه نـه وى معلومى،همدارازپه دىكښدهغه حقيقت په لورهم اشاره شوى ده چې د اعلى اقتدار خاوند او اعلى حاكم هغه څوک كيداى شيچې د هغه علم په ماضي ، مستقبل او حال باندى يو رنګ محيط او خپور وى .

7- وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا

[الله جل جلاله آدم عليه السلام ته د ټولو شيانو نومونه وښودل] .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مبارک آیت ددی برخی‌څخه را څرګندیږی چې د خلافت لـه پـاره ددینـی علومـو پرتـه د دنیـاوی علومـو زده کـړی تـه هـم اړتیـا ده، او د شرعی‌احکامو د علم په څنګ کښې‌په ځمکنی شیانو پوهه هم ضروری ده ملائکوتـه د ځمکنـی شـیانوپه هکلـه پوهـه نـه وه ورکـړل شـوی، نـو د پاکوالی سره سره هغوی تـه خلافت ورنکړل شـو، څرنګه چې آدم علیـه السـلام تـه د ځمکې د تعمیـر[عمـاره الارض] او د خلکـو د سیاسـت [سیاسه الناس]کار ورپـه غـاړه وه نوځکـه هغـه تـه د[علم الاحکام] پـه څنګ کې[علم الاشیاء] هم ورکړل شوی وه.

8- فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى

[بیا چې زما له خوا کوم هدایت ورسیږی] .

خلافت کې اساسی قانون د الله له خوا څخه لارښوونی او نازل کړی شوی حکمونه دی، البته پـه غیـری منصوصـو امـوروکې یعنـی مباحـاتو اود مصالحو مرسلو پـه دائـره او د اساسـی قـانون د حدودو پـه چوکـاټ کې قانون جوړیدای شی خوپـه دی شـرط چې قـانون جوړونکې فقهـای عـابدین وی .

9 - فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

[نو څوک چې زما د دی لارښوونی پیروی وکړی نو پـر هغـو بـاندی بـه څه ویره او غم نه وی] .

اسلامی حکومت کې د شرعی قوانینو پیـروی د آخرت د ورځـی د کامیابی او خلاصون وسیله ده. او د دنیوی اقتصادی آسانتیاو او آرام [قراری] انتظام کول هم د هغی په فرائضوکې شامل دی .

10- وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

[او هغه خلک چې د ده له منلو انکار وکړی او زموږ آیتونـه دروغ وانګیري هغوی د دوزخ ته تلونکي دی هلته به هغوی همیشـه اوسـیږی] .

د اسـلامی حکومـت د شـرعی احکاموڅخـه سـرغړونه یـوازی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دنيائی تاوانونو سبب نه ګرځی بلکه د هغه اصلی اوحقيقی تاوان آخروی او هميشنی تباهی او بربادی ده پنانه غوارم په الله جل جلاله له هغه څخه .

د ابليسی حکومت اصول :

عبدالله بن مسعود ، عبدالله بن عباس او نورو صحابه کرام رضی الله عنهم څخه روايت دی چې :

فجعل ابليس علی ملک الدنيا... وکان له سلطان الارض کان يسوس بين السماء والارض [الله تعالیٰ ابليس د نړی په حکومت ټاکلی وه او هغه ته په ځمکه سلطنت ورکړل شوی وه او هغه د ځمکې او آسمان ترمنځ سياست او حکومت کولو] [138].

ابليس د ابلاس څخه اخستل شوی چې معنی ئی نا اميدی ، پښيمانی ، غم ، حيرانی او پريشانی ده، ابليس هم د خپلی سرغړونی او تکبر په اساس د الله جل جلاله د رحمت څخه نا اميده شوی وه او په غم ، حيرانی او پريشانی کې ککړ وه او همدا د هغی د تسميی علت دی ځکه چې د هغی اصلی نوم حارث يا عزازيل وه .

ابن منظور رحمه الله عليه ليکي چې: وابلس من رحمه الله ای يئس وندم ومنه سمی ابليس . . . وال ابلاس الحيره ... والابلاس الانکسار والحزن [د ابلس معناده فلانکې نفر د الله جل جلاله د رحمت څخه بی برخی اونا اميده شوی دی نو همدا علت دی چې ابليس ته ئی د ابليس نوم ورکړی دی ... ابلاس حيرانتيا ته هم ويل کيږی او ابلاس د ماتی خوړلو اوغمجنيدو له پاره هم راځی] [139].

د ابليسی نظام اصول د خلافت د اصولو ضد دی ددی ابليسی

---

[138] - تفسير ابن جرير ليکنه لومړی ټوک 226 مخ - تاريخ ابن جريرطبری لومړی ټوک 41 مخ - الکامل د ابن الاثير ليکنه لومړی ټوک 23مخ - البدايه النهايه عمادا لدين بن کثيرليکنه لومړی ټوک 55 مخ

[139] - لسان العرب 6 ټوک 29 مخ – تفسير ابن جرير طبری ا ټوک 227 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سياست څوخواوی په لاندی ډول دی :

1- أَبَى [هغه انکاروکړ] :

د ابلسی سياست لومړی بنستيزاصل دا دی چې د شرعی قانون د فوقيت څخه انکاراو د الله جل جلاله د حکمونوڅخه مخ اړول .

2- وَاسْتَكْبَرَ [د خپلی لوئی په غرور کې اخته شو] :

خپل ځان ئی لوی وګاڼه، د خپل ځان له پاره ئی لوړوالی او مطلق العنانيت اختيارکړ.

3- وَكَانَ مِنْ الْكَافِرِينَ [اود نه منونکو له ډلی څخه شو] .

د مسلمانانو په پرتله کافروته ترجيح ورکول او د هغوی د ډلی سره يوځای‌کيده.

4- قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ

[ابليس وويل چې زه له هغه نه غوره يم تا زه د اوره څخه پيدا کړی يم او هغه دی له خټی‌څخه پيداکړی دی] .

د ابليس له دی‌وينا څخه معلوميږی چې دعقلی سياست [دشريعت په مقابل کې‌دعقل علويت اونشنليزم يعنی‌قوم پرستی‌اونژادپالنی]اول داعی‌ابليس وه هغه به ويل چې عقل هيڅکله دانه قبلوی چې د اعلی نسل او نژاد پرځای ښکته او ادنی نژاد ته د ځمکې د خلافت او سياست امور وسپارل شی .

5- لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ

[خامخا به زه هغوی ته ستا په سمه لاره کښينم] .

6- هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلَى

[ای آدمه ! تا ته هغه و نه درونه ښيم چې په هغی سره تل تر تله ژونداو نه ختميدونکې سلطنت په لاس درځی؟] .

غولونه د ځواک له پاره لوږه پيداکول،او باطل دحق په څير رامخته کول د ابليس پاليسی ده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

7- فَقُلْنَا يَاآدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ

[په دی سره مونږ آدم علیه السلام ته وویل چې ګوره دا ستا او ستا د میرمنی دښمن دی] .

8- يَنزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوْآتِهِمَا

[او له هغو څخه یی د هغوی جامی ویستلی وی ترڅو د هغوی شرم ځایونه یو د بل په وړاندی لوڅ شي]

د بی پردګی او عریانی خپرول د ابلیسی نظام غوره پالیسی ده دا هغه ابلیسی اصول وه چې په هر وخت او هره زمانه کې پری د ابلیسیاو طاغوتی نظامونو توغ جګوونکې او پیروان هر وخت او هره زمانه کې موجود وی او تر ټاکلی وخته پوری به موجود وی

ستیزه کار رهاہے ازل سے تا امروز
چراغ مصطفوی سےشرار بولھبی !

[د ازل څخه تر نن پوری د خیر[نبوی رڼا] او شر[دابولهب د فتنی] ترمنځ کشمکش راروان دی] .

د حضرت یوسف علیه السلام د خلافت دوره

[تقریباً 1877 ق م څخه تر1797ق م پوری]

وَقَالَ الْمَلِكُ ائْتُونِي بِهِ أَسْتَخْلِصْهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ[]قَالَ اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ[]وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَبَوَّأُ مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ[]وَلَأَجْرُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ

[د سورت یوسف 54 – 57 آیتونه]

[پادشاه وویل: هغه ما ته راولئ ترڅو زه هغه د ځان له پاره مخصوص کړم کله چې یوسف علیه السلام له هغه سره خبری وکړی نو هغه وویل اوس ته زما په وړاندی قدر او منزلت لری او ستا په امانتداری باندی پوره ډاډینه ده یوسف علیه السلام وویل : د هیواد

(c) ketabton.com: The Digital Library

خزانی ما ته وسپاره زه ساتونکې هم یم او عالم هم ، پدی توګه مونږ په هغه هیواد کې دیوسف علیه السلام له پاره د حاکمیت لاره اواره کړه د هغه خوښه وه چې په هغه [هیواد] کې چې چیرته غوښتل ځانته ځای جوړکړي مونږ خپل رحمت چاته مو چې خوښه شی ورپه برخه کوو ، د ښو کسانو اجر له مونږ سره نه ضایع کیږی] .

په دی آیتونوکې د یوسف علیه السلام د حکومت یادوونه شوی ده چې هغه د مصر په ځمکه نزدی اتیا کاله کړی وه .

حضرت ابراهیم علیه السلام د عراق څخه هجرت وکړ اوکنعان [فلسطین] ئې‌خپل مرکز وټاکه، د اسلام په همدی نوی مرکز کې دحضرت ابراهیم علیه السلام د لمسی حضرت یعقوب علیه السلام څخه یوسف علیه السلام پیدا شو،ورونوئی دکینی او حسد به اساس نومـوړی پـه کـوهی کـې وروغورځـاوه یـو تجارتی‌کـاروان هغـه دکوهی‌څخه راوویست او د مصر په عزیز باندی ئی وپلوره د مصر د عزیز ښځی د هغه دګناه ګارولو له پاره منډی تړی شروع کړی، خو یوسف علیه السلام تری مخ واړاوه او بلکل پاک لمنی او معصوم پاتی شو، خو بیا هم د ګناه څخه د مخ اړونی په اساس په بندی خانه کې ورواچول شواته یالس کاله په بندی خانه کې پاته شو،هلته زندان کې ورته د نبوت مقام ورکول شو، نو د توحید بلنه ئی بندیانو ته ورکړه د هغه علیه السلام د امانت پالنی ، ریښتونوالی، د نفس کنترولولو، حلم او بردباری ، ذهانت ، فراست او په ټولو معاملو د پوهیدلو په واسطه د مصرخلک ډیرد تاثیر لاندی راغله، پادشاه هم تر تاثیرلاندی راغـی،د خـوب د تعبیرونـو او دراتلـونکې قحطـی د تـدبیرونو دبیانولوڅخه دیوسف علیه السلام شان اوکمال نور هم وځلید د مخامخ خبروپه واسطه ئی نورهم تاثیرزیات شو،نو هغه وه چې بادشاه ورته وویل چې دنن نه ایسته ته دلته معزز اومعتمد ئی،یوسف علیه السلام درک کړه چې د دین د اقامت له پاره دځواک دلاسته راوړو

(c) ketabton.com: The Digital Library

حالات برابر دی نوهماغه وه چې یوسف علیه السلام ورته وویل – یوازی دمعززیدو، معتمد یدواوخاص مشاوری څخه څه نه جوړیږی نودمملکت ټولی خزانی ټول وسائل اومنابع او پوره اختیارات ماته راکړه پادشاه دده دا غوښتنه ومنله ،او د مملکت ټول اموری ده ته وسپارل اوپه خپله یوازی په نوم پادشاه پاتی شو او د امام مجاهد د وینا په اساس په خپله مسلمان هم شو.

د اسلامی انقلاب دراوستلو او داسلامی حکومت د قائمولودری ذریعی دی :

1] د بلنی، تبلیغ، ښوونی او روزنی په واسطه د ملک ډیر وګړی په خپله د خپل ځان له پاره عادل اوصالح حکمران ټاکې،او که چیری نبی موجود وی نودهغی‌مشری او قیادت ته غاړه ږدی.

2]د صالحینواو نیکانو د یوه ټولګی په واسطه جهاد شروع شی او د جنګ له لاری په ځواک او اقتدارقبضه وکړل شی .

3] یا داسی حالات منځ ته راشی چې د ځواک بدلون د امن په واسطه صورت نیسی د یوسف علیه السلام له پاره په دی وخت کې دغه دریمه لار په لاس ورغلی وه هغه هم ددی حالاتوڅخه ګټه واخیسته او په ځواک ئی قضبه وکړه او د عدل او انصاف سره ئی د مصر په خلکو اتیا کاله حکومت وکړ ټولو نارینو او ښځو ایمان راوړ او د مملکت سرداران او مسئولین ټول د نوموړی پیروان وګرځیدل .

دا کوم پادشاه وه چې خپل اقتدار ئی یوسف علیه السلام ته منتقل کړ؟ د نوی عصر د محقیقینو نظر دا دی چې دا د مصر د [هکسوس] یا [هائک سوس] یو پادشاه وه چې په مصری تاریخ کې ئی نوم ابوقیس ښوول شوی دی داسی فکرکیږی چې هغه په [1877ق م] کې خپل حکومت یوسف علیه السلام ته وروسپاره په پخوانی مصری ژبه کې [هائک] پادشاه ته ویل کیږی او [سوس] شپون او درمی‌خاوند ته وایی دا خلک سامی نژادی وه د اوښانو،میږو اووزو ساتل دهغوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاروه د سوری او فلسطین څخه راغلی وو او مصر نیولی وه په هغه زمانه کې د مصر دارالسلطنت ممفس [منف] وُ اوس هم دقاهری په جنوب کې نزدی14میله لری د هغی ښار نښی او آثار شته دی .

خو عربی تاریخ پوهانو او زمونږ مفسرین ددی پادشاه نوم ریان بن الولید ښئی چې د عملاق بن لاوز بن سام د اولاد څخه وه ابن جریررحمه الله علیه لیکېچې دابن عباس رضیالله عنه او ابن اسحق رضیالله عنه څخه روایت دی چې د هغی وخت د پادشاه نوم ریان بن الولیدوه چې د عمالقه د ډلی‌څخه وه،نورود هغی نسب په دی ډول تشریح کړی دی ، ریان بن الولید بن ثروان بن راشه بن عمروبن عملاق بن لاوز بن سام بن نوح علیه السلام - ځینی وائی چې دی پادشاه د مړینی ترمخه اسلام قبول کړی‌وه اود یوسف علیه السلام پیروی ئی اختیارکړی وه او بیا د یوسف علیه السلام په ژوندکې مړشوی وه [140].

د خزائن الارض تفسیر :

ځینی خلکود " اجعلنی علی خزائن الارض" څخه دا مقصد اخستی دی چې ما د خزانو وزیر وګرځوه او ددی خبری څخه ئی داسیاټکل کړی چې په کافرانه حکومت کې وزارت کول روا دی دا ډیره لویه غلطی ده چې باید ازاله ئی وکړل شی .

"خزائن د خزانه بالکسرجمع ده،چې یوازی د غلیاو غذا په معنی نه استعمالیږی بلکه ټول هغه مالونه ،وسائل او منابع په کې شامل دی چې د اړتیا په خاطر را ټولول کیږی او بیا د هغه ساتنه کیږی دا د خزن یخزن خزناً له بابه څخه دی چې د ساتنی او نګرانی معنی ورکوی په قرآنکریم کې راغلی دی چې " وان من شئی الا عندنا خزائنه " [د هرشی خزانی زما سره دی ځرګنده ده چې په دی آیت کې یوازی د خوراکې ځیزونو څخه مقصد نه دی بلکه د هرڅه خزانی تری مقصددی

[140]- تاریخ الامم والملوک د طبری لیکنه لومړی ټوک 172 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خزانه او مخزن هغه ځه ته هم ویل کیږی چې هلته داړتیا وړشیان ساتل کیږی [141].

د خزائنو د دی لغوی څیړنی څخه دا معلومه شوه چې یوسف علیه السلام د مملکت د ټولو مالونو وسائلواومنابعو غوښتنه کړی وه هغه یوازی د یوه وزارت یا اداری د نګرانی غوښتنه نه وه کړی .

ابن جریر رحمه الله علیه په دی هکله فرمایی : قال ابن زید رحمه الله علیه الفرعون خزائن کثیره غیرالطعام قال فاسلم سلطانه کله الیه وجعل القضاء الیه امره وقضاء نافذ.... استعمله الملک علی مصر و کان صاحب امرها و قا ل ابن زید و لوشاء ان یجعل فرعون من تحت یدیه ویجعله فوقه لفعل وقال مجاهد اسلم الملک الذی کان معه یوسف علیه السلام [ابن زید رحمه الله علیه ویلی دی چې دخوراکې موادو پرته د مصرد فرعون سره نوری هم ډیری خزانی دی پادشاه ددی ټولو خزانو اختیار او واک یوسف علیه السلام ته ورکړی وه او د پریکړی کولوحق هم له ده سره وه په دی وخت کې په ټول مصر د حضرت یوسف علیه السلام حکم او فیصله چلیده .... پادشاه هم نوموړی د مصر حکمران او اختیارمند ګرځولی وه ، ابن زیاد رحمه الله علیه دا هم ویلی دی چې هغه کولای شو چې فرعون د خپل لاس لاندی او خپل ځان پری پورته کړی حضرت مجاهد رحمه الله علیه وایی چې پادشاه مسلمان شوی هم وه][142].

مفسرین اومورخین لیکې چې :

د اقتدار انتقالولو وروسته حضرت یوسف علیه السلام په شاهی تخت لکه د سپوږمی په څیر وځلید او د مملکت سرداران او مسئولین د هغه او د هغه د حکومت فرمان وړونکې وګرځیدل ، پخپله پادشاه

---

[141]- لسان العرب 13 ټوک 139 مخ

[142]- تفسیرابن جریر 13ټوک 5-6 مخونه - تفسیر خازن 28 مخ 3 ټوک - تفسیر مظهری 5 ټوک 174 مخ – روح المعانی 5 ټوک 13 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګوښه شو" فوض امره الیـه " او د مملکت ټـول امـورئی حضرت یوسف علیه السلام ته وروسپارل قطفیرئی د صدراعظمی د منصب څخه لـری کړ او دا منصب ئی حضرت یوسف علیه السلام تـه ورحوالـه کړ، فسـلم سلطانه کله الیه [ټول سلطنت ئی هغه ته په حواله کړ] [143].

حافظ عماد الدین بن کثیررحمه الله علیه لیکلی چې :

وسلطه علی جمیع الارض والبسه خاتمه .... وقال لـه لست اعظم منـــک الابالکرســـی.... وکـــان یوســـف اذ ذاک الحـــاکم فـــی امورالدیارالمصریه دنیا ودینا [اوپادشاه حضرت یوسف علیـه السـلام د مصـر د ټـولی ځمکې حکمـران وګرځاوه خپلـه ګوتـه ئـی [د سـلطنت مهر] هغه ته پـه ګوتـه کـړه اوورتـه ئـی وویـل چې زه ستا څخـه یـوازی د تخت او چوکې په لحاظ پورته یم په هغی وخت کې یوسف علیه السـلام د ینی او دنیوی وه [144] .

د دی اقتباسـاتو: فسـلم سـلطانه کلـه فـوض امـره الیـه سـلطه علـی جمیع ارض مصرو انت له الملوک - الحکام فیامور الدیار المصریه او نورو جملوکې په ډیره څرګنده توګـه راغلـی چې د یوسف علیـه السـلام حیثیـت د یـوه نـوکر او مـامور پـه توګـه نـه وه بلکـه هغـه پـه خپلـه د سلطنت مشری په غاړه درلوده که څه هم پـه رسـمی توګـه تـاج اوتخت د پادشـاه پـه لاس کې وه خـو پـه حزائن الارض بانـدی د ټـاکلو او تمکـین فیالارض څخه همدا مقصـد اخسـتل شـوی،چې هغـه پـه عملـی توګـه د سـلطنت حکمـران وه او یوسـف علیـه السـلام پـه خپلـه هـم خپـل دغـه صلاحیتونه د حکومت په نوم یاد کړی دی .

---

143 - زادالمسیرلابن جوزی رحمه الله علیه 4 ټوک 244 مخ – تفسیرکبیر د امام رازی رحمه الله علیه 18ټوک 162مخ – تفسیر قرطبی9مخ 13مخ – تفسیر خازن 3 ټوک 28 مخ – تفسیرمظهری 5 - ټوک 174مخ - تفسیر روح المعانی 13 ټوک 5 مخ - الکامل د ابن الاثیر لیکنه لومړی ټوک 147مخ

144 - البدایه والنهایه لومړی ټوک 210- 211مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنْ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيـــلِ الْأَحَادِيـــثِ فَـــاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ

[د يوسف سورت **101** آيت]

[ای ربه تا ماته حکومت راکړی او تا ما ته د ځینی خبرو حقیقت راوښود ،ای د ځمکې او آسمانونو پیدا کونکیه په دنیا او آخرت کې ته زما کارجوړونکې یی ما ته مړینه په اسلام کې په برخه کړه او ما د نیکو خلکو سره یو ځای کړه **]** .

په بائبل کې هم داسی مضمون راغلی : ته زما دکور اختیارمند ئی او زما په ټولی رعیت ستا حکم چلیږی یوازی د تخت د خاوند په صفت زه له تا څخه لوړ یم ... گوره چې زه تا د ټول مصر حکمران گرځوم ...اوستا د حکم پرته به په ټول مصرکې هیڅ څوک خپل لاس هم ونه خوځوی [145].

امام قرطبی رحمه الله علیه لیکې چې : و لما فوض الملك امر مصر الی یوسف تلطف بالناس وجعل یدعوهم الاسلام حتی امنوا به و اقام فیهم العدل فاحبه الرجال والنساء **[**کله چې پادشاه یوسف علیه السلام ته د مصرځواک او واک وروسپاره نو هغه د خلکو سره د نرمی او شفقت لاره اختیارکړه،هغوی ته ئی د اسلام په لوربلنه ورکړه،هغوی هم په ده ایمان راوړ اوهغه هم دمصردخلکوترمنځ عدل او انصاف قائم کړ نو ښځو او نرو ټولو د یوسف علیه السلام سره مینه شروع کړه **]** [146].

په غیر اسلامی حکومتونو
کې د ماموریت یا د امارت غوښتنی مسئله:

---

[145] - بائبل کتاب پیدایش 41 باب 39-45 آیتونه

146 - تفسیر قرطبی 9 ټوک 218 مخ – تفسیر الکبیر 18 ټوک 162 مخ - زاد المسیر4 ټوک 246 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله جل جلاله فرمایلی: قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ [د سورت القصص 17 آیت]

[موسی علیه السلام ژمنه وکړه چې ای زما ربه ! دغه احسان چې تا پر ما کړیدی له دی وروسته به هیڅکله د مجرمانوملاتړ نه شم] .

رسول اکرم حضرت محمد صلیالله علیه وسلم ته الله جل جلاله حکم کړی دی چې :

فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ [د سورت القصص 78 آیت]

[هیڅکله د مجرمانو ملاتړ مه جوړیږه] .

دلته یوپوښتنه پیدا کیږی چې یوسف علیه السلام د کافر پادشاه په حکومت کې منصب ولی قبول کړ؟ ځکه چې دا خو د یو غیر اسلامی حکومت سره کومک دی ددی پوښتنی ځواب په دی څیړنه کې تر لاسه کیږی چې دا منصب ددین د اقامی په خاطرقبول شوی وه،که چیری پالیسی د کفری نظام وی اوحکم اوپریکړی د کافر پادشاه په لاس کې وی، نو په هغه صورت کې واقعاً د دی منصب په قبلولو سره د یو غیراسلامی نظام چلول ، د کفر کومک او مرسته ده نو پیغمبر علیه السلام لا څه چې یوعام متقی مؤمن ئی هم نه نشی قبلولای [حاشاوکلا] خو په مصرکې ټول اختیارات د حضرت یوسف علیه السلام په واک کې وه او د همغه حکم نافذ وه- پادشاه یوازی په نوم د تخت او تاج خاوند وه او تراوسه پوری د دی رسمی تخت او رسمی پادشاهی د پائی ته رسولو لپاره شرائط برابرنه وه او د یوسف علیه السلام له پاره همدا یوه لاره خلاصه وه چې یوازی په نوم پادشاهی دی تریوه وخته اوسی خو په عملی توګه دی د حق د قایمدو او د خلکو د سیاست ټول نظام دده په لاس کې وی همغه وه چې نوموړی د وخته څخه ګټه واخسته او ځواک ئی لاس ته راوست .

مفسرینو رحمه الله علیهم د حضرت یوسف علیه السلام د وزارت د منصب د قبلولو علتونه همدا ښوولی دی .

امام قرطبی رحمه الله علیه لیکې چې: ځینی پوهانو ویلی دی چې په دی آیت کې " اجعلنی علی خزائن الارض " ددی خبری له پاره دلیل دی،چې یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

بهترشخص ته فاضل شخص ته د یو فاجر، فاسق یا کافر حکمران لخوا د کارونو سپارل اوقبلول روا دی خو په دی شرط چې د منصب قبلوونکې ته دا په ډاګه شی چې هغه ته به ټول واک ورکول کیږی که هغه وغواړی اصلاحی لاری اختیارکړی د هغه په کارکې کوم خنډونه پیدا نه شی خو که دا کار او منصب د یو فاسق او فاجر شخص په لاس کې وی او یا د هغی د فسق او فجور او یا د نفسی غوښتنو پیروی وی نو بیا د داسی‌منصب قبلول روانه دی [147].

قاضی ثناء الله پانی‌پتی رحمه الله علیه لیکې چې : په دی آیت کې ددی خبری دلیل شته چې د کافر یا ظالم پادشاه د لاسه د مسئولیت او منصب قبلول روا دی خو په دی شرط چې د حق د قیام له پاره او د مخلوق د سیاسی ښیګڼی له پاره بله کومه لار نه وی موجود ، پرته له دی چې د همدی کافراو جابر له لاسه اختیار او اقتدار لاس ته راوړی [148].

دوهمه پوښته دا راپیدا کیږی چې آیا د منصب او امارت غوښتل او یا د هغی په طرف میلان پیداکول ناروا دی ؟

الله جل جلاله فرمایلی دی چې :

تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ [د سورت القصص 83 آیت]

[هغه د اخرت کور خو به مونږ د هغو خلکو له پاره مخصوص کړو چې په ځمکه کې خپله لویی نه غواړی او نه د فساد کولو اراده لری او نیک عاقبت او انجام یوازی د پرهیزګارانو له پاره دی] .

یوسف علیه السلام د الله جل جلاله پیغمبر وه په یو پیغمبر د مخلوق د معاملاتو انتظام او د امت د ښګڼو او مصالحو اهتمام د استطاعت په اندازه او د امکان په صورت کې واجب دی .

---

147 - امام قرطبی رحمه الله علیه 9 ټوک 215مخ

148 تفسیرمظهری 5 ټوک 174مخ - روح المعانی 13ټوک 5 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دی وخت کې دا کار د همدی لاری ممکن وه کوم چې یوسف علیه السلام اختیار کړی وه لکه څنګه چې د واجبو او فرضو ادا کول کوم شی پوری موقوف وی نو د هغه حصول هم واجب او فرض ګرځی نو په همدی خاطر د قتدار غوښتنه او په هغی قبضه کول په یوسف علیه السلام واجب شوی وه اودا په دی خاطر چې په دی وخت کې د یوسف علیه السلام پرته بل ځوک ددی منصب اهل او قابل نه وه او نه د واجب غوښتنه جاه طلبی وه [149].

امام قرطبی رحمه الله علیه فرمائی چې : " ددی منصب لاس ته راوړل د یوسف علیه السلام لپاره " فرض عین"ګرځیدلی وه او دا په دی خاطر چې د ده علیه السلام څخه پرته بل داسی بااهمیته شخص په دی وخت کښموجودنه وه نن هم همداحکم پرخپل ځای دی که چیری د چا په خپل نفس باندی باوروی چې هغه به په حق باندی ثابت قدمه اوسی اوبل کوم اهل ددی وظیفی د انجامولوله پاره دده نه زیات مناسب موجود نه وی، نو په دی وخت کې د مسئولیت دغه منصب ته به همدا تاکل کیږی او د هغیلاس ته راوړل په هغه باندی واجب دی خوکه چیری هلته نور اهل خلک هم موجود وی، نوبیا ددی منصب خواهش اوطلب دده له پاره روانه دی .دا په دی خاطرچې رسول صلیالله علیه وسلم فرمایلیدی چې: د امارت خواهش او غوښتنه ونه کړی [150].

د طالوت حکومت

[تقریباً 1020 ق م څخه تر1004ق م پوری]

وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ

---

[149]- تفسیرالکبیر مختصر د امام رازی لیکنه **18**ټوک **160-161**مخونه

[150] - تفسیرقرطبی 9 ټوک 216 مخ - زاد المسیر د ابن جوزی لیکنه 4 ټوک 243 مخ - تفسیر خازن 3 ټوک 27 مخ - تفسیر مظهری 5 ټوک 173 مخ - تفسیر روح المعانی 13ټوک 5 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنْ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ [د البقره سورت 147 آیت]

[د هغو پیغمبر هغو ته وویل چې الله جل جلاله طالوت تاسی له پاره بادشاه مقررکړی دی هغوی وویل هغه څنګه پر مونږ د پادشاه کیدو استحقاق ومینده ؟ د هغه په پرتله مونږ د پادشاهی زیات وړیو. هغه کوم زیات شتمن سړی ندی پیغمبر ځواب ورکړه الله جل جلاله پر تاسی هماغه غوره کړیدی او هغه ته یی روحی او جسمی دواړه ډوله پراخ اهلیت وربښلی دی او الله واکمن دی چا ته یی خوښه شي خپل ملک ورکوی . الله جل جلاله سره ډیره پراخی ده او هر څه باندی عالم دی] .

د موسی علیه السلام او حضرت هارون علیه السلام دوفات څخه وروسته کله چې د یوشع بن نون په مشری فلسطین فتح شو نو بنیاسرائیلو د خپل ځان له پاره کوم متحده حکومت جوړ نه کړای شو بلکه په قبائلی دښمنیو ککړ شو د دری سوه پنځوس کالو څخه زیاته موده همدغه د ملوک طوائفی دوره وه تر هغه پوری چې د عمالقو پخوانیو مشرکو قبائلو یو متحده محاذ جوړ کړ او نبی اسرائیل ئی د فلسطین د لوی برخی څخه وویستل او تابوت سکینه ئی هم تری واخست ، نو هماغه وه چې طالوت رحمه الله علیه د313 صالحو او مؤمنو کوچنی فوځ په ملګرتیا د عمالقو مقابله وکړه او د جالوت عسکرو ته ئی ماتی ورکړه نو په 1020 میلاد وړاندی کې بنی اسرائیلو یو متحده حکومت جوړ کړچې تر1004میلاد وړاندی پوری ئی یعنی16کاله ئی دوام وکړ.

طالوت رحمه الله علیه په خپله نبی نه وه هغه په اصل کې د حضرت ثمویل علیه السلام تر مشری لاندی حکومت کاوه خو څرنګه چې هغه ډیر زوړ شوی وه- نو په دی خاطرد حکومت نظم ظاهراُ د طالوت په لاس کې وه اوهغه د حضرت ثمویل علیه السلام د احکامواو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاربنوونو مطابق كارکولو- د هغه ټاکل هم د وحی په اساس وه که څه هم طالوت رحمه الله علیه د بنی اسرائیلوله ډلی څخه وه خو ددی ترمخه دده په کورنۍکې هیڅ سردار یا حکمران نه وه تیر شوی په دی وخت کې په بنی اسرائیلوکې د قبیله پرستی ، دنیا پرستی، مکروبونه خپاره شوی وه همد اعلت وه چې هغوی د الله جل جلاله لخوا په ټاکلی حکمران هم اعتراض وکړه او دلیل ئی دا راوړه چې دده سره دولت نه شته ، یعنیحکومت کول خو د خانانو، نوابانو بډایانو او... حق دی دغریبو،مزدورانوکارخودسرمایه دارانوخدمت کول دی نه دا چې په هغوی دی حکومت وکړی د الله جل جلاله بنی ورته وفرمایل : چې د قیادت اومشری یا د حکومت او سیاست لپاره نژاد، قبیله، دولت او ثروت کوم اهمیت نه لری، بلکه اهلیت ته اهمیت ورکول کیږی طالوت د علمی او جسمانی پلوه په تاسی ټولو قوی او پورته دی نو ددی امله الله جل جلاله هغه په تاسیحکمران ټاکلی دی خوهغوی بیا هم تیارنه وه خو کله چې دکرامت په ډول [د سکینی تابوت] یا [مبارک صندوق] د طالوت لاس ته ورغی نود هغه وروسته به چې هرچیرته تلو، نو مشری به ئی منل کیده، طالوت رحمه الله علیه د عمالقو د مشرکو قبائلو څخه د مملکت د ازادیدو له پاره فوځ تیارکړ د اردن په کانال کې د اوبو څښلونه د منعی،کولو په اساس ئی د فوځ د صبر استقامت او د هغوی د نظم آزمیښت وکړ،د زرګونو عسکرو څخه یوازی 313 زیات یاکمو خلکو په دی آزمیښت کې کامیابی ترلاسه کړه ،اوبیا د همدی یو موتی مؤمن فوځ په واسطه ئی د جالوت لوی فوځ ته ماتی ورکړه اوجالوت د داود علیه السلام په لاس په قتل ورسید.داود علیه السلام په هغه وخت کې بلکل ځوان او د طالوت په عسکروکې شامل شوی وه د دی لوئی کامیابی وروسته د بنیاسرائیلو متحداومستحکم حکومت په شام او فلسطین کې جوړشو او د ملوک الطوائفی دوره پائی ته ورسیده .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د داود علیه السلام خلافت

[تقریباً 1004ق م څخه تر965ق م پوری]

يَادَاوُودُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُمْ بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعْ الْهَوَى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ [د ص سورت 26 آیت]

[ای داوده ! مونږ ته پرځمکه خلیفه ګرځولی ئی، له دی کبله ته د خلکو ترمنځ په انصاف سره حکومت وکړه او د نفسی غوښتنی پیروی مه کوه چې هغه به تا د الله جل جلاله د لاری څخه واړه وی او کوم کسان چې د الله جل جلاله له لاری څخه بی لاری شی په یقینی ډول د هغوی له پاره سخته سزا ده چې هغو د حساب ورځ هیره کړی ده] .

وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ [د البقره سورت 251 آیت]

[اوالله جل جلاله داود علیه السلام ته سلطنت او حکمت ورپه برخه کړ او هر هغه څه یې ورزده کړل چې د الله جل جلاله خوښوه] .

دطالوت رحمه الله علیه څخه وروسته دداود علیه السلام خلافت جوړشو چې د1004 میلاد وړاندی څخه تر965 میلاد وړاندی پوری یعنی نژدی څلویښت کاله ئی‌دوام وکړ په دی‌آیت کې د همدی داود علیه السلام دخلافت یادوونه شوی ده. د جالوت د قتلولو وروسته د حضرت داود علیه السلام بهادری او شجاعت ښکاره شوی وه خود نبوت د ورکولو وروسته د لوی الله جل جلاله په فضل اوکرم په هرځای کې بری او نصرت دده قدمونه ښکلول په ډیر لږ وخت کې په سوریه ، عراق فلسطین او د اردن د ختیځ په ټولو سیموکې د ده خلافت جوړشو.

د " یا داود انا جعلناک خلیفه فی الارض " د تفسیر په هکله د څو مفسیرینو لیکنی دکتنی وړدی :

"حکما بین اهلها [د ځمکې د اوسیدونکو ترمنځ حکومت

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوونکي][151]،ای تدبرامرالعبادمن قبلنابامرنا [ته زمونږله خوا نه او زمونږ په حکم د بندګانو د معاملاتو نظم ونسق چلوی] [152]، فی الدعاء الیالله وسیاسه الناس [ته د الله جل جلاله په خوا د بلنی او د خلکو د سیاست له پاره خلیفه ګرځول شوی ئی] [153].

الله جل جلاله داود علیه السلام ته حکم کړی وه چې دانصاف په اساس به پریکړیکوی.اودخپل نفس دغوښتنیپیروی به نه کوی.ځکه چې هغه تادالله جل جلاله د لاری څخه آړوی.

حافظ عماد الدین ابن کثیر رحمه الله علیه په دی هکله لیکي چې: "دا د الله جل جلاله له خوا نه حکمرانانو ته وصیت دی چې د حق په اساس به پریکړه کوی او د هغه نه به مخ نه اړوی که نه نو د مستقیمی لاری څخه به وښویږی ابن ابی حاتم رحمه الله علیه د اسنادو په اساس رانقل کړی دی،چې اموی پادشاه ولید بن عبدالملک یوه ورځ د ابوزرعه رحمه الله علیه څخه پوښتنه وکړه چې تا تورات او انجیل هم لوستی دی، قرآن دی هم لوستی دی او ته د فقه عالم هم ئی، نودا ووایه چې آیا د خلیفه سره به هم محاسبه کیږی ابوزرعه رحمه الله علیه وویل: ای امیرالمؤمنین رښتیاخبره وکړم؟ ولید ورته وویل: بلکل،ابوزرعه رحمه الله علیه وویل: د الله جل جلاله په نزد ته ډیرمعزز ئی که داود علیه السلام ؟ هغه ته الله جل جلاله نبوت هم ورکړی وه اوحکومت هم، خو ددی سره سره هم الله جل جلاله هغه خبرکړی وه چېکه چیری تا د نفس پیروی وکړه ا ود عدل او انصاف لاردی غوره نه کړه نو د سختی سزا او محاسبی څخه به خلاص نه شی [154].

امام رازی رحمه الله علیه فرمائی چې: هرهغه څوک چې سیاسی

---

[151]- تفسیرابن جریرطبری 23ټوک 151مخ
[152]- تفسیرزادالمسیرد ابن جوزی لیکنه 7 ټوک 124مخ
[153] -- تقسیرکبیر 26ټوک 199
[154]- تفسیر ابن کثیر 6 ټوک 55 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکمران اوسی او د خپلو شخصي ګټو او اهدافو په خاطرحکومت کوی ، نود هغه په نتیجه کې به خرابی را پیدا کیږی او بالاخره به دا حکمران په خپله تباه کیږی، خو هغه حکمران اوسیاسی‌مشرچې د شریعت پابنداوسی، نو مصالح ، ښیګڼی او نیکې به خپره شی او د ریاست نظام به په ښئی طریقی سره چلیږی [155].

د سلیمان علیه السلام خلافت

[تقریباً 960 ق م څخه تر926ق م پوری]

وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُو الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ [د البقره سورت 102 آیت]

[او په دی لړ کې یی دهغو شیانو پیروی وکړه چې شیطانانو د سلیمان علیه السلام د حکومت د نوم په اخیستلوولړاندی کول] .

وَكُلًّا آتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا [د الانبیاء سورت 79 آیت]

[اومونږ داود علیه السلام او سلیمان علیه السلام دواړوته حکومت اوعلم ورکړی وه] .

قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ [د ص سورت 35 آیت]

[سلیمان علیه السلام وویل‌چې ای پروردګاره ! راکړی ماته د هغه ډول حکومت چې مناسب نه وی چاته زماڅخه وروسته ،بی شکه چې ته دهرڅه بخښوونکې ئی].

وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُدَ [د النمل سورت 16 آیت]

[او سلیمان علیه السلام د داود علیه السلام وارث وګرځید] .

دداود علیه السلام څخه وروسته د هغه پراخه حکومت د هغه زوی حضرت سلیمان علیه السلام ته په لاس ورغی دا دولی عهدی رواج شوی طریقه نه وه خولکه څنګه چې داود علیه السلام د الله جل جلاله د طرفه په حکومت کولو مامورشوی وه نوپه همدی توګه ئی سلیمان

155- تفسیر کبیر 26 توک 119 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

عليه السلام ته هم د نبوت په څنګ کې دحکومت منصب ورکړی وه .
نبی د الله جل جلاله له خواڅخه ټاکل کیږی اوکله چېحاکم د خپلو ښکته مامورینو ټاکنه کوی نو بیا دهغه له پاره انتخاب ضرورت نه وی،په قرآنکریم کې دا نه دی ویل شوی چې داود علیه السلام خپل زوی سلیمان علیه السلام د حکومت وارث اوولی عهدټاکلی وه بلکه دورث کلمه راغلی ده وارث اوقائم مقام یې وګرځاوه-ځواب ئی روښانه دی هغه چا چې داود علیه السلام خلیفه ټاکلی وه- همغی سلیمان علیه السلام ته هم دخلافت منصب ورکړ.یعنی په خپله الله جل جلاله دواړوته دا مسئولیت وریه غاړه کړی وه.

ځرنګه چې د انبیاو پرته نور خلک د الله جل جلاله له طرفه نه ټاکل کیږی، نوپه دی اساس د هغوی تقررد مسلمان امت د شوری په واسطه کوی، الله جل جلاله د سلیمان علیه السلام دعا قبوله کړه او هغه ته ئی د الوتونکو د خبروپه پوهیدوهم قوت ورکړ.او هوا او پیریان ئی هم دهغوی تابع وګرځول بلکه د سبا حکومت هم دهغه د حکومت تر تاثیراو اختیار لاندی راغی، نوپه دی اساس د داود علیه السلام څخه د سلیمان علیه السلام حکومت ډیرقوی او پراخه وه .

په خپله سلیمان علیه السلام فرمائی چې:

وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ [د النمل سورت 16 آيت]

[او مونږ ته داړتیا وړهرشیئ راکړل شوی‌اویقینا ٌچې دا د الله جل جلاله ښکاره فضل او احسان دی].

ددی عظیم الشان او پراخه مملکت له پاره چې دکوموشیانواو اسبابونواړتیا وه هغه ټول راکړل شوی،د سلیمانی دعا څخه دا ثابتیږی چې د دین د اقامی او د شریعت د جاری کیدو په خاطر د الله جل جلاله څخه د مستحکم حکومت غوښتل د نبوت او تقوی په خلاف کارنه دی- افسوس دی چې د سلیمان علیه السلام څخه وروسته د هغه په ځای دکښیا ستوونکو نالایقی او د قوم د اخلاقی‌خرابیو په اساس

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخالفینو بیا سر راجګ کړ او په دی ترتیب د حکومت زوال شروع شو

د سلیمان علیه السلام
لیك
د سبا د ملکې په نوم

إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِاسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَانِ الرَّحِيمِ أَلَّا تَعْلُوا عَلَيَّ وَأْتُونِي مُسْلِمِينَ [د النمل سورت 31 آیت]

[د لوی الله جل جلاله په نامه پیل کوم چې ډیر مهربان او د رحم څښتن دی زما په مقابل کې زور مه کوی او زما حضور ته مسلمانان راشئ] .

داسی لنډ ، جامع د معنی او عظمت نه ډک لیک شاید چا په دنیا کې لیکلی نه وی ددی خط مطلب داوه چې زما د خلافت او اسلامی حکومت په مقابل کې د زور او تکبر څخه کاراخیستل مناسب نه دی ستاخیر په دی کې دی چې اسلام قبول کړی او زما ترمشری لاندی حکومت هم ومنی د دی لیک څخه دا څو اصولی مسائل را په ډاګه کیږی چې:

ټول رسمی او غیر رسمی خطونه باید د بسم الله په لیکلو شروع شی .

د هغه اسلامی حکومت چې د شریعت پابند وی مخالفت کول روانه دی

داد یوه اسلامی حکومت وجیبه ده چې په خپل شاوخوا کې د غیر اسلامی حکومتونو د ړنګولو له پاره ضروری اقدامات وکړی .

د اسلامی حکومت هڅی باید د ملکونو د نیولو له پاره نه وی بلکه د اسلام د سپیڅلی دین د غلبی په خاطر وی .

د ذوالقرنین حکومت

وَيَسْأَلُونَكَ عَنْ ذِي الْقَرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي

(c) ketabton.com: The Digital Library

.... الْأَرْضِ وَآتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ [د الکهف سورت 83 آیت]
[او ای محمده صلی الله علیه وسلم ! دوی له تا نه د ذوالقرنین په باره کې پوښتنه کوی دوی ته ووایه : زه به د هغه څه احوال تاسو ته و اورم مونږ هغه ته په زمکې کې قدرت ورکړی و او هر ډول وسایل او اسباب مو ورښلی وُ].
قرآنکریم دکهف په سورت کې د 83 آیت څخه تر98آیت پوری دذالقرنین د حکومت،جهاد، عدل و انصاف او دالله جل جلاله څخه دویری قیصه بیان کړی ده نو د دی څخه دا معلومیږی چېکوم وخت کې د ذالقرنین په نوم څوک مقبول ، عادل خدای پالونکې او دیندارہ حکمران تیرشوی دی چې د هغه سره د وسایلو پراخی وه او هغه د خپل مرکز په غرب او شرق کې او یوی بلی خوا[شایدچې شمال وی] فتوحات وکړه او د یاجوج او ماجوجو د فساد د مخنیوی او د خپل رعیت د ستاینی په خاطرئی یو مستحکم دیوال جوړکړی وه . د هغه په هیواد کې د عدل او انصاف نظام قایم وه مجرمینوته سزاگانی ورکول کیدی او د نوررعیت سره ئی ډیره نرمیکوله،ده په خپل دی پراخه او لوی حکومت او ډیرو مادی وسائلو غرور او تکبرنه کاوه بلکه دا ئی د الله جل جلاله رحمت گاڼه [قال هذا رحمه من ربی] .
په فرقان حمید او صحیحو احادثیو کې د ذوالقرنین د حکومت وخت او نور تفصیلات ندی ذکر شوی ځکه چې قرآنکریم د تاریخ کتاب نه دی- بلکه د هغه موضوع د هدایت له پاره احکام او د عبرت واقعات بیانول دی او دا مقصد د تفصیلاتو پوهیدوپرته هم لاس ته راځی زمونږ مقصد هم یواځیداښوول دی چې ذوالقرنین یوعادل حکمران وه چې الله جل جلاله ئی تعریف کړیدی اودا ثابتول دی چې ددین د اقامی او د عدل د قیام په خاطرد حکومت او سیاسی نظم جوړول ضروری دی .
دځینی مورخینو او مفسرینو رحمه الله علیهم څخه سخته غلطی

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی چې د ذالقرنین څخه ئی مقصد یونانی، مقدونی سکندر اخستی دی چې په 300 کاله وړاندی له میلاده تیر شوی ، هغه داراکو قتل کړاو د ده وزیر مشهور فلسفوف پوه ارسطو وه.

د حافظ عمادالدین بن کثیر رحمه الله علیه په البدایه او تفسیر دواړوکې ددی خبری سخت تردیدکړیدی ، سکندر یونانی مشرک وه اود ذالقرنین یادوونه قرآنکریم د یو صالح مؤمن په صفت کړیده د حضرت علی رضیالله عنه څخه یوروایت دی چې" ذوالقرنین نه نبی وه نه ملائکه بلکه یو صالح مسلمان وه [156].

حافظ عماد الدین بن کثیر رحمه الله علیه خپله څیړنه داده چېپه قرآنکریم کېذکرشوی ذوالقرنین دیونانی سکندرڅخه دوه زره کاله پخوا د حضرت ابراهیم علیه السلام په زمانه کې تیرشویدی هغه پښی ابل حج وکړ، همدا قول په عمومی توګه په عربی تاریخونواو عامو تفسیرونوکې ذکر شوی دی خو د نورو څیړونکو څیړنه دا ده چې په قران کې ذکر شوی ذوالقرنین څخه مقصد مشهور حکمران سائرس ایرانی وه چې هغه په ایران کېد هخامنشی دکورنی د حکومت بنسټ اینبی وه او هغه د550 وړاندی له میلاد څخه تر539 وړاندی له میلاده پوری 21کاله په ایران حکومت کړی وه دا یو عادل حکمران وه چې ایرانیان پری فخر کوی ایرانیان هغه ته ګورش اعظم وائی، یهودیان ورته خورس ، یونانیان ورته سائرس او عرب ورته کې خسرو وایی .

مولانا ابوالکلام آزاد رحمه الله علیه په تفسیر ترجمان القران کې مولانا سیدابوالاعلیمودودی رحمه الله علیه په تفسیر تفهیم القران کې اومولاناحفظ الرحمن سیوهاروی رحمه الله علیه په قصص القران کې همدی نوی څیړنی ته ترجیح ورکړی ده .

د محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم

[156]- البدایه النهایه 2ټوک106- 108مخونه 1966عیسوی کال بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلافت او سیاست :

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ [د التوبه سورت 33 آیت]

[الله جل جلاله خپل رسول محمد صلی الله علیه وسلم له هدایت او حق سره رالیږلی دی تر څو چې هغه په ټولو ادیانو باندې برلاسی کړي که مشرکانو ته دا څومره ناکاره هم ښکاري] .

د الفتح د سورت د 28 آیت کلمات هم همداسې دي خو د " ولوکره المشرکون " په ځای " وکفی بالله شهیدا " راوړي دي په دې آیت کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د بعثت مقصد او هدف په دې ډول بیان شوی چې هغه به داسلام دین په ټولو باطلو دینونو باندې غالبه وي او د دې لازمي غوښتنه هم همدا ده چې دا دین به د ځواک خاوند وي او نور ټول باطل ادیان به مغلوب اویا به نابودیږي د الشوری په 13 آیت کې ئې محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم او اسلامي ټولنې ته همغه حکم کړی چې نوح علیه السلام ، ابراهیم علیه السلام ، موسی علیه السلام ، عیسی علیه السلام او نورو انبیاوته ئې ورکړی وه یعنې دا چې : ان اقیموالدین [دین قائم کړی] د لغت پوهانو د څیړنې په رڼاکېد دین د اقامې څخه مقصد د دین نافذول ، جاري کول ، ټینګول او مضبوطول ، او هغه ته رواج او شهرت ورکول دي یعنې د هغه غالبول او په هغې عمل کول دي

ځرګنده ده چې د دین کامیابي د دین د خاوندانو د کامیابي پوري تړلې ده ددین د اقامې د فریضې د ادا کولواو د دین د غلبې په خاطر د تعلیم، تبلیغ تربیت او پاکوالي په څنګ کې د اسلامي حکومت جوړولو او د ځواک د ترلاسه کولوکوشش کول هم په نبوي فرائضوکې شامل وه که څه هم رسول الله صلی الله علیه وسلم د فطري طریقې مطابق د نبوت دکار شروع د توحید او تبلیغ ښوونې او روزنې څخه کړې وه او دا په دې خاطر چې ددین د علم نه پرته نه په دین عمل کیږي اونه هغه غالب او نافذیدی شي او نه د پوهو

(c) ketabton.com: The Digital Library

او تربيه شووکارکوونکو د ډلی څخه پرته اسلامیحکومت ټينګيدائی شي او نه کارکولای شي خو د رسول الله صلیالله عليه وسلم د تعليم او تربيې د پيل سره سم يو سياسی فکر هم موجود وه او د شروع سره سم ئـی د سياسـی اثراتـو د پيـدا کولـو تدبيرونـه هـم اختيـارکړی وه چې د همدی تدبيرونو په نتيجه کې د مدينی حکومت دهغـه ترمشـری لانـدی جوړ شو[157].

د توحيد د کليمی غوښتنه

د توحيد په بنسټ د حکومت جوړول

د توحيد دکليمی مفهوم دادی چې د يوه الله جل جلاله څخه پرته بل خدای نه شته او محمد صلیالله عليـه وسـلم د الله جـل جلالـه وروسـتی پيغمبر دی، اله کارجوړونکې تـه هـم ويـل کيـږی اوقـانون جـوړونکې تـه هم لکه څنګه چې د حاکميت په څيړنه کې د دی خبری پـه تفصـيل سـره يادونه شوی هر هغـه څوک چې کـارجوړونکي او قـانون جـوړونکې وی هغـه معبـود هـم وی . او د عبـادت مقصـد هـم دا دی چې د ژوندانـه پـه هـراړخ کـې ديـوه الله جـل جلالـه بنـدګی وشـی، نولـه دی املـه د توحيـد دکليمی غوښتنه دا ده چې يوازی په عباداتو ، معـاملاتو ، اخلاقيـاتوو جزاګانو[تعزيراو حدودو] سياسياتو [دحکومت پـه نظـام] ، ايمانيـاتو او عقائـدو او ټولـو کـې د الله جـل جلالـه او د هغـی د رسـول محمـد صلیالله عليه وسلم د احکامو په مخلصـانه توګه اطاعت وشـی، يـا پـه بل عبارت ، دتوحيد د کليمی غوښتنه دا ده چې داسی يونظـام منـځ تـه راشـی چې هلتـه عبـادت هـم يـوه الله جـل جلالـه لـره وی او اقتصـادی، ټولنيزی اوتمدنی چاری هم د يوه الله جل جلاله د قانون او حکم مطابق سرته ورسيږی په مکې دورکې د رسول اکرم الله صلیالله عليـه وسـلم د توحيـد د تبليـغ پـه وخت کـې د اسـلامی سياسـت او اسـلامی حکومت

[157] لسان العرب 12 ټوک 496-497 مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

فکرهم خلکو ته وړاندی کاوه که څه هم حکومت د هجرت څخه وروسته جوړ شوی وه- د حکومت او سیاست پوری د تړلو احکامو تفصیلات وروسته بیان شوی وه خو هغه ته مخکې ترمخکې اذهان تیاریدل د مکې د خلکو د حکومت وړاندیز په دی خاطر رسول الله صلیالله علیه وسلم مسترد کړ، چې هغوی د توحید د پریښولو شرط رامخته کړی وه. هغوی غوښتل چې د جاهلیت مشرکانه نظام په خپل حال پاته شی خو د دی حکومت مشری دی د پخوانیو سردارنو په ځای په خپله حضرت محمد صلیالله علیه وسلم سره وی څرګنده ده چې دیو نبی په زړه کې د داسی یو حکومت فکرهم نه ګرځی،خو هغه صلی الله علیه وسلم دمکې سرداران قبائلی مشران او خپل خپلوان په مسلسله توګه په دی خبره پوهول چېکه چیری تاسو توحید قبول کړی او د هغی غوښتنیهم ترسره کړی نو په عربو به ستاسی حکومت جوړ شی او عجم به تاسوته جزیه درکوی دا خبره هغه ددی فکرجوړولوله پاره کړی وه، چې د توحیدی نظام غوښتنه یوازی د خلکود عقیدو بدلون نه دی- بلکه د اقتدار او ځواک بدلون هم دی .

دنبوت په لومړیو دریوکلونوکې رسول الله صلیالله علیه وسلم خلک د حکمت او تبلیغ په واسطه په ځانګړی لیدنوکتنوکې د توحید په عقیده پوهول خوکله چې د نبوت په څلورم کال د الشعرا په سورت کې هغه ته دا حکم وشوچې] خپل نژدی خپلوان دی خبردارکړه نو هغه د صفا په غونډی کښی د ټولو قبائلو د نمایندګانو یوه غونډه جوړه کړه او په عامه توګه ئی ورته د توحید بلنه ورکړه- په صحیح بخاریکې خو یوازی دا راغلی دی چې هغه وفرمایل:" زه تاسی ته د الله جل جلاله د عذاب نه دویرولوله پاره راغلیيم- تاسو ایمان راوړی او خپل ځانونه ددی عذاب څخه په څنګ کړی اوکه نه نو زه تاسی د قیامت په ورځ د عذاب څخه نه شم ژغورلای ."

خو ابن سعد رحمه الله علیه چې په 230 هجری کال کې مړ شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی د لاندی الفاظو په زیاتولو سره ئی داسی رانقل کړی دی :

وتدين لكم بها العرب وتذل لكم بها العجم [كه چیری تاسو توحید ومنی نو عرب به ستاسی تابع وګرځی اوعجم به ستاسی د لاس لاندی شی] [158].

د دی نبوی ارشاد څخه دا مقصد دی چې یو توحیدی ریاست به جوړ شی هماغه وه چې حکومت جوړ شو او د قیصر او کسری مانی ئی ورړنګی کړی .

ابن سعد رحمه الله علیه په بل ځای کې لیکي چې : د عامی بلنی د پیل څخه وروسته محمد خاتم الرسول صلی‌الله علیه وسلم ترلسوکالو پوری خلک په همدی خبرو پوهول، هرکال به دحج په وخت کې د [عکاذ مجنه] او[ذوالمجاز] کلنی میلی ځایوکې یوی یوی قبیلي ته ورته ، هغه قبیلی چې رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم به ورتلو په دی ډول دی :

بنوعامر- بنومحارب- بنوفزاره- بنوغسان – بنومره - بنوحنیفه- بنوسلیم- بنوعبس - بنونصر- بنوالبکاء- بنوکنده- بنوکلب- بنوحارث- بنوعذره- الحضارمه

پورته ذکرشوو پنځلس قبیلوته رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم دا رنګه بلنه رسولی وه

یاایهاالناس قولوا لااله الا الله تفلحوا وتملکوبها العرب وتذل لکم العجم واذا آمنتم کنتم ملوکا فی‌الجنه وابولهب ورائه یقول لاتطیعوه فانه صابی وکاذب

[" ای خلکو! ووایاست چې د یوه الله جل جلاله پرته بل معبود نه شته نو تاسو به کامیاب شی اوعجم به هم ستاسی ترلاس لاندی شی اوکله چې تاسی ایمان راوړی نو په جنت کې به هم پادشاهان شی ابولهب د محمد صلی‌الله علیه وسلم تره دده پسی وروسته تللو او ویل

158 طبقات ابن سعد 1 ټوک 216 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

به ئی چې ای خلکو ! دده خبره مه منی دا صابی او دروغجن دی] .

کله چې ابوطالب د مرګ په مرض اخته وه نو د قريشی سردارانو يوهيئت د ابوجهل په مشری ورته راغی او دا شکايت ئی ورته وکړچې ستا وراره زمونږ خدايان نه منی اوته د هغه حمايت او ساتنه کوی ابوطالب رسول اکرم صلیالله عليه وسلم ته وويل وراره جانه ته د خپل قوم څخه څه غواړی هغه مبارک وفرمايلی : اريدمنهم كلمه تدين لهم بها العرب و تؤدی اليهم العجم الجزيه [زه له هغوی يوه خبره غواړم چې د هغی د منلو په صورت کې به عرب د هغوی تابع وګرځی او عجم به يې د لاس لاندی شی او جزيه به ورته ورکوی] .

ابوطالب ورته وويل چې يوازی يوه خبره ؟ رسول الله صلی الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې: کاکاجانه ووايه چې لااله الاالله - هيئت ورته وويل چې آيا مونږ يوازی د يوه الله جل جلاله بندګی وکړو په قريشی ملت [آخری ملت] کې مونږ تر اوسه پوری داسی خبره نه وه اوريدلی دا درواغ دی نو په همدی وخت کې د ص د سورت لومړی اوه آيتونه رانازل شول [159] .

د عربو او عجمو د حکومت کولو يادونه د مکې دور به بلنوکې ځکه په بيا بيا کيدله چې مخالفين او موافقين دواړه په دی ښه وپوهيږی چې د اسلام دين او توحيدکليمه د قتدار او ځواک بدلون غواړی او مکمل اسلامی انقلاب ئی غوښتنه ده .

د حبشی د هجرت سياسی اثرات :

[159] سنن ترمذی ابواب التفسير سورت ص 2 ټوک 178مخ – مسند احمد – مسند ابن عباس لومړی ټوک 27 مخ - تفسير ابن جرير په څلور اسانيد23 ټوک 125- طبقات ابن سعد لومړی ټوک 202مخ – تفسير ابن کثير 6 ټوک 47 مخ په حواله د احمد او سنن نسائی - سيره ابن هشام لومړی ټوک 417 مخ د 1955 عيسوی کال د مصرچاپ – الکامل د ابن اثير 2 ټوک 65 مخ – تاريخ الامم و الملوک د طبری 2 ټوک 219 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مکي دکفارو د مظالمو په اساس د صحابه کرامو رضی‌الله عنهم هجرت حبشي ته يوازې د پناه اخستولوله پاره نه وه بلکه دا يو رنګ سياسي حکمت عملي هم وه چې مقصد يې د عربو څخه د باندی د دعوت خپرول وه او د حبشي شاهي کورنی ترتاثير لاندې راوړل وه د حبشي مهاجرين دپناه اخستلو په څنګ کې د اسلام بلونکې او ترجمانان هم وه هغوی د دعوت او بلنې‌کار ته دوام ورکړ او په دې ترتيب د اسلام اثرات خپريدل حتی چې په هغه وخت کې د حبشي پادشاه نجاشي [اصحمه] هم مسلمان شو او د مدينې د هجرت وروسته ئې هلته د جوړشوی اسلامي حکومت سره د دوستی اړيکې هم ټينګ کړې
.

د نبوت په پنځم کال د رجب په مياشت کې پنځلس کسانو[يو لسو سړو او څلور ښځو] لومړی ځل حبشي[ايتوپيا] ته هجرت وکړ او د بعثت په شپږم کال نږدې سلوکسانو د دوهم ځل له پاره هجرت وکړ.کله چې د قريشوخلکو دا درک کړه چې ددې مهاجرينوپه واسطه په حبشه کې هم د محمد صلی‌الله عليه وسلم بلنه روانه ده او په راتلونکې کې هغه ډير سياسي اثرلری. نو هغوی عمروبن عاص رضی الله عنه عماره بن وليد رضی‌الله عنه يا د ام سلمه رضی‌الله عنها دوينا له مخی عبدالله بن ابی ربيعه ته قيمتی تحفې ورکړې او د نجاشي در با رته ئې ورواستول ترڅوهغه دا مهاجرين دخپل وطن څخه وشړي، د قريشي‌هئيت د شکايت اوريدونه وروسته پادشاه مهاجرين خپل دربارته راوغوښتل د اسلام د پيغام درسولواو د پادشاه د متاثره کولوله پاره دا يو طلائی وخت وه چې د توقع څخه پرته پيدا شو،نو هماغه وه چې د مهاجرينو د نماينده په توګه حضرت جعفر بن ابی‌طالب شاهي دربار ته ولاړ او د اسلامي اصولو مطابق ئی سلام واچاوه او پادشاه ته ئی سجده ونه کړه درباريانو ورته وويل تا د بادشاه د احترام په خاطر سجده ولی ونکړه حضرت جعفر رضی الله

(c) ketabton.com: The Digital Library

عنه ورته وویل : د الله جل جلاله پیغمبر محمد صلیﷲ علیه وسلم مونږ ته حکم کړی چې مونږ د الله جل جلاله څخه پرته بل هیچا ته سجده ونه کړو، لمونځونه وکړو او زکاتونه ورکړو،" ددی خبری وروسته عمرو بن عاص رضیﷲ عنه وویل چې دا خلک د حضرت عیسی علیه السلام په هکله له تاسی سره اختلاف لری پادشاه پوښتنه وکړه چې د حضرت عیسی علیه السلام په هکله ستاسو عقیده څه ده؟ حضرت جعفر رضی الله عنه ورته وفرمایل : حضرت عیسی علیه السلام د الله جل جلاله په حکم پیدا شوی وه او د هغه پاک روح الله جل جلاله پیغلی مریم عیها السلام ته القا کړی وه چې هغه ته د هیڅ بشر لاس نه وه لګیدلی [هم بستره شوی نه وه] نجاشی رحمه الله علیه د ځمکې څخه یوډکې راپورته کړ او وئی ویل چې : ای د حبشی خلکو او ای عالمانو او راهبانو! په الله جل جلاله قسم چې دا خلک زمونږ د عقیدی څخه ددی ډکې په اندازه هم زیاتی نه وائی د دی وروسته ئی مهاجرینو ته په خبرو کې ویل : زه تاسی ته هم ښه راغلاست وایم او هغه پیغمبر صلی الله علیه وسلم ته هم ښه راغلاست وایم چې تاسی د هغه له لوری دلته راغلی یاست او زه شاهدی اوګواهی وایم چې هغه د الله جل جلاله رسول دی چې ذکر ئی په انجیل کې هم شوی دی او ده غه پیش ګوئی حضرت عیسی علیه السلام کړی وه ، تاسی زما په مملکت کې هر چیرته چې غواړی اوسیدلی شی-که چیری زه د حکومت په چارو کې نښتی نه وائی نو زه به په خپله د هغه نبی علیه السلام په دربار کې حاضر شوی وایی د هغه پښی مبارکې به می راجګولای او د هغه قدمو به می پاکولای د دی خبرو وروسته ئی د قریشی هیئت سوغات بیرته مستردکړ[160].

امام احمد بن حنبل رحمه الله علیه په مسندکې د ام سلمه رضیﷲ عنها د روایت له مخی د حبشی د هجرت مکمله قصه رانقل کړی

[160] مسنداحمدلومړی ټوک 461مخ - مسند ابن مسعود دارصادربیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوهمدا راز يي د مهاجرينو د خطيب جعفر رضئ‌الله عنه د ويناو مكمل متن رانقل كړى دى چې هغه د نجاشى په دربار كې كړى وه په دى ويناكې د جاهليت د دوره اعتقادى ، اخلاقى او ټولنيزى خرابى بيان شوى وى، بيا ئى د نبى صلی‌الله عليه وسلم د معبوث كيدو يادونه وكړه او د هغه د تعليماتو لنډيز ئى وړاند كړى د هغه وروسته ئى د مكې د قريشو د هغه مظالمو يادونه وكړه چې په مسلمانانو به ئى كول او په آخره كې ئى وويل مونږ ستاسى د ملک په لور په دى خاطر راغلى يو چې دلته به پر مونږ ظلم و نه شى نجاشى رحمه الله ورته وويل : آيا له تاسى سره د دى پيغام څه برخه شته چې الله جل جلاله له خوانه په دى نبى صلی‌الله عليه وسلم رانازل شوی‌دى؟

حضرت جعفررضی‌الله تعالی‌عنه د مريم عليه السلام د سورت لومړى برخه تلاوت كړه ، د دى په اوريدلو نجاشى په ژړا شروع وكړه ،تر دى پورى ئى وژړل چې ږيره مباركه ئى په ژړا لمده شوه- د هغه د دربار پادريانو هم په ژړا شروع وكړه، تردى ئى وژړل چې د هغوى ترمخ پرا ته كاغذونه هم لامده شول او بيا نجاشى وويل چې" دا پيغام او د حضرت عيسى عليه السلام تعليمات دواړه د يوه څراغ رڼا ده " او بيا ئى د قريشو هيئت ته وويل چې ولاړ شى زه دا خلک تاسى ته نه شم دركولاى [161].

حضرت جعفر رضی‌الله عنه د مسلمانانو نماينده او د رسول الله صلی‌الله عليه وسلم سفير وه چې په شاهى دربار كې ئى د قريشو سفارتى هيئت ته په سفارتى ميدان كې سخته ماتى وركړه ، دا د رسول الله صلی‌الله عليه وسلم دعوت هم وه او سياست هم چې كامياب ثابت شو .

[161] - مسنداحمد لومړى ټوک 201 مخ - سيرت ابن هشام لومړى ټوک 236 مخ - الكامل د ابن اثيرليكنه2ټوک 80 مخ البدايه النهايه د حافظ عماد الدين ابن كثيرليكنه 3ټوک73-74مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

....
وصلى الله علیه و على اله و اصحابه اجمعین

د عقبې تړون د اسلامي حکومت پیل :

د عقبې تړون هم د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم سیاسي زیرکتیا وه چې د هغه په اساس په عربو او عجمو کې د هغه د حکومت بنسټ کیښوول شو،چې د هغه یادوونه حضور صلی‌الله علیه وسلم د قریشو سردارانو او د عربي قبائلو مشرانو ترمخ کړې وه دا تړون په اصل کې د اسلامي حکومت پیل وه .

حضرت سوید بن صامت په مدینه کې هغه اول د ښه نصیب خاوند ، چې د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم تر تاثیر لاندې راغی خو د بعاث په نښته کې په قتل ورسید ، دوهم خوش قسمته انسان حضرت ایاس بن معاذ وه هغه ویلي وه" په الله جل جلاله سوگند چې دا ښې خبرې دي خو هغه هم ډیرژر وفات شو[162].

د نبوت په یولسم کال دحج په وخت کې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د مدینې د یوې قبیلې خزرج د شپږ کسانو سره د منی په عقبه کې لیدنه وکړه ، هغوی اسلام قبول کړ او وعده ئې وکړه چې د راتلونکي کال کې د حج په موسم کې به بیا سره گوري هغوی بیرته ولاړل او د اسلام تبلیغ ئې شروع کړ، او د مدینې په هرکورکې د رسول اکرم له صلی الله علیه وسلم د نوم یادونه شروع شوه .

د هغو شپږو خوش نصیبو صحابه و رضی‌الله عنهم نومونه دا دي :

ابوامامه اسعدبن زاره - عوف بن الحارث - رافع بن مالک - قطبه بن عامربن حدیده - عقبه بن عامربن نابي - جابربن عبدالله بن رباب رضی‌الله عنهم

د نبوت په 12کال د وعدې مطابق د حج په وخت د منی په کنده کې دولس کسانو د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم سره دوهم ځل له پاره

---

[162] سیرت ابن هشام 1- 2 ټوکونه 426 – 427 مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليدنه وکړه په دی وخت کې چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د هغوی ښځه کومه وعده واخسته نوهغه د هغه بیعت [تړون] مطابق وه چې څوکاله وروسته د ممتحنی د سورت په 12دولسم آیت کې د مهاجرو ښځوڅخه د بیعت د اخیستوپه هکله ښوول شوی وه.

همدا علت دی چې د عقبی تړون ته مسند احمد او سیرت ابن هشام بیعت النساء ویلی دی او حضرت عباده بن صامت رضی الله عنه فرمایی چې حضرت محمد صلی‌الله علیه وسلم زمونږ څخه دا ډول بیعت [تړون] اخستی وه .

د الله جل جلاله سره به هیڅوک نه شریکوی- غلابه نه کوی- زنا به نه کوی - خپل اولاد به نه وژنی- په هیچابه د دروغو تورنه لګوی او زما نافرمانی به نه کوی،که چیری تاسی په دی وعده وفا وکړه نوتاسی ته به جنت وی اوکه چا ددی حراموکارونوڅخه یوکارهم وکړنوبیا د هغه معامله دالله جل جلاله په حواله ده که هغه یی معافوی اوکه عذاب ورکوی .

د هغه د ولسوکسانو نومونه دا دی :

ابوامامه اسعدبن زراره - عوف بن حارث - رافع بن مالک - قطبه بن عامر - عقبه بن عامر - معاذبن حارث - زکوان بن عبدالقیس - عباده بن صامت - یزید بن ثعلبه - عباس بن عباده- ابوالهثیم بن التیهان- عویم بن ساعده رضی‌الله عنهم .

ددی بیعت وروسته محمد رسول الله صلی‌الله علیه وسلم حضرت مصعب بن عمیر رضی‌الله عنه د هغوی سره مدینی ته واستاوه هغه د مدینی منوری د مسلمانانو مشری په غاړه واخسته او د ښوونی او روزنی او تنظیم او دعوت کارونه ئی نور هم پسی پر مخ بوتله چې په دی کارکې حضرت اسعد بن زراره رضی‌الله عنه له ده سره ډیرکومک

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکړ[163].

د نبوت په 13 کال73 سړي او2 ښځې د دريم ځل له پاره د نبی اکرم صلی الله علیه وسلم سره په همدی عقبې کې د لیدنی له پاره راغلی وه په دی ځل ئی ورڅخه د اطاعت په څنګ کې د جهاد او کومک کولو وعده هم واخسته .

حضرت عباده بن صامت رضی الله عنه د دی بیعت څرنګوالی په دی توګه بیان کړی دی : مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره دا وعده وکړه چې ستاسی هرحکم به اورو او منو به ئی،که زمونږ طبعیت ئی وغواړی اوکه وئی نه غواړی، مونږ به مالی مصارف په غاړه اخلو که څه هم تنګ لاسی اوسو یا آسوده ، مونږ به په نیکې حکم کوو او د بدی څخه به منع راوړو، د الله جل جلاله له پاره به حقه خبره کوو او د هیڅ ملامت کونکې پرواه به نه کوو- کله چې د الله جل جلاله رسول الله صلی الله علیه وسلم زمونږ کلی یثرب [مدینی] ته تشریف راوړی نو مونږ به د هغه کومک کوو او د هغه به داسی ساتنه کوو لکه څنګه چې د خپلو ځانونو، ښځو او اولاد ساتنه کوو او د دی په بدل کې مونږ یوازی جنت غواړو[نو دا هغه بیعت وه چې مونږ د رسول الله صلی الله علیه وسلم سره کړی وه] .

د دولس نمايندګانو ټاکل

د بیعت وروسته رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل چې ما ته ستاسی له ډلی څخه دولس کسه باوری نمایندګان غوره او راکړی چې دخپلی قبیلی داسی مسئول او استاذی وی لکه څنګه چې د حضرت عیسی علیه السلام حواریون کفیلان وه هغوی د خزرج څخه نهه او د

[163] - طبقات ابن اسعد لومړی ټوک 220مخ - سیرت ابن هشام لومړی ټوک 433مخ - تاریخ طبری 2 ټوک 235مخ - الکامل 2 ټوک 96مخ - البدایه والنهایه 3 ټوک 150 ددی بیعت ذکرد صیحیح بخاری په کتاب الایمان باب بیعه العقبه کی هم شوی خو د نومونویادوونه په بخاری اومسنداحمدکی نشته

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوس څخه دری کسه وټاکل ابن حزم ،ابن هشام او ابن سعد رحمه الله علیه د هغوی نومونه په دی توګه ذکرکړیدی .

د خزرج څخه : اسعد بن زراره رضی‌الله عنه د رئیس په توګه او سعد بن ربیع ، عبدالله بن رواحه ، رافع بن مالک ، براء بن معرور ، عبدالله بن عمر و بن حرام ، عباده بن صامت ، سعد بن عباده ، مندر بن عمر رضی‌الله عنهم .

د اوس څخه : اسید بن حضیر ، رفاعه بن عبدالمنذر ، سعدبن خیثمه رضی‌الله عنهم [164].

د همدی بیعت څخه وروسته مسلمانانو هجرت وکړ او نزدی یوه نیمه میاشت وروسته په خپله رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم هم هجرت وکړ او مدینه کې ئی د اسلام مرکز جوړ کړ د باوری خلکو ټاکل او د بیعت د اخستوپه وخت کې د هغوی څخه د اطاعت پرته ، د کومک ، جهاد او نصرت وعده اخستل ددی خبری ثبوت دی چې د عقبی بیعت په اصل کې د یو اسلامی حکومت پیل وه او د بلنی په څنګ کې یو سیاسی زیرکتیا هم وه .

په مدینه کې د جمعی لومړی خطبه
او د اسلامی حکومت اساسی اصول

د مشهورو څیړونکو د وینا له مخی محمد صلی‌الله علیه وسلم د ابوبکر صدیق رضی‌الله عنه په ملګرتیا د نبوت په 13کال د ربیع الاول په 12نیټه د دوشنبی په ورځ قبا ته ورسید ، هلته د یوڅو ورځو تم کیدونه وروسته مدینی منوری ته روان شو ، هغه د بنو سالم بن عوف په ځای کې د لومړی جمعی لمونځ اداکړ او لومړی خطبه ئی وفرمایله

[164]- سیرت ابن هشام لومړی ټوک 442مخ - طبقات ابن اسعد لومړی ټوک 222مخ - تاریخ طبری 2 ټوک 238مخ - الکامل 2 ټوک 99مخ – وفاء الوفاء باخبار دار المصطفی د مسهودی لیکنه لومړی ټوک 230 مخ بیروت چاپ - البدایه والنهایه 3 ټوک 159 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې دا خطبه په حقيقت کې د اسلامي حکومت تاسيس په خاطر د حکومت د مشر په حيث د هغه لومړنۍ پاليسي جوړونکې بيان وه چې په هغه کې د اسلامي نظام اساسي اصول او بنسټيز احکام واضع کړی وه دا د جمعې خطبه ابن جرير او ابن کثير رحمه الله عليهما پوره رانقل کړی چې د هغې لنډيز په دې ډول دی .

ا- توحيد:

حاکميت او الوهيت يواځې ديوه الله جل جلاله صفت دی د همغه بندګي وکړی او د هغه سره هيڅوک مه شريکوی .

ب- تقوی :

د الله جل جلاله د عذاب اونيولوڅخه وويرېږی. ريښتونی ژوند خو د دې دنيا ژوندنه دی بلکه د آخرت ژوند دی نو هرکار د آخرت د کاميابيدو په خاطرکوی .

ج- د قرآن او سنتو پورته والی :

ريښتونی لارښوونه ، حقيقی پوهه،او د حق معيارد الله جل جلاله کتاب او د هغه د رسول صلی‌الله عليه وسلم سنت دی - په هرکارکې د الله جل جلاله دکتاب او د هغه د رسول الله صلی‌الله عليه وسلم د سنتو پيروی وکړی نو په يوی اسلامی ټولنه کې يواځې قرآن او سنتوته پورته والی اوځواک حاصل دی .

ه- جهاد فی سبيل الله :

د الله جل جلاله دښمنان خپل دښمنان وګڼی او د هغه ددين د غالبولو له پاره جهاد وکړی ځکه چې اسلامی امت ئی د همدی له پاره غوره کړی دی

و- اسلامی امت :

ستاسی اسلامی نوم مسلمان دی چې تاسی ټول يوه ټولنه اويو قوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

یاست او د اسلامی امت په نوم یادیږی[165] .

دا هغه پنځه بنسټیز اصول دی چې په دی باندی د یوی اسلامی ټولنی او یو اسلامی حکومت بنیاد ایښودل شوی دی په دی وینا کې رسول اکرم صلیالله علیه وسلم د مدینی خلکو ته د راتلو سره سم وویل چې اوس به دلته د دنیا پرستی، قبیله پرستی، اوبت پرستی د جاهلی نظامونو په ځای به د توحید، د آخرت په فکر او تقوی باندی ولاړ اسلامی نظام منځ ته راځی .

د جوماتونو جوړول :

په یوه اسلامی حکومت کې جوماتونه اساسی رول لری ځکه چې د لمانځه قائمول د یوه اسلامی حکومت اولین کار دی آدم علیه السلام پر ځمکه باندی د الله جل جلاله لومړی خلیفه وه هغه هم د جبریل علیه السلام په لارښونه په مکه مکرمه کېد دنیا پرمخ لومړی جومات جوړکړی وه د کعبی د تعمیرد شروع څخه دی خبری ته ګوته نیول ضروری دی چې د یوه اسلامی خلافت لومړی بنیادی کار د جوماتونو د نظام جوړول او د عبادت د مرکز انتظام او اهتمام کول دی د لومړی پیغمبر علیه السلام سسپه څیر د الله جل جلاله پیغمبر محمد صلی الله علیه وسلم هم تر ټولو لومړی کار دا وکړ چې په قباء کې یی د جومات د جوړیدو تیګه کښیښوده او بیا ئی د نبوی مسجد جوړښت پائی ته ورسوه د هغه وروسته ئی د خپل ځان له پاره حجره جوړه کړه . دنیالرونکې پادشاه لومړی د خپل ځان له پاره مانۍ آبادوی اوبیا د هغه وروسته نورکارونه کوی خو د اسلامی حکومت مشر او د کائیناتو سردار لومړی مسجد جوړکړ او بیا ئی د نورو اړتیاو په لور پاملرنه وکړه .

مواخات عقد [د ورورولی تړون]

[165]- تاریخ ابن جریر2 ټوک 255-256 مخونه - البدایه والنهایه 3 ټوک 213 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هجرت په پنځمه مياشت رسول الله صلى الله عليه وسلم د اسلامی قوميت او دينی ورورولی د ټينګيدو په خاطر د مهاجرينو د اقتصادی کفالت او آباديدو له پاره ډيرمهم او انقلابی قدم واخيست چې هغی ته د احاديثواو سيرت په کتابونوکې " مواخات بين المهاجرين والانصار" ويل شوی دی .

انس بن مالک رضی الله عنه فرمائی چې :

قد حالف النبی بين قريش والانصارفی داری [رسول الله صلی‌الله عليه وسلم زما په کورکې د قريشو [مهاجرينو] او انصارو ترمنځ د اسلامی ورورولی تړون وکړی و[166] .

د دی تړون يادوونه د صحيح بخاری په ډيرو ځايونوکې شوی ده [167].

په مسند احمد کې د ورورولی د تړون د ليکل شوی سند يادوونه هم شوی ده : ان رسول الله صلی‌الله عليه وسلم کتب کتابا بين المهاجرين والانصار علی ان يعقلوا معاقلهم ويفدوا عانيهم باالمعروف و الاصلاح بين المسلمين [رسول الله صلی‌الله عليه وسلم دمهاجرينو او انصارو ترمنځ يو تړون وليکه چې دوی دواړه به يو د بل سره د ديت په ورکړه کې‌کومک کوی. يو د بل د بنديانو فديه به ورکوی اود مسلمانانو د اصلاح په لاره کې به کوشش کوی][168] .

ابن سعد رحمه الله د څلورو مسانيدونو په واسطه د عقد مواخات تفصيل دا رنګه نقل کړی دی کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم مدينی ته تشريف راوړ نو د او انصارو مهاجرينو د بيلو، بيلو وګړو ترمنځ يې دمواخات [ورورولی] ريښی ټينګی‌کړی .

---

[166] - صحيح بخاری‌کتاب الکفايه 1 ټوک 306 مخ

[167] - صحيح بخاری المناقب 1 ټوک 533-561 مخونه - التفسير ټوک 659 مخ - الفرائض 2 ټوک 999مخ

[168] - عبدالله بن عمرو بن العاص روايت مسند احمد 2 ټوک 204 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغوی ترمنځ دا وررور ولی د یوه بل سره په کومک او حق باندی ولاړه وه او د هغی وخت د انصارو میراث هم مهاجرینوته ورکول کیده په دی ترون کې 25کسه مهاجرین او 25 کسه انصاریا د حدیثو نورو روایاتو د وینااله مخی50-50 کسه شریک وه – د وررورولی [مواخات] دا ترون د بدر د غزا څخه ترمخه شوی وه خوکله چې د بدر د جنګ وروسته دا آیت رانازل شو چې" نسبی ریښه لرونکې د میراث ډیرحق لری" نو بیا به میراث نسبی ریښه لرونکوته ورکول کیده، خو بیا هم د اسلامی وررورولی او یو د بل سره دکومک ریښی په خپل ځای وی [169].

د عقد مواخات په نتیجه کې د مدینی انصارو خپلی ځمکې او باغونه د خپلو ځانونو او مهاجرز ورونو ترمنځ د ملکیت په اساس د ویشولو پیشنهاد وړاندی کړ خو رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل : چې دومره زیات بار په تاسی اچول مناسب نه دی البته خپلی ځمکې د مزارعت په خاطرخپلو مهاجرو ورونو ته ورکړی خو په حاصل کې به ئی دواړه ګډیاستی انصارو وویل چې مونږ ته قبوله ده [170].

الوثیقته السیاسه

[لومړی لیکل شوی قانون]

په دی وخت کښپه مدینه منوره کې د اوس او خزرج د قبیلو پرته دیهودو دری بااثره قبیلیهم آبادی وی یعنی بنونضیر، بنوقریظه اوبنوقینقاع . هغوی ته د بلنی د په څنګ کې د دی هم اړتیاوه چې د هغوی سره د سیاسی اړیکو څرنګوالی معلوم شی ، او د مهاجرینو، انصارو اویهودو ترمنځ یو لیکلی ترون وشی، چې په هغه کې د حکومت د قانون اواهدافو بنیادی او ضروری مادی ولیکل شی،نو هماغه وه چې

---

[169]- طبقات ابن سعدا ټوک 238 مخ

[170]- صحیح بخاری کتاب المزارعه 1 ټوک 312 مخ - الهبه 1 ټوک 358- المناقب 1 ټوک 534 مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بدر د غزا ترمخه دهجرت په لومړيکال دا وثيقه اوسندو ليکل شو.

د دی مدنی تړون حواله په مسند احمد رحمه الله د ابن القيم رحمه الله په زاد المعاد او د حلبيه په سيرت او ځينی نورو کتابونوکې ورکړل شوی خو د هغو تفصيلات ئی نه دی ورکړی- حافظ عماد الدين بن کثير په البدايه کې حواله ورکړی چې د امام ابوعبيد قاسم بن سلام په کتاب الغريب کې په دی باندی اوږد بحث شوی دی د الحلبيی ليکونکې علی بن ابراهيم حلبی رحمه الله چې په 1044هجری قمری کې وفات شوی ليکې چې په [الاصل] کې د دی سند پوره متن موجود دی ، د الاصل څخه هغی مقصد د ابن سيدالناس يعمری چې په734 کې وفات شوی کتاب عيون الاثرفی فنون المغازی و الشمائل والسير دی[171].

ابن هشام او ابن کثيرد محمدابن اسحق چې په150هجری قمری کې وفات شوی په حواله دا سند پوره رانقل کړی دی ، ابن اسحق رحمه الله عليه د مغازی او سير پخوانی او مستند امام دی نو په دی خاطرد هغه وينا هم مستنده ګڼل کيږی ، د ابن هشام سيرت او البدايه څخه ددی مهم سياسی تړون او مدون قانون لنډيز را نقل کوو.

بسم الله الرحمن الرحيم دا تحريری تړون چې د مهاجرينو ، انصارو او هغه خلکو چې د هغوی تابع دی او په جنګ کې ورسره شريک وی، ترمنځ ليکل شوی دی :

1- ټول مسلمانان يوه ټولنه اويوقوم ګڼل کيږی .

2- قريشیمهاجرين به د پخوايه شان د خپلوبنديانو فديه ورکوی او په ديت ورکولوکې به يو د بل کومک کوی .

3- د اوس او خزرج د اته قبيلو نومونه واخستل او وليکل شوه چې

---

[171] - مسنداحمد2ټوک 204مخ - زادالمعاد 2 ټوک 63 مخ 1970 عيسوی کال د مصر چاپ – د الحلبيه سيرت 2 ټوک 29 مخ 1964 عيسوی کال - البدايه **3** ټوک226 مخ - جوامع السير ابن حزم ليکنه 95مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوی به ټول د پخواپه شان یوبل ته دیت ورکوی او د خپلو بندیانو فدیه بـه ورکوی لکه څنگه چې د ایمان د خاوندانو اصول دی .

4 - د پوروړو او تنگ لاسوخلکوبه په نیکه توگه کومک کیږی .

5 - د ظالمانو ، مجرمانو او مفسدو خلکو په خلاف به ټول مسلمانان یوکیږی که څه هم د هغوی څخه کوم مجرم د کوم مسلمان زوی هم وی .

6 - هیڅ مؤمن به دکافرو د حمایت په خاطربل مو ٔ من نه وژنـی او نـه به د مؤ من په مقابله کې دکافرحمایت کوی .

7 - که ادنی مـؤمن هم چا تـه پناه ورکړی نـو هغـه بـه د ټولـو پناه گڼل کیږي

د مسلمانانو مسئولیت به شریک وی .

8 - که چیری یهودان زمونږ فرمان وړونکیوگرځی نـو پـه هغـوی بانـدی به ظلم ونه شی بلکه کومک به ورسره کیږی .

9 – د مسـلمانان صـلح بـه پـه گډه وی،ځانگړی صـلح هـیڅ حیثـیت نـه لـری، مگرپـه ټـولنیز ډول چې دکومی بانـدینی قبیلـی سـره سـوله کیـږی د جنگ په وخت کې هیڅ مسلمان په ځانگړی توگه سوله نه شی کولای .

10- مسلمانانو به په وار وار جهاد ته درومیکله چې یوه ډله راشی نـو بله ډله به لیږل کیږی .

11- د ټولومسلمانانو وینه برابره ده او په حقه او صحیح لاره به هماغه گڼل کیږی چې متقی وی .

12- چاچې کوم مسـلمان پـه ظلـم اوتیـری سره قتـل کـړی وی نـو د هغـه څخه به قصاص واخستل شی مگر دا چې د مقتول وارث په دیت اخسـتلو راضی شی،او د قاتل په خلاف به ټول مسلمانان متحد وی .

13- د مکې دقریشو[کفارو] سره به نـه مالیکومـک کیـږی او نـه بـه د مسلمانانو په مقابل کې ورته پناه ورکول کیږی .

14- دهـری معـاملی اوهـر ډول شـخړی پریکـړه بـه د الله جـل جلالـه پـه کتاب او د محمد صلیالله علیه وسلم د سنتو په اساس کیـږی [قـانونی

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورتـه والـی بـه قـرآن او سـنتوته حاصـل وی] او د پريکـړی اختيـار بـه د حضرت محمد صلی الله عليه وسلم سره وی .

يهودو پوری تړلی مادی

15- په مدينیمنوری باندی دتيری په وخت کې به يهود د مسلمانانو سره په جنگ کښشريک کيږی او د جنگ تاوان به هم په گډه ورکوی ځکه چې دا جگړه د وطن د دفاع جنگ دی .

16- يهوديان به په خپل دين او مسلمان به په خپل دين عمل کوی .

17- د يهوديانو ټولو قبيلو اود هغوی دوستانو ته به د قانون په رڼاکې ټول حقوق حاصل وی له دوی چې څوک جرم وکړی نو هغه به د جزا څخه خلاص نه شی .

18- د جرمونو د سزا وروکولو په وخت کې به هيڅ ډول خنډونود را پيدا کولو اجازه ورنه کړل شی، غولونکې اوتړون ماتوونکې به خپل ځان په خطر کې اچوی ، ځکه چې تحفظ نيکوخلکوته ورکول کيږی .

19- د دی تړون گډونکونکوته په مدينی[يثرب]کې د هرډول فتنی او فساد جوړول حرام دی .

20- د گاونډی او پناه اخستونکې لـه پاره هم همدغه حقوق دی او په هغوی باندی به هيڅکله زياتی ونه شی .

21- د تړون د گډون کونکوترمنځ که کله کومه شخړه او حادثه را پيدا شی چې د هغی څخه فساد جوړيږی، نو د هغه پريکړه به د الله جل جلاله د قانون په اساس حضرت محمدصلیالله عليه وسلم کوی .

22- د مکې قريشو[کفارو] او د هغوی دوستانو ته به په هيڅ ډول پناه نه ورکول کيږی .

23- د تړون ټول گډون کونکې د هر چا سره په سوله کې برابر شريک دی او د مسلمان په څير هريو يهودی به هم د سولی د دی تړون پابند وی ، چې د کومی بهرنی قبيلی سره شوی وی .

24- هره ډله به دخپلی سيمی د ساتنی او د هغی څخه د دفاع لـه پاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

مسئوله وی

25- دا ترون به د ظالم او زیاتیکوونکي د سزا د ورکولو په لار کې خنډ نه ګڼل کیږی : وان الله جار لمن اتقی وبر و محمد رسول الله {صلی الله علیه وسلم } او الله جل جلاله د هغه چا مددګار او حامی دی چې ډیر د الله څخه ویریدونکې اونیکو کار وی محمد صلی الله علیه وسلم دالله رسول وی] [172].

ددی لیکل شوی دستورڅخه ثابت شوی

سیاسیاصول

ا] ټول اسناد او لیکنی به په بسم الله سره شروع کیږی دا ځکه چې د حکومت لوی حاکم الله جل جلاله دی .

ب] د حکومت قانون قرآن اوسنت دی چې مشر ئی محمد صلیالله علیه وسلم دی د 14 – 21 مادو له مخی

ج] ټولواوسیدونکو د قانون په وړاندی برابر حقوق لری 4- 11-16-17 مادو له مخی

د] د حکومت دفاع په ټولو اوسیدونکو لازمه ده او هیڅ ډول فتنی او فساد ته به اجازه ورنه کړل شی 15-19 مادو له مخی[173]

د قتال فی سبیل الله

څخه مقصد د اسلامیحکومت جوړول او ټینګول دی

د مکې په دولس کلنه دوره کې چې کوم مظالم په مسلمانانو وشوه او په آخره کې چې د رسول الله صلیالله علیه وسلم د قتل په خاطر د هغی

172- سیرت ابن هشام لومړی ټوک 510 مخ د 1955 عیسوی کال د مصطفیالبانی1955 لیکنه - البدایه د حافظ عماالدین بن کثیرلیکنه 3 ټوک 224 مخ د 1966 عیسوی کال د بیروت چاپ

173 - اصلی لیکنه په 52 مادو باندی مشتمله ده لیکن ما ئی تکرار حذف کړاود مضمون نتیجه می بیان کړه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مبارک کورمحاصره کړای شو، نو پدی اساس دمسلمانانو او د مکې د قریشو ترمنځ د نښتی امکانات را پیدا شوی وه په مدینی کې د حکومت د جوړیدو سره الله تعالی هغوی ته دنښتواجازه ورکړه او د لږی مودی وروسته ئی قتال فی سبیل الله فرض وګرځاوه.

د بین المللی قانون په اساس دجنګ په حالت کېهیڅوک هم ددښمن قافلی ته په خپلوحدودوکې د اجازی اخستلو پرته د سفر کولو اجازه نه ورکوی دجګړی په حالت کې د دښمن په تجارت بندیزونه لګول او د نورو لارو څخه د هغه ټکول او د هغه د قوت ختمول د جنګ یوه برخه ده ، جنګ د مکې د قریشو له لوری لومړی پیل شوی وه نو په دی خاطر اخلاقاً او شرعاً اُوهمدا راز د قومونو د مسلمه قاعدو په اساس دا نه چې د مسلمانانوحق نه وه بلکه پری فرض وه چې په دښمن تجارتی بندیزونه ولګوی او د هغوی قافلوته د اسلامی حکومت په حدودوکې د تیریدو اجازه ورنکړی همدا علت وه چې د هجرت په لومړی کال نبی صلی‌الله علیه وسلم د قریشو د قافلو د ټکولو په خاطرڅه ټولی ورولیږل او په دی ترتیب د جهاد اوقتال سلسله پیل شوه د قتال فی سبیل الله مقصد قرآن کریم په دی ډول بیان کړیده :

أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ[]الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهُدِّمَتْ صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ يَنصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ[]الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنْ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ [د الحج سورت 39 تر **41** آیاتونو پوری]

[هغو کسانو ته اجازه ورکړه شوه چې د هغو پر خلاف په جګړه لاس پوری کیږی ځکه چې هغوی مظلومان دي او الله په یقینی ډول د هغو د ملاتړ وس لری دا هغه کسان دی چې له خپلو کورونو څخه په نا حقه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وویستل شول یوازې په دې جرم چې هغوی وایی " زمونږ رب الله دی که الله خلک یو د بل په وسیله دفع نه کړی نو خانقا ګانی ، کلیسا ګانی ، عبادتخانی او جوماتونه چې په هغو کې د الله نوم ډیر زیات اخیستل کیږی ټول به ونړول شي الله به ارومرو د هغو کسانو سره مرسته وکړی چې د هغه مرسته کوی الله ډیر زورور او بر لاسی دی دا هغه کسان دی چې که مونږ دوی ته په ځمکه کې قدرت ورکړو نو لمونځ به قایم کړی زکات به ورکړی ، په ښو چاروبه امر وکړی او له بدیونه به منع وکړی او د ټولو چارو پای د الله په لاس دی] .

په جامع ترمذی کې د عبدالله بن عباس رضیالله عنهما څخه روایت دی چې د قتال په هکله د ټولو ترمخه همدا آیت را نازل شوی دی- د دی آیتونوڅخه مقصد دا دی چې ظالم د ظلم څخه منع کړی او داسیحکومت جوړکړی چې په هغه کې د الله جل جلاله د عبادت له پاره آزادی وی د غریبوخلکو اقتصادی حالت ښه شی د ښه والی او نیکې احکام نافذ شی او د بدی ټولی لاری چاری ختمی شی . یعنی د ظلم شرک او د فساد د نظامونو په ځای د عدل ،توحید او د اصلاح نظام منځ ته راشی، په بل ځای کېالله جل جلاله فرمائی چې::

وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ

[د انفال سورت 39 آیت]

[اود دوی سره ترهغه پوری وجنګیږی چې د کفراو شرک غلبه پای ته ورسیږی او د الله جل جلاله حکم په ټولوغالب شی] .

حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه لیکې چې:

ای یکون دین الله هو الظاهرالعالی علی سائر الادیان

[د الله جل جلاله دین په ټولو نورو دینونو غالب او عالی واوسی] [174].

په صحیح بخاری او صحیح مسلم کې د ابوموسی اشعری رضیالله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلیالله علیه وسلم دیوه پوښتنی په

[174] - تفسیر ابن کثیر لومړی ټوک 402 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځواب کې وفرمایل : "

من قاتل لتکون کلمه الله هی العلیا فهو فی سبیل الله

[هغـه څوک چې ددی پـه خاطرجنګیـږی چې یـوازی د الله جـل جلالـه کلیمـه دی پرتـه اوسـی نـو پـه حقیقت کې همـدا سـړی د الله جـل جلالـه پـه لارکې جنګیږی] .

د پورتنی بیان لنډیز دا دی چې د جهاد او قتـال څخـه مقصد پـه زور د خلکو مسلمانول نه دی،که چیری تری مقصد دا وایی نو بیا به اسلام کې د خراج احکام نه وای ، جزیـه او خـراج پـه همـدی خاطراخسـتل کیـږی چې غیرمسلم خلک هم پـه اسـلامی حکومت کې پـه خپـل ديـن عمـل وکولای شی،حکومت به د هغوی د مال ، ځان او آبرو ساتنه کوی ، د هغه اړتیا به پوره کوی او د هغوڅخه چې د جزیی اوخراج لـه لاره کـومی پیسـی لاس تـه راځی نوهغه به د هغـوی د بهبـود پـه خـاطرخرڅوی او حقیقـت دا دی چېپـه زور سره مسلمان کـول ممکـن هـم نـه دی دا ځکه چېایمـان یـوائی د اقـرار کولوڅخه عبارت نه دی بلکه د سینی د پراخوالی په څنګ کې د تسـلیمی ،انقیـاد او د زړه د تصـدیق نـوم هـم دی- د جهـاد او قتـال څخـه مقصـد د کفارو او مشرکینو د اقتدار ختمول او د اسلامی حکومت جوړول دی اوکه چیری مخکې څخه جوړشوی وی نو بیا د هغی د دفاع اوټینګښت لـه پـاره جهاد کیږی او جنګ د غلبی په خاطرکیږی اود همدی غلبی نـوم اقتـداراو حکومت دی .

د الله جل جلاله په لارکې
د قتال د آیتونوڅرنګوالی

د قرآنکریم په څوارلس سورتونو او 47 آیتونو کې د قتـال حکـم ورکـړل شـوی دی او یـا د هغـی فضـیلت بیـان شـوی دی د دی نـه پرتـه پـر15 سورتونو او 28 آیتونو کې یا د جهاد حکم او یا ئی فضیلت بیـان شـوی دی - جهاد یوازی جنګ ته نه وائی بلکه جهاد د هر ډول هلوځلـو د څخـه عبارت دی که څه ژبه وی ، په قلم وی او د زړه د بدوالی یا د مال او نورو

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسايلو او صلاحيتونو په اساس وی ، خو په دی شرط چې مقصد تری د دین غلبه وی، همدا علت دی چې د النحل سورت په 110 آیت د الفرقان سورت په 52 آیت د العنكبوت سورت 66 آیت كې د جهاد ذكر دی په داسی حال كې چې دا سورتونه مكې دی او په مكه د قتال اجازت نه ؤ
د قتال د آیتونو نقشه په لاندی ډول ده:
د البقره سورت : 154-190-193-216-244-246- 251 آیتونو
د آل عمران سورت :13-121-146-157-167-169- 195 آیتونو
د النساء سورت :74 - 75 -76-77-84 - 89 -91 آیتونو
د الانقال سورت :16- 39- 65 آیتونو
د التوبه سورت : 5-12-13-14- 29-36-111-123 آیتونو
د الحج سورت : 39- 58 آیتونو
د الاحزاب سورت : 61 آیت
د محمد سورت : 4 –20 آیتونو
د الفتح سورت : 16 آیت
د الحشر سورت : 11-12آیتونو
د الصف سورت : 4 آیت
دالحجرات سورت : 9 آیت
دالحدید سورت :10 آیت
د المزمل سورت چې مكې كې نازل شوی دی او ټول شل آیت دی چې په دی كې د راتلونكې جنگ په هكله مخكې وینا شوی ده .

دغزاګانو او د سرایا ټول شمیر

غزوه په اصطلاح كې هغه سفرته ویل كیږی چې د قتال په اراده یی صورت نیولی وی او په هغه كې د فوځ مشری په خپله محمد صلی‌الله علیه وسلم كړی وی او سریه هغه جنگی سفر ته ویل كیږی چې په هغه كې د ډلی مشری كوم صحابی رضی‌الله عنه ته ورسپارل شوی وی او په خپله رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په هغه كې ګډون نه وی كړی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

زید بن ارقم رضی الله عنه د غزواتو شمیر نولس ښوولی دی[175].

امام ابویعلی رحمه الله علیه د جابر بن عبدالله رضی الله عنه څخه د غزواتو شمیر یویشت را نقل کړی دی[176].

عبدالرزاق رحمه الله علیه د سعید بن مسیب څخه د غزواتو شمیر24را نقل کړی دی [177].

ابن حزم چې په 456 هجری قمری کال کې مړ شوی د غزواتو شمیر 25 ښوولی دی[178].

ابن هشام رحمه الله علیه د غزواتو شمیر26 او د سرایاو شمیر38 ښوولی دی [179].

ابن سعد د واقدی چې په207 هجری قمری کال مړ شوی ، ابن اسحق چې په150 هجری قمری کال مړ شوی او موسیبن عقبه رحمه الله علیهم چې په141هجری قمری کال مړ شوی څخه رانقل کړی چې د غزواتو شمیر 27 دی او د سرایاو شمیر47 دی [180].

ابن عبدالبر رحمه الله علیه - السیره الحلبیه اوالا ستیعاب هم د غزواتو شمیر27 او د سرایاو شمیر47 ښوول دی [181].

لیکن عملاُ په نهه غزاګانو کې جنګونه شوی دی چې هغه په لاندی ډول دی : بدر، احد ، مریسیع، خندق ، قریظه ، خیبر.، مکه ، حنین او طائف .

په شمیرکې د توپیر یو علت همدا دی چې ځینی اشخاصو یوازی د

175 - صحیح بخاری کتاب المغازی لومړی باب

176- فتح الباری 8 ټوک 283 مخ

177 - فتح الباری 8 ټوک 283 مخ

178 - جوامع سیر16 مخ

179 سیرت ابن هشام رحمه الله علیه 3- 4 ټوک 608 مخ

180- طبقات اپن سعد رحمه الله علیه 2 ټوک 5 مخ

181 الحلبیه 2 ټوک 342 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مشهورو غزاګانو او سريو يادوونه کړې اوځينی نورو ئی پوره شمير بيان کړی، بل علت ئی دا دی چې ځينی غزاګانی د ځينو نورو غزاګانو تتمه ګڼل شوی او جداګانه حيثيت ورته نه دی ورکړل شوی خو دا بايد په ياد وساتل شی چې ځينی محدثينو او د سيرت ليکوالانوهرهغه سفر نقل او حرکت ته غزوه ياسريه يا بعث ويلی دی چې د دښمن په علاقه يې صورت نيولی وی هغه ئی کړی وی د دښمن د حالاتو د معاملو يا د دښمن سره د جنګ يا د تبليغ اويا دکوم تړون له پاره وی په خاطر،دا په دی خاطر چې په دی هری وظيفی‌کې د دښمن سره د ټکرخطر موجود وه .

په اتويشت غزواتو کې د فوځ قيادت
د محمد صلی‌الله عليه وسلم په غاړه وو

په اتويشت غزاګانوکې د اسلامی‌فوځ مشری په خپله رسول الله صلی‌الله عليه وسلم په غاړه درلوده او ديوه بی مثاله عسکری قوماندان په صفت ئی دجنګ په ډګرکې د اسلام د مجاهدينو قومانده په خپل لاس کې اخستی وه ځرنګه چې د دی کتاب موضوع د غزاګانو او سرياو تفصيل وړاندی کول نه دی خو بيا هم د ابن سعد رحمه الله عليه د کتاب څخه د عسکری او جنګی‌مهماتو يوه اجمالی خاکه وړاندی کول به دګټی څخه خالی نه وی :

د ودان يا ابواء غزاء دوهم هجری قمری کال د صفر مياشت - د مجاهدين شمير 70 تنه

د بواط غزاء دوهم هجری قمری کال د ربيع الاول مياشت - د مجاهدين شمير 200 تنه

د سفوان غزاء دوهم هجری قمری کال د ربيع الاول مياشت - د مجاهدين شمير 70 تنه

د ذی العشيره غزاء دوهم هجری قمری کال د جمادی الثانی مياشت - د مجاهدين شمير 200 تنه

د بدر الکبرا غزاء دوهم هجری قمری کال د رمضان مياشت - د

(c) ketabton.com: The Digital Library

....
مجاهدین شمیر313 تنه څه کم او یا زیات
د بنو قینقاع غزاء دوهم هجری قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدین شمیر ....
د سویق غزاء دوهم هجری قمری کال د ذوالحجه میاشت - د مجاهدین شمیر 200 تنه
د قرقره الکدر غزاء دریم هجری قمری کال د محرم الحرام میاشت - د مجاهدین شمیر 200 تنه
د غطفان غزاء دریم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د مجاهدین شمیر 450 تنه
د نجران غزاء دریم هجری قمری کال د جمادی الاول میاشت - د مجاهدین شمیر 300 تنه
د احد غزاء دریم هجری قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدین شمیر 650 تنه
د حمراء الاسد غزاء دریم هجری قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدین شمیر 540 تنه
د بنو النضیر غزاء څلورم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د مجاهدین شمیر ... تنه
د بدر صغری غزاء څلورم هجری قمری کال د ذوالعقده میاشت - د مجاهدین شمیر 1500تنه
د ذات الرقاع غزاء پنځم هجری قمری کال د محرام الحرام میاشت د مجاهدین شمیر 400 تنه
د ذات الرقاع غزاء پنځم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت -د مجاهدین شمیر 400 تنه
د دومه الجندل غزاء پنځم هجری قمری کال د محرم الحرم میاشت د مجاهدین شمیر 1000 تنه
د بنو المصطلق غزاء پنځم هجری قمری کال د شعبان میاشت - د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مجاهدین شمیر ...... تنه

د احزابو غزاء پنځم هجری قمری کال د ذوالعقده میاشت یا د شوال میاشت - د مجاهدین شمیر 3000 تنه

د نبو قریظه غزاء پنځم هجری قمری کال د ذوالحجه میاشت - د مجاهدین شمیر 3000 تنه

د بنولحیان غزاء شپږم هجری قمری کال د ربیع الاول میاشت - د مجاهدین شمیر 200 تنه

د غابه غزاء شپږم هجری قمری کال د ربیع الثانی میاشت - د مجاهدین شمیر 500 تنه

د حدیبیی غزاء شپږم هجری قمری کال د ذو العقیده میاشت - د مجاهدین شمیر 1400 تنه

د خیبر غزاء اوم هجری قمری کال د محرم الحرام میاشت - د مجاهدین شمیر 1420 تنه

د وادی القری غزاء اوم هجری قمری کال د محرم الحرام میاشت - د مجاهدین شمیر 1382 تنه

د مکې د فتحی غزاء اتم هجری قمری کال د رمضان میاشت - د مجاهدین شمیر 10000 تنه

د جنین غزاء اتم هجری قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدین شمیر 12000 تنه

د طائف غزاء اتم هجری قمری کال د شوال میاشت - د مجاهدین شمیر 12000 تنه

د تبوک غزاء نهم هجری قمری کال د رجب میاشت - د مجاهدین شمیر 30000 تنه[182].

د ځینی غزاگانو په تاریخونو او د لښکرو په شمیرکې د اهل مغازیو

[182]- طبقات الکبری د ابن سعد لیکنه 2 ټوک 8 مخ څخه تر 192پوری 1906 عیسوی کال بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر منځ اختلاف موجود دی لکه د ابن اسحق رحمه الله علیه په نزد د احزاب غزاء د پنځم هجری قمری کال شوال په میاشت کې شوی ده او د بنوالمصطلق غزاء د شپږم هجری قمری کال د شعبان په میاشت کې شوی خوځرنګه چې ما دا تفصیل د ابن سعد رحمه الله علیه څخه راخیستی دی نوپه همدی خاطرمی تاریخ او د مجاهدینو شمیرهم دهمغه څخه رانقل کړی دی .

په نبوی دوره کې عسکری قوماندانان

د اسلامی ریاست څخه د دفاع په خاطر عسکری قوماندانوډیر زیات اهمیت ورکړل شوی دی د مدینی په لس کلنه دوره کې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په مختلفووختوکې مختلف صحابه کرام رضی الله عنهم د عسکری قوماندانانو په حیث د ځینی عسکری کارونوپه خاطراستولی دی ، ددی [سرایاو] څخه د ټولو لومړی سریه د حمزه بن عبدالمطلب رضی‌الله عنه وه د هجرت په اومه میاشت چې د روژی په میاشت وه کې استول شوی وه . خو تر ټولو زیاتو سرایاو ته ئی زید بن حارث رضی‌الله عنه لیږلی دی هغه د اته سریو قوماندانی‌کړی ده چې وروسته ورته د موتی په نښته کې شهادت ورپه برخه شو- ابن سعد د نبوی دور د عسکری قوماندانانو [امرا ء الجیش] ټول شمیر دیرش ښوولی دی خو بل کوم مورخ د عسکری قوماندانانو دومره تفصیل په کوم ځای کې نه دی ښودلی ځومره چې دی ښودلی‌اوبیان کړی ئی دی .په طبقات کبری کې د عسکری قوماندانانو د نومونو تفصیل چې په شمیراو ترتیب کې تاریخی‌ملحوظات په نظرکې نیول شوی دی په دی توګه راغلی دی :

حمزه بن عبدالمطلب - عبیده بن حارث - سعد بن ابی وقاص د ایران فاتح - عبدالله بن حجش اسدی– عمیر بن عدی بن خرشه خطمی - سالم بن عمیرالعمری - محمدبن مسلمه د کعب بن اشرف قاتل- زید بن حارثه - ابوسلمه بن عبدالاسد مخزومی - عبدالله بن انیس - منذربن عمرو الساعدی - عاصم بن ثابت الانصاری - مرثدبن ابی مرثد غنوی -

(c) ketabton.com: The Digital Library

عكاشه بن محصن اسدی - ابوعبیده بن جراح - عبدالرحمن بن عوف – علی بن ابی طالب - عبدالله بن عتیک - عبدالله بن رواحه - عمروبن امیه ضمری - کرز جابرالفهری - عمربن خطاب - ابوبکرصدیق - بشیربن سعدانصاری - غالب عبدالله لیثی - ابن ابی‌العوجاءسلمی - شجاع بن وهب اسدی - کعب بن عمرغفاری - جعفربن ابی طالب - خالدبن ولید - عمروبن عاص د مصرفاتح - ابوقتاده بن ربعی‌الانصاری - سعدبن زیداشهلی - طفیل بن عمروالدوسی - عینیه بن حصن فزاری - قطبه بن عامربن حدیده - ضحاک بن سفیان کلابی - علقمه بن مجزمدلجی - عبدالله بن حذافه سهمی - اسامه بن زید - ابوعامراشعری - جریربن عبدالله البجلی رضی‌الله عنهم .

ددی وروستی دواړو صحابه و ذکرابن سعد رحمه الله نه دی‌کړی خو په صحیح بخاری کې راغلی دی چې ابوعامراشعری رضی‌الله عنه د اوطاس د سریی امیر ټاکل شوی وه او هغه په همدی نښته کې شهید شو او حضرت بیا جریر رضی‌الله عنه ئی د هغی ټولګی‌امیرټاکلی شو چې په یمن کې ئی‌ذوالخلصه نومی بت خانی د ورانولو په خاطرلیږلی شوی وه .

په نبوی دورکې منطقوی امیران

کان النبی صلی‌الله علیه وسلم یبعث من الامراو الرسل واحدا بعد واحد [نبی‌کریم صلی‌الله علیه وسلم به امران ټاکل او سفیران به ئی یو په بل پسی استول183].

ابن حجرعسقلانی لیکي چې : والاخبارطافحه بان اهل کل بلدمنهم کانوا یتحاکمون الی الذی امرعلیهم و یقبلون خبره و یعتمدون علیه [د ډیرو روایاتو څخه دا رامعلومیږی چې د هری سیمی خلکوپه د خپلو ستونځو پریکړه د هغه امیرپه واسطه کوله چې په هغوی به ټاکل شوی وه د هغه خبره به ئی‌منله او په هغه به ئی باورکاوه 184].

183 - صحیح بخاری کتاب التمنی واخبارالاحاد5 ټوک 1078مخ

184 - فتح الباری16 ټوک 362 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسول الله صلی الله علیه وسلم به د سیمو امرانو ته د خاصو لارښودنو وروسته د تللو امرکاوه د نمونی په توګه ،کله چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم دهجرت په لسم کال دحجه الوداع څخه وروسته معاذ بن جبل رضی الله تعالی عنه په پورتنی یمن او ابوموسی اشعری رضی الله عنه ئی په ښکتنی یمن د امرانو په حیث ولیږل نو هغوی ته ئی د لیږلو په وخت کې داسی لارښوونی‌کړی وی : په خلکوبه آسانتیا راوړی ، نرمی به اختیاروی او د سختی‌څخه به ځان ساتی ، په اسلام باندی عمل کونکو ته زیری ورکړی خو داسی کړنلاره به نه اختیاروی چې د هغی په اساس خلک د اسلام څخه متنفر شی .

معاذ بن جبل رضی‌الله تعالی‌عنه ته ئی دا لارښوونه هم کړی وه چې د یمن اهل کتابوته په توحید او رسالت باندی د ایمان راوړلو بلنه ورکوه، ایمان راوړونکو ته د لمانځه په اداکولو تاکیدکوه او د هغوی د اغنیاوڅخه زکات اخله اود هغو په مسکینانوئی ویشه 185.

د قران کریم مطابق به پریکړه کوی‌که چیری په هغی‌کې ښکاره او واضحه حکم موجودنه وی نو بیا به د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د سنتو مطابق پریکړه کوی اوکه چیری په هغه دواړوکېهم صریحه اوڅرګند حکم په لاس درنه شی، نو بیا به اجتهادکوی 186.

ابن حزم د24 عسکری قوماندانانو نومونه ذکرکړی دی خو په هغه کې ئی د زکات د راټولونکو وګړو ځینی نومونه هم اخستی دی 187.

ابن قیم رحمه الله علیه د دولس امرانو نومونه رانقل کړی دی [188].

بلاذری رحمه الله علیه په فتوح البلدان کې د امراو یادوونه په مختلفو

[185] - صحیح بخاری کتاب الزکاه 1 ټوک 187 مخ

[186] - سنن ابوداود کتاب الاقضیه باب اجتهاد الرائی فی القضا ء – جامع الاصول 10 ټوک 177 مخ

[187] - جوامع السیر 23 مخ څخه تر 25 مخ پوری

[188] - زاد المعاد لومړی ټوک 47 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځایونوکې کړیده خو د خپل دوهم کتاب [انساب الاشراف] په لومړی جلدکې یې د هغه د تفصیل په خاطرځانګړی باب جوړکړی دی، د دی امیرانو څخه باذان بن ساسان بن بلاش هم وه چې د بهرام جورد نژاد څخه وه او د ایرانی پادشاهی لخوا په یمن کې حاکم ټاکل شوی وه خو د کسری د وژلو وروسته مسلمان شو او رسول الله صلی‌الله علیه وسلم هغه د پخوانی تجربی په اساس د ټول یمن حاکم وټاکه د هغه وروسته د هغه زوی شهر بن باذان حاکم ټاکل شوی وه او د هغه وروسته بیامختلف صحابه رضی‌الله تعالی عنهم د دی منطقی د امیرانو په توګه ټاکل شوی وه .

عتاب بن اسید رضی‌الله عنه مکه مکرمه - عثمان بن ابوالعاص ثقفی رضی‌الله عنه طائف - علاء بن الحضر رضی‌الله عنه بحرین - عمروبن عاص رضی‌الله عنه عمان - ابوسفیان بن حرب رضی‌الله عنه نجران - بازان بن ساسان رضی‌الله عنه یمن - شهربن بازان رضی‌الله عنه یمن - مهاجربن ابی امیه رضی‌الله عنه یمن - ابان بن سعیدبن عاص رضی‌الله عنه یمن – ابوموسی اشعری رضی‌الله عنه دیمن سواحل - معاذبن جبل رضی‌الله عنه یمن جند- یزیدبن ابی سفیان رضی‌الله عنه تیماء - ثمامه بن اثال رضی‌الله عنه الیمامه - عمروبن سعیدبن عاص رضی‌الله عنه وادی قری [خیبر][189] – خالد بن سعیدبن عاص رضی‌الله عنه یمن - زیادبن لبیدانصاری رضی‌الله عنه حضرموت - عمربن حزم رضی‌الله عنه نجران کی د امیرانو په توګه ګمارل شوی وو.

د ورستنیو دری نومونو یادونه علامه بلاذری470 هجری قمری مړ شوی دی کړی ده[190].

په نبوی دورکې د زکات ټولولو مسئولین

ابن هشام ،ابن حزم ، ابن جریر ، ابن ، ابن اثیر رحمه الله علیهم ټولولیکلی دی چې د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په وخت کې په

---

[189] - فتح الباری 16 ټوک 317 مخ – عمده القاری 25 ټوک 19 مخ

[190] - فتح البلدان 76 مخ د 1900 عیسوی کال د مصرچاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

هـركلىكي دزكـات درا ټولولـو لـه پـاره اميـران ټـاكلي شـوی وه ، همـدا رازځنـی سـيموحاكمان هـم دخپلـو دنـدو د سـرته رسـولوپرته د زكـاتونواو صدقاتو په را ټولولو باندی موظف وه د احاديثوپه كتـابونوكي د زكـاتونو را ټولونكوته مصدقين هم ويل شوی [د صدقو را ټولونكي] .

د ځومشهورو زكات ټولونكوامرانونومونه په لاندی توګه دی :

مهـاجربن ابىاميـه رضـی الله عنـه ديمـن پـه صنعاكي – زيـاد بـن لبيـد انصـاری رضـی الله عنـه پـه حضـرموت كـي - عـدی بـن حـاتم رضـی الله تعالىعنه په بنوطی او بنواسد كي - زبرقان بن بـدر رضـی الله تعالىعنـه د بنوسـعدبن زيـد بلـه يـوه علاقـه كـي - قـيس بـن عاصـم رضـی الله عنـه دبنوسعدبن زيدپه يو بل علاقه كي - مالک بن نويره رضی الله تعالىعنه په بنوحنظله كي – علاء بن الحضرمی رضی الله عنه په بحرين كي – علی بن ابىطالب رضی الله عنه په نجران- عمربن خطاب رضـی الله تعـالی عنـه [191] .

په نبوی دور کي د مرکزی حکومت موقت مسئولين

كلـه كلـه بـه رسـول الله صـلىالله عليـه وسـلم پـه مركـزكي د لمانځـه د امامت اونورو انتظامی امورو د سرته رسولو له پاره په خپل ځای يـوكس نائـب ټاكـه ځرنګـه بـه چې اكثـرو صـحابو كرامـو رضـی الله عـنهم بـه دده مبارک سره په سفركېګډون درلوده نوپـه دی خاطربـه ئـی د ټيټـی مرتبـی د صحابه ووځخه يوځوک پـه خپـل ځـای ټاكـه، نـو د هغـه د مركزی حكومت مؤقتو مسئولينو وجدول په لاندی توګه لاس ته راغلی دی :

سعدبن عباده انصاری رضی الله عنه د دوهم هجری قمری كال د ودان د غـزاء پـه وخت - سعدبن معـاذ انصاری رضـی الله عنـه د دوهم هجری

[191] - سيرت ابن هشام 3-4 ټوک 600 مخ – جوامع السير 24 مخ – الكامل د ابـن اثير 2 ټوک **301**

(c) ketabton.com: The Digital Library

قمری کال د بواط د غزاء په وخت - زیدبن حارثه رضی الله عنه د دوهم هجری قمری کال د سفوان د غزاء په وخت - ابوسلمه عبدالاسدمخزومی رضی الله عنه د دوهم هجری قمری کال د ذی‌العشیره غزاء په وخت - ابولبابه بن عبد المنذر رضی الله عنه د دوهم هجری کال د بدر الکبری د غزاء په وخت امیر – عمر بن ام مکتوم رضی الله عنه د لمانځه د امام په صفت د دوهم هجری قمری کال د بدرالکبرا د غزاء په وخت - ابولبابه بن عبدالمنذررضی الله عنه د دوهم هجری قمری کال د بنوقینقاع غزاء په وخت - ابولبابه بن عبدالمنذر رضی الله عنه د دوهم هجری قمری کال د سویق د غزاء په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه د دریم هجری قمری کال د قراره الکدر غزاء په وخت – عثمان بن عفان رضی الله عنه د دریم هجری قمری کال د غطفان غزاء په وخت – ابن ام کلثوم رضی الله عنه د دریم هجری قمری کال د بحران غزاء په وخت – عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه د دریم هجری قمری کال د احد د غزاء په وخت – عبدالله بن مکتوم رضی الله عنه د دریم هجری قمری کال د حمراء الاسد د غزاء په وخت – عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه د ځلورم هجری قمری کال د بنو النضیر د غزاء په وخت - عبدالله بن رواحه رضی الله عنه د ځلورم هجری قمری کال د بدر صغری غزاء په وخت – عثمان بن عفان رضی الله عنه د پنځم هجری قمری کال یا اوم هجری قمری کال د ذات الرقاع د غزاء په وخت- سباع بن عرفطه رضی الله عنه پنځم هجری قمری کال د دومه الجندل د غزاء په وخت – زید بن حارث رضی الله عنه پنځم هجری قمری کال یا شپږم هجری قمری کال د بنوالمصطلق د غزاء په وخت - عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه پنځم هجری قمری کال د احزاب د غزاء په وخت – عبدالله ابن ام مکتوم رضی الله عنه پنځم هجری قمری کال د بنوقریظه د غزاء په وخت – عبدالله ابن ام مکتوم رضی الله عنه شپږم هجری قمری کال د بنولحیان د غزاء په وخت- عبدالله بن ام مکتوم رضی الله عنه شپږم هجری قمری کال د غابه د غزاء په وخت - عبدالله بن

(c) ketabton.com: The Digital Library

ام مکتوم رضی الله عنه شپږم هجری قمری کال د حدیبیه د غزاء په وخت - سباع بن عرفطه رضی الله عنه اوم هجری قمری کال د خیبر د غزاء په وخت - عبدالله ابن ام مکتوم رضی الله عنه اتم هجری قمری کال د فتح مکه غزاء په وخت محمد بن یاسباع بن عرفطه رضی الله عنهما نهم هجری قمری کال د تبوک د غزاء - ابودجانه سماک بن حرشه رضی الله یا سباع بن عرفطه غفاری رضی الله عنه عنه لسم هجری قمری کال د حجه الوداع غزاء په وخت [192].

د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم وزیران و د شوری غړی

د وزارت او شوری په هکله به په دریم فصل کې تفصیلی‌خیړنه وشی خو د پورتنی عنوان لاندی یوائی دا ښوول کیږی چې د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په حکومت کې وزیران اومشاورین هم موجود وو چې د ریاست د کابینی او د اجرایه شوری په نامه یادیدلای شی .

ابوبکر صدیق رضی الله عنه - عمر فاروق رضی الله عنه - عثمان بن عفان رضی الله عنه – علی بن ابی‌طالب رضی الله عنه - حمزه رضی الله عنه - ابوعبیده رضی الله عنه - عثمان بن مظعون رضی الله عنه - عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه - سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه - طلحه رضی الله عنه - زبیربن عوام رضی الله عنه - جعفر رضی الله عنه [193].

په نبوی دورکې لیکوالان

د العلق د سورت په پنځم آیت کې ئی قلم د علم ذریعه ښوولی ده اگرچې د نبی صلی‌الله علیه وسلم له پاره امی ویل کمال اویوه معجزه وه نوپه دی خاطر د هغه د علم ذریعه د الله جل جلاله لخوا وحی وه خو د غیر

[192] - البدایه و النهایه د ابن کثیر 5 ټوک 110 مخ
[193]- السیره الحلبیه 3 ټوک 428 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نبی له پاره ليک لوست قابليت او کمال کمل کيږی، عرب الکامل هغه چا ته وائی چې په ليک لوست وپوهيږی لکه څنګه چې قرآنکريم ذکر دی چې عرب قوم امی قوم وه ، خو د اسلام د راتلو تر مخه هم هلته يوڅه خلک وو چې په ليک لوست پوهيدل خو څرنګه چې د هغوی زياتره بی سواده او امی وو نو په دی خاطر قرآن ټولو ته امی ويلی دی . او ورته د امی ويلو يوعلت دا دی چې دا خلک ددين نه بی خبره وو علامه بلاذری حمه الله عليه ليکلی‌دی چې د اسلام دراتلو ترمخه يويشت کسان په ليک لوست پوهيدل چې په هغوی 17نارينه اوڅلور ښځی وی، د هغوی نومونه په دی ډول دی :

عمربن خطاب رضی الله عنه – علی بن ابی‌طالب رضی الله عنه - عثمان بن عفان رضی الله عنه - ابوعبيده بن جراح رضی الله عنه - طلحه رضی الله عنه – يزيد بن ابی سفيان رضی الله عنه - ابوحذيفه بن عتبه رضی الله عنه - حاطب بن عمر رضی الله عنه - ابوسلمه بن عبدالاسد رضی الله عنه – ابان بن سعيد رضی الله عنه - خالدبن سعيد رضی الله عنه - عبدالله بن سعدبن ابی سرح رضی الله عنه - حويطب بن عبدالعزی رضی الله عنه - ابوسفيان بن حرب رضی الله عنه - معاويه بن ابی سفيان رضی الله عنه - جهيم بن الصلت رضی الله عنه - علابن الحضری رضی الله عنه – شفا بنت عبدالله عدويه رضی الله عنها - حفصه بنت عمر رضی الله عنهما - کريمه بنت مقداد رضی الله عنه - ام کلثوم بنت عقبه رضی الله عنها ، په مدينی منوری کې د بنواوس او بنوخزرج په قبيلوکې هم د اسلام ترمخه يوشميرخلک په ليک اولوست پوهيدل لکه :سعدبن عباده رضی الله عنه - منذرعمرو رضی الله عنه – ابی بن کعب رضی الله عنه - زيدبن ثابت رضی الله عنه - رافع بن مالک رضی الله عنه - اسيدبن حضير رضی الله عنه - معن بن عدی رضی الله عنه - بشيربن سعد رضی الله عنه - سعدبن ربيع رضی الله عنه - اوس بن خولی رضی الله عنه - عبدالله بن ابی‌منافق رضی الله عنه - سويدبن صامت رضی الله عنه { چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دده سره د لقمان صحیفه هم وه }[194].

دا هغه 23 کسان دي چې بلاذري ئې یادوونه کړې ده خو په دې کې یوازې د مکې او مدینې د مشهورو خلکو ذکر شوی دی ځکه چې امکان شته چې د عربو په باقي ښارونوکې هم څه د لیک لوست خلک موجود وو کله چې د هجرت نه وروسته اسلامي ریاست جوړشو نو د لیک فن ته ئې نوره وده او ترقي هم ورکړه ځکه چې د حکومت د کارونو د پر مختلو له پاره باسواده خلکوته اړتیا وه .

ابن سعد رحمه الله علیه لیکي چې د بدر د بندیانو له ډلې څخه هغه څوک چې په لیک پوهیده او د فدئې د ورکړې توان ئې نه وه نوهغوی ته رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم وویلې چې تاسې د انصارو زامنو ته لیک و رزده کړې چې همدا ستاسو فدیه ده هریوته ئې لس لس ځوانان وروسپارل اوکله به چې هغو لسوکسانو لیکل ور زده کړ نو بیا به ئې پرېښوده[195].

د تاریخ او سیرت په کتابونوکې د نبي صلی الله علیه وسلم د وخت د لیکونکو صحابو رضی الله عنهم د نومونو تفصیل موجود دی چې په دې هکله ابن الاثیر رحمه الله علیه یولس نومونه درج کړي دي ، خو ابن حجر رحمه الله علیه پنځلس او ابن قیم رحمه الله علیه 17نومونه راخستي دي .[196]

ابن عبدالبر رحمه الله علیه چې په 463 هجري قمري کال کې مړ شوی او حافظ عمادالدین بن کثیر رحمه الله علیه د23 صحابه ونومونه رانقل کړي دي، حافظ عماد الدین بن کثیر رحمه الله علیه د هغه هریو وګړي لنډې سوانح هم بیان کړې دي چې د هغو نومونه په دې ډول دي :

---

[194] - فتوح البلدان د بلاذري لیکنه 1318 هجري قمري کال چاپ

[195] - طبقات د ابن سعد لیکنه 2 ټوک 22 مخ

[196] - الکامل د ابن اثیر لیکنه لومړی ټوک 313 مخ – فتح الباري د ابن حجر لیکنه 10 ټوک 397 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابی ابن کعب ، زید بن ثابت ، عبدالله بن سعد بن ابی سرح ، عبدالله بن ارقم زهری ، علی بن ابی‌طالب ، ابوبکرصدیق ،عمربن خطاب ، عثمان بن عفان ، زبیربن عوام ، خالد بن سعید بن عاص ، ابان بن سعید بن عاص ، حنظله اسدی ، علابن حضرمی،خالدبن ولید ،عبدالله بن رواحه ، محمدبن مسلمه ، عبدالله بن عبدالله بن ابی‌مغیر بن شعبه ، عمروبن عاص ، معاویه بن ابی سفیان ، جهیم بن الصلت ، معیقیب بن ابی فاطمه ، شرحبیل بن حسنه رضی الله عنهم [197].

د ریاض د پوهنتون استاد پروفیسور ډاکترمحمدمصطفی‌الاعظمی په دی هکله د کتاب النبی صلی‌الله علیه وسلم ترعنوان لاندی یوکتاب لیکلی دی چې په هغه کې ئی د 22نورو صحابو رضی الله عنه نومونه د مستندو کتابونو په حواله درج کړی دی هغه لیکلی چېکه چیری نور زیات کوښښ وشی نو نورنومونه هم په لاس راځی لیکن تراوسه پوری چېڅومره تحقیق شوی دی نو د هغه په اساس د 45 صحابه نومونه په لاس راغلی دی [198].

د اداری نظام بنسټ په نبوی دورکښ‌ایښوول شوی دی‌که څه هم اداری او دفتری نظام د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه په وخت کې پرمختګ وکړ، خو د دی نظام بنسټ په ابتدائي توګه د حضرت محمد صلی‌الله علیه وسلم په واسطه ایښوول شوی وه .

ځنی صحابه کرامو رضی الله عنهم به د قرآنکریم د لیکلوکارکاوه چې په دی ډله کې زید بن ثابت رضی الله عنه ډیرمشهور وه [199].

ابن عبدالبر او ابن حجررحمه الله علیهم لیکلی دی چې په مدینه منوره کې د لیکلوکار زید بن ثابت کاوه، نو په دی اساس هغه د کاتب النبی په

---

[197] - الاستیعاب د ابن عبدالبر لیکنه په حاشیه د الاصابه 1 ټوک 50 مخ – البدایه د ابن کثیر لیکنه 5 ټوک 339 مخ

[198] - کتاب البنی د 1974 عیسوی کال د بیروت چاپ

[199] - صحیح بخاری کتاب فضایل القرآن

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوم مشهور شوی وه ځوځینی نورو صحابو هم د وحی د لیکلوکارکاوه د زید بن ثابت رضی الله عنه ځخه دمخه به د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د وحی د لیکلو کارحضرت ابی بن کعب رضی الله عنه کاوه اوهمدغه صحابی رضی الله عنهم په مدینه منوره کې د رسول الله صلی الله علیه وسلم لومړی کاتب وه[200] .

حضرت عمرفاروق رضی الله عنه د اسلام د قبلولو د قصی ځخه راڅرګندیږی چې د قرآنکریم لیکنه اوکتابت په مکې دورکې شروع شوی وه[201].

زید بن ثابت او ابی بن کعب رضی الله عنه د پادشاهانو او قبائلی مشرانو په نوم د خطونو د لیکلوکارهم کاوه .

ځینی صحابو به تړونونه او د سولی لیکونه لیکل لکه علی بن ابی طالب رضی الله عنه او ځینی نورو صحابه کرامو به د غنیمت د مالونو او نورو سرکاری مالونو درجول ترسره کول، همدا راز په صحیح بخاری کې یو روایت دی چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم به د صدقاتو راټولونکو وګړو ځخه حساب اخیسته او د هغوی سره به ئی محاسبه کوله [202].

حَدَّثَنَا مُحَمَّدٌ أَخْبَرَنَا عَبْدَةُ حَدَّثَنَا هِشَامُ بْنُ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اسْتَعْمَلَ ابْنَ الْأُتَبِيَّةِ عَلَى صَدَقَاتِ بَنِي سُلَيْمٍ فَلَمَّا جَاءَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَحَاسَبَهُ قَالَ هَذَا الَّذِي لَكُمْ وَهَذِهِ هَدِيَّةٌ أُهْدِيَتْ لِي فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَهَلَّا جَلَسْتَ فِي بَيْتِ أَبِيكَ وَبَيْتِ أُمِّكَ حَتَّى تَأْتِيَكَ هَدِيَّتُكَ إِنْ كُنْتَ صَادِقًا ثُمَّ قَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَخَطَبَ النَّاسَ وَحَمِدَ اللَّهَ وَأَثْنَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ

[200] - الاستیعاب په حاشیه الاصابه باندی 1 ټوک 50 مخ
[201] - سنن دارقطنی نهی المحدث عن من القرآن باب 1 ټوک 123 مخ
[202] - صحیح بخاری الاحکام باب محاسبه العمال

(c) ketabton.com: The Digital Library

أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي أَسْتَعْمِلُ رِجَالًا مِنْكُمْ عَلَى أُمُورٍ مِمَّا وَلَّانِي اللَّهُ فَيَأْتِي أَحَدُكُمْ فَيَقُولُ هَذَا لَكُمْ وَهَذِهِ هَدِيَّةٌ أُهْدِيَتْ لِي فَهَلَّا جَلَسَ فِي بَيْتِ أَبِيهِ وَبَيْتِ أُمِّهِ حَتَّى تَأْتِيَهُ هَدِيَّتُهُ إِنْ كَانَ صَادِقًا فَوَاللَّهِ لَا يَأْخُذُ أَحَدُكُمْ مِنْهَا شَيْئًا قَالَ هِشَامٌ بِغَيْرِ حَقِّهِ إِلَّا جَاءَ اللَّهَ يَحْمِلُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا فَلَأَعْرِفَنَّ مَا جَاءَ اللَّهَ رَجُلٌ بِبَعِيرٍ لَهُ رُغَاءٌ أَوْ بِبَقَرَةٍ لَهَا خُوَارٌ أَوْ شَاةٍ تَيْعَرُ ثُمَّ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى رَأَيْتُ بَيَاضَ إِبْطَيْهِ أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ

ځینی صحابو به د مالی امورو سندونه لیکل ځکه چې د دریمی سپاری د بقری د سور ت په 382آیت کې د مالی معاملو د لیکلو حکم شوی دی ، د ځینی روایتونوڅخه را څرګندیږی چې د خلکو د شمیر او د عسکری رضاکارانو نومونو د درج کولو بنسټ هم ایښودی شوی وه .

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ يُوسُفَ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ حُذَيْفَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اكْتُبُوا لِي مَنْ تَلَفَّظَ بِالْإِسْلَامِ مِنْ النَّاسِ فَكَتَبْنَا لَهُ أَلْفًا وَخَمْسَ مِائَةِ رَجُلٍ فَقُلْنَا نَخَافُ وَنَحْنُ أَلْفٌ وَخَمْسُ مِائَةٍ فَلَقَدْ رَأَيْتُنَا ابْتُلِينَا حَتَّى إِنَّ الرَّجُلَ لَيُصَلِّي وَحْدَهُ وَهُوَ خَائِفٌ حَدَّثَنَا عَبْدَانُ عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ الْأَعْمَشِ فَوَجَدْنَاهُمْ خَمْسَ مِائَةٍ قَالَ أَبُو مُعَاوِيَةَ مَا بَيْنَ سِتِّ مِائَةٍ إِلَى سَبْعِ مِائَةٍ

[د حضرت حذیفه بن یمان څخه روایت شوی دی چې یوځل رسول الله صلیالله علیه وسلم وفرمایل: ما ته د هغه خلکو نومونه ولیکې چې د اسلام کلمه وائی ، نو د پنځلس سوه خلکو نومونه مو ورته ولیکل] .

دا روایت سفیان ثوری د اعمش او ابی وائل د حذیفه رضی الله عنه څخه روایت کړی دی خو کوم روایت چې ابوحمزه د ابو معاویه له خولی نقل کړی دی د باسوادو شمیر د شپږ سوو او اوه سوو په منځ کې ښودل شوی [203].

ابن حجر رحمه الله علیه لیکې چې ابن التین رحمه الله علیه په پوره اعتماد

203 - صحیح بخاری کتاب الجهاد لومړی ټوک 430 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليكلي دي چې دا حکم د خندق د غزا په وخت کې ورکړل شوی وه خو علامه داودی رحمه الله علیه لیکلي دي چې کیدای شي دا حکم د حدیبیه په وخت کې ورکړل شوی وی – خو زما نظر دا دی چې کیدای شي دا حکم ئی د احد د غزا په وخت کې ورکړشوی وی خوپه شمیرکې د توپیر علت همدا ښوول شوی دی چې دکتابت حکم په مختلفو وختونوکې ورکړل شوی دی .

ابن حجررحمه الله علیه فرمايي چې :

و فی الحدیث مشروعیه کتابه دوادین الجیوش وقد تیعین ذالک عند الاحتیاج الی تمیزمن یصلح للمقاتله عمن لا یصلح [204].

[ددی حدیث څخه دا معلومیږی چې د عسکرو درجول او لیکل مشروع دی او هغه وخت ضروری ګرځی چې کله چې د جنګ د قابلیت لرونکو او قابلیت نه لرونکوترمنځ د بیلتون اړتیا پیدا شی]

حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ أَبِي مَعْبَدٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ لَا يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ وَلَا تُسَافِرَنَّ امْرَأَةٌ إِلَّا وَمَعَهَا مَحْرَمٌ فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ اكْتُتِبْتُ فِي غَزْوَةِ كَذَا وَكَذَا وَخَرَجَتْ امْرَأَتِي حَاجَّةً قَالَ اذْهَبْ فَحُجَّ مَعَ امْرَأَتِكَ

[د ابن عباس رضی الله عنه څخه روایت دی چې: یو سړی وویل چې ای رسول الله صلی الله علیه وسلم زما نوم د فلانکې غزاء د تلونکو په ډله کې لیکلی شوی دی او زما ښځه حج ته تلل غواړی او تا ویلی دی چې د ښځی سره حج ته ولاړ شه[205]] .

ددی روایت څخه دا معلومیږی چې د فوځی سرښندونکو د نوم د لیکلو دفتر په نبوی دورکې په ډیره ساده توګه جوړ شوی وه، هغه خلک چې وائی چې مسلمانانو دفتری نظم د ایرانیانوڅخه زده کړی وه نو د هغوی دا خبره اصولا غلطه ده که څه هم د نورو هیوادونو د تجربو څخه ګټه اخستل کومه بده خبره نه وه نوحضرت عمرفاروق رضی الله عنه به دا

---

[204] - فتح الباری 6 ټوک 518 مخ

[205]- صحیح بخاری لومړی ټوک 430 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

گټه تری اخیستی هم وی خو د دفتری نظام بنیاد او بنسټ په خپله رسول الله صلی‌الله علیه وسلم ایښی وه چې د همدی نظام د بنسټ په اساس د هغه راتلونکې مانۍ پورته شوه .

په صحیح بخاری‌کې دکتابت پوری تړلی ابواب موجود دی د مثال په توګه : کتابه العلم کتابه الامام الناس یستحب للکاتب ان یکون امینا عاقلاً - کتاب الحاکم الی عماله

په نبوی دوری کې ژباړونکې:

رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د الله جل جلاله په لورېلونکې هم او د مملکت مشرهم وه ، هغه ته د بلنې‌خطونه او د نظم پوری تړلی‌نورو لیکونولیږل هم وریه غاړه وه او په نورو ژبو به ورته خطونه هم راتلل ، نوپه دی اساس دیوی ژبې‌څخه په بلی ژبی ته د ژباړی اړتیا لیدل کیده ، امام بخاری رحمه الله علیه د باب ترجمه الحکام ترعنوان لاندی دحکمران له پاره د ترجمان اړتیا ثابته کړی ده او دا لاندی حدیث ئی رانقل کړی دی :

عن زیدبن ثابت رضی الله عنه ان النبی‌صلی‌الله علیه وسلم امره ان یتعلم کتاب الیهود حتی‌کتبت للنبی‌کتبه واقراء ته کتبهم اذا کتبوا الیه

[د زید بن ثابت رضی الله عنه څخه روایت شوی دی چې نبی‌کریم صلی‌الله علیه وسلم ما ته دیهودو د ژبی او د هغی د رسم الخط د زده کړی حکم کړی وه ما عبرانی ژبه زده کړه او بیا به می د نبی صلی‌الله علیه وسلم له پاره خطونه لیکل او د یهودو راغلی خطونه به می لوستل اوهغه ته به می‌اورول] [206].

ابن حجر رحمه الله علیه فرمایی چې امام بخاری دا روایت په خپل تاریخ کې په متصله توګه رانقل کړی دی په هغه کې راغلی دی چې زید بن ثابت رضی الله عنه په 15ورځوکې ژبه زده کړی وه - په مسند احمد ، مسند اسحق او مسند ابویعلی رحمه الله علیهم کې د نورو سندونو په

[206] - صحیح بخاری کتاب الاحکام 2 ټوک 1068 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

څنګ کې دا هم راغلی دی چې زید بن ثابت رضی الله عنه ته رسول الله صلی‌الله علیه وسلم دسریانی ژبې د زده کړې حکم هم کړی وه او هغه داژبه هم زده کړې وه ځکه چې په دواړو ژبوکې به ترجمانی ته ضرورت پیداکیده[207].

المسعودی لیکلی دی چې زیدبن ثابت رضی‌الله عنه فارسی، رومی ، قطبی او حبشی ژبې زده کړې وی[208].

ابن سعد رحمه الله علیه لیکلی دی چې په 7 هجری کال کی چې کوم شپږ کسه قاصدان لیږل شوی وه نو هغوی ټولو د هغی قومونو په ژبو چې ورته لیږل شوی خبری کولای شوی[209].

د مملکت مهر :

د یو ریاست له پاره سرکاری مهر[الخاتم] ته بنسټیز اهمیت ورکول کیږی او د مملکت د مشرخاص مهرد هغه امتیازی نښه ګڼل کیږی.درسول الله صلی‌الله علیه وسلم په وخت کښې الخاتم ته بنسټیزاهمیت ورکول شوی‌وه امام ابوداودپه خپل کتاب سنن ابی داودکښې کتاب الخاتم به نوم یوځانګړی فصل لیکلی دی چې اته برخی لری او 26حدیثونه ئی په کې رانقل کړی دی .

حَدَّثَنَا آدَمُ بْنُ أَبِي إِيَاسٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا أَرَادَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَكْتُبَ إِلَى الرُّومِ قِيلَ لَهُ إِنَّهُمْ لَنْ يَقْرَءُوا كِتَابَكَ إِذَا لَمْ يَكُنْ مَخْتُومًا فَاتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ وَنَقْشُهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَكَأَنَّمَا أَنْظُرُ إِلَى بَيَاضِهِ فِي يَدِهِ

[د انس بن مالک رضی الله عنه څخه روایت دی چې کله حضرت

[207] - فتح الباری 16 ټوک 310 مخ – اسدالغابه فی معرفه الصحابه 2 ټوک222مخ د المکتبه الاسلامیه الریاض چاپ – الستیعاب په حاشیه د الاصابه لومړی ټوک 552 مخ

[208] - سیر الانصار لومړی ټوک 403 مخ 1948 عیسوی کال د هندوستا ن چاپ

[209] - طبقات د ابن سعد لیکنه لومړی مخ 258 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسول الله صلى‌الله عليه وسلم عجموته د ليكونو د ليږلو اراده وكړه نو ځينى صحابو رضى‌الله عنهم ورته وويل چې دا خلك داسى خط چې مهرپرى نه وى لگيدلى نه اخلى، نوهماغه وه چې رسول الله عليه وسلم دسپينو زرو يو مهر[گوته] جوړ كړ چې پرى محمدرسول الله [صلى‌الله عليه وسلم ليكلى وه[210]]

حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ ثُمَامَةَ عَنْ أَنَسٍ قَالَ كَانَ خَاتَمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي يَدِهِ وَفِي يَدِ أَبِي بَكْرٍ بَعْدَهُ وَفِي يَدِ عُمَرَ بَعْدَ أَبِي بَكْرٍ فَلَمَّا كَانَ عُثْمَانُ جَلَسَ عَلَى بِئْرِ أَرِيسَ قَالَ فَأَخْرَجَ الْخَاتَمَ فَجَعَلَ يَعْبَثُ بِهِ فَسَقَطَ قَالَ فَاخْتَلَفْنَا ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مَعَ عُثْمَانَ فَنَزَحَ الْبِئْرَ فَلَمْ يَجِدْهُ

[د ابن عمر رضى الله تعالى عنه څخه روايت دى چې د حضرت محمد صلى الله عليه وسلم څخه وروسته دا گوته د حضرت ابوبكر رضى الله عنه سره وه او د هغه وروسته د حضرت عمر رضى‌الله عنه سره وه خو وروسته بيا د حضرت عثمان رضى الله عنه څخه په آريس نومى يوه كوهى‌كې ولويده [211]]

دا حديث د صحيح بخارى څخه پرته صحيح مسلم ، ترمذى ، ابوداود ، نسائى او ابن ماجه هم رانقل كړى دى .

حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ صُهَيْبٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اتَّخَذَ خَاتَمًا مِنْ فِضَّةٍ وَنَقَشَ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَقَالَ إِنِّي اتَّخَذْتُ خَاتَمًا مِنْ وَرِقٍ وَنَقَشْتُ فِيهِ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ فَلَا يَنْقُشَنَّ أَحَدٌ عَلَى نَقْشِهِ

[ابن عمررضى الله عنه فرمايلى چې رسول اكرم صلى‌الله عليه وسلم حكم وركړى وه چې هيڅوك دى زما دگوتى په څيرگوته نه جوړه وى [212]].

[210]- صحيخ بخارى كتاب اللباس 2 ټوک 872 مخ
[211] - صحيخ بخارى كتاب اللباس 2 ټوک 873 مخ
[212] صحيح مسلم كتاب اللباس – ترمذى په شمايل كى

(c) ketabton.com: The Digital Library

حَدَّثَنَا أَبُو مَكِينٍ نُوحُ بْنُ رَبِيعَةَ حَدَّثَنِي إِيَاسُ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ الْمُعَيْقِيبِ وَجَدُّهُ مِنْ قِبَلِ أُمِّهِ أَبُو ذُبَابٍ عَنْ جَدِّهِ قَالَ كَانَ خَاتَمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ حَدِيدٍ مَلْوِيٌّ عَلَيْهِ فِضَّةٌ قَالَ فَرُبَّمَا كَانَ فِي يَدِهِ قَالَ وَكَانَ الْمُعَيْقِيبُ عَلَى خَاتَمِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

[ددی سرکاری مهر ساتونکې او امین [امین الخاتم] حضرت معیقیب بن ابی فاطمه دوسی وه[213]] .

مهرجوړول اود هغه له پاره د یوه امین ټاکل ددی خبری څرګند ثبوت دی چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د ریاست مشرهم وه،او د الله جل جلاله په لوربلونکې [رسول] هم او د ریاست د چارو پرمختګ د هغه د بلنی او د نبوت د فریضی یوه برخه وه .

په نبوی دورکې سزا ورکونکې

مجرمانوته د جزا ورکولوپه وخت کې دی ته اړتیاوی چې یوڅوک هغه ته دسزا ورکولو په خاطر راوغوښتل شی، خو هلته یو څه کسان ددی له پاره ټاکل شوی هم وه بلکه دا یو ډول پولیسی قوت وه چې نومونه ئی په لاندی ډول دی :

علی بن ابی‌طالب رضی‌الله عنه ، زبیربن عوام رضی‌الله عنه ، مقداد بن عمرو رضی‌الله عنه ، عاصم بن ثابت رضی‌الله عنه ، محمد بن مسلمه رضی‌الله عنه رضی‌الله عنه ، ضحاک بن سفیان کلابی رضی‌الله عنه رضی‌الله عنه ، قیس بن سعدبن عباده [وکان قیس بن سعدالانصاری رضی‌الله عنه منه بمنزله صاحب الشرطه من الامیر] او قیس بن سعدرضی‌الله عنه د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په دربارکې د پولیسو د صاحب منصب یا کوتوال مقام درلوده [214].

په نبوی دور کې د بازارونوڅارونکې

[213] سنن ابوداود کتاب الخاتم – سنن النسائی کتاب الزینه

[214]- زاد المعاد 1 ټوک 48 مخ – السیره الحیلبیه 3 ټوک 422 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بازارونو اومارکيټونو څارنه کول هم د حکومت په غاړه وی، ترڅو غير شرعی سوداګانی ونه شی ، د ټاکلی نرخ نه زيات قيمت وانه خيستل شی، او دغو لونی، فريب ګړون او غش څخه مخنيوی وشی، دغه کار ته الحسبه او د دغه کارکوونکې ته المحتسب ويل کيږی، د مکې د فتحی‌څخه وروسته رسول الله صلی الله عليه وسلم سعيد بن سعيد بن عاص رضی‌الله عنه د مکې د بازار د څارونکې په څيرټاکلی وه[215] .

دمدينی منوری د بازارونو د څارنی کار په يووخت کې حضرت عمر رضی‌الله عنه ته سپارل شوی وه [216].

په نبوی دورکې
د اسلامی حکومت سفيران

اسلامی رياست يوفکری او په اصولو ولاړ رياست وی ، نوپه دی خاطر د سوچې مادی غوښتنو په بنسټ ولاړحکومت په مقابل کې اسلامی‌حکومت ته د بهرنيو اړيکو د ټينګولو له پاره سفيرانو اوقاصدانو ليږلوته زياته اړتياوه، نبی‌اکرم صلی‌الله عليه وسلم د الله جل جلاله رسول وه او د هغه دا مسئوليت وه چې د توحيد پيغام د عوامو پرته حکمرانانو او سردارانوته هم وررسوی ددی مقصد د ترسره کولوله پاره هغه په خاصه توګه کسری اوقيصرته سفيران ليږلی وه چې هغوی‌نبوی ليکونه دی دواړو پادشاهانوته رسولی وه ددی نه پرته ئی‌نوروبيلوبيلوځايونوته هم سفارتی استاذی ليږلی وه .

ابن حزم د هغه لسوليکونو يادوونه کړی چې‌هغه صلی‌الله عليه وسلم د لسو پادشاهانو په نوم ليږلی وه او د هغی ډلی‌څخه څلوروکسانو اسلام قبول کړی وه [217].

---

[215]- الاستعياب په حايشه د الاصابه 2 ټوک 48 مخ
[216]- الحلبيه 3 ټوک 424 مخ
[217] - جوامع السير 29 ټوک

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو ابن هشام د نهوکسانود سفارتونویادوونه کړی ده او د حلبیی په سیرت کې د اته پادشاهانوپه نوم دخطونویادوونه شوی ده [218].

په دی هکله د ټولو زیات څخه تفصیلات ابن سعد رحمه الله علیه بیان کړی دی، د سلو هغه وړواو لویو خطونو یادونه کړی چې د پادشاهانو یا قبایلی‌مشرانوپه نوم لیږل شوی وه،ددی لیکونو څخه ځینی تبلیغی‌او بلنیزه بڼه لری او ځینی د تړونونو په خاطر وه اوپه ځینی نوروکې د شرعی احکامو تفصیلات بیان شوی دی خو د پنځلسو لیکونو پرته دنور ولیکونوپه هکله دانه ده معلومه شوی چې دکوموصحابو رضی‌الله عنهم په لاس لیږل شوی دی د هغه پنځلسو سفیرانونومونه په لاندی ډول دی :

عمروبن امیه ضمری رضی الله عنه دحبشی پادشاه نجاشی ته ، دحیه بن خلیفه کلبی رضی‌الله عنه د روم قیصرته، عبدالله بن حذافه سهمی رضی‌الله عنه دایران کسری ته ، حاطب بن ابی بلتعه الخمی رضی‌الله عنه مقوقیس مصری ته ، شجاع بن وهب اسدی رضی‌الله عنه حارث غسانی سوریه ته ، سلیط بن عمروعامری رضی‌الله عنه هوزه بن علی‌یمامه ته ، عمروبن عاص رضی‌الله عنه دعمان جیفرته ، علاء بن الخصرمی رضی‌الله عنه دبحرین منذرعبدی ته ، مهاجربن ابی‌امیه مخزومی رضی‌الله عنه دیمن حارث عبدالکلال ته ، معاذبن جبل رضی‌الله عنه یمن ته - مالک بن مراره رضی‌الله عنه یمن ته - جریربن عبدالله بجلی رضی‌الله عنه ذوالکلاع دیمن ته ، عمروبن حزم رضی‌الله عنه یمن ته ، ابوموسی‌اشعری رضی‌الله عنه یمن ته عیاش بن ابی ربیعه یمنی‌حارث ته [219].

په پورته خلکوکې د پیل نه اوه تنه صحابه کرام رضی‌الله عنهم په یوه ورځ [دمحرم په اوم نیټه] خپلی وظیفی پسی لیږلی شوی وو او ټولو د هغی قومونو په ژبه خبری کولای شوی‌کوم ته به چې لیږل کیده، رسول الله صلی‌الله علیه وسلم خطونه به د لیکلو وروسته اوریدل،په دی هکله زیدبن

---

[218] - سیره ابن هشام 3 ټوک 407 مخ – الحلپیه 3 ټوک 283 مخ

[219]- طبقات ابن سعد 1 ټوک 258 مخ – زاد المعاد 45 ټوک

(c) ketabton.com: The Digital Library

ثابت رضی‌الله عنه فرمایلی‌دی چې :
کله به چې زه دقرآن کريم دليکلوڅخه فارغه شوم نو رسول الله صلی‌الله عليه وسلم به وفرمايل ولوله او راته ئی واوروه ، مابه لوسته که چيری کوم تکې به پاته شوی وه نو هغه به ئی راته اصلاح کاوه او بيا به ئی دا ليکنه اخيسته اوخلکوته به ورتللو[220].
عبدالله بن ارقم رضی‌الله عنه يوځل درسول الله صلی‌الله عليه وسلم په نوم د يوه راليږلی شوی خط ځواب وليکه او بيائی‌هغه ته واوراوه،نوهغه ورته وفرمايل ډيرښه دی ليکلی دی [221].

د محمد صلی الله عليه وسلم په دربار کې د حکومتونو او قبيلو جرګې او هيئتونه

قُلْ يَاأَيُّهَا الْكَافِرُونَ[]لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ[]وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ[]وَلَا أَنَـا عَابِدٌ مَا عَبَدتُّمْ[]وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ[]لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ

[کله چې د الله مرسته راشي او برى [در] په برخه شي او اى [پيغمبره !] ته وګوري چې خلک ډلی ډلی د الله په دين کې داخليږی نو د رب له ثنا ستاينی سره د هغه تسبيح وکړه او له هغه نه بښنه وغواړه بيشکه هغه ستر توبه قبلوونکې دی].
دا سورت دحجه الوداع په وخت کې په منا کې نازل شوی دی په دی کې د مکې د فتحی او د9 هجری کال دعام الوفود په لور اشاره شوی ده ځکه کله چې د اسلامی رياست د قوت د مقابلی له پاره په جزيره العرب کېکوم قوت پاته نه شو، نو د عربو د هری څنډی څخه جرګی او د بيلو بيلو حکومتونو او قبيلو سفيران د رسول الله صلی‌الله عليه وسلم په دربار کې راحاضر شول ځينی هيئتونه د نهم هجری کال څخه ترمخه راغلی وه خو ډير په همدی کال راغلل نو د دی امله دی کال ته د عام الوفود کال هم

[220]- مجمع الزوايد 1 ټوک 159 مخ
[221] - مجمع الزوايد 1 ټوک 159 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وائی په صحیح بخاری او احادیثو په نورو کتابونوکې د ځینو هیئتونو یادونه شوی ده خو تاریخ پوهانو او مغازی او سیرت لیکونکو د هغوی ډیرتفصیل بیان کړی دی .

ابـــن جریـــر - ابـــن هشـــام اوبـــن اثیررحمـــه الله علـــیهم د دی هیئتونوتفصیلات رانقل کړی دی ، ابن کثیررحمه الله علیه په البدایه کې دکتاب " الوفودالواردین الی رسول الله صلیﷲ علیه وسلم" په نوم یو ځانګړی فصل لیکلی دی او ډیرګټه ورتفصیلات ئی بیان کړی دی [222].

خو د ابن سعدرحمه الله علیه په کتاب الطبقات الکبری کې د هیئتونو شمیرهم ډیرنقل شوی دی او ترتیب ئی هم ډیرښه دی،نو د دی امله مونږ د ابـن سـعد رحمـه الله علیـه دکتـاب څخـه یومجمـل فهرسـت رانقلوخـو تفصیلات ئی اوس ضروری نه ګڼو په طبقاتوکې چېد هیئتونو د شمیراو د هغه دراتللود نیتیی په هکله چې کوم معلومات شته هغه مولیکلی‌دی-اوکوم چې معلـوم نـه دی نـو د هغـه ځـای موسـپین پـری ایښی‌دی، پـه شمیراوتاریخ کښکه چیری د نوروکتابونو سره کوم اختلاف په نظر راځی ،نو د هغه یو علت د ځیړنی اختلاف هم دی خو یوعلت ئی دا هم دی چې د ځینی قبیلومشران څوځو ځله راغلی دی .

د مزینـه هیئـت پنځم هجری قمری کـال 400 تنـه ، د بنواسـد هیئـت نهم هجری قمری کال 10 تنه ، د بنوفزاره هیئت نهم هجری قمری کال 13 تنه ، د بنومره هیئت نهـم هجری قمری کـال 13 تنـه ، د بنوثعلبـه هیئـت لسـم هجری قمری کـال 10 تنـه ، د بنوسـعد بـن بکـر هیئـت پنځم هجری قمری کـال 1 تـن ، د بنوکلاب هیئـت نهـم هجری قمری کـال 13 تنـه ، د بنوقشیربن کعب هیئت اتم هجری قمری کـال 3 تنـه ، د بنوالبکـاء هیئـت نهم هجری قمری کـال 3 تنـه ، د بنوکنانـه هیئـت نهـم هجری قمری کـال 1 تـن ،د بنواشجع هیئت پنځم هجری قمری کال 100 تنه ، د بنوباهله هیئت اتـم هجری قمری کال 1 تن ، د بنوسلیم هیئت اتم هجری قمـری کـال 900 تنـه

[222] - البدایه و النهایه د حافظ عمادالدین بن کثیر لیکنه **5** ټوک **40** مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

، د بنوثقيف هيئت نهم هجرى قمرى كال 13 تنه ،د بنو ربيعه هيئت اتم هجرى قمرى كال 20 تنه ، د بنونجيب هيئت نهم هجرى قمرى كال 13 تنه ، د خولان هيئت لسم هجرى قمرى كال 10 تنه ، د صدار هيئت نهم هجرى قمرى كال 13 تنه ، د بنوزبيد هيئت لسم هجرى قمرى كال 10 تنه ،د بلى هيئت نهم هجرى قمرى كال ، د بهراء هيئت 13 تنه ، د بنوعذره هيئت نهم هجرى قمرى كال 12 تنه ، د سلامان هيئت لسم هجرى قمرى كال 7 تنه ، د بنوغسان هيئت لسم هجرى قمرى كال 3 تنه ، د بنو الحارث هيئت لسم هجرى قمرى كال 7 تنه - د بنو الدا ر هيئت نهم هجرى قمرى كال 10 تنه ، د رهاويين هيئت لسم هجرى قمرى كال 15 تنه ، د بنوعامر هيئت نهم هجرى قمرى كال 10 تنه ، د بنو النخع هيئت لسم هجرى قمرى كال 200 تنه ، د بنو بجيله يمنى هيئت لسم هجرى قمرى كال 250 تنه ، د بنوالحمص يمنى هيئت لسم هجرى قمرى كال 7 تنه ، د الاشعيربين يمنى هيئت اوم هجرى قمرى كال 50 تنه ، د دوس هيئت اوم هجرى قمرى كال **80** تنه ، د ثماله والحدان هيئت اتم هجرى قمرى كال ، د بنوخشعم هيئت لسم هجرى قمرى كال ، د بنوجزام هيئت شپږم هجرى قمرى كال ، د ملوک حمير هيئت نهم هجرى قمرى كال **7** تنه ، دنجران يمنى هيئت **14** تنه ، د بنومحارب هيئت **80** تنه ،د بنوعيس هيئت **80** تنه ، د راس بن كلاب هيئت **1** تن ، د بنوعقيل هيئت **3** تنه ، د بنوجعده هيئت **1**تن ، د بنوعبد بن عدى هيئت **4** تنه - د بنوهلال هيئت **3** تنه ، د بكربن وائل هيئت **5** تنه ، د بنوتغلب هيئت **16** تنه ، د بنوحنيفه هيئت **13** تنه ، د بنوطى هيئت **13** تنه ، د جعفى هيئت **2** تنه ، د بنومراد هيئت **1** تنه ، د بنوكنده هيئت **13** تنه ، د بنوالصدف هيئت **13** تنه ، د خشين هيئت **17** تنه ، د جهينه هيئت **1** تنه ، د بنوكلب هيئت **2** تنه ، د بنوجرم هيئت **2** تنه ، د بنوالازد هيئت **13** تنه ،د بنو همدان هيئت **1** تن ، د سعد العشيره هيئت **1** تن ، د بنوعنس هيئت **1** تن ، د نجران يمنى هيئت **14** تنه ، د بنوعامر هيئت ، د شيبان هيئت ، د سعد هذيم هيئت د ملوک حضرت موت هيئت ، د ازد عمان هيئت ، ، د بنو نوغافق هيئت - د بنوبارق هيئت ، د بنواسلم هيئت ، د

(c) ketabton.com: The Digital Library

بنومهره هیئت ، حبشیان هیئت [223].

حجه الوداع

د23 کاله نبوت او لس کاله حکومت کولو وروسته رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په 25د ذی القعدی په لسم هجری کال کی د حجه الوداع آخری سفر وکړ چې په سفرکې دګډون کونکوشمیرڅومره وه په دی هکله کوم صحیح شمیرمعلوم نه دی خو د سیرت په ټولوکتابونوکې راغلی دی چې جموع کثیره" او "عدد لا یحصون [ډیری ډلی وی اوبی شماره خلک وه] .

په سیرت الحلبیه کېلاندی ویناوی راختل شوی دی : څولیښت زره - اویا زره - نوی زره - یولک څوارلس زره - یولک شل زره ددی نه هم ډې [224].

دهلوی محدث عبدالحق رحمه الله علیه د یو لکوڅوارلس زره او یو لکو څلورویشت زرودوه روایتونه رانقل کړی دی[225].

قاضی منصور پوری رحمه الله علیه د یولکو څلورویشت زره او یو لکو څلور څلویښت زرو دوه روایتونه راختی دی [226].

د صحابه کرامو رضی‌الله عنهم د ټول شمیرپه هکله کوم قطعی ثبوت او روایت هم نه شته ابن حجررحمه الله علیه د امام ابوزراعه رازی رحمه الله علیه وینارا نقل کړی ده چې: ټولو هغه ښځواو نارینوچېرسول الله صلی‌الله علیه وسلم ئې‌لیدلی‌وه اود هغه څخه یې روایت هم کړی دی د هغوی شمیردیولک څخه زیات دی .

ابن کثیررحمه الله علیه لیکلی‌دی چې : د ابوزراعه رازی رحمه الله علیه څخه رانقل شوی‌دی چې د صحابو رضی‌الله عنهم شمیریولکوشل

---

[223]- طبقات کبری ابن سعد رحمه الله علیه 1 ټوک 291 مخ

[224] -الحلبیه 3 ټوک 308 مخ

[225] - شرخ سفرالسعاده 27 مخ 1978 عیسوی کال مکتبه نوریه سکهرچاپ

[226] - رحمه اللعالمین لومړی ټوک 340 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

زروتنو ته رسیده[227].

دامام شافعی رحمه الله علیه څخه روایت دی چې: هغه مسلمانان چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم ئی لیدلی وه یا یی د هغه څخه څه اوریدلی وه شـــمیرېې شـــپیته زره دی.امـــام حـــاکم ابوعبـــدالله ویلـــی دی.چـــې دویونکوصحابورضی‌الله تعالی‌عنهم شمیرنزدی پنځه سوه کسان دی خوامام احمدرحمه الله علیه چې کثیرالروایات دی هغه یواځی 987 کسه صحابو رضی‌الله عنهم روایات رانقل کړی دی او په صحاح ستوکې د هغوی پرته دری سو صحابو رضی‌الله عنهم څخه روایت کړی دی [228].

د صحابو رضی‌الله عنهم په حالاتو باندی څلورو کتابونو ډیر شهرت موندلی دی الاستیعاب فی معرفه الاصحاب د ابن عبدالبر رحمه الله علیه چې د3500 صحابو رضی‌الله عنهم پیژندګلوی په کی شوی ده بل کتاب د ابن الاثیر جزری اسدالغابه فی معرفه الصحابه دی چې په کې د 755 اصحابوو رضی‌الله عنهم پیژندنه شوی ده اود شمس الدین ذهبی به کتاب التجرید کې د**8808** صحابو رضی‌الله عنهم حالات بیان شوی دی .

څلورم کتاب دابن حجر رحمه الله علیه الاصابه فی تمیزالصحابه دی دا کتاب ډیرجامع دی په دی کې د12894 صحابو رضی‌الله عنه ذکرشوی دی خو په هغه کې تکرارهم شته او هغه کوچنیان هم په کې شمیرل شوی دی چې د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په وخت کې لابلوغ ته نه وه رسیدلی او د هغه خلکو یادوونه هم په کې شوی ده چې صحابه نه وه خو د غلطی په اساس ځینی خلکو په صحابوکې شمیرلی [الله تر ټولو ښه پوهیږی].

د حجه الوداع خطبه

په حجه الوداع کې رسول الله صلی الله علیه وسلم دری ځلی‌خلکو ته ویناوی وکړی دذوالحجی په اتم تاریخ په یوم الترویه کې اوهم ئی دعرفی

---

227 - الا صابه لومړی ټوک دریم مخ

[228] -البدایه والنهایه 5 ټوک 356مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ورځ د عرفات په میدان کې او دریمه په یولسم یا دولسم دذی الحجی په منی‌کې د دی دری واړو خطبونه پرته رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د حج په وخت کې په نورو مختلفو ځایونوکې هم ویناوی‌کړی دی په صحیح مسلم کې د عرفات خطبه دا ډول را نقل شوی ده .

بی شکه چې ستاسی وینه او ستاسی مال یو په بل حرام دی لکه څنګه چې تاسی دنن ورځی د دی ښاراو د دی میاشتی‌احترام کوی .

ښه ویوهیږی چې د جاهلیت هریوه طریقه او هر یو رواج زما د پښولاندی پا مال شوی دی[هغه بیا مه را ژوندی کوی].

د جاهلیت د زمانی [د اسلام ترمخه] د قتلونو اوجنګونو دعوی ختم کړل شوی دی لومړی زه د خپلی کورنی وینه ختموم یعنی‌د ابن ربیعه بن حارث وینه چې‌په بنو سعدکې ئی شیدی څکلی وی او بنوهذیل هغه قتل کړی وه[دا د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم دکاکا لمسی وه] .

د جاهلیت دزمانی سود ختم کړل شوی دی، تر ټولو لومړی زه دخپلی‌کورنی سود ختموم [د حضرت عباس بن عبدالمطلب سودڅومره چې وه ټول پری ښوول شو] .

د خپلو ښځوپه هکله دالله جل جلاله نه ویریږی تاسو هغوی د الله جل الله جل جلاله په نوم د مسئولیت په اساس خپلی ښځی‌ګرځولی دی او د الله جل جلاله د حکم په اساس تاسی د هغوی جسمونه خپل ځانته حلال ګرځولی دی .

په ښځو دا ستاسی‌حق دی چې هغه ستاسوپه بستره بل چاته د راتلواجازه ورنکړی،که چیری هغوی داسی‌وکړی نوهغه دتعزیربه خاطر دومره ووهی چې دوهلو نښی ئی ښکاره نه شی [د دی څخه زنا مقصد نه دی بلکه شرعی پرده نه کول تری مقصد دی] .

ښځی په تاسو دا حق لری چې‌هغوی ته په نیکه طریقه خوراک اوکالی ورکړی .

زه تاسوته هغه څه پریږدم اوځم چې‌که چیری تاسوهغه ټینګ ونیسی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نوهیڅکله به بې‌لارې نه شې[د الله جل جلاله کتاب] .

د قیامت په ورځ به له تاسی‌څخه زماپه هکله پوښتنه وشي، نو وواياست چې تاسی‌به څه ځواب ورکوی؟ ټولو وویل چېمونږگواهي وايوچې تا د الله جل جلاله احکام ترمونږ پورې رارسولي وه .

په دې خبره رسول الله صلی‌الله علیه وسلم دشهادت گوته پورته کړه او بيا ئې دخلکوپه لور د ښکته کولوپه وخت کې وويل اللهم اشهد- اللهم اشهد-اللهم اشهد [ای الله جل جلاله ته گواه اوسه ، ای الله جل جلاله ته گواه اوسه ، ای الله جل جلاله ته گواه اوسه[229]] .

وفات

د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د وفات په هکله ټول اهل سیر رحمه الله علیهم اومحدثین رضی‌الله عنهم متفق دی چې دا د دوشنبی ورځ وه ددی ذکر د صحیح بخاری په یوه روایت کې هم راغلی دی په دی هکله اجماع ده چې د وفات میاشت دربیع الاول میاشت وه خو د وفات تاریخ په یقینی اوقطعی توگه نه دی تاکل شوی محمدبن اسحاق ، محمد بن سعد ، واقدی ، ابن حزم ،، ابن هشام او د ابن کثیر رحمه الله علیهمځیرنه دا ده چې هغه په 12د ربیع الاول 11هجری قمری کال د دوشنبی‌په ورځ په غرمه کې وفات شوی دی خوموسی بن عقبه ، لیث بن سعد ، ابن شهاب زهری ، عروه بن زبیر ، سلیمان بن طرحان التیمی ،، محمدبن قیس او ابونعیم فضل بن دکین رحمه الله علیهم نظریات دا دی چې هغه په دوهم د ربیع الاول وفات شوی دی ـ حافظ ابوالقاسم سهیلی او ابن حجر رحمه الله علیهم اونورو همدی وینا ته ترجیح ورکړی ده په دی لړکې ځینی‌نوری ویناوی هم شته خو ډیره مشهوره همدا ده چې په دولسم د ربیع الاول وفات شوی دی [الله جل جلاله ډیر ښه پوهیږی][230] .

---

[229] صحیح مسلم کتاب الحج باب حجه النبی‌صلی‌الله علیه وسلم

[230]- السیره النبویه 4 ابن کثیر ټوک 505 مخ 1978عیسوی کال - فتح الباری 9 ټوک 193 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

دریم فصل

د اسلامی حکومت بنسټونه

[لومړی اصل

د الله جل جلاله حاکمیت]:

په سیاسی اصطلاح کې اعلی اقتدار یا مطلق ځواک ته حاکمیت وای نوپه دی اساس هغه څوک چې اراده او خوښه ئی د قانون سرچینه او حکم ئی په ټولو لوړ وی،د ځواک خاوند او اعلی حاکم ورته ویل کیږی چې په شرعی اصطلاح کې ورته تشریعی حاکمیت هم ویل کیږی یعنی د قانون حاکمیت ، د اسلامی حکومتی نظام او د شرعی سیاست ، لومړی بنیادی اصل دا دی چې حاکمیت او اعلیٰ اقتدار د مخلوقاتو د ځښتن یو صفت دی د قانون سرچینه انسانی عقل نه ، بلکه دالله جل جلاله له خوا وحی ده

(c) ketabton.com: The Digital Library

او قرآن او سنتوته په کې د اولیت حق ورکړل شوی. د الهی حاکمیت ثبوت د قرآن ، سنتو د راشیدنو خلفاو د کړنلاری د امت د اجماع ، عقل او قیاس ټولوڅخه کیږی چې د همدی عنوان لاندی د دغی اساسی اصولو وضاحت او څیړنه کوو .

د حکم لغوی مفهوم :

دحاکم ماخذ حکم دی چې معنی ئی پریکړه او فرمان ورکول هم راتلای شی‌او پوهه او حکمت هم ،ابن منظورافریقی رحمه الله علیه لیکلی‌دی چې: والحکم العلم والفقه والقضاء بالعدل [حکم، علم او پوهی ته هم ویل کیږی اوعادلانه پریکړی ته هم[231]] .

ابن درید چې په 321 هجری قمری کې وفات شوی لیکي چې : فکل کلمه وعظتک او زجرتک او د عتک الی مکرمه او نهتک من فبیح فهی حکمه وحکم [هره هغه خبره چې تاته پند درکړی یا تاکومی سهوی ته متوجه کړی ، یا تا دکوم بد شی‌څخه منع کړی،دا رازخبری ته حکمت اوحکم هم ویل کیږی] [232].

علامه جمال قرشی لیکي چې : حکم بالضم فرمودن ... و دانش وحکمت [حکم فرمان ... پوهی اوحکمت ته ویل کیږی] [233].

لنډه دا چې حکم په لغت کې شاهی فرمان او عادلانه پریکړی ته وایی چې په مروجه ژبه تری‌کې مراد د امر او نهی‌قانون دی] .

د شرعی حکم فقهی‌مفهوم

د اصولو د علم پوهانو،شرعی حکم په دی توګه تعریف کړی دی : خطاب الله المتعلق بافعال المکلفین بالا قتضاء والتغیر[شرعی حکم د

231- لسان العرب 3 ټوک 141 ماده حکم - مختارالصحاح 148 مخ د 1967 عیسوی کال د بیروت چاپ - مفردات القرآن 126 مخ - تفسیرابن جریر لومړی ټوک 557 مخ

232 - جمهره الغه 2 ټوک 186 د هندوستان حیدرآباد دکن چاپ

233 - صراح اللغات 66 مخ باب المیم 1910 عیسوی کال د هندوستان چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله جل جلاله هغه فرمان دی چې د هغه په واسطه د بندګانوله پاره ځنی افعال واجب یا مستحب ګرځولی شوی وی او ځینی نور پری حرام او بد] ، دغی الهی احکاموته شرعی احکام یا شریعت ویل کیږی او د هغی رالیږونکې ته حاکم یا شارع یعنی قانون جوړونکې ویل کیږی [234].

د الهی حاکمیت په هکله قرآنی آیاتونه

په قرآنکریم کې د الله جل جلاله د حاکمیت او قانون جوړونی په هکله ګڼ آیتونه راغلی دی په 22آیتونوکې دحکم د کلیمی او د هغی د مشتقاقوڅخه ثابتیږی چې الله جل جلاله حاکم شارع او قانون جوړونکې دی چې ددی آیتونونقشه په لاندی توګه ده :

{د البقره سورت 313 }-
{د ال عمران سورت 23}-
{ د المائده سورت42، 43 ،44 ،45، 47 ،50 آیاتونه }
{د الانعام سورت 57 ، 62 ، 114 آیاتونه
{د یوسف سورت 40 آیت
{د الرعد سورت 37 آیت
{د الکهف سورت 26 آیت
{د النور سورت 48 – 151 آیاتونه
{د غافرسورت 12 آیت
{د الشوری سورت 10 آیت
{د الممتحنه سورت 10 آیت
{د الطور سورت 152 آیت
{د القلم سورت 48 آیت
{د الدهر سورت 24 آیت.

ددی دوویشت آیتونوڅخه یوڅو د مثال په توګه وړاندی‌کوو:

234- تحریرالاصول سره د شرحی لومړی ټوک 77 مخ - منهاج الرسول للبیضاوی په حاشیه د تحریرلومړی ټوک 22 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ
[د المائده سورت 50 آیت]

[نو ایا بیا د جاهلیت پریکړه غواړی؟ پداسی حال کې چې کوم خلک په الله باور لری نو د هغوی په نزد له الله نه بل غوره فیصله کوونکې هیڅ نشته] .

د دی آیت څخه دا څرګندیږی چې د انسان په جوړشوی قانون پریکړه کول جاهلیت دی او شرعی قانون د یوبهترین قانون په توګه منل د ایمان باور او یقین غوښتنه ده.

امام ابن کثیر رحمه الله علیه ددی آیت په تفسیرکې د چنګیزخان دکتاب په حواله لیکلی دی چې: "هرڅوک چې داسیکړنلاره اختیارکړی لکه چې چنګیز خان غوره کړی وه نوهغه کافر دی او دهغه په خلاف جنګ کول واجب دی ترهغه پوری چې هغه د الله جل جلاله او د هغه د قانون په لور ونه ګرځی، او د قرآن او سنتو مطابق د هری وړی او غټیمعاملی پریکړیکولو ته تیارنه شی "[235].

أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا
[د الانعام سورت 114 آیت]

[ایا زه د الله نه پرته بل کوم فیصله کوونکې ولټوم پداسی حال کې چې هغه تا ته پوره مفصل کتاب لیږلی دی] .

دا چې هغه په تابانـدی واضـحه اوڅرګنـدکتاب راليږلی‌دی نـو د هغوخلکو رویه حیرانوونکې ده چې د الله جل جلاله رالیږل شوی قانون پریږدی او د بشر د جوړ شوی قانون لټه کوی .

إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَالنَّاسِ لَا يَعْلَمُون [د یوسف سورت 40 آیت]

[د فیصلی واک یوازی الله جل جلاله سره دی هغه امرکړی چې د هغه

235- تفسیر ابن کثیر 2 ټوک 590 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرته د بل هيچا بندګی مه کوئ دا د ژوند سمه سيخه لاره ده خو زياتره خلک نه پوهيږی] .

وَأَنزَلَ مَعَهُمْ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ فِيمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ

[د البقره 213 سورت 50 آيت]

[او د هغوی سره يی حق کتاب راليږلی ترڅو هغه اختلافونه چې د حق په باب د خلکو تر مينځه راغلی وو فيصله کړي] .

که د حاکميت مقام د انسانی عقل پوری وايی نو بيا د انبياء کرامو د راليږلوڅه اړتيا وه او د کتابونو د راليږلو څه حاجت ،کتابونه دهمدی لـه پاره رانازل شوی دی‌چې د هری شخړی اومعاملی پريکړه د هغه پـه اساس وکړی شی اوهغه د ژوندانه واجب الاطاعت قانون وګرځول شی .

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُوْلَئِكَ هُمْ الْفَاسِقُونَ .....

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُوْلَئِكَ هُمْ الظَّالِمُونَ......

وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُوْلَئِكَ هُمْ الْكَافِرُونَ ....

[اوکوم خلک چې د الله د نـازل کړي قـانون سره سـمه فيصـله ونکړی هماغوی فاسقان دی ... هغوی ظالمان دی ... هماغوی کـافران دی ... [236]]

.

کفرپه دوه برخوويشل شوی دی اعتقادی کفراو عملی‌کفر،که چيری د الله جـل جلالـه پـه حاکميت اود هغـه پـه قـانون بانـدی اعتقـاد او ايمـان نـه وی،نوهغه ته اعتقـادی کفرويـل کيـږی اوکـه چيـری ايمـان وی‌خـو د پـوهی سـره سـره پـه عملـی ډول د هغـی پـه اسـاس عمـل ونـه کـړای شـی نـو دی تـه عملی‌کفر وائی- ظلم هغه ته ويل کيږی چې د يوه حق بل ته ورکړل شـی يـا حق لرونکې ته حق ورنکړای شـی هغـه څـوک چـې پـه بشـری قـانون پريکـړه کـوی نوهغـه دالله جـل جلالـه حـق مخلـوق تـه ورکـوی. نـو دی تـه شـرک فی‌الحکم وائی چې په قرانکريم کې ورته لوی ظلم ويل شوی دی

---

236 - د المائده سورت 47 - د المائده سورت 45 - د المائده سورت 44 آيتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ [د القمان سورت 50 آيت]
همدا ډول شرک هم په دوه برخوویشل شوی، عملی شرک او اعتقادی شرک ، اوپه همدی توګه د فسق معنی بغاوت سرکشی او دالله جل جلاله د بندګی څخه دباندی کیده دی دا هم په دوه برخو ویشل شوی دی، اعتقادی فسق او عملی فسق .
حضرت عطا اوطاوس رحمه الله علیهم همدی لور ته د اشاری کولو په ترڅ کې فرمایلی دی :کفردون کفروظلم دون ظلم وفسق دون فسق [کفرهم څو درجی لری، ظلم هم څو درجی لری او فسق هم څو درجی لری] [237].
همدا راز محمد بن اسماعیل بخاری رحمه الله علیه هم د کفر اوظلم د پورته یاد شوو درجو په هکله توضیحات ورکړی دی[238] .
یو چا د حضرت حذیفه رضی الله تعالی عنه څخه پوښتنه وکړه چې دا آیتونه خو د بنیاسرائیلو په هکله رانازل شوی دی هغه ورته وفرمایل چې بنیاسرائیل خو بیا ستاسو ډیرښه ورونه دی چې ترخه ټول د هغوی له پاره شوه اوخواږه خواږه ټول ستاسو له پاره ، هیڅکله داسی نه ده، تاسو به هم د هغوی په قدم قدم اخلی .
حسن بصری رحمه الله علیه او ابراهیم نخعی رحمه الله علیه دواړو ویلی دی چې دا آیت خو په ښکاره توګه د بنیاسرائیلوله پاره راغلی دی،خو زمونږ له پاره هم همدا ډول حکم دی .

تحا کم الطاغوت

[د معاملاتو او شخړو پریکړه دطاغوت په واسطه]

په قرآن کریم کښی یوه بله توګه هم دخدای دحاکمیت ثبوت موجود دی اوهغه دطاغوت څخه د انکارحکم دی دطاغوت په هکله اته آیتونه راغلیدی نو دلته لومړی آیتونه رانقلوو او بیا د طاغوت حقیقت را

---

237 -ابن جریر 6 ټوک256مخ
238- صحیح بخاریکتاب الایمان باب کفر دون کفروباب ظلم دون ظلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

برسیره کوو.

فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انفِصَامَ لَهَاوَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ [د البقره سورت 256 آیت]

[طاغوت نه انکارشي او په الله يې ايمان راوړ هغه يوه داسې کلکه اسره ونيوله چې هيڅکله ماتيدونکې نه ده او الله د هر څه اوريدونکې او په هر پوهيدونکې دی] .

په دی آیت کې طاغوت دالله جل جلاله په مقابل کې راغلی دی اودهغه څخه مخه اړو نه او سرکشی اود الله جل جلاله په احکامو او فرامينو باندی ايمان راوړلوته عروه الوثقی [نه شليدونکې حلقه او کلکه تکيه ویل شوی ده] کفر بالطاغوت د لااله غوښتنه ده او ايمان بالله د الاالله غوښتنه ده - د الله جل جلاله د قوانينوڅخه پرته د نورو ټولوقوانينوڅخه انکارکول اومخ اړول اود الله جل جلاله په قوانينو ايمان راوړل د کلميی طيبه حقيقت او د توحيدمفهوم دی .

وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمْ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنْ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُوْلَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ [د البقره سورت 157 آیت]

[او کوم خلک چې د کفر لاره غوره کړي د هغوی ملاتړ اومرستندويان طاغوتان دی او هغوی له رڼا نه د تړږميو لوري ته راکاږی دا کسان دوزخ ته ورتلونکې دي هلته به تل اوسيږی] .

نو د دی آیت څخه معلوميږی چې په طاغوت قانون توره تياره او د الله قانون رڼا او روښنائی ده .

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنْ الْكِتَابِ يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ وَيَقُولُونَ لِلَّذِينَ كَفَرُوا هَؤُلَاءِ أَهْدَى مِنْ الَّذِينَ آمَنُوا سَبِيلًا- أُوْلَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمْ اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنْ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا [د البقره سورت 51 آیت]

[ايا تا هغو خلکو ته نه دی کتلی چې د کتاب له علم څخه يو څه برخه ورکړه شوی ده او د هغو حالت دا دی چې جبت او اطاغت مني او دد

(c) ketabton.com: The Digital Library

کافرانو په باب وایی چې له ایمان راوړونکو څخه خو د همدوی لاره زیاته سمه ده ، همداسی خلک دی چې الله پرې لعنت کړیدی او په چا باندی چې الله لعنت وکړی بیا ته هغه له پاره مرستندوی نشې میندلی] .

ددی ایت څخه څرګندیږی چې د طاغوتی نظام پیروی کول د الله جل جلاله د قهر او لعنت سبب ګرځی ، او هغه خلک چې دد طاغوت د قانون پیروی کوی هغوی ته د توحید په نسبت د کفر او شرک لاره ښه ښکاری .

الَّذِينَ آمَنُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ لطَّاغُوتِ فَقَاتِلُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا

[د النساء سورت 76 آیت]

[کوموخلکو چې د ایمان لاره غوره کړیده هغوی د الله په لار کې جنګیږی او هغه خلکو چې کفر کړی دی د طاغوت په لاره کې جنګیږی نو د شیطان له ملګرو سره وجنګیږئ او باور ولرئ چې د شیطان د سیسی په حقیقت کې ډیری کمزوری دی] .

د پورتنی آیت څخه مقصد دا دی چې د الله جل جلاله دکلیمی د لوړوالی په خاطرجنګ کول دایمان غوښتنه ده او د طاغوت د قانون د لوړوالی په خاطر جنګیدل کفر دی او په خپله طاغوتی نظام په حقیقت کې د شیطان د مکراو فریب څخه عبارت دی

.مَنْ لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُوْلَئِكَ شَرٌّ مَكَانًا وَأَضَلُّ عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ

[د المائده سورت 60 آیت]

[هغه څوک چې الله جل جلاله وربانـدی لعنت وکړ او غضب یی وربانـدی راښکته کړاو له هغو څخه ئی بیزوګانی او خوګان جوړ کړل او هغه چا چې د غیر الله اطاعت وکړ نو د هغو درجه لا ډیره زیاته بده او له نیغی او سمی لاری څخه ډیر بی لاری شوی دی].

په پورتنی آیت کې د طاغوت بندګی کونکې او د هغی د قانون پیروان د بیزوګانو خنزیرانو، لعنتیانو او غضب کړای شوو په فهرست کې شمارل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی دی او ویل شوی چې دوی د صحیح لاری څخه بلکل اووښتی دی .

وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ اُعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ

[د النحل سورت 36 آیت]

[مونږ په هر امت کې یو پیغمبر ولیږله او د هغه په وسیله مو ټول خبردار کړل چې د الله جل جلاله بندگی وکړئ او د طاغوت څخه ځان وژغوری] .

ددی څخه دا څرگندیږی چې د طاغوت د بندگی او د هغه د قوانینو څخه د لری والی حکم هر نبی علیه السلام ته ورکړل شوی وه او د ټولو انبیاو علیهم الصلوه و السلام د شریعتونو بنسټ د الله جل جلاله په حاکمیت او د هغه په معبودیت اېښوول شوی دی .

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمْ الْبُشْرَى

[د الرمز سورت 17 آیت]

[او کومو خلکو چې د طاغوت له بندگی څخه ځان وژغوره او د الله جل جلاله په لور یی رجوع وکړه د هغو له پاره زیری دی نو [ای پیغمبره] زیری ورکړه زما هغو بندگانو ته چې په غورسره اوری او د هغی د ډیر ښه اړخ پیروی کوی] .

د زیری مستحق خلک هغه دی چې د طاغوت د بندگی څخه لری والی کوی ، پورته اوه آیتونوکې دا خبره په صریحه توگه څرگندیږی چې د حکم ورکولو ، پریکړی کولو او د قانون جوړولو اختیار طاغوت ته نه دی ورکړل شوی او په هرمؤمن فرض دی چې د هغه څخه مخ واړوی او لری والی تری وکړی .

د طاغوت مفهوم

د لغت د پوهانوله نظره

د طاغوت کلیمه د طغی او طغیان یا طغو او طغوی طغوان څخه اخستل شوی ده - طغی، طغیان، طغو، طغوی او طغوان ددی ټولومعنا د اعتدال د پولوڅخه وتل دی په کلیموڅخه راوتلی کلیمه دسرکشی‌او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پولوڅخه د اوښتلو په معنا ډېره استعمال شوی لکه :

كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِطَغْوَاهَا [د الشمس سورت 9 آيت]

[د ثمودیانوقوم د خپلی سرکشی په اساس يې حق دروغ وګڼل]

فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ [د البقره سورت 15 آيت - د الانعام سورت110 آيت د الاعراف سورت 186 آيت - د يونس سورت 11 آيت - د الاسراء سورت 60 آيت د الكهف سورت 80 آيت - د المومنون 75 آيت]

[او دوی په خپله سرکشۍ کې لکه د ړوند په شان تيندکونه خوری]

د طاغوت کليمه د همدی مادی څخه د مبالغی صيغه ده،چې معنائی ،کثيرالطغيان يعنی په سرکشی ، نافرمانی او د حدود څخه په وتلوکې د ټولونه وړاندی کيدل دی ، چې يواځی ګمراه او سرکشه نه، بلکه د کفر او ګمراهی مشر او قائد هم وی .

لغت پوهانو د دی کليمی څرنګوال په دی توګه بيان کړی دی :

و الطاغوت يقع على الواحد و الجمع و المذكر و المونث وزنه فعلوت انما هو طغيوت قدمت الياء قبل الغين وهی مفتوحه و قبلها فتحه فقلبت الفاُ... و قال ابواسحق رحمه الله عليه كل معبود من دون الله عزوجل جبت و طاغوت و قال الشعبی وعطاء و مجاهد رحمه الله عليهم الجبت السحرو الطاغوت الشيطن و الكاهن وكل راس فی الضلال

[د طاغوت کليمه د واحد ، جمعی ، مذکر او مونث ټولو له پاره راځی چې صرفی وزن ئی فعلوت او يا طغيوت دی دلته ئی "ی" په "غ" باندی رامخته کړی او په " الف" يی بدله کړی ابوسحق رحمه الله عليه فرمايلی چې د الله جل جلاله پرته د بل هر چا بندګی وکړی شی نو هغه جبت او طاغوت دی شعبی عطار اومجاهد رحمه اللهم عليه ويلی دی چې جبت جادو ته وايی او طاغوت شيطان اوجادوګر ته هم ويل کيږی او هرهغه سړی ته طاغوت ويل کيږی چې د ګمراهی ليډر او قائد دی[239].

---

[239]- لسان العرب 15 ټوک 9 مخ – مختار لصحاح 393 مخ - مفردات القرآن

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طاغوت مفهوم د صالحینو له نظره

عمر فاروق رضی الله عنه ، عامر شعیبی ، ضحاک ، او سدی رحمه الله علیهم ویلېدی چې د طاغوت څخه مقصد شیطان دی .

او امام راغب اصفهانی لیکلی دی چې : الشیطان اسم لکل عارم من الجن و الانس و الحیوان [د هربدخو یه او سرکشه نوم شیطان دی که څه هم دا انسان وی یا پیری او یا حیوان وی].

ابن عباس او ابن مسعود رضیالله عنهما فرمایی چې : اما شیاطینهم فهم روسهم فیالکفر و قال قتاده قادتهم فیالشر[د منافقو د شیطانانو څخه مقصد د کفر او بدی لاربنوونکې او قیادت کونکې انسان دی] .

غالباُ چې په قرآن کریم کې په 88 ځایونوکې د شیطان کلیمه یاده شوی ده چې په هغې کې ئی لږ تر لږه په څلورو آیتونوکې په خپله انسان ته په څرګند ډول شیطان ویل شوی لکه : د البقره سورت 14 ایت ، ال عمران سورت 175 آیت ، د انعام سورت 112 آیت ، د الناس سورت 6 آیت _ کومو صحابو رضی الله عنهم او تابعینو رحمه الله علیهم چې طاغوت په شیطان معنی کړی دی نو د هغوی مقصد عام دی [هغه پیریان او انسانان چې خلک بی لاری کوی ، د کفر او د شرک مشری او قیادت کوی هغوی طاغوت دی] .

امام فخر الدین رازی په خپل تفسیر کې فرمائی چې : د سوره النساء په 51 آیت کې یی حیی بن احطب اوکعب بن اشرف ته جبت او طاغوت ویل شوی دی چې دا آیت د همغوی په هکله را نازل شوی وه دا په دی خاطر چې دی دواړو کوشش کاوه چې خلک د دین څخه واړوی .

د امام مجاهد رحمه الله علیه یوه وینا ده چې : الطاغوت الشیطان فی صوره انسان یتحاکمون الیه و هو صاحب امرهم [طاغوت د انسان په شکل کې شیطان وی چې هغه ته خلک د خپلو شخړو د پریکړی له پاره ورځی او دی د هغوی حاکم او قاضی وی] .

ابن جریرطبری رحمه الله علیه فرمایی : صحیح خبره دا ده چې د الله

(c) ketabton.com: The Digital Library

جل جلاله په مقابل کې هر سرکش او باغی ته چې د الله جل جلاله څخه پرته یې بندګی وشی طاغوت ویل کیږی که څه هم هغه دا خلک په زور خپل تابع کړی وی یا خلکو په خپله خوښه او مینه د ده بندګی او عبادت شروع کړی وی که دا انسان وی یا بت وی یا کوم بل شی 240.

حافظ ابن قیم رحمه الله علیه چې په 751 هجری قمری کال کې وفات شوی لیکلی : هرهغه شی ته طاغوت ویل کیږی چې د هغه له امله بنده د نـدګی د پولـو څخه ووځی کـه څـه هـم د هغـه عبادت وشـی اویـا د هغـه تابعداری اواطاعت وشی، د هر قوم طاغوت هغه دی چې هغوی د خپلو شخړو د پریکړو له پاره د الله جل جلاله او رسول صلی‌الله علیه وسلم پرته هغه [طاغوت] ته ورځی او دا قوم بیا د هغه عبادت کوی یا د هغه تابع ګرځی، پرته له دی چې د هغه بصیرت په واسطه چې الله جل جلاله دوی ته ورکړی دی معلوم کړی چې دا د الله جل جلاله اطاعت دی اوکه نه ؟

دا دی د دی نړۍ طواغیت او شیطانان ،که چیری تاسی د دوی حالت او کړنه په غور وڅیرې، نووبه ګوری چې ډیروخلکود الله جل جلاله عبادت پری ایښی او د دی طواغیتوعبادت او پرستش ئی شروع کړی او د الله جل جلاله او د هغی د رسول صلی‌الله علیه وسلم د قانون پرځای د طواغیتو په لور د خپلومعاملو او شخړو د پریکړی له پاره ورځی 241.

د لغت پوهانواود تفسیر د امامانو د پورتنۍڅیړنی څخه دا ثابتیږی چې کاهن ، ابلیس او بت هم طاغوت دی .

اوهغه حکمران چې د الله جل جلاله د حاکمیت پرځای خپل حاکمیت مسلط کول غواړی اود الله جل جلاله د قانون پرځای خپل جوړ شوی قوانین او د نورو انسانانو جوړکړی قوانین نافذول غواړی، هم طاغوت دی په خپله د انسان ،اماره نفس هم طاغوت دی چې د هغه په اساس دی بغاوت او سرکشی ته تیاریږی ، الله جل جلاله د دی ټولوطواغیتوڅخه د

240- ابن جریر 3 ټوک 19 مخ – تفسیر روح المعانی 3 ټوک 13 مخ

241 - اعلام الموقعین لومړی ټوک 18 مخ د هندوستان چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لری والی‌حکم کړی دی .

شریعت او شارع

په خپله د شریعت د کلیمی‌څخه دا ثابتیږی چېیوائی‌الله جل جلاله شارع اوقانون جوړونکېدی شریعت شرعه شارع او مشرعه په عربی کېلاری ته وائی ، لوی لاری ته شارع وایی او لاربښوونکي ته شارع هم ویل کیږی خو د قرآن په اصطلاح د شریعت څخه مقصد د [الهی احکامومجموعه] ده.

ابن منظور رحمه الله علیه لیکي چې:

والشریعه والشرعه ما من الله من الدین وامر به کالصوم والصلوه والحج والزکوه و سائراعمال البر [شریعت او شرع د دین هغه لاره ده چې الله جل جلاله خپلو بندګانوته ټاکلی‌ده او په هغه ئی ورته د تلوحکم کړی دی لکه لمونځ ، زکاه ، روژه ، حج غوره اعمال] 242.

مشهور تابعی حضرت قتاده رحمه الله علیه فرمایلی دی چې :

والشریعه الفرائض و الحدود و الامر و النهی [شریعت د فرائضو، شرعی حدودو، امر او نهی نوم دی 243] .

د قرآن کریم په دری آیتونوکي د شریعت دکلیمی په څنګ کي د الله جل جلاله د قانون جوړونکي په حیث یادکړل شوی دی] .

ا] لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا [د المایده سورت 48 آیت]

[مونږ له تاسی نه د هر یوه له پاره یو شریعت او یو عملي تګلاره ټاکلي ده] .

ټول انبیاء علیه السلام او آسمانی ملتونه د دین په اصولوکي یو د بل سره متحد دی خو هر امت ته د هغی د چاپیریال او خاص استعداد مطابق

[242]- لسان العرب 8 ټوک 176 مخ - مختارالصحاح 335 مخ - صراح 317 مخ - مجمع البحار2 ټوک 184 مخ

[243]- تفسیر ابن جریر طبری 25 ټوک 147 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاص خاص احکام او لارښوونې ورکړل شوې دي .

صحيح بخاری ليکلي چې : ټول پيغمبران عليهم السلام په خپلو منځوکې ميرنی ورونه دي لکه د چا چې پلار يو وي او مورګانې يې بيلې بيلې وي .

د دی نه همدا مقصد اخستل کيږي چې اصول ټول يو، خو په فرعوکې توپير شته د"جعلنا" څخه را څرګنديږی چې د قانون او شريعت ورکونکې يوازی او يوازی يو الله رب العالمين دی .

ب] ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَى شَرِيعَةٍ مِنْ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ [د الجاثيه سورت 18 آيت]

[او ته مو ای پيغمبره ! د دين په يوه روښانه لاره [شريعت] باندی برابر کړی يې له دی کبله ته پر هماغی باندی لاړ شه او د هغو کسانو د نفسی غوښتنو پيروي مه کوه چې علم نلری] .

په دی آيت کې هوا د شريعت په مقابل کې ښوولی شوی ده او دا تری راڅرګنديږی چې هغه قانون چې د الله جل جلاله د قانون په خلاف وی هغه به په هوا او نفسی غوښتنی ولاړ وی اودهغه جوړونکې ياپه هغه عمل کونکې به ناپوهه او د خپل نفس بنده وی که څه هم د دی قانون جوړونکې کوم فيلسوف ، يا دينی مشر،يا پادشاه وی اويا د قوم وکيلان ،کارګران او د هقانان اويا عوام وی .

ج] أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنْ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ

[د الشوری 21 آيت]

[ايا دا خلک د الله سره داسی شريکان نيسی چې د دوی له پاره يې د دين داسی طريقی غوره کړی چې الله د هغی اجازه نده کړی ؟ که د فيصلې خبره مخکې نه وای سرته رسول شوی نو د دوی ترمنځ به پريکړه صادر کړای شوی وه به باوري توګه د دغو ظالمانو له پاره دردناک عذاب دی] .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پــورتنی آیــت د وضـاحت څخــه دا را پــه ډاګــه کیــږی چــې دلتــه د شرکاوڅخه مقصد هغه ګدونکونکې نه دی چې خلک ئی دکومک له پاره په غائبانه ډول راغواړی بلکه مقصد تری هغه خلک هم دی چې هغه ئی ورسره پـه تشـریع او قـانون سـازی کـې شـریکان ګرځولیـدی د هغـوی پـه مقررکړی قوانینو او احکامو باندی خلک داسی روان دی چې تـه بـه وایـی همدا شریعت دی او پیروی ئی په دوی ضروری ده ، دا خو داسی شرک دی لکه څنګه چې څوک د الله جل جلاله پرته بل چاته سجده کوی ، اویا د الله جل جلاله پرته څوک د غیبیکومک له پاره راغواړی ، د آیت پـه آخر کـې دی ډول خلکـو تـه ظالمـان ویـل شـوی ، او علـت ئـی دا دی چـې د شـرعی قانون په خلاف وضعی قانون جوړول یـا پـه هغـه عمـل کـول شـرک دی [ان الشرک لظلم عظیم] په ربښتیا چې شرک ډیرلوی ظلم دی] .

اله د تشریعیحاکم پرمعنی

د اله د کلیمی یادونه د قرآنکریم په یـو 140 ځـایونو کـې راغلـی ده پـه ډیروځـایوکې دا کلیمـه د کـارجوړونکې، فریـاد اوریـدونکې، مشـکل حـل کوونکی او د عبادت او بندګی مستحق په معنی استعمال شوی ده،خو په ځینو نورو آیتونوکې د قانون جوړونکې، حاکم او د بندګی او د اطاعـت د لائق پـه معنـی راغلـی ده ، هسـی خـو د کـارجوړولو پـه څنـګ کـې د قـانون جوړولوعقلی ربط هم شته نوځکه څوک چې کـارجوړونکې وی نوبنـدګی بیا د همغه حق وی .

أَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا

[د الفرقان سورت 43 آیت]

[آتا ته د هغه چا حال ته ځیر شوی یی چې هغـه خپـل نفسـی خـواهش خپل خدای ګرځولی وي ؟ ایا ته په سمه لاره باندی د داسـی چـا د رااوړلـو مسئولیت پر غاړه اخیستلی شی ؟] .

ښکاره ده چې هیڅوک هـم خپـل ځـان کـارجوړونکې او د غیبـی قـوت

(c) ketabton.com: The Digital Library

مالک نه ګڼي نو ځکه دلته هم د اله کلیمه د کارجوړولو په معنا نه ده راغلی بلکه د تشریعی حاکم او قانون جوړونکې په معنی راغلی ده ، ابن جریر او ابن کثیر رحمه الله علیهم دواړو لیکلی دی چې : دا آیت د هغه عربومشرکینو په هکله رانازل شوی وه چې کله به ئی ښکلی تیږه ولیده نو مخکنیی تیږه به ئی وغورځوله او بیابه ئی د هغی نوی تیږی عبادت شروع کاوه نو الله جل جلاله د همدی طرز عمل په لور د اشاری کولو په ترڅ کې ویلی دی چې دا خلک په حقیقت کې د خپل نفس بندګان دی .

ابن جوزی رحمه الله علیه د دی آیت په تفسیرکې لیکلی دی چې: المعنی یتبع الهواء ویدع الحق فهوله کالا له [د آیت مفهوم دا دی چې دا شخص د نفس پیروی کوی اوحق پریږدی نو دا نفس ده ته د معبود په منزله دی] 244.

عمادالدین بن کثیررحمه الله علیه فرمایی چې : ای مهما استحسن من شئ وراه حسنا فی هوی نفسه کان دینه ومذهبه [هغه څه چې دی یی د خپل نفس د غوښتنی په اساس ښه وګڼی نو همغه د دی دین دی] 245.

ابوامامه رضی‌الله عنه څخه رانقل شوی چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم فرمایلی‌دی چې :

ماتحت ظل السماء من اله یعبد من دون الله اعظم عندالله من هوی یتبع

[د الله په نزد د آسمان لاندی تر ټولو لوی اله چې د الله جل جلاله پرته ئی بندګی کیږی هغه نفس او خواهش دی چې پیروی کیږی246].

په دی حدیث کې اله ته مطاع اومتبوع ویلی شوی دی یعنی حاکم او قانون جوړوونکې، چې د هغه اطاعت به کیږی که څه هم د هغه حکم او خو ښه د الله دحکم موافق وی یامخالف .

---

244 زاد المسیر 6 ټوک 92 مخ

245 تفسیر ابن کثیر 5 ټوک 154 مخ

246 الترغیب لومړی تکوک 41 مخ په حواله د طبرانی په الکبیر کی

(c) ketabton.com: The Digital Library

وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ
[د التوبه سورت 31 آیت]

[او هغوی ته له یو معبود نه پرته د بل هیچا د بندګۍ کولو حکم نه ؤ ورکړی شوی هغه چې له هغه پرته بل هیڅوک د عبادت وړ نشته پاک دی له هغو مشرکانه خبرو څخه چې دوی یې کوی].

عمادالدین بن کثیررحمه الله علیه د دی آیت په تفسیرکې لیکلی دی چې : وما امروا الا لیعبدوا الها واحدا - الذی اذا حرم الشیء فهو الحرام وما حلله فهو الحلال ما شرعه ابتع وما حکم به نفذ

[د الله جل جلاله د واحدانیت څخه مقصد دا دی چې کله هغه کوم شی حرام کړی نو همغه حرام وی او کوم شی چی هغه حلال کړی نو هغه حلال وی اوکوم قانون چې هغه ئی نافذ وی د هغه به تابعداری کیږی او هر هغه حکم چې هغه ئی کوی هغه به جاری کیږی] 247.

ابن جریررحمه الله علیه هم په دی ځای کې اله د معبود اومطاع په دواړو معناګانو راوړی دی : وهو الله الذی له عباده کل شی ء وطاعه کل خلق تنزیها و تطهیرا لله عمایشرک فی طاعته وربوبیته

[الله جل جلاله هغه ذات دی چې هرڅه د هغه عبادت کوی او ټول مخلوق ئی اطاعت کوی، پاکې ده یو الله جل و علی شانه ته د هغه شیانو څخه چې هغوی یی ورسره په تابعداری او حاکمیت کې ورګډوی] 248.

دی دواړو تفسیر پوهانو دلته اله د تشریعی حاکم او قانون جوړوونکې په معنیٰ راخستی‌دی او د کلام د وضاحت څخه هم دغه ثابتیږی .

رب د تشریعی حاکم په معنی

د رب کلیمه په قرآن کې دری ډوله معناوله پاره استعمال شویده اوپه عربی ژبه کې ئی هم همدا دری بنیادی معنا وی راغلی : مالک -

247 تفسیر ابن کثیر 3 ټوک 386 مخ
248 تفسیر ابن جریر 10 ټوک 115 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پروردګار- حاکم او پادشاه

ابـن منظـور رحمـه الله عليـه ليکلـی چې: الـرب يطلـق فیاللغـه علـی المالـک و السـيد و المـدبر والمربـی و القـيم و المـنعم [د رب دکليمـی اطلاق په لغت کې په مالک ، پادشاه ، مدبراو منـتظم ، مربی او محسـن هم کيږی] 249.

مفسرينوهم دا دری ډوله معنا بيان کړی ده : فربنا جل شانه السـيدی الذی لاشبه له و لامثل فی سودده و المصلح امرخلقه بما ا سبغ عليهم من نعمه و المالک الذی له الخلق والامر [زمونږ رب چې شان ئی تر ټولـو لوړ، حاکم او پادشاه دی او د هغه په سيادت او حاکميت کې هيڅوک د هغه سره مشابه اوبرابر نه دی، د خپـل پيـدايښت { مخلـوق } د حالت ښـه کوونکې دی { د هغوی پالونکې دی }د هغه ټولو نعمتونـو پـه واسطه چـی هغه د دوی له پاره راليږی دی { پيـدا کـړی يـی دی } او زمونږ رب مالـک دی او هغه لره دی خلق {پيدايښت } او اختيار] 250.

په قرآنکريم کې د الله جـل جلالـه لـه پـاره د رب کليمـه پـه 960 ځـايونو کې راغلی ده چې په هغه کې142ځايونـه داسـی دی چې د هغـی د مـتن او وضاحت څخه دا په ډاګه کيږی چې هلته د رب کليمه د تشـريعی حاکم ، شارع او قانون جوړونکې په معنا راغلی ده او يا په دری واړو ذکر شوو معناګانو استعمال شوی ده

قُلْ يَاأَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُـوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ [د ال عمران سورت 64 آيت]

[ووايه ای اهل کتابو! يوی داسی خبری ته راشئ چې چې زمونږ

---

[249]- لسان العرب لومړی ټوک 339 مخ

[250] - ابن جرير رحمه الله عليه - زادالمسيرد ابن جوزی رحمه الله عليه او ابن کثير رحمه الله عليه

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ستاسو دواړو ترمنځ یو شان ده دا چې مونږ له الله نه پرته د هیچا بندګي ونکړو له هغه سره هیڅوک شریک ونګڼو او لـه مونـږ نـه دی هیڅوک له الله نه پرته هیڅ یو په ربوبیت ونه نیسیٔ که هغوی ددی بلنی له منلو نه مخ واړوی نو په ډاګه ورته ووایه چې شاهدان اوسیٔ مونږ خو مسلمانان یو او یوازی د الله جل جلالـه بنـدګی کـوونکې او اطاعت کوونکې یو] .

یومشـهو رتـابعی ابـن جـریج رحمـه الله علیـه فرمـایی چـې : ان تلک الربوبیه ان یطیع الناس سادتهم وقادتهم فی غیرعباده وان لم یصلوا لهـم [د الله پرته د بل چا رب نیولو څخه مقصد دا دی چې خلک دی [پرته دکوم شرعی دلیل څخه] د خپلو مشرانو او سردارانو تـابع اوسی، کـه څـه هم د هغوی عبادت [بندګی او سرټیټونه] نه کوی او نه د هغـوی لـه پـاره لونځ ادا کوی] 251.

یعنی هغوی ئی د غیبی طاقت خاوندان هم نه ئی ګڼلی اونـه هغـوی تـه سجده کوی ، خو د الله د حکم په مقابل کې د هغوی حکم پـه ځـای راوړی نو د دوی دغه عمل ، د هغوی د رب نیولو سره برابر دی .

امام قرطبی رحمه الله علیه د رب د نیولو تشریح په دی توګـه کـړی ده چې د کتاب خاوندانو خپل علماو او راهبانو ته د رب درجـه ورکـړی وه ، د الله د تحریم او تحلیل پرته ئی د هغوی تحریم او تحلیل مانه - نو دا آیت ددی خبری څرګندوی دی چې یواځی په نظری ډول یوشی ته بنه ویل باطله خبره ده ترڅو چې هغه په کوم شرعی‌دلیل بنه نه وی ښوول شوی د دی آیت څخه د شیعه ګانودا خبری هم مسترد کیږی چې وایی د امـام خبـره ددلیـل او سند پرته هم باید ومنل شی،او امام د الله جـل جلالـه حرام کـړی شـیان حلالـولای شـی پرتـه لـه دی څخـه چـې د هغـه لـه پـاره کـوم شـرعی سـند

---

251 - تفسیر ابن جریر 3 ټوک 304 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

راوړاندی کړی 252.

اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ [د التوبه سورت 31 آيت]

[دوی خپل عالمان او روحانيون له الله پرته خپل ارباب نيولی دي] .

د دی آيت تشريح د عدی بن حاتم رضی الله عنه څخه په رانقل شوی يوحديث کې واضح شوی چې يادونه به ئی حاکميت په بحث کې د رسول الله صلی‌الله عليه وسلم د حديثو تر عنوان لاندی وشی .

امام فخرالدين رازی رحمه الله عليه ليکې چې : زما استاد چې خاتمه المحقيقين وه ما ته به يی ويل چې ما يو ځل د ځينی مسائلو د ثبوت په خاطر دمقلدينوپه مخ کې آيتونه ولوستل نو په حيرانتيا سره يی وويل چې زمونږ د پخوانيو [سلفو] روايات د دی په خلاف دی [دا مرض د ډيرو خلکو په رګونوکې ځغاستی دی]

قضا د تشريعی حکم په معنی

د الله جل جلاله قضا په دوه ډوله معنی کيږی : تکوينی احکام – تشريعی احکام .

په قرآنکريم کې دا کليمه په 38 آيتونو کې راغلی ده چې هلته تری مقصد تکوينی او ازلی قضاء ده خو لږ تر لږه په دوه آيتونوکې د قضا کليمه د شرعی حکم يا د شرعی قانون په معنی همه راغلی ده دا د بيان يو بل شکل دی چې د هغی په اساس الهی حاکميت ثابتيږی .

وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ [د بنی اسرائيل سورت 23 آيت]

[او ستا رب پريکړه کړيده چې تاسی د بل هيچا عبادت مه کوئ مګر يوازی د هغه] .

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ

---

252 - تفسير قرطبی 4 ټوک 107 مخ - په همدی ډول په تفسير الکبير- تفسيرالمدارک - تفسير البحر المحيط او مظهری د ال عمران سورت 64 آيت تفسير

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

مِنْ أَمْرِهِمْ   [د الاحزاب سورت 36 آیت]

[هیڅ یو مؤمن سړی او هیڅ مؤ منه ښځه دا حق نلری چې کله الله جل جلاله او د هغه رسول صلی‌الله علیه وسلم د کومی معاملی فیصله وکړي نو بیا د هغه ته د خپلی معاملی د فیصلی اختیار حاصل وی] .

په دی دواړ آیتونوکې دا خبره روښانه شوی ده چې قاضی الله جل جلاله دی اوحکم کول د هغه حق دی او د هغه په مقابل کې د قانون جوړولو حق هیچاته نه دی ورکړل شوی ، په همدی توګه د امرکلیمه د تشریعی‌حکم په معنا په قرآنکریم کې په 43 آیاتونو کې راغلی ده او دا ورڅخه داسی ثابته شوی چې مطلقه آمریت یوازی د الله جل جلاله صفت دی .

عبادت د حکم منلو په معنی

د عبادت اساسی معنا خو غایه الخضوع والتذلل دی یعنی د خپل معبود په وړاندی ترآخری درجی پوری عاجزی کول او د هغه په مقابل کې خپل ځان بی وسه او کمزوری ګڼل ، د همدی بنیادی مفهوم په اساس په قرآنکریم کې دا کلیمه په دری معناو استعمال شویده : غلامی، پرستش، د حکم منل [بندګی] .

د غلامی او پرستش دمعناو مثالونه خو ډیری دی خو د عبادت کلیمه د بندګی او اطاعت په معنا هم ډیره استعمالیږی .

ابن منظور افریقی رحمه الله علیه لیکي چې: العباده الطاعه ... وکل من دان لملک فهوعابدله [د عبادت معنا اطاعت اوتابع کیدل دی لکه څوک چې د کوم پادشاه [په غیری مشروط ډول] تابع اوسی نو هغه ته د هغه غلام ویل کیږی] .

یعنی د کوم حکمران او مشر اطاعت کول په غیر مشروط ډول، پرته له دی نه چې وګوری چې د ده حکم د شریعت مطابق دی او که نه،دا په اصل کې د هغه عبادت کول دی چې ناروا او شرک دی ، په قرآنکریم کې د الله جل جلاله له پاره د عبادت حکم او د غیر الله د عبادت څخه منع

(c) ketabton.com: The Digital Library

144 ځايه راغلی ده ، خو 73 ځايونه داسی دی چې هلته عبادت د اطاعت په معنا ياد شوی دی يا د پرستش او اطاعت په دواړو معناو استعمال شوی دی چې دلته د نمونی په توګه څو آيتونه تر نظر تيروو .

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ [د البقره سورت 172 آيت]

[ای د ايمان خاوندانو د هغه پاکوشيانوڅخه وخوری چې مونږ درکړی دی تاسوته، او د الله جل جلاله شکرپه ځای کړی که چيری تاسی د هغه عبادت کونکې ياست] .

ابن جريرطبری رحمه الله عليه د دی آيت په تفسيرکې ليکې چې : که چيری تاسی په ريښتونی د الله جل جلاله د حکم تابع او غاړه ايښودونکې ياست،نو هغه څه چې هغه درته حلال اوپاک ګرځولی دی هغه بی د څه تکلف څخه وخوری او په خپل ځان د هغه د حرامولو په اساس د شيطان په قدمونو قدم مه اخلی 253.

[د الله جل جلاله له خوانه د حرامواو حلالوګرځول شوو پابندی کول هم د هغه عبادت دی نه يوائی سجده کول] .

أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَابَنِي آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ

[د يسن سورت 60 آيت]

[ای دآدم عليه السلام ځوځاته ! آيا ما تاسوته هدايت نه وه کړی چې د شيطان بندګی مکوئ هغه ستاسی ښکاره دښمن دی او يوازی زما بندګی وکړئ دغه سمه لاره ده] .

امام فخرالدين رازی رحمه الله عليه ددی آيت په تشريح کې ليکې چې: معناه لا تطيعوه بدليل ان المنهی عنه ليس هو السجود له فحسب بل الانقياد لامره و الطاعه له فالطاعه عباده [د آيت معنا دا ده چې د شيطان بندګی‌مه کوی دا په دی خاطرچې شيطان ته نه يوائی دا چې

[253] - تفسير ابن جريرطبری 2 ټوک 84

(c) ketabton.com: The Digital Library

سجده کول منع دی بلکه د هغه د حکم تابع کیدل هم منع دی ځکه چې اطاعت او بندګی هم عبادت دی] .

له دی وروسته امام رازی رحمه الله علیه یو پوستنه کوی چې آیا مونږ چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم او د امرانوکوم اطاعت کوو دا هم عبادت دی ؟

په ځواب کې ویل شوی دی ، چې د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم او اولوالامر اطاعت د الله جل جلاله د حکم په اساس کیږی ، خوکه چا د امرانو اطاعت د الله جل جلاله د نافرمانی په کارونوکې وکړ نو دا به د هغه په عبادت کې و شمیرل شی .

نوموړی امام بله پوښتنه کړی ده چې څرنګه چې شیطان [جنی شیطان] مونږنه لیدلی شو او نه ئی خبره اوریدلی شو نو څنګه به ښکاره شی چې دا د شیطان عبادت دی؟

ځواب ئی دا ډول ویل شوی دی ، چې کله شیطان په نورو انسانانو کې ننوځی اوکله ستاسو په داخل کې پټ ناست وی که چیری کوم انسان تاسو ته حکم وکړ او یا په خپله ستاسی نفس تاسی یوه داسی کار ته وهڅولی چې د الله د شریعت اوحکم مخالف وی نو پوه شی چې حکم ورکونکې په تاسی کې ننوتی دی په دی وخت کې که چیری تاسی د هغه حکم په ځای کړنو دا د شیطان عبادت دی چې شرک دی ، تاسوبه ډیرخلک لیدلی وی چې د ظالموحاکمانو په دروازوکې ولاړ وی او د پادشاه د نزدی خپلولی له کبله فخرکوی او په دی خبره خوښ وی چې پادشاه زمونږ د وینا په اساس ظلم کړی دی او یا مونږ د هغی د وینا په اساس ظلم کړی دی ، همدی ته د پادشاه عبادت وایی چې شرک دی 254.

فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عَابِدُونَ [د المؤمنون سورت 47 آیت]

[فرعونیانو و ویل چې آیا مونږ د ځان غوندی دوو انسانانو باندی

254 تفسیر کبیر 26 ټوک 96 مخ د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایمان راوړو ؟ او انسانان هم داسی چې د قوم یې زمونږ بندګی کوونکې دی] .

ابن جریر رحمه الله علیه د دی آیت په تفسیر کې لیکلی دی چې : یعنون انهم لهم مطیعون متذللون یاتمرون لامرهم ویدینون لهم و العرب تسمی کل من دان لملک عابداً له و من ذالک قیل لاهل الحیره العباد لانهم کانوا اهل طاعه لملوک العجم [د هغوی مقصد دا وه چې دا زمونږ تابع او ذلیل قوم دی زمونږ د حکمونو مننه کوی او زمونږ اطاعت کوی ، عرب د یو پادشاه تابع شخص ته د هغه عابد وایی‌حیره د عراق خلکو ته عباد یعنی غلامان ویل کیده ځکه چې هغوی د عجمو باشاهانو تابع وه] .

مطلق اطاعت

د اطاعت او طاعت معنی ده: لایتمارلما امر و الارتسام فیما رسم [د ورکړل شوی حکم منل او په هغه رسم [قانون] تلل چې ورته ټاکل شوی وی] .

د الله جل جلاله د مطلق او غیر مشروط اطاعت حکم د قرآنکریم په 28 آیتونو کې شوی دی او د فساقو او نافرمانه خلکو، اطاعت څخه منع والی او د هغه بدی په پنځلس آیتونو کې شوی ده ، او د الله جل جلاله د پادشاهی ذکر د قرآنکریم په 39 آیتونوکې شوی دی ، د دی پورتنی جملی څخه هم د الله جل جلاله د حاکمیت ثبوت په لاس راځی په لاندی ورکړل شوی نقشه کې د هغه آیتونو د شمیر ذکر دی چې د هغه په واسطه د الله جل جلاله تشریعی حاکمیت ثابتیږی ، دا نقشه د سرسری مطالعی وروسته تیاره شوی او که نه په قرآنکریم کې نور هم ډیر داسی‌کلیمات شته چې د هغی څخه پورتنی مضمون په ډیره ښه توګه ثابتیږی ، خو حقیقت دا دی چې ټول قرآن کریم د الهی حاکمیت دلیل دی ځکه چې دا کتاب الله جل جلاله رالیږلی د کوم انسان تالیف اوتصنیف نه دی .

د اسلامی حاکمیت اصول قرآنکریم په بیل شکل ، جملو او متنوع

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلوب کې بیان کړی دی :

تشریعی حکم 22 آیتونه

شریعت 3 آیتونه

اله د تشریعی حاکم په معنی3 آیتونه

رب د تشریعی حاکم په معنی 142 آیتونه

قضا د تشریعی حکم په معنی 2 آیتونه

آمر د تشریعی حاکم په معنی 43 آیتونه

عبادت د اطاعت په معنی 73 آیتونه

عبد د تشریعی حاکم د تا بعدار په معنی 131 آیتونه

د مطلق اطاعت حکم 28 آیتونه

د فساقو د اطاعت څخه منع والی 15 آیتونه

طاغوت ته د تحاکم څخه منع والی 8 آیتونه

د الهی ملک 39 آیتونه

ټول ځایونه 509 آیتونه

د الهی حاکمیت په هکله
د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم احادیث

د الله جل جلاله د حاکمیت په هکله د رسول الله صلی الله علیه وسلم د احادیثو شمیر ترسلګونو پوری رسی لیکن دلته د نمونی په توګه یوڅواحادیث رانقلووچې د الله تعالی د حاکمیت په هکله ښکاره دلایل دی ، د تهجد دلمانځه په وخت کې به رسول الله صلی‌الله علیه وسلم یوه اوږده دعا لوستله چې د هغی یوه جمله دا ده : وبك خاصمت و اليك تحاكمت [زه ستا په کومک سره بحث کوم او ستا په وحی پریکړه کوم255].

ابن حجر رحمه الله علیه د تحاکمت تشریح په دی ډول کړی ده چې زه د

255 -بخاری باب التهجد باليل - صحیح مسلم باب دعا النبی صلی‌الله علیه وسلم اذقام من اللیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولو معاملاتو او شخړو پريکړه ستا د حکم مطابق کوم او د جاهليت په مشرکانه رسوموباندی ئی نه کوم .

عن عبدالله بن ابی‌اوفی رضی‌الله عنه اوصی بکتاب الله تعالی

[د عبدالله د ابی اوفی رضی الله عنه نه روايت چې رسول الله صلی‌الله عليه وسلم موتږ ته په قرآن د عمل کولو وصيت کړی وه256] .

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ يَحْيَى بْنِ حُصَيْنٍ قَالَ سَمِعْتُ جَدَّتِي تُحَدِّثُ أَنَّهَا سَمِعَتْ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ وَهُوَ يَقُولُ وَلَوْ اسْتُعْمِلَ عَلَيْكُمْ عَبْدٌ يَقُودُكُمْ بِكِتَابِ اللَّهِ فَاسْمَعُوا لَهُ وَأَطِيعُوا و حَدَّثَنَاه ابْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ مَهْدِيٍّ عَنْ شُعْبَةَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَقَالَ عَبْدًا حَبَشِيًّا و حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكِيعُ بْنُ الْجَرَّاحِ عَنْ شُعْبَةَ بِهَذَا الْإِسْنَادِ وَقَالَ عَبْدًا حَبَشِيًّا مُجَدَّعًا

ام الحصين رضی‌الله عنه فرمايی چې ما د رسول الله صلی‌الله عليه وسلم څخه دحجه الوداع په وخت کې اوريدلی وه چې که چيری په تاسی بدرنګه تور غلام هم امير مقرر کړی شی نو د هغی اطاعت وکړی خو په دی شرط : يقودکم بکتاب الله [چې هغه ستاسو قيادت او مشری د الله جل جلاله دکتاب په اساس وکړی257.

عن مالك رحمه الله عليه بلغه ان رسول الله صلی‌الله عليه وسلم قال ترکت فيکم امرين لن تضلوا ما تمسکتم بهما کتاب الله وسنه نبيه

[ما ستاسو ترمنځ دوه شيان پريښوول تر هغی پوری چې تاسی په هغی‌منګولی لږولی وی، نو هيڅکله به ګمراه او بی لاری نه شی، يو د الله

256 - صحيح بخاری کتاب الوصايا باب الوصاه بکتاب الله

257 - صحيح مسلم کتاب الاماره باب السمع والطاعه عمل بکتاب الله

(c) ketabton.com: The Digital Library

کتاب او بل د نبی صلی‌الله علیه وسلم سنت] 258.

عن ابی هریره قال رسول الله صلی‌الله علیه وسلم فاحذروا انی ترکت فیکم ما ان اعتصمتم به فلن تضلوا ابدا کتاب الله وسنه نبیه

[د شیطان د پیروی څخه ځان وساتی، ما ستاسی ترمنځ هغه شی پری ایښی دی چې که چیری تاسی په هغه ټینګی منګولی ولګولی نوهیڅکله به بی لاری نه شی، یو د الله جل جلاله کتاب اوبل د نبی صلی‌الله علیه وسلم سنت 259].

عن ابی شریح الخزاعی رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی‌الله علیه وسلم ان هذا القرآن طرفه بیدالله وطرفه بایدیکم فتمسکوا به فانکم لن تضلوا و لن تهلکوا بعده ابداً

[د ابی شریح خزاعی رضی الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی د دی قران یوه خوا د الله جل جلاله په لاس کې ده او بله خوا یی ستاسی په لاس کې ده، دا ټینګ ونیسی نو هیڅکله به بی لاری نه شی اونه به په هلاکت کې ولویږی] 260.

عن ابی‌ایوب الانصاری رضی‌الله عنه قال رسول الله صلی‌الله علیه وسلم علیکم بکتاب الله احلوا حلاله و حراموا حرامه

[د الله جل جلاله دکتاب تابعداری په خپل ځان لازمه کړی د هغه حلال حلال وګڼی او د هغه حرام حرام وشمیری] 261.

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ إِسْمَعِيلَ الْوَاسِطِيُّ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ حَدَّثَنَا أَبُو فَرْوَةَ يَزِيدُ بْنُ سِنَانٍ عَنْ أَبِي الْمُبَارَكِ عَنْ صُهَيْبٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا آمَنَ بِالْقُرْآنِ مَنْ اسْتَحَلَّ مَحَارِمَهُ

---

258 - موطا مالک القدر باب النهی عن القول فی القدر

259 - الترغیب د منذری لیکنه 1 ټوک 37 مخ 1342 هجری قمری کال د مصر چاپ

260 - الترغیب د منذری لیکنه 1 ټوک 37 مخ 1342 هجری قمری کال د مصر چاپ

261 - الترغیب د منذری لیکنه 1 ټوک 37 مخ 1342 هجری قمری کال د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

[د صهیب رضیالله عنه نه روایت دی چې رسول الله صلیالله علیه وسلم فرمایلی دی چې په قرآن ئی ایمان نه دی راوړی هغه چا چې د هغه حرام کړی شیان ئیحلال وګڼل262].

حَدَّثَنَا عَبْدُ بْنُ حُمَيْدٍ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ عَلِيٍّ الْجُعْفِيُّ قَال سَمِعْتُ حَمْزَةَ الزَّيَّاتَ عَنْ أَبِي الْمُخْتَارِ الطَّائِيِّ عَنْ ابْنِ أَخِي الْحَارِثِ الْأَعْوَرِ عَنْ الْحَارِثِ قَالَ مَرَرْتُ فِي الْمَسْجِدِ فَإِذَا النَّاسُ يَخُوضُونَ فِي الْأَحَادِيثِ فَدَخَلْتُ عَلَى عَلِيٍّ فَقُلْتُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَلَا تَرَى أَنَّ النَّاسَ قَدْ خَاضُوا فِي الْأَحَادِيثِ قَالَ وَقَدْ فَعَلُوهَا قُلْتُ نَعَمْ قَالَ أَمَا إِنِّي قَدْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أَلَا إِنَّهَا سَتَكُونُ فِتْنَةٌ فَقُلْتُ مَا الْمَخْرَجُ مِنْهَا يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ كِتَابُ اللَّهِ فِيهِ نَبَأُ مَا كَانَ قَبْلَكُمْ وَخَبَرُ مَا بَعْدَكُمْ وَحُكْمُ مَا بَيْنَكُمْ وَهُوَ الْفَصْلُ لَيْسَ بِالْهَزْلِ مَنْ تَرَكَهُ مِنْ جَبَّارٍ قَصَمَهُ اللَّهُ وَمَنْ ابْتَغَى الْهُدَى فِي غَيْرِهِ أَضَلَّهُ اللَّهُ وَهُوَ حَبْلُ اللَّهِ الْمَتِينُ وَهُوَ الذِّكْرُ الْحَكِيمُ وَهُوَ الصِّرَاطُ الْمُسْتَقِيمُ هُوَ الَّذِي لَا تَزِيغُ بِهِ الْأَهْوَاءُ وَلَا تَلْتَبِسُ بِهِ الْأَلْسِنَةُ وَلَا يَشْبَعُ مِنْهُ الْعُلَمَاءُ وَلَا يَخْلَقُ عَلَى كَثْرَةِ الرَّدِّ وَلَا تَنْقَضِي عَجَائِبُهُ هُوَ الَّذِي لَمْ تَنْتَهِ الْجِنُّ إِذْ سَمِعَتْهُ حَتَّى قَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْآنًا عَجَبًا يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ مَنْ قَالَ بِهِ صَدَقَ وَمَنْ عَمِلَ بِهِ أُجِرَ وَمَنْ حَكَمَ بِهِ عَدَلَ وَمَنْ دَعَا إِلَيْهِ هَدَى إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ خُذْهَا إِلَيْكَ يَا أَعْوَرُ

[د حضرت حارث اعور رضی الله عنه فرمایې چې زه په جومات کې تیریدلم و می لیدل چې خلک د دنیا په خبرو بوحت دی نو زه حضرت علی رضی الله عنه ته ورغلم ومو ویل یا امیر المؤمنین ایا تاسی نه ګوری چې خلک په خبرو مشغول دی هغه وفرمایل : ایا داسی دی ؟ ما وویل هو ! حضرت علی رضی الله عنه وفرمایل ما رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایل چې ورځخه می واوریدل چې یوه فتنه راتلونکی ده ما عرض وکړه ددی ځخه د ځان ساتلو کوه لاره ده هغه وفرمایل : د الله جل جلاله کتاب

262 - جامع ترمذی ابواب فضایل القرآن

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی چې په دیکې د تیرشوو قومونوحالات بیـان شـوی دی او د راتلونکـو قومونو له پاره خبر دی ، دا کتاب ستاسو ترمنځ د راپیښنو شوو شخړو او معاملوله پاره حکم {پریکړه کونکې قانون } دی .

د دی حدیث د راوی حارث اعـور رضـی الله عنه د ثقه والـی پـه هکله محدثینو خبری کړی دی ، خو ابـن کثیـر رحمـه الله علیـه وایـی چې حـارث اعور د درواغو احادیثو جوړونکې نه دی، همدغه روایت امام احمد رحمه الله علیـه هم پـه خپـل مسـندکې نقـل کـړی دی،پـه همـدی ډول یوحـدیث د حضرت عبدالله بن مسعود رضـی عنـه څخـه امـام ابوعبیـد قاسـم بـن سـلام رحمه الله علیه په خپل کتـاب فضـایل القـرآن کـې او د ابـن عمـر رضـی الله عنه څخه ابن الاثیر په جامع الاصول کـې رانقـل کـړی دی- خـو د هغـوی پـه سندکې حارث اعور رضی الله عنه نشتـه 263.

حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ بْنُ يَزِيدَ الْكُوفِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ السَّلَامِ بْنُ حَرْبٍ عَنْ غُطَيْفِ بْنِ أَعْيَنَ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ عَدِيِّ بْنِ حَاتِمٍ قَالَ أَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفِي عُنُقِي صَلِيبٌ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ يَا عَدِيُّ اطْرَحْ عَنْكَ هَـذَا الْـوَثَنَ وَسَمِعْتُهُ يَقْرَأُ فِي سُورَةِ بَرَاءَةٌ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالَ أَمَا إِنَّهُمْ لَمْ يَكُونُوا يَعْبُدُونَهُمْ وَلَكِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا أَحَلُّوا لَهُمْ شَيْئًا اسْتَحَلُّوهُ وَإِذَا حَرَّمُوا عَلَيْهِمْ شَيْئًا حَرَّمُوهُ

[عـدی رضـی الله عنـه فرمـایی چې کلـه زه د نبـی اکـرم صـلی الله علیـه وسلم په خدمت کې حاضر شوم نو زمـا پـه غـاړه د سرو زرو صـلیب وه نبـی صلیالله علیـه وسـلم وفرمایـل ای عـدی ! دا بـت وغورځـوه ، هغـه پـه دی وخت کې د برات د سورت دا آیت لوستـه چې هغوی خپل علما ء او پیران د الله جل جلاله پرته خپل خدایان ګرځولی وه ، ویی فرمایل ښه پوه شـه چې دی خلکـو د هغـوی پرسـتش نـه کـاوه خوکلـه بـه چـې د دوی احبـارو او رهبانوکوم شیحلال کړ نو د هغوی مقلدینو او پیروانـو بـه هـم هغـه { پرتـه

263 - جامع الاصول 8 ټوک 463 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دکوم شرعی دلیل څخه { حلال ګڼي او کوم شئ به يې چې حرام کړ هغوی به حرم ګڼه] 264.

په دی آیت او په دی حدیث کې دپاپائیت او تیاکراسی ته شرک ویل شوی دی چې په هغه کې پاپ ته د تحریم او تحلیل کامل اختیارات ورکړل شوی وه او هغوی په عملی توګه اعلی حاکمان ګرځیدلی وو .

ابن جریر رحمه الله علیه دا حدیث د څلورو سندونو په اساس رانقل کړی دی په یوه روایت کې دا زیاته شوی چې[همدغه طرز عمل د هغوی عبادت وه] اوهمدغه هغوی خپل خدایان ګرځولی وه .265

دا حدیث احمد بن حنبل ، ابن سعد ، عبدبن حمید ، محمدبن المنذر ، ابن ابی‌حاتم ، ابن مردویه او بیهقی رحمه الله علیهم هم په خپلو کتابونوکې رانقل کړیدی 266.

په دی احادیثوکې قرآن کریم او نبوی سنتو یعنی د الله جل جلاله له خوا نه وحی ته د واجب الاطاعت قانون درجه ورکړل شوی او د الهی حاکمیت مقصد هم همدا دی چې د الله جل جلاله له خوا را لیږل شوی قانون ته په نورو وضعی قوانینو پورته والی ورکړل شی او د الله جل جلاله وحی ته د قانون د ماخذ درجه ورکړل شی .

د الهی حاکمیت په هکله

د راشدینو خلفاو رضی الله عنهم تلې لاره

د قرآن او سنتوڅخه وروسته د مسلمانانوله پاره د عمل غوره نمونه دراشدینو خلفاو رضی الله عنهم کړنلاره او سنت دی په صحیح بخاری کې د څلورو وارو راشدینوخلفاو کړنلاره په دی توګه بیان شوی ده :

فاذا وضح الکتاب والسنه لم یتعدوه الی غیره اقتدا بالنبی صلی‌الله علیه وسلم

---

264 -جامع ترمذی کتاب التفسیر سوره التور

265 -تفسیر ابن جریر 10 ټوک 114 مخ

266 - تحفه الاحوزی 4 ټوک 117 مخ د 1346 عیسوی کال د بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

[د دی خلفاء رضی الله عنهم او امامانو په ورانډی به چې کله د قرآن او سنت له مخې حکم واضع شو نو د هغه څخه به یې د نبی صلی الله علیه وسلم د اتباع په خاطر تیری نه کاوه] .

امام دارمی رحمه الله علیه چې په 255 هجری قمری کال کې وفات شوی د ابوبکر صدیق رضی الله عنه کړنلاره په دی ډول بیانوی :

أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلْتِ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ بُرْقَانَ حَدَّثَنَا مَيْمُونُ بْنُ مِهْرَانَ قَالَ كَانَ أَبُو بَكْرٍ إِذَا وَرَدَ عَلَيْهِ الْخَصْمُ نَظَرَ فِي كِتَابِ اللَّهِ فَإِنْ وَجَدَ فِيهِ مَا يَقْضِي بَيْنَهُمْ قَضَى بِهِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ فِي الْكِتَابِ وَعَلِمَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ذَلِكَ الْأَمْرِ سُنَّةً قَضَى بِهِ فَإِنْ أَعْيَاهُ خَرَجَ فَسَأَلَ الْمُسْلِمِينَ فَقَالَ أَتَانِي كَذَا وَكَذَا فَهَلْ عَلِمْتُمْ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَضَى فِي ذَلِكَ بِقَضَاءٍ فَرُبَّمَا اجْتَمَعَ إِلَيْهِ النَّفَرُ كُلُّهُمْ يَذْكُرُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِ قَضَاءً فَيَقُولُ أَبُو بَكْرٍ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَ فِينَا مَنْ يَحْفَظُ عَلَى نَبِيِّنَا فَإِنْ أَعْيَاهُ أَنْ يَجِدَ فِيهِ سُنَّةً مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَمَعَ رُءُوسَ النَّاسِ وَخِيَارَهُمْ فَاسْتَشَارَهُمْ فَإِنْ أَجْمَعَ رَأْيُهُمْ عَلَى أَمْرٍ قَضَى بِهِ

[کله به چې د ابوبکر رضی الله عنه په ورانډی دوه ډلوکومه مسئله د پریکړی له پاره راوړه نو د ټولو ترمخه به یې په قرآن کریم کې د هغه د حل له پاره غور او فکر کاوه، که چیری په قرآن کې به ئی د هغه د حل کومه لاره پیدا کړه نو د هغه مطابق به ئی پریکړه کوله خوکه په قرآن کریم کې به کوم واضح حکم په لاس ورنغی او د رسول الله صلی الله علیه وسلم په سنتوکې به ورته د هغی له پاره کوم حکم معلوم وه، نو بیا به ئی د همغه مطابق پریکړه کوله، خوکه چیری به په دواړو کې د حکم د میندلو څخه عاجزه شو، نو بیا به د باندی راووت او د مسلمانانو څخه به ئی پوښتنه کوله چې ما ته په دی ډول یوه موضوع راغلی آیا تاسی ته په دی هکله د رسول الله صلی الله علیه وسلم کومه پریکړه معلومه ده څو ځلی داسی شوی چې د ابوبکر رضی الله عنه سره به د مسلمانانو یوه ډله یو ځای کیدله او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هریو به په دی هکله د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم پریکړه رانقلوله ، نو ابوبکر رضی‌الله عنه وویل ستاینه ده الله جل جلاله چی په مونږ کی داسی خلک شته چې زمونږ د پیغمبر صلی‌الله علیه وسلم سنت یې په یاد دی .267

دغه روایت په سنن بیهقی کې هم رانقل شوی دی خو په آخرکې ویل شوی دی چې د حضرت عمر رضی‌الله عنه هم همدغه کړنلاره وه268 .

د الهی حاکمیت په هکله

د اسلام سپیڅلی دین د پوهانو [فقهاو] وینااوی

دلته د الهی حاکمیت په هکله د مجتهدینو امامانو او مشهورو اسلامی پوهانو وینااوی وړاندی کیږی ترڅو څرګنده شی چې زمونږ پخوانی فقهاء د الهی حاکمیت په دینی اصولو کې تول د یوه نظر خاوندان او متفق دی .

ا } امام ابوحنیفه رحمه الله علیه چې په 50 هجری قمری کال مړ شوی دی فرمایی : اخذ بکتاب الله فما لم اجد فبسنه رسول الله صلی‌الله علیه وسلم فان لم اجد فی کتاب الله و لا سنه رسول الله صلی‌الله علیه وسلم اخذت بقول اصحابه رضی الله عنهم اخذ بقول من شئت منهم وادع من شئت منهم و اخراج الی قول غیرهم فاما اذ انتهی الامر الی ابراهیم و الشبعی و ابن سیرین وعطاء و سعیدبن المسیب رحمه الله علیهم و عدد رجالاً فقوم اجتهدوا فاجتهد کما اجتهدوا [زه د الله جل جلاله په کتاب عمل کوم کله چې په هغه کې را ته کوم حکم په لاس رانه شی نو بیا د رسول الله صلی الله علیه وسلم سنت را اخلم خوکه چیری په کتاب او سنت دواړوکې را ته حکم په لاس رانه شی نو بیا د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم اصحابو رضی‌الله تعالی عنهم قول را اخلم د هغوی د اقوالو څخه

267- صحیح بخاری کتاب الاعتصام باب قول الله : وامرهم شوری بینهم

268 - تفسیر فتح الباری 17 مخ 105 مخ د سنن بهیقی رحمه الله علیه په حواله

(c) ketabton.com: The Digital Library

مى چې د چا قول خوښ شو هغه اخلم او د چا مى چې خوښ نه شو پريږدم يى، خو د صحابو رضى الله عنهم د وينا و پرته د بل چا وينا نه را اخلم ،كله چې خبره ابراهيم ، شعبى ، ابن سيرين ،عطاء ، سعيد بن المسيب رحمه الله عليهم او په دى ډول نورو وګړوته ورسى نودا داسى خلک وه چې اجتهاد به 35ئىکاوه نو زه هم د هغوى په څيراجتهادكوم] 269.

كان ابوحنيفه رحمه الله عليه يقول حرام على من لم يعرف دليلى ان يفتى بكلامى و قال لا ينبغى لاحد ان يقول قولا حتى يعلم ان شريعه رسول الله صلیالله عليه وسلم يقبله [امام ابوحنيفه رحمه الله عليه به ويل چې حرام دى په هغه چاچې د دليل د معلومولو پرته زما په وينا فتوى وركوى ، او هيچا ته په دين كې هيڅ خبره كول مناسب نه دى، ترڅو يى پلټنه ونه كړى چې آيا د رسول الله صلى الله عليه وسلم شريعت دا خبره قبلوى 270].

كان الامام الاعظم يقول اياكم وارا ء الرجال [امام اعظم رحمه الله عليه به فرمايل چې د خلكو په ذاتى راي [ددليل پرته] د عمل كولوڅخه لرى والى وكړى271].

ب } د امام ابويوسف رحمه الله عليه شاګرد يحيى بن يحيى رحمه الله عليه فرمايى چې ما د نوموړى امام څخه د وفات كيدو په وخت كې اوريدلى چې ويل يې : كل ما افتيت به فقد رجعت عنه الا ما وافق كتاب الله و سنه رسول الله صلىالله عليه وسلم [ما د خپلو ټولو فتوو څخه مراجعه كړى ده پرته له هغوڅخه چې د كتاب الله او سنت رسول الله صلىالله عليه وسلم سره برابرى وى] 272.

---

269 - تاريخ بغداد خطيب ليكنه 13 ټوک 368 مخ د بيروت چاپ - مناقب الامام عظم رحمه الله عليه للموفق الدين ملكى 1 ټوک 76 مخ

270 - الميزان الكبرى شعرانى ليكنه لومړى ټوک 58 مخ

271 - الميزان الكبرى شعراتى ليكنه لومړى ټوک 58 مخ

272 - تاريخ بغداد د بغداد خطيب ليكنه 14 ټوک 354 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن عبدالبر ، امام شعرانی او ابن عابدین شامی رحمه الله علیهم دځلورو واړو امامانوڅخه رانقل کړی دی چې : اذا صح الحدیث فهو مذهبی [په صحیح حدیث عمل کول زما مذهب دی] 273.

ج } امام مالک رحمه الله علیه 179هجری قمری کال مړ شوی دی فرمایی : الحکم حکمان حکم جا ء به کتاب الله و حکم احکمته السنه [حکم او قانون یواځی دوه برخی لری یو دا چې د الله جل جلاله د کتاب څخه ثابت شوی وی او دوهم دا چې د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د سنتو څخه ثابت شوی وی] 274.

د } امام شافعی رحمه الله علیه چې په 204 هجری قمری کال مړ شوی دی په خپل کتاب الام شپږم او اوم ټوک کې په دی موضوع اوږود بحث کړیدی ، هغه د کتاب او سنت څخه د آزاد قانون جوړونی او اجتهاد کونکو په هکله فرمایی چې : قال قولا عظیما لانه وضع نفسه فی رایه و اجتهاده و استحسانه علی غیر کتاب و لاسنه موضعها فی ان یتبع رایه کما اتبعا [هغه ډیره ستره خبره کړی ده، دا په دی خاطر چې هغی خپلی ذاتی رائی ، خپل اجتهاد او خپلی خوښی ته چې په کتاب او سنت نوی بنا شوی ، د کتاب او سنت درجه ورکړی ده ، تر څو د دی د رائی او اجتهاد همداسی پیروی وکړی شی لکه څنګه چې د کتاب او سنتو پیروی کیږی 275.

په بل ځای کې لیکې چې خپله خوښه روا ګڼل داسی دی لکه څوک چېخپل ځان ته د شارع او قانون جوړونکې درجه ورکړی .

دا هم لیکې چې: لایلزم قول بکل حال الا بکتاب الله و سنه رسوله [یوه وینا هم په هیڅ حالت کې لازم الاتباع نه ګرځی پرته له دی څخه چې په کتاب او ستنوکې د هغه له پاره کوم دلیل موجود وی] .

---

273 - مجموعه شامی ا ټوک 63 مخ د 1324 هجری قمری کال د مصر چاپ

274 - جامعه بیان العلم د ابن عبدالبر 2لیکنه ټوک 25 مخ

275 - کتاب الام د امام شافعی لیکنه 2 ټوک 200 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ها} امام احمد بن حنبل رحمه الله عليه 241 هجری قمری کال مړ شوی دی خپل یوه شاګرد ته د نصیحت کولوپه ترڅ کې ویلی وه چې : لا تقلدنی ولا تقلد مالکا ولا الشافعی ولا الاوزاعی ولا الثوری رحمه الله علیهم وخذمن حیث اخذوا [مه زما تقلیدکوه، نه د مالک نه د شافعی نه د اوزاعی نه دثوری رحمه الله علیهم بلکه د هغه منبع څخه احکام واخله دکومه ځایه چې دوی بزرګانو اخستی وه276].

امام احمد رحمه الله علیه 228 هجری قمری کال مړ شوی دی د خلق قرآن د فتنی په وخت کې ئی معتصم عباسی خلیفه ته په یوه ویناکې وویل یا امیرالمومنین : اعطونی شیاُ من کتاب الله و سنه رسوله حتی اقوال به [یاامیرالمومنینه ! دکتاب الله او سنتو له مخی په [خلق قرآن باندی] کوم دلیل را وړاندی کړه چې زه یی ومنم] 277.

و } امام ابن حزم رحمه الله علیه چې په 456 هجری قمری کال کی مړ شوی دی لیکلی دی چې : دین الاسلام اللازم لکل احد لایوخذ الا من القرآن او مما صح عن رسول الله صلیالله علیه وسلم [د اسلام د دین احکام چې پیروی ئی په هرچا لازمه ده د قرآن او صحی حدیثونه پرته د بل څه څخه نه اخستل کیږی] 278.

ز } امام فخرالاسلام بزدوی حنفی رحمه الله علیه 482 هجری قمری کال کی مړ شوی دی لیکلی دی چې : و اصل الشرع الکتاب والسنه [د شرعی قوانینو ماخذکتاب او سنت دی 279]

ح } امام غزالی رحمه الله علیه چی په 482 هجری قمری کال مړ شوی دی لیکلی دی چې : فانما النافذ حکم المالک علی مملوکه و لا مالک

---

276 - اعلام الموقعین 2 ټوک 302 مخ

277 - مناقب الامام الاحمد بن جوزی 401 مخ د1979 عیسوی کال چاپ البدایه و الناهیه 10 ټوک 333مخ

278 - المحلی لابن حزم لومړی ټوک 50 مخ د احمدشاکر په تحقیق د بیروت چاپ

279 الاصول د بزدوی لیکنه 6 مخ د پاکستان کراچی چاپ -

(c) ketabton.com: The Digital Library

الا الخالق فلا امر والا حکم الا لـه [پـه غـلام یـوائی د خپـل مالـک حکم نافذیدلای شی، نوځرنګـه چې د خـالق پرتـه بـل مالـک نـه شـته نـو پـس د همغه پرته بل څوک د حکم کولو حق نه لری280.

ط } شیخ الاسلام ابن تیمه رحمه الله علیه 728 هجری قمری کـال کې مړ شوی دی لیکلی دی چې : والشـریعه انمـا هـی کتـاب الله و سنه رسـول الله صلی الله علیه وسلم و ما کان علیه سلف الامه فـی العقائـد و الاحـوال و العبادات و الاعمال و الاحکام و السیاسیات [شرعی قـانون هغـه دی چې د کتاب او سنتو څخه ثابت شوی وی او سلفو پری عمل کړی وی ، د عقائدو او اخلاقو له پلوه هم، د عباداتو او اعمالوله خوا هم او د احکامو او سیاسیاتونو له خوا هم 281].

ی } امام ابن قیم رحمـه الله علیـه چې پـه 751 هجری قمری کـالې مړ شوی دی لیکلی دی : لا واجب الا ما اوجبه الله ورسـوله ولـم یوجب الله و رسوله علی احد من الناس ان یتمذهب بمذهب رجـل مـن الامـه [د اتبـاع وړحکم هغه دی چې الله جل جلالـه او د هغـه رسـول واجب کړی وی ، الله جل جلاله او د هغه رسول صلیالله علیه وسلم پـه هیچـا دا واجب کړی نـه دی چې د امت څخه د یوه کس مذهب دی لازماً اختیارکړی282].

ک } امام ابواسحق الشاطبی رحمه الله علیه چې پـه 790 هجری قمری کـال مـړ شـوی دی لیکلـی دی : د علمـاء او فقهـاو پیـروی پـه دی خاطرنـه کیږی چې هغوی په مطلق ډول د حکم ورکولو او قانون جوړولو پـه منصب فـائز وی دا منصـب یـوائی هغـه شـریعت تـه حاصـل دی چـې رسـول الله صلیالله علیه وسلم باندی نازل شوی وه 283.

---

[280] - المستصفی د امام غزالی لیکنه لومړی ټوک 53 مخ د مصر چاپ

281 - مجموعه فتاوی شیخ الاسلام 19 ټوک 308 مـخ 1382 هجری قمری کـال چاپ د سعودی ریاض چاپ

[282] - اعلام الموقعین 4 ټوک 131 مخ

[283] - الاعتصام د شاطبی لیکنه 3 ټوک 250 مخ 1914 میلادی کال د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ل } قاضی بیضاوی رحمه الله علیه چې په 791 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکلی دی چې : الفصل الاول فی الحاکم و هو الشرع دون العقل [حاکم او د قانون ماخذ عقل نه دی بلکه د الله جل جلاله شریعت وی 284].

م } علامه ابن الهام حنفی رحمه الله علیه چې په 861 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکلی دی : الحاکم لا خلاف فی انه الله رب العالمین [په دی هکله هیڅ اختلاف نه شته چې حاکم رب العالمین په خپله دی 285].

ن } قاضی شوکانی رحمه الله علیه چې په 750 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکلی دی : لا خلاف فی کون الحاکم الشرع [په دی هکله هیڅ اختلاف نه شته چې د الله شریعت حاکم دی 286].

په حکم کې شرك

په تیرو شوو پاڼو کې د 509 قرانی کلیمو لس حدیثونو د راشدینو خلفاو د کړنلاری او د څوارلس مشهورو فقهاو د ویناوو څخه دا راپه ډاګه شویده چې حاکمیت د الله جل جلاله صفت دی او د قانون ماخذ قرآن او سنت ی د دی څیړنی څخه دا ثابتیږی چې د الله جل جلاله پرته بل چاته د حاکمیت ، شارعیت او په غیر مشروط ډول قانون جوړونی واکی ورکول په حکم کې شرک [شرک فی‌الحکم] دی ، چې د شرک بدی او مذمت د قرآن کریم په 168 ځایونو کې بیان شوی چې دلته ئی د نمونی په توګه یو څو آیتونه را اخلو چې د هغه څخه د شرک فی الحکم [په قانون جوړونه کې د شرک] بدی بیان شوی ده .

وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ

284 - منهاج الاصول په حاشیه تحریرالاصول 1 ټوک 91 مخ

285 - تحریر الاصول سره د شرحه 2 ټوک 250 مخ

286 - ارشاد الفحول د شوکانی لیکنه 1937 میلادی کال د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

إِلَى أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ

[د الانعام سورت 121 آيت]

[او د هغه ځارويو چې د الله د نوم په اخيستلو نه وي ذبحه کړاي شوي غوښه مه خوری دا کار فسق دی شيطان د خپلودوستانو په زړونوکې شکونه او وسوسی اچوی ، تر څو چې هغوی له تاسی سره شخړه وکړي خو که تاسی د هغوی اطاعت وکړ تاسی به په باوري توګه مشرکان ياست].

د مائدی د سورت په لومړی آيت کې ئی د هر ډول مرداری غوښی خوړل حرام کړی دی چې مرداره غوښه په دری ډوله ده : لومړی دا چې د حلولو پرته مړ شی ، دوهم د کوم مؤمن يا د کتاب د خاوندانو پرته ئی بل کوم مشرک ذبح کړی ، دريم داچې دالله جل جلاله د نامه پرته د بل چا په نوم حلاله کړی شوی وی نو په پورتنی آيت کې د همدی دريم ډول لورته اشاره شوی ده ځکه چې د هغوی دحرمت په هکله شيطانانو د دوی په زړونو کې شکوک پيدا کول ، نوالله جل جلاله مسلمانانوته وويل چې که چيری تاسی د شيطان د دی شکوکود تاثير لاندی راشی او دهغوی خبره ومنی نوتاسوبه هم مشرکان شی ښکاره ده چې د دی ځخه شرک فی‌الحکم [په حکم کې شرک] مقصد دی .

امام رازی رحمه الله عليه فرمايی چې : و فيه دليل على ان كل من احل شيا مما حرم الله اوحرم شيا مما احل الله فهو مشرک وانما سمی مشركا لانه اثبت حاكما سو الله تعالى وهذا هو الشرک [په دی آيت کې ددی خبری دليل موجود دی چې هرڅوک چې د الله جل جلاله حرام کړی شيان حلال او حلال کړی شيان حرام وګرځوی نو هغه مشرک دی ، هغه ته د مشرک د ويلو علت دا دی چې هغه د الله جل جلاله پرته نورخلک حاکمان [قانون جوړونکې] ګرځولی دی ، چې دا په خپله شرک دی] .287

قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله عليه وايی چې : قال الزجاج فان من

287 - تفسيرکبير13 ټوک 180 مخ - تفسير قرطبی نقل د ابن العربی نه 7 ټوک 77 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ترک طاعه الله او اطاع غیره واتبعه فی دینه فقد اشرک [امام زجاج لغوی رحمه الله علیه ویلی دی چې هغه څوک چې د الله تابعداری نه کوی یا د دین په هکله د الله جل جلاله پرته د نورو اطاعت کوی نوهغه د شرک مرتکب ګرځی] 288.

وَكَذَلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنْ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَاؤُهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَلِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ [د الانعام سورت 137 آیت]

[او په همدی ډول ډیرو مشرکانو ته د هغوی شریکانو د هغوی اولاد وژنه ښایسته کړی ده ترڅو چې هغوی له تباهی سره مخامخ کړي او هغوی د خپل دین په باب په اشتباه کې واچوی].

د هغوی دا شریک څوک وه، چې دا قانون ئی جوړکړی وه چې خپل اولاد و وژنی؟

قتاده رحمه الله علیه په دی هکله فرمایی چې دلته تری نه د مشرکینو مشران او رئیسان مقصد دی - فرا او زجاج رحمهم الله وایی چې د بت خانو منجاوران تری مقصد دی ، لیکن ماوردی رحمه الله علیه وایی چې دا یو سرکش انسانان وو 289.

هغوی ته ئی په دی خاطر شریک ویلی دی چې خلکو د الله جل جلاله د قانون په مقابل کې د هغوی جوړ کړی قانون [د اولاد قتلول] اطاعت شروع کړی وه [هغوی یی په حکم کې شریکان کړی وه] .

انیکفرت بما اشرکتمون من قبل [زه مخ اړونکې [انکاری] یم له دی نه چې تاسی شریک کرځولی وم د الله جل جلاله سره پخواه تر دی] 290.

امام رازی حمه الله علیه فرمایی چې : کانوا یطیعون الشیطان فی اعمال الشرک مایطیعون الله فی اعمال الخیر وهو المراد بالاشراک [دی خلکو په بدو کارونوکې دا ډول د شیطان پیروی کوله لکه څنګه به ئی چې

288 - -تفسیر مظهری 3 ټوک 283 مخ
289 - زاد لمیسر3 ټوک 357 مخ
290 - د ابراهیم سورت 22 آیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

په نيکوکارونوکې د الله جل جلاله اطاعت کاوه [د شريک جوړولوڅخه همدا مقصد دی] .

شاه ولي‌الله محدث دهلوی رحمه الله عليه چې په 1176هجری قمری کال کې مړ شوی فرمايلی چې : و اشهد بالله انه کفر بالله ان يعتقد فی رجل من الامه ممن يخطی ء ويصيب ان الله اوجب علی اتباعه حتما و ان الواجب علی هو الذی يوجبه هذا الرجل علی [زه په الله قسم يادم او گواهی ورکوم چې داسی عقيده لرل کفر دی چې گويا الله په مونږ د امت د يوه داسی فرد پيروی او اطاعت لازم گرځولی دی چې رايه يې صحيح او غلط کيدای شی او يا دا ډول عقيده لرل هم کفر دی چې ووايې پرما همغه حکم واجب دی ، چې فلانی شخص پر ما لازم گرځولی دی] .291

د شاه ولی الله مقصد په داسی خلکو رد کول دی چې د قرآن او سنتو د واضحو احکامو په مقابل کې د بل چا د جوړ شوی قانون او جاری شوی لاری پيروی کوی [دلته په غير منصوص امورو کې د اسلام د فقها و او مجتهدينو د اتباع څخه منع کول د هغه مقصد نه دی] .

د شاه ولي‌الله رحمه الله عليه زوی شاه عبدالعزيز رحمه الله عليه د دهلی لوی محدث چې په 1249هجری قمری کال کې مړشوي فرمايی چې : اطاعت غير او تعالی بالاستقلال نيز کفر است و معنی اطاعت غير بالاستقلال آنست که او را مبلغ احکام ندانسته و ربقئه تقليد او درگردن اندازد و تقليد او را لازم شمارد و با وجود ظهورمخالفت حکم او تعالی جل جلاله دست از اتباع برندارد اين هم نوعي است از اتخاذ انداد که درآيت آتخذوا احبارهم ... نکوهش آن فرموده اند

" په مستقل ډول د غير الله اطاعت کول هم کفر دی د مستقل ډول څخه مقصد دا دی چې هغه د احکامو د مبلغ گڼلو په ځای د هغه د تقليد کړی په غاړه کې واچوی ، او د هغه تقليد په ځان لازم وشميری ، که چيری د دی حکم د الله جل جلاله دحکم مخالف هم وی نو بيا هم د هغه د اتباع

[291] - التفهيمات الالهيه ا ټوک 211 مخ د مجلس علمی ډهابيل چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه لاس نه اخلی نو دا هم د الله جل جلاله سره د شریک جوړولو یو نوع ده ، لکه څنګه یی چې په "اتخذوا احبارهم ... " کې په ډاګه فرمایلی دی[292].

د سورت النساء د 105 آیت څخه تر115 آیت پوری په دوو رکوعګانوکې د منافقینو ذکر شوی، چې د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په پریکړی خوښ نه وه د هغه وروسته یی په 116 آیت کې فرمایلی : " بی شکه چې الله جل جلاله بخښنه نه کوی هغه چا ته چې د هغه سره څوک شریک کوی ".

ددی آیت په توضیح کې د شاه ولی‌الله رحمه الله علیه بل زوی شاه عبدالقادر رحمه الله علیه چې په 1230 هجری قمری کال مړ شوی دی لیکلی دی چې : پورته د منافقانو ذکرو شوی ؤ چې د پیغمبرصلی الله علیه وسلم په حکم راضی نه وه ، او په بیله لار تلل ، بیا یی دا آیت راولیږه چې الله جل جلاله شرک نه بښی" که چا په حکم کې د الله جل جلاله سره څوک ه شریک کړ [د اسلام د دین پرته د بل دین حکم یې ومانه او د هغی په قانون ولاړ] نو د اسلام ددین پرته په بل هردین عمل کول شرک دی که څه هم په عبادت کې ئی شرک نه وی کړی 293.

د شاه ولی‌الله رحمه الله علیه شاګرد قاضی‌ثناء الله پانی پتی رحمه الله علیه فرمای چې :اذا صح عند احد حدیث صحیح مرفوع من النبی صلی الله علیه وسلم سالما عن المعارضه و لم یظهر له ناسخ و کان فتوی ابی حنیفه رحمه الله علیه خلافه و قد ذهب علی وفق الحدیث احد من الائمه الاربعه یجب علیه اتباع الحدیث الثابت ولایمنعه الجمود علی‌مذهبه من ذالک کیلا یلزم اتخاذ بعضنا اربابا مُن دون الله - روی البیهقی فی المدخل باسناد صحیح الی عبدالله بن مبارک رحمه الله علیه قال سمعت اباحنیفه رحمه الله علیه یقول اذاجاء عن النبی فعلی الراس والعین [کله

292 - تفسیرعزیزی د البقره سورت " فلاتجعلوالله اندادا "

293 - موضع القرآن د النساء سورت 116 آیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

چې چا ته د نبیکریم صلی الله علیه وسلم صحیح مرفوع حدیث په لاس ورشی او د هغه په مقابل کې بل کوم حدیث موجود نه وی او منسوخ هم نه وی او د امام ابوحنیفه رحمه الله فتوی د دی حدیث په خلاف وی ، خو د څلورو امامانوڅخه د یوه فتوی د دی حدیث سره برابره وی نو د حدیث اتباع واجبه ده ، او په خپل فقهی مسلک د حدیثو د اتباع په لارکې خنډ نه شی ، ترڅو یو بل د خپل ځان رب جوړول لازم و نه ګرځوی - امام بیهقی رحمه الله به مدخل کې د عبدالله بن مبارک رحمه الله ع څخه په صحیح سند رانقل کړی دی فرمایلی چې ما د امام ابوحنیفه رحمه الله څخه اوریدلی دی چې زه د رسول الله صلیالله علیه وسلم حدیث د سرپه سترګو منم .

مولانا شبیراحمد عثمانی رحمه الله د سورت النساء د 116آیت ګتهی داسی بیانوی " شرک یوازی دا نه دی چې د الله جل جلاله پرته د بل چا بندګی وکړی شی بلکه د الله جل جلاله د حکم په مقابل کې د بل چا حکم منل اوخوښوول هم شرک دی .

مولانا عثمانی رحمه الله علیه د سورت النساء د آخری آیت حاشیی او ګتهو کې هم په " شرک فی الحکم" باندی تفصیلی بحث کړیدی .

د الله جل جلاله پرته نور د شارع حاکم او قانون جوړونکې په حیث منل اوهغوی ته دا حق ورکول چې څنګه مو خوښه وی قانون جوړکړی ، هغه بدترین شرک دی چې نن پری مسلمان حکومتونه ککړ دی ، او خلک هم د دی مشرکانه نظامونو لاندی ژوند تیروی ، په مسلمانانو فرض دی چې د مشرکانه نظامونو د پای ته رسولو او د اسلامی توحیدی نظام د قیام په خاطر یو موټی شی ، مخلصانه هلی ځلی شروع وکړی او په هغه ځایونو کې چې دا ډول هلی ځلی له پخوا شروع شوی وی نوری هم ګړندی کړی ...

اللهم انصر من نصر دین محمد صلیالله علیه وسلم وجعلنا منهم

الهی حاکمیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

د سليم عقل په رڼا کې

الهی حاکمیت یوه عقیدوی او ایمانی مسئله ده ، او د یوه مؤ من له پاره اصل دلیل کتاب الله او سنت رسول دی ، خوکه چیری کومه خبره د انسانی عقل د لاری هم ثابته شی نو ایمان کې به نورکلکوالی هم راشی نو په دی خاطر لازمه ده چې دا مسئله د عقل په رڼا کې هم وڅیړله شی .

د قرآنکریم په 49 ځایونو کې د عقل یادونه شوی د دی معنی یا دی ورته معنی قلب [زړه] دی چې د قرآنکریم په 135ځایوکې ئی یادونه شوی ده د عقل او زړه په واسطه انسان راکړه ورکړه کوی . خو کله عقل سالم وی او کله ناروغ ، نو په دی خاطر دا د الله جل جلاله د ډیر لوی نعمت سره سره د شیانوپه درک او د ګټی او تاوان ترمنځ په توپیکې په پوره ډول کفالت نه شی‌کولای ، بلکه د الله جل جلاله لارښوونی ته اړوی ، نو ځکه یواځی پدی پوره باورنه شی‌کیدلای .

د انسانی عقل حقیقت

د عقل کلیمه دعقل یعقل د باب څخه د مصدر صیغه ده ، چې معنای بندول ، تړل او بچ کول دی د اوښ تړلو ته "عقل البعیر" ویل کیږی، قلعی ته معقل وایی‌ځکه چی د دښمن د حملی څخه د بچکیدو ځای دی ، په عقل د قلب اطلاق هم کیږی او په قلب د عقل اطلاق هم کیدای شی 294.

د همدی اساسی مفهوم له نظره د عقل اطلاق د غور ، فکراو د پوهی په هغه قوت کیږی چې الله جل جلاله په فطری ډول د انسان په زړه کې پیدا کړی دی .

حارث بن اسد محاسبی رحمه الله علیه فرمایلی دی : انه عریزه یتهیا بها ادراک العلوم النظریه وکانه نور یقذف فی القلب به یستعد لا دراک الاشیا .... [عقل هغه فطری قوت دی چې د هغه په واسطه د نطری علومو

---

[294] - د تفصیل په خاطرمفردات القرآن 346 مخ باب العین - لسان العرب 11 ټوک 458 مخ باب اللام وګوری

(c) ketabton.com: The Digital Library

د درک استعداد پيدا کيږي او دا يوه روښانتيا ده چې په زړه کې اچول کيږي چې د هغې په اساس د شيانو د پيژندنې استعداد را پيدا کيږي [295].

امام ابوالحسن اشعری رحمه الله عليه چی په330 هجری قمری کال کې مړ شوی دی فرمايلی دی چې: العقل تميز و کياسه و اصلاح معيشه و فراسه و به يتوجه الخطاب الشرعی [عقل تميز او پوهه ده، فراست او زيرکې ده چې د هغې په اساس ژوند اصلاح کيږي او د عقل په اساس انسان ته شرعی حکم متوجه کيږي]296.

د عقل اطلاق په علم هم کيږي[پوهيدل ، درک کول ، پيداکول ، پيژندل]297.

علم په اصل کې د عقل ميوه ده لکه څنګه چې د انګور بيخ ته هم انګور ويل کيږي ، نو د هغې ميوی ته هم انګور ويل کيږي - په همدی ډول عاقله قوت ته هم عقل وايي او د هغې ميوی يعنی علم او پوهی ته هم عقل وايي.

په صراح اللغات کې د عقل معنا " خرد و دانش " هم شوی ده او د " دريافتن " په معنی هم راغلی دی - عاقله قوت ته عقل مطبوع يعنی طبيعی عقل وايي او عقل د علم په معنا ته عقل مسموع يعنی کسبی علم وايي 298.

د عقل اقسام

د امام غزالی او مولانا روم رحمه الله عليهم له نظره :

[295]- احياء العلوم د امام غزالی ليکنه لومړی ټوک 64 مخ د علم باب د 1322ميلادی کال د مصر چاپ - مفردات القران 346 مخ

[296] - التمهيد فی بيان التوحيد د ابی شکور سامی رحمه الله عليه ليکنه 4 مخ د 1309 هجری قمری کال د هندوستان دهلی چاپ

[297] - مفردات القران 346 مخ

[298] - احياء العلوم لومړی ټوک 64 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام غزالی رحمه الله علیه د احیاء العلوم د کتاب العلم اوم فصل کې د عقل حقیقت ، اهمیت او د هغې د درجاتو او اقسامو د بیانولو له پاره مخصوص کړی دی . هغه د عقل څلور ډول بیان کړی دی .

ا } طبیعی عقل یعنی د غور ، فکر او ادراک فطری عاقله قوت .

ب } طبیعی عقل یعنی هغه علم چې د هغه د لاس ته راوړو له پاره ډیر غور او فکر ته اړتیا نه وی ، او نه په کې د نظریاتو اختلاف موجود وی لکه وایو چې د دوو عدد د یو له عدد څخه لوی دی .

ج } تجربی عقل یعنی هغه علم چې د تجربی په واسطه لاس ته راځی . تجربه کار سړی ته عاقل ویل کیږی . او هغه څوک چې د تجربو څخه نتایج لاس ته نه شی راوستلی هغه ته غیبی او غافل ویل کیږی .

د } دور اندیش عقل یعنی هغه پوخ عقل چې په خپل نظر انجام انجام یې ساتی، د وخت گټی او خوند پسی نه گرځی او نه پری خواهشات او جذبات غالبیدی شی بلکه دی په هغوغالب وی .

د لومړی ډول مثال د ونی د بیخ په څیر دی ، د دوهم او دریم ډول مثال د هغې د څانگو او پاڼو په څیر دی او د څلورم ډول مثال د ونی د میوی په څیر دی 299.

مولانا روم رحمه الله علیه چې په 672 هجری قمری کال وفات شوی دی د عقل دوه ډولونه بیان کړی دی :

ا] جزوی عقل هغه ماده پرست عقل چې د محسوساتو او مادی پولو پابند وی ، او د تل له پاره د مادی گټو ، حیوانی غوښتنو او ذاتی اغراضو په فکر کې وی ، د دی عقل میوه اوهام او شکوک وی ، او د ظلماتو[تیارو] عالم د دی وطن دی او د غتی بدنامی باعث گرځی

عقل جزوی آفتش وهم است وطن
زانکه در ظلمات شد او را وطن
عقل جز وی عقل را بدنام کرد

299 - احیاء العلوم لومړی ټوک 64 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کام دنیا مرد را بی کام کرد

[مثنوی]

ب] ایمانی عقل : هغه عقل دی چې د انبیاء علیه السلام د لارښوونو په رڼا کې غور او فکرکوی – د دی عقل د فکر دائره یواځی حیوانی ، جسمانی او مادی ګټی نه وی بلکه د دی اصلی توجه روحانی ، اخلاقی او د آخرت د همیشنی مصلحت په لور وی ، دا عقل د اطمینان او سکون باعث ګرځی، د نفس د غوښتنو څخه آزاد وی او د زړه له پاره د څوکیدار حیثیت او مقام لری

عقل ایمانی چوشحنه عادل است
پاسبان و حاکم شهر دل است
عقل در تن حاکم ایمان بود
که همیش نفس در زندان بود

[مثنوی]

مولانا روم رحمه الله علیه پخپل څلورم دفتر کې د انسان دری ډولو نه بیان کړی دی :

ا- پوره عاقل چې د نبوت نور او د رسالت مشال له ځان سره ولری دغه انسان قائد او مشر وی .

ب - نیم عاقل چې د نور خاوند نبی صلی‌الله علیه وسلم د خپلو سترګو نور وګرځوی هرڅه د همغه نور په رڼا کې وګوری او په هره معامله کې په هغه داسی باور وکړی لکه څنګه چې یو ړوند یی په خپل لارښود باندی کوی .

ج - شقی لا شی [بد بخت او بی کاره] چې بلکل جاهل او نا پوهه وی نه په خپله څه رڼا ورسره وی او نه بل د رڼا خاوند د خپل قائد په حیث منی .

عاقل آن باشدکه با او مشعل است

(c) ketabton.com: The Digital Library

او دلیل و پیشوای قافله است
د یکری نیم عاقل آمد او
عاقلی را دیده خود داند او
دست د روی زد چو کور اندر دلیل
تا بدو بینا شد و چست و جلیل !
و آن خری کز عقل چو سنکې نداشت!
خود نبودش عقل و عاقل را کذاشت
[مثنوی څلورم دفتر]
مولانا روم رحمه الله علیه عقل تمام ته په بل ځای کې عقل کل ویلی دی او د هغه رڼا یی د لمر سره مشابه کړی ده دا عقل د مشکو په مثال دی او د عامو خلکو عقل د هغی د خوشبو یی په ډول ده.
هست عقلی هم چو قرص آفتاب
هست عقلی کمتراز زهره و شهاب
عقل های خلق عکس عقل او
عقل او مشک و عقل خلق بو
عقل کل و نفس کل مرد خدا است
عرش وکرسی را مدان کزوی جداست
مظهر حق است ذات پاک او
زد بجو حق را و از دیکر مجو !!
[د مثنوی پنځم دفتر]

د انسانی عقل اصلی ځای

د پورتنی تفصیل څخه معلومه شوه چې د غزالی رحمه الله علیه د وینا له مخی " عقل دوراندیش " او د رومی رحمه الله علیه د وینا له مخی" عقل ایمانی" په صحیحو معناو سره سلیم عقل دی او د دی دکار صحیحه دائره دا ده چې هغه د الهی وحی په رڼا کې غور او فکر کوی نو که چیری عقل په خپله کفالت کولی نو الله جل جلاله به نه انبیاء رالیږلی وی او نه

(c) ketabton.com: The Digital Library

به یی کتابونه رانازل کړی وی ، په قرآن کریم کې د دی همدا حیثیت بیان شوی دی د بقره د سورت د236 آیت څخه تر241 آیت پوری د مهر، طلاق او وصیت د ځینی احکامو د بیانولو نه وروسته یی فرمایلی دی چې :

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

[په همدی ډول بیانوی الله جل جلاله تاسو ته خپل احکام ترڅو تاسی فکر وکړی او پوه شی] .

د نور د سورت د 58 آیت څخه تر61 آیت پوری د پردی اوڅه نورو کورنی قوانینو د بیانولو وروسته یی فرمایلی دی :

كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

[په همدی توګه بیانوی الله جل جلاله تاسی ته خپل احکام ترڅو تاسی فکر وکړی او پوه شی] .

د یوسف علیه السلام په سورت د یوسف کې فرمایی چې:

إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

[مونږ نازل کړی دا کتاب په عربی ژبه ترڅو تاسو فکر وکړی او وپوهیږی] .

د دی ډول آیتونو څخه مقصد دا دی ، چې د الهی وحی څخه آزاد انسانی عقل معتدل ، برابر او ګټور قانون نه شی معلومولی. د عقل اصلی کار دا دی چې هغه د الله جل جلاله د پولو دننه غور او فکر وکړی ، بلکه د الهی وحی او انبیاو علیهم السلام، د لارښوونو پرته په آزادی سره فکرکوونکو او د خپله ځانه کومه لاره پلټونکو ته قرآنکریم سفهاء یعنی بی عقله ویلی دی 300.

په طبیعی علومو کې د عقل او تجربی څخه حقایق تر یوی اندازی پوری را برسیره کیږی ، خو د الهیاتو او اخلاقیاتو په دائره کې انسانی عقل ته هیڅ مستقل حیثیت نه دی ورکول شوی ، بلکه د هغه څخه د

300 - د البقره سورت 13 - 30 - 142 آیتونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

غلطی کیدلو امکانات په هر وخت کې موجود وی ، امام غزالی رحمه الله علیه فرمایی چې کله ما د علم الکلام څخه وروسته د فلسفی مطالعه مستقیما پیل کړه نو د دری کاله ژوری مطالعی څخه وروسته زه دی نتیجی ته ورسیدم چې : حتی اطلعت علی ما فیه من خداع و تلبیس و تحقیق و تخییل اطلاعا لم اشک فیه [حتی چې زه د فلسفی د هرڅه نه خبره شوم په هغه کې یوڅه فریب او غولول دی ، یوڅه صحیح خبری په کې هم شته اوڅه په کې تخیل دی ما ته د دی داسی معلومات وشو چې په هغه کې هیڅ شک نه شته] 301.

امام فخرالدین رازی رحمه الله علیه چې په 606 هجری قمر ی کال کې مړ شوی او د فلسفی او منطق استاد وه په دی هکله یی نزدی دوه زره کتابونه لیکلی دی خو آخر دی نتیجی ته ورسیدچې : لقد اختبرت الطرق الکلامیه و المناهج الفلسفیه فلم اجدها تروی غلیلا ولا تشفی علیلا ورئیت اقرب الطرق طریقه القرآن [ما د علم کلام او فلسفی ټول لاری امتحان کړی چې یوه یی هم نه دکوم تږی سړی تنده ماتولای شی ، او نه د کوم ناروغ علاج کولی شی، ما ولیدله چې نزدی او آسانه لاره د قرآن لار ده]302.

ابواسحق الشاطبی رحمه الله علیه فرمایی چې : قد علم بالتجارب و الخیره الساریه فی العالم من اول الدنیا الی الیوم ان العقول غیر مستقله بمصالحها استجلابا لها ومفاسدها استدفاعالها [د دنیا د پیل څخه تر اوسه پوری د تجربو او علم په رنا کې دا ثابته شوی چې عقول د مصالحو د لاسته راوړلو او د مفاسدو څخه د ځان ساتلو په لړ کې مستقل قوت او استعدادنه لری 303].

د علامه اقبال رحمه الله علیه په شان فیلسوف هم په دا رنګه ویلو

---

[301] - المنقذ من الضلال 17 مخ د1971 میلادی کا ل د پاکستان لاهور چاپ
[302] - البدایه و اللنهایه 13 ټوک 56 مخ
[303] - الاعتصام د شاطبی رحمه الله علیه لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

مجبور شوی دی .

عقل بی مایه امامت کې سزا وار نهین
راهبر هو ظن و تخمین تو زبون کار حیات
خرد کې کهتیان سلجها چکا هون
میرے مولا مجهے صاحب جنون کر
پرھ لیے مین نے علوم شرق و غرب
روح مین باقی هے اب تک درد وکرب
عالم هے غلام اس کے جلال ازلی کا
اک دل هے که هر لحظه الجهتا هےخرد سے

[یوازی په نوم او بې‌کتبی عقل د امامت او مشری وړنه دی ، ځکه کله چېلاربنود ګمان او خیال شی نو بیا ژوند د تباهی په لور روان شی، د عقل د ټولو نغښتو او تاوو راتاوو پړاونو څخه تیر شوی یم نو ای زما مولا ما اوس د لیونتوب خاوند زکړه ، ما د ختځ او لویدیځ ټول علوم ولوستل خو زما په روح کې تر اوسه پوری درد او تکلیف پاته دی ، ټول پیدا ایښت د هغه د ازلی جلال غلام دی یوازی زړه دی چې په هر وخت کې د عقل سره په جنګ وی] .

د عقلی دلائلو تفصیل

لومړی دلیل :

أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ [د الاعراف سورت 54 آیت]

د الهی حاکمیت تر ټولو لومړی عقلی دلیل : هغه څوک چې خالق دی هغه مالک هم دی او څوک چې مالک دی هغه حاکم هم دی نو څرنګه چې دا ټول د الله جل جلاله پیدا ایښت دی نو له دی امله پری دهمغی قانون هم نافذیږی ، عقل هیڅکله دا خبره نه منی چې یو شی دی یو سړی جوړکړی خو هغه دی د بل چا په ملکیت کې وی ، مګرکیدای شی چې د مالک په اجازه بل څوک د هغه په ملکیت کې تصرف وکړی، خو مستقل بالذات مالک همغه دی چې خالق یی دی او دا حقیقت چې په

(c) ketabton.com: The Digital Library

غلام او مملوک باندی یوائې د هغه د مالک او آقا حکم باید نافذ شي یو داسې حقیقت دی چې د بدیهي عقل څخه ثابت شوی دی ، او د معلومولو له پاره یې ډیر غور او فکر ته اړتیا نه شته ، په انسان باندی د انساني عقل جوړکړی قانون نافذول د حریت ، آزادی او د انساني شرف په خلاف کار دی . په اسلام کې د آزادی تصور دا نه دی چې یوقوم دی د بل قوم د غلامي څخه یا یو مملکت دی د بل مملکت د غلامي څخه آزاد شي، بلکه حقیقي او صحیح آزادی دا ده چې یو انسان د بل انسان د غلامي څخه آزاد شي ، او د خپل حقیقي خالق غلام وګرځي .د خپل مملکت او قوم د جوړ شوی قانون پیروی کول غلامي ده .

آزادی خو دا ده چې انسان د مخلوق د غلامي څخه آزاد شي او د خپل خالق غلامي اختیار کړی ، لکه څنګه چې علامه اقبال رحمه الله وایي :

تا نه رمز لا اله آید بدست　　　بند غیر الله را نتوان شکست

[د لا اله رمز په دی کې دی چې د الله جل جلاله پرته د هر چا د غلامي زنځیرونه وروشکیږی] .

دوهم دلیل :

يَاأَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمْ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

[د فاطرسورت 15 آیت]

انساني عقل مخلوق دی او د مخلوق په فطرت کې فقراو احتیاج شامل دی نو په دی خاطر عقلي قانون د نقص عیب او غلطی څخه پاک نه وی ، خو د الله جل جلاله ذات غني او صمد دی یعني د هر ډول احتیاج څخه پاک دی نو له دی امله د هغه قانون هم د هر ډول عیب او نقص څخه پاک دی هغه څوک چې د هری او د الله جل جلاله نه منکر نه وی هغه د دی خبری په منلوکې هیڅ ډول ځنډ نه کوی . الله جل جلاله نه په خپل وجود کې چا ته محتاج دی او نه په خپل علم کې کوم معلم او اسبابو ته ضرورت لری ، خو انسان په خپل وجود کې هم فقیر او محتاج دی او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل فکر او تعقل له پاره هم د علم اسبابوته اړ دی ، د ده د معلوماتو ذریعه پنځه حواس دی چې هغه د غلطی څخه نه شی پاکیدلی ، د همدی حواسو په اساس د عقل ادراک او تفکیر پوره او مستقل نه وی ، او د ناکافی ادراک په اساس د مصالحو قطعی علم لاس ته نه شی لاس ته راتلای ، ډیر تر ډیره ګمان او قیاس کیدای شی .

د تجربی او احساس په بنسټ انسانی عقل د طبیعی او ساینسی علومو په چوکاټ کې کار کولای شی،خو د اخلاقیاتو او اجتماعیاتو په چوکاټ کې تجربه او احساس هم کار نه شی کولای ، دا په دی خاطر چې اخلاق او تمدنی قانون د احساس قابل شیان نه دی ، بلکه دا معنوی امور دی ، او تجربات په مادی او حسی امورو کې کیدای شی او که یو څخه معلوم هم کړی نو د غلطی‌څخه خالی نه وی . نو د دی علتونو په اساس عقل د خپلی بی وسی ، کمزوری او فقیری ګواهی وایی ، او دا عرض کوی چې هغه چا چې زه پیدا کړی یم نو همغه دی ووایي چې‌ګټه ور څه دی او غیرګټه ور کوم دی؟ په څه کې مصلحت دی او په کوم کې ضرر ؟ او ټولنیز ، اقتصادی او تمدنی اړیکې د کومو موادو په واسطه قایمدای شی ؟ نو د انسانی عقل د دغی فقر او احتیاج په خاطر الله جل جلاله د عقل د لاربښوونی له پاره انبیاء علیهم السلام راواستول اوکتابونه ئی رارلیږل .

دریم دلیل :

وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ [د البقره سورت 216 آیت]

که څه هم انسان د ماضی اوحال په هکله یو څه ناڅه علم لری خو د مستقبل په هکله په هیڅ نه پوهیږی خو د الله جل جلاله علم په ماضی ، حال ، مستقبل دری واړو باندی یو شان محیط دی ، ناقص او ناتمام شیان د پوره شی په مقابل کې نشت ګڼل کیږی ، نو په دی اساس د انسان علم د الله جل جلاله د علم په مقابل کې په نشت برابر دی ، چې خپله د عقل ګواهی دا ده چې د نیمګړی علم جوړ شوی قانون نیمګړی وی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د پوره علم جوړ شوی قانون مکمل وی او د کامل په مقابل کې د نیمګړی قانون اختیارول د عقل غوښتنه نه ده . بلکه ډیره لویه بی عقلی او سفاهت دی ،د نمونی په توګه ، سود ، جواری ، شراب ، نڅا د انفرادی ملکیت خاتمه یا چا ته د غیری مشروط حاکمیت حق ورکول ، دا هغه امور دی چې په ښکاره ډول عقل ته ګټه ور ښکاری خو د تجربو په واسطه دا معلومه شوه چې دا تباه کونکې شیان دی او نن د هغی د تباهی څخه عقل په تنګ راغلی .

څلورم دلیل :

وَمَا أُبَرِّئُ نَفْسِي إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي

[د یوسف سورت 53 آیت]

انسانی عقل د نفسی غوښتنو او د خپل غرضی څخه پاک نه دی پرته د هغه خلکو څخه چې الله جل جلاله پری رحم کړی وی ، نو په دی خاطر د هغوی جوړ کړی قانون هم د خپل غرضی څخه پورته نه وی ، خو الله جل جلاله هیڅ ذاتی غرض نه لری او نه د کومی طبقی یا انسانی نسل سره د خپلوی کومه ریښه لری . نو په دی خاطر د هغه قانون د ټول انسانیت د فلاح ضامن دی چې خالص د انصاف په اصولو جوړ شوی دی د نفس غوښتنه په دوه ډوله ده " بهیمیه او" سبعیه " د بهیمی [حیوان] د غوښتنی خاصیت حرص دی او هغه غواړی چې د حلالو او حرامو ، نیکې او بدی بندیزونه لری شی ، خو سبعیه [ځیرونکې] خاصیت تکبر او غرور دی ، او غواړی چې د ظلم آزادی دی موجوده وی ، نو د داسی شخص له نظره ، قتل ، غلا وهل ټکول یوه تفریح ، بهادری او [نارینتوب] دی ، د مزدورانو او لاس لاندی کسانو څخه بیګار اخستل اودهغوی په ګټه عیش کول، د دی حیوان صفته انسان له نظره د عزت اوشرافت نښه وی ، دا دواړه مرضونه او یا داسی نور چې په چا تسلط پیدا کړ ، نو د هغه زړه ته د مریض زړه ، د متکبر زړه او د غافل زړه ویل کیږی ، د قرآن کریم په 62 ځایونوکې د عقل او د زړه مرضونو ته

(c) ketabton.com: The Digital Library

اشاره شوی ، فلاسفو او حکماو هم دا [د زړه مرضونه] تسلیم کړی دی د اسلامی شریعت او د انبیاو د تعلیم څخه آزاد فکرکونکې عقل ته د دی مرضونو څخه د بچیکیدو هیڅ ضمانت نه شی ورکول کیدای ، دا په دی خاطر چې د هغه شاو خوا د حرص ، هوا او غرور او تکبر تیارو نیولی ده او په دی تیاروکې راګیر شوی عقل څخه دا توقع کول ، چې حقیقی او په عدل او انصاف ولاړ قانون به جوړکړی ، یو خام خیال دی او یو بی ځایه او بی بنیاده حسن ظن دی ،که چیری د سرمایه لرونکو په لاس کې اختیارات وی ، نو هغه به د مزدورانو ، زحمت ویستونکو ، د هقانانو او غریبو د استثمار له پاره قانون جوړ کړی او که همدا اختیارات بلی طبقی ته ورکړل شی نو هغوی به د خلکو د حلالی ګټی د شکولو له پاره غورځنګو نه شروع کړی .

بیا به پښتون د خپل قوم په فکر کې وی ، پنجابی به د خپلی قوم ... عرب به عجمی له نظره وغورځوی او نه به عجمی د عربو د ګټو فکر وکړی خو خداوند قدوس د خپل ټول مخلوق د ګټی او مصلحت له پاره احکام را نازل کړی دی .

پنځم دلیل :

وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِيَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ [د یوسف سورت 53 آیت]

د انسانی عقل جوړ شوی قانون یوازی د دینوی مصالحو له پاره تیاریږی ، خو د الله جل جلاله نازل کړی قانوند دواړو دارینو د نیک بختی او د معاش او معاد دواړو د صلاح ضمانت ورکوی. دینوی ژوند د مسلسل ژوند یواځی یوه دوره ده او مرګ یو ګوډ [موړ] یا پل دی چې انسان تری په تیریدو سره د ژوند بل همیشنی دور کې داخلیږی ځرنګه چې دنیا زمونږ د سترګو ترمخ ده نو په دی خاطر مونږ د دی څخه څه ناڅه علم د عقل او تجربی په واسطه لاس ته راوستلی شو ، خو عقل دا نه شی معلومولای چې څه ډول اعمال آخرت ته ګټه رسوی او څه ډول اعمال هلته د تباهی او بربادی باعث ګرځی ځرنګه چې د الله جل جلاله ذات په

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرڅه علیم دی او په دی خاطر د هغه نازل کړی قوانین هم د دواړو جهانو د نیک بختی اوکامیابی سبب ګرځی .

شپږم دلیل:

وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا [د البقره سورت 143 آیت]

عقلی قانون د افراط او تفریط څخه محفوظ نه وی خو د الله جل جلاله نازل کړی قانون په اعتدال او برابری ولاړ دی،او اعتدال او برابروالی د افراط او تفریط نه غوره اوبهتر دی انسانی عقل اعتدال ته راوړل که نا ممکن نه وی نو مشکل خو ضرور دی ځکه خاطر چې د هغی سره جوش او جذبه خامخا د تشدد په لور میلان لری ، په پخوانی مصری تهذیب او یونانی رومی تمدن کې ماده پرستی او حیوانی غوښتنی او د جسمانی ضروریاتو افراط او د روحانیت تفریط موجود وه، او د هغی زیادت اوکموالی د انسانانو څخه ځناور او ځیرونکې جوړکړی وه، د بلی‌خوا رهبانیت ، بدمت او د جاهلو صوفیانو تصوف د جسم د ازارولو دوهمه انتها وه چې دا د اصلاح په ځای د وژنی او د ظلم دوهم ډول وه . ښکاره ده چې د الله جل جلاله نعمتونه په خپل ځان حرامول ، خپل جسمانی صلاحیتونه تباه کول او د دنیا د تعمیر او جوړونی یو ځای د هغی د ترک کولو رویه اختیارول ، اصلاح نه بلکه ورانیول دی ، عدل نه ، بلکه ظلم دی ، د نفس وژنه او د جسم تباهی ده ، خو د خپل جوړکړی روحانیت توغ جګونکې د لړی مودی وروسته بیا بلی انتها ته ورسیږی ، او په لیدو لیدو کې د فقیری دا ځالی ، شاهی دربارونه وګرځیدل ، د هغوی عبادت ځایونه په قارون خانوبدل شوه په غاړوتلونکې اموخته خلک کله هم منځنی لار نه غوره کوی او نه په غاړوتلونکې خلک د تباهی په کندو کې د لویدو څخه ځان ژغورلا ی شی .

د اوسنی وخت د دوه لویو نظامونو هم همدغه حال دی په سرمایه لرونکې نظام کې ملکیت فرد ته د غیر محدود او غیر مشروط ملکیت حق ورکړ شوی لیکن په اشتراکې نظام کې د وګړی ملکیت او نور ټول

(c) ketabton.com: The Digital Library

حقوق يې له يوه سره ختم كړېشوى دى .

په يوه نظام كې د وګړي په حقوقوكې افراط او په بل كې تفريط دى ، خو عليم او حكيم الله جل جلاله په اسلامى نظام كې د اعتدال او برابرى منځنى لار اختياركړې ده،كه عبادات دى يا معاملات ،كه سياسيات دى يا تعزيرات ،كه اخلاقيات دى يا د صلح او جنګ قواعد ، د عقائدو څخه تر اعمالو پورى د اسلام هرحكم ، هر قانون او هر هدايت په اعتدال ولاړ دى او معتدل او برابر نظام هيڅكله د ظلم او فساد ذريعه نه ګرځى .

اوم دليل :

وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا [د ال عمران سورت 102 آيت]

عقلى قانون د اتحاد په ځاى د افتراق او سبب ګرځى دا ننى نړى د همدى عقلى او وضعى نظامونو په اساس په اختلافاتو او وينى تويونو بوخته ده ، خو د الله جل جلاله نازل كړى قانون د اتحاد ، يووالى او ورور ولى بهترينه او پايښتناكه ذريعه ده . په انسانى فهم او عقل كې توپير يو لازمى شى دى همدا علت دى چې د اول نه نيولى تر اوسه پورى عقلاء فلاسفه او مفكرين هيڅكله هم يو شوى نه دى. د يونان حكماء سبعه چې د اساطين سبعه په نوم هم يادېږى د هغوى ترمنځ په ځينى بنسټيزو مسائلو كې ډير زيات اختلاف موجود وه ، علامه شهرستانى رحمه الله عليه د الملل په دوهم ټوک كې د 61 مخ څخه تر95 مخ پورى يعنى پوره 34 مخو كې د هغوى نظريات را اخستى دى ، او د اروپا د نورو فلسفيانو د اختلافاتوڅخه خو نن هر يوه تعليم يافته وګړى خبر دى د همدى عقلى توپير په اساس نن بشريت په زرګونو ټوټو ويشل شوى دى بت پرست ، وطن پرست سيكولريست ، سوسياليست ، فاشست .... هغه ټوټى او طبقى وى چې بنى نوع انسان ئى د همدى عقليت پرستى په اساس تقسيم كړى دى او كه نه نو " كان الناس امه واحده " ټول بشريت په يوى عقيدى وه ، او هغه د الله جل جلاله د حاكميت عقيده وه ، د اسلامى نظام په بنيادى اصولو كې خو د سر د ويښته په اندازه هم اختلاف نشته او كوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې په فروعی مسائلو کې موجود دی ، هغه د [اختلاف تنوع] د ډلی څخه دی یعنی په یوه کارکې یی څو طریقی ښوولی دی چې ټولی روا دی د دی فروعی مسائلوپه اساس د افتراق پیدا کول د نفس د غوښتنی پیروی ده نه د اسلام پیروی .

اتم دلیل :

وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ [د البقره سورت 165 آیت]

د عقلی او وضعی قانون سره د انسان د زړه مینه نه پیدا کیږی ، همدا علت دی چې فلسفیانو دنیا کې نفرت کولو ته ترقی ورکړی وه. مګر تر اوسه یی د خلکو زړونه لاس ته نه دی راوړی ، خو د شرعی او الهی قانون سره د ایمان د خاوندانو د زړه مینه او محبت وی او د هغی پیروی کول عبادت او د ثواب کارګڼی ، هر څوک په دی پوهیږی چې هرهغه څه چې په زړه کېځای پیدا کولی شی نو انسان د هغه د لاسته راوړو په خاطر سر ورکولو ته هم تیاریږی ، نو ښکاره ده چی د قانون د حکمرانی د قایمولو له پاره هیڅ حکومت د چا په کوراو سر د پولیسو پیره نه شی درولای تر هغه پوری چې په زړه کې د قانون احترام موجود نه وی ، نو مجرم په مختلفو قسمونو خپل ځان د قانون د پنجی څخه په څنګ کولی شی ، د امریکې ، انګلستان ، فرانسی او د اروپا د نورو ملکونو پولیس تجربه لرونکې هم دی او د نوی وسایلو خاوندان هم دی خو د دی سره سره بیا هم په دی هیوادونو کې د قانون ماتونی او نورو جرمونو زیاتوالی ورځ په ورځ صورت نیسی ، د قانون سره مینه د قانون جوړونکې سره د مینی نتیجه وی ، څرنګه چې د الله جل جلاله او د هغه رسول صلی الله علیه وسلم سره مینه ، د ایمان نښه ده نو په دی خاطر د هغه د جوړکړی قانون سره مینه هم د ایمان نښه او جز دی ، چې د هغی پابندی د مسلمان د زړه او ایمان سره تینګ اړیکې لری .

د عقل د حاکمیت اولین مخترع ابلیس دی

کله چې الله جل جلاله حکم وکړ چې آدم علیه السلام ته سجده وکړی

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو ملائکو بی د څه ویلو څخه حکم و مانه او سجده ئی وکړه ځکه چې هغوی عقل او رای ته د حقیقی حاکم په مقابل کې هیڅ اهمیت نه ورکاوه خو ابلیس د الله جل جلاله د حکم د منلو څخه په دی اساس ډډه وکړه چې دا حکم د عقل په خلاف دی ، زه د اورڅخه پیدا شوی یم او آدم د ختې څخه پیدا شوی دی او د خاورو تر مخ تیتیدل د عقل نه لری ده ملائکې د الله جل جلاله منونکې دی او لعین ابلیس د عقل د حاکمیت قائل وه علامه شهرستانی رحمه الله علیه فرمایی چې : په مخلوق کې د ټولو نه لومړی شبه ابلیس لعین را پیدا کړه هغه د الله جل جلاله د حکم په مقابل کې عقل مستقل وګاڼه نو د نفس د غوښتنی پسی ولاړاو د خپلی تخلیقی مادی په اساس یی لویی وکړه 304.

د الهی حاکمیت منونکې د ملائکو تابع دی او د عقل د حاکمیت منوونکې د لعین ابلیس تابع دی .

دوهم اصل شوری

د اسلامی حکومتی نظام او اسلامی سیاست دویم بنیادی اصل شوری ده ، یعنی د اسلامی ریاست مشربه هم د مسلمانانو د باوری وکیلانو څخه د تشکیل شوی شوری له خوا ټاکل کیږی ، او د ټاکلو وروسته به ټولی مهمی او ارزښتناکه پریکړی د همدی مجلس د تائید وروسته صورت نیسي نن سبا مسلمان سیاست پوهان شورائیت ته اسلامی جمهوریت وایی د عربی ادب ، حدیثو او فقهی په کتابونوکې د جمهورکلیمه د غلبی او اکثریت په معنا استعمالیږی ، د سنن ترمذی په یوه روایت کې هم " فی جمهور من العرب " کلیمه راغی ده 305.

خو د اوسنی وخت د جمهوریت رواج شوی کلیمه د عربی ژبی د ډیکشنری څخه نه ده اخستل شوی بلکه د [ډیموکراسی] د

---

304 -الملل والنحل دریمه مقدمه لومړی ټوک 16 مخ

305 - سنن ترمذی ابواب الفتن باب ماجاء ان الخلفاء من قریش لومړی ټوک 56 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

يونانۍكليمی څخه اخستل شوی ، چې د هغی اصول تر پايه د اسلام په خلاف دی ، لكه څنگه چې ترمخه مو ولوستل چې د اسلامی جمهوريت اصطلاح خو حرامه نه ده خو د غلطی څخه د بچكيدو لـه پاره صحيح اسلامی اصطلاح " شورائيت " ده دا اصطلاح د قرآن او سنتو او همدا ډول د راشدينوخلفاو د سنتو سره مطابق ده چې د دی نه په خلكوكې د مطلق العنان حاكميت او بی قيده آزادی د مشركانه فكر د پيداكيدو خطره هم نه شته ، سدباب الذريعه [د غلطيـواو بـديو دروازی بنـدول] د شـريعت مسـتقله قاعـده ده نـو د دی قاعـدی لـه مخـی د جمهوريـت اسـتعمال پريښودل ور دی ځكه شورائيت بهترينه او مناسبه اصطلاح ده .

د شوری په هكله قرآنی آيتونه

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنْ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِـــنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ [د ال عمران سورت 159 آيت]

[ای پيغمبره ! دا د الله جل جلاله لوی رحمت دی چې ته د دی خلكو له پاره ډير نرم خويه جوړ شوی يې كه داسی نه وای او ته توند خويه وی او سخت زړی وی نو دا ټول به ستا له شاو خوا نـه خـواره شـوی وو نـو هغـوی معاف كړی ، او د هغوی د خطاو وبښنه د الله جل جلاله نـه وغـواړه ، او د دين په چارو كې هغو ته هم په مشوره كې برخه وركړه ، بيا چې ستا اراده پر كومه رايه ټينگه شي نو پر الله توكل وكړه ، د الله جل جلاله هغـه خلـك خوښيږی چې د هماغه په ډاډينه كار كوي] .

ابـن منظـور رحمـه الله عليـه لـيكي چـې : الامـرنقيض النهـی .... والامرالحادثه [امر د نهی په مقابل كې دی او د امرمعنـا حادثـه او واقعـه هم راځی 306].

د لغت د امامانو د دی تشريح څخه معلوميږی چې د امرمعنا حكم او

---

306 - لسان العرب 4 ټوک 26 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حکومت هم راځی او د مهمو او د[مهتمم بالشان واقعی] په معنا هم استعمالیږی ، او د آیت مفهوم دا دی چې ای نبی صلی‌الله علیه وسلم د حکومت په چارو کې او د مهمو واقعو په هکله د صحابو رضی الله عنهم سره مشوره کوه .

ابن جریرطبری ،امام جصاص حنفی ، امام بغوی ، امام فخرالدین رازی رحمه ، امام قرطبی ، علامه نسفی ، علاوالدین بغدادی ، قاضی ثناء الله پانی پتی او علامه الوسی رحمه الله علیهم علیه دی ټولو په خپلو تفسیرونو کې لیکلی دی چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم ته د مشوری د اخستوحکم په دی خاطر ورکړ شوی وه چې امت ته د شورائیت سلسله سنت پاته شی، ترڅو راتلونکې کې امت د آمریت په لاره ولاړ نه شی ، او د شورائیت په شرعی قاعدی باندی ټینګ او مستحکم واوسی د ذکر شوو مفسرینو رحمه الله علیهم څخه د ځینو اقتباسات را نقل کوو : لیتبعه المؤ منون من بعده فیما حزبهم من امر دینهم و یستنوا بسنته فی ذالک و یتحذوا المثال الذی راوه یفعله فی حیاته [د مشوری اخستولو حکم له دی امله ورکړل شوی وه چې ترڅو راتلونکې د ایمان خاوندان په مشوری اخستوکې د هغو دینی چارو په هکله چې هغوی ته پرمخ کې راځی، د هغه صلی‌الله علیه وسلم پیروی وکړی او په دی هکله د هغه سنت د خپل ځان له پاره نمونه وګرځوی ، او همدا نمونه چې هغه به خپل ژوند کې پری عمل کړی وه د خپل ځان تګ لاره وټاکې 307].

اراد ان یستن به من بعده [د حکم ورکولو مقصد دا وه چې د مشاورت په سنت کې امت د هغه پیروی وکړی 308].

د وخت بیهقی قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله علیه فرمایلی دی چې : تمهید لسنه المشاوره للامه [دغی حکم په امت کې د مشاورت د

---

307 - تفسیر ابن جریر 4 ټوک 152 مخ د 1954 عیسوی کا ل د مصر چاپ

308 - زاد المسیر فی علم التفسیر د ابن جوزی لیکنه لومړی ټوک 488 مخ 1964 عیسوی کال د بیروت چاپ – تفسیرکبیر 9 ټوک 66 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سنت له پاره بنسټ کيښود] 309.

په نبوي دورکې د شورى تاريخي ځوندې

معاذ بن جبل رضي‌الله عنه د رسول الله صلى الله عليه وسلم څخه نقل کړي دي چې : انی فيما لم يوح الى كاحدكم [په کومو چارو کې چې وحی نه وي راغلی نو په هغوی کې زه ستاسی په شان يو انسان يم] 310.

امام جصاص رحمه الله عليه چې په 370 هجري قمري کال کې مړ شو فرمايي : رسول الله صلى‌الله عليه وسلم ته د مشورى حکم د هغه ديني امورو په هکله ورکړل شوی وه چې د هغه په هکله د الله جل جلاله له طرفه روښانه لارښوونه نه وه شوی او په هغه دنيا وي او انتظامي اموروهم ورته د مشاورت حکم شوی وه چې د هغه بنياد په رای او غالب گمان ولاړ وي 311.

هغه د هری غيرمنصوص او مهمی معاملی په هکله مشوره کوله که څه هم هغه امور ديني احکامو پوري تړلی وه ، جنگ پوري تړلی وه اويا ئی د انتظامي معاملات پوري اړه درلوده ، دلته د مثال په توگه لس تاريخي نموني وړاندی کيږی چې په کې ځيني داسي مثالونه هم شته چې ور څخه دا په ډاگه کيږی چې رسول الله صلى‌الله عليه وسلم د شورى د رای په مقابل کې خپله رای پری ايښی ده .

د اذان شورى

[لومړی هجری قمری کال] :

د انس بن مالک رضي‌الله عنه او ابن عمر رضي الله عنه څخه روايت دی چې د مدنی دور په اولو وختونو کې خلکو د لمانځه وختونه د خپل

---

309 - تفسيرمظهری 2 ټوک 153 مخ د هندوستان د هلي چاپ

310 - مجمع الزوائد 9 ټوک 46 مخ (المناقب) .

311 - احكام القرآن للحصاص 2 ټوک 20 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل فکر مطابق ټاکل ،یوه ورځ د دی له پاره مشوره وشوه ځینو د یهودو د بوق تجویز وړاندی کړ او ځینی نورو د نصاراو د ناقوص پیشنهاد وکړ، خو حضرت عمر رضی الله عنه دا پیشنهاد وکړ چې یو کس دی وټاکل شی چې د لمانځه په وخت کې خلک په لوړ غږ سره راوبولی ، هماغه وه چې په همدی پیشنهاد پریکړه وشوه او رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د دی کار له پاره حضرت بلال رضی الله عنه وټاکه ،312 بلال رضی‌الله عنه به په لوړ آواز خلکو ته الصلوه جامعه ویل [ای خلکو د جمعی لونځ تیار دی]، خو وروسته عبدالله بن زید رضی الله عنه په خوب کې د اذان دا مروجه کلیمات د چا څخه واوریدل نو بیا رسول الله صلی‌الله علیه وسلم حضرت بلال رضی‌الله عنه ته په هماغه کلیماتو د اذان کولو حکم وکړ، چې وحی ئی هم په تائید کې راغله .

ابن حجر رضی الله عنه فرما یی چې: مبدا الاذان کان عن مشوره اوقعها النبی صلی الله علیه وسلم بین اصحابه حتی استقر بروئیا بعضهم و فیه مشروعیه التشاور فی‌الامور المهمه [اذان په مشوری سره شروع شوی دی ، چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلو اصحابو رضی الله عنهم سره کړی وه وروسته بیا د ځینی صحابو د خوب په واسطه [مروجه] اذان وټاکل شو313].

دا حدیث د دی خبری دلیل دی چې په مهمو خبروکې مشوره کول شرعی طریقه ده .

د بدرکبری شوری

[دوهم هجری قمری کال]

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا عَفَّانُ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَاوَرَ حِينَ بَلَغَهُ إِقْبَالُ أَبِي سُفْيَانَ

---

312 - صحیح بخاری بدء الاذان لومړی ټوک 85 مخ

313 - فتح الباری بدء الاذان 2 ټوک 219 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

قَالَ فَتَكَلَّمَ أَبُو بَكْرٍ فَأَعْرَضَ عَنْهُ ثُمَّ تَكَلَّمَ عُمَرُ فَأَعْرَضَ عَنْهُ فَقَامَ سَعْدُ بْنُ عُبَادَةَ فَقَالَ إِيَّانَا تُرِيدُ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَمَرْتَنَا أَنْ نُخِيضَهَا الْبَحْرَ لَأَخَضْنَاهَا وَلَوْ أَمَرْتَنَا أَنْ نَضْرِبَ أَكْبَادَهَا إِلَى بَرْكِ الْغِمَادِ لَفَعَلْنَا قَالَ فَنَدَبَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسَ فَانْطَلَقُوا حَتَّى نَزَلُوا بَدْرًا وَوَرَدَتْ عَلَيْهِمْ رَوَايَا قُرَيْشٍ وَفِيهِمْ غُلَامٌ أَسْوَدُ لِبَنِي الْحَجَّاجِ فَأَخَذُوهُ فَكَانَ أَصْحَابُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْأَلُونَهُ عَنْ أَبِي سُفْيَانَ وَأَصْحَابِهِ فَيَقُولُ مَا لِي عِلْمٌ بِأَبِي سُفْيَانَ وَلَكِنْ هَذَا أَبُو جَهْلٍ وَعُتْبَةُ وَشَيْبَةُ وَأُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ فَإِذَا قَالَ ذَلِكَ ضَرَبُوهُ فَقَالَ نَعَمْ أَنَا أُخْبِرُكُمْ هَذَا أَبُو سُفْيَانَ فَإِذَا تَرَكُوهُ فَسَأَلُوهُ فَقَالَ مَا لِي بِأَبِي سُفْيَانَ عِلْمٌ وَلَكِنْ هَذَا أَبُو جَهْلٍ وَعُتْبَةُ وَشَيْبَةُ وَأُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ فِي النَّاسِ فَإِذَا قَالَ هَذَا أَيْضًا ضَرَبُوهُ وَرَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَائِمٌ يُصَلِّي فَلَمَّا رَأَى ذَلِكَ انْصَرَفَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَتَضْرِبُوهُ إِذَا صَدَقَكُمْ وَتَتْرُكُوهُ إِذَا كَذَبَكُمْ قَالَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هَذَا مَصْرَعُ فُلَانٍ قَالَ وَيَضَعُ يَدَهُ عَلَى الْأَرْضِ هَاهُنَا هَاهُنَا قَالَ فَمَا مَاطَ أَحَدُهُمْ عَنْ مَوْضِعِ يَدِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

انس بن مالک رضی‌الله عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د بدر د غزا په وخت کې [په لاره کې] د خپلو صحابو رضی‌الله عنهم سره مشوره وکړه ، ،حضرت ابوبکر رضی الله عنه او حضرت عمر رضی الله عنه خپله خپله رایی ښکاره کړه مگر هغه د انصارو د رای د معلومولو په خاطرچپ ناست وه ، نو په دی وخت کې سعد بن عباده انصاری رضی الله عنه جگ شو او ویی ویل که چیری ته حکم وکړی نو مونږ د ریاب کې ټوپ وهلو ته او د برک الغماد [یمن] پوری د خپلو آسونو زغلولو ته تیار یو- د دی خبری د اوریدو وروسته د تلوحکم

(c) ketabton.com: The Digital Library

وشو،او فوځ د بدر په ځای کې خپلې مورچې سنبال کړی 314.

امام نووی رحمه الله علیه فرمایی چې : و فیه استشاره الاصحاب و اهل الرای والخبره [د دی نه دا ثابتیږی چې د ملګرو او د رای د خاوندانو او باخبره خلکوڅخه مشوره اخستل سنت دی] 315.

د شوری د دی غونډی د ګډونکو صحابو رضی‌الله عنهم وینا وی د سیرت په ټولوکتابونوکې موجودی دی .

د بدرد بندیانوپه هکله شوری

[دریم هجری قمری کال]

"د بدر د بندیانو په هکله رسول الله صلی الله علیه وسلم په خپله د صحابوسره مشوره وکړه او ورته ئی وویل چې د بندیانو په هکله ستاسی نظر څه دی؟ ابوبکر رضی الله عنه وفرمایل چې فدیه تری واخلی او پریږدی خو حضرت عمر رضی‌الله عنه وفرمایل، زما نظر خو دا دی چې د هغوی څټونه ورپریکړو ځکه چې دا خلک د کفر امامان او د دښمن سرداران دی ، رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د ابوبکر رضی الله عنه د رای مطابق د هغوی څخه فدیه واخسته او خوشی یی‌کړل 316 ".

ابن کثیر رحمه الله علیه د مسنداحمد څخه دا حدیث په ډیرتفصیل سره رانقل کړی دی چې په هغه کې دا الفاظ هم راغلی دی : ناس یاخذ بقول ابی‌بکر رضی الله عنه وناس یاخذ بقول عمر رضی الله عنه ځینی خلکو د ابوبکر رضی الله عنه د خبری تائید وکړ ځینی نورو د حضرت عمر رضی‌الله عنه د خبری تائید وکړ ، لیکن وروسته د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په تائیدکې آیت هم را نازل شو [317]

---

314 - صحیح مسلم کتاب الجهاد باب غزوه ببدر

315 - نووی په حاشیه د قسطلان 401 مخ

316 - صحیح مسلم الجهاد باب الامداد بالملائکه فی غزوه بدر- سنن ترمذی

317 - تفسیرابن کثیر 3 ټوک 246 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د احد شورى

[دريم هجرى قمرى كال]

د احد د غزا په وخت کې د رسول الله صلى الله عليه وسلم نظر دا وه چې د ښار په داخل کې مورچې جوړې کړي او د ځينی مشرانو صحابو رضی الله عنهم رای هم همداسی وه ، خو د ځوانانو رای دا وه چې د باندی ووځی او په ډگر د دښمن مقابله وکړی ، نو هماغه وه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د خپلی رائی په ځای د هغوی په رايه پريکړه وکړه او د احد د غره په لمنه کې ئی د جنگ محاذ جوړ کړ 318.

د خندق شورى

[پنځم هجرى قمرى كال]

د خندق [احزابو] د غزا په وخت کې رسول اکرم صلى الله عليه وسلم شورى راوغوښتله چې آيا د باندی ووځو او د جنگ محاذ جوړ کړو يا د ښار په داخل کې مورچې جوړی کړو سلمان فارسی رضی الله عنه د خندق د ويستلو مشوره ورکړه او د مسلمانانو دا نظرخوښ شو، نو هماغه وو چې په همدی نظر باندی د عمل کولو حکم صادر شو[319].

د خندق شورى د مصالحت په خاطر

[پنځم هجرى قمرى كال]

د خندق د غزا په وخت کې د مسلمانانو محاصره ورځ چې ورځ تنگيده نو رسول الله صلى الله عليه وسلم د بنو غطفان مشرانو عينه بن حصن او حارث بن عوف سره د مدينی د باغونو د دريمی برخی د ميوی په ورکولو د مصالحت او روغی جوړی خبری وکړی ، ترڅو دا دواړه سرداران د قريشو د ملاتړ څخه لاس واخلی د محمد صلى الله عليه وسلم نظر همدا وه

318 - صحيح بخاری تعليقا الاعتصام باب امرهم شورى بينهمم 2ټوک 1095 مخ - طبقات ابن سعد 2 ټوک 38 مخ ابن هشام 3-4 ټوک 63 مخ

319 - ابن سعد 2 ټوک 66 مخ - ابن هشام 3-4 ټوک 224 مخ - الحلبيه 2 ټوک 640 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې روغه جوړه دی وشی ، خو د آخری پریکړې ترمخه مشوره اخستل ضرور وګڼل شوه ، د انصارو د مشرانو څخه سعد بن معاذ رضی الله عنه او سعد بن عباده رضی‌الله عنه وویل چې که چیری دا د الله جل جلاله حکم وی نو مونږه منلی دی او که چیری ته د نبی صلی الله علیه وسلم په حیث د خپل حکم مطابق دا پریکړه کوی نو بیا هم زمونږ قبوله ده خوکه چیری حکم نه وی نو بیا مونږ دی روغی جوړی ته تیار نه یو ، رسول الله صلی الله علیه وسلم ورته وویل چې که چیری دا د الله حکم وایی نو ما له تاسی سره بیا مشوره نه کوله، نو هماغه وه چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلی رائی په نسبت د شوری رائی ته ترجیح ورکړه او د روغی جوړی د خبرو څخه تیر شو 320.

د افک په هکله شوری

[شپږم هجری قمری کال]

د بنوالمصطلق د غزا د سفر په وخت کې د منافقینو مشر عبدالله بن ابی بن سلول ، پر ام المؤ منین حضرت عایشه رضی الله عنها باندی تهمت ولګاوه ، چې په مدینه منوره کې دی تهمت او پروپاګندی د طوفان شکل ونیوه - رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د اسامه بن زید رضی الله عنه او حضرت علی رضی الله عنه سره د ام المؤ منین رضی الله عنها څخه د بیلیدو په هکله مشوره وکړه ، او بیا جومات ته ولاړاو په لویه غونډه کې یی وویل : ای مسلمانانو ! څوک به ما معذور وګڼی،که چیری زه د هغه سړی په خلاف څه اقدام وکړم ، چې د هغی څخه ما ته تکلیف رارسیدلی دی [زما د ښځی په هکله] حال دا چې، په الله عزوجل قسم چې ما ته د خپلی ښځی په باره کې د خیر پرته نور هیڅ نه دی معلوم - خو وروسته د النور سورت رانازل شو چې په کې د حضرت عایشی رضی الله عنها

---

320 - ابن سعد 2ټوک69 مخ - ابن هشام 3-4 ټوک 223 مخ - الکامل ابن الاثیر2 ټوک 181 مخ الحلبیه 2 ټوک 640 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پاکوالی بیان شوی وه او په دی توګه تهمت جوړوونکې د سختی ناکامی سره مخ شول321 .

د حدیبیی شوری

[شپږم هجری قمری کال]

د حدیبیی د غزا په وخت کې کله چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم غدیر الاشطاط ته ورسید نو د مسلمانانو" خبری څانګی" هغه ته اطلاع ورکړه ، چې د مکې قریشو خپل نژدی قبایل را ټول کړی دی او غواړی چې تا بیت الله ته د تللو څخه منع کړی ، په دی وخت کې هغه وفرمایل ای مسلمانانو ! ما ته مشوره راکړی چې اوس باید کوم اقدام وشی آیا دا غوره ده چې د قریشو د دی دوستانو احابیشو په کورونو دی حمله وشی ابوبکر رضی الله عنه رای ورکړه چې تاسو د کعبی [بیت الله] د زیارت کولو په خاطر راغلی یاست نو د همدی غرض په خاطر مخکې ولاړ شی هرڅوک چې زمونږ مخه ونیسی نو مونږ به د هغه سره جنګیږو خو وروسته صلح وشوه 322.

د هوازن د بندیانو په هکله شوری

[اتم هجری قمری کال] :

د حنین په غزا کې د هوازن د قبیلی شپږ زره کسان بندیان ونیول شول نوکله چې رسول الله صلی الله علیه وسلم د طائف د محاصری څخه راستون شو نو په [جعرانه] کې تر یوه وخته پوری تم شو، په دی خاطر چې دا خلک راشی او ایمان راوړی ، نو د هغوی مال او بندیان به بیرته ورکړل شی ، خو هغو خلکو په راتلوکې ځنډ وکړ، نو د غنیمت مالونه وویشل شوه ، خوکله چې د طائف اوسیدونکې پیښمانه شوه او راغلل نو محمد صلیالله علیه وسلم [عامه شوری] راوغوښته او ورته ئی وویل

---

321 - صحیح بخاری المغازی غزوه بنوالمصطلق 2 ټوک 595

322 - صحیح بخاری المعازی غزوه الحدیبیه 2 ټوک600

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې زه غواړم چې د دوی بندیان خوشي‌کړم تاسې هرڅوک چې په خپله خوښه خپل بندی آزاد وی آزادی ئی کړی اوکه نه نو هغوی به د معاوضې په بدل کې آزاد کړم خلکو وویل چې مونږ یی په خپله خوښه آزادو و خو محمد صلی الله علیه وسلم ورته وفرمایل : بیرته ولاړ شی او خپلو مشرانو [عرفاء] ته دا رای وویاست ، نماینده ګان بیرته راستانه شول اوویی ویل چې ټول په دی خبره خوښ دی بیا نو رسول الله صلی الله علیه وسلم ټول بندیان خوشی کړل 323.

د معاذ بن جبل رضی الله عنه په هکله شوری [لسم هجری قمری کال] :

کله چې معاذ بن جبل رضی‌الله عنه د یمن والی ټاکل کیده نو شورای وغوښتل شوه ، د شورا غړو خپل خپل نظریات وړاندی‌کړل او د ډیرفکر او تعمق وروسته ئی حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه یمن ته ولیږه .

فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ[]وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبَائِرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ[]وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ [د الشوری سورت 36 – 38 آیتونه]

[هغه څه چی تاسی ته درکړی شوی د دنیا د ژوند سامان دی او هغه څه چې دالله جل جلاله سره دی هغه ډیر غوره او دو امدار دی د هغه خلکو له پاره چې ایمان یی راوړی دي او پر خپل پروردګار توکل کوي ، هغه خلک چې له لوی ګناهانواو بی حیای د کارونو څخه ډډه کوي او کله چی غوسه شي نو عفه کوي ، اد هغه کسان چې د خپل رب حکم مني ، لمونځ قایموي خپلی چاري په خپل منځي مشوري سره سرته رسوي اوکومه روزی چې مونږ دوی ته ورکړی ده له هغی نه لګښت کوي] .

---

323 - صحیح بخاری المعازی غزوه الحدیبیه 2 ټوک612 – سنن ابوداود کتاپ الجهاد 3 ټوک 142 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دی آیت کې د ایمان د خاوندانو اوه ښکاره صفتونه ذکر شوی دی چې د دی له امله دوی د جنت حقدار ګڼل کیږی :

توکل ، د لوی ګناهونو او فواحشوڅخه ځان ساتل ، معافی‌کول، د الله جل جلاله هرحکم منل ، لمونځ کول، مشوره کول ، مال خرڅول .

د مشـوری یادوونـه د لمانځـه او انفـاق تـرمنځ شـویده د کـلام د دی وضاحت څخه معلومیږی چې د شورائی نظام جوړول د لمانځه په څیـر د فرایضو له ډلی څخه دی چې د ایمان د خاوندانو یو ښکاره صفت دی .

د هغو یولسو مفسرینو ذکر چې ترمخه شوی دی ټولو لیکلی دی چې د " امـرهم شـوری بیـنهم " څخـه مقصـد دا دی چـې پـه غیرمنصوصـو معاملاتو کې په مشوری سره پریکړه کول پر مسلمانانو لازم دی ، او دا یو ټینګ اوکلک حکم دی .

ابوبکر رازی جصاص رحمه الله علیـه فرمـایی چې : یدل علی جلالـه موقع المشوره لذکره مع الایمان و اقامه الصلوه و یدل علی انا مـامورون بها [دا حکم د مشوری په عظمت باندی دلالت کوی ځکه چې ذکر یې د ایمان او لمونځ سره شوی دی ، او دا ددی خبری دلیـل هم دی چې مونږ مامور شوی یو چې مشوره به کوو] .

امـام رازی رحمـه الله علیـه فرمـایی چـې : اذا وقعـت بیـنهم واقعـه اجتمعوا و تشاوروا فاثنی الله علیهم ای لاینفردون برای بل ما لم یجتمعوا علیه لا یقدمون علیه [کله چې د هغوی ترمنځ کومه معامله را پیدا شی نو بیا هغوی غونډه رابولی او مشوره کوی- په دی خاطر الله جل جلالـه د هغوی تعریف کړی، چې انفرادی [ځانګړی] رای نه اختیار وی ، بلکه هغی پوری چې اجتماعی پریکړه ونه شی، هیڅ اقدام نه کوی 324.

فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا

[د البقره سورت 233 آیت]

[خو که دواړه خواوی په خپل منځی موافقه او مشوری سره یې له تی

[324] - تفسیر کبیر27 ټوک 177 مخ - ابن کثیر 6 ټوک 208 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

بيلول غواړی د دی خبری څه باک نشته] .

که څه هم دا آيت د سياست البيت پوری اړه لری خو دکوچنی د شيدوڅخه د لری کولو په کار کې ئی هم د شورائيت د اصولو مراعات ضروری ګڼلی دی ، د دی څخه دا خبره را په ډاګه کيږی چې د سياست البيت [کورنی حکومت] په شان د سياسه مدينه د [قومی سياست] پريکړی هم د اهل الرای په مشوره کول په کار دی لکه څنګه چې دکور په سياست کې د کوچنيانو ګټی په نظرکې دی همدا ډول په ملکې سياست کې هم د خلکو ګټی او روزل تری مقصد دی ، نو په دی خاطر د شورائيت د حکم پابندی په دواړو کې ضروری ده .

دوهمه خبره د دی آيت څخه هم دا معلوميږی چې د ښځو څخه هم مشوره اخستل کيږی خصوصا په هغه امورو کې چې هغه د اولاد د تربيت او روزنی پوری تړلی وی ، ځکه چې په هغی کې د ښځو تجربه د نارينو څخه زياته ده .

د شوری په هکله

د رسول الله صلی‌الله عليه وسلم احاديث

عن علی رضی الله عنه قال قلت يا رسول الله صلی‌الله عليه وسلم ان نزل بنا امر ليس فيه بيان امر و لا نهی فما تامرونی؟ قال شاوروا فيه الفقهـــاء العابدين و لا تمضوا فيه رای خاصه

[حضرت علی رضی الله عنه پوښتنه وکړه ،يا رسول الله صلی‌الله عليه وسلم که چيری زمونږ ترمنځ کومه داسی موضوع را پيدا شی چې د هغه په هکله نه امر وی نه نهی، نو د داسی پيښی په هکله تاسو څه فرمايی رسول الله صلی‌الله عليه وسلم ورته وفرمايل چې په دی کله د عابدينو او ديانت لرونکو فقهاو سره مشوره وکړی او ځانګړی رای اختيار نه کړی] .325

[325] - مجمع الزوائد لومړی ټوک 178 مخ - کنزالعمال 5 ټوک 812 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د حضرت عبدالله بن عباس رضی الله عنه د همدا رنګ سوال په ځواب کې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم وفرمایل چې : تجعلونه شوری بین العابدین من المؤمنین و لا تقضونه برائی خاصه [دا معامله د عبادو مسلمانانو شوری نه حواله کړی او ځانګړی پریکړه مه کوی] 326.

عن ابی هریره رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی‌الله علیه وسلم اذا کانت امراءکم خیارکم و اغنیاءکم سمحاءکم و امورکم شوری بینکم فظهر الارض خیرلکم من بطنها و اذا کانت امراء کم شرارکم و اغنیاء کم بخلاء کم و امور کم الی نساء کم فبطن الارض خیر لکم من ظهرها [کله چې ستاسی حکمرانان ستاسی د ښو خلکوڅخه وی ستاسی دولتمند خلک سخیان او او ستاسی چاری د مشوری په اساس مخته ځی نو د ځمکې مخ تاسی ته د ځمکې د ګیډی نه بهتر دی ، خوکه ستاسی حکمرانان ستاسی د بدترینو خلکو څخه وی ، او ستاسی دولتمند خلک بخیلان وی او ستاسی چاری د ښځو په غاړه وی [اصل پریکړه د هغوی په لاس کې وی] نو بیا د ځمکې ګیډه د هغی ترمخ تاسی ته بهتره ده] 327.

په دی حدیث شریف کې ئی د آرام ژوند د تر سره کولو له پاره دری شیان ډیر ارزښتناک ښوولی دی او هم دغه دری شیان د اسلامی ریاست او صالحی ټولنی بنستیز شرطونه دی : صالح قیادت - د غریبانوکفالت - شورائیت

عن عایشه رضی الله عنه قالت مارئیت رجلا اکثر استشاره للرجال من رسول الله صلی‌الله علیه وسلم [حضرت عایشه رضی الله تعالی عنها فرمایی چې ما داسی څوک نه دی لیدلی چې د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم څخه زیات د خلکو سره مشورکونکو اوسی328،.

---

326 - مجمع الزوائد لومړی ټوک 178 مخ - کنزالعمال 5 ټوک 812 مخ

327- مشکوه کتاب الرقاق باب تغیرالناس

328 - سنن ترمذی کتاب الجهادد ابی‌هریره په روایت لومړی ټوک 241 مخ - معالم التنزیل ال عمران سورت 159 آیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

عـن سـهل بـن سـعد السـاعدی رضیالله عنـه عـن رسـول الله صـلی الله علیه وسلم ماشقی عبد قط بمشوره وما سعد باستغنا رای [رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې مشوره کوونکې سړی هیڅکله د حق څخه نه بی برخی کیږی او خپله رای خوښوونکې او پوره ګڼونکې ، خپل غرضی سړی هیڅکله سعید [نیک بخت] نه ګرځی 329.

یعنی ملوکیت او آمریت د شقاوت او بد نصیبی لار ده او شورائیت د سعادت او خوش نصیبی لار ده .

عن ابی هریره رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم المستشار مؤتمن [د چا څخه چې مشوره اخستل کیږی هغه معتمد او باوری وی] 330.

د شوری غړی باید هغه څوک وی چې د هغه په دیانت او امانت باندی اعتماد او باور موجود وی ځکه چې مشوره یو ډول امانت دی او په مشوره ورکونکې باندی فرض دی چې په هغی کې خیانت ونه کړی او د پوره غور و تعمق نه وروسته د پوره دیانت او پوره ایمانداری سره صحیح رایی ورکړی .

عن ابی هریره رضی الله عنه قال رسول الله صلیالله علیه وسلم من استشاره اخوه المسلم فاشار علیه بغیر رشد فقد خانه و من افتی فیتا ُبغیر ثبت فاثمه علی من افتاه [د چا څخه چې د هغه مسلمان ورور مشوره وغواړی او هغه ورته د حق په خلاف مشوره ورکړی نو هغه د خپل ورور سره خیانت کړی او کوم مفتی چې د تحقیق پرته فتوی ورکړه نو ګناه به د فتوی ورکونکې په غاړه وی] 331.

---

[329] - تفسیر قرطبی 4 ټوک 251 مخ د 1967 عیسوی کال د مصر چاپ

[330] - سنن ابوداود کتاب الادب باب فی المشوره 5 ټوک 345 مخ - جامع ترمذی باب الاستیذن والادب 2ټوک 124 مخ - الادب المفرد د امام بخاری رحمه الله علیه سره د شرح فضل الله الصمد لومړی ټوک 384 مخ د عیسوی کال 1969 د چاپ

[331] - الاداب المفرد لومړی ټوک 352 مخ - سنن ابی داود کتاب العلم 4 ټوک 66 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

امام محمد بن اسماعیل بخاری ، امام ابوداود ،او امام ترمذی رحمه الله علیهم په خپلوکتابونو کې د مشوری د اهمیت او ضرورت د ثابتولو په خاطر ځانګړی ابواب قائم کړی دی .

دامام بخاری رحمه الله علیه د قایم کړی باب عنوان دا دی [باب قول الله وامرهم شوری بینهم و شاورهم فی الامر و ان المشاوره قبل العزم و التبین لقوله فاذا عزمت فتوکل علی الله فاذا عزم الرسول الله صلی الله علیه وسلم لم یکن لبشر التقدم علی‌الله ورسوله [مشوره د پریکړی او د حق د واضح کیدو تر مخه کیږی کله به چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د مشوری وروسته او یا د وحی په اساس کومه پریکړه وکړه نو بیا هیڅ یو بشرته د الله جل جلاله او د هغی د رسول صلی‌الله علیه وسلم ترمخه کیدو د حق نه شته332] .

جلال الدین سیوطی رحمه الله علیه چې په 911 هجری قمری کال مړی شوی دی په الخصائص الکبری کې یو ځانګړی فصل ترتیب کړی چې عنوان یی دی باب اختصاصه بوجوب المشاوره [د مشوری وجوب د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم خصوصیت وه.

د دی باب څخه مقصد دا دی چې په نبی‌کریم صلی‌الله علیه وسلم باندی په غیرمنصوص امورو کې د خپلو اصحابو رضی الله عنهم سره مشوره کول واجب وه او دا د هغه امتیازی خصوصیت وه ، د دی باب د ثبوت له پاره ډیر روایتونه رانقل شوی دی 333.

د تیرو شوو انبیاو وروسته به نور پیغمبران او رسولان هم راتلل نو په دی خاطر په هغی وختونوکې د مشوری اخستو ته دومره اهمیت نه وه ورکړل شوی خو څرنګه چې د محمد صلی‌الله علیه وسلم څخه وروسته هیڅ پیغمبر نه شی راتلای ، نو په دی خاطرهغه ته د خپلو اصحابو رضی الله عنهم سره د مشوری کولو له پاره تاکید وشو ترڅو راتلونکې امت د ده

332- صحیح بخاری باب الاعتصام 2 ټوک 1095 مخ

333 - الخصاص الکبری 2 ټوک 230 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اسوه حسنه باندی عمل وكړی او د ورپیښ شوو معاملو په هكله د فقهاو ، عابدینو د مشوری او اجتهاد په واسطه حكم معلوم كړی .

د شوری په هكله

د راشدینوخلفاء تلپ لاره :

بَاب قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ وَأَنَّ الْمُشَاوَرَةَ قَبْلَ الْعَزْمِ وَالتَّبَيُّنِ لِقَوْلِهِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِذَا عَزَمَ الرَّسُولُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ لِبَشَرٍ التَّقَدُّمُ عَلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَشَاوَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَصْحَابَهُ يَوْمَ أُحُدٍ فِي الْمُقَامِ وَالْخُرُوجِ فَرَأَوْا لَهُ الْخُرُوجَ فَلَمَّا لَبِسَ لَأْمَتَهُ وَعَزَمَ قَالُوا أَقِمْ فَلَمْ يَمِلْ إِلَيْهِمْ بَعْدَ الْعَزْمِ وَقَالَ لَا يَنْبَغِي لِنَبِيٍّ يَلْبَسُ لَأْمَتَهُ فَيَضَعُهَا حَتَّى يَحْكُمَ اللَّهُ وَشَاوَرَ عَلِيًّا وَأُسَامَةَ فِيمَا رَمَى بِهِ أَهْلُ الْإِفْكِ عَائِشَةَ فَسَمِعَ مِنْهُمَا حَتَّى نَزَلَ الْقُرْآنُ فَجَلَدَ الرَّامِينَ وَلَمْ يَلْتَفِتْ إِلَى تَنَازُعِهِمْ وَلَكِنْ حَكَمَ بِمَا أَمَرَهُ اللَّهُ وَكَانَتْ الْأَئِمَّةُ بَعْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَشِيرُونَ الْأُمَنَاءَ مِنْ أَهْلِ الْعِلْمِ فِي الْأُمُورِ الْمُبَاحَةِ لِيَأْخُذُوا بِأَسْهَلِهَا فَإِذَا وَضَحَ الْكِتَابُ أَوْ السُّنَّةُ لَمْ يَتَعَدَّوْهُ إِلَى غَيْرِهِ اقْتِدَاءً بِالنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَرَأَى أَبُو بَكْرٍ قِتَالَ مَنْ مَنَعَ الزَّكَاةَ فَقَالَ عُمَرُ كَيْفَ تُقَاتِلُ النَّاسَ وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُمِرْتُ أَنْ أُقَاتِلَ النَّاسَ حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ فَإِذَا قَالُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ عَصَمُوا مِنِّي دِمَاءَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ إِلَّا بِحَقِّهَا وَحِسَابُهُمْ عَلَى اللَّهِ فَقَالَ أَبُو بَكْرٍ وَاللَّهِ لَأُقَاتِلَنَّ مَنْ فَرَّقَ بَيْنَ مَا جَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ تَابَعَهُ بَعْدُ عُمَرُ فَلَمْ يَلْتَفِتْ أَبُو بَكْرٍ إِلَى مَشُورَةٍ إِذْ كَانَ عِنْدَهُ حُكْمُ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الَّذِينَ فَرَّقُوا بَيْنَ الصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَأَرَادُوا تَبْدِيلَ الدِّينِ وَأَحْكَامِهِ وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ بَدَّلَ دِينَهُ فَاقْتُلُوهُ وَكَانَ الْقُرَّاءُ أَصْحَابَ مَشُورَةِ عُمَرَ كُهُولًا كَانُوا أَوْ شُبَّانًا وَكَانَ وَقَّافًا عِنْدَ كِتَابِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نبی‌اکرم صلی‌الله علیه وسلم وروسته د مسلمانانو حکمرانانو به د هغه خلکو سره مشوره کوله چې په خپل دیانت او امانت کې به د اعتماد وړ وه او د دین په هکله به ورته پوره پوهه حاصل وه ، دا مشوری به په مباحاتو کې کیدلی [غیرمنصوص] ، ترڅو د ټولو آسانه او ګټه وره لار اختیار شی خوکله به چې د قرآن یا سنتو واضح حکم پیدا شو نو د هغی څخه بل طرف ته مخ نه اړوه ، د هغوی دا تګ لاره د نبی‌کریم صلی‌الله علیه وسلم د پیروی په اساس وه.

دا الائمه څخه مقصد راشدین خلفاء او صحابه رضی الله عنهم او تابعین رحمه الله علیهم دی، دا د هغوی ځانګړی لار وه چې په ټولنیزو معاملو کې به ئی د خپلی ځانګړی رای په نسبت د شوترجیح او برتری ورکوله ، د دی عباراتو څخه دا هم څرګندیږی چې د راشدینو خلفا رضی‌الله عنهم په دوره کې امناء او د علم خاوندان[د قوم معتمد و او باوری] خلک به د شوری په غونډه موجود وو] 334.

فان اعیاه ای ابابکر رضی الله عنه ان یجد فیه سنه من رسول الله صلی‌الله علیه وسلم جمع رؤس الناس و خیارهم فا ستشارهم فاذا اجتمع رائهم علی امر قضی به ، و فی کنز العمال و کذالک کان یفعل عمر رضی الله عنه [که چیری ابوبکر رضی‌الله عنه ته به دکومی معاملی د پریکړی له پاره د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم سنت په لاس ورنه غلل نو د خلکو مشران [وکیلان] او د هغوی څخه نیک او پوه خلک به ئی راغونډول او بیا به ئی د هغوی سره مشوره کوله ،کله به چې هغوی په کومه خبره متفق شو ، نو د همغی مطابق به ئی پریکړه کوله حضرت عمر رضی الله عنه هم همداسی کول]335 .

و کان القراء اصحاب مجالس عمر رضی الله عنه و مشاورته کهولا

334- - الدرامی لومړی ټوک 58 مخ د 1978 عیسوی کال د مصر قاهره چاپ - کنزالعمال په حاشیه مسند احمد 2 ټوک 166 مخ - فتح الباری 17 ټوک 105 مخ

335 - صحیح بخاری کتاپ التفسیر2 ټوک 669 مخ - الاعتصام 6 ټوک 1082 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کانوا او شبانا و فی روایه شبابا [د حضرت عمر رضی الله عنه د مجلس غړی ، زاړه وه او که ځوانان ، ټول د قرآنی علومو پوهان وه] 336.

حضرت عثمان رضی الله عنه په خپله لومړی وینا کې ویلی وه چې د کتاب او سنتو وروسته به زه د هغی پریکړی پابند اوسم په کومی چې ستاسو رای یو شان وی337 .

قال الحسن البصری رحمه الله علیه ما استشارقوم قط الا هدوا لا فضل ما بحضرتهم ثم تلا و امرهم شوری بینهم [حسن بصری رحمه الله علیه فرمایی چې هر هغه قوم چې په مشوری یی‌عمل کړی وی نوهغو ته د نیکې او ښه رای توفیق ورکړل شوی دی] 338.

د پوهانو وینا وی :

ما استنبط الصواب بمثل المشاوره ولاحصنت النعم بمثل المواسات ولا اکتسبت البغضاء بمثل الکبر [صحیح او ښه رای د مشوری وروسته لاس ته راځی او په نعمتونو کې برکت د انسانانو سره د همدردی په واسطه پیداکیږی او بغض او دښمنی د کبر او غرور نه را پیدا کیږی] .

د ریاست مشرته د شوری
د رائی د رد کولو حق نشته

ځینی خلک په دی ناپوهی کې دی چې امیرالمومنین ته دا حق ورکړل شوی دی چې د شوری رای او پریکړی رد کړی چې دا کار بالکل د شرعی اصولو خلاف دی .

O د "امرهم شوری بینهم " د تفسیر په هکله چې د تفسیرد پوهانو او صالحینو سلفو رحمهم الله کومی ویناوی ترمخه نقل شوی دی په هغی کې دا خبره په ډیر وضاحت سره بیان شوی ده چې د ځانګړی رای په مقابل کې د شوری د پریکړی پابندی واجبه ده ، او شورائیت یو لازم الاتباع

336 - تاریخ طبری 5 ټوک 159مخ

337 الادب المفرد لومړی ټوک 351 مخ

338- زادالمسیر لومړی ټوک 441 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

قانون دی ، د حضرت علی رضی‌الله عنه او حضرت ابن عباس رضی الله عنه د روایتونو له مخی حضرت رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د فقهاو او عابدینو څخه د مشوری اخستلو حکم کړی دی او د ځانګړی رای د اختیارولو څخه ئی منع راوړی ده " ولا تمضوا فیه رای خاص ولا تقضونه برای خاصه " د راشدینو خلفاء د سنت ذکرهم شوی دی چې د " روس الناس او خیار الناس او الامناء " [د قوم د بهترینو او باوری نماینده ګانو پریکړی به ئی عملی‌کولی د ملوکیت او خلافت ترمنځ اساسی توپیر هم دا دی چې خلیفه د شوری پابند وی او پادشاه د شوری پابندی ضروری نه ګڼی اوکه نه مشوری په خپله پادشاه هم وکړی‌که د هغه طبیعت ئی غواړی منی یی اوکه نه د ټول قوم متفق نظر هم ردکولای شی .

O له دی نه پرته ، د ویټو د حق د نه حصول یولوی دلیل دا هم دی چې خلیفه د شوری له خوا ټاکل کیږی او هغه د قوم د وکیل حیثیت لری، چې د هغوی له خوانه د ورکړل شوو اختیاراتو په اساس د مملکت نظم ونسق پرمخ وړی ، د شوری د پریکړی ردکول د هغه اعتماد د لاسه ورکولو سره برابر دی ، کوم چې شوری په ده کړی وه او د اعتماد او اختیار پرته هغه شرعا د حکومت په منصب نه شی پاته کیدای .

O که چیری دا غلطه خبره د یوی مفروضی په طور ومنو چې د ریاست مشر ته د [ویټو] حق ورکول شوی، نو د دی حق استعمال که شرعا واجب نه وی نو ډیرنه ډیر د یومباح امر درجه خو به ورته ورکړل شوی وی ، او [سد باب الذریعه] د قاعدی له مخی کله چې یو روا بلکه مستحب کار هم د فساد او خرابی د را پیداکیدو سبب ګرځی، نو هغه کارممنوع کیږی په رسول الله صلی‌الله علیه وسلم او راشدینوخلفاء رضی الله عنهم د مسلمانانو سل په سلوکې باور وه نو په دی خاطرکه چیری هغوی د شوری پریکړی ردکړی هم وی نو خلکو دا خبره قبلوله خو په اوسنی وخت کې به هغسی حکمران له کومه راشی ؟چې په هغی دی د مسلمانانو اعتماد دومره ډیر وی چې هغه دی د شوری پریکړی د قرآن او سنت د دلیل پرته د

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپلی ذاتی رای په اساس ردکړی او بیا دی هم دا همغسی باوری او معتمدوی په اوسنی وختونوکې د خپل غرضی او جاه طلبی مرضونه په عام ډول خپاره شوی دی او د اخلاص ،د الله جل جلاله څخه د ویری ، تواضع او فروتنی صفات کوم شوی دی نو په دی وخت کې د حکمرانانو په لاس کې د ویتو سلاح ورکول د ظالمانه نظام دروازه پرانستل دی ، د شلمی عیسوی پیړۍ او پنځلسمی هجری پیړۍ حکمرانان د راشدینو خلفاء سره مقایسه کول ډیره غلطه خبره ده ځکه چې هغوی ته په خپله رسول الله صلی‌الله علیه وسلم دجنت زیری ورکړی وه او د راشدین المهدین په لقب ئی یاد کړی وه او د دی زمانی ډیر متقی او عابد سړی هم د دی اسلحی د غلط استعمال نه ځان نه شی ساتلای ، نو که په اوسنی وخت کې د حکومت کوم مشر د شوری د مجلس اتفاقی فیصله رد کړی نو د هغی معزولول ضروری دی ، تر څو پوری چې د معزول کیدو توره د هغه په سر سوره وی نو هغه به هیڅکله د ظلم ، استبداد ، آمریت او مطلق العنانی لار اختیار نه کړی، او د قرآن او سنتو وروسته به د ملت د نمایندګانو د پریکړو پابند اوسی، ملت به هم په پراخه سینه د هغه اطاعت کوی .

قاضی عبدالحق ابن غرناطی رحمه الله علیه چې په 546 هجری قمری کال کی مړی شوی دی فرمایلی دی چې :

الشوری من قواعد الشریعه و عزائم الاحکام من لایستشیراهل العلم والدین عزله واجب هذا ما لاخلاف فیه و قدمدح الله الموئمنین بقوله وامرهم شوری بینهم [شورائیت د شریعت بنیادی قاعده او لازمی قانون دی،کوم حکمران چې د دینداره علماو څخه مشوره نه اخلی، د هغه عزل کول واجب دی په دی هکله هیڅوک اختلاف نه لری]339 .

لوی فقهه ابن خویزمنداد رحمه الله علیه فرمایلی‌دی :

حاکم ته په دینی امورو کې د علماو د خاوندانو څخه مشوره اخستل

339 - تفسیرقرطبی 4 ټوک 249 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

واجب دی او په جنګی امورو کې د جنګ د ماهرینو څخه مشوره اخستل په کار دی ، او د ملت د ښیګڼو له پاره د ملت د وکیلانو [وجوه الناس] څخه مشوره اخستل په کار دی او د مملکت د مصالحویعنی د ترقی او تعمیر په امورو کې د سکرترانو و زیرانو او نورو لاس لاندی حکاموڅخه مشوره اخستل په کار دی 340.

شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله علیه فرمایی چې : لاغنی لو لی الامر عن المشاوره [حکمران ته روا نه ده چې خپل ځان د مشوری څخه بی پروا [مستغنی] وګڼی] 341.

سید جمال الدین افغانی رحمه الله علیه فرمایی چې : هغه ملت چې په خپلوکړو وړوکې په خپله د پریکړې اختیار ونلری او په ولسی امورو او د ملی ښیګڼو په کارونو کې د هغوی مشوری او غوښتنی داخلی نه وی ، یا ملت د داسی یوه حکمران د لاس لاندی وی چې د هغه اراده قانون او د هغه غوښتنه د حکومت نظام وی ، څه چې غواړی کوی ئی او څنګه یی چې زړه غواړی هسی حکم کوی، نو داسی ملت به هیڅکله په یوه حال پاته نه شی او نه به ترقی وکړی 342.

شیخ محمد عبده فرما یی چې : د شریعت د واجباتو څخه یو واجبی امر شورائیت دی ،که مونږ دا حکم ، په شریعت کې واجب ګرځول شوی پریږدو نو مونږ به د ښکاره ګناه مرتکب ګرځیدلی یو .

د بغداد د پوهنتون پروفیسور عبدالکریم زیدان وایی چې : کله چې د ریاست مشر د مشاورت حکم ترک کړی ، نو هغه د قدرت نه لری کول په کار دی ځکه چی مشاورت د دی حقیقت ښکار ندوی دی چې اصل اختیارات د اسلامی ټولنی په لاس کې دی او د حکومت مشر د ټولنی

---

[340] - تفسیرقرطبی 4 ټوک 250 مخ

[341] السیاسه الشرعیه 7 فصل 157 مخ

[342] - ثلاثه من اعلام الحریه له قدری څخه 134 مخ - نظام الحکم فی الشریعه والتاریخ د طافر قاسمی لیکنه 74 مخ د 1970 عیسوی کال بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وکیل دی نه چې خپل اختیاره او مطلق العنان343 .

هغه خلک چې امیر ته د ویټو حق ورکوی هغوی د ال عمران 159 آیت دلیل نیسی چې په هغه کې ویل شوی دی چې کله ته پریکړی وکړی نو بیا په الله باندی تکیه وکړه دا خلک وائی چې د" عزمت " څخه دا څرګندیږی چې د شوری د پریکړی په خلاف پریکړه کول او عزم کول هم روا دی حال دا چې د دی آیت مقصد د مشوری څخه وروسته عزم دی حضرت علی رضی الله عنه څخه چا پوښتنه وکړه چې د عزم څخه مقصد څه دی ؟ هغه وفرمایل :

مشاوره اهل الرای ثم اتباعهم [د رای د خاوندانو سره مشوره کول او بیا د هغوی د پریکړی پیروی کول] 344.

د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د دی حدیث څخه دا په ډاګه کیږی چې د عزمت څخه مقصد د شوری د پریکړی په نافذولوکې عزم او توکل دی د هغوی د پریکړی رد ول تری مقصد نه دی .

دوهم دلیل دا وړاندی کیږی چې حضرت ابوبکر صدیق رضی‌الله عنه د ذکات د نه ورکونکو په خلاف اقدام وکړ او د حضرت عمر رضی الله عنه او د شوری رای ئی‌مسترد کړه حال دا چې د ابوبکر رضی الله عنه دا اقدام د هغه د ذاتی رائی پوری تړلی نه وه بلکه د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د حدیث مطابق وه او د حدیث په موجودیت کې د شوری رای ته کوم قانونی حیثیت نه پاته کیږی .

امام بخاری رحمه الله علیه فرمایی چې : ابوبکر رضی الله عنه له دی امله د مشوری په لور څه توجه ونه کړه چې د هغه سره د رسول الله صلی الله علیه وسلم پریکړه د هغه خلکو په هکله چې د لمانځه او د ذکات ترمنځ توپیر راوړی او د دین د احکامو بدلول غواړی موجوده وه 345.

---

343 - اصول الدعوه 169 مخ 197عیسوی کال د عراق بغداد چاپ

344 - تفسیر ابن کثیر 2 ټوک 142 مخ [ال عمران سورت 159 آیت]

345 - صحیح بخاری کتاب الاعتصام 2 ټوک 1096 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دريم دليل دا دی چې حضرت ابوبکر صديق رضی الله تعالی عنه د اسامه رضی الله عنه د لښکر روانيدل ونه ځنډول او مشوری ته يې هيڅ توجه ونه کړه حال دا چې دا پريکړه په خپله رسول الله صلی‌الله عليه وسلم په خپله ژوند کې کړی وه او د هغی د بدلولو اختيار هيچاته نه وه ورکول شوی ځکه چې په نبوی دور کې د څرګندو پريکړو د بدلولوحق شوری ته هم نه وه ورکړی شوی.

العرفاء

[د ملت نمايندګان] :

اوس دا پوښتنه را منځ کيږی چې د کومو خلکو څخه مشوره واخستل شی، ښکاره ده چې د ټولو مسلمانانو څخه چې شميری سلګونو ميليونو ته رسيږی په ځانګړی توګه مشوره نه شی اخستل کيدای او نه ټول غونډی ته رابلل کيدای شی، د دی پوښتنی ځواب دا دی چې د مسلمانانو د باوری او معتمدو نماينده ګانو څخه بايد مشوره واخستل شی د ملت دغی نماينده ګانوته په حديث کې عرفاء ويل شوی دی [په ملی چارو پوه مشران] .

قال رسول الله صلی‌الله عليه وسلم ان العرافه حق و لابد للناس من العرفاء ولکن العرفاء فی‌النار[د علاقی نمايندګی ضروری ده او خلکو ته د نماينده ټاکل هم لازمی دی خوخراب او بد نمايندګان به په جهنم کې وی] 346.

عرفاء د عريف جمع ده چې معنا يی " القيم و السيد لمعرفته بسياسه القوم [مدبراو منتظم ، سرداراو مشر چې د قوم په سياسی لارو چارو پوه وی] .

ابوسليمان خطابی رحمه الله عليه فرمايی چې : العريف القيم بامرالقبيله والمحله يلی‌امورهم ويتعرف الامير منهم احوالهم [عريف

---

346 - سنن ابوداود 3 ټوک 348 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه چا ته ويل کيږي چې د خپلې قبيلې يا محلې منتظم وي او د هغوی د معاملو مسئوليت په غاړه ولري ، اميرالمومنين د دې قبيلې او محلې حالات د همدې په واسطه ځانته معلوموي] .

لکه چې شاعروائي :

اوکلما وردت عکاظ قبيله بعثوا الی عريفهم يتوسم

[د عکاظ ميلې ته چې کله کومه قبيله راځي نو هغه خپل عريف يعنی مشر او مسئول نماينده ما ته راستوي او زه د هغه څخه حالات معلوموم] .347

په صراح اللغات کې د عريف ژباړه په دې ډول شوې ده " شناسنده وکارکذارقوم "

لکه څنګه چې تر مخه مو د هوازن د بنديانو په هکله د صحيح بخاري حواله ذکر کړه چې رسول الله صلی‌الله عليه وسلم دعرفاء و يعنې د مسلمانانو د نمايندګانو د رای د اخستلو وروسته ټول بنديان خوشې کړل نو د دې څخه دا معلوميږي چې په هغه وخت کې هم د ملت نمايندګان موجود وه چې هر يو د خپلې خپلې قبيلې معتمد او باوري وه. همدغو عرفاو ته په ننۍ اصطلاح کې د نمايندګانو غونډه يا پارلمان ويل کيږي او اميرالمومنين د همدوی څخه د مشورې اخستلو پابند وي .

نقباء :

عرفاو ته نقباء هم ويل کيږي موسی عليه السلام هم د بنی اسرائيلو له پاره دولس نقباء ټاکلي وه چې د خپلو قبيلو نماينده ګی به ئې کوله .

الله جل وعلی شانه فرمايي چې:

وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمْ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا

[د المائد سورت 12 ايت]

[او په يقين سره چې الله جل جلاله د بنی اسرائيلو څخه وعده اخستې

347 - معالم السنن په حاشيه سنن ابوداود 3 ټوک 347 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وه او مونږ د هغوی څخه دولس نقیبان [سرداران] ټاکلی وه] .
په لیله العقبه کې کله چې د مدینی انصار و بیعت وکړ او لکه څنګه چې تر مخه حواله ورکړل شوه رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغوی څخه هم دولس کسه نقیبان وټاکل د نقیب معنا هم د عریف په څیر ده .
و النقیب العریف وهو شاهد القوم و ضمینهم و هو کالعریف علی القوم المقدم علیهم الذی یتعرف اخبارهم و ینقب عن احوالهم ای یفتش [نقیب عریف ته وائی چې د خپل ملت د معاملاتو ګواه او مسئول وی ... دا د ملت هغه مشر دی چې د هغوی د حالت نه پوره خبر وی او د هغوی دکړو وړو پلټنه او څیړه نه کوی 348].
په صراح اللغات کې د نقیب معنی ده بهتر و داننده قوم [سردار او د قوم پوه شخص] .
ابواسحق او زجاج رحمه الله علیهما فرمایلی دی چې النقیب فی اللغه کالامین والکفیل [نقیب د ملت باوری او مسئول وګڼی ته ویل کیږی 349].

ملاء القوم :

دمفسرینو امام ابن جریر رحمه الله فرمایی چې د ملاء القوم د پریکړی پابندی په مسلمانانو لازمه ده .
ابن منظور رحمه الله لیکي چې : الملاء الروساء و قیل اشراف القوم و وجوههم و رؤساهم و مقدمو هم الذین یرجع الی اقوالهم [د الملاء څخه مقصد د قوم مشران او شریف نمایندګان وی چې قوم را منځته کړی وی او د هغوی د خبری په لور رجوع کیږی 350].
 څرکنده شوه چې د ملاء القوم څخه مقصد هم لکه د عرفاء او نقباء په څیر د ملت نمایندګان اختتل کیږی .

348- لسان العرب لومړی ټوک 769 مخ
349 - زاد المسیرد ابن جوزی لیکنه 2 ټوک 311 مخ
350 - لسان العرب لومړی ټوک 159 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

اولو الامر:

د اولو الامر تفسیر په مخکې آیت کې بیان شوی دی چې د اولو الامر په مفهوم کې حکام فقهاء او سیاسی مشران ټول شامل دی نو له دی امله د امر د خاوندانو اطلاق په ملی او قومی نمایندګانو هم کیدای شی .

ابن کیسان رحمه الله فرمایلی دی چې : هم اولو العقل و الرای الذین یدبرون امر الناس [د ملت عاقل او پوه خلک د هغه ملت اولو الامر وی او د هغوی د معاملاتو تدبیرکونکې وی351].

امام زجاج فرمایی چې: اولو الامرمن یقوم بشان المسلمین فی امر دینهم و جمیع ما ادی الیه صلاحهم [د اولو الامرڅخه مقصد هغه خلک دی چې د مسلمانانو د دینی امورو ګټو او ټولو نیکوکارونو له پاره ملاتړلی ولاړ وی] 352.

د پورتنی څیړنی څخه دا څرګندیږی چې د ملت نمایندګانو ته هم اولی الامر ویل شوی چې د هغو د اطاعت حکم ورکول شوی دی د سورت النساء په دری اتیاوم آیت کې حکم شوی دی چې هغه امور چې د تحقیق او څیړنی وړ وی هغه دی د اولو الامر په مخ کی کیښول شی ، ترڅو هغو د اجتهاد او څیړنی او تحقیق وروسته مناسبه پریکړه وکړی او همدا خلک د پارلمان [ملی شورا] غړی هم ګرځی .

اهل الحل والعقد:

د ملت نمایندګانو ته د اسلام پوهان په عمومی ډول " اهل الحل والعقد" وا یی یعنی د قوم مسوولین او نمایندګان چې د خلکو باوری اومرجع وی امام رازی رحمه الله علیه فرمایی چې : المراد بقوله اولی الامر اهل الحل و العقد من الامه [د اولوالامرڅخه مقصد د اسلامی امت اهل

351 - تفسیر قرطبی 5 ټوک 260 مخ

352 - تفسیر خازن لومړی ټوک 397 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حل و عقد [د پریکړې کولو خلکدی353] .

شیخ محمد عبده رحمه الله علیه فرمایی : د هغه اولو الامر څخه چې ذکر یی په قرآن شریف کې شوی دی ، مقصد تری هغه د رای او بصیرت خاوندان دی چې د اسلام په اصطلاح کې ورته اهل شوری یا اهل حل و عقد ویل کیږی ، دا د ریاست هغه مسئولین دی چې نور قومونه ورته نواب الامه [د ملت نمایندګان وایی] او دا ضروری ده چې ټول قانونی انتظامی او سیاسی امور دی همدوی ته په غاړه کې ورواچول شی 354 .

همدا خبره د شیخ محمدعبده شاګرد او د مصر پیاوړی محقق سید رشید رضا په المنارکې لیکلی ده چې : د رای او بصیرت په خاوندانومشتمله یوه داسی اداره په کار ده چې د هر ډول ټولنیز، قانونی او سیاسی امورو فیصلی وکړی .

همدغه العرفاء ، النقباء ، ملاء القوم ، اولوالامر او اهل الحل والعقده ته د اوسنی دور په سیاسی اصطلاح کې د ملت نمایندګان ، د قوم نمایندګان یا د پارلمان غړی ویل کیږی او په اسلامی اصطلاح کې ورته د مجلس شوری غړی وایی د ریاست د مشر د ټاکلوڅخه نیولی د هری ارزښتناکې معاملی د پریکړې پوری ټول اختیارات باید د همدی اداری سره وی او دا اداره خپلی پریکړې د قرآن ، سنت او د راشدینوخلفاء د سنتو په رڼاکې کوی خو په غیر منصوص امورو یعنی مباحات او مصالحو کې به دی اداری ته د اجتهاد کولو آزادی موجوده وی که څه هم هر او وګړی کولی شی چې مشوره ورکړی وړاندیز ورکړی ، تنقید او محاسبه وکړی خو د مملکت د امورو پریکړې د قوم معتمد او مومن عرفاء او نقباء څخه جوړه شوی شوری کوی چې ددی پریکړې پابندی د

---

353 - تفسیر کبیر لسم ټوک 144 مخ

354- الاسلام و التجدید فی مصر 167 مخ په حواله د کتاب ثلاثه من اعلام الحریه 160مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ریاست په مشر او یا د حکومت په مشر ضروری ده ، مګر دا چې هغه پریکړه د قرآن ، سنتو او د امت د اجماع خلاف وی نو په دی صورت کې د هغی پریکړی رد کول واجب دی ، که چیری د شوری او د ریاست د مشر ترمنځ په کومه معامله کې د نصوصو او اجماع د خلاف کیدو یا نه کیدوکې اختلاف رای پیدا شی نوبیا به دا معامله د عابدینو فقهاء قضا ته وړاندی کول په کار دی .

د مجلس شوری [پارلمان] د غړو مواصفات

مشوره یو امانت دی لکه څنګه چې رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې المستشارموتمن [د چا څخه چې مشوره اخستل کیږی هغه معتمد وی] او الله جل جلاله فرمایی چې :

ان الله یامرکم ان تودو الامانات الیاهلها

[الله جل جلاله تاسو ته حکم کوی چې امانتونه او مسئولیتونه هغه خلکو ته وسپاری چې د هغه اهل وی] .

د شوری د مجلس غړیتوب داسی یو حق نه دی چې هغه د حقوقو د برابری تر قاعدی لاندی راشی او بی له کوم شرطه هر وګړی ته د شوری د غړیکیدو او یا هغه ته د کاندیدو حق ورکړل شی، بلکه دا یو فرض دی چې د شوری غړی یی د امت د نمایندګانو او وکیلانو په حیث انجاموی ښکاره ده چې فرض او امانت هر چا ته نه شی ورسپارل کیدای - بلکه هغه ته د اهلیت یو معیار په کار دی ، د اهلیت او د نماینده ګۍ د معیار شرائط دا دی :

ایمان :

د اسلامی ریاست مجلس شوری د ریاست د مشر او د وزیرانو د ټاکلو پرته د اسلامی قوانینو تشریح او تعبیر هم په غاړه لری ، په نوو مسایلو کې به اجتهاد هم کوی ، او د اسلامی نظام د نفاذ له پاره د عملی تدبیرونو نیول هم د دوی دنده تشکیلوی ، نو هغه څوک چې بلکل په اسلام باندی عقیده نه لری نو هغه ته به دا ارزاښتناک مسئولیت څنګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وسپارل شی؟ ځکه د هر فکری ریاست مسئولین باید د ریاست په بنسټیز فکر باندی پوره یقین ولری نو له دی امله د مسلمان امت د نماینده له پاره دا ضروری ده چې هغه په توحید ، رسالت ، ختم نبوت او د قرآن او سنتو په قاطعو احکامو غیرمتزلزل اعتقاد ولری .

البته غیر مسلمانی ډلی کولی شی د جلا انتخاباتو په اساس خپل نمایندګان د ریاست پارلمان ته واستوی .

فقاهت :

د هر ریاست د شوری غړو ته لږ تر لږه د هغه ریاست د اساسی قانون په هکله څه معلومات وی ، نو څرنګه چې د اسلامی ریاست اساسی قانون قرآن او سنت دی ، نو هغه څوک چې د هغه په هکله ابتدائی معلومات هم و نه لری هغه څنګه د دی شوری غړی جوړیدی شی ؟ ددی امله دی ته اړتیا ده چې د دی شوری غړی کتاب او سنت او اسلامی تعلیماتو ژوره پوهه ولری ، دا ضرور نه ده چې د کوم دارالعلوم سند دی ولری خو د ضرورت په اندازه علم او فقاهت لرلورباندی لازمی شرط دی د سورت النساء په 83 آیت کې د اولوالامر صفت په دی ډول بیان شوی دی چې هغه به د اجتهادی بصیرت خاوند وی رسول اکرم صلی‌الله علیه وسلم د فقهاو څخه د مشوری اخیستو حکم کړی دی راشدینو خلفاو به د علم او پوهی د خاوندانو څخه مشوره اخسته ، او د حضرت عمر رضی الله عنه د شوری ارکان علماء وو.

عدالت او دیانت :

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د عابدینویعنی عبادت کونکو او دیانت لرونکو خلکو څخه د مشوری اخیستو حکم کړیدی ، او د شوری غړو ته یی امناء ، موتمن ، خیارالناس [غوره خلک] ویلی دی د بله طرفه قرآن کریم د مسرفینو- مترفینو – فساقو- فجارو د اطاعت څخه منع راوړی ده – ددی دلایلو له مخی ضروری ده چې د شوری غړی د فرائضو پابند او د کبائرو او فواحشو څخه لری والی وکړی ، څرنګه چې فاسق او

(c) ketabton.com: The Digital Library

فاجر سړی قاضی او ګواه نه شی کیدای نو د قانون جوړونکې اداری غړی به څنګه جوړشی هغه ثوک چې د لمانځه او روژی پابند نه وی په فحاشی او اخلاقی جرمونو عادی شوی وی، قاتل غل وی او په سود ، جواری او داسی نورو کبائرو کې غرق وی نو هغه نه د مسلمانانو معتمد کیدی شی ، او نه د مخلصانه مشوری اهل دا ډول خلک خپل عرضی، نفس پالنی او خپل پالنی په هکله فکرمند وی، د الله جل جلاله څخه نه ویریدونکو خلکو ته د هیواد واګی سپارل په اصل کې د ځان وژنی او ملت وژنی سره برابر دی خو په دی لړکې د ضرورت نه زیاته څیړنه او پلټنه هم په کارنه ده بلکه هغه خلک چې په خپلو منطقوکې په عدالت او دیانت مشهور وی بد نوم ونه لری ، او د منطقی خلک د هغه په پاکوالی ګواهی ورکوی وی نو د دی منصب اهل ګرځیدای شی .

عاقل اوبالغ وی :

دماغی مریض او نابالغه په خپل مال کې هم تصرف نه شی‌کولای

" ولا توتو السفاء اموالکم "

نو د ملی امورو مسئول به څنګه جوړشی ؟ د هغی له پاره دا ضروری ده چې د پوخ ذهن خاوند وی، خپله رای ولری او په معاملو وپوهیږی د ذهنی پخلنی له پاره د لږ تر لږ عمرحد هم ټاکل کیدای شی لکه پنځلس کاله

د عامو رواجو نو څخه باخبر وی :

ابن عابد شامی او جلال الدین سیوطی رحمه الله علیهما لیکلی دی چې : عرف او رواج په شریعت کې معتبر دی او په غیرمنصوصو امورو کې د عرف او عادت [رسم او رواج په اساس پریکړه کیږی] 355 .

355 - رسائل ابن عابدین رحمه الله لومړی ټوک 44 مخ 1976 عیسوی کال د پاکستان لاهور چاپ – الاشیاء والنظائر د جلا الدین سیوطی رحمه الله علیه 29 مخ د 1959 عیسوی کال د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن قيم رحمه الله ليكي چې فتوى او پريكړه د هيواد عرف ، حالت او عادت د بدلون په اساس بدليږى 356 .

هغه ځوک چې نه د خلكو د رسم او رواج او عام عرف ځخه خبروى ، نه د حاضره حالاتو په هكله پوهه لرى ، او نه په بين المللى چارو كې علم ولرى نو دا د رياست د قانون او پاليسى جوړونكې مهمى ادارى فرائض هم نه شي پوره كولاى .

د اسلامى امت معتمد وى :

په ذكر شوى صفاتو د موصوفو خلكو شمير زرګونو ته رسى او د ټولو رائى يوځاى كول سخت كار دى نو لازمه ده چې د ترجيح او غوره والى له پاره اصول او قواعد جوړ شى هغه اصول داسى كيداى شي چې هغه خلک چې د علم او ديانت په ځنګ كې د مسلمانانو د اكثريت معتمد هم وى نو هغه ته به په پاته خلكو ترجيح وركولى شى ، ښكاره ده چې عرفاء او نقباء هغه خلک كيداى شى چې د اهليت په ځنګ كې معتمد هم وى لكه ځنګ چې يو سړى يواځى د اهليت او قابليت له پلوه په خپله د چا وكيل نه شى جوړيدى تر څو چې موكل پرى اعتماد ونه كړى او خپل وكيل ئى و نه ټاكې ، په همدى توګه د قوم نقيب اوعريف يعنى د قوم نماينده يواځى د ذاتى قابليت په اساس تر هغى پورى د شورى غړى نه شى جوړيداى ترڅو پورى چې د منطقى د خلكو اعتماد ترلاسه نه كړى ، د اعتماد لاسته راوړل د وټونو په واسطه هم كيږى لكه ځنګه چې په اوسنى وخت كې معمول دى او د وټونو پرته هم په عرفى توګه معتمد كيده كافى دى لكه ځنګه چې د راشدينو خلفاو رضى الله عنهم په دوره كې د شورى غړو ته د مسلمانانو لخوا د اعتماد رايه وركړل شوى وه په خاصه توګه انصار او مهاجرين [لسابقون الاولون] عملا د اسلامى امت نمايندګان وه او هغوى ته په رواجى شكل د انتخاب شوو وګړو ځخه زياد د ملت اعتماد ور په برخه وه هلته د وټونو د تكليف ضرورت نه وه ، د مجلس شورى د

---

356 اعلام الموقعين 3 ټوک 62 مخ د 1969 عيسوى كا ل د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

غړو حيثيت د اولو الامر په څير دی او هغه څوک اولو الامر ګرځی چې په خپله مسلمانانو ټاکلی وی د چا لـه خوا کانديد نـه وی د " امـرهم شـوری بينهم " به عمومی اصولو کې د شوری د غـړو ټاکـل همـه شـامل دی خو د دی مطلب هيڅکله دا نـه دی چې د غيـرو منتخبـو خلکوڅخه مشـوره او رايی اخيستل او يا د هغوی په پيشنهادونو او تبصرو عمل کول روا نه دی په هر ښه پيشنهاد او مشوری باندی عمل کيدای شی خو په اصل کې د با اختياره او پاليسی جوړونکې اداری غړی هغه خلک دی چې د اهليـت پـه څنګ کې ئی د مسلمانانو اعتماد هم تر لاسه کړی وی .

د پورتنيـو ذکـر شـوو شـرائطوڅخه دری بنيـادی شـرطونه امـام مـاوردی رحمه الله عليه او قاضی ابويعلی هم ذکرکړی دی .

د اهـل حـل و عقـد يعنـی د ملـت پـه نماينـدګانو کـې د دری صـفتونو موجوديت لازمی دی : عدالت او ديانت - علم ، فهم اوپوهه ، په معاملی پوه .

امام قرطبی رحمه الله عليه فرمايی چې په دينی او قانونی امـوروکې د عـالم څخه مشـوره اخسـتل په کار دی داسی عـالم چې د يانت لـرونکې هـم وی او په دينوی او انتظامی امـوروکې تجربـه لـرونکې او د رای خاونـد هـم وی 357.

په موجوده زمانه کې
د مجلس شوری د جوړولو کړنلاره

نن سبا ځينی خلک وائی چې د انتخاباتو لړی په اسلام کې نه شته دا په دی خاطر چې په نبوی دور اود خلفاو راشدينو رضی الله عـنهم پـه دوره کې د بيا بيلټ پيپر [د رای پاڼه] طريقـه رواج نـه وه ، دا خبـره پـه اصـل کې د شريعت د اصولو څخه د بی خبری په حالت کې کيږی په دی لړ کې يو څه اصولی قواعد وړاندی کيږی مګر ټولی‌غلطی يا پـه دی قواعـدو د نه پوهيدو او يا هغی ته د توجه د نه کولو په اساس را پيدا کيږی.

357 - الاحکام السلطانيه د ماوردی ليکنه 4 مخ – ا لاحکام د قاضی‌ابی‌يعلی ليکنه 19 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

لومړی قاعده:

ټول شیان اصلا مباح او روا دی تر هغه پوری چیکوم دلیل د هغه په حرمت دلالت و نه کړی .

امام احمد رحمه الله علیه فرمایی :

الاصل فی العادات ان لا یحظر الا ما حظره الله تعالی] عادات او معاملات [پرته د عباداتو څخه] اساسا غیر ممنوع دی مگر دا چې الله جل جلاله د کومی معاملی څخه منع راوړی وی] 358.

ددی شرعی قاعدی د بنیادی دلائلوڅخه د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم ځینی‌احادیث هم دی د مثال په ډول :

سکت عن اشیاء من غیر نسیان فلابتحثوا عنها [الله جل جلاله د ځینی شیانو په هکله [د هیریدونه په غیر] چپوالی اختیارکړی دی نوتاسو د هغو شیانو په مباح کیدو بحث مه کوی] 359.

سیوطی رحمه الله علیه په الاشباه کې د مسند بزار، ترمذی، ابن ماجه او معجم طبرانی څخه د دی مضمون په هکله ډیر احادیث را ټول کړیدی لکه چې ملاعلی قاری حنفی رحمه الله علیه لیکې چې:

دل علی ان الاصل فی الاشیاء الاباحه [دا حدیث په دی دلالت کوی چې په شیانوکې اصل د هغه اباحت او جواز دی] .

خو دا قاعده یوازی په عباداتوکې نشی جاری کیدای ، بلکه په دی هکله په خپله رسول الله صلی‌الله علیه وسلم یوه قاعده بیان کړی ده او هغه دا چې : من احدث فی امرنا هذا ما لیس منه فهو رد [چا چې زمونږ په دین کې هغه حکم او طریقه را پیدا کړه چې هغه په دین کې نه وی ، نو هغه مردوده شمیرل کیږی دی ډول حکم ته بدعت ویل کیږی او : کل بدعه ضلاله [هر بدعت گمراهی ده] خو [د رای د پانې په ذریعه] انتخاب

---

358 - افتضاء صراط المستقیم د ابن تیمیه لیکنه 269 مخ 1950 عیسوی کال چاپ – المشکوه المصابیح باب الاعتصاء

359 مرقات لومړی ټوک 263 مخ د پاکستان ملتان چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم شرعی کار نه دی ، شرعی حکم شورایت دی ، چې د قرآن او سنتو او د صحابو رضی الله عنهم د سنتو څخه ثابت وی ، انتخاب [الیکشن] یوازی د اعتماد د لاسته راوړلو یو وسیله ده چې د عرف او رواج د بدلیدو په سره بدلیږی .

د مجلس شوری جوړل په هغه اصلی مباحاتوکې شامل دی چې د هغی په اساس شریعت مونږ ته آزادی راکړی چې د حالاتو مطابق هره لاره چې غوره ګڼی اختیار ولای شی ، او په اوسنی وخت کې د قوم د اعتماد د لاسته راوړلو یواځی لار همدا ده چې د وټونو په اساس دی اصلی اداره جوړه کړای شی ، د بیلټ پیپر[د رای کاغذ] د انتخاب په هکله که کوم شرعی دلیل وی نو هغه رامخته کړی ، او که نه نو اصلا په عاداتو، معاملاتو او آلاتو کې اباحت شته او دا د عباداتوله ډلی‌څخه نه دی ترڅو د ثبوت نشتوالی د جواز د نشتوالی د پاره دلیل وګرځوی ، لکه څنګه چې په قتال فی سبیل الله کې د نوی اسلحی استعمال په دی خاطرمنع کیدای نه شی چې دا خو په نبوی دورکښ‌مروج نه وه ، نو په همدی توګه د رای کاغذ هم په دی اساس نا روا نه شوګڼلای چې په هغه دورکې مروج نه وه .

دوهمه قاعده :

و العرف فی الشرع له اعتبار و لذا علیه الحکم قد یدار[عرف عام په شریعت کې معتبر دی ، نو له دی امله په ځینی وختوکې د هغی په پریکړی عمل کیږی] 360.

و فی المبسوط الثابت بالعرف کا لثابت بالنص [د عرف په اساس ثابت شوی شی داسی وی لکه څنګه چې د نص څخه ثابت شوی وی] 361.

تغیرالفتوی بحسب تغیرالازمنه والامکنه والاحوال والعوائد[د

360 - رسایل ابن عابدین دویمه رساله لومړی ټوک 44مخ

361 - رسایل ابن عابدین دریمه رساله دوهم ټوک 155مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمانی، علاقی ، حالاتو او عاداتو د بدلیدو په اساس فتوی بدلیدای شی] 362.

جلال الدین سیوطی سبرمه قاعده دا بیان کړی ده العاده محکمه [عادات فیصله کوونکې حیثیت لری 363.

خو عرف ، عادات ، رسم او رواج هلته معتبر دی چې د قطعی نصوصو او اجماع په خلاف نه وی او که نه نو بیا ورته د فقهاو په اصطلاح فاسد عرف وائی چې د هغی د منځه وړل په کار دی ، همدا ډول په تعبدی احکاموکې هم عرف ته څه مقام نه دی ورکول شوی ، خو الیکشن [انتخابات] یوه انتظامی معامله ده ، د راشدینو خلفاو په وخت کې انتخاب د [رای د کاغذ] په اساس رواج نه وه او نه دهغه وخت په عام عرف کې ورته اړتیا لیدل کیده- خلک لږ وه او په لویو صحابوکرامو رضی الله عنهم د خلکو په سلو کې سل باور او اعتماد وه او هغوی عملا او عرفا د خپل ملت نمایندګان او د حل و عقد خاوندان وه ، خو په اوسنی وخت کې عرف بدل شوی دی نو په دی اساس په دی دور کې د انتخاباتو همدا مروجه لاره ګټوره ده .

دریمه قاعده :

"سد الذرائع" د فساد او خرابی د زرائعو مخنیوی کول دی که چیری کوم روا او نیک کار د فساد او غیر شرعی ناروا کار ذریعه ګرځی نو بیا هغه کار ناروا او د پریښو د لو وړ وی ، ترڅو د خرابی دروازی ورو تړلی شی.

حافظ ابن قیم رحمه الله د دی قاعدی 99 مثالونه وړاندی کړی دی او امام بخاری رحمه الله د دی قاعدی ذکر داسی کړیدی باب من ترک بعض

---

[362] - اعلام الموقعینی 3 ټوک 5 مخ

[363]- الاشیاه والنظائر د جلال الدین سیوطی لیکنه 89 مخ الاشباه د ابن نجیم جنفی رحمه الله علیه لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

الاختیار مخافه ان یقصر عنه فهم بعض الناس فیقعوا فی اشد منه [په دی باب کې د هغه چا دلیل بیان شوی چې ځینی ښه شیان ترک کوی، دا په دی خاطر چې ځینی خلک به هغه مصلحت ونه ګڼی او د دی نه په لویه خرابی کې به ونښلی ، که چیری د کاندیدی په اساس د وټونو اچولو پرته د شوری جوړول روا هم وی نو بیا هم په اوسنی دور کې د دی لاری په اساس د آمریت او ظالمانه نظام د دروازی د پرانستلو ډیره خطره احساس کیږی ، د حضرت ابوبکر ، حضرت عمر ، حضرت عثمان او حضرت علی رضی الله عنهم په څیر حکمرانانو له خوا نامزد کړل شوی خلک مسلمانان د خپل نماینده په توګه په آسانی سره منی خو په اوسنی دورکې د داسی حکمران پیدا کیدل هم سخت دی چې د هغوی په منتخب شوو خلکو قوم راضی او مطمئن اوسی، او د قوم د اطمینان او اعتماد نه پرته منتخب کړی شوی خلکو ته د حل و عقد مستحق نه شی ویل کیدای او نه د هغوی پریکړی قوم په پوره اعتماد منلای شی، نو له دی امله دی ته اړتیا ده چې د دی خطراتو څخه د ځان ساتلو په خاطر د وټونو په اساس پارلمان جوړکړل شی ځکه چې خلک دا درک کړی چې پارلمان د دوی د منتخبو وکیلانو څخه جوړه شوی دی نو د هغوی په منځ کې د ریاست په چارو کې د ګډون احساس را ژوندی کیږی او ملی یووالی به نور هم ټینګیږی ، د ښوونی او روزنی د کم والی په اساس په دی وخت کې په انتخاباتو کې هم تر یوی اندازی پوری د خطر د راپیدا کیدو امکان شته ، خوکه د کاندیدانو له پاره پورتنی معیاری شرائط وضع شی ، نو دا خطره به تر ډیره حده پوری لږه شی د کاندید تاوان په دی دورکې د هغه د ګټی څخه ډیر دی او په اوسنو شرائطو کې د انتخاباتو ګټه د هغه د نقصان څخه ډیره ده ، نو په دی خاطر " اثمهما اکبر من نفمهما - اختیار اهون البلیتین او دفع المضره مقدم علی جلب المنفعه ، د مسلمه قاعدی په رڼا کې د انتخاباتو لاره لږه خطرناکه لاره ده .

د انتخاباتو د مروج نظام

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصلاح کولو ته اړتیا ده

غربی جمهوریت او د هغی د انتخاب تگ لاره د اسلامی فکر سره کوم مناسبت نه لری، خو د یوه سره د انتخاباتو د پریښولو په ځای د هغه په نظام کې دا لاندی اصلاحات راوړل ضروری دی :

په کاندید کې د مخکی ذکر شوو صفاتو موجودیت شرط وګڼل شی : مسلمان وی ، د دین د پوهی څخه به د ضرورت په اندازه خبر وی ، دیانت لری ، عاقل او بالغ وی او عرفیاتو[رسم او رواجونو] څخه خبر وی .

هغه سړی د کاندید په حیث را مخ ته کړی شی چې هغه د کوم ګوند یا علاقی د مشهورو خلکو د پیژندګلوی په اساس کاندید شوی وی ، هیچا ته په آزاد او شخصی ډول په انتخاباتو کې د ودریدو او کاندیدو اجازه ورنه کړل شی .

په انتخاباتو کې د کاندید د شخصی سرمایی د مصرف څخه مخنیوی وشی او د هغه د انتخابی هلوځلو ټول مصارف د همغه ګوند یا خلکو له خوا چې دا یی د کاندید په حیث پیشنهاد کړی دی صورت ونیسی خو د اعانت اوکومک په توګه دی خپل توان په اندازه څه سرمایه ګوند ته ورکولای شی

که چیری ګوندیز سیستم نافذول مقصد وی نو بیا هغه ګوندونه پابندکړی شی چې د داسی نمایندګانو فهرست راوړاندی کړی چې پورتنی شرائط په کې په پوره ډول موجود وی .

رسمی یا غیر رسمی ماموریت د شرعی پارلمان منافی نه دی خو د ماموریت د مسئولیت په څنګ کې د پارلمان مسئولیت سرته رسول ډیرګران کار دی نو په دی خاطر د داسی شخص دکاندیدو څخه مخنیوی وکړی شی خوکه ماموریت داسی وی چې د هغه په څنګ کې د ملت د نمایندګی مسئولیت هم ترسره کولای شی نو بیا په شرعی لحاظ کوم بندیز نه شته

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا هغه بنسټيز شرطونه دي چې که چیری کوم کاندید ئی پوره نه شي کړی نو د کاغذونو اخیستونکې مسئولین دی د هغه کاغذونه بیرته ورکړی خو دا کاغذ اخیستونکې مامور به داسی شخصیت وی چې د شرعی قضاء د قاضی کیدو اهل وی ، ، پاتی قواعد او ضوابط همغه پوهان جوړوی چې د انتظامیامورو پوری تړلی وی .

د ښځو د نمایندګی مسئله

څرنګه چې د غربیجمهوریت بنسټ د [ملیحاکمیت] په اساس اینبودل شوی دی نو ددی امله هلته د نارینو په څیر ښځی هم د دولت او حکومت مشریکولای شی ، او د لومړی و زیر [صدراعظم] په حیث هم ټاکل کیدلی شی خو په اسلامی نظام کې د ښځو اوړی د عملی سیاست یعنی حکومت د نظم و نسق د چلولو څخه خالی دی ، څرنګه چې پارلمان [د شوری مجلس] یوه مشوره ورکونکې انتخابی اداره ده چې د حکومت مشر ټاکې او هغه ته مشوری ورکوی ، قانون جوړه وی ، نو آیا د دی اداری له پاره کومه ښځه د غړی په حیث انتخابیدای شی؟ ښه خو دا ده چې په دی هکله د عابدینو فقهاوکومه ګډه پریکړه منځ ته راشی، خوهغه رای چې ما د شریعت د اصولو په رڼا کې وړاندی کړی ده هغه دا ده چې ښځه د مشوری ورکولودحق څخه په شرعی توګه نه ده منعه کړی شوی ، د قرآن او سنتو څخه خو دا خبره په ډاګه ده ، چې ښځی په عمومی ډول د نارینو په مقابل کې د ناقص عقل خاوندانی دی او همدا علت دی چې نارینه ئی په ښځو باندی حاکمان ټاکلی دی. خوما ته ددی خبری کوم دلیل په لاس رانغی چې ګویا ښځه نه شیکولای چې مشوره ورکړی او یا د هغی په مشوری عمل کول ناروا دی ، کله کله د ناقص عقل مشوره صائبه هم وی او ځینی ښځی د نارینو په نسبت ډیری ذهینی، پوهه او فقیهی وی ، خو په عمومی ډول د نارینه ذهانت په ښځی ډیر دی ، همدا علت دی چې د دوه ښځو ګواهی ئی یو سړی د ګواهی سره برابره کړی ده ، د امام ابوحنیفه رحمه الله د نظر په اساس ښځی د حدود و او قصاص د

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرته په نورو ټولو چارو کې قاضیه جوړیدای شی364.

د امام ابن جریر رحمه الله د نظرئی په اساس د حدود و اوقصاص په شمول په ټولو چارو کې ښځه قاضیه ټاکل کیدای شی او د نورو څلورو امامانو له نظره ښځې فتوی ورکولای شی365.

امام ابن حزم رحمه الله د شلو داسی ښځو نومونه راخیستی دی چې د صحابو رضی الله عنهم په وخت کې ئی فتوی ورکولی366 .

نوکله چې ښځه قاضی او مفتی ټاکل کیدای شی نو د مجلس شوری غړې څنگه نه شی ټاکل کیدای ځکه چې د دی اداری کارونه هم مشوره او فتوی ورکول دی ، د پالیسی جوړولو او قانون جوړولو کارونه هم د فتوی یو برخه ده . کله چې په محکمه کې د دواړه گواهانو د بیانونو د اوریدلو وروسته پریکړه کولی شی او یا د گواه په ډول محکمی ته حاضریدلای شی، نو بیا خو هیڅ داسی معقوله وجه نشته چې په شرعی پردی کې دی د شوری په غونډه کې گډون ونه کړی شی او یا دی مشوره ورنکړی شی د ابوهریره رضی الله عنه په حدیث کې د امورکم الی النساءکم څخه مقصد دی " مفوضه الی نساءکم " یعنی کله چی ستاسی چاری ښځو ته وروسپارلی شی او یوازی د هغوی په مشوره او پریکړی عمل وکولای شی، نارینو په مقابل کی د هغوی پریکړی پوره اوکافی وگڼلی شی، نوپه هغه وخت کی د ځمکی خیټه تاسی ته د هغه د مخ څخه غوره ده په دی حدیث کی د ښځو څخه مشوره اخیستل او یا د هغوی په کوم صحیح نظر د عمل کولو څخه منع نه ده راغلی بلکه په ټولو پریکړو او تصامیمو کی د هغوی د آزادو پریښولو څخه منع راغلی ده په همدی ډول " الرجال قوامون علی النساء (سړی په ښځوحاکمان دی) یا " لن یفلح قوم ولوا امرهم امراه

364 -هدایه کتاب القضاء - بدائع الصنائع 7 ټوک3 مخ 1974 عیسوی کال د بیروت چاپ

365 - المغنی د ابن قدامه لیکنه 2 ټوک 36مخ بدایه المجتهد2 ټوک 420 مخ

366 - جوامع السیر د ابن جزم لیکنه 332 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

.... (هغه ملت به هیڅکله کامیاب نه شي چي هغوی د خپلو چارو واګی د ښځوپه لاس کی ورکړی وی) په دی آیت او حدیث کی ئی ښځی د مشوری ورکولو، فتوی او تحقیق کولو یا پیشنهاد ورکولو څخه نه دی منع کړی بلکه د حکومت نظام د ښځو په لاس کی د ورکولو څخه ئی منع راوړی ده په دی لړ کی یو روایت په خلکو کی ډیر مشهور شوی چی شاوروهن وخالفوهن (د ښځوڅخه مشوره خو اخلی لیکن د هغه مخالفت کوی او د هغوی په مشورو عمل مه کوی) .

د دی روایت په هکله ملا علی قاری حنفیچی په 1014 هجری کال کی مړ شوی دی د علامه سخاوی 903 هجری کال کی مړ شوی د کتاب المقاصد الحسنه فی بیان کثیر من الاحادیث المشتهره علی الا لسنه په حواله لیکی چی: لایثبت بهذ المعنی ... و قال السخاوی رحمه الله لم اعرفه مرفوعا.... و قال السیوطی رحمه الله باطل لا اصل له (دا حدیث پدی الفاظوثابت نه دی ، سخاوی رحمه الله فرمایی چی د دی په هکله د رسول الله صلیالله علیه وسلم وینا ما ته معلومه نه ده، سیوطی رحمه الله فرمایی چی دا د دروغو روایت دی چی هیڅ بنسټ نه لری [367].

د حضرت انس رضی الله عنه څخه په همدی هکله یو حدیث رانقل شوی چی الفاظ یی دا دی : لایفعلن احدکم امرا حتی یستشیر فان لم یجد من یستشیر فلیسنشر امراه ثم لیخالفها فان فیخلافها البرکه (تاسو هیچ یو دی د مشوری پرته څه کار نه کوی که چیری بل کوم مشوره کونکی په لاس ورنشی نو بیا د د ښځی سره مشوره وکړی خو په هغه عمل نه کړی دا په دی خاطر چی د ښځی د مشوری په مخالفت کی برکت وی)[368] .

شمس الدین سخاوی رحمه الله د دی روایت د نقل کولو وروسته

[367] - موضوعات کبیرد ملاعلی قاری لیکنه 222 مخ 1921 عیسوی کال بیروت چاپ
[368] - موضوعات کبیرد ملاعلی قاری لیکنه 322 مخ 1921 عیسوی کال بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ليکلی دی چی فی سنده ضعف و انقطاع (د دی سند ډيرضعيفه او په منځ کی ئی لړی غوڅه شوی ده) .محمد بن عراق رحمه الله په خپل کتاب تنزيه الشريعه 2 ټوک 308 مخ کی ليکلی دی چی دا حديث ابن لال د حضرت انس رضی الله عنه څخه رانقل کړی دی خو عيسی بن ابراهيم الها شمی يی په سند کی راغلی او دی په درواغو ويلومتهم دی [369].

د صحيح احاديثوله پاره د ثقه او عادلو راويانو موجوديت شرط دی چی حافظی او يادښت يی هم ښه او درست وی او د سند د لړی اتصال هم يو لازمی خبره ده څنگه چی د پورتنی حديث يو روايت کونکی په درواغو متهم دی او سند ئی هم اتصال نه لری يعنی غوڅ او منقطع دی ، نو دا حديث هم د منلو وړ نه دی او " شاورهن و خالفوهن " په هکله خو دا هم څرگنده نه شوه چی دا چا رانقل کړی دی ملاعلی قاری دا په مرقات کی د سند پرته " و قد ورد " (روايت راغلی دی) په کليمو را نقل کړی دی) [370].

خوله خپل دوهم کتاب موضوعات کبری کی ئی دی روايت ته بی اصله او باطل ويلی دی لکه څنگه چی ترمخه حواله ورکړل شوه .

په دی هکله يو بل حديث هم را وړاندی کولای شی چی هغه سخاوی رحمه الله عليه په خپل کتاب مقاصد حسنه او سيوطی رحمه الله عليه په " اللالی المصنوعه في الاحاديث الموضوعه کی د حضرت عايشی رضی الله عنها او حضرت زيد بن ثابت رضی الله عنه څخه د ابن عدی رحمه الله عليه ، ابن لال او الديلمی رحمه الله په حواله رانقل کړی دی چی طاعه النساء اوطاعه المراه ندامه (د ښځو خبره منل د پيښمانی سبب گرځی) خو سخاوی رحمه الله عليه او سيوطی رحمه الله عليه دی حديث ته

---

[369] - دابن لال څخه مقصد ابوبکر احمد بن علی بن علی .. بن لال الهمدانی چی په 398 هجری قمری کال مړ شوی دی چی د مکارم الاخلاق تر عنوان لاندی يی يو کتاب هم ليکلی دی .

[370]- مرقات 10 ټوک 98 مخ د پاکستان ملتان چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضعیف ویلی دی [371] .

ابن جوزی رحمه الله علیه چی په 597 هجری قمری کال کی مړ شوی دی د حضرت عایشی رضی الله عنها او حضرت زید بن حارث رضیالله عنه د روایتونو د رانقل کولوڅخه وروسته ویلی دی : هذان حدیثان لایصحان اما حدیث زید ففیه عنبسه قال یحیی لیس بشیء و قال ابن حبان هو صاحب اشیاء موضوعه لایجوز الاحتجاج به و لا بعثمان بن عبدالرحمن و اما حدیث عائشه رضی الله عنها فقال العقیلی محمد بن سلیمان یحدث عن هشام بواطیل لا اصل لها منها- هذا الحدیث قال ابن عدی ماحدث بهذا الحدیث عن هشام الاضعیف(دا دواړه حدیثونه صیحیح نه دی د زید بن ثابت رضیالله عنه روایت په سندکی عنبسه بن عبدالرحمان راغلی دی یحیی وایی چی د هغه هیڅ حیثیت نه شته ابن حبان وائی چی نوموړی د درواغو او افواهاتو خپرونکی وه، نو په دی اساس د هغه روایت هم دلیل نه گرځی، او نه د هغه د شاگر د عثمان بن عبدالرحمان روایت دلیل کیدای شی ، د حضرت عاشی رضیالله عنها د روایت په سندکی محمد بن سلیمان بن ابیکریمه راغلی دی چی هغه به هشام بن عروه ته د درواغو حدیثونه منسوبول چی هیڅ بنسټ به ئی نه درلوده – دا حدیث د همغوی له ډلی څخه یو دی - ابن عدی رحمه الله علیه فرمایی چی د هشام څخه د دی حدیث رانقلوونکی ټول راویان ضعیف دی) .

د دی ډول ضعیفو او موضوعی روایاتو په مقابل کی، قرآن کریم او صحیح احادیثوکی د ښځو څخه مشوره اخستل ،اوکه چیری رائی او نظرئی صحیح وی نو په هغه د عمل کولوجواز ثابت دی .1

کله چی د حضرت شعیب علیه السلام لور هغه ته مشوره ورکړه او پیشنهاد ئی ورته وکړ چی حضرت موسی علیه السلام د خپل ځان سره نوکر کری ځکه چی هغه قوی او امانت دار دی نو پیشنهاد معقول وه او

---

[371]- موضوعا ت کبیر 223 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

حضرت شعیب علیه السلام نوکر ته اړهم وه نو هغه د خپلی لور په مشوره عمل وکړ او موسی علیه السلام ئی د څه شرائطو په اساس د خپل ځان سره نوکر ونیوه ." د دی دواړوڅخه یوی وویلی چی ای پلاره هغه له ځان سره نوکر ونیسه داسی نوکړ چی ته ئی غواړی ځکه هغه قوی هم دی او امین هم ...

2- د بقری د سورت په 233 آیت کی د کوچنی د شیدو څخه د غوڅولو په معامله کی د ښځی او میړه دواړو د ترمنځ یوه د بل سره د مشوری حواله ورکړل شوی ده او دا هم د ښځی په مشوری د عمل کولو یو ښکاره مثال دی .

3- د حدیبی د صلحی د تړون وروسته چی کله رسول الله صلی‌الله علیه وسلم حکم وکړ چی پورته شی او د قربانی ځناور حلال کړی او د سرونو ویښتان و تراشی او احرامونه پرانیځی نو هیڅ څوک د خپل ځای څخه پورته نه شول د دی خبری د دری واری تکرارولو وروسته رسول الله صلی‌الله علیه وسلم د خپلی میرمنی ام المومنین ام سلمه رضی الله عنها خیمی ته تشریف یوړ هغه ورته مشوره ورکړه او پیشنهاد ئی ورته وکړ چی تاسو د چا سره د خبرو پرته د باندی ولاړ شی او خپل د قربانی اوښ حلال کړی او سر ویښتان مو وتراشی کله چی رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په دی مشوره عمل وکړ، نو صحابه کرام رضی الله عنهم پورته شوو او قربانی ئی وکړه څاروی ئې حلال کړه او یو د بل د سرونو په تراشلو بوخت شو[372].

ابن حجر رحمه الله علیه فرمایی : و فیه فضل المشوره و...و جواز مشاوره المراه الفاضله (د دی حدیث څخه د مشوری فضیلت معلومیږی او دا هم را په ډاگه کیږی چی د فاضلو، رای او نظرد ښځتنو او په معامله پوهو ښځو څخه مشوره اخستل روا دی) [373].

- صحیح بخاری‌کتاب الشروط لومړی ټوک 380 مخ
- فتح الباری6 ټوک 275 مخ الشروط.

(c) ketabton.com: The Digital Library

4 - دوهم مثال ئی دا دی چی کله چی د حضرت علی رضی الله عنه او حضرت معاویه رضی الله عنه په منځ کی دروان جنګ د پای ته رسولو او د مسلمانانو ترمنځ د یووالی د را پیدا کولو له پاره حکمین وټاکل شوه نو د حکمینو د پریکړی د اوریدو له پاره بی طرفه صحابه کرام رضی الله عنهم هم راوبلل شوه ترڅو چی ټول مسلمانان په یوه خبره متفق شی حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه ته هم د راتللو بلنه ورکول شوه (چی بی طرفه وه) هغه د ام المومنین حضرت حفصه رضی الله عنها څخه چی د ده خور وه مشوره وغوښته چی ولاړ شی اوکه نه ؟ په خپله ابن عمر رضیالله عنه د تګ اراده نه لرو ده خو حضرت حفصه رضی الله عنها ورته مشوره ورکړه چی سمدلاسه ولاړ شه کیدای شی چی ستا د نشتوالی په اساس په مسلمانانو کی بیا بیلتون را پیدا شی " فلم تدعه حتی ذهب حضرت حفصه رضی الله عنها حضرت ابن عمر رضی الله عنه ترهغی پوری پری نښود ترڅو پوری چی هغه نه وه تللی" [374].

دا دواړه پیښیپه صحیح بخاری کی رانقل شوی دی دا ښکاره خبره ده چی د ام سلمه رضی الله عنها او ام حفصه رضی الله عنها مشوره د کورنیو چارو په هکله نه وی رسول اکرم صلیالله علیه وسلم د ام سلمه رضی الله عنها په مشوره عمل وکړ حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه د ام حفصه رضی الله عنها په مشوره عمل وکړ او حضرت شعیب علیه السلام د خپلی لور په مشوری عمل وکړ نو د دی ډول مستندو روایاتو په پرتله به هغه روایاتوته څه ځای پاته وی چی ضعیف یا موضوعی وی او په هغه کتابونوکی راخستل شوی دی چی د محدثینو له نظره معتمد او متداول نه دی .

5- امیر المؤمنین حضرت عمرفاروق رضی الله عنه به هم د ښځوڅخه مشوره اخسته [375].

- صحیح بخاری المغازی غزوه خندق 2 ټوک 589 مخ

[375]- تفسیرمظهری په حاشیه 2 ټوک 153 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

6- حضرت عمر رضی‌الله عنه به د شفا بنت عبدالله قرشیه رضی الله عنها د رای او نظر ډیره قدردانی کوله د هغه رای به ئی مقدمه گڼله کله کله به حضرت عمر رضی الله عنه دی ښځی ته د بازار د نگرانی کارونه هم ورسپارل[376].

7- سمره بنت نهیک اسدیه رضی الله عنها چی یوه صحابیه وه او د ډیر عمره پوری ژوندی وه دی به د بازارونو دوری کولی ، خلکو ته به ئی په نیکی حکم کاوه او د بدی څخه به ئی منع کول او جرم کونکی به ئی په دورو وهل چی له دی سره به موجوده وه[377]

8 - په نبوی دورکی به ښځو په غزاگانو کی شرکت کاوه د زخمیانو علاج به ئی کولو، د شهیدانو لاشونه به ئی راپورته کول او مدینی ته به ئی راوړل او مجاهدینو ته به ئی اوبه ورکولی[378].

خوځرنگه چی د ښځو اوړی د حکومت د چلولوڅخه خالی دی نو په دی خاطر غوره خو دا ده چی د انتخاباتو په عمومی مقابلوکی د ودریدو په ځای ورته یوڅو چوکی خاص کړای شی،د دی نه پرته د نارینو له پاره چه کوم شرایط پورته ذکر شول ، هغه دوی ته هم په نظر کی نیول ضروری دی او همدا راز ښځوته د شرعی پردی پابندی هم لازمی وگرحول شی، او د غونډی په وخت کی د هغوی د کښیناستو ځایونه د ټولووروسته وی. داهم کیدای شی چې د ښځو جداگانه شوری وی چه حکومت ته د ضرورت په وخت کی د مشوری ورکولو او یا د خپلو غوښتنو د وړاندی کولو له پاره جدا غونډی وکړی شی .

---

376 - الاصابه ابن حجر4 ټوک 341 مخ - الاستیعاب د ابن عبدالبر په حاشیه الاصابه 2 ټوک 241 مخ واسدالغابه5 ټوک مخ 487 په حواله د ابن عبدالبر او ابونعیم اصفهان

377 - الاستیعاب به حاشیه الاصابه 4 ټوک 335 مخ

378- صحیح بخاری کناب الجهاد د لومړی ټوک 403 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

وخت کې د مشورې ورکولو او یا د خپلو غوښتنو د وړاندې کولو له پاره جدا غونډې وکړې شي .

دا خو زما نظر وه لیکن مولا نا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه د سورت احزاب د ایت " قرن فی بیوتکن ." او بعضواحادیثو په رڼا کې داسې استدلال کوي .

د قران مجید د دغه روښانه او څرګند حکم په موجودیت کې ددې خبرې څه ګنجایش دی چې مسلمانې ښځې د شوراګانو ا وپارلمانونو غړې شي ، له کور نه د باندې ټولنیزو او اولسي فعالیتونو کې برخه واخلي په دولتی اداروکې له نارینو سره یو ځای کاروکړي ، په پوهنتونونو کې له هلکانو سره ګډ تحصیلات وکړي ، د نارینو په روغتونو کې د نرسانو وظیفې اجراء کړي ،الو تکو او اورګاډو کې مسافر پالو نکې وټاکل شي ، د زده کړې او تحصیلاتو لپاره اروپا ، امریکا ... ته ولیږل شي .

دکور نه د باندی د ښځو د فعالیتونو د روا والی په با ب چې کوم غټ دلیل وړاندې کیږ ي هغه دا دی چې حضرت عائشې رضی الله عنها د جمل په جګړه کې برخه اخیستې وه خو کوم خلک چې دغه استدلال وړاند ی کوي هغو ته ښایي دا نه وي معلومه چې په دی باب پخپله د حضرت عایشې رضی الله عنها مفکوره څه وه .

عبدالله بن احمد بن حنبل رحمه الله علیه په زوائد الزهد کې او ا بن المنذر ابن ابی شیبه او ابن سعد په خپلو کتابونو کې د مسروق روایت نقل کړی دي چې حضرت عائشه رضی الله عنها به کله دقران کریم د تلاوت په ترڅ کې دغه [دقرن فی بیوتکن] ایت ته ورسیده نو بې اختیاره

(c) ketabton.com: The Digital Library

به یې ژړل تر دی پوری چې د هغه پړونی به لمدیده ، ځکه چې په دی سره به هغې ته خپله هغه غلطی وریادیدله چې د جمل په جګړه کې ورڅخه صادره شوې وه379.

د جمل په جګړه کې دام المومنین دګډون دلاملونو او مقاصدو تفصیل زما په کتاب [عورت کې حکمرانی قرآن و سنت کې روشنی مین] د مستندو کتابونو د حوالو سره لیدلی شی - لیکن پدی ګډون دام المومنین د پیښمانی او خفګان کومه حواله چې مولا نا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه ورکړې مناسب بولم چې د هغی دعربی متن د احادیثو له کتابونو څخه وړاندی کړی .

ابن سعد چې په 230 هجری کال کې وفات شوی په خپل کتاب کې لیکلی عایشی رضی الله عنها به چې کله د " وقرن فی بیوتکن بکت حتی تبل خمارها " آیت ولو سته دومره به ئی ژړل چې پړونی به لمدیده380 .

ابن ابی شیبه چې په کال 235 هجری قمریکال کې وفات شوی دی د حضرت عائشه رضی الله عنها قول داسی نقل کړی دی : وددت انی کنت غصنا رطبا و لم اسر مسیری هذا [زه ښه بولم چې دونې شنه لخته وی خو چې دا سفر می نه وای کړی {د جمل د جګړی سفرته اشاره کوی }] 381

" قالت عائشه لما حضرتها الو فاه ادفنونی مع ازواج النبی فانی کنت احدثت بعده حدثا [کله چې حضرت عایشه رضی الله عنها ته مرګ راغی نو وې ویل ما درسول الله صلی الله وعلیه وسلم د نورو ښځو سره په عامه هدیره کې دفن کړی [کوم امتیاز حیثیت مه راکوی] ځکه چې ما د رسول الله علیه وسلم د وفات څخه وروسته یو نو ی کار ایجا د کړی یعنی د جمل په جګړه کې ګډون 382.

---

379 - تفهیم القرآن 4 ټوک 90 مخ حاشیه 48 سورت الحزاب

380 - طبقات دابن سعد لیکنه 8 ټوک 81 مخ دبیروت چاپ کال 1958 م .

381 - دابن ابی شیبه مصنف 15 ټوک مخ ، مستردک دحاکم 3 ټوک 119 مخ

382 - طبقات ابن سعد 8 سعد ټوک 84 مخ مصنف ابن ابی شبیه 10 ټوک 360 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دام المومنین حضرت عایشه رضی الله عنها پدی کار ډیرو صحابیاتو نیوکه کړی وه خو د هغی یادونه له دی امله ضروری نه ښکاری چې هغوی دی کار ته غلط وایه او پری پیښمانه وه بلـه دا چې د قران او سنت د ښکاره حکم په مقابل کې د صحابی قول یا عمل حجت نه دی .

ځینی خلک د رضیه سلطانه ، چاند بی بی د بهویال د شهزادگیو حکومتونـه د ښځو د سیاسی فعالیت لپاره د دلیل او حجت پـه توگـه وړاندی کوی خو پوښتنه دا ده چې دام المومنین حضرت عایشه رضی الله عنها غمل او کړنه دلیل نه شی کیدی نو د بادشاهانو او شهزاده گیو کړنه څنگه دلیل کیدا شی. ددی شهزادگیو او ښځو د حکومتونو د جواز فتوی خو علماؤ هم نه ده ورگړی ،که علامه نواب صدیق حسن خان بهوپالی د دی ښځو د حکومت مخالفت نه وی کړی د هغی به څه خاص حالات او مصالح په نظر کې وه خو هغی هم دد ی حکومتونو د جواز فتوی نه ده ورکړی .

همدا راز په پاکستان کې د جنرال ایوب خان د دکتاتوری او امریت څخه د خلاصون په خاطر محترمه فا طمه جناح د صدر اعظمی لپاره کاندید کړای شوی وه او مفتی محمد شفیع صاحب نظر ورکړی وه چې د دوو بدیو څخه دی کوچنی اختیار کړی شی ، اوکله چې مولا نا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه د زندان څخه راخلاص شو د مفتی صاحب د رای تائید ئی وکړ خو دوی دواړو هم د ښځی د حکومت د جواز فتوی نه وه کړی بلکه د عدم جواز فتوای ئی ورکړی وه چې په لیکلی ډول موجوده ده .

ښکاره خبره ده چې د لوی بدی څخه د خلاصون په خاطر په موقت ډول کوچنی بدی برداشت کول خو ممکن دی مگر د هغی څخه د جواز دلیل او مستقل اصول جوړول پکار نه دی اگر چې زما رائی دا ده چې په هغی وخت هم زمونږ داهون البلیتین په اختیارولو مجبورنه وو ځکه چې د خپل کاندید د ودرولو لاره هم خلاصه وه او بی طرفه پاتی کیدل هم ممکن وو

(c) ketabton.com: The Digital Library

،او له دی پرته د فاطمه جناح د عظمی صدارت د اهون البلیتین په رابطه هم اختلاف رای کیدی شی .
ځینی خلک په نبوی عهد کې د صحابیاتو د جماعت د لمانځه د اداء کولو جوماتونو ته وتل د ښځو د سیاسی فعالیت او اولسی ښیګڼو کې د برخی اخستیلو لپاره د دلیل په توګه نیسی مګر دا قیاس مع الفاروق دی چې د نرو او ښځو د ګډو مجالسو او دکورڅخه د باندی د اولسی فعالیتونو او په محلی حکومتونو کې ګډون لپاره د جواز دلیل نه شی جوړیدی .
په دی خبره کې د هیڅا اختلاف نه شته چې په نبوی دور کې امهات المومنین او نوری صحابیاتی جوماتونو او عیدګاه ته تللی او د سړو د صفونو شاته به ئی صفونه جوړول او لمونځ به ئی اداء کاوه ، او د سلام د اړولو نه سملاسی وروسته کورونو ته تللی ، مسجد نبوی کې د ښځو د تلو راتلو لپاره جدا لاره او دروازه وه چې تر اوسه پوری د باب النساء په نامه یادیږی ، مګر په بل طرف کې داسی احادیث روایت کړی شوی دی چې دا ورڅخه ثابتیږی چې د ښځو لپاره په کورونو کې لمونځ اداء کول افضل دی .
او هغو ی ته جوماتونو ته د تللو اجازه ورکړی شوی ، حکم ندی شوی ، او دا اجازه هم په څه شرائطو مشروطه ده .
د دواړه ډوله احادیثو په رڼا کې امام نووی رحمه الله علیه ددی موضوع په رابطه لیکلې دی چې : ښځی جوماتونو ته د تللو څخه منع کول روانه دی مګر دا اجازه هم په لاندی شرائطو مشروط ده چې علماؤ د نورو احادیثو په رڼا کې بیان کړی دی :

- عطر ئی باید نه وی استعمال کړی .
- ډول اوسینګا ر بې نه وی کړی .
- په لاسونو او پښو کې ئی داسی زیور او ګاڼه نه وی اچولی چې اوآز کوی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

- ښکلي او ښايسته لباس ئې نه وي اغوستې .
- په صفونو او لارو کې د سړو سره اختلاط او ګډون نه وي .
- ماحول او محيط داسې وي چې په فتنې او فساد کې د مبتلا کيدو خطراو ويره نه وي[383].

حنيفي فقها و دهمدې لاملونو په اساس ليکلې چې اوس د فساد او فتنې خطره ډيره ده نو جوماتونو ته د ځوانو ښځو تلل مکروه دی [384].

د مالکي ، حنبلي او شافعي فقهاؤ رائې هم دا ده چې ښه خبره دا ده چې ښځې په کورونو کښې لمونځ اداکړي ، خوکه د فتنې خطره او ويره نه وي نو جوماتونو ته تللې شي ، خو د فتنې د موجوديت په صورت کې جوماتونو ته د ښځو تلل مکروه دی[385].

مولا نا سيد ابوالاعلی مودودی رحمه الله عليه د موضوع په اړه د احاديثو د بيان څخه وروسته ليکلي : د اسلام د مزاج او طبيعت سره ځومره مخالفت لرې تردې چې د الله جل جلاله په کورکې د عبادت په وخت هم دواړه جنسونو د اختلاط او ګډون اجازه ورکړي

نو د اسلام په باره کې ددې تصور هم نه شي کيداې چې په تعليمي ادارو، دفترونو ،و کلبونو او غونډو کې د ښځو او سړو اختلاط او ګډون اجازه ورکوي [386].

جوماتونو ته د ښځو د تللو په رابطه د احاديثو او احکامو تفصيلات زما په کتاب تفهيم المسائل دريم ټوک 317 – 324 مخونو کې وګورئ .

---

[383] - شرح نووی په صحيح مسلم باپ خروج النساء الی المساجد
[384] - هدايه مع فتح القدير .لومړی ټوک 529 مخ ، در مختار مع رد المختار لومړی ټوک 529 مخ
[385] - المغنی لابن قدامه حنبلی 2 ټوک 202 مخ - الفقه الاسلامی د ز حيلي ليکنه 2 ټوک 100 مخ
[386] - تفهيم القران سورت نور حاشيه 49 ټوک 3 مخ 390- 396

(c) ketabton.com: The Digital Library

آيا دا احاديث د محلي حکومتونو، د اولسي فعاليتونو او بلدياتي مخلوطو او گډو مجالسو او غونډو کې دشرکت او برخي اخستي له پاره د دليل په حيث نيول او را وړل کيداشي ؟ هر څوک چې دخپل ضمير دقناعت او حق طلبي په روحيه پدي سوال غوروکړي جواب به يي منفي وي ،د مولانا سيد ابوالاعلي مودودي رحمه الله عليه او نورو راسخينو علماو جواب د سوال په اړوند هم منفي دي مگر ځان ته قناعت ورکولو ا ويا د جواب ورکولو په خاطر خو يو ويونکي ويلي شي چې ښځي دي په غونډو کې شرکت نه کوی ، او که کله دانتخاباتو وخت راځي اوياکومه مهمه خبره تر بحث لاندي نيول کيږي نو برقعه به پرسر اچوي او د غونډې په کوم کنج کې کښيني او په بحث کې برخه نه اخلي ، خو دا صرف يو تصور دي نوعيت به له لاسه نه ورکړي ، او د مسئوليت دقبلولو غوښتنه او تقاضاهم دا ده چې په غونډو او فعاليتونو کې فعالانه ونډه واخلي .

مولانا سيد ابوالاعلي مودودي رحمه الله عليه دکتاب " اسلامي رياست " په اتم باب کې د اسلامي دستور لس بنياد ی اصول بيا ن شوی دی چې په هغوی کې شپږ م اصل د " ښځو منصبونه " ترعنوان لاندی داسي بيان شوی دی .

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ [سورت النساء 34 آيت]

[سړی په ښځو باندی قيموميت لری] .

لن يفلح قوم ولوا امرهم امراه[صحيح البخاری]

[هغه قو م به هيڅکله کاميابی ونه مومي چې خپل کارونه ئی ښځی ته سپارلی دی] .

دا دواړه نصونه پدی اړه غوڅ او قاطع دی چې په هيواد کې د غړيتوب وی او يا د کومی اداری مدريت وی] ښځو ته نشي سپارل کيد ، ځکه چې د اسلامي حکومت په دستورکې ښځو ته د احيثيت ورکول او په هغی د گنجائش راويستل د صريحو نصوصو خلاف کار دی ، ا ود الله او رسو ل تابع حکومت ا ورياست ددی مسئلی دمخالفت مجاز نه دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دی تفصيلی تشريح د اسلامی رياست په يولسم باب کې د [داخلی سياست کې دښځو رول] ترعنوان لاندی په 506 – 517 مخونو کې راغلی ده .

مولانا سيد ابوالاعلی مودودی رحمه الله عليه وايی، په اوسنی عصر کې دقانون جوړونکې مجلس [پارلمان] کار يوازی د قانون جوړول نه دی بلکه په عملی ډول همدا [پارلمان] د ټول هيواد کنترول په لاس کې لری ، همدا کابينه جوړه وی او ورانوی ، د نظم انضباط او امنيت سياستونه وضع کوی ، ا وهمدا د هيواد اقتصادی او مالی قانون جوړوی دجنګ او صلحی ټول واک د پارلمان په لاس کې وی ، له دی حيثيت [387] څخه د پارلمانونو مقام صرف د يو فقيه او مفتی نه بلکه د ټول هيواد داقوام او واکدار مقام لری . لدی څخه ورسته مولانا سيد ابوالاعلی مودودی رحمه الله عليه د قرانی آياتونو او نبوی احاديثو څخه ثا بته کړی چې دقيوميت مقام او دهيواد دسياست او نظم مسئوليت ښځو ته سپارل داسلام خلاف کار دی ، د مولانا سيد ابوالاعلی مودودی رحمه الله عليه له نطره قانون جوړونکې مجالس [پارلمانونه] قوام [واکدار] دی ا ود قرانی اياتونو او نبوی احاديثو له رويه په هغی کې د ښځو ګډون غير اسلامی دی .

مولانا سيد ابوالاعلی مودودی رحمه الله عليه په خپله رای ډير اصرار کوی او وايی : پاتی شو هغه خلک چې دهغی په وړاندی دحق معيار يواځی د دنيا دغالبو قومونو طرز عمل او تګ لاره ده او په هر حال هغوی همغه طرف ته ځی کوم طرف چې اکثريت ځی نو هغوی ته چا ويلی دی چې اسلام هم دځان سره وران کړی ، چيرته چې دهغوی زړه ځی په شوق سره دی همغه طرف ولاړشی مګر لږ ترلږه بايد دومره رشتينی وی چې دچاپسی روان وی دهغه نوم په جرات سره واخلی ، او اسلام ته هغه خبری

---

[387] - اسلامی رياست 8 باب ، 379 مخ چاپ کال 1985 م

(c) ketabton.com: The Digital Library

منسوب نه کړی چې د الله کتاب او د هغه د رسول سنت او د صحابه کرامو او تابعينو تاريخ له هغی څخه په زغرده انکار کوی388 .

د همدی کتاب [اسلامی رياست] په 515 صفحه کې ليکې : اسلام په اصولی ډول د مخلوطی اوګډی ټولنی مخالف دی . او هيڅ داسی نظام چې دکورنۍ وجود او استحکام ته اهميت نه ورکوی دا نه خوښوی چې د نرو او ښځو ګډه اومخلوطه ټولنه دی وی ، په غربی هيوادونو کې د دی [ګډی ټولنی] ناوړه نتايج ښکاره شوی ، او که زمونږ ټولنی د هغی ناوړه نتائجو د برداشت له پاره تياری وی برداشت کړی ، خو ددی څه ضرورت دی چې په اسلام کې د هغه کارونو له پاره په زور ګنجايش پيدا کړی چې اسلام په قوت سره هغه منع کړی دی ، که اسلام د جنګ په وخت کې د ښځوڅخه د پرستاری [مرهم پټی کوونکې] کاراخيستنی دی نو د دی دا مطلب نه دی چې د صلحی په وخت کې دی هغوی دفترونو ، کارخانو ، کلبونو او پارلمانونو ته رواستلی شی .

ښځی د سړو د کار په دائره او ډګر کې د سړو په مقابل کې نه شی کاميابيدی ځکه چې هغوی ددی کارونو له پاره پيدا شوی ندی .

ښځی خو لا پريږده چې د موجوده پارلمانونو نارينه غړی هم د اهليت په شرعی معيارونو برابر نه دی ، ددی پارلمانونو ټول نظام د غربی جمهوريت په اصولو ولاړ دی ، او مونږ ددی پارلمانونو په ځای د اسلام شوارئی نظام راوړل غواړو ، خو زما په نظر د شرعی احکامو او شرعی پردی پابندی ښځی د مجلس شوری او قانون جوړونکې پارلمان غړی جوړيدای شی ، ځکه چې اسلام ښځی د مشوری ورکولو او قانون جوړولو څخه ندی منع کړی ، پاتی شوه د مخلوط او ګډو مجلسو او غونډو خبره نو د ښځوله پاره د سړو په غونډه کې د پردی او نقاب پرته ګډون کول حرام دی ، د اسلامی حکومت په مجلس شوری [پارلمان] کې دښځو دګډون لپاره دپردی او حجاب کول په قانونی ډول ضروری دی او همداراز داهم

388 - اسلامی ريا ست 11 باب 513 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ضروري ده چې دښځو لپاره دناستې دځايونو انتظام دسرو دنشتونو شاته وشي . زماپدې راى ډيرعلما ومخکې هم تنقيد کړى او هم نن يې هم کوى
مولانا سيد ابوالاعلى مودودى رحمه الله عليه خو ټول پارلمان ته قوام [واکدار] وايي ، زما د ناقصې راى په اساس پارلمان پخپله قوام نه بلکې د قوام له پاره ټاکونکې اداره قوام هغه چا ته ويل کيږى چې د هيواد د چارو د سمبالولو لپاره د حکومت مشر ټاکې او دهغې احتساب هم کوى خو په عملي لحاظ د ملک د نظم او نسق چارى نه سمبالوى بلکې د هغې قوانين لپاره او قواعد جوړوى چې اسلام ښځې په هغې دبرخې اخستلو څخه ندى منع کړى زه د مولانا مودودى په وړاندى د خپلې کم علمى احساس کوم ځکه پخپله راى اصرار نه کوم . خو ضلعى حکومتونه [اولسواليو حکومتونه] چې دپويزيانو پلان او تحظيظ دى په پارلمان [اولسى جرګى] او ولايتى جرګو نشى قياس کيدى ځکه چې دا ادارى او حکومتونه دقانون جوړونى او مشورى پور ى محدود نه دى بلکې دادګډى ټولنى او مخلوط تهذيب او کلتور د منځ ته راوړلو لپاره يو پلان او منصوبه ده ، بلدياتى او اولسى فعاليتونه په مشاورتى او قانون جوړونکو ادارو قياس کول قياس مع الفارق دى دا د سړو ډګر دى د ښځو دکار دائره نده .

په اسلامى پارلمان کې د غيرو مسلمانو د نمايندګى ورکولو مسئله

په اسلامى نظام کې د غيرو مسلمانود حقوقو د ساتنى سخت ډير تاکيد شوى دى او اسلامى رياست د مسلمانانو په څير د هغوى د مال او ابرو د ساتنى مسئول دى ،حکومت مکلف دى چې د مسلمانانو په څير د غيرو مسلمانو بنيادى ضرورتونه رفع کړى ، هغوى ته د خپل دين په اساس د تلنى پوره اجازه ورکړى شى خو په دى شرط چې د اسلام او اسلامى شعائرو توهين به نه کوى او نه به د هغى په خلاف پروپاګنده کوى ~ هيڅ يو مسلمان ته به د مرتد کولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اجازه ورنه کړی شی همدا راز د حکومت په لوړو او مهمو پوستونو باندی د غير مسلم تاکل هم نه کيږی ، دا په دی خاطر چې هغه د رياست په نظريې يعنی د اسلام په سپيڅلی دين باندی يقين نه لری او په هيڅ رياست کې د هغه رياست په نظرئی باندی يقين نه کونکوته د غټ مسئوليت منصب نه شی ورسپارل کيدای - اسلام د سيکولر جمهوريت قائل نه بلکه د اسلامی سياسی نظام قائل دی ، خو اقليتونه په خپلو خاصو مسائلو او عامو انتظامی امورو کې د خپلی رای د ورکولو له پاره د ځانګړی انتخاباتو له لاری څه نمايندګان پارلمان يعنی اولسی جرګی ته استولی شی ، چې هغوی به د مالی امورو په بحث کې برخه اخلی او د عامو انتظامی امورو په اړوند د خپلی رای اظهار کوی .

خو د شرعی امورو په پريکړو او يا د حکومت د مشر په انتخاب کې هغوی ته د رای د اظهار او ووټ ورکولو حق نـدی حاصل او د غير مسلمانو په غټو منصبونو ټاکل روا نه دی ، خو په انتظامی معاملاتو کې ورڅخه مشوره اخستلای شی ، لکه د هر مزان څخه د حضرت عمر رضی الله عنه د مشوری اخستلو روايت چې په صحيح بخاری کې موجود دی ، چې هغه د تستر په جنګ کې بندی نيول شوی وه او هغه د ايرانی جنرالانو څخه يو تجربه لرونکې جنرال وه.

سياسی ګوندونه

په اروپا کې چې د سياسی ګوندونو کوم نظام رائج دی هغه د ځواک د لاسته راوړو يوه لوبه ده چې په اسلام کې ورته ځای نه شته ، مسلمان امت د يوه بدن په څيردی چې په مستقل ډول هغه د ځواکمن او مخالف ترمنځ ويشل نه د شريعت غوښتنه ده او نه د عقل او پوهی غوښتنه ، په اسلامی نظام کې د احتساب او محاسبی ګوند ګټه ور او ضروری دی خو اختلاف د اختلاف په خاطر يا اختلاف د ځواک په خاطر ته په اسلام کې ځای نه شته که څه هم په اسلام کې د تنظيم يا انجمن جوړول منع نه دی ~

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دين د بلنې، د اسلام د تبليغ د ښوونې او روزنې او نورو ټولنيزو خدمتونو د تر سره كولو له پاره ډلې او ګوندونه جوړول بې له شكه روادي، داسې ګوندونه د هيواد پر مشر د راټوليدو او اتحاد په صورت كې د يوه واحد بدن د مختلفو اعضاو په څيركاركوي ، دا ډول ډلې او ګوندونه د امت ديوالې سره منافي نه دي لكه څنګه چې په فقهي او قانوني مسائلو كې د امت د فقهاو فكرونه او نظريات مختلف دي. ځكه ځنې مسلمانانو په يوه امام ډير اعتماد كړي او ځينې نورو پربل ډير اعتماد كړي ، خو دې فروعي او فقهي اختلافاتو ته ، د وحدت او يووالي منافي نه شو ويلاى ، په دې شرط چې د تعصب او كينې په اساس دغه اجتهادي اختلافات د ډلئيزو شخړو ذريعه ونه ګرځوي په همدې توګه په سياسي او ملي معاملاتو كې هم د غيرى منصوصو احكامو په اړه مختلف سياسي فكرونه او نظريې كيداى شي ، او د هرې نظريې خلك خپل سياسي ګوند جوړولاى شي ، د دې د ممنوعيت له پاره هيڅ دليل نه شته ، دا ډول ګوندونه د ملي ادارو له پاره موزون او پوه نمايندګان كانديدولاى شي ! د لومړي خليفه د ټاكلو په وخت كې د اسلامي امت يوې ډلې يعنې د مهاجرينو له طرفه حضرت ابوبكر صديق رضى الله عنه د حضرت عمرفاروق رضى الله عنه يا حضرت ابوعبيده رضى الله عنه نوم وړاندې كړى وه. او د بلې ډلې يعنې انصارو لخوا حضرت سعد بن عباده رضى الله عنه راوړاندې شوى وه خو اخر دواړه ډلې د حضرت ابوبكر صديق رضى الله عنه په خلافت متفقې شوې ، څرګنده شوه چې مختلفې ډلې مختلف كسان د كانديد په توګه د قوم او ملت مخې ته وړاندې كولاى شي .

سياسي ګوندونو ته دا ضروري ده چې اساسنامې يې د اسلام مطابق وې ، او د هر ګوند د انتظامي [اداري] ، اقتصادي ، او ټولنيزو اصلاحاتو له پاره ځانته بيل منشور جوړولائى شي، او د نورو ډلو څخه مختلفې مادې په خپلې اساسنامه كې ځاى پر ځاى كولاى شي ، خو كه

(c) ketabton.com: The Digital Library

چیری د اسلامی نظام د اصولی ~ قطعی ، او اجماعی احکامو په خلاف کومه ماده د کوم ګوند په اساسنامه یا مرامنامه کې ځای په ځای کړل شوه ، نو بیا داسی ګوندته د کار کولو اجازه نه ورکوله کیږی، په همدی توګه دایو لازمی شرط دی چې د دی ډلو د کار طریقه فساد فی الارض یا افتراق و انتشار پیدا کول نه وی د هغوی مشر به د اسلام د ښوونو مطابق د ملت سیاسی روز نه کوی ، او د هغوی نمایندګان به هم د اسلام په معیار پوره برابر وی. که چیری د ملت سیاسی شعور د پخلنی مرحلی ته ورسیږی نو هغه به پخپله دا اوسنی سیاسی لوبغاړی مسترد کړی .

مرکزی موحد طرز حکومت

دا یوه انتظامی مسئله ده چې د مصالحو مرسلو څخه شمیرل کیږی په شرعی توګه دا هم روا دی چې یو واحد مرکزی حکومت دی وی او هغه دی یوه شوری ولری ، په ټول هیواد کې دی سیاسی یو والی موجود وی . د حکومت یو مشروی، چې د شوری د پریکړو او مشورو په اساس نور مسئولین او منطقوی حکام ټاکې ، او دا هم روا ده چې حکومت فدرالی شکل او جوړښت ولری یعنی هیواد د انتظامی اسانتیاو په خاطر په څو ولایتونو وویشل شی، ولایتی شوراګانی او حکومتونه دی موجوده وی ، چې هغوی ته د هیواد د اساسی قانون په اساس ولایتی ازآدی ورکول شوی وی په همدی ترتیب سره د ولایاتو ترمنځ د معاملاتو د تصفیی او حل له پاره د سنا مجلس او لوړه اداره جوړول هم جائز دی . او دهغی پرته د کار کول او د چارو پر مخ وړل هم روا دی ، د لومړی قاعدی ترمخه وویل شوه چې په مباحاتو کې عرف او رسم ورواج معتبر او مهم دی ، خو د مصلحت مطابق هر هغه نظام چې اهل حل و عقد یې مناسب وګڼی جوړولای شی، په نبوی دور او د خلفائی راشدینو په دوروکې په مختلفو علاقوکې بیل بیل والیان مقرر کړی شوی وه چې د کتاب او سنتو د پولو په داخل کې ورته خپلو خپلو علاقو کې پوره آزادی ورکړل شوی وه، د مرکزی حکومت سره د دی والیانو د عزل کولو اختیارات موجود وه.، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغوی به د کوم معقول علت یاد علاقی د خلکو د شکایت پرته هغوی نه عزل کول . په اوسنی وخت کې د ریاست مسئولیتونه زیات شوی دی نو په دی خاطر که د حکومت طرز مرکزی وی نو ډیره غوره ده ، د ولایتی پارلمانو او ولایتی حکومتونو جوړول د پاکستان د اوسنی حالت ترمخه ضروری معلومیږی[389].

د مجلس شوری

له پاره د مودی ټاکل

د شوری [پارلمان] له پاره د مودی ټاکل نه ممنوع دی او نه لازم ~ بلکه د مباحاتو له مصالحو مرسلو له جملی څخه دی ، په اوسنی وخت کې د پارلمانو نوله پاره د مودی ټاکل یوه معروفه او مروجه طریقه ده چې د امت د مصالحو له پاره گټه وره ده . ځکه چې د نفس د غلبی په اساس په ننی وخت کې د شوری او پارلمان غړو ته د اوږدی مودی پوری اختیارات ورکول د فساد او خرابی سبب گرځی ، کیدای شی چې د پنځوکالو یا لږی ډیری مودی د تجربی څخه څرگند شی چې د شوری د موجوده ارکان غړو پرته ډیر اهل او غوره وگړی نور هم پیدا کیدی شی ځکه په دی موده کې به نوی خلک د ملت مخی ته راشی او خلکو ته به د راتلونکې انتخاب په وخت کې د خپلی رای صحیح استعمال او د اهلو او خلکو د غوره کولو فرصت په لاس ورشی~ د دی عمل په واسطه د خلکو په سیاسی شعور کې پخلنی راځی او د قیادت خلاهم نه را منځ کیږی دا په دی خاطر چې نوی خلکوته د تجربی وخت په لاس ورځی. البته په وار وار یو شخص انتخابول بدی نه لری خو د شوری د غړی د دیانت او صلاحیت د داغدار کیدو په صورت کې د شوری څخه عزل

[389] - لیکوال داکتاب د پاکستان د وضعی مطابق لیکلی دی نو ځکه ئی په بیابیا د خپل مملکت نوم یاد کری مترجم

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیدی شی . خو دا پریکړه باید د کوم داسی قاضی په واسطه وشی چې هغه د شرعی عدالت د قاضی کیدو اهل وی .

دریم اصل

د امام سره بیعت کول

[د حکومت د مشر انتخاب]

د اسلامی سیاست دریم اصل دا دي چې د ریاست مشر یا خلیفه او امیر باید د مسلمانانو معتمد شخص وی . موروثی پادشاهی ، امریت او د یکتا توری په اسلامی نظام کې ځای نه لری. قران کریم اسلامی امت د احکامو د تنفیذاو د دین اقامی مکلف کړی دی او امیرالموءمنین د امت دوکیل په حیث دا فرض سرته رسوی ~ ښکاره ده چې وکیل او نائب ته دا منصب نه په میراث په لاس ورځی او نه ئی په زور لاس ته راوړی شی ، بلکه دا منصب په خپله د موکل د ازادی غوښتنی په اساس تر لاسه کولی شی ، په اسلام کې د مسلمانانو د اعتماد د لاسته راوړو لاره [بیعت الامام] دی ، یعنی د ملت له خوا ځنی د حکمران سره د اطاعت تړون او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

امیر له خوا څخه د خدمت کولو تړون ~ چې همدی ته بیعت یا مبایعه ویل کیږی ، ابن قدامه رحمه الله علیه فرمایی چې [ان من اتفق المسلمون علی امامته و بیعته وجبت معونته [د چا په حکومت چې مسلمانان اتفاق وکړی ا د هغه سره کومک واجب شو] .[390]

، ابن منظور افریقی رحمه الله د بیعت مفهوم په دی ډول بیان کړی دی : عباره عن المعاقده من صاحبه و المعاهده کان کل واحد منها باع ما عنده من صاحبه و اعطی خالصه نفسه و طاعته ودخلیه امره و قد تکرر ذکر هافی الحدیث [بیعت عبارت له دوه طرفه پیمان او تړون څخه دی چې ګویا هریو د دواړو خواو څخه یو په بل خپل هر څه خرڅ کړی دی هغه ته ئی خپل زړه او نفس ورکړی وی او خپله تاج داری او مخصوص امورئی هغه ته ورسپارلی وی د بیعت ذکر په حدیثونو کې په وار وار راغلی دی] .[391]

دغی بیعت ته د خلیفه انتخاب یا د خلیفه اختیار یعنی د خلیفه ټاکل اودهغه غوره کول ویل کیږی په پخواینو وختونوکې انتخاب یا د رای د ښکاره کولو طریقه د لاس ورکول ؤ چې په هغه به حکمران ته د ملت له خوانه د کومک او اطاعت وعده ورکول کیده او د حکمران له خوا به د قران او سنتو د پیروی د عوامو خیر خواهی د عدل د قیام او د حکومت د نورو فرائضو د ښه ادا کولو وعده ورکول کیده د لاس ورکول د همدی دوه اړخیز تړون او کومک او ورور ولی ښکاره او څرګنده نښه وه په اوسنی وخت کې د بیعت شکل د رای ورکولو کاغذ [بیلټ پیپر] دی ، کله چې یو رای ورکونکې خپل ووټ یو چاته ورکوی ~ نو دا دده له طرفه په هغه باندی د اعتماد او د هغی اطاعت نښه ده ، او کله چې انتخاب شوی شخص قسم خوری نو داد هغه له خوا نه د قانون د پابندی او د خپلو فرائضو د ادا کولو پیمان او تړون دی ~ څنګه چې د لاس ورکول اصل

[390] - المغنی ابن قدامه لیکنه 52 مخ 1969 عیسوی کال چاپ
[391]- لسان العرب 8 ټوک 26 مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

مقصد نه دی بلکه اصل مقصد د اعتماد او باور ښکاره کول دی ، نو په همدی توګه د ووټ کاغذ هم په خپل ځای کوم مقصد نه دی چې ثبوت یې د قران او سنتو له لاری ضرور شی. بلکه دا پخپله د اعتماد د ښکاره کولو او یاد اعتماد دلاسته راوړلو ذریعه ده. څرګنده ده چې د مقصد د لاس ته راوړلو له پاره مختلفی ذرائع استعمالیدی شی او همدا راز د عرف او عاداتو د بدلون په صورت کې بدلیدلائی هم شی ، د اوسنی وخت عرف او رواج [پټه رای] او [بیلټ پیپر] دی ، نو له دی امله د همدی طریقه اختیارول په کاردی ، د هیواد د مشر او رئیس ټاکل خو د عمومی انتخاباتو په واسطه هم کیدای شی لکه څنګه چې د صدارتی نظام طریقه ده ، او داسلام د روح سره همدا طریقه ډیر اړخ لږ وی او د هغه [رئیس] انتخاب پارلمان [شوری] هم کولی شی چې د مسلمانانو لخوا معتمده وی. لکه څنګه چې د پارلمانی نظام معروفه طریقه ده ، څرنګه چې مجلس شوری [پارلمان] د قوم اعتمادی اداره وی، نو له دی امله د هغوی پریکړه هم د ټول قوم پریکړه وی، صدارتی نظام او پارلمانی نظام دواړه د مرسله مصالحو له جملی څخه دی . اوشرعاً دواړه روا دی ، اهل حل و عقد د همدی دواړو نظامونو څخه د ملی او بین المللی حالاتو او شرائطو د غوښتنی سره سم یو نظام اختیار وی ، ځکه چې دا یوه انتظامی مسئله ده ~ په هر صورت د بیعت له لاری د خلیفه ټاکل یعنی د مشر ټاکل او باوری کیدل د اسلامی سیاست یو اساسی اصل دی . چې د ملوکیت او خلافت تر منځ بیلونکې بنیادی اصل همدا دی .

د بیعت او انتخاب د لازمیدو د لایل

ا - د دوهم اصل یعنی شوری په څیړنه کې چې کوم قرآنی آیات او نبوی احادیث ذکر شو د هر غیری منصوصی مسئلی سره اړیکې لری او د هیواد د مشر ټاکل هم غیر منصوص مسئله ده ، او هغه د " امرهم شوری بینهم " د عام حکم او قانون لاندی راځی ، او د ایت صحیح مفهوم همدا

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی ، چې د مسلمانانو خلیفه به هم منتخب وی او دهغه د دولت ټول نظام به هم شورائی وی او په ذاتی رای به ولاړ نه وی.

2 - د حضرت عایشی رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل: ماغوښتل چې ابوبکر او د هغی زوی را وغواړم او یوه وصیت نامه ولیکم ، ځکه چې ماته داویره ده چې خلک به خبری کوی او خواهش به کوی، بیا ما فکر وکړ چې الله جل جلاله او مسلمانان به نور خلک منع کړی [392].

د صحیح مسلم په روایت کې صراحت شوی دی چې هغه د خلافت په هکله د وصیت نامی د لیکلو اراده کړی وه. نو څرګنده شوه چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم په نظر کې تر ټولو اهل حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه وه ، همدا علت وه چې د وفات کیدود مرض په وخت کې ئی هغه د لمانخه امام ټاکلی وه . خود وصیت نامی او ولیعهد کولو اراده ئی ځکه پریښوده چې د شوری په واسطه چې د خلیفه ټاکل یو سنت جوړ شی ، هغه په دی باور وه، چې مسلمانان به د اصلح د انتخاب د توفیق څخه نه بی برخه کیږی .

3 - په 23 هجری قمری کال کې چې حضرت عمر رضی الله تعالی عنه د اخری حج نه بیرته مدینی ته راستون شونو په خپله لومړی خطبه کې ئی خلکو ته وویل : چا چې د مسلمانانو د مشوری پرته د چا سره بیعت کړی وی [هغه ئی خپل مشر ټاکلی وی] نو د هغی تابعداری دی ونه کړی شی دا ویره ده چې دا دواړه به قتل کړل شی [393].

4 - حضرت عمر رضی الله تعالی عنه فرمایلی دی چې : من تامر منکم من غیر مشوره من المسلمین فاقتلوه [څوک چې د مسلمانانو د مشوری پرته امیر شو نو هغه قتل کړی] [394].

392- صحیح بخاری کتاب المرضی 2 ټوک 846 مخ کتاب الاحکام 2 ټوک 1072 مخ

393 - صحیح بخاری المحارین لومړی ټوک 1002 مخ باب رجم الجلی

394 - المنصف عبدالرزاق 5 ټوک 481 مخ 1972 عیسوی کال بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

5 - په یو بل روایت کې د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه وینا داسی را نقل شوی چې : چاچې د مسلمانانو د شوری پرته چاته د حکومت د منلو بلنه ورکړه نو دا بلنه او دا حکومت حلال نه دی [395].

6 - د حضرت علی رضی الله تعالی عنه څخه روایت شوی دی چې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم فرمایلی دی : که چیری ما د چا د مشوری پرته خپل خلیفه ټاکلی نو د ام عبد زوی ابن مسعود رضی الله تعالی عنه به می خپل خلیفه ټاکلی وایی [396].

د دی حدیث څخه دامعلومیږی چې د مسلمانانو د مشوری پرته یوڅوک خپل ولیعهد ټاکل د رسول الله صلی‌الله علیه وسلم په نظر غوره کارنه وه.

7 - رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې په شپږ ډوله خلکو زه هم لعنت وایم او الله جل جلاله پری هم لعنت رالیږلی دی د هغوی څخه یو سړی هغه دی چې په زور په حکومت قبضه وی [397].

8 - حضرت علی رضی الله تعالی عنه د جمل په جنګ کې فرمایلی وهچې رسول الله صلی‌الله علیه وسلم مونږ ته د خلافت په هکله کوم وصیت نه وه پری ایښی ، بلکه د دی پریکړه مونږه په خپله خوښه کړی وه،ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه چې خلیفه شو نو هغه هم خلک په دین کلک کړه او په خپله هم په دین کلک ولاړه وه. بیانو حضرت عمر رضی الله تعالی عنه خلیفه کړی شو نو هغه هم خلک په دین کلک وساتل او په خپله هم په دین کلک ولاړ وه . ان تر دی پوری چې خلکو خپلی غاړه و غزولی او په ارام سره شو [398].

---

[395] - فتح الباری 15 ټوک 140مخ

[396] - مسند احمد ټوک 95 د مجمع الزوائد الخلافه 5 ټوک 445.

[397] - مشکوه باب الا یمان بالقدر.

[398] - مجمع الزوائد کتاب الخلافه 5 ټوک 975 و کنز العمال 5 ټوک 655.

(c) ketabton.com: The Digital Library

9- ابو موسی اشعری رضی الله عنه فرمائی چې : أن الاماره ما او تمر فيها و ان الملک ما غلب عليه با السيف [امارت [اسلامی حکومت] هغه دی چې په مشوره جوړ شوی وی او بادشاهت هغه چې د توری په توری زور ئی لاس ته راوړی وی [399] .

10 - د مدينی حاکم مروان بن الحکم د يزيد بن معاويه صفت د مدينی د مسجد په منبر د دی له پاره شروع کړ چې خلک ورسره بيعت وکړی نو عبدالرحمن بي ابی بکر رضی الله عنه څه خبره وکړه د اسماعيل په روايت کې راغلی دی چې عبدالرحمن وويلی : ماهی الاهر قليه سنه هرقل و قيصر و لابن المنذر اجئتم بها قليه تبايعون ابناء کم [دا خو د هر قل او قيصر لاره ده ، تاسو د حکومت څخه قيصريت جوړ کړی دی چې د خپلو زامنو له پاره به ئی بيعت اخلی[400] .

11 - ذو الکلاع او ذو عمر د يمن د تجربه لرونکو حکمرانانو څخه وه کله چې رسول الله صلی الله عليه وسلم جرير بن عبدالله البجلی رضی الله عنه يمن واستاوه نو دا دواړه مسلمانان شوخو يو ورځ ذوعمر حضرت جرير رضی الله عنه ته په خطاب کې وويل [ستا پرما ډير احسان دی چې ستا د نبی په اساس ماته د ايمان دولت په برخه شو" زه تاته يو ضروری خبره ښايم او هغه داده چې د عربو حالت به تر هغه پوری صحيح وی ترڅو چې د هغوی حکومت د مشوری په اساس جوړيږی خو کله چې دا حکومت د توری په زور جوړ شی نو بيا به ستاسی حکمران پادشاه وی چې د نورو پادشاهانو په څير به په رښتيا خبره په غصه کيږی او ناراضه کيږی او په چاپلوسی باندی به ډير خوشحاليږی [401].

---

[399] - طبقات ابن سعد 4 ټوک 113مخ

[400] - صحيح بخاری کتاب التفسير 2 ټوک 715 مخ سورت الاحقاف - فتح الباری 10 ټوک 197 ~198 مخونه

[401] - بخاری المغازی 2 ټوک 625 مخ - فتح الباری 2 ټوک 138 باب ذهاب جرير الی المين

(c) ketabton.com: The Digital Library

د بیعت او د خلیفه د ټاکلو په هکله د فقهاو وینااوی

د پورته ذکر شوو احادیثو څخه دا په ډاګه کیږی چې په اسلام کې د خلیفه د ټاکلو طریقه بیعت او انتخاب دی او انتخابی خلافت د اسلامی سیاست یو نه تغیر کونکې اصل دی ،د همدی دلیل په رڼا کې د اسلام فقهاو رحمه الله علیهم هم د دی اصل ذکر په خپلو خپلو کتابونو کې کړی دی.

ا- امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله علیه د عباسی خلیفه په وړاندی دیوه سوال په ځواب کې فرمایلی وه چې : ستا په خلافت باندی د فتوی د خاوندانو د دوه خلکو اجتماع هم نه ده شوی حال دا چې خلافت د مسلمانانو د اجتماع او مشوری په اساس جوړیږی [402].

2 - شیخ عبدالقاهر بغدادی رحمه الله چې په 429 هجری کال کې مړ شوی د جمهورو اهل سنتو مسلک په دی توګه بیان کړی دی : ان طریقه ثبوتها الاختیار من الامه باجتهاد اهل الا جتهاد منهم و اختیارهم من یصلح لها [د خلیفه د ټاکلو لاره دا ده چې امت هغه انتخاب کړ و د امت د اجتهاد خاوندان له تحقیق او اجتهاد په اساس هغه څوک وټاکې چې دی د منصب اهمیت او صلاحیت ولری] [403].

د [اهل اجتهاد] څخه مقصد د پوهی او د رای خاوندان دی یعنی اهل حل و عقد او د قوم مسئول نمایندګان.

3- امام ابو الحسن ماوردی بغدادی رحمه الله علیه چې په 450 هجری قمری کال مړ شوی دی د خلیفه د انتخاب او ټاکلو د بیان په هکله ځانګړی فصل جوړ داښوولی ده " باختیار اهل حل والعقد " یعنی اهل حل

---

[402] - مناقب الامام الاعظم دکردری لیکنه 2 ټوک 15 مخ په حواله د خلافت او ملوکیت د مولانا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه

[403] - اصول دین 279 مخ پاکسنان لاهور چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

و عقد [د ملت نمایندګان] چې ځوک خوښ کړی هغه به د خلافت منصب په غاړه اخلی.

په بله صفحه کې د انتخاب د طریقی و ضاحت ئی په ځانګړی فصل کې په دی تو ګه کړی دی ، کله چې اهل حل و عقد په یوه ځای کې راټول شی ، نو د خلافت د منصب له پاره دی د موزونو خلکو پلټنه وکړی ، هر چا کې د خلیفه د جوړیدو د اهلیت د شرائط موجود وی. نو د بیعت له پاره همغه ته ترجیح ورکوله کیږی، یعنی هغه ځوک چې په فضیلت او د شرائطو د اهلیت په لحاظ په ټولو غوره وی. او د هغه د اطاعت له پاره خلک ډیر ژر اماده کیږی [مشهور وی] د داسی شخص سره په بیعت کولو کې ځنډنه دی په کار ، اهل حل و عقد د انتخاب څخه وروسته د خلافت منصب د داسی سړی ترمخ وړاندی کوی چې هغه ئی غوره کړی وی خو که چیری هغه د دی منصب د قبلولو څخه انکار وکړ نوبیا به هغی پسی اهل منتخبوی [404].

4 - قاضی ابویعلی حنبلی رحمه الله علیه چې په 458 هجری قمری کال مړ شوی دی فرمائی چې : فلا تنعقد الابجمهور اهل الحل و العقد قال احمد رحمه الله علیه الامام الذی یجتمع قول الحل و العقد علیه کلهم یقول هذا امام و ظاهر هذا انها تنعقد بجماعتهم [د خلافت او امامت انتخاب دملت د نمایندګانو د اکثریت لخوا کیږی امام احمد رحمه الله علیه فرمایلی دی چې په چا چې اهل حل و عقد متفق شی نو همغه به امام او حکمران وی نو د دی څخه دا معلومیږی چې د خلافت جوړیده دملت د نمایندګانو د اجتماعی پریکړی په واسطه کیږی] [405].

5 - قاضی فضل الله توریشتی رحمه الله علیه حنفی په خپل کتاب المعتمد فی المعتقد کې لیکې کوم چې په 620 هجری قمری کال کې چاپ شوی وه :

---

[404] - الاحکام السلطانیه د ماوردی لیکنه 706 مخ 1973 عیسوی کال چاپ

[405] - الاحکام السلطانیه د ابی یعلی لیکنه 23 مخ 1960 عیسوی کال چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چې40 کسه د رای ، مشوری ، بصیرت او دیانت خاوندان ، په داسې یو سړی په متفقه توګه د حکمران په صنعت وټاکې چې ددی منصب اهلیت ولری. او د دی څلویښتو کسانو څخه لږ تر لږ داسې دینی عالم وی چې د قاضی کیدو اهل وی ~ نو د دی سړی حکومت جوړیدای شی او په مسلمانانو ئی اطاعت واجیږی [406].

6 – ابن الهمام حنفی چې په 681 هجری قمری کال کې مړ شوی دی فرمایی چې : د خلیفه ټاکل د علماء، د رائی د خاوندانو او په معاملاتو پوه د یو ټولګی د بیعت سره کیږی خو د دی له پاره کوم خاص شمیر ضروری نه دی [407].

ځینی کتابونوکې د اهل سنت د ائمو او ځینی علماو دا وینا هم رانقل کړی ده چې د پنځه یا دری کسو بیعت هم کافی دی بلکه د دی مفهوم دادی چې که چیری څوکسو بیعت کړی وی [ووټ ئی ورکړی وی] او پاتی خلکو مخالفت و نه کړ نو سکوت او چپوالی او د مخالفت نه کول د دوی له خوا څخه بیعت ګڼل کیږی .

ابن حجر رحمه الله علیه د الماور دی څخه را نقل کړی دی چې د ټولو اهل حل و عقد بیعت اخستل ضروری نه دی په خپله د مخالفت نه کول کافی ګڼل کیږی [408].

ابن قدامه حنبلی رحمه الله علیه چې620 هجری قمری کال وفات شوی ، امام قرطبی رحمه الله علیه چې671 هجری قمری کال وفات شوی ، شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله علیه چې728 هجری قمری کال وفات شوی حافظ عماد الدین بن کثیر رحمه الله علیه چې774 هجری قمری کال وفات شوی ، ابن خلدون رحمه الله علیه چې 808 هجری قمری کال وفات شوی ، او شاه ولی الله رحمه الله علیه چې1176 هجری قمری کال وفات

[406] المعتمد هندی نسخه د امامت بحث 176مخ
[407] - فتح الباری المغازی غزوه خیبر
[408] - فتح الباری المغازی غزوه خیبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی کې هم همدا ډول لیکلی دی چې خلافت د اهل حل و عقد [یعنی د ملت د نمایندګانو] د بیعت پرته نه شی جوړیدلای[409] .

د راشدینو خلفاو رضی الله عنهم سره بیعت

د ابو بکر صدیق رضی الله عنه سره بیعت :

د بنو ساعده د چوتری د انتخاباتی غونډی راپور او د ابوبکر صدیق رضی الله عنه د بیعت تفصیلات تاریخ طبری ، الکامل د ابن اثیر ، طبقات ابن سعد ، البدایه د ابن کثیر رحمه الله علیهم کې بیان شوی دی ، چې ما د دی کتابونو پوره مطالعه کړی ده. خود تاریخ او مغازی په کتابونو کې صحیح او ضعیف دواړه ډوله روایات راغلی دی. نو له دی امله می دا کوښښ وکړ چې د احادیثو د مشهورو او مستندو کتابونو روایت رانقل کړم ، په دی هکله د صحیح بخاری د روایاتو لنډیز په دی توګه دی .

د بنو ساعده په چوتری کې د انصارو او مهاجرینو ترمنځ د خلیفه د ټاکلو له پاره په ډیره ازاده توګه بحث وشو، خود حضرت عمر رضی الله تعالی عنه د پیشنهاد په اساس د مدینی خلکو [چې په هغی وخت کې یې عملاً د ټول قوم د معتمدو او باوری نمایندګانو حیثیت درلوده] په

409 - المغنی لابن قدامه 8 ټوک 526 مخ 1969عیسوی کال د مصر چاپ - تفسیر قرطبی لومړی ټوک 268مخ د البقره سورت - منهاج السنه د ابن تمیمه لیکنه 1ټوک 140 مخ 1321 هجری قمری کال د مصر چاپ - تفسیر ابن کثیر 1 ټوک 125 مخ د البقره سورت - مقدمه ابن خلدون 152 مخ - ازاله الخفاء د شاه ولی الله رحمه الله علیه لیکنه لومړی ټوک لومړی فصل 1976 عیسوی کال لاهور چاپ - جامع الاصول د ابن الاثیر چی606 هجری قمری کال کې مړ شوی لیکنه 4 ټوک 101 مخ ان البیعه حقها ان تقع صادره عن المشوره و الاتفاق

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله خوښه او رضا ابوبکرصديق رضی‌الله تعالی عنه غوره او د هغه په لاس ئی بيعت وکړ " فبايعه الناس "[410]

په بل ځای کې داکلمات داسی راغلی دی: وبايعه المهاجرون ثم بايعه الانصار[مهاجرينو د حضرت ابوبکر رضی الله تعالی عنه سره اول بيعت وکړ او بيا ور سره انصارو بيعت وکړ] [411].

دا خاص بيعت وه چې د مرکز ټولو مسلمانانو په کې ګډون ونه شو کړای خو په دوهمه ورځ په نبوی مسجد کې عمومی بيعت وشو او په هغی کې ټولو مسلمانانو ګډون وکړ" فبايعه الناس عامه " [412].

د حضرت ابوبکرصديق رضی الله تعالی عنه سره د بيعت تفصيلات په مسند احمد رحمه الله عليه ~ منصف عبدالرزاق او مجمع الزوائد کې هم رانقل شوی دی ، په دی کتابونو کې هم همدا خبره راغلی ده چې د مدينی انصارو او مهاجرينو ټولو د هغه سره بيعت کړی وه [413].

د سعد بن عباده رضی الله تعالی عنه په هکله په تاريخ طبری کې دوه روايتونه راغلی دی : لومړی دا چې هغه هم د حضرت ابوبکر رضی الله تعالی عنه سره بيعت کړی وه او دوهم داچې هغه د خپل مرګ تروختته پوری بيعت ونه کړ [414].

دا روايت ډير مشهور دی ، خو حضرت سعد بن عباده رضی الله عنه کوم مخالف قدم پورته نه کړ ښکاره ده چې د غالب اکثريت درايو د اتفاق

[410] - صحيح بخاری المناقب 1 ټوک 518 مخ 1961 عيسوی کال اصح المطابع مطبعی کراچی پاکستان چاپ

[411]- بخاری المعاربين 2 ټوک 1010 باب رجم الجنلی

[412] - بخاری الاحکام باب الاستخلاف 2 ټوک 1072 مخ - جامع لاصول 4 ټوک 102مخ 1970 عيسوی کال چاپ

[413] - مسند احمد 1 ټوک 55 مخ بيروت چاپ - منصف عبدالرزاق 5 ټوک 439 مخ 1972 عيسوی کال د بيروت چاپ - مجمع الزوائد 5 ټوک 182 ~ 183 مخونه 1967عيسوی کال د بيروت چاپ

[414] - تاريخ طبری 3 ټوک 21مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځخه وروسته د هغه چپوالی او د بیعت نه کول کوم قانونی حیثیت نه درلود، د حضرت علی رضی الله عنه په هکله ابن حجر رحمه الله علیه د صحیح ابن حبان په حواله د ابوسعید خدری رضی الله عنه روایت رانقل کړی دی چې : ان علیاً بایع ابابکر فی اول الامر " حضرت علی رضی الله عنه د حضرت ابوبکر رضی الله تعالی عنه سره د ټولو لومړی بیعت کړی وه. خو د بخاری په یوه روایت کې راغلی دی چې د حضرت فاطمی رضی‌الله عنها د وفات تروختته پوری [پوره شپږ میاشتی] هغه عملاً او ښکاره بیعت نه وه کړی خو کوم مخالفانه اقدام ئی هم ونه کړکیدای شی چې د هغه لومړی بیعت مشهور شوی نه وی او د خلکو د غلط فهمیو د لری کولو په خاطر ئی دوباره په نبوی مسجد کې بیعت کړی وی ترڅو عام خلک هم پری وپوهیږی [415].

د صحیح مسلم او صحیح بخاری د روایتونو لنډیز په دی توګه دی : تر هغه وخته پوری چې حضرت فاطمه رضی الله عنها ژوندی وه نو خلکو به د حضرت علی رضی الله عنه ډیر فکرساته ، خود حضرت فاطمه رضی الله عنها د وفات ځخه وروسته حضرت علی رضی الله عنه ولیدل چې د خلکو توجه هغه طرف ته کمیږی نوهماغه وه چې د ابوبکر رضی الله عنه سره ئی د مصالحت او بیعت کولو پریکړه وکړه او حضرت ابوبکر رضی الله عنه ته ئی خبر ولیږه چې ته یوازی زمونږ کورته تشریف راوړه ، ابوبکر رضی الله عنه تشریف ورور، د صحیح مسلم روایت دی چې حضرت علی رضی الله عنه بنو هاشم را ټول کړی وه حضرت علی رضی الله تعالی عنه سوګند یاد کړ او وئی ویل چې قسم په الله جل جلاله مونږ ستا په فضیلت پوهیږو او مونږ له تا سره څه کینه نه کوو تاسی په خلافت کې مختار یاست ، حال داچې په مشوره کې مونږ هم باید برخی لرودای ، حضرت ابوبکر رضی الله عنه ځواب ورکړ وی ویل : چې د رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلوانو سره نیک سلوک کول زه په خپلو خپلوانو مقدم

[415]- فتح الباری 9 ټوک 36 مخ الغازی غزوه خیبر

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمیرم ، حضرت علی رضی الله عنه ورته وفرمایل چې زه د زوال څخه وروسته له تا سره بیعت کوم، د ماسپښین د لمانځه وروسته لومړی حضرت ابوبکر رضی الله عنه په ممبر وخوت او د حضرت علی رضی الله عنه تعریف ئی وکړ او د بیعت د ځنډیدو چې کوم علت هغه ویلی وه هغه ئی توضیح کړ [د اهل بیت د مشوری پرته د خلافت مسئولیت په غاړه اخستل] بیا حضرت علی رضی الله عنه د شهادت کلیمه ولوسته ، بیائی د ابوبکر صدیق رضی الله عنه فضیلت بیان کړ او وئی فرمایل چې زمونږ د مشوری پرته د خلافت پریکړه شوی وه . په دی اساس مونږ په خپل زړه کې لږ غمجن شوی غوندی وه- د مسلم شریف په روایت کې راغلی چې بیا راپورته شو او د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه سره ئی بیعت وکړ[416] .

د حضرت ابوبکر رضی الله عنه لومړی وینا:

په الله جل جلاله سوګند یادوم چې زه له تاسی څخه غوره او بهترنه یم ، او نه د خلافت له پاره زه خپل ځان له تاسی بهتر ګڼم ، زما خواهش وه چې ستاسی څخه کوم یو دا مسئولیت په غاړه واخلی تاسو به دا امید لری چې زه به د رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنتو مطابق عمل وکړم ~ رسول الله صلی الله علیه وسلم معصوم او پاک وه او د هغه سره ملا ئکې موجودی وی ، خو زما سره شیطان هم دی چې زما د صحیح لاری څخه دبی لاری کولو کوښښ کوی په دی اساس تاسی ټول خلک به زما محاسبه کوی : ان استقمت فاعینونی وان زغت فقومونی [که چیری زه په نیغه لار روان وم نوما سره کومک وکړی او که چیری زه بې لاری شوم نو بیا ما نیغی لاری ته راواړوی] .

په یوبل روایت کې دا وینا په دی توګه رانقل شوی ده :

---

416 - صحیح بخاری المغازی غزوه خیبر2 ټوک 609 مخ صحیح مسلم الجهاد باب قول النبی صلی الله علیه وسلم لا نوث – جامع الاصول 4 ټوک 104 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ای خلکو ! زه ستاسی خلیفه جوړکړای شوی یم حال دا چې زه ستاسی څخه بهتر نه یم ، که چیری زه صحیح کارونه کوم نو زما سره کومک وکړی او که چیری غلطی را څخه وشوه نو ما ته نیغه لاره وښایاست ، رښتیا ویل امانت دی او درواغ ویل خیانت دی ، ستاسی کمزوری او ضعیفه شخص به زما په وړاندی قوی او طاقت وروی ، ترهغه پوری چې زه هغه ته حق ونه سپارم او ستاسی طاقت لرونکې او قوی شخص به دلته کمزوری او ضعیفه وی تر هغه پوری چې زه د هغه څخه د مظلوم حق وانه خلم ، هغه قوم چې د خدای په لاره کې جهاد پریږ دی نو الله تعالی هغه په فقر او ذلت اخته کړی او په کوم ملت کې چې بی حیائی وده وکړی او ډیره شی ، نو الله تعالی په هغوی غمونه او مصیبتونه رانازلوی ، تر هغه پوری زما اطاعت کوی ترڅو پوری چې زه د الله جل جلاله او د هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم اطاعت کوم ، خو کله چې ما د هغو نافرمانی وکړه نو بیا په تاسو زما اطاعت واجب نه دی ، پورته شی لمونځ وکړی چې الله جل جلاله په تاسی خپل رحم وکړی [417].

د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه سره بیعت

حضرت ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه د خپل وفات په مرض کې د حضرت عبدالرحمان بن عوف ، عثمان بن عفان ، سعید بن زید ، سید بن حضیر رضی الله عنهم او نورو مهاجرینو او انصارو رضی الله عنهم څخه د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه په هکله مشوره وغوښته ، د مشوری او د دی لویو صحابه کرامو رضی الله عنهم درای د معلومولو وروسته ئی حضرت عثمان رضی الله عنه ته ویل چې د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه په باره کې زما وصیت ولیکه هغه ولیکه او مهرئی پری ولګاوه او بیا بیرون ولاړ او د خلکو [اهل حل وعقد] څخه ئی پوښتنه وکړه

417 - المصنف د عبدالرزاق لیکنه 11 ټوک 336 مخ – مجمع الزوایـد 5 ټوک 183 مخ - طبقات ابن سعد 3 ټوک 212 مخ – تاریخ طبری 3 ټوک 203 مخ - البدایـه 5 ټوک 248 مخ – کنزالعمال 5 ټوک 601 مخ د 1979 عیسوی کال بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

: اتبایعون لمن فی هذا الکتاب فقالوا نعم فاقروا بذلک ورضوا وبایعوا [ایا تاسی د هغه شخص سره بیعت کوی چې نوم ئی په دی خط کې لیکلی دی ؟ ټولو وویل هو - هغه وه چې ټولو د حضرت ابوبکر رضی الله عنه پیشنهاد ومانه ، راضی او مطمئن شو او د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه سره ئی بیعت وکړ[418]] .

ابن جریر رحمه الله علیه او ابن الاثیر رحمه الله علیه د ابوالتفسیرڅخه رانقل کړی دی چې حضرت ابوبکر رضی الله عنه د خپل ځای څخه ښکته شو او په خپله ئی د خلکو څخه وپوښتل چې :اتر ضون بمن استخلف علیکم [ایا تاسی په هغه چاراضی یاست چې زه ئی خپل خلیفه ګرځوم] ، په الله زما سوګند چې ما په دی هکله په خپل غور او فکرکې څه کمی نه دی کړی او خپل کوم خپلوان نه ، بلکه عمرفاروق رضی‌الله عنه می خلیفه ټاکلی دی ، خلکو وویل : سمعنا واطعنا [مونږ یی اورو او اطاعت ئی کوو] .

ابوبکر صدیق رضی الله عنه د خپل وصیت لیک د لیکو ترمخه د مهاجرینو او انصارو رضی الله عنهم د ممتازو او باوری نماینده ګانو رای لاس ته راوړی وی ، او بیائی د هغوی د رای مطابق وصیت لیک ولیکه ~ او د مدینی د عامو خلکو څخه یې پوښتنه وکړه،او خلکو په خپلی ازآدی خوښی سره د حضرت عمر رضی الله عنه سره بیعت وکړ او وروسته له هغی د فاروق خلافت ته قانونی حیثیت حاصل شو، د ابوبکر صدیق رضی الله عنه وصیت په اصل کې یووړاندیز وه چې هغه خلکو مسترد کولائی هم شو . خو مسلمانانو هغه قبول کړ[419].

ابن الاثیر مجدالدین جزری رحمه الله علیه چې606 په هجری قمری کال کې مړ شوی په جامع الاصول فی احادیث الرسول کې یو بل روایت

[418] - طبقات ابن سعد 3 ټوک 199 مخ - منتخب کنزالعمال په حایشه د مسند احمد 2 ټوک 177 مخ

[419] - طبری 4 ټوک 51 مخ – الکامل 2 ټوک 426 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

رانقل کړی دی چې وایی : د ابوبکر رضی الله تعالی عنه د تدفین څخه وروسته حضرت عمر رضی الله عنه خلکو ته وویل چې زه تاسی ته د خپل ځان په هکله داسی کومه خبره نه شم کولای چې تاسوته د پخوا څخه معلومه نه وی زه یوازی عمر یم او په تاسی د حکومت کولو هیڅ حرص نه لرم. خو دا امانت دکوم نا اهل په غیږکې هم نه شم وراچولی. خو هغه څوک چې د مسلمانانو د قوت باعث وی هغه د دی منصب ډیر حق داره دی [420].

تاسی بیا هم غور وکړی او کوم بل کس ددی کار له پاره وټاکې خو خلکو دوهم ځل بیا همدی غوره کړ.

د حضرت عمر فاروق رضی الله عنه لومړی وینا :

د عربو مثال لکه د پیزاون تړلی اوبښ دی چې د خپل قا ئد مشر پسی وروسته روان وی نو مشرته ئی غور کول په کار دی چې هغه دوی چیرته وړی ؟ پاتی شوم زه د کعبی په رب می دی سوگند وی چې زه به دا خلک په نیغه لاره روان کړم [421].

ابن سعد رحمه الله علیه د ابوبکر رضی الله تعالی عنه د تدفین څخه وروسته په همغه ځای کې د شوی وینا متن داسی رانقلوی : د حمد اوثنا وروسته زه ستاسی له پاره امتحان یم ،او تاسی زما له پاره امتحان یاست زه تیرو دوه ملگرو د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم ابوبکر رضی الله عنه نه وروسته خلیفه شوی یم - هغه خلک چې د مرکز څخه لری دی زه په هغوی پوه ، دیانت دار او قوی امیران ټاکم ، هغه څوک چې نیکې کوی مونږ د هغوی سره احسان کوو او هغه خلک چې د جرائمو ارتکاب وکړی

---

[420]- جامع الاصول 4 ټوک 109 مخ کتاب الخلافه ولااماره الباب الثانی فی ذکر الخلفاء الراشدین بیعتهم

[421]- طبری 4 ټوک 51 مخ - الکامل 2 ټوک 427 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغو ته به سزا ورکوم الله جل جلاله دی ما ته او تاسی ټولو ته ښښنه و کړی[422] .

د حضرت عثمان رضی الله عنه سره بيعت :

د زخمی کيدو وروسته حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنه وويل : زما په نظر د هغو شپږو کسانو څخه ډيربل هيڅوک اهل او موزون نه شته ، د چا څخه چې رسول الله صلی الله عليه وسلم د وفات ترنيټې پورې خوشحاله وه يعنی حضرت عمر حضرت عثمان حضرت زبير حضرت طلحه حضرت سعد او حضرت عبدالرحمن رضی الله عنهم په مشوره کې زما زوی عبدالله هم شريکولای شی خو هغه په خلافت کې هيڅ حق نلری [ترڅو چې د دی په اساس خلافت موروثی ونه ګرځی] که چيری سعد بن ابی قاص رضی الله عنه ته خلافت ورپه لاس شی نو ډيره به ښه وی‌او که نه نو بل هرڅوک چې خليفه شونوورته په کاردی چې د هغه کومک ترلاسه کړی...د دی نه وروسته ئی راتلونکې خليفه ته د مهاجرينو او انصاور رضی الله تعالی عنهم ، کليوالو خلکو او غير مسلمانو ډلو سره د حسن سلوک وصيت وکړ دغه شپږ رکنی انتخابی هيئت د خليفه د وړانديز اختيار عبدالرحمن بن عوف رضی الله تعالی عنه ته ور په غاړه کړ [هغه ئی د انتخاب ناظم وټاکه] هغه د مدينی د خلکو سره اوږ دی مشوری وکړی . د بخاری شريف په کتاب الاحکام کې راغلی دی چې خلک تردری ورځو پوری د عبدالرحمن رضی الله تعالی عنه کورته د خپلو رايو د ښکاره کولو په خاطر راتلل، د رای ګيری وروسته د حضرت عثمان او حضرت علی رضی الله تعالی عنهما د د واړو څخه د قرآن او سنتو د تابعداری وعده واخسته او وی ويل چې د مدينی وګړی عثمان رضی الله عنه خوښوی ~ نو په دی خاطر د هغه سره بيعت وکړی ، هماغه وه چې حضرت علی رضی الله عنه او د مدينی ټولو خلکو د هغه سره بيعت وکړ " فبايعه علی رضی الله عنه وولج اهل الدار فبايعوه " .

422- طبقات ابن سعد 2 ټوک 427 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د صحیح بخاری په کتاب الاحکام کې د حضرت عبدالرحمن رضی الله عنه وینا را نقل شوی ده :فلم ارهم یعدلوا بعثمان رضی الله عنه ... فبایعه عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه و بایعه الناس و المهاجرون و الانصار و امراء الاخبار و المسلمون [ما ولیدل چې خلک د حضرت عثمان رضی الله عنه سره هیڅوک نه برابروی او د خلافت له پاره د هغه څخه زیات اهل بل څوک نه ګڼی ...عبدالرحمان بن عوف د حضرت عثمان رضی الله عنهما سره بیعت وکړ عامو خلکو او مهاجرینو رضی الله عنهم ورسره بیعت وکړ او عسکری مشرانو [چې په هغی وخت کې د حج د پاره راغلی وه] هم ورسره بیعت وکړ[423].

د حضرت عثمان رضىالله عنه لومړی وینا :

د حمد او ثنا څخه وروسته په ما د خلافت بار اچول شوی دی او ما دا بار پورته کړی دی، زه د سنتو پیروی کوونکې یم او د بدعاتو د منځه وړونکې یم ښه پوه شی چې د قرآن او سنتو د پیروی څخه وروسته زه د دری اصولو پابند یم :

لومړی دا چې د ابوبکر صدیق رضی الله عنه او عمر فاروق رضی الله عنه پیروی به کوم او د هغوی د پریکړی پابند به یم په دی شرط چې تاسی پری اتفاق کړی وی .

دوهم دا چې په کومه موضوع کې چې ستاسی د اجتماعی مشوری په اساس کومه پریکړه و نه شی نو د هغی د پاره به زه د ښه او نیکو خلکو سنت اختیار وم .

دریم دا چې زه به په تاسی لاس پورته نه کړم مګر هغه سزا چې تاسی یې وړ وګرځی .

423- بخاری المناقب ټوک 523 ~ 525 الاحکام 2 ټوک 1070 - جامع الاصول 4 ټوک 124 ~ 128مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښه پوه شی ! چې دا وینا د خلکو له پاره ښایسته او غوره جوړه کړل شوی ده تاسی د دی په لور مه ښکته کیږی او نه پری اعتماد وکړی ځکه دا د اعتماد وړ شی نه دی .

پوه شی ! چې دا وینا تاسی نه پریږی تر هغو چې تاسی یې په خپله پری نه ږدی [424].

د علی بن ابی طالب رضی الله عنه سره بیعت :

حضرت عثمان رضی‌الله عنه د شهادت څخه وروسته د رسول الله صلی الله علیه وسلم اصحابو رضی الله عنهم د حضرت علی رضی‌الله عنه څخه وغوښتل چې د خلافت مسئولیت په غاړه واخلی ، هغه وویل چې ما ته د وزیر په حیث پاته کیدل ډیر غوره دی ، خلکو ورته وویل چې مونږ ستا سره بیعت کوو ، په دی خبره حضرت علی رضی‌الله عنه ورته وفرمایل چې زما سره بیعت به په جومات کې وی او په پټه به نه وی او د مسلمانانو د ازآدی رای پرته به مکمل نه شی، کله چې هغه جومات ته تشریف یوړ نو مهاجرینو او انصارورضی‌الله عنهم او عامو خلکو په اتفاق سره ورسره بیعت وکړه .

د علی بن ابی طالب رضی الله عنه لومړی وینا :

الله جل جلاله د هدایت او لارښوونی کتاب رانازل کړی چې په هغه کې یې نیکې او بدی بیان کړیدی نیک کارونه کوی او له بدو کارونو څخه ځان وژغوری او د فرائضو پابندی کوی، الله جل جلاله د ځو شیانو حرمت بیان کړی دی چې نامعلوم نه دی خو هغه په ټولو حرمتونو د مسلمان حرمت بیان کړی دی چې نامعلوم نه دی خو هغه په ټولو حرمتونو د مسلمان حرمت ته فضلیت ورکړی دی او مسلمانانو ته یې د اخلاص او یووالی په اساس قوت وربخښلی دی مسلمان هغه دي چې د هغه د ژبی او

- تاریخ طبری 5 ټوک 149 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لاس د ضرر څخه خلک خلاص وی د حق پرته کوم مسلمان ته تکلیف ورکول روا نه دی , پرته دهغه سزا څخه چې هغه ته یی ورکول واجب وی ، څه خلک له تاسی څخه مخته ولاړل او مرګ ستاسي پسي هم روان دي خپل بارونه کم کړی ، دا په دی خاطر چې مخکې تلوونکې د وروسته راتلونکې انتظار کوی، د خدای بندګانو،د خدای نه ویریږی ، د هغی د بندګانو د حق تلفی به له تاسی څخه پوښتنه وشی حتی چې د ځناورو په هکله به هم له تاسی څخه پوښتنه وشی ،د خدای اطاعت ورکړی او د هغه د نافرمانی څخه ځان وژغوری- نیکې او خیر چې هر چیرته وی هغه تر لاسه کړی،او بدی چې په هر ځای کې ګوری، هغه نه لری والی اختیار کړی ، هغه وخت رایاد کړی چې تاسی ډیر لږ وی او په ځمکه کې کمزوری ګڼل کیدلی [425].

د خلفائی راشدینو رضی الله عنهم د بیعت په هکله د دی مستندو حوالو څخه دا ثابیتیږی چې د هغوی انتخاب خو د عمومی انتخاباتو له لاری نه وه شوی خود مسلمانانو د اهل حل و عقد یعنی ملت د نمایندګانو لخوا په اصولی توګه شوی وه ، او همدا لاره ډیره غوره ده ، چې د حکومت مشر د ملت د نمایندګانو لخوا انتخاباتو شی، خود ملت نمایندګان باید د ملت معتمدین اوباوری وګړی وی ترڅو د هغوی پریکړه د ملت پریکړه وبلل شی .

د ولی عهد تګاکل

فقهاو او سیاست پوهانو د خلیفه دټاکلو یوه لاره دا هم ښوولی ده چې مخکینی خلیفه څوک خپل ولی عهد او خلیفه وټاکې . ابن خلدون ، ماوردی رحمه الله علیهما او ځینی نورو پوهانو همدا ټاکل کافی

[425] - تاریخ طبری 5 ټوک 157 مخ – الکامل د ابن اثیر 3 ټوک 194 مخ – البدایه د حافظ عمادالدین بن کثیر 7 ټوک 227 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګڼلی دی، البته د ماوردی رحمه الله په نظر خلیفه خپل پلار یا زوی ولی عهد نه شی ټاکلی [426].

قاضی ابو یعلی رحمه الله علیه یوازی ولی عهدی او ټاکل کافی نه ګڼی بلکه د اهل حل و عقد بیعت کول ورسره ضروری ګڼی: لان الا مامه لا تنعقد للمعهود له بنفس العهد وانما تنعقد بعهد المسلمین.... ان امامه المعهود الیه تنعقد بعد موته با اختیار اهل الوقت [د ولی عهد حکومت یوازی د پخوانی خلیفه د عهد او وصیت په اساس نه شی نه جوړیږی بلکه د مسلمانانو د عهد او اطاعت او د وخت د اهل حل عقد د انتخاب او خوښی په اساس جوړیږی شیخ الاسلام ابن تیمیه رحمه الله هم ویلی دی چې : د بیعت پرته یواځی ولی عهدی کافی نه ده] [427].

په قرانکریم او د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم په احادیثو کې د شورائیت اصول ذکر شوی دی چې په هغې کې د ولی عهد او نامزد کولو طریقه نه ده ښوول شوی ، موسی علیه السلام د طور غره ته د تللو په وخت کې حضرت هارون علیه السلام خپل نائب مقرر کړی وه او همدا راز کله به چې رسول الله صلی الله علیه وسلم په سفر تللو ، نو کوم صحابی به ئی په مدینه کې خپل نائب او سرپرست ټاکه ، خو هغه د بحث لاندی [ولی عهدی] د موضوع سره کوم اړیکې نه لری ،د دی نه یواځی دا را په ډاګه کیږی چې خلیفه د خپلی غیر حاضری په وخت کې یو څوک د قایم مقام امیر یا نائب امیر په حیث ټاکلی شی .

که څه هم رسول الله صلی الله علیه وسلم د ابوبکر رضی الله عنه له پاره د وصیت لیک د لیکو اراده کړی وه خو بیا دا اراده پریښوده، تر څو د شوری په واسطه د خلیفه د ټاکلو اصل پا تی شی، ابوبکر رضی

---

426 - الاحکام د ماوردی لیکنه 10 مخ

427- الاحکام د قاضی ابویعلی لیکنه 25 مخ د 1966 عیسوی کال د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

الله عنه چې د حضرت عمر رضی الله عنه په هکله کوم وصیت کړی وه - نو هغه یوازی پیشنهادی شکل لروده خو کله چې د مدینی خلکو هغه قبول کړ او د هغه په لاس ئی بیعت وکړ نو وروسته له هغی د حضرت عمر رضی الله عنه خلافت جوړ شو .

ابن تیمیه رحمه الله فرمائی چې: انما صار اماما لما با یعوه [حضرت عمر رضی الله عنه هغه وخت عملا خلیفه شو چې صحابو رضی الله عنهم ور سره بیعت وکړ[428].

تغلب یا په زور حکومت نیول :

د اسلام فقهاو د حکومت د جوړیدو یو ډول دا بیان کړیدی ، چې که څوک د زور له لاری په حکومت قبضه وکړی او خپل حکومت جوړ کړی ، د هغی احکام نافذ یدی شی په دی شرط چې د شریعت مطابق وی ، ځینی خلک ددی فقهی مسئلی څخه غلط مقصد اخلی- حال داچې دفقهاو مقصد دادی چې که څه هم د قبضه کونکې دا قبضه شرعا ناروا کاردی . خو کله چې هغه عملا خپله پنجه کلکه کړی نو په هغه وخت کې که د هغه حکومت په رسمیت ونه پیژندل شی، نو کورنی شخړی ، فتنه او فساد به جوړشی او په ملت کې به ګډوډی را پیدا شی او دا کارونه د قبضی [غلب] په مقابل کې ډیره خرابی منځ ته راوړی " الضرورات تبیح المحظورات [د مجبوری په وخت کې ځینی ممنوع شیان د ضرورت په اندازه روا کیږی] ، سد باب الذریعه [د فساد او خرابی دروازه بندول ضروری دی] ، او اختیار اهون البلیتین [د دوه بلاګانو څخه کوچنی بلا اختیار کیدای شی] ، شرعی قواعدو په اساس د ضرورت د قانون لاندی د متغلب او غاصب حکومت به د مجبوریت په اساس منل کیږی - د فقهاو هیڅکله دا مقصد نه دی چې ګویا د متغلب حکومت روا او په حق جوړ شوی حکومت وی ، د هغوی په نظر دایو بالفعل او عملی حکومت خودی

---

428 - منهاج السنه لومړی ټوک 142 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

مګر په حق نه دی. همدا علت دی چې هر چیرته چې د فقهاو په کتابونو کې دا موضوع یاده شوی ده نو ورسره د " للضروره " یا د " خوفاً من قهره و جبرو ته " ... کلماتو ذکر شوی دی د هغوی څخه په ډاګه دا څرګندیږی چې د زور او غلبې حکومت کوم نیک کار نه دی خو یوازی د ضرورت او مجبوری په اساس منل کیږی .

مشهور حنفی فقیه فخرالدین حسن بن منصوراو زجندی چې په قاضی خان مشهور دی او په 592 هجری قمری کال کې وفات شوی لیکي چې: قال علماء نا رحهم الله السلطان یصیرسلطانا بامرین بالمبایعه معهم و تعتبر فی المبایعه مبایعه اشرافهم و اعیانهم و الثانی ان ینفذ حکمه فی رعیته خوفا من قهر و غلبته [زموږ علماو ویلی دی چې د یو حاکم حکمرانی له دوه لارو جوړیږی، یو ډول دا چې د ملت شریف او معتمد خلک ور سره بیعت وکړی ، [د ملت د نمایندګانو] بیعت دی، او بل دا چې عملاً د هغه حکم د هغه د قهر غلبی او ویری په اساس جاری شوی وی][429] .

د امام قاضی خان د دی وینا څخه څرګنده شوه چې د حکومت جوړیدو صحیح او درسته او قانونی لاره خو داده چې د اسلامی امت پوه او شریف خلک یعنی د ملت نمایندګان یو څوک منتخب کړی، او بیعت ورسره وکړی خو که چا په زور په حکومت قبضه وکړه او د هغه احکام عملا په رعیت کې جاری شول ، نو دا یوازی په دی خاطر حکمران دی چې د ده د قهر ، جبر، ظلم او ویره ده او هغه عملاً غالب شوی دی ،دا په دی خاطر چې دا کومه روا او قانونی لاره نه ده، قانوناً خودا غاصب او په زور مسلط شوی دی ، اوداسی حاکم ته رسول اکرم صلی الله علیه وسلم لعنتی ویلی دی - په قران او احادیثو کې د

[429] - فتاوی قاضي خان په حاشیه د عالمګیری 3 ټوک 584 مخ – کتاب السیر تنویرالابصار متن درمختار په مجموعه شامی باب البغات 3 ټوک 428 مخ – بحرالرایق شرح د کنزالدقایق باب البغاه 5 ټوک 152 مخ د بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شورائیت حکم راغلی دی. د تغلب او په زور د حکومت واګی په لاس کې داخستو حکم نه دی راغلی .

په در مختار کې دی " و تصح سلطه متغلب للضروره[430] "

په زور لاس ته راوړی حکومت د ضرورت په اساس صحیح ګڼل ګیږی ابن عابدین شامی رحمه الله علیه په دی هکله په خپله حاشیه کې لیکلی که څوک د خلیفه کیدو په شرائطو او اوصافو برابر هم وی خو د اهل حل و عقد د بیعت نه پرته په حکومت قبضه وکړی نو د هغه حکومت به د ضرورت او مجبوریت په اساس صحیح وګڼل شی، او که نه نو صحیح لاره خوداده چې خلیفه باید د اهل حل و عقد له طرفه ټاکل شوی وی. او د ضرورت څخه مقصد د فتنی او کورنی شخړو مخه نیول دی [431].

حنفی فقهاو رحمهم الله په دی نظر دی چې که چیری دا متغلب ظالم او فاسق وی نو د توان په اندازه د هغه څخه سر کش کول او د قوت په زور د هغه حکومت رنګول روادی ، او مسلمانانو ته د داسی حکومت په خلاف د مسلح مقاومت په وړاندی ودریدل او د ظالم حاکم مرسته کول روا نه دی [432].

په فقه کې د باغیانو تعریف داسی شوی دی الخارجون علی الامام الحق بغیر الحق [باغیان هغه څوک دی چې د یو برحق او عادل حاکم په خلاف یی بی حقه او ناروا پاڅون او خروج کړی وی [433].

---

[430] - شامی 512 مخ لومړی ټوک والمسائره د ابن همام 170 مخ نهم ا صل

[431]- شامی باب الا مامه لومړی ټوک 512 مخ

[432] - حکام القران للجصاص لومړی ټوک 70 مخ بیروت - فتح القدیر 6 ټوک 102 مخ 1970د عیسوی کال چاپ - عالمګیری 2 ټوک 384 مخ - بحرا لرائق 5 ټوک 151مخ

[433] - مجموعه شامی 3 ټوک 426 مخ - فتح القدیر د ابن الهام لیکنه 6 ټوک 99مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

خگلورم اصل

د خليفه صفات او شرطونه

د اسلامی سیاست ځلورم اصل دادی چې د ریاست مشر یعنی خلیفه به د خپل علم، عمل ، عدالت، دیانت، قابلیت او صلاحیت له نظره په ټول امت کې ممتاز شخصیت وی، ځکه اسلامی ریاست د خپل طبیعت له رویه یو اصولی فکری ریاست دی نو شرعاً او عقلاً لازمه ده چې دده مشر د اسلام عملی‌نمونه وی، او د خپل دینی فکر او عمل په اساس ښکاره او ممتاز وګری وی، او یا لږ ترلږه د یوه صالح مؤمن بنیادی شرائط خو پوره کړی ، د اسلام پوهانو د شرعی دلا ئلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په رښاکې دا شرائط او اوصاف بيان کړي، چا لږ ډير تفصيل ورکړی او چا په مختصره توګه راخستی دی - امام قرطبی رحمه الله عليه دا شرطونه د نورو علماو په نسبت په ډير تفصيل سره بيان کړی دی. چې په لاندی توګه ئی وړاندی کوو .

۱{ مسلمان وی :

په قرانکرم کې ئی د او لو الامر مسلمانی شرط ګرځولی ده

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ

[د النساء سورت 59 ايت]

[ای موٴمنانو د الله او د رسول اطاعت وکړی او د خپلو هغه مشرانو چې ستاسی څخه وی " مسلمانان وی " اطاعت وکړی] .

او په خپلو رازونو او معاملا تو کې ئی د غير مسلمانانو داخلول او شريکول ناروا ښودلی دی

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بِطَانَةً مِنْ دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ قَدْ بَدَتْ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تُخْفِي صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ [د ال عمران سورت 118 ايت]

[ای موٴمنانو ! د خپلی ټولنی له وګړونه پرته نورو سره خپل رازونه مه وايی ، هغوی ستاسی د ورکاوی له هيڅ يو فرصت څخه ګټه اخيستل له لاسه نه ورکوی ، تاسی ته چې په هر څه زيان اوړی د هغوی خوښيږی ، د هغوی د زړه دښمنی د هغوی له خولې نه راووځي او څه چې هغوی به خپلو سينو کې پټ ساتلی دی هغه له دی نه زيات دی ، مونږ تاسی ته په ډاګه څرګنده لارښوونې کړيدی که تاسی پوهه لری [نو له هغو سره به په ارتباط ساتنه کې له پاملرنې څخه کار واخلئ]] .ا

اَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمْ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

[د التوبه سورت 16آيت]

(c) ketabton.com: The Digital Library

[ایا تاسی دا ګنلی ده چې همداسې به پرېښودل شی پداسی حال کې چې تر اوسه پوری خو الله دا دنده لیدلې چې له تاسی نه څوک هغه کسان دی چې هغوی [د هغه په لاره کې] سربښندنه وکړی او له الله او له پیغمبر او مؤمنانو څخه پرته یې څوک صمیمی دوست ونه نیوه] .

مؤمنانو ته حکم ورکړی شوی چې کافران خپل دوستان و نه نیسی او په خپلو رازونو او معاملا تو کې ئی د غیر مسلمانانو داخلول او شریکول ناروا ښودلی دی

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ [د النساء سورت 144 ایت]

[ای مؤمنانو ! د مؤمنانو په ځای له کافرانو سره ملګرتیا مکوئ]

.

نو کله ئی چې په راز کې شریکول او دوستان نیول روانه دی نو څنګه به د هغه مشری روا شی، د اسلامی حکومت مقصد د اسلام د دین جاری کول دی نو هر هغه څوک چې په دی دین ایمان نه لری نو هغه به دا څنګه نافذ او جاری کړی هیڅ ملت او ریاست د بنستیزی نظرئی او اساسی قانون نه منونکې ته د مسئولیت منصب نه شی ورسپارلی .

2} نارینه وی :

په قرانکریم کې راغلی چې نارینه په ښځو حاکم دی

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ [د النساء سورت 34 آیت]

[نارینه پر ښځو مسلط اداره چیان دي ، له دې امله چې الله د هغو ځینو ته پر ځینو نورو لوړتیا ورښلیې د ه، او له دې کبله چې نارینه خپل مالونه لګوي] .

(c) ketabton.com: The Digital Library

رسول اکرم صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې هغه قوم به هیڅکله کامیابه نه شی چا چې ښځه خپله حاکمه وګرځوله [صحیح بخاری او صحیح مسلم] .

په همدی ډول نبی صلی الله علیه و سلم فرمایلی دی چې هر کله ستاسی معاملی د ښځو په غاړه شوی نو بیا تاسی ته مرګ ډیر ښه دی [جامع ترمذی] .

د اسلام د فقهاو په دی خبره اجماع ده چې ښځه د حکومت مشره او خلیفه نه شی ګرځیدلای .

3{عادل او صالح وی :

په قرانکریم کې راغلی دی چې ظالم خلک د مسلمانانو د امامت او قیادت وړ نه دی:

قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِن ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ

[د البقره سورت 124 آیت]

[نو الله جل جلاله وویل " زه تا د ټولو خلکو قائد ټاکم ، ابراهیم علیه السلام عرض وکړ " او ایا زما له اولادې سره هم همدا وعده ده ؟ هغه وویل " زما وعده له ظالمانو سره نشته] .

د الله جل جلاله نه د غافلو مسرفېتو او مفسدینو اطاعت روانه دی

وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا ....

[د الکف سورت 28 آیت]

[د هغه چا اطاعت مه کوه چې مونږ یې زړه د خپل اطاعت څخه غافل کړی دی او د خپل خواهش تابع دی او د هغه کار او طبیعت د حد څخه تجاوز دی] .

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

[د الکهف سورت 28 آیت]

[تاسی د حد څخه تیریدونکو خبره مه منئ هغوی چې په ځمکه کې فساد کوی او د اصلاح کارنه کوی] .

(c) ketabton.com: The Digital Library

يَاأَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَى وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

[د الحجرات سورت 13 آيت]

[ای خلکو ! مونږ تاسې له يوه نارينه او يوې ښځې نه پيداکړئ او بيا مو تاسې قومونه او قبيلې وګرځولې ترڅو چې تاسې يو تر بله سره وپيژنئ ، په حقيقت کې د الله په نزد له تاسې نه تر ټولو زيات عزتمند هغه څوک دی چې په تاسې کې تر ټولو زيات پرهيزګار وي . په باوری ډول الله په هر څه پوهيدونکې او باخبره دی] .

نو کله چې د فاسق او نافرمانه له سره اطاعت روا نه وی او هغه د عزت او احترام وړهم نه دی نو هغه د ټول ملت د رياست او مشری مستحق څنګه ګرځی د اسلام د فقهاو په دی خبره هم اجماع او اتفاق دی چې فاسق مشر ټاکل روانه دی .

4{ د د ين عالم وی :

په قرانکريم کې ئی د اولوالامر له پاره د استنباط او اجتهادی بصيرت لرل ضروری ګڼلی دی :

وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوْ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُوْلِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ

[د النساء سورت 83 آيت]

[دوی چې کله کوم د ډاډ يا ويری خبر اوری هغه خپروی ، پداسی حال کې چې که دوی هغه پيغمبر او د خپلې ډلی مسئولو کسانو ته ورسوی نو پر هغه به داسی ډول خلک وپوهيږی چې د دوی په مينځ کې د دی خبری صلاحيت لری چې له هغی څخه سمه نتيجه واخيستلی شی]

.

د قيادت له پاره علم و جسم دواړه ضروری دی :

قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ [د البقره سورت 247 آيت]

(c) ketabton.com: The Digital Library

[الله پر تاسی هماغه غوره کړی دی او هغه ته يې روحي او جسمی داوړه ډوله پراخ اهليت وربښلی دی] .

عالم او غير عالم برابر نه وی :

قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ [د الزمر سورت 9 آيت]

[ووايه آيا هغه خلک چې پوهيږی او هغه چې نه پوهيږی سره برابر دی] .

په دی خبره د فقهاو اتفاق دی چې لږترلږه علم کول ډير ضرور دی خو په سختو او بغرنجو مسائلو کې د عابدينو فقهاو مشوری ته رجوع کولی شی ، لکه څنگه چې د راشدينو خلفاو دوره وه، خو په هر وخت کې د نورو څخه په پوښتنه کار نه روانيږی. د اسلامی رياست مقصد د دين جاری کول دی. نو هغه څوک چې د ضرورت په اندازه هم د دين په هکله علم ونلری نو هغه به ئی جاری څنگه کړی؟ هيڅ ملت داسی شخص خپل مشر نه شی ټاکلی چې د رياست د اساسی قانون څخه بالکل ناخبره وی .

5} آزاد وی :

يعنی د چا غلام ، د ټول وخت نوکر او بندی نه وی او د فرائضو د اداء کولو له پاره فارغه وی.

6} بالغ وی :

نا بالغه هلک خو دا بار د خپلی جسمانی او ذهنی کمزورتيا په اساس نه شی پورته کولی، د بلی خوا څخه ناپوهه او نابالغه کوچنيان په خپل مال کې د تصرف څخه هم منع کړل شوی دی

وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمْ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا

[د النساء سورت 5 آيت]

(c) ketabton.com: The Digital Library

[او خپل هغه مالونه چې الله جل جلاله هغه ستاسی له پاره د ژوندد سمبالښت وسیله ګرځولی ده ناپوهانو ته مه سپارئ البته د هغوی د خوراک او اغوستن له پاره يې ورکړی او هغوی ته سمه لارښونه وکړی] .

7{ عاقل وی :

ښکاره ده چې په ذهنی توګه مریض شخص دملت دومره درونده بار نه شی پورته کولی.

8{ د بد ن غړی بیګ روغ وی :

په جسمانی ډول بی کاره شخصیت دومره لوی خدمت نه شی سرته رسولی او نه حدود جاری کولای شی .

9{ زړه و ر او شجاع وی :

دکمزوری زړه خاوند بزدله شخص نه د هیواد دفاع کولای شی نه امن راوستلای شی او نه حدود جاری کولای شی .

10{ په معامله پوه او د رای خاوند وی :

د حالاتو څخه بی خبره شخص چې په معاملاتو باندی نه پوهیږی هیڅکله نظم او ضبط نشی راو ستلای [434].

د امام د شرائطو ذکر په نورو کتابونو کې هم شویدی چې په ځینو کې په لنډ ډول او په ځینوکې په مفصل ډول بیان شوی دی[435] .

دخلافت له پاره د قریشی توب شرط

د اهل سنت و الجماعت جمهورو علماو د خلافت له پاره قریشی توب شرط ټاکلی دی. د دی شرط دلیل هغه احادیث دی چې په هغه

---

[434] - تفسیر قرطبي لومړی ټوک 270 مخ

[435] - الاحکام د ماوردی رحمه الله لیکنه 6 مخ - الا حکام د قاضي ابي یعلي رحمه الله لیکنه 30 مخ - اصول الدین د شیخ عبدالقادر بغدادي رحمه الله لیکنه 277 مخ - المسا ئره د ابن الهمام رحمه الله لیکنه 169 مخ ازاله الخفاء د شاه ولي الله رحمه الله لیکنه لومړی ټوک 3 مخ خلافت او ملوکیت اسلامي ریاست مولانا سید ابوالاعلی مودودي رحمه الله لیکنه 379 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چې ائمه او خلفاء به د قریشو له جملی څخه وی [436].

خو که چیری قریشی د دین د اقامی، عدل او انصاف څخه مخ واړوی نو بیا د هغه په مقابل کې د غیر قریشی خلیفه ټاکل روادی. په دی د ټولو فقهاو اجماع شوی ده چې یوازی قریشی توب کافی نه دی. بلکه ایمان ، علم، دیانت، زړه ورتیا او شجاعت ته د اولیت حق حاصل دی ، د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم په حدیث کې قریشی خلفاو ته د اولیت ورکولو حکم د دی شرط سره تړلی دی چې هغه به دین جاری کوی " ما اقاموا الدین " [437].

په یوه بل روایت کې راغلی دی چې امراء به د قریشو څخه وی، تر هغه پوری چې هغوی په عدل پریکړې کول " ماحکموا فعدلوا "

په یو بل روایت کې ویل شوی دی چې کله قریش د صحیح لاری څخه و ښوویږی او په حق ولاړ نه شی ، نو تاسی بیا خپلی توری را پورته کړی " رجاله ثقات الا ان فیه انقطاعا " [438].

همدا د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه مشهور مسلک او د حنفی فقهاو فتوی ده چې قریشی توب شرط دی خو علامه انور شاه کشمیری رحمه الله د التحریر المختار په لومړی ټوک 68 مخ په حواله لیکلی دی چې د امام ابو حنیفه رحمه الله علیه څخه یو روایت دا هم را نقل شوی دی چې قریشی توب ضروری نه دی [439].

خو دا روایت ډیر کمزوری دی چې د پورتنی قول په مقابل کې د منلووړ نه دی .

---

436 - بخاری الانبیاء باب مناقب قریش وسلم کتاب الاماره باب الناس

437 - بخاری الانبیاء باب مناقب قریش وسلم کتاب الاماره باب الناس

[438] - فتح الباری 16 ټوک 233 مخ

439 - معارف السنن د جامع ترمذی شرح 2 ټوک 322 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن خلدون رحمه الله علیه د قریشی توب د شرط علت ، د قوت خاوند او موثر توب بیان کړی دی هغه لیکي چې اصل مقصد د نسب او قبیلی برتری نه ده. بلکه مقصد تری ، قوت ، موثر توب او د قوم ډیر اعتماد لاس ته راوړل دی ، خو ابن خلدون رحمه الله علیه د ممتاز مورخ او ټولن پوهنی په څنګ کې په فقه او حدیثو کې هغه ځای نه لری چې دهغه په اساس د ده په توجیه باندی اطمینان حاصل شی ، په دی خاطر که چیری صحیح النسب قریشی موجود وی او قوم پری اعتماد وکړی او په نورو شرائطو هم برابر وی نو هغه ته په غیر قریشی برتری ورکول په کار دی .

دظالم او فاسق حکمران په هکله
د امام ابو حنیفه رحمه الله علیه مسلك

د فقهی په کتابونو کې یوه مسئله ذکر شوی ده. چې د فاسق او ظالم حکمران په واسطه د ټاکل شوی قاضی پریکړی قانونا جاری کیږی خو په دی شرط چې قاضی په خپله عادل وی او دهغه پریکړه د شریعت په خلاف نه وی، د دی څخه ځینی خلکوته اشتباه پیداشوی وه چې شاید امام ابوحنیفه رحمه الله علیه د خلیفه لپاره د عدالت شرط ضروری نه ګنی ، نو د دی اشتباه دلری کولو له پاره مشهور حنفی فقیه امام جصاص رحمه الله علیه چې په 370 هجری قمری کال کې مړی شوی دی فرمایی چې : ولا فرق عند ابی حنیفه رحمه الله علیه بین القاضی و الخلیفه فی ان شرط کل واحد منهما العداله وان الفاسق لایکون خلیفه ولایکون حاکما کما لا تقبل شهادته وخبره [د امام ابو حنیفه رحمه الله په نظر د خلیفه او قاضی ترمنځ په دی هکله کوم تو پیر نه شته دواړو له پاره عدالت او دیانت شرط دی فاسق نه خلیفه جوړیدی شی او نه قاضی لکه څنګه ئی چې شهادت او روایت نه قبلیږی [440] .

440 - احکام القران لومړی ټوک 70 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امـام ابـو حنيفـه رحمـه الله لـه نظـره د فاسـق حكمـران پـه خـلاف بغـاوت كـول او د قـوت اسـتعمالول روا دى، پـه دى شـرط چـې د هغـه پرځاى عادل او صالح حكمران منځ ته را وستلاى شى، او په نتيجه كې د كورنى شخړو او د بى نتيجى وينى تويدلو او نفسونو د ضايع كيدلو خطره او ويره موجوده شى .

جصاص رحمه الله عليه فرمـايى چې : وكـان مـن قولـه وجوب الامـر بالمعروف و النهى عن المنكر فرض بالقول فان لم يوتمر فبالسيف.

ابو حنيفه رحمه الله عليه به ويل چې پـه ژبـه امـر بـالمعروف او نهـى عن المنكر فرض دى خو كه چيرى حكمران د نيكې حكم نـه منـى او پـه نيغه لاره نه ځى، نو بيا امر بالمعروف د تورى په واسطه واجبيـږى[441] [

.

ابن الهمام رحمه الله عليه فرمايلى دى چې كه چيرى خليفه پـه اولـه كې عادل وه، خود تاكلو وروسته ئى د ظلم او فسق لاره ونيولـه پـه دى حالت كې خو په خپله نه شى معزو ليدلاي خو د هغه حكومت چپه كـول روا دى. په دى شرط چې د دى حكومت د چپه كولو په وجه د دى نه بله لويه فتنه را پيدا نه شى[442].

Comment [P1]:

علامه ماوردى رحمـه الله عليـه او قاضـى ابـو يعلـى رحمـه الله عليـه ليكلـى دى چـې : د خليفـه اهليـت د هغـه د عـدل او ديانـت د مجـروح كيدو ياپه جسمانى تو ګه د بى كاره كيدو په اساس لـه منځـه ځـى ، او هغه بيا د خلافت وړنه ګرځى[443] .

امـام ابـو حنيفـه رحمـه الله عليـه د زيـد بـن علـى رحمـه الله عليـه د بغاوت او محمـد بـن عبـدالله او ابـراهيم بـن عبـدالله د بغـاوت پـه دوران

---

441 - احكام القران لومړى ټوک 70 مخ

442 - المسائر 5 ټوک 170 مخ - شامى 1 ټوک 514 مخ

- الاحكام الموردى 17 مخ - الاحكام للقا ضى ابى يعلى 28 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

كې د هغوی سره مالي کومک کړي او خلکو ته ئې هغوی سره د کومک کولو فتوی ورکړې وه [444].

د خلیفه منصبی فرائض

د خلیفه اصل منصبی فرض د دین اقامت او د شریعت جاری کول دی، د خلکو د حقوقو ساتنه او دهغوی ښیګڼې له پاره تدبیرونه نیول د هغه د مسئولیتونو څخه دی ، رسول الله صلی الله علیه وسلم امیر ته راعی ویلی دی، نو په دی خاطر د رعیت دبنیادی انسانی اړتیاو تنظام او دهغوی د مال، ځان او ابرو ساتنه او د هغوی د بنیادی انسانی حقوقو رعایت کول دهغه منصبی فریضه او مسئولیت دی .

ماوردی رحمه الله علیه او ابویعلی رحمه الله علیه د دی فرائضو او مسئولیتونو لنډیز په لاندی تو ګه بیان کړی دی.

د دین ساتنه ، [د دین تعلیم عام کول او له دین څخه دفاع کول] - د شرعی قوانینو جاری کول ، عدل او انصاف منځ ته راوړل ، د مال ، ځان او ابرو ساتنه او د امن وامان راوستل، د فوځ او اسلحی انتظام کول ، او د دارالاسلام څخه دفاع کول ، د جنګیدونکو کفارو په خلاف قتال کول، د رسمی خزانی ساتنه، د اسلامی مال سیستم رواجول ، په قومی خزانی باندی امانتدار پوهان ټاکل ، د معاش منصفانه نظام جوړول او د هغه په وخت ورکول ، د خلکو د حالت څخه په مستقیمه تو ګه ځان خبرول [445].

د خلیفه حقوق

عادل حکمران ته په اسلامی کې لوړه درجه ورکول شوی ده او رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د هغه خیر غوښتنه د دین مهم جز ګڼلی ده.

- احکام القران لومړی ټوک 70 مخ

445 - الاحکام الموردی 17 مخ - الاحکام للقا ضی ابی یعلی 27~28 مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماوردی او ابویعلی رحمه الله علیهما ویلی دی : کوم حاکم چې د خپل رعیت د هغه حقوقو پاملرنه کوی د کومو یادوونه چې مونږ تر مخه و کړه نو په رعیت د هغه دوه ډله حق واجبیږی.

لومړی دا چې د هغه تا بعداری به کوی

دوهم دا چې د هغه سره به کومک کوی ترڅو پوری چې د هغه په حالت کې بدلون را نه شی[446] .

بدر الدین ابن جماعه رحمه الله علیه چې په733 هجری قمری کال کې مړ شوی دی په خپل کتاب تحریر الاحکام فی تدبیر اهل الاسلام کې لیکلی دی چې خلیفه په امت باندی لس ډوله حقوق لری چې د هغو اداء کول په ملت واجب دی :

په پټه او په ښکاره دواړو حالاتو کې د خلیفه د خبر غوښتنه ، د هغه سره کومک کول، د زړه له کومی د هغه تابعداری کول ، د هغه احترام کول، په ښه خبره یې پوهیدل اوریدل او د بدی خبری او غلطیو په لورئی متوجه کول، هغه د ټولو سازشونو څخه خبرول ، هغه د حکامو او عمالو د کړونو څخه خبرول ، د ملت د بهبود په کارونو کې د هغه لاس نیوی کول ، خلک د هغه د مرستی له پاره تیارول ، په ژبه ، مال او عمل سره د هغه څخه دفاع کول[447] .

د خلیفه د وحدت او تعدد مسئله

څرګنده ده چې دیموکراسی [غربی بی دینه جمهوریت] د ملت په حاکمیت قایل دی نو په دی خاطر په هغی نظام کې نسل و قوم او د هری علاقی خلکوته د بیلو بیلو حکومتونو د جوړولو حق ورکول شوی دی ، خو اسلامی ریاست کوم قومی، نسلی یا وطنی حکومت نه دی ، بلکه خالص اصولی او فکری حکومت دی. د ټولی نړۍ مسلمانان

---

[446] - الاحکام الموردی 17 مخ - الاحکام للقا ضی ابی یعلی 28 مخ

[447] - نظام الحکم فی الشریعه - تاریخ د ظاهر قاسمی 358 مخ 1974 عیسوی کال د بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خداي خپل حاکم ګڼي ، قران او سنت د خپل اساسي قانون په څیر پیژني ، محمد رسول الله صلی الله علیه وسلم خپل رسول او قائد پیژني د یوی قبلي په لور لمونځ کوی ، او د حج په وخت کې ټول یوه مرکز [مثابه للناس] کې راټولیږی او د حج مناسک اداء کوی ، مسلمان د رنګ ، نسل، رسم، رواج ، او جغرافیائی پولو د اختلاف سره سره یو قوم او ملت دی چې د اسلامی امت ، منځني امت او د خیرامه [غوره امت] نوم ورکړل شوی دی، نو د یو ملت غوښتنه همدا ده، چې د هغه خلیفه او سیاسی مشر هم یووی.، په اسلام کې د ازآدی تصور هغه نه دی کوم چې د سیکولریزم او نیشنلیزم د توغ جګونکو سیاستمدارانو دی ، هغوی د خپل نسل او وطن د اوسیدونکوحکومت منل ازادی بولی ، د فکر او خیال په څیر نه وی ، په اسلام کې د غلامی څخه مقصددا دی چې په انسان د بل انسان حاکمیت جوړشی ، او یو انسان د بل انسان د جوړکړی قانون غلام او وفادار وګرځی ، د ازادی حقیقی مفهوم دا دی چې انسان د انسان د غلائ نه ازاد او د خپل خالق غلام جوړ شی یعنی توحید ازادی ده او شرک غلامی ده .

د نسل او وطن په لحاظ راشدین خلفاء رضی الله عنهم عرب وه خو کله چې په ایران، شام خراسان، افغانستان، ترکستان د هغوی حکومت جوړ شو. نو هغوی د عجمو خلک د عربو غلامان نه کړل او نه ئی پر هغوی د عربو جوړ کړی قانون جاری کړ~ بلکه د هغی هیوادنو او سیدونکې ئی د پادشاهانو او سردارانو د غلامی څخه ازاد کړل او د خدای نازل کړل شوی قانون ئی پری جاری کړ ~ که چیری دا غلامی وه خود عربو غلامی نه وه بلکه د کائناتو د خالق غلامی وه.

اسلامی فتوحات او اسلامی خلافت استعمار او استثمار نه ، بلکه د توحید او عقیدی په بنسټ ولاړ اسلامی نظام وه کله چې د مسلمانانو د متحد خلافت نظام له منځه تللی د هغوی سیاسی قوت هم په کموالی شروع کړی او نن چې د مسلمانانو شمیر په نړۍکې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زرمیلونو ته رسیږی ~ بیائی هم خپل وقار په نورو ملتونو کې بایللی دی د پورته حقایقو څخه دا ثاتیږی چې د مسلمانانو له پاره په کاردی یو خلیفه و لری ، د مسلمانانو په تاریخ کې په یوه وخت کې د ډیرو ازادو حکمرانانو د موجودیت مثالونه شته او نن ، هم دمسلمانانو 42 ازاد هیوادنه موجود دی ، خو د مسلمانو پادشاهانو طرز عمل کوم شرعی دلیل نه دی اصل دلیل قران او سنت او د راشدینو خلفاو رضی الله عنهم سنت دی .

په دی سلسله کې څو احادیث د نمونی په ډول وړاندی کوو:

و حَدَّثَنِي وَهْبُ بْنُ بَقِيَّةَ الْوَاسِطِيُّ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ الْجُرَيْرِيِّ عَنْ أَبِي نَضْرَةَ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا بُويِعَ لِخَلِيفَتَيْنِ فَاقْتُلُوا الْآخَرَ مِنْهُمَا

[د ابی سعید خدری رضی الله عنه نه روایت دی چې رسول الله علیه وسلم فرمایلی دی چې کله دوه کسه خلیفه ګان شی او د دواړو سره بیعت شوی وی نو هغه چې وروسته خلیفه شوی وی هغه قتل کړی که چیری هغه خپل بغاوت څخه لاس نه اخلی] [448].

و حَدَّثَنِي عُثْمَانُ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي يَعْفُورٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَرْفَجَةَ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ أَتَاكُمْ وَأَمْرُكُمْ جَمِيعٌ عَلَى رَجُلٍ وَاحِدٍ يُرِيدُ أَنْ يَشُقَّ عَصَاكُمْ أَوْ يُفَرِّقَ جَمَاعَتَكُمْ فَاقْتُلُوهُ

[هغه څوک ووژنی چې ستاسی یووالی د منځه یوسی او ستاسی په ډله کې بیلتون او افتراق راولی په داسی حال کې چې تاسی د یوه شخص تر قیادت لاندی متفق شوی نو داسی شخص و وژنی[449]].

---

448 - صحیح مسلم الاماره باب اذا بویع الخلیفتین

449 - صحیح مسلم الا ماره باب من فرق بین المسلمین

(c) ketabton.com: The Digital Library

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ فُرَاتٍ الْقَزَّازِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ قَالَ قَاعَدْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ خَمْسَ سِنِينَ فَسَمِعْتُهُ يُحَدِّثُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كَانَتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ تَسُوسُهُمْ الْأَنْبِيَاءُ كُلَّمَا هَلَكَ نَبِيٌّ خَلَفَهُ نَبِيٌّ وَإِنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي وَسَتَكُونُ خُلَفَاءُ تَكْثُرُ قَالُوا فَمَا تَأْمُرُنَا قَالَ فُوا بِبَيْعَةِ الْأَوَّلِ فَالْأَوَّلِ وَأَعْطُوهُمْ حَقَّهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ سَائِلُهُمْ عَمَّا اسْتَرْعَاهُمْ

[د ابی هريره رضی الله عنه نه روايت دی چې رسول الله صلی الله عليه وسلم فرمايلی دی چې زما څخه وروسته به ډير خلفاء [په يوه وخت] کې راشی صحابه رضی‌الله عنهم ورڅخه پوښتنه وکړی چې په داسی وخت کې ستا څه حکم دی ، هغه ورته وويل د هغه چا په بيعت وفا وکړی کلک شی چې لومړی خليفه جوړ کړای شوی دی][450] .

د دی احاديثو څخه دا ثابتيږی چې کله د امت اهل حل و عقد د داسی سړی سره بيعت وکړ چې د خليفه کيدو له پاره په ضروری شرطونو متصف وی نو دا بيا د ټولو مسلمانانو خليفه ګرځی .

امام نووی رحمه الله عليه فرمايی : واتفق العلماء علی انه لايجوز ان يعقد لخليفتين فی عصر واحد سواء اتسعت دارالاسلام ام لا [د اسلام علماو په دی خبره اتفاق کړی دی، چې په يوه وخت دوه کسه خليفه ګان جوړول روا نه دی که د دارالاسلام پولی پراخه وی اوکه نه وی[451]].

ماوردی او بويعلی رحمه الله عليهما دواړه ليکې چې: لايجوز ان يکون للامه امامان فی وقت واحد وان شذ قوم فجوزوه [امت ته په يوه وخت کې د دوه حکمرانانو ټاکل روا نه دی ځينی خلکو دا روا ګڼلی ده خو دا قول شاذ [ډيرکم] دی يعنی د اکثريت د رای خلاف دی

450 - صحيح بخاری‌الانبياء ذکر بنی اسرائيل
- نووی په حواله د صحيح مسلم

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاضی ابوبکر الباقلانی چې403 په هجری قمری کال کې مړ شوی دی او مام ابن حزم چې456 په هجری قمری کال کې مړ شوی دی دوی دواړو هم په یوه وخت کې د مسلمانانو له پاره دوه حکمرانان ټاکل ناروا ګنلی ~ ابن حزم رحمه الله علیه په الملل و النحل کې د دی د نه روا کیدو په هکله عقلی او نقلی دلایل په ډیره ښه توګه راغونډ او بیان کړی دی د سقیفه بنو ساعده په انتخاباتی غونډه کې د دوه امیرانو د ټاکلو بحث راغی ، خو هغه صحابو رضی‌الله عنهم په اجماع سره رد کړ او یواځی د یوه خلیفه ابوبکر رضی‌الله عنه سره یې بیعت وکړ، د امام الحرمین او شیخ عبدالقادر بغدادی رحمه الله علیهما تحقیق دادی چې په یوه ځای کې د دوه امیرانو ټاکل په اجماع سره ناروا ګنل شوی دی خو په دوه لری ځایونوکې چې د هغوی په منځ کې دریابونه او یا غرونه حائل وی نو په دی صورت کې د دواړه علاقو خلک د خپلو ځانونو له پاره بیل بیل امیر ټاکې شی[452] .

شیخ عبدالقادر رحمه الله علیه چې کوم علت بیان کړیدی هغه نن موجوودیت نه لری~ د سائنس د پرمختګ په اساس نن د نړی د یوه کنج څخه تربل ګنجه پوری په څو دقیقو یا سانیوکې اطلاعات او لارښونی رسیږی او مرسته هم که په دقیقو کې نه وی په ساعتونو کې ورسیدلی شی .

امام نووی د جواز قول ته فاسد ویلی دي :وهو قول فاسد مخالف لماعلیه السلف والخلف ولظواهر الا حادیث والله اعلم [دا یو غلط او فاسد قول دی چې د پخوانیو او اوسنیو ټولو علماود وینا و څخه مخالف دی او د احادیثو د ظاهری حالت څخه هم مخالف دی[453].

متحده اسلامی خلافت

- اصول الدین 274مخ
- نووی د مسلم شرح په حاشیه د قسطلانی 8 ټوک 39 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په اوسنی وخت کې چې د اسلامی متحده ریاست یا اسلامی خلافت کومه عملی لار نقشه زما په فکرکې راځی هغه داده چې :

ا] دټولو اسلامی هیوادونو نړیوال اسلامی کانفرانس په مکې مکرمی یا مدینی منوری کې جوړکړ شی، د دی کانفرانس بلونکې باید د اسلامی حکومتونو د مشرانو څخه کوم ممتاز او مقبول شخص وی . د دی مقصد له پاره دی د اوسنی اسلامی کانفرانس اضطراری غونډه هم راغوښتل کیدای شی ، په کانفرانس کې هیئت به د دین عالمان ، سیاسی مشران او انتظامی پوهان شامل وی ، دا کوښښ کول په کار دی چې په کانفرانس کې د ټولی اسلامی نړۍ هیئتونه هم ګډون وکړی ، خو که چیری اکثریت په کې ګډون وکړی نو دا بیا هم په شرعی توګه د نړۍ د مسلمانانو د نماینده په حیث ګڼل کیږی

2] دا کانفرانس دی د ټولو اسلامی ملکونو له پاره یو مرکز جوړکړی او د "الخلافه الاسلامیه المتحد" په نوم دی ئی یاد کړی ، ښه خوداده چې د خلافت مرکز مدینه منوره وی خود انتظامی امورو او نورو مصالحو په نظر کې نیولو سره کوم ځای چې مناسب وی نو هغه د خلافت مرکز جوړیدلی شي

3] یوه نړیواله اسلامی شوری دی جوړه کړای شی چې په کې د هر اسلامی هیواد لس کسه نمایندګان غړیتوب په دی مرکز شوری کې باید د هر اسلامی هیواد مشر یاد هغه نماینده ضرور ګډون وکړی ،د شوری په ټولو غړو کې هغه صفات چې تر مخه ذکر شو باید موجود وی د مرکزی شوری د هر هیواد د شوری د اعضاو څخه انتخابولی شی او همدا د منطقوی شوری غړی یې باید انتخاب کړی، مرکزی شوری باید د " مجلس الشوری للخلافه الاسلامیه المتحده" په نوم یاد شی .

4]. د مرکزی مجلس شوری باید د ازادی او پټو رایو په اساس د خلافت داسی شخص غوره کړی چې د خلافت په شرایطو پوره وی ، د مرکزی حکومت د مشر نوم باید خلیفه المسلمین یا امیرالمؤ منین وی

(c) ketabton.com: The Digital Library

او د مرکز پوری د ټرلو اسلامی هیوادنو مشرانو ته باید په خپلو خپلو مملکتونو کې امیران وویل شی لکه د پاکستان امیر د ایران امیر او نور ...خو هیڅ مشر باید د پادشاه - شاهنشاه په نوم یاد نه کړل شی ځکه چې دی نوم ته رسول الله صلی الله علیه وسلم ډیر بد نوم ویلی دی .

5 ~ د مسلمانانو خلیفه د ضرورت مطابق خپل ځان ته مجلس جوړه وی چې هغه به دمرکزی مجلس شوری د دپریکړو پابند وی .

6 ~ مرکزی مجلس شوری به یو اساسی قانون جوړوی چې ټول اسلامی هیوادونه به دهغه پابند وی د دی اساسی قانون تفصیلات به دمرکزی شوری او یا د هغی له خوا د فقهاو، عابدینو او پوهو خلکو څخه جوړه شوی کمیسون ترتیبوی ، خو ځینی اصولی مادی په هغه کې ځای په ځای کول ضروری دی چې په لاندی ډول دی .

ا : حاکمیت او اقتدار اعلی یواځی یوه الله جل جلاله لره خاص دی او د خلکو مقام د عبدیت [بندګی] دی .

ب : د قانون ماخذ قران او سنت دی د مرکز پوری ټرلی هیڅ هیواد په خپل ځای کې داسی قانون نه شی جاری کولای چې د قران او سنتو د صریحو نصوصو او د هغه د اجماعی تعبیر په خلاف وی یعنی هیڅ هیواد داسی قانون نه شی جوړولای چې د راشدینو خلفاء صحابه کرامو رضیالله عنهم او د امت د اجماع په خلاف وی او د قران او سنتو د نصوصو هغه تعبیرونه وکړل شی ، چې د اسلامی امت د اجماعی تعبیر خلاف نه وی .

ج : په اجتهادی او اختلافی مسائلو کې دی هر هیواد د مجلس شوری قانون جوړوی خود دی قانون پابندی دمرکز پوری ټولو ټرلو هیوادونو باندی ضروری نه ده. اجتهادی مسائلو کې یو مجتهد ته بل مجتهد اود یوه قاضی ته د بل قاضی تقلید شرعاً ضروری نه دی ځکه د راشدینو خلفاو په وخت کې د قاضیانود پریکړو او د مفتیانو د فتوی ترمنځ ځینی وخت اختلافات پیداکیدل، خو دی اختلافاتو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

اسلامی امت دوحدت او دمتحده خلافت په لارکې خنډونه نه پیدا کول .

د : په هغه مسائلو کې چې د قران او سنتو نصوص موجود نه وی او بنسټ ئی په عرف اینبودل شوی وی، د هغی په هکله هر هیواد مجلس شوری د خپل ملت د عرف ، رواج او رسم سره سم قانون جوړوی ځکه چې د یوه هیواد عرف د بل هیواد د عرف سره کله کله ډیر توپیر لری.

ه : څرنګه چې اداری تشکیلات او حکومتی هیکل د مباحاتو او مرسله مصالحو له جملی څخه دی ، نو هر هیواد باید په دی هکله پوره داخلی آزادی ولری چې د خپلی محلی شوری د پریکړی مطابق د هیواد د ضرورت په رڼا کې مناسب او صحیح اداری چوکاټ اختیار کړی .

و : د متحد خلافت رسمی ژبه باید عربی وی او که د مرکز پوری تړلی ملکونه هم خپله رسمی ژبه عربی کړی نو دا به ډیره غوره او بهتره وی په دی کې کوم شرعی بندیز نه شته ، هر هیواد خپله خپله ژبه رسمی ژبه ګرځولائی شی خو هغه ژبه به چې د غیر مسلمانانو خاصه ژبه وی په خپل هیواد کې نه شی رسمی کولای .

ر : د غیر اسلامی هیوادونو سره په تجارتی او اقتصادی اړیکو تینګولو کې هر هیواد ته ازادی ده خو هیڅ اسلامی هیواد د غیر اسلامی هیوادونو سره سیاسی او عسکری تړونونه د مرکزی شوری د پریکړو پرته نه شی کولای .

ح : متحد خلافت او په هغی پوری تړلی هیوادونو د هیڅ غیر اسلامی هیواد سره بطانی [رازداری] او ولیجی په توګه یو ځای کیدای نه شی یعنی هیڅ غیر اسلامی هیواد په خپلو رازونو او کارونو کې نه شی شریکولای. په بین المللی موضوعاتو او شخړوکې به د حق پیروی کیږی. او د باطلو مخالفت به کیږی ، د یوه بلاک دهری خبری مخالفت او د بل بلاک دهری خبری تائید به د متحدخلافت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغې پورې دټرلو هیوادونو پالیسی نه وی بلکه دوی به د"امت وسط" په توګه خپله ازاده خارجی پالیسی ولری .

ط : په متحد خلافت کې هر هیواد خپل ځانګری عسکری نظام او ځانګړی دفاعی نظام جوړولای شی، خو د دی په څنګ کې به یو مرکزی عسکری مجلس جوړیږی چې د هر هیواد یویو عسکری جنرال به په کې ګډدن کوی چې د ضرورت په وخت کې به دګډ دفاع پلان جوړوی او د عسکری اړتیاو له پاره به وړاندیزونه ترتیبوی .

ق : د ساینس او تیکنالوژی د پوهانو یوه ګډه غونډه دی جوړه شی ترڅو د اسلامی هیوادونو د تیکنالوژی ، زراعت او صنعت د پرمختګ له پاره پروګرامونه او پلانونه جوړکړی او په دفاعی لحاظ ئی په خپلو پښو ودروی .

ی : یوه مرکزی محکمه به موجوده وی چې د خلافت هغه پوری تړلو هیوادونو ترمنځ د شخړو د را پیدا کیدو په صورت کې د خلافت د مرکزی اساسی قانون په رڼا کې د هغوی تر منځ فیصلی کوی د دی محکمی پریکړی به په مرکز پوری تړلو هیواد ونو د محکمو د پاسه وی او په دی محکمه کې به د هر هیواد څخه یو یو ممتاز عالم شامل وی .

ل : متحد خلافت باید یوه خپرندویه اداره ولری چې د اسلامی خلافت د ترجمان حیثیت به لری .

م : په متحد خلافت کې دګډون کونکو هیوادونو ترمنځ باید دویزی بندیز له منځه ولاړشی ترڅوخلک یو د بل هیواد ته په اسانی سره سفروکړی ، خو پا سپورت دی اوس موجودوی ځکه د دی په وا سطه په معرفت کې اسانتیاوی راپیدا کیږی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

پینحگم اصل

وزارت

ابن منظورافریقی رحمه الله علیه د وزیر دکلیمی په هکله دری قوله رانقل کړی دی :

د علامــه جــوهری رحمــه الله علیــه وینــا دا ده چــې دا د وزر څخــه اخستی شوی کلیمه ده او معنا ئی پناهگاه او یا هغه غردی چې هلته د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویری په وخت کې پناه اخستل کیږی و زیر هم د حکومت د یومشرله پاره د پناه گاه حیثیت لری، چې د ده په لور د هیواد په امورکې رجوع کوی - دوهم دا چې د وزیر کلیمه د وزر څخه اخستل شوی ده او د بار په معنا راځی ځکه وزیر هم د هیواد د مشر بار په اوږ واخلی - خو صحیح خبره هغه ده چې ابن سید او نورو محقیقنوکړی ده، چې دا کلیمه د ازرڅخه اخستل شوی ده او معنا ئی تقویت او اعانت دی ، ځکه چې وزیر هم د هیواد د مشر ممد اومعاون وی ، کله کله په عربی ژبه کې همزه په واو بدلیږی د وزیرتعریف داسیکیږی : حباء الملک الذی یحمل ثقله و یعینه برایه [وزیر د حکمران خاص ملگری وی چې د هغه بار په اوږ واخلی او د خپل نظر په اساس د هغه سره کومک کوی[454] .

وزیر د قرآن او سنتو له نظره

ځینی خلک وائی چې عربو د وزیرکلیمه د ایران د ساسانی پادشاهانو څخه اخستی ده. خودا خبره غلط ده ځکه د اسلام نه ترمخه په عربی ژبه کې دا کلیمه مروجه وه د خالد بن زهیر د یو شعردوهم بند دا دی : و انت نفسه وزیرها ~ په قرانکریم کې د وزیر کلیمه په دوه ځایو کې راغلی ده :

وَاجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي هَارُونَ أَخِي اشْدُدْ بِهِ أَزْرِي وَأَشْرِكْهُ فِي أَمْرِي
[د طه سورت 29 آیت]

[موسی علیه السلام و ویلی ای زما خدایه : زما د کورنی څخه ما ته یو وزیر راکړی زما د ورور هارون علیه السلام په واسطه زما ملا ټینگه کړه او هغه زما په کارونو کې له ما سره شریک کړه] .

د دی آیت څخه معلومیږی ، چې وزیر باید د حکمران د هم فکره او هم مسلکه خلکو څخه وی ، دوهمه خبره د دی ایت څخه دا معلومه شوه چې وزیر د حاکم د ریاست د نظم و نسق د چلولو مسئول اود هغه

لسان العرب 5 ټوک 283 مخ ماده وزرا

(c) ketabton.com: The Digital Library

په کارکې شریک وی ، یوازی نوکر نه وی الله تعالی جل جلاله د حضرت موسی علیه السلام د عا قبوله کړه او ورته ئی و ویل :

وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا [د القرقان سورت 53 آيت]

[او مونږ گرځولی وه د هغه سره د هغه ورور هارون علیه السلام وزیر]

.

د محمد صلی الله علیه وسلم وزیران

د عبدالله بن مسعود رضی‌الله تعالی عنه څخه روایت دی چې رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی : ثم نظر فی قلوب العباد بعد فاختار له اصحاباً فجعلهم انصار دینه و وزراء نبیه [بیا نو الله جل جلاله د حضرت محمد صلی الله علیه وسلم څخه وروسته د خپلو بندگانو زړونو ته وکتل نو د هغه له پاره ئی داسی ملگری منتخب کړه چې د دین کومک کوونکې وه او د هغی د نبی صلی الله علیه وسلم وزیران وه] [455].

د مسند احمد رحمه الله علیه ، بزار او معجم کبیر د طبرانی په یو روایت را غلی دی چې : ان اصحاب النبی وزراء ه " یعنی د حضرت رسول الله صلی الله علیه وسلم صحابه رضی الله عنهم د هغه وزیران وه د ابوسعید خدری رضی الله عنه څخه روایت شوی دی چې : فاماً وزیر ای من اهل الارض فابوبکر و عمر [د ځمکې د اوسیدونکو څخه زما وزیران ابوبکر او عمر دی] [456].

ابن ابی الحدید نهج البلاغه په شرح کې لیکلی دی چې " ان علیاً وزیر النبی صلی الله علیه وسلم [حضرت علی رضی الله عنه هم د رسول الله صلی الله علیه وسلم وزیر دی] .

---

455 - شرح السنه د بغوی لومړی ټوک 214 مخ مسند احمد - مجمع الزواید لومړی ټوک 177 مخ

456 - مشکوه المصابیح 56 مخ مناق عمر فاروق رضی الله عنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د طبری په تاریخ کې د بنوتمیم د هیئت په سلسله کې د زید بن ثابت رضی الله عنه دا وینا رانقل شوی ده : نحن انصار الله و وزراء رسوله : مونږ د الله جل جلاله د دین کومک کونکې او د هغه د رسول و زیران یو] .

د طبری په تاریخ کې دی چې : وکان عثمان یدعی فی اماره عمر ردیفا [د حضرت عمر رضی الله عنه په خلافت کې حضرت عثمان رضی‌الله عنه درديف یعنی د وزیر په نامه یا دیده] .

ابن ابی الحدید د نهج البلاغه په شرحه کې لیکلی دی چې حضرت عثمان بن عفان د عبدالله بن سعید بن ابی سرح ، معاویه ، سعید بن عاص عمرو بن عاص ، عبدالله بن عامر رضی الله عنهم ته په یوه خط کې ولیکل چې: لکل امیر وزراء و نصحاء و انکم و زراء ی و نصحائی واهل ثقتی [هر امیر وزیران او خیرخواهان مشوره ورکونکې لری او تاسو زما وزیران ، خیر غوښتونکې مشاورین او باوری ملګری یاست]

.

د سقیفه بنو ساعده په غونډه کې ابوبکر رضی الله عنه انصارو ته په وینا کې وویل : نحن الامراء و انتم الوزراء [مونږ قریش امیران یو او تاسی انصار زمونږ وزیران یاست] .

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ عَامِرٍ الْمُرِّيُّ حَدَّثَنَا الْوَلِيدُ حَدَّثَنَا زُهَيْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ الْقَاسِمِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِالْأَمِيرِ خَيْرًا جَعَلَ لَهُ وَزِيرَ صِدْقٍ إِنْ نَسِيَ ذَكَّرَهُ وَإِنْ ذَكَرَ أَعَانَهُ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهِ غَيْرَ ذَلِكَ جَعَلَ لَهُ وَزِيرَ سُوءٍ إِنْ نَسِيَ لَمْ يُذَكِّرْهُ وَإِنْ ذَكَرَ لَمْ يُعِنْهُ

[کله چې الله تعالی د کوم امیر په هکله د خیر اراده وکړی نو هغه ته پاک او مخلص وزیر ورکوی ، که چیری امیر د خپلو فرائضو د اداء کولو څخه غفلت کوی نو دا وزیری ئی ورته ور په یاد وی او کله چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه خپل فرض نوبيا دهغه سره كومك كوى خو كه چيرى الله جل جلاله د هغه امير په هكله بده اراده وكړي نو هغه ته بد وزير وركوى چې نه هغه ته د خپل فرض د اداء كولو ياد اورى كوى او د فرضو په اداء كولو كې د هغه سره مرسته او تعاون كوى] [457].

د دى رواياتو څخه دا په ډاګه كيږى چې په نبوى دورى او د راشدينو خلفاو په د ورى كې دوزيرانو غونډه په ساده توګه موجوده وه چې دبنو اميه په زمانه كې ئى پرمختګ وكړ او دعباسيانو په زمانه كې ورته اصول او قوانين جوړ شو، د وزير كليمه په رسمى اصطلاحاتوكې نن سبا ډيره استعماليږى او په اوسنى وخت كې دوزارتونو پورى تړلى خبرى د هيواد د اساسى قانون يوه برخه ده.

د حكومت په جوړښت كيګ د وزيرانو اهميت

مملكت د نظم په جوړولو كې وزيران لكه د انسانى جسم د اعضاو په څير اهميت لرى لكه څنګه چې انسانى جسم د غړو پرته كار نه شى كولاى ~ په همدى ډول د حكومت مشر هم د وزيرانو او انصارو د كومك پرته د حكومت نظم و نسق پر مخ نه شى بوتلاى .

عبدالله بن المقفع چې په 143هجرى قمرى يا 142هجرى قمرى كې په قتل ورسيد كه څه هم په د ينى فكر كې تر يوى اندازى پورى مشكوک وه خو د سياست او وزارت په موضوعاتو ئى د پوهى او حكمت نه ډكې جملى ليكلى دى - نوموړى د وزارت د اهميت په هكله ليكي چې : لا يستطاع السلطان الا بالوزراء و الاعوان ولا ننقع الوزراء الا بالموده و النصيحه [د وزراء او اعوانو پرته د حكومت نظم و نسق پرمخ نه شى تلاى او و زيران د مننى او خير غوښتنى پرته حكمران ته هيڅ ګټه نه شى رسولاى[458]].

- سنن ابوداود الاماره باب فى اتخاذ الوزير – سنن نسائى البيعه باب وزيرا الامام - جامع الاصول الخلافه 4 ټوک 73 مخ - مشكوه الاماره و القضاء الباب الاول 23 مخ

458 - رسائل البغاء الادب الصغير 23 مخ د نظام الحكم په حواله 224 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بل ځای کې لیکې چې د حکمران سره یو ځای ناسته د غونډی ښاسیت او د رعیت ژبه وی .

ابن الربیع چې په 272 هجری قمری کال د سلوک المالک فی تدبیر المالک تر عنوان لاندی یو کتاب لیکلی دی په دی کتاب کې هغه د وزارت د موضوع په هکله لیکلی چې : که چیری څوک د وزارت څخه بی پرواه وی نو محمد صلی الله علیه وسلم او موسی علیه السلام به تری بی نیازه او بی پرواه وی - وزیر د خلیفه په کارکې شریک وی د حکومت د نظم تدبیرونه جوړوی او هغه په خپل وینا او عمل کې لوی مدبر وی] [459].

علامه ماوردی او قاضی ابویعلی رحمه الله علیهم دواړو په یو ډول الفاظو کې لیکلی دی چې کله چې د نبوی فریضی په اداء کولو کې وزیر نیول روا دی ، نو په امامت او خلافت کې خو بالکل روا دی ، خلفیه د امت چاری په ځانګړی توګه د نائب پرته سرته نه شی رسولای ، د ځان ته د کار کولو په نسبت د کار شریک یو کس د وزیر په توګه جوړول ډیر ګټه ور دی چې د دی په کومک سره به احکامو نفاذ په ښه توګه صورت نیسی د خلیفه ښې به سپک وی ، وزارت د غلطیو څخه د لری والی له پاره ډیره ښه ذریعه ده [460].

مشهور مورخ محمد بن علی ابن طباطبی رحمه الله علیه چې په 709 هجری قمری کې وفات شوی او د ابن الطقطقی په نوم ئی شهرت مندلی وه وزیر ته د اړتیا په هکله فرمایی : وزیر د حکمران او رعیت ترمنځ واسطه وی نو دی ته اړتیا ده چې د هغه یو اړخ داسی وی چې د حکمرانانو سره مناسب

459 - سلوک المالک 123 مخ په حواله د نظام الحکم 423 مخ

460 - الا حکام السلطانیه د ماوردی 22 مخ - الاحکام السلطانیه د القاضی ابویعلی 29 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولری او بله اړخ د رعیت سره، ترڅو هغه په مقبولیت ، امانت او محبت کې د دواړو اړخو سره په ښه طریقه کار وکړي [461].

علامه ابن خلدون رحمه الله علیه چې په 808 هجری قمری کال کې مړشوی دی لیکلی چې : الوازره هی ام الخطط السلطانیه و الرتب الملوکیه [وزارت د حکومت په ټولو څانګو او منصبونو کښی مرکزی مقام لری] [462].

د تفویض وزارت او د تنفیذ وزارت

ماوردی او ابویعلی رحمه الله علیهما وزارت په دوه برخو ویشلي دی او دواړه ئی روا ګڼلی : وزارت تفویض او وزارت تنفیذ

فاما وزاره التفویض فهو ان یستو زر الامام من یفوض الیه تدبیر الامور برائه او امضاها علی اجتهاده [د تفویض د وزارت [صدر اعظمی] څخه مقصد دا دی چې امام دی هغه سړی خپل وزیر وټاکي ، چې هغه ته د ټولو چارو او د نظم او نسق پوره واک ورکړل شوی وی. نوموړی د خپل رای او اجتهاد په اساس څه مناسب تدابیر نیولای شی او هغه تدابیر نافذ کولای هم شی].

د تفویض د وزیر په واک کې، د احکامو جاری کول ، د ښکته مامورینو ټاکل ، محکمی جوړول ، عسکری تنظیم راوستل او د هغوی مسخ کول ، او د هغوی مشری په غاړه اخستل، یود هغوی د ډلی څخه د قوماندان په صفت ټاکل ،د انتظامی امورو په هکله پریکړی کول شامل دی خو په دی ټولو کارونوکې خلیفه د وروستی پریکړی واک لری ، هغه د تفویض وزیر عزل کولای شی او جاری کړل شوی احکام ئی منسوخ کو لای شی د تفویض وزیر د خپلو پریکړو او د مامورینو د ټاکلو څخه خلیفه با خبره ساتی،او په هر کار کې په د هغی څخه منظوری اخلی ~ ترڅو چې

---

461 - الفخری فی الاداب السلطانیه و الدول الاسلامیه اردو ترجمه د مولانا محمد جعفر شاه 182 مخ 1962 عیسوی کال چاپ لاهور پاکستان چاپ

462 - مقدمه ابن خلدون فصل فی مراتب الملک و السلطان و القابها 186مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی په عملی تو گه مطلق العنان و نه گرځی، خلیفه به د خپل وزیر د تدبیرونو او پریکړو پوره نگرانی کوی او د هغه صحیحی او قانونی پریکړی به د اجراء ور بولی غیر قانونی پریکړی به یې منسوخ کوی[463] .

جلال الدین سیوطی رحمه الله علیه چې په 911 هجری قمری کال وفات شوی دی د تفویض د وزیر د اختیاراتو په هکله داسی تشریحات ورکړی دی :" په حقیقت کې وزیر د خلیفه هغه نائب وی چې د هیواد ټولی چاری ورته سپارل شوی وی ، د قاضیانو او والیانو مقررول د عسکرو منظمول، تنخواه گانو او وظیفو ورکول، تنخوا گانو کې کموالی او ډیر والی، رتبه لوړول یا رتبه ټیټول ، پریکړی کول یا د پریکړی منسوخول، د چا سره اریکې ټینګول یا غوڅول او په خزانه کې واک کول او دهغی خرځول د وزیر له مسئولیتتو او اختیاراتو څخه دی " [464].

نن ورځ وزیر تفویض ته صدر اعظم وائی او د تفویض د وزارت ذکرشوی جوړ ښت ته پارلمان جوړښت وائی په پارلمان نظام کې صدر اعظم د ریاست د مشر لخوا ټاکل کیږی خو هغه باید د پارلمان او شوری مجلس له خوا نه د اعتماد رای واخلی چې د اکثریت د اعتماد د لاس ته راوړلو پرته هغه د خلیفه یا د حکومت د مشر لخوا عزل کیدای شی ، صدر اعظم په عملی تو گه د انتظامی امورو مشری په غاړه لری چې د خپل ځان له پاره د ضرورت په اندازه کابینه جوړو لای شی ترڅو د هغوی په کومک د ملت چاری پر مخ بوزی - دی ډول نظام ته ماوردی ، ابویعلی او ابن خلدون رحمه الله علیهم د تفویض د وزارت نوم ورکړی دی.

صدر اعظم تګاکل:

463- الا حکام السلطانیه د ماوردی 22 مخ - الاحکام السلطانیه د القاضی ابویعلی 29 مخ

464 - حسن المحاضره د سیوطی رحمه الله علیه 2 ټوک 121 ~123 مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عباسی دوری په ملوکیت کې به صدر اعظم د پادشاه لخوا ټاکل کیده د ابوالعباس سفاح او منصور په حکومتونو کې صدر اعظم خپل واکې او د ډیر قوت خاوند نه وه .

ابن طباطبائی لیکلی دی چې خپله د منصور دبدبه دومره ډیره وه چې د هغه په مقابل کې د وزیرانو د بدبه ډیره کمه پاتی شوی وه ځکه په خپله وزیران به د هغه څخه هر وخت په لړزان او ویره کې وه [465].

د وزارت ظالمانه تګ لاره د هارون الرشید په حکومت کې شروع شوه - ابو عبدالله محمد بن عیددوس الجهشیاری رحمه الله علیه چې په 311 هجری قمری کال وفات شوی دی په خپل کتاب الوزراء و الکتاب کې لیکي چې : کله چې هارون الرشید د حکومت مسئولیت په غاړه واخست نو یحی بن خالد بن برمک ئی دربار ته راوغوښت [چې پلار به ئی ورته وایه] ورته ئی وویل ای پلارجانه : تا د خپل نیک تدبیر په اساس زه دی منصب ته راورسولم ~ له دی امله ما د خپل رعیت ټولی چاری تا ته در وسپارلی ~ قلد تک امرالرعیه ... [زه به ستا په هیڅ معامله غور او فکر هم و نه کړم] او په دی ډول ټول دفترونه د ابن خالد په لاس کې ورواچول شوه .

ابن خلدون لیکلی چې : د عباسیانو د ظالم حکومت مرکز کې به کله صدر اعظم بدل شواو کله به پادشاه، د ځواک له پاره هلی ځلی کیدی او د واک او اختیاراتو مرکز به بدلیده را بدلبده [466].

په اسلامی حکومت کې خلیفه د ورځنی عامو کارونو د پریکړو څخه پرته به په ټولو مهمو چارو کې د شوری د پریکړی پابند وی . څرنګه چې د وزیرانو او نورو مهمو منصونو له پاره د اهل کسانو ټاکل د مهمو امورو څخه دی. نو په دی خاطر د "امرهم شوری بینهم " د شرعی قاعدی لاندی خلیفه مکلف دی چې د صدر اعظم او د وزیرانو د تقرر او کابینی د

465- الفخری اردو ترجمه 208مخ

466 - مقد مه د ابن خلدون 188 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

انحلال منظوری د شوری دغونډی څخه د اخستلو پابند دی او وزارت د پریښول له پاره هم د شوری د غونډی پریکړه اساسی شرط باید وی. څرنګه چې صدر اعظم په عملی تو ګه حکمران دی . نو باید د اسلامی ټولنی له خوا منتخب او د هغی اعتمادئی تر لاسه کړی وی غیر معتمد وګری ته د حکومت ورکول شرعاً روانه دی. لکه څنګه چې د " الشوری " په څیړنه کې د هغه د دلا ئلو یادونه شوی ده .

د صدر اعظم صفات:

ویعتیر فی تقلید هذه الوزارء شروط الامامه [د صدر اعظمی (وزارت تفویض) د منصب له پاره د اهمیت همغه شرائط دی چې د امامت او خلافا له پارهدی[467]].

یعنی ایمان ، علم،تقوی په معامله پو هیدل ، جسمی قوت ، د دی شرائطو موجودیت په صدر اعظم کې ، همداسی ضروری دی لکه څنګه چې د خلیفه له پاره ضروری وه ځکه چې صدر اعظم په عملی ډول د مملکت چاری په غاړه لری .

علامه ماوردی رحمه الله علیه د صدر اعظم دا صفتونو په هکله داسی تشریحات ورکوی : وزیر تفویض [صدارعظم] په اخلاقی توګه پاک او سپیڅلی وی د تدبیر له پلوه ئی کار پوخ وی. تجربی او روزنی هغه مهذب کړی وی ، د حکومت د اسرارو امین وی ، د مسائلو د حل له پاره ملا تړلی دلاړ وی ،د پراخی حوصلی او علم وذهانت خاوندوی ، د یو حکمران په څیر رعب ولری ، او د پو هانو په څیر سنجیده وی ٔ د علماو په څیر تواضع د فقهاو په څیر پوهه ولری ، نیکې پیژندونکې او صابر وی ، سمدستی ګټی ته په را تلونکې تاوان ترجیح نه ورکوی ، او د خپل خواږه بیان او وینا په اساس د خلکو زړونه لاس ته راوړی شی [468]].

---

[467] - الا حکام السلطانیه د ماوردی 22مخ - الاحکام السلطانیه د القاضی ابویعلی 30 مخ

[468] - الا حکام السلطانیه د ماوردی 22 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن طباطبائی رحمه الله علیه لیکي چي : دیانت لرل، رېښتوني ، پوخ کاره ، پوهه ، ویښ فکره او سیاسي پوهه د صدراعظمی لازمی عناصر دی د صدر اعظم له پاره ، نرمي ، وقار ، متانت ، حریت ، حلم، پراخه حوصله ، میړني ، زړورتوب ... دا ټول صفتونه ضروري دی [469] .

علامه ماوردی رحمه الله علیه د آداب الوزیر په نوم یو کتاب لیکلی دی د دی کتاب په شروع کي هغه یوه اوږده سریزه لیکلی ده ، د هغی سریزی لنډیز په دی تو گه دی : ای وزیره !: ته حاکم هم ئی او محکوم هم ئی " سائس و مسوس " د رعیت سیاست ستا په لاس کي دی خو په خپله ستا سیاست دهیواد د مشر په لاس کي دی ، د دی له پاره دی ته اړیتا ده چي ستاسی د فکر یوه خوا د هغه رعیت د بهبود په لور وی چي ته پری حکمرانی کوی او بله خوا د هغه حکمران په لور وی چي د هغه پیرو ی په تا فرض دی ، د هیواد نظم او نسق ستا په لاس کي دی او د هر قسم خرابی مسئولیت ستا په غاړه دی ددی له امله ته د وینا د ژبی په ځای د عمل د ژبی څه کار واخله .

ای وزیره ! ته ته د دی هیواد نظم او نسق درسپارل شوی چي بیناد یی داسلام سپڅلی دین دی ، ددغه سپڅلی دین قائد وگرځوه او حق خپل لار ښود وگرځوه نو هر قوی شخص به ستا تر مخ کمزوری شی ، او هر سخت کار به درته اسانه شی، د اسلام د دین انصار او کومکونکي موجود دی ... د دی انصارو زړونه لاس ته راوړل ستا له پاره یو توخه ده ، د ځینی پوهانو څخه پو ښتنل شوی . چي د دفاع له پاره کوم ډول لښکر په کار دی ، هغوی ځواب ورکړ چي دین ، بل پوښتنه ئی ورڅخه ورکړه چي د ټولو څخه ډیر قوی فوج کوم یو دی پوهانو ځواب ورکړ عدل او انصاف .

حکمرانی په حقیقت کي دین ته ورکول شوی نو دا دین خپل کومکونکي و گرځوه ، نو د خلکو زړونه به ستا په مقابل کي نرمی اختیار کړی ، د مملکت استحکام د دین جاری کولو پوری ترلی دی. د

---

[469]- الفخری 182 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

عدل مثال د یوی شنی میوه لرونکې ونی په څیر دی خو ظلم هغه و نه ده چې د هغی بیخ او جرړی پری کړل شوی دی] [470].

د تنفیذ وزارت :

د تنفیذ وزیر د خلیفه او رعیت په منځ کې یواځی د یوی واسطی حیثیت لری ، هغه د حاکم فرمانونه تعمیلو لاندی مامورینو ته د هغه احکام رسوی د عسکرو له پاره د سامانونو د برابری کوښښ کوی ، او حل غوښتنونکې مسئلی د حکمران څخه د احکامو د اخستلو وروسته نافذ وی .

که څه هم په شخصی ډول د تنفیذ وزیر ته د حکومت د نظم ونسق ټول واک نه وی رکول شوی بلکه د هغه کار د حاصل شو و احکامو اجراء کول او په هغی عمل کول دی .

نن سبا داسی وزیر ته منشی [سکرتر] وائی ، د تنفیذ د وزارت نظام ته صدارتی نظام هم کیږی ، چې په هغی کې ټول انتظامی واک د ریاست د صدر [رئیس جمهور] په لاس کې وی او د هغه د وزیرانو غونډی ته صدارتی کابینه ویل کیږی .

ماوردی او اوبویعلی رحمه الله علیهما د تفویض وزیر او تنفیذ وزیر د اختیاراتو او صلاحیتونو توبیر داسی بیان کوی : د تفویض وزیر ته پوره اختیارات لری او تنفیذ وزیرپوره اختیارات نه لری ، د تفویض وزیر د والایانو ټاکل او عزل کولای شی او تنفیذ وزیر ی نه شی کولای، د تفویض وزیر پوځ ته هر ډول هدایت کولای شی او د تنفیذ وزیر پوځ ته هر ډول هدایت نه شی کولای ، د تفویض وزیر د مالی چارو کې هر ډول اختیار لری او د تنفیذ وزیر په مالی چارو کې هیڅ ډول اختیار نه لری ، د تفویض وزیران دوه په یو وخت نه شی ټاکل کیدای او تنفیذ وزیر دوه بلکه بی شمیره ټاکل کیدای [471].

ادب الوزیر 3 مخ په حواله د نظام الحکم 432 مخ

- الا حکام السلطانیه د ماوردی 27 مخ - الاحکام السلطانیه د قاضی ابویعلی 32 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

علت دا دی چې د تفویض وزیر په عملی توګه حکمران وی او په یوه مملکت کې په یوه وخت کې دوه حکمرانان نه ځایږی .

د تنفیذ د وزیر صفتونه

ځرنګه چې د تنفیذ وزیر خپل واکې حکمران نه وی ، نو په دی خاطر د هغه د اهمیت شرائط د صدراعظم د دی شرائطو ځخه لږ ځه نرم دی . خود ځینی صفتو نو موجودیت په ده کې هم د ضروری شرطونو له دلی ځخه دی او هغه دا چې [امانت لرونکې او رښتیا ویونکې به وی] تر ځو اعتماد پری وشی ، لالچې او حریص به نه وی تر ځو د رشوت اخستو په مقابل کې احکام ردو بدل نه کړی ، ښه یاد داشت او قوی ذهن ولری ، ذهن او د خلکو پیژندونکې وی ،د دی نه پرته ښځه نه د تفویض وزیره کیدی شی او نه د تنفیذ وزیره دا په دی خاطر چې د ریاست د نظم و نسق چلول د سړو کار دی .

ولاتیی وزارتونه

که خلیفه ولایتی امیران مقرر کړی وی نو د هر ولایت والی یا امیر د تفویض وزیر (لومړی وزیر) او د تنفیذ وزیران مقررولی شی او د د دی دواړو وزیرانو احکام همغه احکام دی چې خلیفه د مرکزی وزیرانو له پاره ټاکلی وی د مرکزی [وفاقی] حکومت طریقه همداسی ده .

شپږم اصل

د قضاء نظام

د اسلامی ریاست شپږم اصل قضاء بالعدل او القیام بالقسط یعنیعدل د انصاف قیام او قانونی برابر والی دی ، په قرانکریم کې د دی اصل یادونه د عدل د کلیمی سره په 17 ځایونوکې او د قسط (انصاف)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ذکرد قرآن کريم په 23 ايتونو کې راغلی ، د رسول الله صلی‌الله عليه وسلم په حديثونو ، د صحابه رضی الله عنهم او تابعينو رحمه الله عليهم په ويناووکې د عدل او عادل صفت او د ظلم او ظالم بدی په سلګونو واری ياده شوی ده ~ څرنګه چه د خلافت په بحث کې د دی مضمون احاديث رانقل شوی نو په دی اساس دلته د قرانکريم د ايتونو نقشه وړاندی کوو :

هغه ايتونه چی د عدل کولو حکم په کې راغلی :

د البقره سورت 282 آيت - د النساء سورت 3 آيت - د النساء سورت 58 آيت - د النساء سورت 135 آيت - د المائده سورت 8 آيت - د المائده سورت 95 آيت - د المائده سورت 106 آيت - د الانعام سورت 152 آيت - د الاعراف سورت 159 آيت - د الاعراف سورت 181 آيت - د النحل سورت 76 آيت - د النحل سورت 90 آيت - د الشوری سورت 15 آيت - د الحجرات سورت 9 آيت - د الطلاق سورت 2 آيت

هغه ايتونو چې په کې قسط د انصاف په معنی راغلی دی :

د البقره سورت 282 آيت - د ال عمران سورت 18 آيت - د ال عمران سورت 21 آيت د النساء سورت 127 آيت - د النساء سورت 135 آيت - د النساء سورت 3 آيت - د المائده سورت 8 آيت - د المائده سورت 42 آيت - د الانعام سورت 152 آيت - د الاعراف سورت 29 آيت - د يونس سورت 4 آيت- د يونس سورت 47 آيت - د يونس سورت 54 آيت - د هود سورت 85 آيت - د انبياء سورت 47 آيت – د الاحزاب سورت 5 آيت - د الحجرات سورت 9 آيت - د الرحمن سورت 9 آيت - د الحديد سورت 25 آيت - د الممتحنه سورت 8 آيت

ددی نه پرته د ظلم بدی په قرانکريم کې په 287 ځايونو کې بيان شوی دی څو آيتونه د نمونی په توګه وړاندی کوو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وامرت لاعدل بينكم (او ماته حکم شوی دی چې ستاسی ترمنځ انصاف وکړم [472]) ، و اذا حکمتم بين الناس ان تحکموا بالعدل (اوکله چی د خلکو ترمنځ پریکړه کوی نو په عدل سره ئی وکړی[473]) و لا يجرمنکم شنان قوم علی ان لا تعدلوا اعدلوا هو اقرب للتقوی (او د کوم قوم سره د دښمنی په اساس هیڅکله د عدل څخه لاس وانخلی عدل وکړی ځکه همدا عدل تقوی ته ډیر نژدی دی[474]) ، و ان حکمت فاحکم بينهم بالقسط (اوکه چیری ته پریکړه وکړی نو پریکړه وکړه د دوی ترمنځ په انصاف سره[475]) ، قل امر ربی بالقسط (او ووایه چی زما الله جل جلاله ما ته د انصاف کولو حکم راکړی دی [476]) ، یا ایهاالذين امنواکونوا قوامين بالقسط (ای د ایمان خاوندانو د تل له پاره په عدل و انصاف ولاړ اوسی[477]) .

شیخ الاسلام ابن یتمیه رحمه الله علیه فرمایلی دی چی د شرعی سیاست مانی په دوه ستنو ولاړه ده : لومړی دا چی منصبونه او مسئولیتونه د هغه اهل خلکو ته سپارل او دویم د عدل او انصاف په اساس د خلکو ترمنځ پریکړی کول [478].

حافظ ابن قیم رحمه الله علیه فرمائی چی: ان مقصوده اقامه العدل بين عباده وقيام الناس بالقسط (د الله جل جلا له د دین مقصد دا دي چی د هغه د بندګانو ترمنځ انصاف قایم کړل شی او خلک د انصاف په کولوکې کلک ولاړ وی) .

---

472 - د الشوری سورت 15 آیت

473 - د النساء سورت 58 آیت

474 - د الاعراف سورت 29 آیت

475 - د الاعراف سورت 29 آیت

476 - د النساء سورت 135 آیت

477 - الطرق الحکمیه 17 مخ - اعلام الموقعین 3 ټوک 5 مخ

478- السياسته الشرعیه 7مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د عدل او قسط معنا:

لغت پوهانو د عدل معنا(القضاء بالحق) کړی ده ، یعنی د حق په اساس پریکړی کول او قسط ئی په (النصیب) یعنی برخه او حق معنا کړیدی ، نو ددواړو مقصد دا دی چی : حق لرونکې ته د هغه حق راخستل او ورکول .

د عدل غوښتنه ، برابر والی او مساوات نه دی بلکه د هغه غوښتنه ده چی یوه شخص سره د لږوالی او کموالی پرته داسی کړنه کول چی هغه ئی مستحق وی ، د عدل او انصاف تله داسی برابرول پکار دی چه د ډیرنه ډیر محبت او سختی نه سخته د ښمنی د هغه د تلی پله بل لور ته درنه نه کړی ، اود ظلم معنی ده [وضع شی فی غیر محله] یوشی د خپل اصل ځای څخه پرته په بل ځای کې ایښوول.

یعنی د حق لرونکې حق خوړل ، د یو چا حق ځنډول ، او بیا په چا زور او فشار اچول ، دا ټول د ظلم شاخونه دی. او د یوه حق بل ته ورکول دا هم ظلم دی . او د حق په ورکړی کې ځنډ کول دا هم ظلم دی .

د قضاء مفهوم :

د قضا کلیمه ، د قضی یقضی څخه د مصدر صیغه ده ، دا کلیمه په اصل کې قضای وه ، د عربی ژبی د یوی قاعدی په اساس (یا) ئی په همزه بدله کړه . د لغت په کتابونوکې د دی کلیمی ډیری معنی ګانی ذکر شوی ، خو د دوه ډلو ترمنځ د کومی شخړی هوارول د دی عمومی مفهوم دی ، (قضی بین الخصمین وعلیهما ای حکم بینهما و علیهما) هغه د دوه ډلو ترمنځ پریکړه وکړه او په هغوی ئی خپله پریکړه عملی کړه ،د همدی اساسی مفهوم په بنسټ فقهاو دقضاء قانونی او اصطلاحی تعریف په ډیرو ډولو کړی دی خو د ټولو مفهوم یو دی القضاء هو الحکم بین الناس بالحق و الحکم بما انزل الله عزوجل (د قضاء معنا د خلکو ترمنځ د حق په

(c) ketabton.com: The Digital Library

اساس پریکړه کول او د هغې قانون په اساس پریکړه کول چې الله جل جلاله را لیږلی دی [479]).

فصل الخصومات و قطع المنازعات (په نښتو او شخړوکې پریکړه کول[480]) .

الاخبار عن حکم شرعی علی سبیل الالزام (د شرعی پریکړې او رول په دې توګه چې د هغه نافذول لازم شی[481]) .

د قضاء او فتوی ترمنځ یو توپیر دا دی چې د قاضی سره د خپلې پریکړې د نافذولو واک او قوت موجود وی ، خو مفتی یوازې د شرعی حکم بیانوونکې دی ، د هغه سره د نافذولو قوت نه شته)

دوهم توپیر ئې دا دی چې د قاضی پریکړې د همغه دائر کړل شوی معاملې په هکله وی، د هر چا له پاره نه وی ، قاضی د بحث لا ندې قضیې نوع او قسم معلوموی ، د دواړو ډلو خبرې او دګواهانو ګواهی اوری او هغه وروسته د شرعی حکم مطابق پریکړه کوی ، هغه یواځې مسئله نه بنې ، نو په دې خاطر د هغه د دې پریکړې انفاذ په نورو قضیو نه کیږی خودمفتی فتوی عامه وی ، یواځې د مستفتی (فتوی غوښتونکې) پوری نه وی تړلی.

د قاضیانو تګاکل فرض دی

الله جل جلاله رسول الله صلی الله علیه وسلم ته حکم کړی دی چې د خلکو تر منځ د الله جل جلاله د نازل کړی قانون مطابق پریکړه وکړه[482])

- داود علیه السلام ته ئې حکم ورکړی وه چې د خلکو تر منځ د حق

479- بدائع الصنائع دکاشانی حنفی 2 ټوک 7 مخ 1974 عیسوی کال د بیروت چاپ

480 - البحر الرائق نقل له محیط څخه 6 ټوک 277 مخ بیروت چاپ

481 - معین الحکام د شیخ علاوالدین طرابلسی لیکنه 6 مخ

482 د المائده سورت 48 آیت

(c) ketabton.com: The Digital Library

مطابق پریکړه وکړه[483]) - اسلامی ټولنی ته ئی حکم کړی دی چی انصاف قائم کړی او په هغه کلک اوسی[484]) .
دا ایتونه او د عدل او قسط پوری تړلی مخکې یاد شوی ځلویښت آیتونه د دی خبری دلیل دی چی د عدل قیام فرض دی ځرګنده ده چی د عدل قیام او د حکم بالحق فریضه د قاضیانو د ټاکلو پرته ممکنه نه وه، نو په دی خاطر د دی فرض د پوره کولو له پاره نظام القضاء یعنی د عدلیی منځ ته راوړل او د قاضیانو ټاکل هم فرض دی .
علامه کاشانی حنفی رحمه الله علیه چی په 587 هجری قمری کال کې مړ شوی دی د پورتنی آیتونو په اساس استدلال کوی او فرمایی چی : فنصب القاضی فرض لانه ینسب لاقامه امر مفروض و هوالقضاء ... و لان نصب الامام الاعظم فرض بلا خلاف بین اهل الحق ... و معلوم انه لا یمکنه القیام بما نصب له بنفسه فیحتاج الی نائب یقوم مقامه فی ذلک و هو القاضی و لهذا کان رسول الله صلیالله علیه وسلم یبعث الی الا فاق قضاه... و قد سماه محمد رحمه الله علیه فریضه محکمه (د قاضی ټاکل فرض دی له دی امله چی د هغه ټاکل د بل فرض د ادا کولو له پاره کیږی او هغه قضاء ده ، د خلیفه (الامام الاعظم) ټاکل د اهل الحق تر منځ د اختلاف پرته فرض دی او ښکاره ده چی خلیفه خپل ورسپارل شوی فرائض په ځانګړی توګه سرته نه شی رسولائی ~ او نائب ته ضرورت لری چی د دی فرض په ادا کولو کې د هغه قائم مقام دی ، او دا نائب قاضی دی همدا علت دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم به مختلفو ځایو ته قاضیان لیږل ، امام محمد رحمه الله علیه قضاء ته د یوی کلکې او ټینګی فریضی نوم ورکړی دی [485]).

483- د ص سورت 26 آیت
484 - د النساء سورت 135 آیت
485 - بدائع الصنائع 7 ټوک 2 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن الهمام حنفی چی په 681 هجری قمری کال کې مړ شوی دی لیکې چی : و اما وصف القضاء ففرض کفایه ... و علیه اجماع المسلمین (قضاء یو کفائی فرض دی چی په دی باندی د مسلمانانو اجماع ده [486]) .

امام بابرتی حنفی چی په 786 هجری قمری کال کې مړ شوی دی فرمایی چی : لاشک ان القضاء بالحق من اقوی الفرائض و اشرف العبادات بعدالایمان (په دی کې هیڅ شک نه شته چی د حق مطابق پریکړه کول (قضاء) د ایمان څخه وروسته ډیر قوی فرض او ډیر پاک عبادت دی [487]) .

ابن قدامه حنبلی رحمه الله علیه چی په 334 هجری قمری کال کې مړ شوی دی فرمایی چی: و القضاء من فروض الکفایه لان امر الناس لایستقیم بدونه فکان واجب علیهم کالجهاد والامامه (قضا کفائی فرض دی دا په دی خاطر چی د دی پرته د خلکو حالت نه ښه کیږی نو دا د جهاد او امامت په څیر واجب دی) [488].

د عادل قاضی غوره والی

په ځینو احادیثو کې د قاضی فضیلت بیان شوی او په ځینی نورو کې د هغه مذمت راغلی په همدی توګه د اسلافو رحمه الله علیهم څخه هم دواړه ډوله وینا وی او تګ لاری را نقل شوی دی ، چا د قاضی کیدو څخه انکار کړی دی ، او ځینو دا منصب قبول کړی دی .

د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حدیثونو او اسلافو رحمه الله علیهم دا اختلاف د (تضاد اختلاف) نه دی بلکه د (تنوع اختلاف) دی ، یعنی قاضیان په دوه برخو ویشل شوی دی :

لومړی هغه قاضی دی چی د اهلیت خاوند وی په خپله ئی د دی منصب غوښتنه او خواهش نه وی کړی. خو کله چه دا مسئولیت هغه

---

486 - فتح القدیر 7 ټوک 152 مخ 1970 عیسوی کال د مصطفی البابی چاپ
487 - العنایه علی الهدایه للبابرتی مع فتح القدیر 7 ټوک 151 مخ
488 - المغنی دابن قدامه لسم ټوک 32مخ 1970 عیسوی کال چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ته وروسپارل شی نو بیا هغه د عدل او انصاف او پوره تحقیق په اساس پریکړې کوی . دا ډول قاضی یو ډول عبادت کوی ، او ښکاره ده چی کفائی فرض د عبادت یو شکل دی په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم به پریکړې کولی او صحابه کرام رضی الله تعالی عنهم ئی هم په دی منصب ټاکلی دی . په همدی ډول راشدینو خلفاو هم رضی الله عنهم د خلکو ترمنځ پریکړې کړې دی او نور صحابه کرام رضی الله عنهم ئی هم په نورو ښارونو او ځایونو کې د قاضیانو په نوم لیږلی دی.

دوهم هغه قاضی دی چی د اهلیت د نه لرلو سره سره ئی دا منصب منی ، یا هغه سره دا ویره وی ، چی حکمران او دهغی نور حاکمان ما ازاد قضاوت او انصاف کولو ته نه پریږ دی او د قضا په کارونو کې به مداخلت کوی او یا دا قاضی ښکاره په ظلم لاس پوری کوی نو بیا د دی ډول قاضی بدی ویلی شوی ده .

د نیکې او ستایل شوی قضاء او د بدی او مذمومی قضا دا ویش په خپله د رسول الله صلی الله علیه وسلم څخه هم را نقل شوی لکه چی فرمائی :

حَدَّثَنَا عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ بْنِ مَيْسَرَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ يَعْنِي ابْنَ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنِي يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي قَيْسٍ مَوْلَى عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ فَأَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ فَأَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ

(قاضیان په دری ډوله دی . چی یو ئی جنت ته درومی او دوه نور ئی دوزخ ته، جنت ته به هغه قاضی ځی ، چی حق پیژنی او د هغی مطابق پریکړې کوی، مګر هغه قاضی چه حق پیژنی او د هغه په اساس پریکړې نه کوی هغه به جهنم ته ځی ، او بل هغه چی د ناپوهی سره ئی

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا وظيفه په غاړه اخيستی وی او د خلکو ترمنځ پريکړې کوی هغه به هم دوزخ ته ځی[489]) .

د اسلام فقهاو د همدی حديث په رڼاکې د قضا د مذمت او د هغه د فضيلت په هکله همدا ډول تطبيق کړی دی :

ملک العلماء فرمايی چی : و الحديث محمول علی القاضی الجاهل و العالم الفاسق و الطالب الذی لا يامن علی نفسه الرشوه فيخاف ان يميل اليها توفيقا بين الدلائل (د قضا د مذمت حديث د هغه قاضی په هکله کې دی چی جاهل وی يا فاسق عالم وی يا دهغه قاضی په هکله کې دی چه د دی منصب غوښتوونکې وی. خو په ځان ئی دا باور نه وی چی زه به د رشوت اخستلو څخه په څنګ شم او دا ويره ورسره وی چی هغه به د رشوت اخستوته تيارشی ، د دلائلو ترمنځ دغه تطبيق دی) .

د دی څخه وروسته فرمايی چې : که چيری په کوم ځائی کې د يوه شخص پرته بل څوک اهل موجود نه وی نو په دی وخت کې په دی شخص د قضا د منصب قبلول فرض عين ګرځی [490].

شيخ الاسلام ميرغنيانی رحمه الله عليه چی د هدايه کتاب ليکوال چی په 593 هجری قمری کال کې مړ شوی دی ليکې چی : په قضا کې کومه بدی نه شته ، خو د هغه چا له پاره چه په خپل ځان دا باور ولری چه زه دا مسئوليت تر سره کولای شم ، خو هغه چا ته قضا ورکول مکروه تحريمی دی چی د هغه څخه دا ويره وی چې زه دا مسئوليت نه

---

489 - ابوداودالاقضيه باب فی القاضی يخطئی – جامع ترمذی باب ماجاء فی القاضی – سنن ابن ماجه الاحکام باب ذکر القضا - جامع الاصول 10 ټوک 167 مخ – کنزالعمال 6 ټوک 91مخ 1979 عيسوی کال د بيروت چاپ

490 - بدائع الصنايع 7 ټوک 4 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شم ترسره كولاى او نه ورسره د ظلم څخه د ځان د ژغورلو قضاوت كومه ډا ډگيرنه وى[491] .

په عالمگيرى فتاوى كې راغلى دى : قضا يوه كلكه فريضه او د اتباع وړ سنت دى .... خو هغه چا تا د قضاوت د مسئوليت قبولول حرام دى ، چى هغه ته د خپل نفس دا كمزورى معلومه وى ، چى زه د انصاف راوړلو او قائمولو څخه عاجزه يم ، او د نفس د پيروى او غوښتنى څخه ځان نه شم ژغورلى [492].

علامه علاوالدين طرابلسى رحمه الله عليه فرمائى : هغه احاديث چى په كې قاضى ته د عذاب و عده وركړل شوى هغه ټول د ظالمانو قاضيانو په هكله دى. يا د هغه ناپوهانو په هكله دى. چى د علم او قابليت پر ته ئى دا مسئوليت په غاړه اخيستى وى د دغه دوه ډوله قاضيانو په هكله وعيد راغلى دى [493].

شيخ الاسلام ميرغنيانى رحمه الله عليه دا هم وايى چې كله حاكم د حق او انصاف په اساس د پريكړې د كولو ازآدى نه وركوى نو په دى حالت كې د قضا د منصب قبلول روانه دى .

اوس نو د ترغيب او ترهيب په هكله څو احاديث رانقلوو ترڅو د موضوع په دواړو اړخونو ښه وپوهيږو[494].

د ترغيب حديثونه :

حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا وَكِيعٌ عَنْ إِسْمَعِيلَ عَنْ قَيْسٍ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ و حَدَّثَنَا ابْنُ نُمَيْرٍ حَدَّثَنَا أَبِي وَمُحَمَّدُ بْنُ بِشْرٍ قَالَا حَدَّثَنَا إِسْمَعِيلُ عَنْ قَيْسٍ قَالَ سَمِعْتُ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ مَسْعُودٍ يَقُولُا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى

491 - هدايه كتاب آداب القاضى
492- فتاوى عالمگيرى 3 ټوک 306 مخ
493 - معين الحكام 877 مخ
494 - الهدايه آداب القاضى

(c) ketabton.com: The Digital Library

اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا حَسَدَ إِلَّا فِي اثْنَتَيْنِ رَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ مَالًا فَسَلَّطَهُ عَلَى هَلَكَتِهِ فِي الْحَقِّ وَرَجُلٌ آتَاهُ اللَّهُ حِكْمَةً فَهُوَ يَقْضِي بِهَا وَيُعَلِّمُهَا

(رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمايلي دي چې د هيڅا سره کينه کول مناسب نه دي مګر د دوه کسانو سره رشک جائز دی یو هغه چې الله جل جلاله هغه ته مال ورکړی وی او د هغه په څنګ کې ئی په نيکو لارو کې د دی مال د خرڅ کولو توفيق هم ورکړی وی او دوهم هغه چې هغه ته الله جل جلاله د شريعت علم ورکړی وی او د هغی په اساس ....د خلکو د شخړو پريکړی او فيصلی کوی او د هغه ښونه خلکو ته کوی [495]) .

په دی حديث کې ئی قضا بالحق د رشک وړښوولی ده او دا د قضا د فضيلت له پاره څرګند ثبوت دی .

حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ الْمُقْرِئُ الْمَكِّيُّ حَدَّثَنَا حَيْوَةُ بْنُ شُرَيْحٍ حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الْهَادِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ بْنِ الْحَارِثِ عَنْ بُسْرِ بْنِ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي قَيْسٍ مَوْلَى عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَصَابَ فَلَهُ أَجْرَانِ وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَهَدَ ثُمَّ أَخْطَأَ فَلَهُ أَجْرٌ

(کله چې کوم قاضی د پريکړی په وخت کې اجتهاد کوی ، که چيری هغه حق معلوم کړ نو هغه ته به دوه برابر اجر ورکړی شی ، او که چيری غلطی تری وشوه او حق يی معلوم نه شو کړای نو هغه ته به يو اجر ورکول شی[496]) .

امام خطابی رحمه الله عليه فرمايی چې : اجتهاد کول عبادت دی نو له دی امله هغه ته د حق د معلومولو پرته د تحقيق او کوشش اجر ورکول کيږی .

495- صحيح مسلم کتاب العلم

496 بخاری الاعتصام باب اجرالحکم کتاب الاقضيه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو دا حكم د هغه چا له پاره دی چه د اجتهاد اهلیت ولری او که نه د قابلیت او صلاحیت پرته اجتهاد کونکې ته د هغی د غلطی په اساس د عذاب ورکولو ویره هم شته ، لکه څنګه چی القضاه ثلاثه په حدیث کی راغلی دی .

د خلافت په بحث کې د بخاری او مسلم شریف هغه حدیث هم زمونږ تر مخه دی چی په هغی کې راغلی وه. چی عادل او انصاف کونکې قاضی او حاکم به د قیامت په ورځ د ربا په ممبرونو کښینول شی.

د ترهیب حدیثونه :

حَدَّثَنَا نَصْرُ بْنُ عَلِيٍّ أَخْبَرَنَا فُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ أَبِي عَمْرٍو عَنْ سَعِيدٍ الْمَقْبُرِيِّ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ وَلِيَ الْقَضَاءَ فَقَدْ ذُبِحَ بِغَيْرِ سِكِّينٍ

(هغه څوک چه د خلکو قاضی جوړکړای شو د چاړه پرته حلال کړل شوی دی[497]) .

امام خطابی رحمه الله علیه او ابن الاثیر رحمه الله علیه لیکلې دی چی د چاړه پرته حلالول څخه دوه ډوله مقصد اخستل کیږی .

لومړی دا چی د چاړی په واسطه جسم حلالیږی ، خو دلته تری جسمانی حلاله مقصد نه دی بلکه روحانی او اخلاقی حلاله تری مقصد دی .

دوهم دا چی د چاړی پرته د بلی کومی پخی الی په واسطه حلالول ډیر تکلیف ورکونکې دی .

دلته د دواړو معنا ګانو په اساس د ظالم او جابر قاضی مذمت کړل شوی دی کوم چی د دی منصب حریص او غوښتونکې وی -

497 - ابوداود فی الاقضیه ، سنن ترمذی فی الاحکام ، سنن ابن ماجه فی الاحکام ، جامع الاصول 10 ټوک 165 مخ ، کنزالعمال 2 ټوک 95 مخ 1979 عیسوی کال د بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

محدیثونو رحمه الله علیهم د دی همدا مفهوم بیان کړی دی چی دا د مذمت او ترهیب حدیث دی [498].

د معین الحکام خاوند او ځینی نورو فقهاو د دی حدیث مقصد په دی توګه بیان کړی دی. چی د قضا مسئولیت په غاړه اخستل ډیر لوی او درونډ بار دی. چه نفس سره د مجاهدی او ریاضت پرته ئی څوک نه شی پورته کولای هغه څوک چه دا بار پورته کوی نو هغه د چړی پرته حلال شوی دی یعنی هغه ته باید ذبیح الله وویل شی ، ځکه دا د الله جل جلاله د رضا له پاره خپل نفس د قربانی له پاره وړاندی کوی .

خو قاضی شوکانی رحمه الله علیه فرمایلی دی : چی صحیح مفهوم هغه دی چی محدیثونو تری راخستی دی .

څرنګه چی د قضاء د ترغیب او فضیلت په هکله نور هم ډیر احادیث موجود دی نو بیا په را ښکلو او د تکلف په واسطه د دی حدیث ته ترغیبی شکل ورکول څه ضرورت دی ؟ [499].

عن عبدالله بن ابی اوفی رضي الله تعال عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم ان الله مع القاضی مالم یجر فاذا جار تخلی عنه و لزمه الشیطان وفی روایه تبرء الله منه (د عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه نه روایت دی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایی الله جل جلا له د قاضی ملګری وی تر هغه پوری چه هغه ظلم و نه کړی ، کله چه هغه ظلم وکړی نو بیا د الله جل جلاله کومک د هغه څخه واخستل شی او شیطان ئی په پنجه کې ونیسی[500]) .

498 - معالم النبین په حاشیه د ابو داود 4 ټوک 4 مخ و جامع الاصول 10 ټوک 166مخ
499 - نیل الاوطار 164 مخ د 1973 عیسوی کال د بیروت چاپ
500 - ترمذی کتاب الاحکام - مستدرک للحاکم کتاب الاحکام و کنزالعمال 6 ټوک 92 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دی احادیثو کې چه کومه (تنوع) ده نو همدا تنوع د قاضیانو په حالت کې هم شته د ترغیب حدیثونه د عادل قاضی په هکله راغلی دی او د ترهیب احادیث د ظالم او نا اهل قاضی هکله په راغلی دی .

د قاضی د اهلیت شرطونه

د عدل د راوستولو په خاطر د قاضی اهلیت لازمی شرط دی ځکه چه د نا اهله قاضی څخه د انصاف امید لرل ډیره بی عقلی ده د اسلام فقهاو د کتاب او سنتو په رڼاکې چه د قاضی د اهلیت له پاره کوم شرائط وړاندی کړی ، د هغه لنډیز په دی ډول دی :

مسلمان وی : د مسلمانانو د معاملا تو د پریکړی له پاره غیر مسلمان قاضی ټاکل په اجماع سره باطل دی ، ځکه د هغه پریکړه کوم شرعی حیثیت نه لری ، لیکن د احنافو په فکر د غیر مسلمانانو له پاره د غیر مسلمان قاضی ټاکل روا دی [501].

بالغ وی ، عاقل وی آزاد وی : دا شرطونه د نورو مسئولیتونو دور سپارلو له پاره هم شرعاً ضروری دی .

نارینه وی : د امام شافعی رحمه الله علیه امام مالک رحمه الله علیه امام احمد رحمه الله علیه او نورو ، جمهورو ، فقهاو همدا مسلک وه چی په قصاص او حدودو کې ښځه قاضی نه شی جوړیدای خود ابن جریر طبری رحمه الله علیه ته دا قول منسوب دی چی په هر ډول مقدماتو او قضایاو کې ښځه قاضیه جوړیدای شی [502].

په دی لړکې د جمهورو علماو رای صحیح معلومیږی الله جل جلا له فرمایلی چه نارینه په ښځه حاکم دی او رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی هغه قوم به هیڅکله کامیابی ته ونه رسی چی هغوی خپلی چاری ښځو ته ورسپارلی وی [503].

---

501 - مجموعه شامی القضاء 4 ټوک 415 مخ

502 - بدائع الصنائع 7 ټوک 3 مخ - الغنی د ابن قدامه 10 ټوک 36 مخ هدایه المجتهد

503 - صحیح بخاری فی الفتن و المغازی

(c) ketabton.com: The Digital Library

لا تکون المراه حکما تقضی بین العامه (ښځه د خلکو ترمنځ د شخړو هوارولو له پاره نه شی حاکمه کیدای) [504].

د قران کریم او نبوی احادیثو په عموم کې د قضاء منصب هم شامل دی او ابن قدامه په دی هکله ډیر قوی دلیل راوړی چی : رسول الله صلی الله علیه وسلم خلفای راشدینو رضی الله عنهم او د نورو امراو څخه هیڅ یوه ښځه قاضی نه ده ټاکلی او نه ئی کوم ځای ته د حاکمی په صفت لیږلی ده که چیری دا روا وی نو ټول دور به د دی څخه خالی نه وه پاتی شوی [505].

عادل او صالح وی : امام شافعی ، امام مالک ، امام احمد رحمه الله علیهم د حنفی فقهاو څخه امام طحاوی رحمه الله علیه او د نورو اسلامی فقهاو په نظر د فاسق قاضی ټاکل روانه دی او نه د هغه پریکړه جاری کیدای شی .

خو د احنافو عام مسلک دا دی چی فاسق د قاضی په حیث ټاکل ګناه ده لیکن د هغه پریکړی جاری کیږی په دی شرط چی د هغه پریکړه د قران ، سنتو او اجماع په خلاف نه وی .[506]

دلته د فاسق څخه مقصد هغه شخص دی چی د کبیره ګناهونو او فواحشو څخه ځان نه ژغوری او نه د فرائضو او واجباتو پابندی کوی .

عالم او فقهیه وي : امام شافعی ، امام مالک ، امام احمد رحمه الله علیهم او د ځینو حنفیه و مسلک دا دی چه قاضی باید فقهیه او مجتهد وی ، خو د عامو احنافو رای یو نظر دا دی چی که څه هم د غیر مجتهد شخص قاضی ټاکل مکروه دی خو پریکړه ئی نافذ کیدای شی[507] .

---

504 - کنز العمال 6 ټوک 79 مخ

505 - المغنی د ابن قدامه رحمه الله علیه لیکنه 2 ټوک 36 مخ

506 - بدایع الصنایع 7 ټوک 3 مخ - مجموعه شامی 4 ټوک 415 مخ - بحر الرائق 6 ټوک 283 مخ

507 - المغنی د ابن قدامه رحمه الله لیکنه 10 ټوک 37 مخ - بدایع الصنایع 7 ټوک 3 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابن الهمام حنفی رحمه الله علیه فرمائی : که چیری په رعیت کې عادل او عالم موجود وی نو د غیر عادل او غیر عالم قاضی ټاکل روا نه دی ، خو که چیری و ټاکل شو نو بیائی پریکړه نافذیږی [508].

د هدایه او د فقهی په نورو کتابونو کې چی ویل شوی دی چی" تقلید الجاهل صحیح عندنا " څخه جاهل مطلق مقصد نه دی ، بلکه هغه شخص تری هدف دی چه په مستقیمه توګه اجتهاد ونه شی کولای خود مجتهدینو د وینا' د پوهی او درک صلاحیت ولری هغه ته دا روا ده چی د مجتهدینو وینا له مخی پریکړی وکړی [509].

انګریزی قانون پوه ته مجتهدنه ویل کیږی او نه هغه ته ویل کیږی چی د قران یا حدیثو او فقهی د کتابونو انګریزی یا اردو ترجمه یی لوستی وی بلکه یو مجتهد ته په لاندی علومو پوهیدل ضروری دی .

د قران پوهه ، د حدیثو علم ، په شرعی مسائلو کې د سلفو (صحابه رضی الله عنهم ، تابعین ، امامان او مجتهدین رحمه الله علیهم د اقوالو پوهه ، د عربی ژبی پوهه ، صرف او نحوی د قواعدو سره - د اجتهاد او شرعی قیاس د قواعدو پوهه .

سلیم الاعضا وی : ښکاره ده چی ګونګ او کوڼ سړی د دی منصب غوښتنی نه شی ترسره کولای .

دا هغه بنستیز صفتونه دی چی ذکر ئی د دلائلو سره د فقهی په ټولو کتابونو کې شوی دی څوک چی په دی صفاتو لږ تر لږه هم متصف نه وی او هغه قاضی و ټاکل شی نو دا به ډیر لوی خیانت وی ، د داسی قاضی په واسطه نه شرعی قانون نافذیدلای شی ، او نه تری د انصاف غوښتنه کیدای شی .

د پریکړی کولو شرعی طریقه

508 - فتح القدیر 7 ټوک 253 مخ

509 - عنایه علی الهدایه مع فتح القدیر 7 ټوک 257مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شرعی قضاء لار داده چی د ټولو ترمخه په قران کریم کې چی حکم معلوم کړی شی او بیا د هغه وروسته د رسول الله صلی الله علیه وسلم د حدیثو مطابق پریکړه وکړی شی د هغه وروسته د امت اجماع او د صحابو رضی الله عنهم سنت مخ ته کېښودل ، که چیری په دری واړو کې کوم ښکاره حکم موجود نه وی ، نو بیا به قاضی اجتهاد کوی د هغی په رڼاکې به پریکړه کوی .

رسول الله صلی الله علیه وسلم د حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه څخه ، یمن ته دلیږلو په وخت کې ، پوښتنه وکړه چی ته به په څه ډول پریکړی کوی ؟ معاذ رضی الله عنه ځواب ورکړ چی د قرانکریم مطابق به پریکړه کوم ، که چیری په هغه کې کوم حکم په لاس رانغی نو بیا به رسول الله صلی الله علیه وسلم د سنتو په مطابق پریکړه کوم، خو که چیری په دی دواړو کې کوم صریح حکم په لاس رانغی نو بیا به اجتهاد کوم ، د ده په دی خبرو رسول الله صلی الله علیه وسلم د الله جل جلاله شکر ادا کړ چی هغه حضرت معاذ رضی الله عنه ته د صحیحی لاری د مندلو توفیق ورکړی دی [510].

حضرت عمر فاروق رضی الله عنه چه د قاضی شریح رحمه الله علیه په نوم چه کوم مشهور خط لیږلی وه په هغی کې هم همدا لار ورښوول شوی وه .

(کله چی تا ته د الله په کتاب کې کوم حکم پیدا شی نو د هغی په اساس پریکړه وکړه او بل لور ته هیڅ توجه ونه کړی ، خو که چیری د الله جل جلاله په کتاب کې کوم حکم در معلوم نه شو نو بیا د خدای جل جلاله د رسول الله صلی الله علیه وسلم په سنتو پریکړه وکړه ، که چیری د قرآن او سنتو دواړو څخه حکم په لاس درنغی نو بیا همغه

[510]- سنن ابو داود الاقضیه باب اجتهاد الرای فی القضاء - سنن ترمذی الاحکام باب ماجاء فی القاضی - جامع الاصول لابن الاثیر 10 ټوک 177 مخ القضاء فصل فی کیفیه الحکم

(c) ketabton.com: The Digital Library

پریکړه وکړه چی د صالحینو رحمه الله علیهم اجماع پری شوی وی ، خو که چیری ستا تر مخ داسی یو معامله راشی چی د هغه حکم نه په قرآن کې وی او نه په سنتو کې ، او نه د هغه په هکله د صالحینو د اجماع کومه پریکړه موجوده وی ، نو په دی حالت کې که ته د خپل نظر مطابق اجتهاد کوی ، نو و ئی کړه او د معاملی په هکله پریکړه اعلان کړه خو که چیری د معاملی ځنډول غواړی نوویی ځنډ وه زما په نظر ځنډول به ئی تا ته غوره وی (ترڅو د نورو علماء سره په کې د مشوری کولو وخت په لاس درشی) [511].

په اجتهادی امورو کیگ
د قاضی پریکؤه نافذیدای شی

که چیری قاضی د قران او سنتو یاد امت د اجماع په خلاف څه پریکړه وکړه نو هغه پریکړه یی له منځه ځی او نه نافذیږی خوکه چیری دا پریکړه اجتهادی او اختلافی وی نو بیا د قاضی پریکړه نافذیږی ،بل کوم قاضی ئی د خپل شخصی نظر په اساس له منځه نه شی وړای ، او نه د دواړو خواو څخه کوم یو په پریکړه اعتراض کولائی شی چی دا پریکړه زما د فقهی مسلک خلاف ده نو د دی امله زه دی ته غاړه نه ږدم البته په نورو معاملاتوکې بل قاضی د دی قاضی خلاف پریکړه کولای شی .

د هدایه لیکونکې شیخ الاسلام مرغنیانی رحمه الله علیه لیکلی چی:
کله چه د یوه قاضی په مخ کې د بل قاضی پریکړه د عملی کولو له پاره کینبنوول شی، نو هغه به ئی عملی کوی ، پرته له هغه وخته چی دا پریکړه د قرآن ، سنتو او اجماع په خلاف وی ... جامع صغیر کې چی د امام محمد رحمه الله علیه کتاب دی راغلی په هغه مسئله کې چیډ فقهاو اختلاف وی، او قاضی د کوم یو فقیه د رای مطابق د نظر پریکړه واوروله ، نو بل قاضی به (که څه هم د رای مخالفت ورسره ولری) هغه عملی کوی

---

511 - النسائی القضاء باب القضا باتفاق اهل العلم 1 ټوک 305 مخ دهلی چاپ - دا رامی 1 ټوک 60 مخ د مشق چاپ - جامع الاصول 10 ټوک 180مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

، قاعده همدا ده ، چې د اجتهادي او اختلافي مسائلو په هکله کله چې د قاضي پريکړه اعلان شي ، نو هغه به عملي کيږي بل قاضي ئې منسوخ کولی نه شي - د دی علت دا دی چی بل قاضي هم اجتهاد کوی او لومړی قاضي هم اجتهاد کړی وه چی د هغه سره فيصله هم تړل شوی ده نوله دی امله هغه ته ترجيح ورکول کيږی [512].

شمس الائمه سرخسي رحمه الله عليه فرمايلي دی چی : ان الاجتهاد لاينقض باجتهاد مثله (يو اجتهاد د بل اجتهاد په واسطه له منځه نه شی تلای [513].

قضاء د قاضي په علم

د ګواهانو د کره والی او عدالت په هکله قاضي د خپل شخصي نظر په اساس بالاجماع پريکړه کولای شی ، خو که چيری ګواهي د محکمی تر مخ شوی وی نو په دی صورت کې په دی اتفاق شوی دی چه قاضي د خپل ذاتي معلوماتو په اساس د ګواهي په خلاف پريکړه نه شی کولای ، او اختلافي صورت يی دا دی چی د مدعي په حق کې هم ګواه موجود نه وی ، او مدعی عليه هم اقرار نه وی کړی ، خو قاضي ته په شخصي ډول معلوم وی چه د مدعي يعنی دعوه کونکې په رښتوني وی ، نو ايا په دی صورت کې قاضي د خپلی شخصي پوهی او معلوماتو په اساس پريکړه کولای شی ؟

1- امام شافعي رحمه الله عليه په دی هکله وائی چه قضا د قاضي په علم روا ده ،ځکه چی د ګواهي څخه مقصد هم دا دی چی قاضي ته د دعوی د رښتياوالی پوهه په لاس ورشی ،نوکه چيری هغه ته د خپلی شخصي پوهی په اساس دا معلومه شی ، نو بيا هيڅ دليل نه شته چی د هغه د خپلی ذاتي پوهی په اساس دی پريکړه کول روا نه وی

---

512 - الهدايه ادب القاضي مع فتح القدير 7 ټوک 300 مخ _ البدائع 7 ټوک 14 مخ - قاضيخان په حاشيه عالمگيری 2 ټوک 453 مخ

513- المبسوط للسرخی رحمه الله عليه طبع بيروت 16 ټوک 84 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

. شريعت هر مدعی باندی د (بینی) وړاندی کول لازم ګرځولی دی، خوبینه یوائی د ګواهی نوم نه دی . بلکه د هغه څخه مقصد دلیل او ثبوت دی ، که څه هم دا دلیل ګواهی وی . یا د مدعی علیه اقرار وی . یا د قاضی خپل معلومات وی دا دری واړه حالات د بینی په تعریف کې شامل دی .

2 - امام مالک د امام احمد رحمه الله علیهم مشهور مسلک ، د قاضی شریح ، اسحق بن راهویه ، ابو عبید قاسم بن سلام ، حافظ ابن قیم رحمه الله علیهم او د ډیرو صحابه رضی الله عنهم او تابعینو رحمه الله علیهم نظر او مسلک همدا دی چی قضاء د قاضی په علم روانه ده ځکه چه د هغی د شخصی معلوماتو د پریکړی په اساس د هغه دیانت او امانت په شک کې لویږی ، او د دی تهمت په اساس د خلکو اعتماد او باور پری باقی نه پاته کیږی ، د یوه قاضی له پاره ضروری دی چی د تهمت څخه ځان وژغوری .

3- د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه مشهور مسلک او لار دا ده چی په حدودو کې قضاء د قاضی د خپل علم په اساس روانه ده ، خو په حقوقی او مالی معاملو کې قاضی د خپل شخصی معلومات او پوهی په اساس پریکړه کولای شی [514].

خو ورستنیو احفنانو اوس په حقوقی او مالی معاملوکې هم د عدم جواز(نه روا) فتوی ورکړی ده .

په درمختارکې راغلی دی : ان المعتمد عدم حکمه بعلمه فی زماننا ... [الاشباه] (باوری وینا همدغه ده چی په دی زمانه کې د قاضی د شخصی پوهی په اساس پریکړه باید ونشی) .

علامه شامی رحمه الله علیه په دی هکله لیکې چی: دا د ورستنو نظر دی او علت ئی دا دی چی د دی وخت د قاضیانو په حالت کې خرابوالی پیدا شوی دی. په اوسنی وخت کې فتوی همدغه ده چه قضاء (فیصله) د

---

514 - المغنی 10 ټوک 48 مخ - بدایه المجتهد 2 ټوک 470 مخ - بدائع 7 ټوک 6 مخ - مسبوط سرخسی 16 ټوک 104 مخ - الطرق الحکمیه 383 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاضی د شخصی پوهی په اساس روانه ده په جامع الفصولین کې هم په همدی توګه ویل شوی دی [515].

امام بخاری رحمه الله علیه فرمائی چی : هغه خلک چه قضاء د قاضی د ذاتی پوهی په اساس روا ګنی نو هغوی سره دا یو شرط دی قاضی باید په خپل ځان د بدګمانی او تهمت ویره ونه لری [516].

امام بخاری رحمه الله علیه په بل ځای کې د (قضاء د قاضی د پوهی) په هکله د مختلفو نظریاتو د را نقلولو وروسته لیکې چی : قاسم بن محمد بن ابی بکر رضی الله تعالی عنه ویلی دی چی قاضی ته دا مناسب نه ده چی هغه د خپلی شخصی پوهی په اساس پریکړه وکړی ځکه چی د دی په اساس دی خپل ځان د مسلمانانو په منځ کې متهم او مشکوک ګرځوی او خلک به پری بدګمانی کوی او رسول الله صلی الله علیه وسلم ته د بدګمانی او د تهمت درا پیدا کیدو کار خوښ نه دی [517] .

د امام بخاری رحمه الله علیه شیخ الکرابیسی فرمایی چی : زما په نظر (قضاء د قاضی د پوهی په اساس) له پاره یو شرط دادی چه قاضی په پا کوالی ریښتینوالی او امانت کې داسی مشهور شوی وی چی هغه ته د ګوتی نیولو یا تهمت واردولو له پاره هیڅوک زړه ښه نه کړی [518].

امام ابن قیم رحمه الله علیه فرمائی چی: که چیری دی ډول قضاء ته لار خلاصه شوه ، نوقاضیانو ته به د خپلو دښمنانو د وژلو ، سنګسارولو ، فاسقولو ، او حتی چی د هغوی د ښځو د بیلولو لار پرانستل شی خاصاً په دی وختوکې .... که چیری قاضی ته د خپلی پوهی په اساس پریکړه روا هم شی ... بیا هم د دی وخت قاضیان تری منع کول په کار دی [519].

515- شامی 4 ټوک 478 مخ

516- بخاری الاحکام باب من رائی القاضی ان یحکم بعلمه

517 - بخاری الاحکام باب الشهاده تکون عند الحاکم

518 - فتح الباری الاحکام 16 ټوک 259مخ

519 - الطرق الحکمیه لابن القیم **211**مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سد الذريعه د شريعت يومهم اصل دى ، يعنى د فساد د دروازو بندول لازمى دى په اوسنى وخت كې د قضاء بعلم قاضى (د قاضى د علم په اساس فيصله) روا گڼل د ظلم دروازه خلاصول دى ، نن د دى ډول قضا دروازى بندول ضرورى دى دبله طرفه د څلورو واړو مذهبونو د پوهانو فتوى هم د جواز نه وركول دى .

د قرائنو په اساس ګګواهى پريكؤه كول

د صحاح سته يو صحيح حديث دى چى رسول الله صلى‌الله عليه وسلم فرمايلى دى. چى مدعى به بينه وړاندى كوى او كه نه نو مدعى عليه به سوگند يادوى، د بينه په مفهوم كې د سترگو ليدلى گواهانو گواهى يقيناً شامله ده خو ايا په هغى كې د قرائنو ، علائمو او حالاتو گواهى هم شامله ده يا نه؟ د قرائنو څخه مقصد هغه د حالاتو او چاپيرال هغه گواهى او علامات دى چه د هغى په واسطه قاضى ته د دعوى صحت او ريښتنولى ثابتيږى په دى موضوع حافظ ابن القيم رحمه الله عليه په الطرق الحكميه كې او شيخ علاوالدين طرابلسى حنفى رحمه الله عليه په معين الحكام كې اوږد او مدلل بحث كړى دى. ابن قيم رحمه الله عليه ته د طرابلس څخه يو استفتا راغلى وه ، چى ايا قاضى ته دا روا دى چى هغه دى د قرائنو او علاماتو په اساس پريكړه وكړى يوازى د گواهانو په گواهى دى باورنه كوى بلكه حالات او واقعات او قرائن او علامات دى هم په نظر كې نيسى .

حافظ ابن القيم رحمه الله عليه د هغه په ځواب كې وليكل چى : دا يوه ډيره مهمه موضوع ده چى ښه پرى پوهيدل په كاردى كه چيرى قاضى قرائن له نظره باسى ، نو د ډيرو داسى خلكو حقوق به د منځه ولاړ شى چى هغه سره ليدلى كتلى گواه موجود نه وى ، خو قرائن او د حالاتو او چاپيريال گواهى د هغه په حق كې وى نو كه چيرى قاضى بى احتياطى كوى ، او د قرائنو د قطعيت او ظنيت په نظركې د نيولو پرته

(c) ketabton.com: The Digital Library

پریکړه کوی، نو د دی کار ځخه د ظلم او فساد د واقع کیدو ویره ده ، که چیری قاضی په شرعی احکامو پوهیږی خود واقعاتو او شواهدو په هکله فقیه النفس او په معامله پوه نه وی ، نو هغه به داسی پریکړه کوی چی د هغی په غلطوالی کې به هیڅوک هم شک ونه کړی ، په دی خاطر ضروری ده چی قاضی په احکامو او واقعاتو دواړو کې فقیه النفس او په معامله پوه او تجربه لرونکې وی[520] .

د بینی معنی او مفهوم :

ابن قیم رحمه الله علیه د بینی په تشریح کې دارنګه لیکې: بینه هر هغه دلیل ته ویل کیږی چی حق را په ډاګه کوی او دا ثابتوی چی هغه خلک چی دا د دوه ګواهانو یا څلور ګواهانو یا یوه ګواه سره مخصوص کوی نو هغه د دی کلیمی حق پوره نه ادا کوی ، د قرانکریم په هیڅ ځای کې هم بینه د ګواهانو په معنی نه ده راغلی ، بلکه د حجت ، دلیل او برهان په معنا ګانو راغلی ده که څه هم یو شی په ځانګړی توګه دلیل وی یا څوشیان یوځای شوی او دلیل ئی جوړ کړی وی د " البینه علی المدعی" څخه مقصد دا دی چه مدعی به دا رنګ دلیل او ثبوت وړاندی کوی چه د هغه په واسطه د هغه د دعوی صحت او صداقت ثابت شی ، دوه ګواهان هم د (بینی) په مفهوم کې شامل دی لیکن په دی کې هیڅ شک نه شته چه کله د شاهدانو پرته نور دلایل ډیر قوی وی ، مثلاً د حالاتواو واقعاتو ګواهی ، چی دمدعی د ریښتنوالی ثبوت ورکوی ځینی وختونه د ګواه د ګواهۍ څخه قوی دلیل ګڼل کیږی [521].

ا - الطرق الحکمیه لابن القیم رحمه الله علیه 4 مخ

521 - الطرق الحکمیه 1977 عیسوی کال د مصر قاهره چاپ - اعلام الموقعین لومړی ټوک 90 مخ د 1977 عیسوی کال د بیروت چاپ- معین الحکام 78 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

علامه علاوالدین طرابلسی حنفی رحمه الله علیه د معین الحکام په 51 باب کې په دی هکله اوږد بحث کړیدی هغه لیکې چی : ولا خلاف فی الحکم بها و قد جاء العمل بها فی مسائل اتفق علیها الطوائف الاربع من الفقهاء (د قرائنو د ګواهی [د حالاتو ګواهی] په اساس په پریکړه کولوکې هیڅ اختلاف نه شته په ډیرو مسائلوکې د قرائنو په اساس د عمل کولو داسی مثالونه شته چه د څلور ګونی مذاهبو فقهاو پری اتفاق کړی دی .

له دی وروسته طرابلسی علامه 25 داسی مسائل او مثالونه او موضوعات راخستی چی په هغی کې فقهاو د قرائنو په اساس پریکړه کړیده د نمونی په توګه د واده په وخت کې چی کومه ښځه سړی ته ورسپارلی کیږی نو د هغه سره یوځای والی په اتفاق سره روادی ، که څه هم دوه سړو یا ښځو ګواهی یا خبرتیا نه وی کړی چی دا هغه ښځه ده چی د ده سره یی نکاح شوی او سړی هغه تر مخه لیدلی هم نه وی نو په دی صورت کې قرینه حال ته د ګواهی درجه ورکوله شوی یا مثلاً کله چی مدعی علیه د سوګند یادولو څخه مخ واړوی نو بیا پریکړه د مدعی په حق کې کیږی ، څرګنده ده چه دا ډول قضاء دقرینې په اساس پریکړه کوی ځکه چه د مدعی علیه د سوګند څخه انکار کول په خپله د مدعی د رینښتنولی ثبوت او د دعوی صحت دی چه د هغی په اساس پریکړه کیږی .[522]

په دی لړکې ابن قیم رحمه الله علیه او نورو فقهاو دوه څرګند مثالونه ورکړی دی چی هغه دا دی :

لومړی دا چې یو سړی د یوه کور څخه په وینو ککړ چاقو ، چاړه یا توره په لاس د راوتلو په حال کې ولیدل شو او بیا د دی کور په داخل کې مړی پیدا شو ، چی د همداسی چاقو یا چاړه یا توری په واسطه وژل شوی وی، په کورکې بل څوک هم داسی نه وی ، نو په دی صورت کې همدا

[522] - معین الحکام 203 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

سړی قاتل شمیرل کیږی ځکه چی دا داسی قاطع ثبوت او قرینه ده چی د سترګو لیدلی ګواهی څخه قوی ګواهی شمیرلی کیږی .

دوهم مثال دا چی یو سړی پګړۍ په لاس کې نیولی یا ئی په اوږو پرته ده او منډی وهی او دی خپله پګړی په سر تړلی ور پسی سړی لوڅ سر منډی وهی او خلکو ته چیغی وهی چه هغه منډی وهونکې زما څخه پګړی غلا کړی یا ئی زما د سر څخه اخستی ده نو په دی وخت کې منډی وهونکې غل ګڼل کیږی ځکه چی د هغی دا حالت پخپله د دی خبری ګواهی ورکوی چی د سترګو لیدلی ګواهۍ څخه که قوی نه وی ، نو کمه تری هم نه ده .

خو د قرینی او د حالاتو د ګواهی په اساس د حد په ځای تعزیری سزا ورکول د احتیاط غوښتنه ده ځکه چی حد هغه دی چی د قرآن ، سنتو او اجماع د امت په واسطه ټاکل شوی وی ، اصل دا دی چی حدود د شک په اساس ساقط کیږی ، او د حالاتو ګواهی د شکوکو څخه خالی نه وی او تعزیری سزا هغه ده چی د محکمی له خوا ټاکل کیږی خو تعزیری سزا د لږ شک په واسطه نه ساقط کیږی .

یو طرفه پریکړه

ځلور امامانو او د اسلام فقهاو په دی خبره اتفاق کړی دی چی که چیری مدعی علیه په محکمه کې حاضر وه ، او یا د هغه حاضرول ممکن وی. نو په دی وخت کې یو طرفه پریکړه (په غائب فیصله) روانه ده ، که څه هم مدعی ګواهان راوړی وی ، د انصاف غوښتنه خو دا ده چی مدعی علیه ته د خپلی پاکې د ثبوت له پاره په ګواهانو د انتقاد کولو موقع په لاس ورشی ، او دا کار د هغه په غیر حاضری کې ممکن نه دی .

همدا راز ځلورو امامانو په دی هم اتفاق کړی دی چی که چیری د مدعی علیه وکیل یا وصی د هغه قایم مقام ګڼل کیږی خو په دی شرط چی وکیل ته ئی پو ره اختیار ورکړی وی په دی حالت کې د وکیل یا وصی بیان اوریدل او هغی ته د خپل موکل د دفاع حق ورکول او په ګواهانو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

انتقاد کولو وروسته قاضی پريکړه کولای شی او دا په غياب کې قضاء اويو طرفه پريکړه نه شميرل‌کيږی .

اختلافی صورت ئی دادی چه مدعی عليه کوم لری ځای کې وی يا په خپل ښارکې چيرته پټ شوی وی، نه په خپله حاضريږی او نه کوم وکيل ځانته ټاکی ، او قاضی ئی هم نه شی را حاضرولای نو په دی کې د امامانو اختلاف دی :

امام ابو حنيفه رحمه الله عليه قاضی ابن شبرمه ، قاضی ابن ابی يعلی ،او د قاضی شريح رحمه الله عليهم مسلک همدا دی چی په غائب حکم او فيصله روا نه ده [523].

دوی يومشهور دليل لری او وايی چی‌کله رسول الله صلی الله عليه وسلم حضرت علی رضی‌الله تعالی عنه په يمن کې قاضی وټاکه نو هغه ته ئی د ليږلو په وخت کې داسی لارښوونه وکړه : فاذا جلس بين يدک الخصمان فلا اتقضين حتی تسمع من الاخر کما سمعت من الاول فانه احری ان يتبين لک القضاء (کله چی ستا په وړاندی دواړه مخالفی ډلی حاضری شی نو تر هغه وخته پوری پريکړه مه اوروه ترڅو چی دی د بلی ډلی بيان هم داسی وانه وری لکه څنگه دی چه د لومړی ډلی بيان واوريد صحيح پريکړی ته درسيدو په خاطر دا غوره لار ده) [524].

د احنافو اصل مسلک خو همدادی چه قضاء په غياب کې روانه ده خوکه چيری قاضی د مدعی د ثبوت د وړاندی کولو وروسته د نورو امامانو د رای مطابق يوطرفه پريکړه واوروله نو دشمس الائمه سرخسی رحمه الله عليه په نزد پريکړه عملی کيږی د دی امله چه دا يوه اجتهادی او اختلافی مسئله ده ، او په دی ډول موضوع کې د قاضی پريکړه نافذ يږی .

---

523 - هدايه سره د فتح القدير 7 ټوک 308 مخ – بحرالرئق 7 ټوک 17 مخ – المغنی د ابن قدامه 95 مخ

524 - سنن ابوداود فی الاقضيه باب کيف القضاء – جامع ترمذی فی الاحکام باب لايقضی القاضی بين الخصمين حتی کلا مهما

(c) ketabton.com: The Digital Library

د متاخرينو احنافو فتوی هم همدا ډول ده ، او هم دغه اظهر الروايتين دی[525].

د دی نه پرته د متاخرينو احنافو ويلی دی چی که چيری مدعی عليه پټ شوی وی نو قاضی به تر دری ورځو پوری د خپل باوری نفر په واسطه د هغه په دروازی اعلان کوی چی که چيری محکمی ته حاضر نه شوی نو يو طرفه پريکړه به و اورول شی که د دی اعلان څخه وروسته بيا هم حاضر نه شو ، نو بيا دی قاضی د خپله طرفه يو وکيل وټاکې چی د مدعی عليه له خوا څخه بحث وکړی ، په داسی توګه د موضوع د اوريدو وروسته قاضی يوطرفه (په غياب کې) پريکړه کولای شی؟ امام ابو يوسف رحمه الله عليه په اوله کې په دی قائل نه وه خو وروسته د مطلق جواز قائل شوی وه د دی لپاره چه د خلکو د حقوقو ساتنه وشی[526].

امام شافعی ، امام مالک ، امام احمد ، امام اوزاعی ، امام بخاری ، ليث بن سعد امام ابن حزم او ابو عبيد قاسم بن سلام رحمه الله عليهم د دوی مسلک دا دی چی د حدودو او قصاص په موضوعاتو کې يوطرفه (په غياب کې فيصله) پريکړه روانه ده، خو په نورو موضوعاتو کې که چيری مدعی د اعتماد وړګواه وړاندی کړی نو بيا د هغه په حق کې يوطرفه پريکړه کيدای شی، د دی علت دادی چی که چيری قضا په غياب کې روانه وی ، نو د خلکو حقوق به له منځه ولاړ شی ، مدعی عليه به پټيږی او د مدعی حق به خوړل کيږی[527].

---

525 - فتح القدير 7 ټوک 311 مخ - شامی 4 ټوک 470 مخ

526- فتح القدير 310 مخ - شامی 4 ټوک 471 مخ - عمده القاری د صحيح بخاری شرح 24 ټوک 255 مخ

527- المغنی 10 ټوک 95 مخ ملخص - عمده القاری 4 ټوک 254 مخ - فتح الباری 16 ټوک 294 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

احنافو چی په کوم حدیث استدلال کړی دی امام خطابی رحمه الله علیه د جمهورو له خوا د هغه داسی توجیه کړی ده : د دواړو ډلو د بیانونو د اوریدو پابندی په دی خاطر ده چه کله دواړه محکمی ته حاضر شوی وی لکه څنگه چی " اذا جلس بین یدک الخصمان " څخه ثابتیږی خو کله چی قاضی ته دا جوته شی چه مدعی علیه د بدنیت په اساس د کوم شرعی عذر پرته د مدعی د حق د خوړلو په خاطر قصداً پټ شوی دی. نو په داسی حالت کې یوه طرفه پریکړه کول د دی حدیث خلاف نه دی . [528]

هغه خلک چه قضا په غیاب کې روا بولی هغوی وایی چی که چیری د یوطرفه پریکړی وروسته مدعی علیه راغی او د مدعی په گواهانو انتقاد وکړی او یا د بلی کومی لاری څخه دا ثابته کړی چه د مدعی دعوه د درواغو ده ، نو بیا قاضی خپله پریکړه بیرته اخستی شی [529].

په اوسنی وخت کې د قاضی په لاس کې ډیر وسایل موجود دی. چه د هغی په اساس قاضی کولای شی د پولیسو په واسطه مدعی علیه محکمی ته حاضر کړی. خو د دی وسایلو د ډیر والی سره اوس د هیواد په دننه او د باندی د مجرمانو پټیدل ، فرار کیده د پخوا څخه ډیر شوی دی ، د دی علت د الله جل جلاله څخه د خلکو په ویره کې کموالی او د مسئولیت نه احساسول دی. بل عامل ئی د وگړو ډیر والی او د تلوراتلو د وسائلو پر اخوالی دی. نو په دی خاطر قاضی ته په کار دی چی لومړی مدعی علیه ته اطلاع ورکړی او د هغی څخه به کفیل بالنفس یعنی حاضر ضمانت واخلی اویا ئی د ضرورت د پیدا کیدو په صورت کې هغه د شخړی تر پریکړی پوری په بندی خانه کې واچوی چی فقها ورته (حبس تفتیش) وائی. خو که د دی ټولو تدابیرو سره سره بیاهم مدعی علیه حاضر نه کړی شو، نوبیا یوطرفه (په غیاب کې فیصله) پریکړه روا ده .

د قاضی آداب

528- معالم السنن برحاشیه سنن ابو داود 4 ټوک 12مخ

529 - المغنی لابن قدامه 1 ټوک 96مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

دآدابو څخه مقصد نیک اخلاق دی. خو دلته تری هغه قواعد او ضوابط مقصد دی چی د هغی پابندی د قاضی له پاره قانوناً ضروری گڼل کیږی. په دی هکله د حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنه هغه خط بنسټیز حیثیت لری چی هغه د عراق قاضی ابوموسی اشعری رضی الله تعالی عنه ته لیکلی وه چی مسبوط سرخسی رحمه الله علیه او بدائع الصنایع دی لیک ته د "کتاب السیاسه القضاء" نوم ورکړی د خط د حدیثو او فقهی په ډیرو کتابونو کې رانقل شوی دی. د هر وخت قاضیانو ، علماء او فقهاء دا لیک د خپل ځان له پاره یو قانونی سند گرځولی دی او د حکم او قضاء د اصولو په ټاکلو کې ئی بنسټ گرځولی دی د دی لیک پوره متن د (سنن دار قطنی) څخه نقل شوی دی چی په لاندی توگه دی :

د قاضی د ادابو په هکله د عمر فاروق رضی الله عنه
لیك د ابو موسی اشعری رضی الله عنه په نوم

من عمر بن الخطاب الی ابی موسی الاشعری رضی الله تعالی عنه اما بعد فان القضاء فریضه محکمه و سنه متبعه ~ فافهم اذا ادلی الیك بحجه ~ و انفذ الحق اذا وضح فانه لاینفع تکلم بحق لانفاذله و اس بین الناس فی وجهك و مجلسك و قضاءك حتی ییاس الضعیف من عدلك ولایطمع الشریف فی جیفك ~ البینه علی المدعی و الیمین علی من انکر ~ والصلح جائز بین المسلمین الاصلحا احل حراماً وحرم حلالا لایمنعك قضاء قضیته راجعت فیه نفسك و هدیت فیه لرشدك ان تراجع الحق فان الحق قدیم و مراجعه الحق خیر مـــن التمادی فی الباطل الفهم الفهم فیما یختلج فی صدرك مما لم یبلغك فی الکتاب او السنه اعرف الامثال و الا شباه ثم قیس الامور عند ذالك فاعمد الی احبها عندالله و اشبهها بالحق فیما تری ~ و اجعل لمن یدعی بینه املا ینتهی الیه فان احضر بینه اخذبحقه و الاوجهت القضاء علیه فان ذلك اجلی للعمی و ابلغ فی العذر المسلمون عدول بعضهم علی بعض الا مجلود فی حد او مجـــرب فی

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

شهاده زور او ظنين فی ولاء او قرابه ان الله تولى منكم السرائر و دراء عنكم بالبينات ~ و اياك و القلق و الضجر والتاذى بالناس و التنكر للخصوم فی مواطن الحق الذى يوجب الله بها الاجر و يحسن بها الزخر(او الذكر) فانه من يصلح نيته فيما بينه وبين الله ولو على نفسه يكفه الله فيما بينه و بين الناس ومن تزين للناس بما يعلم الله منه غير ذلك يشنه الله فما ظنك بثواب غير الله عزوجل فی عاجل رزقه و خزائن رحمته والسلام عليك

) قضا یوه کلکه فریضه او مسلمه دینی لاره ده- کله چه تاته کومه معامله راشی نو په هغه د ټولو اړخونو له پلوه ددلیلونو په واسطه ځان پوه کړه او کله چه حق راڅرګند شی نو بیا هغه نافذ کړه ، د دی امله چی په ژبه دحق دویلو څخه کومه ګټه نه شته تر هغو چی هغه په عملی ډول جاری نه شی- په خپله غونډه کې د کښېنولو، د نیغ په نیغه خبرو کولو، او د انصاف په اساس په پریکړې کولوکې ، د خلکو سره یو رنګ سلوک کوه ترڅو چی بی اثره کمزوری خلک ستاد انصاف کولو څخه مایوس نه شی او باثره قوی خلک له تا څخه د مراعات او طرفداری امید ونه کړی- د مدعی په ذمه د ثبوت وړاندی کول دی او منکر ته به سوګند ورکول کیږی- د مسلمانانو ترمنځ صلح کول روا دی ، پرته د هغی صلحی څخه چی حلال حرام او حرام حلال وکړی یعنی چی د هغی په واسطه د شریعت د کوم حکم خلاف ورزی وشی - په هیڅ یوه معامله کې د پرون پریکړه نن حق رجوع په لاره کې خنډ جوړول نه دی په کار ، مګر کله چی د پوره تحقیق او څیړنی وروسته د صحیح پریکړې کولو توفیق تاته په برخه شی ، داپه دی خاطر چه حق ازلی دی او د هغه په لور راګرځیده په غلطی باندی د ټینګیدو څخه ډیر غوره دی - په هغه معاملو کې د ډیر غور او فکرڅخه کار واخله، د کومو حل چی تا ته د قران او سنتو څخه په لاس درنه شی او هغه ستا په زړه کې ځوړنده وی ، مثالونه او نظائر په ذهن کې کیښنوه هغه حل اختیار کړه چی ستا د څیړنی مطابق د الله جل جلاله ډیر

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوښ او حق ته ډير نژدې وي - مدعی ته تريوی ټاکلی مودی پوری مهلت ورکړه که چيری هغه تر ټاکلی وخت پوری شاهدان راوړل نو بيا هغه ته د هغه حق وروسپاره ، اوکه نه نو بيا د همغه په خلاف پريکړه وکړه د دی په اساس شک وشبه هم له منځه ځی او مدعی ته اعتراض هم نه پيدا کيږی ، ټول مسلمانان يو په بل باندی د ګواهی په ورکولوکې عادل دی. پرته له هغه شخص څخه چی هغه ته د دورو سخته سزاوار کول شوی وی ، د دروغو په ګواهی کې مشهور وی اووربانډی دا شک وی چی دی دمدعی سره د دوستانه اړيکو د لرلو په اساس د درواغو بيان ورکوی الله جل جلاله به ستاسو د پټو خبرو پريکړه په خپله کوی او هغه د ګواهانو په واسطه ستاسی شخړی پای ته رسولی - د قضا په غونډه کې دشور ، د خلکو د خفه کولو او هغوی ته ضرر رسولو او د ډلو ترمنځ د تريويدو څخه ځان وژغوره ، په دی ځايونو کې د حق د قائمولو په واسطه خدای اجر او ثواب ورکوی. او دهغه يادونه په خير سره کوی يا د هغه له پاره ذخيره جوړ وی د چا نيت چی په هغه معاملو کې چی د ده او د الله جل جلاله ترمنځ ښه وی نو خدای تعالی به د خلکو سره د ده معاملی سمی کړی ، او هغه چا چی خپل ځان د خلکو ترمنځ په هغه صفاتو متصف ښکاره کړ په داسی حال کې چی هغه صفت په هغه کې موجود نه وی نو الله جل جلاله به هغه د خلکو ترمنځ بد نام کړی - نو د الله جل جلاله د ورکول شوی رزق او د هغه د رحمت د خزانو په مقابل کې ته د بل چا څخه اميد څه ته کوی) [530].

حافظ ابن قيم رحمه الله عليه د فاروق رضی الله عنه د دی ليک تشريح په اعلام الموقعين کې په ډير تفصيل سره کړی ده [531].

---

[530] - سنن الدار قطنی معی التعليق المغنی فی الاقصيه و الاحکام 4 ټوک 206 مخ السنن الکبری للبيهقی کتاب الشهادت 10 ټوک 150 مخ - کنز العمل 5 ټوک 806 مخ - الخلافه نصب الرايه فی تخريج احاديث الهدايه 4 ټوک 81 مخ - اعلام الموقعين د ابن قيم رحمه الله عليه 1 ټوک 85 مخ

531 - اعلام الموقعين لومړی ټوک 86 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دی خط و کتابت او سنتو په رڼاکې د اسلام فقهاو ځینی نور مفصل آداب بیان کړی دی ، چی لنډیزئی په دی توګه دی :

د قضا دمنصب د غوښتلو څخه لری والی : رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چی هغه څوک چه د قاضی کیدو فکر ولری او د هغه له پاره عریضه ورکوی ، او د دی منصب دلاس ته راړلو له پاره واسطی او سفارش راوړی نو هغه خپل نفس ته ورسپارل کیږی ، او هغه څوک چه د هغه د غوښتنی او خواهش پرته قاضی وټاکل شو ، نو هغه ته په صحیح لاره د ثابت پاتی کیدو په خاطر الله جل جلاله ملائکې رالیږی [532].

د دی روایت څخه معلومیږی چی‌د قضا د منصب غوښتل او یا خواهش کول منع دی خو د ابوداود شریف په یوه بل روایت کې راغلی دی : من طلب قضاء المسلمین حتی ینا له ثم غلب عدله جوره فله الجنه و من غلب جوره عدله فله النار (چاچی د قضاء غوښتنه وکړه او دا منصب ئی لاس ته راوست او بیا د هغه عدل د هغه په ظلم غالب شو نو هغه ته جنت دی او که د هغه ظلم د هغه په عدل غالب شو، نو هغه ته د دوزخ اوردی [533]).

د دی حدیث څخه خو په ښکاره توګه د قضاء د طلب جواز ثابتیږی ددی امله چی په دی کې عادل قاضی ته د جنت زیری ورکړی دی یعنی هغه چا چی د دی منصب د لاس ته راوړلو کوښښ کړی وی ځینی محدیثینو دی حدیث ته ضعیف ویلی دی .

532 - سنن ابو داود فی الاقضیه باب فی طلب القضاء – سنن ترمذی الاحکام باب ماجاء فی القاضی - جامع الاصول 10 ټوک 169مخ

533 - ابو داود فی الاقضیه باب فی القاضی یخطی

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو قاضی شوکانی رحمه الله علیه فرمائی چی: ابو داود اوالمنذری رحمه الله علیهم دا روایت د څه انتقاد پرته رانقل کړی دی او د هغه په سند کوم اعتراض نه شته دی [534] .

علامه ماوردی ، قاضی ابو یعلی ، مجدین الدین ابن تیمیه رحمه الله علیهم (د مشهور ابن تیمیه نیکه وه) علاوالدین طرابلسی او قاضی شوکانی رحمه الله علیهم چی د دواړو حدیثونو ترمنځ چی کوم تطبیق کړی دی هغه زما د نظره ډیره ښه توجیه ده

او هغه د اختلاف تنوع او اختلاف الحالتین مسئله ده ، په یوه حالت کې د قضا غوښتنه منع شوی ده او په بل حالت کې روا ده ، که چیری با اهلیته علماء او فقهاء موجود وی ، نو په دی حالت کې د دی منصب غوښتل روانه دی ، دا دحکومت فرض دی ، چی د هیواد د علماو او فقهاء څخه غوره او اهل کسان وټاکې او دامنصب ورته وروسپاری. خو که په کوم ځای کې د یوه کس پرته بل څوک اهل موجود نه وه. نو په دی حالت کې دغه اهل کس ته د قضا غوښتنه روا ده بلکه د ځینو په نظرمحتسب او یا واجب ده [الله جل جلاله ډیرښه پوهیږی][535].

د اجتهاد او تحقیق وروسته د پریکړی کول :

د قاضی له پاره ضرور ده چه هغه د ارام غوښتنی ، تنبلی او بی پروائی څخه کار وانخلی بلکه د معاملی څرنګوالی ، د دواړو خواو ویناوی او د ګواهانو په ګواهی د پوهیدو، شرعی حکم معلومولو او په وړاندی کړی شوی دعوی باندی ئی د منطبق کیدو له پاره خپل ټول امکانی تحقیق او صلاحیت په کار اچولو څخه وروسته پریکړه وکړی ، که چیری هغه په خپل ځان کې د دی له پاره عملی قابلیت نه وینی ، یا ددعوی په څرنګوالی او نوعیت پوه نه شی او یا د محکمی په کارونو کې د حکومت

---

534 - نیل الاوطار9 ټوک 159 مخ 1973بیروت چاپ

535- منتقی الاخبار سره نیل الاوطار 9 ټوک 161 مخ – معین الحکام 11 مخ – الاحکام ملخصا د ماوردی لیکنه 74 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوا څخه د بی ځایه مداخلی ویره وه ، نو بیا د قضاء د منصب قبلول یا د دائر شوی دعوی د پریکړی څخه لاس واخلی .

د غصی او خفکگان په حالت کیګ د پریکوٸ نه کول :

حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ عُمَيْرٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ أَبِي بَكْرَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى ابْنِهِ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَقْضِي الْحَكَمُ بَيْنَ اثْنَيْنِ وَهُوَ غَضْبَانُ

(رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چی هیڅکله دی یو پریکړی کونکې د غصی په حالت کې د دوو تر منځ پریکړه نه کوی) [536].

فقهاو لیکلی دی چی د دعوی اوریدل او د هغه په هکله پریکړه کول د اطمینان او سکون په حالت کې کول په کاردی په جذباتی او د غصی نه په ډک وخت کې نه ده په کار (هر هغه حالت چی په هغه کې طبیعت پر خپل حال نه وی او زړه ته اطمینان او ډاډ پیدا نه وی) لکه (لوږه - تنده - مرض - اړتیا ، غم او تکلیف او یا ذهنی پریشانتیا) [537].

دواړو ألو ته برابره درجه ورکول
او په یوه حگای کشګینول :

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْمُبَارَكِ حَدَّثَنَا مُصْعَبُ بْنُ ثَابِتٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ قَالَ قَضَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ الْخَصْمَيْنِ يَقْعُدَانِ بَيْنَ يَدَيْ الْحَكَمِ

(رسول الله صلی الله علیه وسلم حکم کړی دی چی د دعوی دواړه ډلی باید د قاضی په مخکې برابر کښینول شی) [538].

---

536 - صحیح بخاری فی الاحکام باب هل یقضی القاضی وهو غضبان – صحیح مسلم فی الاقضیه – جامع ترمذی فی الاحکام - سنن ابو داود فی القضیه - سنن نسائی فی القضاء - جامع الاصول 10 ټوک 175مخ

537- المغنی 10 ټوک 45 مخ - بدائع الصنائع 6 ټوک 9مخ

538- سنن ابو داود فی الاقضیه - جامع الاصول 10 ټوک 174مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه دا هم فرمایلی دی چی : هغه څوک چی قاضی وګرځیده نو هغه ته د دواړو ډلو په کښینولو ، اشاره کولو او د خبرو په طرز کې برابر والی په کاردی [539].

د تحفو او رشوت د اخستو خگخه لری والی

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي ذِئْبٍ عَنْ الْحَارِثِ بْنِ عَبْـــدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو قَالَ لَعَنَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

رشوت اخستونکې پریکړه کونکې او په رشوت ورکونکې دواړو باندی رسول الله صلی الله علیه وسلم لعنت ویلی دی [540].

رسول الله صلیالله علیه وسلم و فرمایل د امیرانو او حاکمانو له پاره د تحفو اخستل خیانت دی [541].

دعلم دخاوندانو او شریعت پوهانو
خگخه مشوره اخستل

عمر بن عبدالعزیز رحمه الله علیه فرمایلی دی چی پنځه شیان دی ، که چیری د هغو څخه یو هم د قاضی څخه پاته شو نو په هغه کې به عیب او خرابوالی پیداشی :

لومړی دا چی هغه باید پوهه او دانش ولری او په معاملو وپوهیږی

.

دوهم دا چی هغه نرم زړی ، بردباره ، او دپراخی سینی خاوندوی .

دریم دا چی پاک لمنی ، سپیڅلی او د لوړو اخلاقو خاوند وی .

---

539 - دارقطنی ملتان چاپ 4 ټوک 205 مخ - کنزل المعال 6 ټوک 102مخ - المغنی 10 ټوک 71 مخ

540 - ترمذی فی الاحکام – سنن ابو داود فی الاقضیه - جامع الاصول 10 ټوک 172مخ

541 - مجمع الزوائد 5 ټوک 249 مخ - کنز العمال 6 ټوک 111مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځلورم دا چی د قوانینو په جاری کولو کې د کلک زړه خاوند وی .
پنځم داچی د دین عالم وی او د علم د خاوندانو سره مشوره کونکې وی [542].
د امام شافعی رحمه الله علیه شاګرد ابو علی الکرابیسی رحمه الله علیه په خپل کتاب ادآب القضاء کې لیکلی دی قاضی ته په کار دی چی د علم د خاوندانو سره همیشه مشوری کونکې او خبری کونکې اوسی [543]
.

د اسلام فقهاو لیکلی دی چه په مشکل او نغښتو معاملو کې قاضی باید د دیانت لرونکې شریعت پوهانو څخه مشوره واخلی او ضرور ده چه د قاضی په غونډه کې د فقهاو یو ډله موجوده وی ترڅو د ضرورت په وخت کې په ټولنیزه توګه مشوره وکړی شی[544].

د عادل او پوه لیکونکیګ تګاکل

د قاضی له پاره دا هم ضروری ده چی هغه د خپلی محکمی له پاره داسی کاتبان و ټاکې چی مسلمان وی ~ دیانت لرونکې وی او د اسنادو او دسیو د ښه ساتنی او حفاظت ښه صلاحیت او تجربه ولری په ملحد ، کافر او فاسق باندی باور نه شی کیدای ، په قرانکریم کې د کتابت بالعدل حکم شوی دی چی له دی څخه معلومیږی چیکاتب ته د ښه لیکوال په څنګ کې عدالت هم یو ضروری امر دی - امام بخاری رحمه الله علیه لیکلی دی چي د کاتب له پاره په کاردی چي امانت ساتونکې او دیانتدار وی ، عاقل او ذهین هم وی[545].

---

542 - صحیح بخاری فی الاحکام 2 ټوک 161مخ تعلیق.
543 - فتح الباری ج 16 ټوک 266 مخ
544 - کتاب الام للشافعی 7 ټوک 203 مخ 1973 عیسوی کال چاپ - المغنی 10ټوک 47 مخ - بدائع صنائع 7 ټوک 11مخ
545 - صحیح بخاری فی الاحکام باب ما یستجب للکاتب ان یکون اميناً و عاقلاً

(c) ketabton.com: The Digital Library

ابو موسی اشعری رضی‌الله عنه یو عیسوی د خپل ځان له پاره کاتب ټاکلی وه نو حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ورته وفرمایل چی ایا په مسلمانانو کې کوم لیکونکې نه پیداکیده ؟ په داسی خلکو اعتماد ونه کړی ، چا ته چی الله جل جلاله خائن ویلی دی[546] .

د عادل او یوه ژباؤونکیگ تګاکل

کله کله د ترجمانی له پاره هم اړتیا پیدا کیږی ، نو په دی اساس قاضی ته په کارده چی د خپلی محکمی له پاره عادل امین او دیانت لرونکې ژبارن وټاکې ، امام بخاری رحمه الله علیه په خپل کتاب کې د ژباړونکې د اړتیا د ثابتولو له پاره مستقل باب (باب ترجمه الحکام) په نوم جوړکړی دی ، امام ابوحنیفه ،امام مالک ، امام ابو یوسف ، محمد بن المنذر او د امام بخاری رحمه الله علیهم مسلک دا دی چی د قاضی له پاره یو ژبارن کافی دی ، په دی شرط چی هغه امین او عادل اوسی ، خو د امام شافعی ، امام احمد ، او امام محمد رحمه الله علیهم نظر دا دی چه ژباړن ته د ګواهی درجه ورکول شوی، له دی امله د یوه شخص ترجمانی کافی نه ده ، بلکه د دوه کسو ترجمانی ضروری ده [547].

د دلائلو څخه دا خبره صحیح څرګندیږی چه یو ژباړن کافی دی که چیری چا انتقاد کړی وی ، یا په خپله قاضی ته شک پیدا شو نو بل ژباړن راغوښتلای شی، او که نه نو همدا یو کافی دی .

امام بخاری رحمه الله علیه دیوه ژباړن دکافی کیدو له پاره دری دلائل راوړی دی :

546- فتح الباری الاحکام 14 ټوک 207مخ

547 - المغنی 7 ټوک 88 مخ - عمده القاری الاحکام 24 ټوک 266 مخ - نیل الاوطار 9 ټوک 179 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی دا چی د رسول الله صلی الله علیه وسلم او یهودو ترمنځ د ترجمان کار حضرت زید بن ثابت په ځانګړی ځان کاوه .

دوهم دا چی د حضرت عمر رضی الله عنه غونډی ته یوه عجمه ښځه راغلی وه چی ترجمانی یی یوازی عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه کړی وه .

دریم دا چی د حضرت علی رضی الله تعالی عنه د خلافت په دوره کې عبدالله بن عباس رضی الله تعالی عنه د بصری قاضی وه ، د هغه محکمی او عدالت ته به دایران او فارس ځینی دا ډول خلک راتلل چی هغوی به فارسی ویله دا چی ابن عباس رضی الله عنه په فارسی نه پوهیده نو د دی امله د ترجمانی دنده حضرت ابوحمزه سرته رسوله او هغه یو ترجمان کافی ګڼل کیده [548].

د عدالت د روازی خلاصی پری شګوول

حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مَنِيعٍ حَدَّثَنَا إِسْمَعِيلُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ حَدَّثَنِي عَلِيُّ بْنُ الْحَكَمِ حَدَّثَنِي أَبُو الْحَسَنِ قَالَ قَالَ عَمْرُو بْنُ مُرَّةَ لِمُعَاوِيَةَ إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَا مِنْ إِمَامٍ يُغْلِقُ بَابَهُ دُونَ ذَوِي الْحَاجَةِ وَالْخَلَّةِ وَالْمَسْكَنَةِ إِلَّا أَغْلَقَ اللَّهُ أَبْوَابَ السَّمَاءِ دُونَ خَلَّتِهِ وَحَاجَتِهِ وَمَسْكَنَتِهِ فَجَعَلَ مُعَاوِيَةُ رَجُلًا عَلَى حَوَائِجِ النَّاسِ قَالَ وَفِي الْبَاب

رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی هغه حاکم چی خپلی دروازی د خلکو پرمخ وتری نو الله تعالی جل جلاله هم د هغه د حاجت له پاره د اسمان دروازی تړی (د رحمت دروازی) [549].

---

548 - بخاری کتاب الاحکام باب ترجمه الحکام وهل یجوز ترجمان واحده

549 - ابوداود فی الخراج و الاماره - ترمذی فی الاحکام مسند احمد 5 ټوک 238 - جامع الاصول 4 ټوک 51 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دی حدیث څخه دا راڅرګندیږی ، چی قاضی ته په داسی ځای کېکښینا ستل په کار دی چی هلته خلک په اسانی او په خپل وخت سره انصاف لاس ته راوړی او دعوه کونکې ته د دفترنو اوکاتبانو د نازونو د وړلو تکلیف پیدا نه شی ، بلکه پرته د کوم ځنده دوسیه خپل ځای ته ورسی او مقدمه درج کړی .

دروازه چی تګاکل

په بخاری کتاب الاحکام کې یو باب ایښودل شوی چی رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپلی دروازی له پاره کوم دروازه چی نه وه ټاکلی. ددی دثبوت له پاره د یوښځی یادونه شوی ده چي هغی د حضور صلی الله علیه وسلم ځای ته تشریف راوړ ~ نو په دروازی کې هیڅ دروازه چی نه وه خود امام بخاری په خپل کتاب المناقب کې په یوه فصل کې راغلی دی ~ چی یو وخت رسول الله صلیٰالله علیه وسلم د یوه باغ په داخل کې د کوهی په غاړه ناست وه ، او ابو موسیٰاشعری رضی الله تعالی عنه د باندی په دروازه پهره دار ولاړ وه او د اجازی د اخستلو وروسته به یی ملاقات کوونکو ته د راتلو اجازه ورکوله ، په همدی توګه د بخاری په کتاب النکاح کې دایلاء د قصی په لړ کې یو روایت راغلی دی چی د رسول الله صلی الله علیه وسلم په دروازی به یو رباح رضی الله عنه نومی دروازه چی ولاړ وه.

حضرت عمر رضی الله عنه هم یو دروازه چی (حاجب) لروده چی نوم ئی یرفاء وه کله چی حضرت علی رضیالله تعالی عنه او حضرت عباس رضی الله تعالی عنه د بنو نضیر د مالونو په سلسله کې تشریف راوړ ، نویرفا حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ته خبر ورکړه او د اجازی ورکولو وروسته د عمررضی الله تعالی عنه په خدمت کې حاضر شول - محدثینو په ښکاره ډول د دغه مختلفو روایتونو ترمنځ د موافقت او

(c) ketabton.com: The Digital Library

تطبیق دوه صورتونه بیان کړی دی ، لومړی دا چی د رسول الله صلی الله علیه وسلم او دراشدینو خلفاو دروازو ته مستقل دروازه چیان نه وه ټاکل شوی خو د ضرورت په وخت کې به ځینی صحابو رضی الله عنهم څخه په دی لارکې خدمت اخستل کیده او دوهم حالت دا چی د اوسیدو په ځای او خلوت ځای کې به کله کله دروازه چی موجود وه ، خو په عدالتی او تعلیمی غونډو کې هیڅ دروازه چی نه وه موجود [550].

حقیقت دا دی چه د دروازه چی د ټاکلو اصل مقصد د حاجت لرونکو څخه پټیدل نه وه ، بلکه (ترتیب الخصوم) وه، یعنی خلک د ترتیب او نظم سره محکمی ته وړاندی کول ، ترڅو په محکمه کې غیر ضروری ازدحام او شور او غال مغال جوړ نه شی ، اګر چی په نبوی صلی الله علیه وسلم دور او دراشدینو خلفاو په دور کې د دعوو شمیر هم کم وه او د خلکو تر منځ هم د سکون، متانت او د نیکو اخلاقو غلبه چی وه نو د دی امله په دروازه کې د دروازه چی ټاکلو ته اړتیانه لیدل کیده. خو کله چه د ابادی د زیاتوالی په اساس نفوس زیات شو نو د شخړو او دعوو شمیر هم زیات شو او په خلکو کې هم د پورته ذکر شوو صفاتو کمی راغی ، نو فقهاو او محدثینو فتوی ورکړه چی اوس د دروازه چی ټاکل مستحب دی . خود فریاد لرونکې د فریاد څخه بی د عذره پټیدل او د عدالت او محکمی دروازی تړل مکروه بلکه حرام دی [551].

مشهور حنفی فقیه قاضیخان لیکې کله قاضی په مسجد یا خپل کور (یاپه بل کوم ځای کې) کښینی نو یو دروازه چی دی وټاکې چی

---

550 - فتح الباری 16 ټوک 252مخ
551 - فتح الباری 16 ټوک 252مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خلک د ازدحام څخه منع کړیځو دروازه چی ته یو څه د رشوت په ورکولو داخل ته تلل روانه دی[552] .

تګول وخت د قضاء د کار ورکول

دقاضی او دهغه د اولاد نفقه د ټولنی په غاړه ده- امام بخاری رحمه الله علیه په صحیح بخاری کتاب الاحکام کې لیکلی دی چی د حکامو او قاضیانو اقتصادی اړتیاوی پوره کول د ملت مسئولیت دی قاضی شریح رحمه الله علیه به د ملت د خزانی څخه تنخواه اخسته ، حضرت ابوبکر رضی الله تعالی عنه او حضرت عمر رضی اله تعالی عنه به هم د خلافت په وخت کې دبیت المال څخه تنخواه اخسته .

ابو علی الکرابیسی رحمه الله علیه فرمایی چی : په قضاء تنخواه اخستل روا دی ما ته د صحابه رضی الله عنهم او د هغوی څخه وروسته د علماء د هیڅ یوه څخه دا معلومه نه ده چی‌دی ته ئی حرام ویلی وی هغه خلکو چی په قضا تنخواه نه ده اخستی هغوی یوازی د تورع او احتیاط په اساس دا کار نه دی کړیاو نه ي ده اخستی بلکه په دی خاطر یی کړی چی ځینی وخت کې بیت المال ته مشتبه مالونه هم راځی د بلی خواکه چیری دبیت المل مال په حرامه لاره لاس ته راغلی وی. په هغه حالت کې تری تنخواه اخستل هم حرام وی [553].

د حنفی فقهاو فتوی هم دا ده چی قاضی په خپله قضا ء تنخواه اخستی شی [554].

---

552 - قاضی خان په حاشیه د عالمګیری 2 ټوک 265 مخ - عالمګیری 3 ټوک 420 مخ - عمده القاری 24 ټوک 232مخ

553 - فتح الباری 16 ټوک 271 مخ

554 - هدایه فی القضاء وبدائع 7 ټوک 13~ 14 مخونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چی د قاضی کفالت د بیت المال په غاړه دی نوهغه ته بیا په کار دی چی د شخصی تجارت څخه ځان وژغوری.
رسول الله صلی الله علیه وسلم فرمایلی دی چی تجارت لرونکې قاضی او حاکم په عدل ټینګ نه شی پاته کیدای[555] .
حنفی فقهاو لیکلی دی چی : قاضی ته په خپله اخستل او پلورل په کار نه دی بلکه هغه ته په کار دی چه داکار دنورو په واسطه وکړی امام محمد رحمه الله علیه او (د مبسوط لیکونکې) څخه روایت دی چی قاضی د عدالت او محکمی څخه د باندی په بل ځای کې داخستلو او خرڅولو کار کولی شی - خو صحیح داده چی په بل ځای کې هم باید دا کار ونه کړی له دی امله چی خلک به د خپل ځان په حق د پریکړی کولو په خاطر د ده سره دراکړی ورکړی په معامله کې مراعات وکړی (چی دا د رشوت کار ورکوی) [556].

د محکمی آزادی او د قانون پورته والی

د عدل د قائمیدو له پاره په کار دی چی قضائیه او اجرائیه قوی یو د بل څخه بیلی وی او قانون په ټولو پورته او لوړ وی د اسلامی نظام په عدل کې د هیواد د ولس مشر د ریس څخه نیولی تر یو عام او سیدونکې پوری او د یو لوی عسکری صاحب منصب څخه نیولی تریو کوچنی عسکر پوری ټول برابر او هر یو د پوښتنی ځواب په خاطر راغوښتل کیږی او دوی ته د قانون مطابق سزا هم ورکول کیږی خو د قضائیه قوی په کارکې د اجرائیه قوی هیڅ شخص ، کوچنی دی اوکه غټ د مداخلی کولو هیڅ حق نه لری . دا د قاضی پورته والی نه دی ، بلکه د قانون هسکوالی دی چی

---

555 - المغنی **10** ټوک **69 ~ 70** مخونه

556 - قاضیخان پـه حایشـه د عـالمګیری 2 ټـوک 364 - کتـاب الام للشـافعی 6 ټـوک 204مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله په قاضی هم نافذیږی ، که چیری چا په قاضی القضات باندی هم دعوه وکړه نو بل قاضی به د هغی دعوی اوری او بیا د قانون په مطابق پریکړه کوی .

د یهودیانو کؤنلاره

د اسلام څخه ترمخه د قوی او طاقت لرونکې له پاره یو ډول قانون وه او د کمزوری او ضعیف له پاره بل ډول قانون وه ، لکه څنګه چی نن هم په ځینی تش په نامه پرمخ تللو هیوادونو کې د تور او د سپین ترمنځ قانون بیل دی ، په مدینی کې دیهودو دوه ډلی بنو نضیر او بنو قریظه اوسیدل ، چی بنو نضیر د قوت او دولت له پلوه په بنو قریظه باندی قوی وه د بنو نضیر ډلی بنو قریظه په دی ظالمانه تړون باندی واداره کړی وه ، چی که چیری د بنو نضیر د ډلی څخه کوم سړی د بنو قریظه څوک قتل کړی ، نو هغه ته به د قصاص (بدلی) د اخستلو حق نه وی ، بلکه یوازی70 وسق[557] کجوری به د هغه د وینی په بدله کې ورکوی وسق نژدی 32 منه کیږی او 70 وسق نږدی 2240 منه کیږی .

خو که چیری معامله د دی په خلاف وی نو بیا قانون دا وه چی د بنو قریظه د وینی د تویولو دوه برابره یعنی 140 وسقه کجوری به هم ورکوی او قصاص به هم ورځنی اخلی او یوازی دا نه چی قصاص او دوه چنده دیت به ورځخه اخستل کیږی بلکه دا هم وه چی که چیری یی د بنو نضیر د قبیلی ښځه ووژله نو د هغه په بدل کې به د بنو قریظه نارینه وژل کیږی او که چیری مقتول سړی وی ، نو د هغه به بدل کې به بنو قریظه دوه کسه سړی به وژل کیږی، او که چیری د بنو نضیر غلام

557- وسق د پاکستان په حساب پنځه منه او لس سیره کیږی چی 70 وسقه نږدی 348 منه او شل سیره کیږی چی د افغانستان د من په حساب تقریبا 2240 منه کیږی [ژباړن] .

(c) ketabton.com: The Digital Library

ئی وژلی وی نو د هغه په بدل کې به بنوقریظه ازاد سړی به په قتل رسیږی ، که چیری د بنو نضیر قبیلی د چا لاس پریکړل شو ، نو د بنو قریضه څخه به د یوه کس دوه لاسه پری کیږی او که یو غوږ پری شوی وی نو هغوی څخه به دوه غوږونه پری کړل کیږی [558]

په تورات کې د واده کړی ښځی سره زنا کولو سزا قتلول یا په تیګو ویشتل وه "[559] " نو د یهودو د زنا د یوه معاملی په وخت کې رسول الله صلی الله علیه وسلم د هغوی یو ستر عالم ته وویل چی زه تا ته د هغه الله جل جلاله په نوم سوګند دریادوم او پوښتنه در څخه کوم ، چه هغه په موسی علیه السلام تورات رانازل کړی وه چی په تورات کې د زنا سزا یوازی مخ تورول دی چی ستاسی په منځ کې ئی رواج موندلی دی ، هغه وویل ریښتیا خبره خو دا ده چی په تورات کې د دی جرم سزا رجم (په تیګو ویشتل) ښوولی شوی ده ، خو کله چه زمونږ شهزاده ګانو په منځ کې زنا ډیره شوه . نو مونږ هغوی ته سزا ورکول پری ښوه مګر په کمزوری‌خلکو هماغسی سزا جاری کیدله. وروسته مونږ مشوری وکړه چی داسی سزا ټاکل په کاردی چه په ټولو یو ډول جاری کویی شی ، نو هماغه وه چی مونږ د وهلو ټکولو او د مجرم د مخ تورولو او هغه پسی د ډلی خلکو د ویستلو سزا و ټاکله او رجم مو پر ینښوده . په دی خبره رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل : ای خدایه زه هغه ړومبنی شخص یم چه ستا دا حکم می را ژوندی کړ ، کوم چی هغو خلکو ځنډ کړی وه او بیائی هغه یهودی زانیانو ته د

---

558 - مظهری ج3 ټوک 111 ~ 112 نقل د معالم التنزیل څخه المائده 41- سنن ابو داود مختصراً فی الایات باب النفس بالنفس و نسانی مختصراً القامه باب تاویل قوله تعالی وان حکمت ...

559 اخبار باب 20 – استثناء باب 22. 23 .**24**

(c) ketabton.com: The Digital Library

سنګسار کولو سزا و اورول د کومو د عوه چه د رسول الله صلی الله علیه وسلم عدالت او محکمی ته راوړل شوی وه او د همدی واقعی په باب د المائدی سورت 44 آیت څخه تر 47 آیت پوری را نازل شوی وه .

د نبوی صلی الله علیه وسلم
او راشدینو خلفاو د دورو تګګ لاری

د انسانیت ستر لار ښود محمد صلی الله علیه وسلم راغی او ټول توپیرونه ئی له منځه یوړل او د آدم علیه السلام د اولاد د حقوقو د برابری اعلان ئی وکړد قانون لوړ والی یی وساته او د کمزوری او قوی له پاره ئی یو ډول احکام جاری کړل .

1 - د قریشو د بنو مخزوم د قبیلی د یوی ښځی فاطمه اسود څخه د غلاکولو جرم وشو ، د قریشو د ټینګار په اساس حضرت اسامه بن زید رضی الله عنه د سزا بخښولو سپارښته وکړه په دی خبره رسول الله صلی الله علیه وسلم وفرمایل ایا تاسی د الله جل جلاله د ټاکلی حد بخښل غواړی او بیا ودریده او خلکو ته ئی په وینا کې وویل :

یا ایها الناس انما ضل من کان قبلکم انهم کانوا اذا سرق الشریف ترکوه و اذا سرق الضعیف فیهم اقاموا علیه الحد وایم الله لو ان فاطمه بنت محمد سرقت لقطع محمد یدها

(ای خلکو ! له تاسو پخوا چی کوم امتونه تیر شوی دی هغوی په دی اساس ګمراه او بی لاری شوی وه چی کله به د هغوی د لوړی کورنی چا غلا وکړه نو هغه به ئی پری ښوولو او کله به ئی چی د ښکته درجی چا غلا وکړه نو په هغه به یی حد جاری کړ او زه په الله جل جلاله سوګند کوم

(c) ketabton.com: The Digital Library

چې که چیرې د محمد صلی الله علیه وسلم لور فاطمې غلا کړې وای نو محمد صلی الله علیه وسلم به خامخا د هغه لاس ورپرې کړی وه) [560].

2 - د فوت کیدو د مرض په وخت کې یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم د فضل بن عباس رضی الله تعالی عنه په مرسته مسجد ته تشریف یووړ او د لمانځه وروسته په ممبر وخوت او وئې فرمایل :که چیرې ما چا ته ښکنځل کړې وی نو هغه دې خپله بدله له ما څخه واخلی او که چیرې ما د چا مال اخستی وی نو هغه دې هم خپل حق له ما څخه وغواړی او یا دې راته بخښنه وکړې څو چې زه رب العالمین ته په ډاډه زړه ورشم ، ټول مسجد کې د خلکو د ډلی څخه یوازې یو شخص پورته شو او وئې ویل چې تا په هغه ورځ زما څخه درې روپۍ پور کړې وې هغه ماته راکړه رسول الله صلی الله علیه وسلم د خپل کاکا زوی فضل بن عباس رضی الله تعالی عنه ته وویلی چې زما له خوا نه هغه ته درې روپۍ ورکړه [561].

3 - عبدالله بن جبیر خزاعی رضی الله تعالی عنه فرمائی چې یو وخت د رسول الله صلی الله علیه وسلم په لاس کې د کجورو یوه لښته وه او یا مسواک وه چې د هغه په واسطه د یو سړی په ملاکې داغ وشو ، هغه وویل (ما ته دې درد ورسا وه) نو په دې خاطر ما ته د بدلی اخستلو اجازه راکړی ، هغه هماغه لښته ده ته ورکړه او ورته ئې وفرمایل : بدله واخله ، هغه د ده شاه مبارکه ښکل کړه او ویې ویل ما ته بخښلی یې او امید لرم چې ته به د قیامت په ورځ زما شفاعت وکړی[562] .

---

560 - بخاری فی الحدود باب کراهیه الشفاعه فی الحدود - مسلم فی الحدود باب قطع السارق الشریف ...

561 - المصنف د عبد الرزاق 9 ټوک 469 مخ 1972عیسوی کال بیروت چاپ

562 - المصنف د عبد الرزاق 9 ټوک 467 ~ 466 - مجمع الزوائد 6 ټوک 289مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

4 - همدا سی یوه بله واقعه ده چی د ازدحام په اساس د رسول الله صلی الله علیه وسلم د لاس مبارک په واسطه د یوه سړی په ملاکې درد پیدا شو~ هغه ورته وویل چی راشه او بدله واخله ، هغه سړی د هغه نوم مبارک ښکل کړ او هغه لښته ئی و غورځوله او ویی ویل یا نبی الله زما اراده او مقصد همدا وه چی‌مونږ ستا څخه وروسته ظالمان و ټکوو او د هغوی څخه بدله واخستی شو[563].

5 - ابو سعید خدری رضی الله عنه چی یوه ورځ رسول الله صلی الله علیه وسلم کور څخه ووت نو یو سړی د هغی د اوښی رسی ونیوله او وئی ویل چی زما یو کار دی هغه ورته وویل چی پریږده ستا کار کیږی ، دری ځلی ئی همداسی وویل ، لیکن هغه سړی اوښه تللو ته پری نه ښووه، په دی خبره رسول الله صلی الله علیه وسلم لښته پورته کړه او هغه ته ئی یو شړق ورکړ، کله چی د لمانځه څخه فارغه شو نو وئی ویل هغه سړی چیر ته دی چی ما همدا اوس یو شړق وواهه هغه سړی د اخر صف څخه راپورته شو او راغی او وئی ویل زه حاضر یم د الله جل جلاله او د هغه د رسول الله صلی الله علیه وسلم د غضب څخه پناه غواړم رسول الله صلی الله علیه وسلم همغه لښته هغه ته وروغورځوله او ورته ئی وویل : نزدی راشه او خپله بدله واخله ، هغه ورته وویل چی ما بخښلی ئی ، په دی وخت کې هغه رسول الله صلی الله علیه وسلم حاضرینو ته په وینا کې وویل په هغه الله سوګند یادوم چی زما نفس د هغه په اختیار کې دی چی کوم مسلمان چی پر بل باندی ظلم وکړی او د هغی بدله یی نه وی ورکړی نو د قیامت په ورځ به په خپله الله تعالی جل جلاله د هغه د ظلم بدله تری واخلی[564].

---

563 - مجمع الزوائد فی الدیات 2 ټوک 289مخ

564 - المنصف عبدالرزق 9 ټوک 465 – سنن ابی داود فی الدیات باب القود بالضربه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همدی واقعاتو په لور په اشاره کولوکې حضرت عمر رضی الله تعالی عنه فرمایلی وه: و قد رائیت رسول الله صلی الله علیه وسلم اقتص من نفسه (ما په خپله رسول الله صلی الله علیه وسلم کتلی دی هغه د خپل ذات څخه هم بدله ورکوله) [565].

سعید بن مسیب رضی الله عنه فرمایلی دی : رسول الله صلی الله علیه وسلم هم د خپل ذات څخه د بدلی اخستو حق ورکړی دی ، ابوبکر صدیق رضی الله تعالی عنه هم یو سړی ته د خپل ذات څخه بدله ورکړی وه او حضرت عمر رضی الله عنه هم حضرت سعد رضی الله تعالی عنه ته د خپل ذات څخه بدله ورکړی وه .

6 - د حضرت عایشه رضی الله عنها څخه روایت دی چی د ابوجهم بن حذیفه رضی الله تعالی عنه د یوه سړی سره د زکات د اخستو په وخت کې څه شخړه راغله او ابوجهم رضی الله تعالی عنه د کوتک په واسطه هغه سړی زخمی کړ د وهل شوی سړی خپلوان د رسول الله صلی الله علیه وسلم عدالت ته راغله او د قصاص غوښتنه ئی وکړه ، هغه ورته فرمایل چی تاسو د وینی تویولو دومره بدله واخلی او راضی نامه وکړی هغوی په دی خبره راضی نه شو ، هماغه وه چی رسول الله صلی الله علیه وسلم د توی شوی وینی بدله ډیروله تر دی پوری چی هغوی راضی شول او بیا ئی خلک را وبلل او په عامه تولنه کې د هغوی څخه بیا پوښتنه وکړه چی تاسو راضی یاست هغوی وویل چی هو اوس راضی یو [566].

565- ابو داود فی الذیات - سنن النسائی فی القسامه - مسند احمد 1 ټوک 41 المنصف 9 ټوک 468 مخ

566- سنن ابو داود فی الدیات باب العامل یصاب علی یدیه - سنن النسائی فی القسامه – سنن ابن ماجه فی الدیات و المنصف باب القود من السلطان 9 ټوک 462 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

7 - د ابو فراس حارثی رحمه الله علیه څخه روایت شوی دی چه یو ځل حضرت عمر رضی الله عنه په خپله عامه وینا کې و ویل چی : انی لم ابعث عمالی لیضربوا ابشارکم و لالیا خذوا اموالکم فمن فعل به ذالک فلیر فعه الی اقصه منه قال عمرو بن عاص رضی الله تعالی عنه لوان رجلاً ادب بعص رعیته اتقصه منه؟ قال ای و الذی نفسی بیده اقصه و قد رئیت رسول الله صلی الله علیه وسلم اقص نفسه (ما خپل حکام د دی له پاره نه دی ټاکل چی هغوی دی تا سو بی د کوم علته ووهی او وټکوی ستاسی په مالونو په ناروا ډول قبضه وکړی د هر هغه چا سره چی دا ډول ظلم شوی وی نو هغه دی ما ته خبر را کړی چی تر څو زه ورته د هغه حاکم څخه بدله واخلم ، حضرت عمرو بن عاص ورته وویل چه که چیری کوم حاکم خپل رعیت ته ادآب ښی ، نوایا ته په د هغه څخه هم بدله اخلی ؟ حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ورته وفرمایل ، بلی په خدای سوګند چی زما روح د هغه په لاس کې دی ، زه به ضرور تری بدله واخلم ، د دی امله چه ما رسول الله صلی الله علیه وسلم لیدلی دی چی د خپل ذات (وجود مبارک) څخه به یی بدله ورکوله) [567].

8 - حضرت عمروبن عاص چه د فاروق رضی الله تعالی عنهما د خلافت په دوران کې د مصروالی وه وائی چه زه په خپل کورکې ناست وم. چه د عمر فاروق رضی الله تعالی عنه ځوی عبدالرحمان ابو شحمه رضی الله تعالی عنه او ابو سروعه عقبه بن حارث رضی الله تعالی عنه دواړه ځنګیدلی راغلل ، او وئی ویل چی مونږ شراب څښلی دی او مونږ نشه کړی - پر مونږ حد جاری کړی ما په هغوی د خپل کور په انګړکې حد نافذ

567 - سنن ابو داود الدیات باب قص الامیر من نفس – سنن النسائی القسامه باب القصاص من السلاطین - مسند احمد 1 ټوک 41 مخ - طبقات ابن سعد 1 ټوک281مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړ . په خدای جل جلاله سوګند چه ما ددی واقعی خبر حضرت عمر رضی الله تعالی عنه ته نه وه ورکړی . خو نا څا په د هغه یو لیک ما ته را ورسید
او په هغه کې ئی په دی ډول لیکلی وه چی : د لوی الله په نوم چی بخښونکې او مهربانه دی دا لیک د الله جل جلاله د بنده عمر له خوا د عاصی بن عاصی په نوم دی د عاصی زویه، حیرانتیا ده ستا په جرئت باندی چی تا ځنګه زما د حکم مخالفت کړی دی ، زما زړه غواړی چه تا عزل کړم ځکه چه تا زما د حکم مخالفت کړی دی (د عمر رضی الله تعالی عنه په دوره کې په دوری به عامه ټولنه کې وهل کیدی) عبدالرحمان ستا درعیت یو فرد وه، د هغه سره همغسی کار کول په کار وه لکه ځنګه ئی چی ته د نورو عامو خلکو سره کوی . خو تا فکر کړی دی چی دا د امیرالمومنین زوی دی ، نو په دی خاطر د هغه سره امتیازی سلوک په کاردی . حال دا چی تا ته ښکاره ده ، چه زما لاره دا ده چه د حق په معامله کې له هیچا سره رعایت ونه کړی شی . زما د دی لیک د دررسیدو څخه سمدستی وروسته عبدالرحمان ته د غټی او ډبلی ټوټی کمیس وروا غونده. او د (عبا) غوندی په سپرلی ئی مدینی ته راولیږه چه په هغه د زین په ځای یو وړه کجاوه وی تر څو چی د هغه مجرموالی مشهور شی .
هماغه وه چه هغه ئی همداسی ورولیږه او ورسره ئی د عمر فاروق رضی الله تعالی عنه په نوم یو لیک هم رووليږه ، چی‌په هغه کې لیکلی وه، چی په خدای سوګند چی زه عامو مسلمانانو او ذمیانو ته د خپل کور په انګړ کې سزا ورکوم . ستا د ځوی سره په هیڅ ډول مراعات نه دی شوی . دا خط د حضرت عمر رضی الله تعالی عنه د بل ځوی حضرت عبدالله رضی الله تعالی عنه په لاس جدا رالیږل شوی وه کله چه عبدالرحمن

(c) ketabton.com: The Digital Library

مدینی ته راورسید ، نو حضرت عمر رضی الله تعالی عنه هغه ته دوهم ځل د دورو سزا ورکړه [تعزیراً زائداً علی حد][568]

9 - د انس بن مالک رضی الله تعالی عنه څخه روایت دی چه د مصر یو سړی حضرت عمر رضی الله عنه ته راغی او وئی ویل چه ما او د عمروبن عاص (د مصر والی) زوی د منډو مقابله کوله کله چی زه د هغی څخه تر مخه شوم او مقابله می وګټله نو هغه کوتک راواخست او زما په وهلوئی شروع وکړه او وئی ویل چی زه د شریفی مور او شریف پلار زوی یم - عمر فاروق حضرت عمرو بن عاص رضی الله تعالی عنهما ته ولیکل چی د زوی سره دلته راحاضرشه، کله چه دواړه را حاضر شول نو حضرت عمر فاروق رضی الله عنه وفرمایل چی هغه شکایت کونکې مصری چیرته دی کله چی هغه راغی نو ورته ئی وفرمایل کوتک راواخله او بدله واخله ، مصری په وهلو شروع وکړه انس رضی الله عنه فرمایی چي مونږ د هغی په وهلو خوشحاله وه خو هغه دومره زیات ووهلو چی مونږ په زړه کې دا هیله لرله چی اوس نو باید بس کړی د دی وروسته حضرت عمر فاروق رضی الله عنه مصری ته و ویل چه عمرو بن عاص رضی الله تعالی عنه هم یو کوتک ووهه لیکن هغه وویل : ای امیرالمؤمنین زه د هغه زوی وهلی وم او ما دهغه څخه خپله بدله واخسته د بدلی دور کولو وروسته حضرت عمر فاروق حضرت عمرو بن عاص رضی الله عنهما ته په ویناکې و ویل چی : مذ کم تعبد تم الناس و قد ولدتهم امهاتهم احراراً قال یا امیر المؤ منین لم اعلم ولم یایتنی (تاسی له کوم وخته راهیسی خلک غلامان کړی دی. حال دا چی د هغوی میندو هغوی ازاد زیږولی وه ، عمرو بن عاص رضی الله تعالی عنه ورته و فرمایل چی ای امیرالمومنینه : ماته د

568 - کنزالعمال په حواله د ابن سعد بن راهویه - سنن کبری د بیهقی - منصف د عبد الرزاق مختصر 9 ټوک 232 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی واقعی په هکله نه کوم معلومات وه. او نه دا سړی ما ته د فریاد له پاره راغلی وه .

10 - حضرت عطا رحمه الله علیه فرمائی چه عمر فاروق رضی الله تعالی عنه خپلو ټولو والیانو او مامورینو ته حکم کړی وه چه هغوی دی په هر کال د حج په وخت کې موجودوی. کله به چی ټول حکام او مامورین راټول شوه.نو بیا به حضرت عمر فاروق رضی الله تعالی عنه ورته په خطاب کې ویل ، ای خلکو ! ما خپل والیان او مامورین د دی له پاره نه دی ټاکلی چه هغوی دی ستاسی په مالونو په ناروا توګه قبضه وکړی او تاسو دی ووهی او وټکوی او ستاسو ابرو دی تویه کړی ، بلکه ما هغوی د دی له پاره ټاکلی دی چی ستاسو ترمنځ امن راوړی او سرکاری خزانه په صحیح لاره کې مصرف کړی . که چیری په کوم فرد باندی دی حکامو ظلم کړی وی پورته دی شی او په ګوته دی ئی کړی ترڅو زه ورته بدله واخلم [569].

11 - یو ځل حضرت عثمان رضی الله عنه په یوی عامی غونډی کې و ویل. چی که چیری د چا پرما حق وی یاد ظلم کولو د عوه وی ، نوزه حاضریم که غواړی زما څخه بدله واخلی او که غواړی چه ما وبخښی[570] .

12 - په تاریخ طبری کې دی چی د حضرت عثمان رضی الله عنه په وخت کې ټول مامورین راغوښتل کیده او د خلکو د شکایت د اوریدو وروسته به ئی د هغه تدارک کاوه .

13 - عامر شعبی رحمه الله علیه فرمایی چی یوځل د حضرت علی رضی الله تعالی عنه زره چیرته لویدلی وه او یوه عیسوی ته په لاس

569 - کنزل العمال 12 ټوک 659 مخ په حواله د ابن سعد ابن راهویه - طبقات ابن سعد ج 3 ټوک 293مخ

570 - کنز العمال 13 ټوک 83 مخ بحواله ابن ابی داود ابن عساکر

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورغلی وه کله چه حضرت علی رضی الله تعالی عنه د هغه په لاس کې ولیده نووئی پیژندله او د قاضی شریح رحمه الله علیه په عدالت کې ئی پری دعوه دائر کړه ، عیسایی وویل چی زره زما ده او امیر المؤمنین دروغ وایی. قاضی شریح رحمه الله علیه ور څخه پوښتنه وکړه چی ایا له تا سره کوم ډول ثبوت موجود دی ؟ هغه ورته وویل چی نه ، قاضی د عیسائی په حق کې پریکړه وکړه. د دی پریکړی په اساس په هغه دومره اثر وشو چه ایمان ئی راوړ، او وئی ویل دا خو د انبیاو په څیر انصاف دی . چی امیرالمومنین ما د خپل قاضی محکمی ته راوړاندی کوی او هغه د امیرالمومنین په خلاف پریکړه کوی ، وروسته بیا عیسائی اقرار وکړ چی دازره د حضرت علی رضی الله عنه څخه د صفین په لور د تلو په وخت کې لویدلی وه حضرت علی رضی الله عنه د هغه د ایمان په راوړو ډیر خوښ شو هغه زره ئی هم هغه ته ورکړه او یو اس ئی هم د کومک په شکل ورکړه ، دا نوی مسلمان وروسته د خوارجو په خلاف په جنگ کې د حضرت علی رضی الله تعالی عنه په صف کې جنګیده [571]-

د راشدینو خلفاو رضی الله عنهم دا کړنلاره د رسول اکرم صلی الله علیه وسلم د شخصی عمل پرته د هغه د دی وینا په اساس هم وه [المؤمنون تتکافاء دماء هم] د مسلمانانو وینی د یو بل سره برابر حیثیت لری .

د فقهاو رائی

د سلطان په هکله د قاضی د پریکړی په باب

د امام ابوحنیفه رحمه الله علیه رائی دا ده چې د قاضی حکم په خلیفه نافذ کیدای شی او که قاضی خپله فیصله په هغه او د هغه په مامورینو

571- الکامل د ابن لاثیر 3 ټوک 399مخ 1965عیسوی کالد د بیروت چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نشی نافذ کولای نو د قضاء مسئولیت دی په غاړه نه اخلی د د امویانو او عباسیانو به دور کې د محکمه ازادی ختم شوی وه او د حکومت په مامورینو د پریکړی نافذ کول ممکن نه و نو له دی امله امام ابوحنیفه رحمه الله علیه د قضاء د منصب د قبولو څخه انکار وکړه چې د امویانو په دور کی د عراق والی یزید بن عمر بن هبیره ددی عمل له امله ئې شل یا دیرش دوری وواهه او ځینو روایتونو کې دی چې هر ورځ به لس لس دوری واهه خو هغه به انکار کاوه د عباسیانو په دور کی المنصور په امام ابوحنیفه رحمه الله علیه باندی د قضاء د منصب د منلو کوښښ وکړ تردی پوری چی د قاضی القضاه منصب ئی ورته وړاندی کړ مگر هغه انکار وکړه او د انکار کولو اصلی علت یې داسی بیان کړو:

والله ما انا بمامون الرضی فکیف اکون مامون الغضب ولو اتجه الحکم علیک ثم هددتنی ان تغرقنی فی الفرات او ان تلی الحکم لاخترت ان اغرق ولک حاشیه یحتاجون الی من یکرمهم لک فلا اصلح لک (په الله جل جلاله سوگند چه که چیری زه په خوښه سره هم دا منصب قبول کړم نوبیا هم ستاسو د امید وړنه گرځم نو چیرته لا په زور سره ، که چیری په کومه معامله کې پریکړه ستاسی په خلاف وشی او بیا ته ماته اخطار راکړی چی یا دی د فرات په سیند کې غرقوم او یا دی پریکړه بدله کړه نو زه به ډوبیدلو ته غاړه کیږدم خو پریکړه به بدله نه کړم ، بیا خو ستا د دربار خاوندان او دهغه په څنگ کې نور خلک داسی ډیر دی ، هغوی ته داسی قاضی په کاردی چی ستا په خاطر د هغوی هم لحاظ وساتی ، زه د دی کار صلاحیت نه لرم) [572].

572- تاریخ بغداد 3 ټوک 328 مخ بغداد د خطیب لیکنه د بیروت چاپ چی نوموړی په 463 عیسوی کال مړ شوی دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله چه د امام ابو حنیفه رحمه الله علیه شاگرد رشید ابویوسف دا احساس وکړ چی حالات یو څه بدل شوی دی. او د عدلیی ازادی بیرته خپل ځای ته راځی نو هغه د قضا منصب قبول کړ ، په 166 هجری قمری کال کې المهدی هغه د شرقی بغداد قاضی وټاکه د الهادی په زمانه کې هم دی هلته قاضی وه خو کله چه د هارون الرشید د حکومت وخت راغی نو په هغه ئی (هارون الرشید ئی) نور هم اثر زیات وکړ او د ټول عباسی حکومت قاضی القضاه ئی وټاکه تر دی د مخه هیڅوک په داسی منصب نه وه ټاکل شوی. هغه ته به قاضی القضاه الدنیا ویل کیده ،هغه ته د قاضیانو د ټاکلو ټول واک ورکړی شوی وه بلکه په ټولو معاملاتو کې قانونی لارښوونه هم دده په غاړه وه یعنی هغه ته د قانون د وزیر حیثیت ورکړل شوی وه[573].

د هغه په محکمه کې به د علماویوه ډله د پریکړو په وخت کې تل له پاره موجوده وه چی په دی ډله کې امام احمد بن حنبل رحمه الله علیه هم شامل وه هغه په دی وخت کې ځوان وه ، د دعوی د اوریدو په وخت کې به د دی علماو ترمنځ بحث اوګده څیړنه کیدله [574].

ذکر شوی امام رحمه الله علیه هارون الرشید ته یو کتاب د کتاب الخراج په نوم ترتیب کړو، د دی په شروع کې لیکل شوی دی. ټول خلک قانون ته یو څیرو ګرځوی که څه هم هغوی تاسی ته نژدی وی یا لری [575].

573- البدایه و النهایه لابن کثیر 10 ټوک 180 مخ - تاریخ بغداد ج 14 ټوک 242 – 243 مخونه

574 - البدایه و النهایه لابن کثیر 10 ټوک 181 مخ

575 - کتاب الخراج 5 مخ 1352 هجری قمری کال د مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه د عدلیی د ازادی په هکله لیکې چی د انصاف په معامله کې د هر ډول واسطی او مداخلی دروازی بندول په کار دی او نه د کوم شخص د مرتتی او حیثیت څه لحاظ هم و نه ساتل شی [576] .

د هارون الرشید په وخت کې یو زوړ عیسوی د خلیفه په خلاف د یوه باغ دعوی وکړه قاضی ابو یوسف رحمه الله علیه نه یوازی دا چی د خلیفه ترمخ یی د دی دعوی اوریدنه وکړه بلکه د خلیفه څخه ئی دری ځلی د سوگند یادولو غوښتنه هم وکړه. کله چه هر کرت هغه د سوگند یادولو څخه مخ واړاوه. نو ذکر شوی امام د مدعی یعنی عسیوی په حق کې پریکړه وکړه - خو د مرگ پوری په دی پښیمانه و چی ولی خلیفه یی د عیسوی برابر و نه دراوه [577].

قاسم بن الحکم عراقی فرمائی چی ماپه خپله د قاضی ابو یوسف رحمه الله علیه څخه د وفات په وخت کې اوریدلی وه.

یالیتنی مت علی ما کنت علیه من الفقر و انی لم ادخل فی القضاء علی انی ما تعمدت بحمد الله و نعمته جوراً ولا حابت خصما علی خصم من سلطان ولا سوقه (کاشکې چه زه د فقر په حالت کې وفات شوی او د قضاء په مسئولیت کې نه وی داخل شوی خو د دی سره د الله جل حلاله شکر او د هغه فضل دی چی ما قصداً په چا ظلم نه دی کړی او نه د دعوه کونکې د یوی ډلی سره می د بلی په نسبت زیاته مینه کړی ده که څه هم هغه حکمران وی یا عام فرد وی) [578].

د حسن بصری رحمه الله علیه لیك

د عمر بن عبدالعزیز رحمه الله علیه په نوم

576- کتاب الخراج 151 مخ 1352 هجری قمری کال د مصر چاپ

577 - البدایه و النهایه 10 ټوک 181مخ

578 - تاریخ بغداد للخطیب 13 ټوک 252 مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

و اعلم يا اميرالمومنين ان الله انزل الحدود ليزجربها عن الخبائث و الفواحش فكيف اذا اتاها من يليها و ان الله انزل القصاص حياه لعباده فكيف اذا قتلهم من يقتص لهم (ای امیرالمومنین ! ښه پوه شه ، چی الله جل جلاله سزا گانی د دی له پاره راليږلی دی چه خلک د هغی په اساس د گنده او بدو کارونو څخه منع شی ، نو عام خلک به څنگه منع شه چی د هغوی حکمران په خپله د بدیو او فحش کارونو مرتکب گرځی ~ الله جل جلاله د قصاص حکم په دی خاطر را نازل کړی دی چه د هغه د بندگانو ارواح محفوظ وساتل شی ، نو د خلکو د ځان ساتنه به څنگه وشی کله چه د هغوی حکمران په خپله قتلول شروع کړی[579].

د سفیان ثوری رحمه الله علیه لیك د هارون الرشید په نوم

هارون الرشید د ځواک دلاسته راوړو وروسته امام سفیان ثوری رحمه الله علیه ته دعباد الطالقانی په لاس یو لیک ورواستاوه چی په هغه کې ئی لیکلی وه چی زه ستا د لیدو ارزو لرم ، او شکایت ئی کړی وه چی نورو علماو و زما سره لیدنی وکړی او مبارکې ئی راکړه لیکن تا نه مبارکې راکړی او نه دی راسره لیدنه وکړه. دا خط امام ته هغه وخت وررسید چی هغه د کوفی په مسجد کې د شاگردانو ترمنځ ناست وه د خط د اوریدو وروسته هغه وویل د دی لیک په شا زما ځواب ولیکې ، د سفیان ثوری رحمه الله علیه دا لیک د حق یوه ښکاره نمونه وه ، د قضاء د لوړوالی او د قضاء (علی السلطان و اعوانه) په هکله دا لاندی اقتباس ملاحظه کړی: یا هارون قعدت علی السرير ولبست الحرير اسبلت سترا

579- العقد الفريد لابن عبد ربه کتاب للؤلوه فی السلطان صفه الامام العادل لومړی ټوک 24مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

دون بابک و تشبهت بالحجبه برب العالمین ثم اقعدت اجنادک الظلمه دون بابک وسترک یظلمون الناس ولا ینصفون یشربون الخمور و یضربون من یشربها ویزنون ویحدون الزانی ویسرقون و یقطعون یدالسارق افلا کانت هذه الاحکام علیک و علیهم قبل ان تحکم للناس (ای هارونه ! ته په تخت ناست ئی ، دوربنمو کالی دی اغوستی دی په دروازی دی پردی راځوړندی کړی او د خلکو څخه په پټوالی سره د الله جل جلاله سره مشابهت کوی ، د دی نه پرته تا په دروازه کې هم خلک ټاکلی دی چی په ظلم حکم کوی انصاف نه کوی ، هغوی په خپله شراب څکې خو نورو شرابو څکونکو ته سزا ورکوی ، په خپله زنا کوی خو نورو زنا کونکې ته سزا ورکوی په خپله غلا کوی خو د نورو غلو لاسونه ورپری کوی په خپله وژل کوی خو د نورو وژونکو څخه قصاص اخلی نوایا د خدای دا قوانین په تا او ستا په دی مامورینو د نورو څخه تر مخه د جاری کیدو له پاره نه دی راغلی ؟

د لیک په شروع کې ئی د ملت د خزانی په بی ځایه استعمال سخت تنقید کړی دی او په اخر کې ئی د قیامت دورځی څخه ویرولی دی) .

او لیکلی ئی دی چی : فایاک ایاک ان تکتب لی کتابا بعد هذا فلا اجیبک والسلام (خبر اوسه ، خبراوسه ، چی په راتلونکې کې زما په نوم هیڅ لیک ونه لیکې او که نه نو زه به ځواب درنه کړم والسلام) .

کله چه هارون الرشید دا لیک ولوست نو د سترګو څخه ئی اوښکې روانی شوی ، یو درباری ورنه پوښتنه وکړه چی هغه ستا په مقابل کې ډیر جرئت ښولی دی د هغه نیول په کار دی هارون ورته وویلی ته د دنیا بنده یی او سفیان رحمه الله علیه یوازی د یوه امت حیثیت لری [580].

---

580 - الادب العربی و تاریخه 2 ټوک 176 مخ 1937 عیسوی کال د مصطفی البابی مصر چاپ

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

....

د کتاب لنأيز

د دی کتاب د دری واړو برخو او ټولو څپرکو لنډيز دا دی چی د اسلامی سیاست د ماڼی بنسټ په دی څلورو شیانو ايښودل شوی دی :

۱ } د الله جل جلاله حاکمیت او د کتاب او سنتو پورته والی.

2 } د عابدینو فقهاو څخه جوړه شوی شوری چی د مسلمانانو معتمده هم وی.

3 } دیانت لرونکې ، دخدایه ویریدونکې او اهل اجرائیه چی مشر ئی مسلمان او باوری وی.

4} ازاده او مستقله عدلیه (قضاء) چی غړی ئی فقها هم وی ، عادل او متقی هم وی کوم خلک چه په دی وخت کې په مسلمانانو حکومت کوی په هغوی په شرعی ډول فرض دی چی هغوی د همدی اصولو په بنسټ یو نظام جوړکړی او که چیری داسی نه کوی نو بیا په مسلمانانو فرض دی چی د دی حکمرانانو په عزل کولو او د هغوی پر ځای د صالح او عادل حکومت د جوړولو له پاره خپلی هلی ځلی تیزی کړی .

الهم ارنا الحق حقا وارزقنا اتباعه و الباطل باطلاً وارزقنا اجتنابه و صلی الله علی سیدنا و نبینا محمد و علی اله واصحابه اجمعین

(c) ketabton.com: The Digital Library

....

کتابونه

د دی کتاب په لیکوکې چه د کومو کتابونو څخه استفاده شوی د هغو فهرست په لاندی ډول دی :

تفاسیر

1-{ جامع البیان تفسیر القرآن د محمد بن طبری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 310د هجری قمری کال

2-} تفسیر حکام القرآن د امام جصاص حنفی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 370 هجری قمری کال

3-} تفسیر معالم التنزیل د حسین بن محمد البغوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 516 هجری قمری کال

4-} تفسیر احکام القرآن د قاضی ابوبکر محمد بن عبدالله ابن عربی لیکنه د مړینی نیټه 547 هجری قمری کال

5-} تفسیر زاد المسیر فی علم التفسیر د ابوالفرج ابن جوزی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 597 هجری قمری کال

6-} تفسیر مفاتیح الغیب (تفسیر کبیر) د امام فخر الدین محمد بن عمرو رازی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 606 هجری قمریکال

7-} تفسیر الجامع لاحکام القرآن د محمد بن احمد القرطبی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 671 هجری قمری کال

8-} تفسیر انوار التنزیل (بیضاوی) د قاضی بیضاوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 685 هجری قمریکال

9-} تفسیر مدارک التنزیل د عبدالله بن احمد النسفی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 701 هجری قمریکال

10- } تفسیر لباب التاویل (الخازن) د عبدالله بن محمد الخازن لیکنه د مړینی نیټه 741 هجری قمریکال

11- تفسیر البحر المحیط د محمد بن یوسف ابن حیان الاندلسی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 754 هجری قمری کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

12- } تفسير القران العظیم د اسمعیل بن محمد بن عمروبن کثیر رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 774 هجری قمری کال
13- } تفسیر جلالین د جلال الدین سیوطی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 911 هجری قمری کال
14- } تفسیر مظهری د قاضی ثناء الله پانی پتی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1225 هجری قمری کال
15- } تفسیر موضح القرآن د شاه عبدالقادر محدث دهلوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1230 هجری قمری‌کال
16- } تفسیر فتح العزیز تفسیر عزیزی د شاه عبدالعزیز محدث دهلوی لیکنه د مړینی نیټه1239 هجری قمری کال
17- } تفسیر ترجمان القران د مولا نا ابو الکلام ازاد رحمه الله علیه لیکنه
18- } تفسیر عثمانی د علامه شبیر احمد عثمانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1369 هجری قمری کال
19- } تفسیر تفهیم القران د مولا نا سید ابوالاعلی مودودی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1399 هجری قمری‌کال
20- } تفسیر روح المعانی د شهاب الدین سید محمود الالوسی بغدادی لیکنه د مړینی کال 1270 هجری قمری کال
21- } بائیبل

احادیث او د احادیثو شرحی

1-} صحیح بخاری د محمد بن اسمعیل بخاری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 256 هجری قمری کال
2-} صحیح مسلم د مسلم بن حجاج قشیری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 260 هجری قمری کال
3-} سنن ابو داود د ابوداود سلیمان بن اشعث سجستانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 275 هجری قمری کال
4-} جامع ترمذی د ابو عیسی ترمذی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 279 هجری قمری کال
5-} سنن نسائی د ابو عبدالرحمن احمد بن شعیب نسائی لیکنه د مړینی نیټه 303 هجری قمری کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

6-} سنن ابن ماجه د محمد بن یزید قزوینی ابن ماجه لیکنه د مړینی نیټه 275 هجری قمری کال
7-} موطا امام مالک د امام مالک بن انس رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 179 هجری قمری‌کال
8-} مسند احمد د امام احمد بن حنبل رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 241 هجری قمری کال
9-} المصنف د عبدالرزاق بن همام صنعانی لیکنه د مړینی نیټه 211 هجری قمری کال
10- صحیح ابن خزیمه د محمد بن اسحاق بن خزیمه لیکنه د مړینی نیټه 311 هجری قمری کال
11- } الادب المفرد د محمدبن اسمعیل بخاری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 256 هجری قمری کال
12- } معجم صغیر د امام طبرانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 360 هجری قمری کال
13- } المستدرک د ابو عبد الله الحاکم النشاپوری لیکنه د مړینی نیټه 405 هجری قمری کال
14- } سنن دارمی د ابو محمد عبدالله بن عبدالرحمن دارمی لیکنه
15- } السنن الکبری د ابو احمد بن حسین بیهقی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 458 هجری قمری کال
16- } سنن دار قطنی علی بن عمر الدار قطنی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 385 هجری قمری کال
17- } کنز العمال د علی المتقی بن حسام الدین الهندی لیکنه د مړینی نیټه 957 هجری قمری کال
18- } شرح معانی الاثار د امام طحاوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 321 هجری قمری کال
19- } مشکل الاثارد امام طحاوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 321 هجری قمری کال
20- } جامع الاصول د ابن اثیر جزری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 606 هجری قمری کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

21- } الترغيب والترهيب د حافظ زکي الدين منذری رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 656 هجری قمری کال
22- } مجمع الزوائد د علامه نورالدين هيثمی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 807 هجری قمری کال
23- } عمده القاری د بدرالدين عينی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 855 هجری قمری کال
24- } فتح الباری د ابن حجر عسقلانی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 852 هجری قمری کال
25- } شرح مسلم د امام نووی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی کال 676 هجری قمری کال
26- } معالم السنن د امام ابو سليمان خطابی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 388 هجری قمری کال
27- } ارشاد الساری د بخاری شرح د شهاب الدين قسطلانی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 923 هجری قمری کال
28- } نيل الاوطار د قاضی شوکانی يمنی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 1250 هجری قمری کال
29- مرقات شرح مشکواه د ملا علی قاری رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 1014 هجری قمری کال
30- } تحفه الاحوذی د ترمذی شرح د علامه عبدالرحمان مبارک پوری رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 1353 هجری قمری کال
31- } فيص الباری امالی بخاری د علامه انورشاه کشميری رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 1352 هجری قمری کال
32- } معارف السنن امام ترمذی د علامه انورشاه کشميری رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 1352 هجری قمری کال
33- } کتاب الخراج د قاضی ابو يوسف رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 182 هجری قمری کال
34- } کتاب الموضوعات د ابن جوری رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 597 هجری قمری کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

35- } موضوعات کبیر د ملاعلی قادری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1104 هجری قمری کال

36- } نصب الرایه علامه جمال الدین زیلنی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 762 هجری قمری کال

فقه

1-} المسبوط د شمس الائمه سرخی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 490 هجری قمری کال

2-} هدایه د شیخ الاسلام مرغینانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 593 هجری قمری کال

3-} البدائع الصنائع د علامه کاشانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 587 هجری قمری کال

4-} فتح القدیر د هدایه شرح ابن الهمام حنفی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 861 هجری قمری کال

5-} عنایه الهدایه دعلامه بابرتی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 786 هجری قمری کال

6-} فتاوی قاضیخان (خانیه) د علامه قاضی خان رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 592 هجری قمری کال

7-} بحرالرائق د ابن نجیم مصری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 970 هجری قمری کال

8- } فتاوی بزازیه د ابن البزار الکرء ای لیکنه د مړینی نیټه 827 هجری قمری کال

9-} فتاوی عالمگیریه - درمختارد علامه علاوالدین حصکفی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1088 هجری قمری کال

10- } مجموعه شامی د ا بن عابدین شامی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1252 هجری قمری کال

11- } رسائل د ا بن عابدین شامی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 1252 هجری قمری کال

12- } کتاب الام د امام شافعی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی نیټه 204 هجری قمری کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

13- } بدايه المجتهد د ابن رشد مالکي رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 595 هجری قمری کال
14- } المغنی د ابن قدامه حنبلی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 334 هجری قمری کال
15- } فتاوی ابن تيميه د شيخ الاسلام ابن تيميه رحمه الله عليه ليکنه د مړينی کال 728 هجری قمری کال
16- } اعلام الموقعين د حافظ ابن قيم رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 751 هجری قمری کال
17- } المحلی د ابن حزم ظاهری رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 456 هجری قمری کال
18- } معين الحکام د علامه علاء الدين طرابلسی رحمه الله عليه ليکنه

اصول فقه

19- } الاصول د فخر الاسلام بزدوی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 482 هجری قمری کال
20- } المستصفی د امام غزالی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 505 هجری قمری کال
21- } توضيح تلويح د سعد الدين تفتازانی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 791 هجری قمری کال
22- } تحرير الاصول د ابن الهمام حنفی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 861 هجری قمری کال
23- } منهاج الاصول د قاضی بيضاوی ليکنه د مړينی نيټه 791 هجری قمری کال
24- } الاعتصام د ابو اسحق شاطبی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 790 هجری قمری کال
25- } ارشاد الفحول د قاضی شوکانی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 1250 هجری قمری کال
26- } الاشباه والنظائر د ابن نجيم مصری رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 970 هجری قمری کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

27- } الاشباه والنظائر د جلال الدين سيوطی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 911 هجری قمری کال

کلام (عقائد) :

1-}التمهيد فی بيان التوحيد د ابو الشکور سالمی حنفی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 465 هجری قمری کال

2- } المنقذ من الضلال د امام غزالی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 505 هجری قمری کال

3- } المعتمد فی المعتقد د قاضی فضل الله نور پشی ليکنه د مړينی نيټه 630 هجری قمری کال

4-} اصول الدين د شيخ عبدالقاهر بغدادی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 429 هجری قمری کال

5-} شرح عقائد سعد الدين تفتازانی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 791 هجری قمری کال

6-} شرح مواقف د سيد شريف جرجانی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 816 هجری قمری کال

7-} المسائره د ابن الهمام حنفی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی نيټه 861 هجری قمری کال

8-} شرح المطالع

سيرت او تاريخ :

1-} .سيرت ابن هشام رحمه الله عليه د ابن هشام رحمه الله عليه ليکنه د مړينی کال 213 هجری قمری

2-} طبقات ابن سعد د محمد بن سعد رحمه الله عليه ليکنه د مړينی کال 235 هجری قمری

3- } فتوح البلدان د احمد بن يحيی بلاذری رحمه الله عليه ليکنه د مړينی کال 277 هجری قمری

4-} تاريخ بغداد د خطيب بغدادی رحمه الله عليه ليکنه د مړينی کال 463 هجری قمری

5-} تاريخ الامم و الملوک د محمد بن جرير طبری رحمه الله عليه ليکنه د مړينی کال 310 هجری قمری

(c) ketabton.com: The Digital Library

6-} جوامع السیر د ابن حزم ظاهری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 456 هجری قمری
7-} الاستعاب د ابن عبدالبر رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 463 هجری قمری
8-} اسد الغابه د ابن الاثیر جزری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 630 هجری قمری
9-} زاد المعاد د حافظ ابن قیم رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 756 هجری قمری
10- } البدایه والنهایه د حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 774 هجری قمری
11- } السیره النبویه د حافظ ابن کثیر رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 774 هجری قمری
12- } الکامل فی التاریخ د ابن الاثیر جزری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 630 هجری قمری
13- } مقدمه ابن خلدون د علامه ابن خلدون رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 808 هجری قمری
14- } الاصابه فی تمیزالصحابه د حافظ ابن حجر عسقلانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 852 هجری قمری
15- } السیره الحلیبیه د علی بن برهان الدین حلبی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 900 هجری قمری
16- } وفاء الوفاء علامه سمهودی رحمه الله علیه 911 هجری قمری
17- } مناقب امام اعظم د موفق الدین مکي رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 568 هجری قمری
18- } الملل و النحل د علامه شهرستانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 548 هجری قمری کال
19- } الفصل بین الملل و النحل د ابن حزم ظاهری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 456 هجری قمری
20- } مناقب امام احمد بن حنبل ابن حوزی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 597 هجری قمری

(c) ketabton.com: The Digital Library

21- } نهج البلاغه سید شریف رضی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 404 هجری قمری
22- }الخصائص الکبری د جلال الدین سیوطی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 911 هجری قمری
23- } حسن المحاضره د جلال الدین سیوطی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 911 هجری قمری
24- } سفر السعاده د شیخ عبدالحق محدث دهلوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 958 هجری قمری
25- } شرح نهج البلاغه د ابن ابی حدید رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 656 هجری قمری
26- } مکتوبات د امام ربانی مجددالف ثانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 103 هجری قمری
27- } ازاله الخفاء د شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1176 هجری قمری
28- } قره العنین د شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1176 هجری قمری
29- } قصص الانبیاء د عبدالوهاب بجار مصری مولانا لیکنه
30- } قصص القرآن د مولانا حفظ الرحمان سیو هاروی رحمه الله علیه لیکنه
31- } رحمه العالمین قاضی محمد سلیمان منصور پوری رحمه الله علیه لیکنه
32- }الریاض النضره ابو جعفر احمد المحب الطبری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 164 هجری قمری
33- } ثلاثه من اعلام الحریه د قدری لیکنه
34- } رسول رحمه د مولانا غلام رسول مهر لیکنه
35- } تاریخ عالم د ولیم ایل لینگر (اردو ژباړه)
36- } تمدن هند د ډاکټرګستاولی بان (اردو ژباړه)
37- } جنگ عظیم دوم لوئیس سنائیدر (اردو ترجمه)

لغت او ادب

(c) ketabton.com: The Digital Library

نيو ليك

1-} جمهره اللغه د ابن درید رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 321 هجری قمری
2-} مفردات القرآن د امام راغب اصفهانی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 502 هجری قمری
3-} النهایه د ابن الاثیر جزری رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 706 هجری قمری
4-} مختار الصحاح محمد بن ابی بکر رازی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 666 هجری قمری
5-} صراح للغات علامه جمال قرشی رحمه الله علیه لیکنه کال 681 هجری قمری
6-} تاج العروس د قاموس شرح د علامه زبیدی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1205 هجری قمری
7-} لسان العرب د ابن منظور افریقی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 711 هجری قمری
8-} المنجد
9-} الادب العربی و تاریخه
10- } العقد الفرید د ابن عبدربه رحمه الله علیه لیکنه
11- } مجمع البحار د شیخ محمد طاهر رحمه الله علیه لیکنه
12- } کلیات د ابو البقاء حنفی لیکنه د مړینی کال 1095 هجری قمری

سیاسیات :

1-} الاحکام السلطانیه د امام ابو الحسن ماوردی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 450 هجری قمری
2- } الاحکام السلطانیه د قاضی ابویعلی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 458 هجری قمری
3-} السیاسه المدنیه د ابو نصر فارابی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 339یا 343 هجری قمری
4-} احصاء العلوم د ابو نصر فارابی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 339یا 343 هجری قمری

(c) ketabton.com: The Digital Library

5-} الفحری فی الادب السلطانیه د ابن المطقطقی رحمه الله علیه اردو ژباړه د مړینی کال 709 هجری قمری
6-} السیاسه الشرعیه د ابن تیمیه رحمه الله علیه 728 لیکنه د مړینی کال هجری قمری
7-} منهاج السنه د ابن تیمیه رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 728 هجری قمری
8-} الطرق الحکمیه ابن قیم رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال د 156 هجری قمری
9-} مجموعه رسائل اخوان الصفا رساله سابعه
10- } علم السیاسه د ډاکتر حسن صعف لبنان پوهنتون استاد لیکنه
11- } مدخل الی علم السیاسه ډاکتر جمال الاتاشی لیکنه
12- } اسلام کا نظام حکومت مولانا حامد الانصاری رحمه الله علیه لیکنه
13- } مبادیات سیاسیات د شروانی رحمه الله علیه لیکنه
14- } دی پرنس عربی ژباړه د میکیاولی لیکنه د مړینی کال هجری قمری
15- } نظام الحکم فی الشریعه والتاریخ د ظافر قاسمی رحمه الله علیه لیکنه
16- } اسلامی ریاست د مولا نا سید ابو الاعلی مودودی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1399 هجری قمری
17- } خلافت و ملوکیت د مولا نا سید ابو الاعلی مودودی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1399 هجری قمری
18- } سلامی کاسیاسی نظام مولا نا ابو الاعلی رحمه الله علیه مودودی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1399 هجری قمری
19- } العداله الاجتماعیه د شهید سید قطب رحمه الله علیه لیکنه
20- } الفتنه الکبری د ډاکتر طه حسین رحمه الله علیه لیکنه
21- } احیاء العلوم د امام غزالی رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 505 هجری قمری
22- } التفهیمات الالهیه د شاه ولی الله رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1176 هجری قمری
23- } اصول الدعوه د ډاکتر عبدالکریم زیدان لیکنه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیو لیك

24- } اقتضاء الصراط المستقیم د امام ابن تیمیه رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1399 هجری قمری
25- } المیزان الکبری د امام عبدالوهاپ شعرانی لیکنه
26- } کتاب النبی پروفیسور مصطفی الاعظمی رحمه الله علیه
27- } جامع بیان العلم د ابن البر رحمه الله علیه لیکنه د مړینی کال 1399 هجری قمری
28- } ارض القرآن د سید سلیمان ندوی رحمه الله علیه لیکنه
29- } تلبیس ابلیس د ابن جوزی رحمه الله علیه لیکنه
30- } انسانی دنیا پر مسلمانون ک عروج وزوال کا اثر د سید ابوالحسن علی ندوی لیکنه
-31

پای

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library